

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

ÖZBEK YAZAR HAMZA HAKİMZADE NİYAZ'ININ YANGI
SAADET, TÖRT IŞK HİKAYESİ VE
BAY İLA HİZMATÇI TİYATROSU
(Metin -Transkripsiyonlu Metin – Dil İncelemesi- Dizin)

(Yüksek Lisans Tezi)

Ali Fuat GÜNEY

İSTANBUL 2007

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

ÖZBEK YAZAR HAMZA HAKİMZADE NİYAZ'İNİN YANGI
SAADET, TÖRT IŞK HİKAYESİ VE
BAY İLA HİZMATÇI TİYATROSU
(Metin -Transkripsiyonlu Metin – Dil İncelemesi- Dizin)

(Yüksek Lisans Tezi)

Ali Fuat GÜNEY

DANIŞMAN
Prof. Dr. Emine GÜRSOY NASKALİ

İSTANBUL 2007

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Ali Fuat Güney'in "Özbek Yazar Hamza Hakimzade Niyazi'nin Yangi Saadet, Dört Işık Hikayesi ve Bay İla Hizmetçi Tiyatrosu (Metin-Transkripsiyonlu Metin-Dil İncelemesi-Dizin)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Emeni Gürsoy Naskali
Üniversitesi Marmara

Üye : Prof.Dr. Gülden Sağol Yüksekaya
Üniversitesi Marmara

Üye : Doç.Dr. Zuhâl Kültürâl
Üniversitesi Marmara

İmza

.....
.....
.....

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun .01../02../2007 tarih ve 25 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Emel KEFELİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	II
ÖZET	VII
SUMMARY	VIII
1. GİRİŞ	1
1.1. Hamza Hakimzâde Niyâzî Hakkında Bilgi	1
1.1.2. Hamza Hakimzâde Niyâzî'nin Sanat Anlayışı	3
1.1.3. Hamza Hakimzâde'nin Dünya Görüşü	5
1.1.4. Hamza Hakimzâde Niyâzî'nin Eserleri	9
1.1.5. İncelenen Eserler Hakkında Genel Bilgi	11
1.2. Özbek Türkçesi Hakkında Bazı Açıklamalar	14
I. Özbek Türkçesindeki Ünlü Seslere Genel Bakış	14
II. Kalınlık-incelik uyumu ~ Büyük ünlü uyumu	15
III. Düzlük-yuvarlaklık uyumu ~ Küçük ünlü uyumu	16
1.3. Hamza Hakimzâde Niyâzî'nin Üslubu ve Dil Özellikleri	17
I. Hamza Hakimzâde Niyâzî'nin Üslubu	17
II. Hamza Hakimzâde Niyâzî'nin Dili	18
1.4.1. Bâý ilâ Xızmatçı'de Yer Alan Halk Kültürüne Ait Malzeme	21
1.4.2. Yāngi Sāādāt'te Yer Alan Halk Kültürüne Ait Malzeme	51
1.4.3. Uçrāşuv (Tört İşq)ta Yer Alan Halk Kültürüne Ait Malzeme	63
1.5. Kaynakça	72
2. METİNLER	
2.1.1. Bâý ilâ Xızmatçı'nin Transkripsiyon Metni	73
2.1.2. Yāngi Sāādāt'in Transkripsiyon Metni	131
2.1.3. Uçrāşuv'un Transkribe Metni	153
2.2.1. Bâý ilâ Xızmatçı'nin Tercüme Metni	163
2.2.2. Yāngi Sāādāt'in Tercüme Metni	220
2.2.3. Uçrāşuv'un Tercüme Metni	242
4. DİZİN	
3.1.1. Bâý ilâ Xızmatçı'nin Dizin Transkripsiyonu	253
3.1.2. Yāngi Sāādāt'in Dizin Transkripsiyonu	309
3.1.3. Uçrāşuv'un Dizin Transkripsiyonu	330
3.2.1. Bâý ilâ Xızmatçı'nin Sözcük Dizini	341
3.2.2. Yāngi Sāādāt'in Sözcük Dizini	419
3.2.3. Uçrāşuv'un Sözcük Dizini	462
ÖZGEÇMİŞ	486

ÖN SÖZ

“Türk demek dil demektir. Milletin çok bariz vasıflarından birisi dildir. Türk milletindenim diyen insanlar, her şeyden evvel, mutlaka ‘Türkçe’ konuşmalıdır.”

Mustafa Kemal

Atatürk

Bilindiği üzere Fransız ihtilalinden sonra ulusal oluşumlar ve milli değerler kendine en etkin alanı bulmuştur. İmparatorlukların yıkılması, ulusal devletlerin kurulması, vatan, millet, bayrak, ırk ve en önemlilerinden biri dil anlayışı en temel değerler olmuştur. Atatürk’ün yukarıdaki sözü, ileriye gören devlet adamlarının öngördüğü en temel gerçeklerden biridir. Yine düşünürlerin, aydınların çoğu bu gerçeği dile getirmiş, dil üzerinde hassasiyetle durmuştur. Konfüçyüs’ün meşhur “Bir milleti yok etmek için ne yaparsınız?” sorusuna verdiği cevap hepimizin malumudur. Kaşgarlı Mahmud, Ali Şîr Nevâî gibi tarihi önemli düşünürlerimizin Türk dili hakkındaki düşünceleri, Türk dilini koruma ve yaymadaki çabaları tarihimizde ve dünya tarihinde az görülen çalışma ve çabalardan değildir.

Çağımızda “Küreselleşen Dünya”, “Medeniyetler ittifakı”, “Dünya Ailesi” gibi moda söylemlere karşın diline, kültürüne sahip çıkma; dilini iyi tanıma, nüfuz alanını genişletme, dilini zenginleştirme çalışmaları değerinden ve hızından hiçbir şey kaybetmemiştir. Gelişmiş toplumların dillerine verdiği önem ve dillerinin gelişmişliği de bunun en güzel göstergesidir. Dünyanın gelişmiş, tarihi dilleri arasında yer alan güzel Türkçemizin tarihi ve kültürel zenginliklerini ortaya koymak her Türk gencini cezpt eder.

“Savadsızdır, adını da yazabilmir benim anam

Ancak mene, say öğretib, il öğretib

En vacibi dil öğretib benim anam

Bu dil ile tanımışam hem sevinci hem de gamı

Bu dil ile yaratmışam her şi’rimi, her namemi,

Yoh men heçem, men yalanam,

Kitab sözlerimin müellifi benim anam.”

Bahtiyar Vahapzade’nin o güzelim söyleyişi dil gerçeğinin en güzel ifadesi olsa gerek.

Günümüzde yeryüzünde yedi bağımsız devlet, on muhtar cumhuriyet, üç muhtar vilayet olmak üzere 42 ayrı coğrafyada Türkçe konuşulmaktadır. Belirlemelere göre, günümüzde Türkçe konuşan insan sayısı 250 milyon civarındadır.

Türk topluluklarını batı ve doğu Türkleri olmak üzere iki grupta toplayabiliriz.

Türkiye, Kıbrıs, Irak, Azerbaycan, Bulgaristan, Batı Trakya, Yugoslavya, Gagavuz Türkleri batı Türkleridir; Türkiye Türkçesini örnek almışlardır. Kırım, Türkmenistan, Tatar, Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistan, Uygur, Çuvaş, Yakut, Altay Türkleri doğu Türkleridir; genelde Çağatay Türkçesini; sonra da onun devamı olan Özbek Türkçesini örnek almışlardır.

Ayrı ayrı edebi faaliyetlerde bulunan Türk toplulukları, XX. yüzyılın başlarına kadar İstanbul'daki gelişmelere paralel gelişmeler göstermişlerdir. Tanzimat'la birlikte başlayan Türk edebiyatındaki yenileşme, dildeki sadeleşmeler, edebiyatın halka yönelmesi, düşüncedeki yenilikler, eğitimin önem kazanması, gazete ve dergi çalışmaları Türk dünyası tarafından da yakından takip edilmiştir. Osmanlı sınırları içindeki bu yenileşme hareketlerine paralel Orta Asya'da yenileşme ve kalkınma hareketi başlamıştır. Orta Asya'nın tüm önemli coğrafyalarına yayılan hürriyet-ilim-kalkınma hareketinin adı "Ceditçilik"tir. XX. yy.ın ilk çeyreğine kadar İstanbul'a bağlantılı süren bu aydınlanma hareketinin, XX.yy.ın ilk çeyreğinden sonra 1917 sonrası kurulan totaliter rejimin baskıları altında İstanbul'la bağı koparılmış ve aydınlarının sürülmesi ya da öldürülmesi sonucu sessiz bir döneme girmiştir. 80'li yılların başına kadar süren bu kültürel sönüş bu tarihten sonra ve özellikle 90'lı yıllardaki aydınlanma ve bağımsızlık hareketlerinden sonra derin uykusundan tekrar uyanmıştır.

İbrahim Gaspıralı, A Süleyman Çolpan, Elbek, Aybek, gibi önemli fikir adamları ve şairler yetiştiren Ceditçilik, 19. yüzyılın Sonlarında Tatar Türkleri arasında başlayan, 20. yüzyılın başlarında Özbek Türkleri ve diğer Türk boyları arasında yayılan, birinci hedefi Türkleri eğitim ve kültür alanında yükseltmek olan bir harekettir. Orta Asya Türk dünyasının atılımı, aydınlanması ve çağı yakalaması anlamına gelen bu hareket beni heyecanlandırdığı kadar şüphesiz Türkoloji alanında çalışan birçok kişiyi de heyecanlandırmaktadır. Fakat bu dönemin yeteri kadar incelendiği, Türkoloji çalışmalarından nasibini aldığı düşüncesine sahip olmak çok zordur. Her zaman ilgimi çeken bu dönem üzerine çalışma isteğim vardı. Daha önce

hakkında bilgim olmamasına karşın Değerli hocam Doç. Dr. Orhan Söylemez'in yönlendirmesiyle Özbek ceditçi Hamza Hakimzâde Niyâzî ile ilgili çalışmaya, dönemi ve dilini inceleme düşüncesi oluştu.

İşte bu düşünceyle Ceditçilik hareketinin Ayni, Fıtrat ile birlikte hazırlayıcıları arasında yer alan, eserlerinde zengin bir söyleyiş ve halk kültürü bulunan, hem Ceditçilik hareketinin gereği olan milli, manevi değerlere sarılış ve eğitim seferberliği başlatma özellikleri taşıyan; fakat bunun yanında dönemin yönetimine, siyasi ve işçi hareketlerine tam destek vererek kendi içinde tezat yaşayan Hamza Hakimzâde Niyâzî'nin eserlerini incelemeye karar verdim. Çünkü Niyâzî dili, siyasi özellikleri, düşünce dünyası, sanatındaki çok yönlülük ve eğitim çalışmalarıyla dönemi hakkında çok renkli bir simadır. Çalışmalarım sırasında, özellikle siyasi yönüyle de en çok ihmal edilmiş yazarlardan biri olduğunu gördüm. İtiraf etmeliyim ki Yangi Saadet eseriyle tanıdığım yazarın Bay ile Xızmatçi eserini inceledikten sonra beni de hayretler içinde bırakan bir sima buldum. Yeni edebiyat alanında çalışılması gereken önemli bir isim olduğunu düşünmekteyim.

Hakimzâde'nin dil ve üslûbunun zengin birer örneği olan üç eserini bu çalışmamda temel aldım. Düşünce ve hayata bakışının da önemli sembol eserleri olan Yangi Saadat ve Uçrâşuv (Buluşma) adlı eserleri roman, Bay ile Xızmatçi ise tiyatro tarzı eserdir. Özellikle Yangi Saadat ile Bay ile Xızmatçi yazarın düşünce hayatının da iki uç noktasının ortaya koyan önemli eserlerdir. Bu eserleri seçmede Koç Üniversitesi öğretim üyesi sayın hocam Prof. Dr. Timur Kocaoğlu'nun engin fikir ve tavsiyelerinden faydalandım.

İncelememize konu olan eserler orijinal metinler değildir. Metinlerin asılları Arapça alfabesiyle yazılmıştır. Yangi Saadat'ın orijinali 23 varaktan oluşmaktadır. Hokant'ta Medara Kütüphanesi'nde taş basma olarak neşredilmiştir. İncelediğimiz metin tüm eserlerini içeren 1980 Taşkent basımlı, eserlerinin tümünün derlemesi olan Mükammal Asarlar Toplamı'nın ikinci kitabından alınmadır. Kiril alfabesiyle yeniden düzenlenmiş olan bu eser hakkında giriş bölümünde geniş bilgi verilmektedir.

İkinci eser Bay ile Xızmatçi tiyatrosudur. Hamza Hakimzâde Niyâzî'nin 1918 yılında yazdığı önemli bir piyestir. Döneminde neşredilmemiştir. El yazması halinde elden ele geçen eserin, günümüze maalesef orijinali değil de sonradan düzenlenmiş hali ulaşmıştır. Bu metin Özbekistan SSR Fanlar Akademiyası, Şarkşinaslik Enstitüsü, Hamza faslında yer almaktadır. Aslı 30 varaktır. Elimizde bulunan,

incelediğimiz metin ise yine yazarın tüm eserlerinin derlemesi olan Mükammal Asarlar Toplamı adlı kitaplardan Taşkent 1981 basımlı olan üçüncü kitapta yer alır. Kiril alfabesiyle düzenlenmiştir. Kamil Yaşın tarafından (1969) yeniden düzenlenmiştir. Bunu yaparken Yaşın, Hakimzâde'nin orijinal anlatımına sadık kalmış, başka dramlarından eksik gördüğü bölümleri tamamlamıştır. 34 varaktan oluşmaktadır. Eser hakkında daha geniş bilgiyi Giriş bölümünde vermekteyiz.

Son eserimiz ise yazarın Tatar şivesi etkisinde yazdığı Uçrâşuv (Buluşma) veya diğer ismiyle Tört İşq adlı eserdir. Yazarın bildiğimiz iki romanından biridir. 1916 yılında yazmıştır. Eserin el yazması nüshası maalesef elimizde yoktur. Günümüze eserin sadece giriş bölümü ulaşabilmiştir. Bu yüzden sadece bu bölüm üzerinde çalışma yapabildik. Özbekistan SSR Fanlar Akademiyası'nda yer alan ve bu akademinin neşriyatı olan Mükammal Asarlar Toplamı, 1980 Taşkent basımı olan ikinci kitap (tâm)ta yer almaktadır. Yangi Saadat'ten sonra gelmektedir. Mesnevi tarzı bir aşk hikayesini konu alan eserin iki kahramanının birbiriyle karşılaşması, yaşadıkları duygular, aşklarını açıklamaları, birbirine söz vermeleri, hayaller kurma ve dost, arkadaş olma ile bu ilk bölüm bitmektedir.

Yazarın hayatı, eserleri ve sanatı hakkındaki bilgileri oluşturmada Özbekistan SSR Fanlar Akademiyası Özbek eserler bölümünde yer alan ve bu akademinin neşriyatı olan Mükammal Asarlar Toplamı'ndan ve Prof Dr. Leziz Kayumav'ın IV. Uluslar arası Türk Kültürü Kurultayı'nda yaptığı Hamza ve İstiklâl adlı konuşmadan faydalandım.

Özbek Türkçesi üzerine yaptığım dil çalışmalarında Yard. Doç. Volkan Coşkun'un Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 752 Ankara, 2000 basımlı, Özbek Türkçesi Grameri ile Ertuğrul Yaman'ın Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 742 Ankara, 2000 basımlı Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması adlı eserinden faydalandım.

Transkripsiyonlu metni oluşturmada zaman zaman yaşadığım sıkıntıları aşmada Ertuğrul Yaman ve Nizamiddin Mahmud'un beraberce hazırladıkları Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 695, Ankara, 1998 basımlı Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi- Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu en büyük yardımcım oldu.

Tercüme çalışmalarımda ise yukarda bahsettiğim Ertuğrul Yaman ile Nizamiddin Mahmud'un hazırladıkları eser dışında Berdak Yusuf ve Mehmet Mahur

Tulum'un hazırladıkları Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1984 basımlı Özbekistan Türkçesi- Türkiye Türkçesi/ Türkiye Türkçesi- Özbekistan Türkçesi adlı sözlük yine büyük yardımcım oldu.

Türkoloji dünyasına böyle güzel çalışmalar kazandıran bu değerli hocalarımın hepsine şükranlarımı sunmayı bir borç biliyorum.

Uzun bir çalışmanın ardından hazırlayıp, araştırmacılara, ilgili kurum ve kuruluşlara sunduğumuz bu tezin, akademik çalışmalara kaynaklık etmesini, ayrıca bu alanda çalışanlara faydalı olmasını temenni ediyoruz

Tez seçimimde ve çalışmalarımın büyük bölümünde, yurt dışına gidene kadar, yardımını esirgemeyen ve her zaman destekçim olan danışman hocam Yard. Doç. Dr. Göksel Öztürk'e, değerli bilgileriyle bizi aydınlatan, güler yüzü ve enerjisiyle bize en büyük moral kaynağı olan ve Göksel Bey'in yurt dışına gitmesiyle danışman hocam olan Sayın Prof Dr. Emine Gürsoy-Naskali'ye, eşsiz kütüphanesini bizimle paylaşarak, çalıştığım eserleri çoğaltıp bana veren ve Özbek dili ve edebiyatı hakkındaki engin bilgilerini hiç esirgmeden paylaşan Koç Üniversitesi öğretim görevlisi sayın Prof. Dr. Timur Kocaoğlu'na, çalışmalarımız esnasında karşılaştığımız sorunların çözümünde yanımızda olan Prof. Dr. Gülden SAĞOL'a, dizinle ilgili güçlükleri aşmamızda yardımcı olan Doç. Dr. Ceval KAYA'ya, teknik konularda yardımcı olan Murat ELMALI'ya, Metinleri okuma ve inceleme sırasında yardımlarını aldığım yüksek lisans öğrencileri, Özbek asıllı Bahadır ve Zamira Hamitova'ya manevi desteklerini esirgemeyen eşim Dilek Güney'e ve ve tüm yakınlarıma saygı ve şükranlarımı arz ederim.

Ali Fuat GÜNEY

ÖZET

Bu çalışma, Yazarın el yazmaları yoluyla çoğaltılan çalışmalarının 1980-81 yıllarında Kamil Yaşın, Erkin Yusupov, Yusuf Sultanov gibi isimlerin bulunduğu bir heyet tarafından derlenip Taşkent'te basılan ve Özbekistan SSR Fanlar Akademiyası, Şarkşinaslık Enstitüsü, Hamza faslında yer alan "Mükammal Asarlar Toplamı" adlı eserden seçilen Yāngi Sāādāt, Bāy ilā Xızmatçı ve Uçrāşuv adlı eserlerin incelenmesinden oluşmaktadır. Bu eserler 65 varaktan olup çalışmamızda;

- * Yazarın tanıtılması; hayatı, sanatı, dili, üslubu.
- * Özbek Türkçesi vokallerinin tanıtılması
- * Özbek Türkçesindeki ünlü uyumsuzlukları; kalınlık- incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumsuzlukları.
- * Yazarın dili ve üslubu
- * halk kültürüne ait zengin söz grupları, bu halk unsurlarının dizini.
- * Eserlerin transkripsiyon metinleri.
- * Eserlerin tercümeleri.
- * Eserlerin sözcük dizinleri yer almaktadır.

Yazar hakkında yaptığım araştırmalarda ne hayatı, sanatı üzerine ne de dil ve üslubu üzerine bir çalışmaya şu ana kadar rastlayabildim. Bir dil çalışması olmasına rağmen, bugüne kadar herhangi bir çalışmada yazarın konu edilmemesi nedeniyle, yazarın hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Hamza Hakimzâde Niyâzî'nin dilinin incelemesiyle 19. yy.ın sonları ve 20. yy.ın ilk çeyreğindeki Özbek Türkçesinin sözcük dağarcığı, dil özellikleri, edebi dil örnekleri ve özellikle dildeki zengin halk unsurlarının tespitine çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ceditçilik dönemi, Özbek Türkçesinde ünlü uyumları, 20.yy.ın başlarındaki Özbek Türkçesi'nin sözcük dağarcığı ve Özbek halk dilindeki malzemeler.

SUMMARY

Our work is based on three other literary works. The whole script contains 65 varak's. The scripts that we work on are not actually the original ones. These three source scripts were taken from the basic literary work named "Mükammal Asarlar Toplami" that was already printed between 1980-81 by the edition of group of Kamil Yaşin, Erkin Yusupov, Yusuf Sultanov and some other literary analysis's. Today it is kept in Ozbekistan SSR Fanlar Akademiyası, Şarkşinaslik Enstitüsü and class of Hamza . In this work, there is

- * The introduction, biography, arts and the style of the author,
- * The introduction of the vocals of Uzbek Turkish and the sound specialities.
- * Vowel sounds with in Uzbek's Language
- * The idioms, index of the sayings of the public culture
- * Transcription and translations of the texts
- * Vocabulary index

By the examination of the literature of Hamza Hakimzâde Niyâzî, it was aimed to determinate the vocabulary index, language specialities, literary language examples and especially the rich public components of the Uzbek Turkish of late 19th century and the first quarter of 20th century.

Key words: Reformation period, Vowel sounds with in Uzbek's Language, the vocabulary index of the Uzbek Turkish language at the early 20th century, and the materials that are used in Uzbek public literature.

1. GİRİŞ

1.1. Hamza Hakimzâde Niyâzî Hakkında Bilgi:

1.1.1. . Hamza Hakimzâde Niyâzî'nin Hayatı:

Özbek yazar Hamza Hakimzâde Niyâzî 6 Mart 1889 yılında Özbekistan'ın Hokan (Günümüzde Kokan adıyla anılır.) şehrinde doğdu. Babası İbni Yemin Niyazoğlu (836–1920) başarılı bir hekimdir. Zayıf, küçük yapılı olduğu için halk arasında “hakimçe” adıyla ün kazanmıştır. Hamza'nın Hakimzade ünvanı buradan gelmektedir. Hamza Hakimzâde Niyâzî'nin annesi Rabbibay'ın kızı Cihanbibi'dir. 1858–1910 yılları arasında yaşadığı düşünülen annesi hekimlikten anlayan bilgin bir kadındır.

Özbekçe ve Farsça dillerini babasından öğrenen Niyâzî, eski usul medrese eğitimi alır. Gençlik yıllarında edebiyata ve musikiye merak salar.

1905'de lirik şiirler yazmaya başlar.

1907'de babasıyla Kaşkar'a gider. Namangan'da bir yıl okur. Niyazi orada tanıştığı matbaada çalışan Tatar birinin hayatına ve düşüncelerine çok büyük etki yaptığını ve kendisini değiştirdiğini söyler.

1909'da Buhara'ya Arap dili eğitimini tamamlamak için gider fakat Şii-Sünni çatışmalarına denk geldiği için eğitimini tamamlayamadan dönmek zorunda kalır.

1910'da Taşkent'e döner, yeni usul (Usul-i Sevdîye) okul açar ve orada öğretmenlik yapar. Aynı yıl annesini kaybeder.

1911'de fakir aile çocuklarını okutmak için “Yardım Cemiyeti” kurar. Büyükler için de 2-4 aylık kurslar düzenler. Bu mekteplerinin faaliyetleri bir yıl kadar sürer.

1912 yılının ekiminde Rus kızı Zaya Uvarovaga ile evlenir. Babasının kerhen onayladığı bu evliliğinin ardından ve Hamza'nın bazı düşüncelerinden dolayı hayatında çalkantılar olur ve Kokan'dan kaçmak zorunda kalır.

1913 yılında babasının Mekke'ye giden arkadaşlarına katılarak Afganistan, Hindistan üzerinden gezerek Mekke'ye gider. Birkaç ay çalıştıktan sonra kazandığı parayla Medine, Şam ve Beyrut'u gezip oradan İstanbul'a okumaya gelir. Çok geçmez, kaçak olarak İstanbul'da dolaştığı için ve kendi hayatını anlatırken ifadesine

göre babasından ve bir Rus kızından aldığı mektuplardan korkarak 1914 Mayıs'ında Odessa'ya oradan Beyazıt'a ve oradan da Kokant'a geri döner. Burada yeni okul açıp öğretmenliğe devam eder. "Yangil Edebiyat", "Okuş Kitabı", "Kıraat Kitabı" gibi ders kitapları yazar. Fakir aile çocukları için "Darilaytam" yetimler mektebi açar. Fazla sürmez, tehlikeli olduğu düşünülerek kapatılır.

1915'te Margılan şehrinde yeni usul okul açıp, okutmanlık yapar. Bu mektep de bazı faaliyetlerinden dolayı çok sürmez, padişah adamları tarafından kapatılır.

Kokan'da meclisi toplayarak "Ğayret" adlı bir kütüphane açtırır.

Ayrıca 1914'de yazdığı "Yangi Saadet" risalelerini ve "Milliy aşuleler üçün milliy şe'rler mecmuası"nın birinci bölümünü taş basma olarak şerh eder.

1916 yılı çok eser verdiği bir yıl olur. "Milliy aşuleler üçün milliy şe'rler mecmuası"nın ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı bölümleri; "Aq Gül", "Qızıl Gül", "Puşti Gül", "Sarıq Gül", "Yaşıl Gül" eserleri; "Zaharli Hayat" piyesi basılır. Şiir ve makaleler yazar. Zenginleri, ruhani insanları, padişah ve hükümeti yeren yazılar yazar. Kokan'ı terk etmek zorunda kalır.

1917'de geri döner. Bolşevik ihtilalini sevinçle karşılar. "Kengeş" adında bir dergi çıkarır. "Hürriyet" dergisini çıkarır. 5. sayısından sonra atılır. 400 kişiyi toplayıp "Raboçiy İşçiler Cemiyeti"ni kurar. Karışıklıklar çıkartır. Ekim ihtilalini öven çalışmalar ve propagandalar yapar.

1918 yılında Taşkent'e gider. Tekrar Kokan'a döner ardından Ferğana şehrine gider. Orada Sovyet okulunda müzik dersleri verir. Anne babalara yönelik eğitim dersleri verir. Tiyatro kurar. Kağabeyliyetli gençleri toplar. "Bay ila Hizmetçi", "Tuhmatçılar Cezası" vb piyesler yazar ve yönetir.

1919'da Değişik siyasi derneklere üye olur. Birçok yer gezip tiyatrolarını halka seyrettirir. Biz İşçibiz, Yaşa Şura! gibi koşukları sahneye uyarlar.

1920 Bu dönem bilinen eserlerinden biri olan "Ferğana Faciası" adlı piyesini sahneler. Komünist partiye girer.

Andican'da tiyatro grubu açar.

Kokan şehrindeki 1. Müslüman Çocuklar Evi'nin müdürü olur.

Babasını kaybeder.

Bu yıllarda Sovyet politikaları doğrultusunda değişik teşkilatlarda değişik görevler yapar. 1923-24 yıllarında okul müdürlüğü yapar. Komünist partiden seçilir, Ferğana delegesi olur.

Zeynep Ahmet Canova'yla ikinci evliliğini yapar.

Ferğana tiyatrolarının başına geçer. Rejisörlük yapar. Özbek folkloru üzerine çalışmalar yapar.

1925'te izne ayrılıp köyde yaşamaya başlar. Bunun nedeni olarak halkın gerçek yaşamını, köyün doğal yapısını ve güzelliklerini yerinde görüp sahneye taşımak ve ilgilenemediği müzik çalışmalarına daha yoğun zaman ayırmak olarak ifade eder. "Burungi Qazılar yahud Meyserenin İşi" tiyatrosunu köyde yazar. "Parançi sırlarından bir levha yaki yelleçiler işi" piyesini yazar. Köylülere siyasi eğitim vermeye çalışır.

1926'da Yaptığı hizmetlerden dolayı dönemin yönetiminden Özbekistan Halk Yazuvçisi unvanını alır. Ferğana'dan kültür bakanlığına seçilir. Kurultayda bölge temsilcisi seçilir.

Seçim bürosunda çalışır. "Saylav aldida", "Biringi saylavlar" piyeslerini, "Qarasaç"adlı operasını bu sırada yazar.

1927 yılında müzik kulübü kurar. Yangi Ferğana gazetesinde yazar.

1928'de müzik yüksek okuluna girer. Yine okul çalışmaları, eğitim faaliyetlerinde bulunur. Yeni hayat adını verdiği dönemin siyasi etkisi altındaki mücadelelerine yoğun şekilde devam eder.

1929 yılında bazı din dışı düşünceleri ve çalışmaları yüzünden kötü bir şekilde öldürülmüştür.

1.1.2.Hamza Hakimzâde Niyâzî'nin Sanat Anlayışı:

Yeni dönem Özbek edebiyatının yetiştirdiği şair, dramalog, rejisör, bestekar, entelektüel, eğitimci, matbaacı, popülist ve cemiyet adamı olarak tanınan bir insandır Hakimzâde. Fikir ve mücadele adamı olan yazarın hayatının yoğunluğunu ilgilendiği sanat dallarının çokluğuyla rahatlıkla anlayabeyliriz. Sanat hayatı da yaşamı gibi çok yönlüdür.

20. yy'ın başlarında yaşayan dönemin etkin yazarı Niyâzî'nin hayatını 1917 Ekim ihtilaline kadar olan dönem ve inkılaptan sonraki dönem diye iki kısma ayırayabeyliriz. 1917'ye kadar milliyetçi-İslamcı-yenilikçi çizgisini koruyan yazar, bu dönemden sonra Sovyet ihtilalinin savunucusu ve propagandacısı bir yapıya bürünür. Eserlerindeki düşünce ve bakış açısı her iki dönemde farklılıklar gösterir. İlk döneminde kaleme aldığı Yangi Saadet adlı romanında okumanın, ilim irfanın

önemi üzerinde dururken manevi ve milli değerlerin önemini de vurgular. Baht, devlet ve saadetin kaynağını eğitim, millilik ve maneviyat üçgeninde görür. Sonraki dönemi yansıtan önemli tiyatrolarından Bay ile Hızmatçı'da ise eski yönetime karşı Rus yönetimini yüceltir, eski hükümetin temsilcileri olarak gördüğü zengin, kadı, imam ve diğerlerini kötü bir portre olarak karşımıza çıkarır, işçi hakları üzerine yaklaşımlarda bulunur. Her iki Niyâzî'yi de bize tanıtan bu eserleri çalışmama konu olarak aldım.

Tam bir eğitim neferi olan Hamza Hekimzâde Niyâzî Yeni Hayat ideali peşinde eğitime çok önem verir, birçok okul açar, bu okullarda dersler vererek toplumu aydınlatmaya çalışır. Eski hayat, eğitimsizlik, fakirlik, eski adetler, yanlış dini inançlarla mücadele eserlerinin ana konularını oluşturur. Bu duyarlılıkları kendi çıkarları için kullananları ağır bir dille eleştirir. Onun için hayatının en temel unsuru halkın eğitimidir. Bu konuda çok çırpınır. Elinden gelen her çalışmaya başvurur. Öyle ki kendi ifadesiyle, on beş yıllık hayatında hiç tatil yapmamış, sürekli çalışmıştır. Kısa ömründe sürekli dolaşmış, neredeyse aynı yerde bir yıl kalmamıştır. Birbirinden binlerce kilometre uzaklıktaki coğrafyalarda sürekli dolaşmıştır.

Eserlerinde didaktik yön çok güçlüdür. Sosyal eleştiri, kötü adetler, dini hurafeler, geri kalmışlık, fakirlik, eğitim, idealizm ana temalardır, milli konulara önem verir.

1889'da Kokant'ta doğan Hakimzâde dokuz yaşında Özbek ve Fars dillerini mükemmel surette öğrenmiş, çok genç yaşlardan itibaren musiki ve şiirle meşgul almuştur. Hakimzâde çok yönlü bir yazardır. Her alanda eser veren yazar özellikle tiyatro ve şiir alanındaki çalışmalarıyla tanınmış ve yoğun eserler vermiştir.

Şiire olan merakının nasıl başladığını kendisi “1897–1898 yıllarından itibaren aile içinde Celaleddin Rûmî'nin Mesnevisini, Hâfız, Bedil, Yusuf Ahmed gibi şairlerin risalelerini aile büyüklerine okuduğum sırada bende de şiir yazmak hevesi uyanmıştı. 1899–1900 yıllarında yazdığım manzumelerimi hala muhafaza ediyorum.” diyerek anlatır. Gençlik yıllarında lirik şiirlerle başladığı şairlik hayatına, millilik, birlik, uyanış ve yenilik temalarını taşıyan şiirleriyle devam eder.

1.1.3. Hamza Hakimzâde'nin Dünya Görüşü:

Eğitimde reform, Yeni usul okullar açma, halkın okumasını sağlama, bilgi ve bilinci artıracak yayınları yaygınlaştırma, sanatı yaygınlaştırma, cahillik, hurafe, gayırmacılık ve yolsuzluklarla mücadele gibi çağın gereği birçok düşünce ve eylemin yanında 1917 İhtilali'nden sonra Sovyet Rusyası'nın ideolojilerine kapılma, ceditçiliğin milli ve özgürlükçü bakışından kopma, kendi halkının milli ve manevi değerlerinden uzaklaşma yazarın hayatını ve fikriyatını oluşturan temel unsurlardır. Onun iki döneme ayırabileceğimiz düşünce dünyasını şiirlerinden çok iyi takip edebiliriz.

“Tört üz yıllık Ramanav bitgeç devleti
Köterildi esaret, harlık zilleti,
Nasip aldı milletge kaytıb şevketi,
Kutluğ balsın Türkistan muhtariyeti!
Kutluğ balsın Türistan muhtariyeti!
Yaşsun endi birleşüp İslam milleti!

Bugün Çingiz, Temürdek şahlar ervâhı
Dünya yüzün titretgen asker sipâhı,
Kıçkırub der; ‘Türk ağı, almeng siz sâhi!’
Keling emdi birleşing, İslam milleti!
Ketsün sünniy, şialik nifat illeti!
Bir sancakka taplansu İslam devleti!”

“Dört yüz yıllık Ramanaf’un bitti devletti,
Arşa çıktı esaret, harluk zilleti,
Nasib aldu millete eski şevketi,
Kutlu alsun Türkistan Muhtariyeti!
Kutlu Alsun Türkistan Muhtariyeti!
Yaşısın şimdi birleşip islam milleti!

Bugün Cengiz, Timur gibi şahların ervâhı
Yeryüzünü titretir asker ve sipahı

Haykırıp der: “Türk ağılu, ölmeyin sahi!”
Gelin şimdi birleşin İslam milleti!
Bitsin artık sünni-şia nifak illeti!
Bir sancak altında taplansın İslam devleti!”
Ve bir başka şiirinde;
“Keling, gafletten kecing,
Teşleng bid’at işlerni.
Birleşingiz Türkistan!
Yaşasın millet yaşları!”

(Gelin, gafletten geçin,
Bırakın bid’at işlerini.
Birleşiniz Türkistan!
Yaşasın milletin gençleri!)

şiiirleri onun bu dönemde hassasiyetini, hayata bakışını gösterir. Aslında Hakimzâde’nin gerçek duygu ve düşüncelerinin en güzel yansımalarıdır bu tür şiirleri.

Bir başka şiirinde Hamza Hakimzâde Niyâzî’nin tarihimize bakışını görmekteyiz:

“Kök bayrağıng astında atalarım yürüvdi,
Al bayrağım asktıdagi Turan baluvdı.
Büyük el ruhimda, illa Kuran dilimde,
Yığlar deyrende benim üçün şan gavgı.
Büyük dağlar etdük Altın ardasın versün,
Al bayraktan Altaylar revzenide yükselsün!” (TAT, c.2, s.178)

(Gök bayrağın altında atalarım yürüdü,
Al bayrağım altındaki Turan olmaktadır.
Büyük vatan ruhumda, fakat Kur’an gönlümde,
Ağlar cihanda benim için şan ve kavga.
Büyük ıstırap çektik Altınarda’yı versin,
Al bayraklar Altaylarda yükselsin!)

Vatan sevgisini işlediği şu şiirlerinin eskimesi mümkün mü?

“Vatan, vatan der ediler, ne der erdim bilmey anı,

Endi bilse, Vatan erken bu tenlarning şirin cânı...

Milletim nesl-i beşerdür, vatanım kürre-i arz,

İkkisinin hizmeti farzdır, ikkisinden can karz...

Ey Vatan eli! Aç közingni, tur!

Uyanmakka yetdi zaman.

Bu kün her millet aldı hakını,

Haking sen istersen kaçan?..

Bugün endi uluğ Turan evladı,

Taleb kılur özin üçün azadı

Kirib esnâf-ı âdemge.

Tirgüzer silsile-i ecdâdı,

Ki kalmay mengü mâtemge.

Yene hürriyet, saâdet, adâlet,

Yaşasın İslam milleti!

Yene istiklâl, milliy muhtâriyet,

Yaşasın Türkistan devleti!” (TAT, C. 2, S. 289)

(Vatan, vatan derlerdi, manasını bilmezdim onun,

Şimdi anladım ki vatanmış bu tenlerin şirin canı...

Milletim bütün insanlık, vatanım bütün dünya,

İkisine de hizmet farzdır, ikinden borçtur can...

Ey vatan ehli! Aç gözünü, uyan!

Uyanmak vaktine erişti zaman.

Bugün her millet aldı hakkını.

Hakkını sen isteyeceksin ne zaman?...

Bugün artık yüce Turan evladı,

Talep eder kendisi için azada

Girerek insan sınıfına.

Diriltir silsile-i ecdâdı,

Ki gömülmesin ebediyyen mateme.

Yine hürriyet, saadet, adalet,

Yaşasın İslam milleti!
Yine istiklâl, milli muhtariyet,
Yaşasın Türkistan devleti!)

Daha sonraki şiirlerinde işçiliği, yeni tarz hayatı, ihtilali öven şiirlerine de rastlarız. Yaşa Şura! (Yaşa Özgürlük); Hay, İşçiler! şiirleri en çarpıcı olanlarıdır. Bu dönemde Niyâzî'nin eserlerinde en çok baybaçça, zengin, bid'at, hurafe, özgürlük, işçi hakları, ilim, adalet gibi kavramları görürüz. Ak gül, Kızıl Gül ve Puşti Gül gibi eserlerinde toplumsal bakış, sosyal eleştiriye görürüz.

1905-14 yılları arasındaki şiirlerini Nihani tarzında, Aruz vezniyle yazan Niyâzî'de Ali Şîr Nevâî'nin etkilerini görürüz. Nevâî'nin tarzına yakınbakış ve hissiyatı da yakalarız.

Hamza 1915 - 1917 yılları arasında yazdığı halk ezgileriyle bestelediği şiirlerini toplayıp “Milliy aşuleler için milliy şe’rlar macmuasi” nda 8 ayrı “gül” adı altında yayımlar. (Kızıl Gül, Sarıg Gül, Yaşıl Gül, Ak Gül, Puşti Gül vb.). Ayrıca bu dergide yer alan “Yar-Yarlarım”, “Saqınıb”, “Salam Ayting” gibi bazı şiirleri ise Savti Çargah ahengiyle yazılmıştır. Hamza şiirleri için “İnkılap küyçisi” (yenilik ezgicisi) ünvanını alır.

Hamza'nın edebi çalışmaları arasında en önemli yeri tutan diğer alan “tiyatro”dur. O tiyatrolar yazdı, yönetti, piyesler ve operalar yazdı, yönetti, tiyatro grupları kurdu, tiyatrolar açtı, yıllarca rejisörlük yaptı. Yazdığı oyunları, dramları ülkesini şehir şehir gezerek sergiledi.

Bay ila Hizmatçi, Burungi Saylavlar, Burungi Qazilar, Farğana Faciası, Tuhmatçılar Cazasi, Maysaranın İşi vb birçok tiyatro tarzı eser kaleme almıştır.

Eserleri tam bir sosyal eleştiri alanıdır. Yanlış gördüğü her şeyi eleştirir. O tiyatrolarını bir okul gibi düşünür ve eğitim, okuma, ilim, aydınlanma, hurafelerden kurtulma, sosyal haksızlıklar, sınıf ayrımı, bürokrasideki bozukluklar vb. birçok düşüncene etkin mesajlar verir. İdeal tiplerini çizip vermeye çalışır. Cehaletin, fakirliğin acılarını, kumar, fal, batıl inançlar vb zararlı tutum ve davranışların bir soyu nasıl derinden etkilediğini anlatır. Baht, saadet, huzur için eğitimin, okumanın ne kadar önemli olduğunu altını çizer. Halkın her kesimini bilgilendirmek, eğitmek ve bu zehirli tuzaklardan kurtarmak ister. Kızların okumasına çok önem verir. Fakirlerin elinden tutulması, onları okutacak okulların açılmasını Türkistan

zenginlerine ve aydınlarına salık verir. Onlar için okullar açılmasını ister. Kısacası hayatının tam bir yansımasıdır tiyatroları.

Niyâzî bunların dışında hikaye ve roman çalışmalarında bulunur. 1914'te yazdığı Yangi Saadat onun ihtilal öncesi en önemli eserlerinden biridir. Tam bir eğitimci ve aydınlıkçı olan Hakimzâde'nin eğitim ve aydınlanma ile ilgili tüm düşünce ve idealleri esere olduğu gibi yansır. Alimcan onun aradığı tüm güzellikleri üzerinde taşıyan tipidir. Bu eser hakkında daha geniş bilgi verilecektir.

Milliy roman düşüncesiyle ele aldığı ikinci romanı “Turmuş Aççıq”tır. 1916'da yılında Ak Gül risalesinde yayınladığı bu eserinin sonrası hakkında pek bilgi yoktur.

Dört Işq romanı mesnevi tarzı bir eserdir. Aşk duygusunu tüm zenginliğiyle vermeye çalışan eserin maalesef tümü elimizde yoktur. Bu yüzden tümü üzerinde çalışma yapamadık.

Hamza Hakimzâde Niyâzî'nin ideal edindiği alanlardan biri de müziktir. Müziğe çok önem verir ve hayatının her döneminde bu alanla ilgili çalışmalar yapar. Milliy Aşuleler için Milliy Şe'rlar Mecmuasında yer alan bir çok şiirine beste yapmıştır. Müzik yüksek okuluna gitmiştir. Ferğana'da müzik dersleri verdiğini biliyoruz. Okullarda müzik dersleri verir. Niyâzî'nin müziğe, folklor ve halk yaşayışına verdiği önemi bu alanlara zaman ayırmak için izne ayrıldığını söylemesinden anlıyoruz.

Özbek halk folkloru üzerinde çalışmalarının olduğunu görmekteyiz. Özbek halk kültürüne ait motifleri derler. Eserlerinde halk kültürüne ait bu zengin söylemleri görmekteyiz.

1.1.4. Hamza Hakimzâde Niyâzî'nin Eserleri:

Bazı düşünürler çağdaş Özbek edebiyatını Ayni, Niyâzi ve Fıtrat üçlüsünün önderliğinde başlatmaktadırlar. Bu üçlüden biri olan Niyâzî 39 yıllık hayatında neredeyse hiç durmamıştır. Yenilikçi, eğitimci, mütefekkir, bir eylem adamı olan yazar sanata büyük önem vermiş ve sanatın birçok dalıyla ilgilenmiştir. Müzik, folklor, şiir, tiyatro ve makaleler, pedagojik yazılar ve çalışmalar, ders kitapları çalışmaları yapan yazar şairliği ve tiyatroculuğuyla ün kazanmıştır. Bu alanlarda çok zengin eserler vermiştir.

Çocuk yaşta şiir yazmaya başlayan Niyâzî ilk şiirlerini “Nihan” mahlasıyla yazar. Bu şiirler lirik şiirlerdir. 1903-1904 yılları arasında 197 şiir yazmış ve bu şiirlerini “Devâni Nihânî” adıyla yayınlamıştır. Bu şiirleri kendi halkını sahiplenme, haksızlık ve zulümlere karşı isyan içeren temalar taşır.

1910 ila 16 yılları arasında Behbudî, A. Avlanî, A. Kadirî, Çolpan, Fitrat ve Mîrmuhsin Fikrî gibi dönemin önemli edebiyatçısı ünvanını kazanır. Bu dönemde yazdığı şiirleri, makaleleri ve tiyatro roman gibi diğer eserlerini 1915-16’da “Milli Aşuleler için Milli Şiirler” adı altında sekiz bölümde yayınlar. Bunlar Milli Aşuleler 1., 2. cildinin yanında, Ak Gül, Kızıl Gül, Sarıq Gül, Yaşıl Gül, Puşti Gül, Safsar Gül adlarını verdiği yayınlardır. Bu eserlerinde aşulelerini toplar, şiirlerinin yanında 1914’de yazdığı Yangi Saadat, Uçraşuv (Tört İşq) romanları; İlm Hidayati, Nar Muhammad Damlanın Küfr Xatası, Öç ve Zaharli Hayat gibi ilk dramaları da vardır.

1913 yılında çocukların eğitimi için Yangil Adağabeyyat, Okuş Kitabı ve Qıraat Kitabı adlı ders kitaplarını yazdı.

1914 yılında Sadai Türkistan ve Sadai Fargana günlüklerde ve Ayna gazetesinde ilim ve aydınlanma ile ilgili birçok makalesi çıkar. Yine bu yıl yazdığı Bid’atmi ma’cusiyatmi çalışması da aynı niteliktedir.

Yazarın şiir ve makalelerinden seçmeler:

Undaki, Ortak, Salam Siza Qarindaşlar, Tarcimanı Hal, Hay İşçılar, Biz İşçibiz, İşçılar Uyan, Yaşa Şura, Hay Hay Atamiz, Uyan, Yahşılardan Bir Söz Var, Oy Singilim, Oy Ağam, Yaxşi, Bayramlık, Kel Balalar Oqiylik, Hatın-Kızların Avazı, Özbek Xatın- Kızları, Turkistan Marsiyasi vb.

Genel Eserleri: Saginib, Salam Ayting, Oku, Yığla Turkistan, Turkistan, Dardiga darman istamas (1916’ da çıkarır.) Özbek xatin-qizlariga (1927 de gazal), Zaharli hayat yaxud İşq qurbanlari, Öç, Bay ila xizmatçi (Tiyatroda baş eseri olarak kabul görmüştür.), Kim tang’ri?, Tuhmatçılar cazasi (1918), Laşman faciasi, Farg’ana faciasi, Burungi saylavlar (1926), Burungi qazilar (1928), Cahan Sarmayasining Eng Axirgi Kunlari (1927), Maysaraning İşi, Yallaçılar İşi, Paranci Sirlari, Yangi Saadat(1914), Qimarning başi, Tang’risa’z Bala, Vatandaşlarima Xitaba, Turkistan Muxtariyatina, Alim Bolaylik

Bitmemi tiyatroları: Mulla Narmuhammad Damlaning Kufr Xatasi, Laşman faciasi, Farg‘ana Faceasi, Açlık Qurbanlari, Eşanlikda Xiyanat vb.

Yazarın incelediğimiz eserleri kendisinden sonra derlenmiş, yeniden düzenlenmiş ve basılmış Mükammal Asarlar Toplamı adlı dört damdan (Dört ciltten) oluşan kitaptan alınmıştır. 1980–81 yıllarında Kamil Yaşın önderliğinde bir ekip tarafından derlenmiş ve Kiril alfabesiyle basılmıştır. Bu eserlerin orijinalleri Arap alfabesiyle yazılmıştır. Hakimzâde’nin şiirleri, tiyatroları, romanları, pedagojik makaleleri ve diğer yazıları bu eserlerde toplanmıştır. Niyâzi’nin eserlerinin bir kısmının orijinalleri yoktur. Bazıları kaybolmuştur.

1.1.5. İncelenen Eserler Hakkında Genel Bilgi:

a) Yāngi Sāādāt Hakkında Bilgi:

Yazar eseri 1914’te kaleme alır. Eser 5 Mart 1915’te Hokant’ta Medara Kütüphanesi’nde taşbasma olarak neşredilir. Eserin el yazması mevcut değildir. Yazar daha sonra eseri 1915’te Milli Aşuleler için Milli Şiirler Mecmasında da neşreder. El yazma nüshalarıyla çoğaltılarak günümüze kadar ulaşır.

Mükemmel Eserler Toplamı’nın 1914–17 yılları arası eserlerini içeren 1980, Taşkent basımlı ikinci cildinde yer alır. Bu kitap ayrıca şiirler, hikâyeler, piyesler, pedagojik yazılar ve makaleler içermektedir. Yangi Saadat 46 sahifeden oluşmaktadır.

Milli Roman adını da verdiği bu eseri Hakimzâde’nin en önemli romanıdır. Eser yazarın 1917 ihtilali öncesi hayata bakışının, ideallerinin en güzel şekilde yansıtır. Eserin kahramanı Alimcan’ın babası cahillikleri, kumar vb yanlış tutumları yüzünden ailesinin elinde olan her şeyi harcar, ailesini sefih duruma düşürüp terk edip gider. Annesinin bilinçli tutumu ve vermiş olduğu iyi terbiye sonucu örnek bir şahsiyet olarak yetişen Alimcan’ın hocası tarafından okutulması, çok başarılı bir şekilde okuması, kız kardeşini okutması, ticarete başlaması, ailesini kurtararak tekrar eski mutlu, müreffeh, devletli günlerine geri döndürmesi anlatılır.

Yazar eserin orijinalinin hatime kısmında yer alan şiirin bir beyitinde

“Ul hakikat aynasiğa sayqal istersen Nihan,

İlm iste, ilm iste, istegil zinhar ilm”

diyerek kitabın özünü, ana düşüncesini verir. Kadınların da mutlaka okuması gerektiği, bilinçsiz, cahil birinin tüm soyunu zorda bırakan basiretsizlikleri; bilinçli, akıllı bir insanın ise tüm ailesini getireceği zenginlikler en güzel şekilde vurgulanır. Eğitimin çok önemli olduğunu, fakirlere sahip çıkılarak onların okutulması gerektiğini anlatır. Türkistan'ın kurtuluşunu yazar, yenilikçi düşüncesi olan ilim-maneviyat-milli değerler üçleminde görür.

Eserin dili dönemin Özbekçesidir. Dili ustaca kullanır. Halkı bilinçlendirmek amacıyla yazdığı için sade bir dil kullanır; ama yalın değildir. Uzun ve sanatlı cümleler, tasvirler ve açıklamalardaki iç içelik, ayrıntıları vermedeki başarı ve zengin halk kültürü eserin üslûbunda dikkat çeken yönlerdir. Yenileşme hareketlerinin ve halka yönelişin dile yansıdığı bu dönemde Hakimzâde ve Yangi Saadet dönemin dilini inceleme açısından önemli bir fırsattır.

b) Bâý ilä Xızmatçı Hakkında Bilgi:

Hamza Hakimzâde Niyâzî'nin 1918 yılında yazdığı önemli bir piyesidir. Döneminde neşredilmemiştir. El yazması halinde elden ele geçen eserin, günümüze malesef orijinali değil de sonradan düzenlenmiş hali ulaşmıştır. Özbekistan SSR Fanlar Akademiyası Şarkşinaslık Enstitüsü Hamza faslında yer almaktadır. Aslı 30 varaktır. 1939'dan itibaren tiyatrolarda gösterilmeye başlanmıştır.

Elimizde olan nüshası asıl nüshasının Kamil Yaşın tarafından (1969) yeniden düzenlenmiş şeklidir. Bunu yaparken Hakimzâde'nin orijinal anlatımına sadık kalmış, başka dramlarından eksik gördüğü bölümleri tamamlamıştır.

Bay ilä Xızmatçı 5 perdeden oluşmaktadır. Bay ile onun hizmetçisi olan Ğafur eserin başkahramanlarıdır. Eser, Niyâzî'nin Ekim ihtilalinden sonraki düşüncelerinin, hayata ve topluma bakışının en önemli örneğidir. Zenginlerin tutumu, işçilere, alt tabakaya yapılan zulümler, yanlış inançlar, hurafeler, menfaatçi din adamları ve devlet adamlarının halka verdiği zararlar vb konularda tam bir sosyal eleştiri içeren bir piyestir. Eserde Niyâzî'nin Sovyet Rusya'sını öven, işçilere dikkat çeken bir tutumu vardır. Eski padişahlık yönetimini ve onun temsilcisi konumundaki kadı, imam ve diğer ileri gelenleri ağır bir dille eleştirir. İnançlı gibi gözükse ama herkese zulüm yapan bay'ın annesi de eser de önemli bir tiptir.

Niyâzî'nin en başarılı yönlerinden biri de, Yangi Saadat'te olduğu gibi, dili çok iyi kullanmasıdır. Tasvir bölümlerinde Yangi Sadat'teki gibi uzun, sanatlı cümleler kullanırken, karşılıklı konuşma bölümleri ise tam bir halk kültürü deryasıdır. Hemen hemen her cümlede bir deyim, atsözü, argo söz, yemin ya da dini bir söz yer alır. Halkın dilini yansıtmada çok başarılıdır yazar. “Kulağına un mu bastın”, “Arslanı kesak atıb yenmaqçimisan”, “Arpamız ham qalib at tartalmay mı kalacak” gibi birçok özgün deymi onun dilinde görürüz. Hakimzâde'nin dildeki bu başarısında hiç şüphesiz Özbek folkloru üzerinde ve köy hayatı hakkında yerinde görüp yaptığı çalışmaların büyük katkısı vardır.

c) Uçrâşuv (Tört İşq) Hakkında Bilgi:

Son eserimiz ise yazarın Tatar şivesi etkisinde yazdığı Uçrâşuv (Buluşma) ve ya diğer ismiyle Tört İşq adlı eseridir. Yazarın bildiğimiz iki romanından birisidir. 1916 yılında yazmıştır. Eser el yazması Özbekistan SSSR Fan Akademiyası Şarqşünaslik İnstitüti el yazmalar kısmında 7628/XII kayıt rakamıyla saklanmaktadır. Eserin elimizdeki bölümü orjinal haliyle Mükammal Asarlar Toplami'na alınmıştır. Eserin tümünü içeren el yazması nüshası maalesef elimizde yoktur. Günümüze eserin maalesef sadece giriş bölümü ulaşabeylmıştır. Bu yüzden sadece bu bölüm üzerinde çalışma yapağabeyldik. Özbekistan SSR Fanlar Akademiyası'nda yer alan ve bu akademinin neşriyatı olan Mükammal Asarlar Toplamı, 1980 Taşkent basımı olan ikinci (tâm) kitapta konulmuştur. Yangi Saadat'ten sonra yer alır. Mesnevi tarzı bir aşk hikayesini konu alan eser sekiz varaktır. Hislenme, aşk duygusu, hasret çekme ve etkilenme duygular ile başlar; iki kahramanının birbiriyle karşılaşmasıyla donup kalma; ardından birbirlerine yakınlaşmaları; yaşadıkları derin hissiyatlar; ahdaşmaları; hayaller kurma ve dostluk, arkadaşlık kurmayla ilk bölüm bitmektedir. Derin bir merak uyandıran ve yoğun bir aşk duygusu içeren eserin devamının elimizde olmayışı büyük bir kayıptır.

1.2. Özbek Türkçesi Hakkında Bazı Açıklamalar

I.Özbek Türkçesindeki Ünlü Seslere Genel Bakış:

Özbek Türkçesinde 10 tane ünlü ses vardır. Kalın ünlüler a, â, ı, o, u ünlüleri, ince ünlüler e, ä, i, ö, ü ünlüleridir. Kiril alfabesinde, â ünlüsü “O”-“o”; a, ä ünlüleri “A”-“a”; e ünlüsü “Э”-“э”; ı, i ünlüleri “И”-“и”; o, ö ünlüleri “Ŷ”-“ŷ”; u, ü ünlüleri “Y”-“y” harfleriyle karşılanmaktadır. Ayrıca “я” harfi ya ile yâ seslerini, “ю” harfi yu ile yü seslerini, “ë” harfi yâ sesini, “e” harfi ise ye sesini karşılamaktadır. Görüldüğü gibi ünlü sayısı 10 tanedir; ama Kiril alfabesinde her ünlü sesin tek karşılığı yoktur. Bazı simgeler iki ünlü sesi birden karşılar, bazı ünlü sesleri ise yanındaki ünsüz seslerle beraber karşılayan ek simgeler de görmektediriz. Bu durum hem metinlerin transkribe edilmesinde zorluklar getirmekte, hem de ünlü uyumuna uyumsuzluklar ortaya çıkarmaktadır. Örneğin:

одам (âdām)

олади (âlâdi)

очиб (açib)

сочларим (sâçlārim)

жонгинам (cānginām)

ёшларим (yâşlārim)

Иложи (ilāhi)

хотин (xâtin)

олмокчи (âlmâqçi)

танноз (tānnâz)

келмокчи (kelmâqçi)

ёшда (yâşdā)

ёрдам (yârdām)

рози (râzi)

килмок (kilmâq)

хоким (xâkim)

колди (qâldi)

II. Kalınlık-incelik uyumu ~ Büyük ünlü uyumu (Tānglāy garmoniyasi ~ Ünlilärning qattıq-yumşaaqligigä körä uyğunlaşuvi)

Büyük ünlü uyumunda kalın ünlü kalın ünlüyü, ince ünlü ince ünlüyü takip eder. Özbek Türkçesine baktığımızda kalınlık-incelik uyumunun olmadığını görmekteyiz. Türkçe kökenli ve alıntı sözcüklerin tabanlarında büyük ünlü uyumu yoktur: âdām, ündāş, yāmā, hāvli, çöziq, rözgār, dünyā, cāhil, nişān, hāmān, qabāhāt, sāfāhāt, ba’zi, hāsıl gibi.

Uyumsuzluk, eklerle kökler arasında daha çok görülmektedir. Özbek Türkçesinde q, ğ, x ünsüzlerinden önce ya da sonra kurallı olarak daima ı, o, u kalın ünlüleri gelir. Geri kalan ünsüzlerle kullanımlarda;

a. “ı’ünlüsü”nün kullanılmaması, onun yerine sadece i ünlüsünün kullanılması; +li, +lik, +siz, +çi gibi yapım eklerinin; +ning, +ni, +gi, +ki çekim eklerinin; +mi soru ekinin; -miz, -ngiz, -siz şahıs eklerinin ve –di zaman ekinin tek şekilli, yani sadece i’li olması i ünlüsünün bulunduğu kelimelerin çoğunu günümüz Özbek Türkçesinde uyum dışında bırakmaktadır: qānli, yāşlik, yāmānlik, yurtning, qıldı, yolini, ānāsi, qānli, toldir, ğamlik, qıldıng, mehribānçilik, yığlāysız... Ancak i ünlüsü kelime ortasında etkisiz durumdadır. i’nin bulunduğu heceden önceki ve sonraki heceler kalınlık-incelik bakımından orta heceden bağımsız, birbirine uyar: ālışuv, orındıq, suvsızrāq, qarındāş, ālısrāq gibi.

b. Özbek Türkçesinde ā ünlüsüyle oluşmuş +lār çokluk eki; +mān, +sān şahıs; +gā,+gān, +dāy, -ār, -sā, -gān gibi çekim ekleri ve +ā, +çā, +çān, +lāb, +gār gibi yapım ekleri tek şekillidir. Dolayısıyla ā ünlüsünün de bulunduğu kelimelerin de günümüz Özbek Türkçesinde uyum dışında kalağabeyldiğini görmekteyiz: yığ+lā+māng, qoy-sā, ağız+lāri+dān, bol-sā, qaq+şāt, bol-gān, mahzun-ā, āl-māy, quvānç+lār, ātāxān+mān, pul+dān, qıl+ār,āl-gān vb.

e ve ā Özbek Türkçesinde ek oluşturmada görevli diğer ünlülerdir. Bu ünlülerle oluşturulan ekler çok azdır ve seyrek olarak kullanılmaktadır. e ünlüsüyle sadece isim çekim eki olan +dek eki vardır: ot+dek, qār+dek, ilāndek, ālmādek, qāşıqdek, hāşārātdek, āydek, tāvuqdek, oqdek, bārmāqdek gibi sözcüklerde incelediğimiz metinlerde örnekleri bulunmaktadır.

â ünlüsü çok seyrek kullanılan +ân, +âr, +dâş, +mâç, +tâç gibi yapım eklerinde bulunmaktadır: bir+ân, bir+âr, sir+dâş, til+mâç, şirin+tâş, bär+dâş vb.

Türkiye Türkçesinde her ekin (-ken, yor, -ki, -leyin, -(i)mtrak gibi ekler dışında) en az iki şeklinin olması (ince-kalın) ve eklerde a, e, ı, i, u, ü gibi altı değişik ünlünün işlek olması, sözcüklerde kalınlık-incelik uyumunu sağlamaktadır. Özbek Türkçesinde ise sadece ince i ve â ünlülerinin işlek olarak kullanılması kalınlık-incelik uyumunu işlersiz hale getirmektedir.

İncelediğimiz üç metinde de, 1980–81 yılları basımıdır, kalınlık-incelik uyumunun günümüz Özbek Türkçesi gibi sıklıkla ihlal edildiğini, uyuma uygun düşmeyen birçok sözcüğün olduğunu görmekteyiz.

“Xaqiqat mäydânining qahrämânları,

Endi dünyâda çin turmuş vâ xöcâlik sizingdür!

Yaşäsün mehnâtkâşlär vâ dehqânlär!

Bitsün kişi küçi ilâ yaşâvçılär” Bâý ilâ Xızmatçı eserinin giriş bölümünden alınma bu kısacık şiirde bile “mäydânining, qahrämânları, dünyâda, yaşäsün, dehqânlär, yaşâvçılär” sözcüklerinin kalınlık-incelik uyumuna aykırı olması, eserlerdeki uyumun ne ölçüde olduğunu en güzel göstergesidir.

III. Düzlük-yuvarlaklık uyumu ~ Küçük ünlü uyumu (Lâb garmoniyası ~ Lâblängänlik-lâblänmägänlikkâ körä uyğunlik)

Özbek Türkçesinde “a, ä, e, ı, i” düz ünlüler, “o, ö, u, ü, â” yuvarlak ünlülerdir. “a, ä” düz-geniş; “i” düz-dar; “e, i” ünlüleri yarı dar ünlülerdir. “o, ö” ünlüleri hem yarı geniş hem de yarı dar ünlülerdir. “u, ü” ünlüleri ise yuvarlak-dar ünlülerdir. Arapça ve Farsça alıntı kelimelerde bulunan uzun a ünlüsü, Özbek Türkçesinde â ünlüsüne dönüşmektedir ve yarı geniş bir ünlüdür. Arapça, Faesça veya Özbek Türkçesi kelimelerdeki uzun olmayan a ünlüsü, q,x,ğ ünsüzlerinin dışındaki ünsüzlerin yanında çoğunlukla ä ünlüsüne dönüşmektedir: xaqiqat, qamçı, naqşli, çıqa, qalpâq, ta’qıb, qahrämân, ğarq bolgân, harâkâtiğa; puligä, kättä, tüşgân, köçägä, qâlgân, fâlâkât ... Bazen de a olarak kalmaktadır: yaşâsın, bahâr, yaşâvçi, gazeta, zavâd, tasavvur gibi. Genelde yabancı dillerden alınan sözcüklerde bu durum görülmektedir.

Özbek Türkçesinde sözcüklerde düzlük-yuvarlaklık uyumu yoktur. Türkçe kökenli ve alıntı kelime tabanlarının çoğunda düzlük-yuvarlaklık uyumu yoktur: içkü, oyın, öpiç, xuddi, müdir, müfti, isbât, nâzik, qorqınç, ünli, buzuqlık.

Özbek Türkçesinde kelime tabanları ile çekim ekleri arasında da düzlük-yuvarlaklık uyumu yoktur. Bunun en önemli nedeni, çekim eklerinde ünlü olarak çoğunlukla “düz i ünlüsü”nün bulunmasıdır: küçi, qoli, oğlining, özini, közigä, küydir, yüzi, qorqıb, qoşıl, bolib başlânür, bitsün, yaşâsün, âlub.

1980’li yılların Özbekçesinin zengin bir örneği olan, metinlerimizi seçtiğimiz Hakimzâde’nin eserlerinin derlemesinden oluşan “Tört dâm” “dört kitap” ta kalınlık-inceciklik ve düzlük-yuvarlaklık uyumları ile ilgili yüzlerce hatta binlerce örnek bulmak mümkündür. Ünlü uyumsuzlukları, birçok farklı ağız olan Özbek Türkçesi’nin en belirgin özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3.Hamza Hakimzâde Niyâzî’nin Üslubu ve Dil Özellikleri:

I.Hamza Hakimzâde Niyâzî’nin Üslubu:

Yazarın daha önce de belirtildiği gibi çok yönlü eserleri vardır. Bu eserleri biz şiir, tiyatro ve romanları diye üç başlık altında toplayağabeyliriz.

Çocukluğunda medrese eğitimi alan yazarın güçlü bir tasavvuf bilgisi ve eski edebiyat kültürü olduğunu eserlerinden anlayağabeyliyoruz. Halk adamı olan, halkın eğitimine, bilinçlenmesine çok büyük önem veren Niyâzî halkın içinde yaşamış, Özbek folkloru hakkında çalışmalar yapmış, geniş bir kültüre sahip olmuştur. Hakimzâde’nin eserleri için bu iki kültürün yansımasıdır. Yenilikçi, eğitimci, idealist yazar düşünce dünyasını yansıtırken Klasik Türk edebiyatı tarzıyla halk kültürünü, söyleyişlerini başarılı bir şekilde birleştirir.

Eserlerinde dil ve anlatım yönünden iki önemli yön dikkat çeker: Tasvir ve açıklama bölümlerindeki anlatım, karşılıklı konuşmalar, diyalog bölümlerindeki anlatım.

Niyâzî’nin eserlerinde, özellikle romanlarında tasvirin çok güçlü olduğunu görmekteyiz. Tasvir ve açıklama bölümlerinde yer yer divan edebiyatının nesrine yaklaşır. Uzun uzun, birbirine eklenmiş, soluksuz cümleler, benzetmeler, tamlamalar, ayrıntılara inme, bol bol sıfat kullanma, mecazlara başvurma, sanatlı

ifadeler tasvir ve açıklama bölümlerinin en belirgin özelliğidir. Cümleler iç içe girmiş, bir cümlede çok şeyin anlatıldığı paragraf uzunluğunda yargı birimleri vardır: “Bu täräfdä Märyämin mungğuz-müngğuz ävâz çiqarub, dârdli yâşlari tāmub turgān közlärin ärtüb, yığlāb turgānlärin eşitgān rāhm köngüllü Ālimcān çidāmsiz bir iztirāblik hāllärgä tüşüb, yügürüb kirüb pārvānādek bahtsiz Märyām quçāğığā özin urub, boyinlārigā sārilüb munğlıq dāvuşlār çiqarub ānāsığā qoşilub yığlāb, bārg üstidāgi şābnām kābi Märyämin yüzidāgi tāmçilāb turgān hāsrātli yâşlärini kiçikkinā qollāri bilā ärtüb, yālinübginā: “Ānācān, nimā üçün yığläysiz? äyting, nimā qıldı? Anacan, közingizdān munçā köp-köp yāş aqadi? Cān ānācān, mändān yāşurmāng. äyting deymān. Negā yığläysiz? Yā yāmān, qımārbāz ātāmni sāğindingizmi? Özingiz ātāng kerākmās mān sizlärni yāxşi körāmān demādingizmi? Tağın nimāgā öşāl yāmān ātāmni sāğınub yığläysiz? Keling, äyting ānācān. mān xafā bolāmān. Cüdā sāğingān bolsāngiz, kättā bolgānimdā özim bārub tāpub kelāmān. Qoying endi, köp yığlāmāng” – deb yālbārub erdi.” Bu cümlede Meryem’in hali tasvir edilmekte, onun halini gören Alimcan’ın ruh hali tasvir edilmekte, benzetmeler yapılmakta ve tüm bu birbirine bağlanan cümlelerin içine Alimcan’ın konuşmaları, alıntı cümleler, sıralanmaktadır. Kaç değişik cümle kullandığı, bileşik cümle kurgusunu nasıl yaptığı, betimleyici- öyküleyici anlatım biçimlerinin yanında benzetmeler, alıntı yapma teknikleri ve mecaz ifadeleri nasıl kullandığı dikkat çekici niteliktedir. Yengi Saadat eserinde bu tarz cümleler çok yoğundur. Sanatlı, betimleyici anlatımın çok zengin örnekleri vardır.

II.Hamza Hakimzāde Niyâzî’nin Dili:

Dili ağır olmamakla beraber bu bölümlerde Çağatay Türkçesine yaklaşıp. Arapça ve Farsça sözcükler biraz daha çoğalır:

Bir täräfdān yāmān fārzānd dāğidā uzāq keçälärni fikr-hayāl bilā tāng āttirüb endiginā bir āz közi uyquğa ketgān şoridā Ruzvān bu üç ma’sumāni āhu fiğānigā seskānüb turub, bāri közining āqu qārāsi, zāifā tānining quvvāti vā mādāri bolgān ānisi rözğāri Märyāmning quçāğığā kirüb sāyrāb turgān hār ikki ma’sumälärni nālışığā tāqat qılā ālmāy yügürüb kelüb hār ikisin ālub, bağrigā bāsub, Märyāmni eşikkā çiqarub yubārub, ma’sumälärgā qārāb: “nimā boldi, sizlārgā, cān bālälārim? Nimāgā yığläysizlār? Ātāngiz hayāt (Köz yâşlärin ärtüb), ānāngiz hayāt. Mānāmān bār, kättā hāvlilārimiz bār. Bizgā nimā qilibdiki, yığläysizlār? Rāsmi hātunlār ba’zi

vaqtlardā xüdāgā şundāğ yığlāydi. Äyäläringiz ätāngiz üçün yığlāgāni yoq, mänä xüdāgā yığlāgān-dä! Bäläm, qoy, mänä xafä qılmānglār-dä! Ey, bolmäsä bir cāygā ketüb qālāmān! Cān bālälärim, mänä köb xafä qılmānglār”, -deb nä äzāb -külfätlär bilä köngülläridän çıqārüb yubārädurgān mundāq qārä künlär birginä emäs, fäqırlık dästidän häftädä äydä bir bār, ikki bār vāqe bolur edi.

Ama görüldüğü gibi 20. yy’ın başlarındaki Özbek Türkçesinin bu güzel örneklerine Arapça ve Farsçanın ağır dilbilgisi kuralları pek sirayet etmemiştir. Özbek Türkçesinin zengin anlatım gücünü Niyâzî’nin eserlerinde bol bol görmekteyiz.

Konuşma cümlelerinde ise halkın dilini kullanır. İyi bir gözlemci olan yazar deyim ve halk söyleyişlerini ustalıkla kullanır. Zengin deyim kullanımının yanında atasözleri, dini sözler, hadisler, beddualar, argo ifadeler de yoğun olarak yer alır. Tiyatrolarında ve özellikle karşılıklı konuşmalarda yazarın bu yönünü sıklıkla görürüz:

“Xānzādä. (Tösätdän baqırıb.) Mäştān! Çilim! (Päyzä.) Yer yutkur, Mäştān!

Mäştān. (Yüzürüb kirib.) Lābbāy, äyācān!

Xānzādä. Qulāğınggä un bāsdıngmi, yetimçä, yetti külçä! Çilim!

Mäştān. Hāzır, äyācān.

Mäştān çilim keltirib, näyini tutädi. Xānzādä ğazāb bilān çekädi. Mäştān yığlāb çıqıb ketädi.

Xānzādä. Nimägä meni hädeb ermäk qılāyāpsān? Nimägä qıyşıq āğzingi ırväytirib külāyāpsān? Söylāq

Mäştān. (Titrāb-qaqşāb.) qāni külgānim, äyācān!

Xānzādä. Külmä deymān, sengä! Ho oşā äcin bāsgān, qarımsıq yüzläringgä zindäläk çıqsın!

Pāşşāayım. Kördingizmi, yāmānlıgını, xālā! Meni qarğayāpti!

Rāhimä xālā. Vāy gāpgä qoşılmāy hāli öläy! bir bālāgā giriftār bolmäy, turıb qāçä qālāy!

Pāşşāayım. Bungä sır berib otirāmānmi? Mäştān ölgür, çilimni ālib kel. Sen nimägä kekkäyyāpsān, Mäştān!

Xānzādä. Qarimāy ädā bolgur, Mäştān! Ärslānni kesäk ātıb yengmāqçimisān? Hu muzlāb, ğucānāk bolib qālgān çigirtkägä oxşāmāy ölgür!

Mäştān. (Yığlāb.) Äyācānlärim! Axır men sizlārgä nimä ğünāh qıldım?

Xānzādä. Gāpirmä, şallaqı!

Rāhimā xālā. (Pāşşāāyimgä.) Hây bäläm, şäytängä häy bering!

Bay ıla Hizmatçı'nin birinci perdesinden alınan bu küçücük bölümünde yer alan “Qulāginggä un bäsdingmi”, “hädeb ermäk qıl-”, “qıyşıq āğzıngi ırväytirib kül-”, “gäpgä qoşılmäy häli öl-”, “bälägä giriftār bol-”, “turıb qāçä qāl-”, “sır berib otir-”, “Ärslānni kesäk ātīb yengmāqçı bolmāq”, “şäytängä häy bermak” deyimleri ve “yer yutkür”, “yetimçä, yetti külçä”, “söyläq”, “Ho oşä äcin bäsğan, qarımsıq yüzläringgä zindäläk çıqsın”, “Qarimäy ädā bol”, “Hu muzlāb, ğucānäk bolib qālgān çigirtkägä oxşāmāy öl”, “şällaıqı” hakaret ve bedduaları bu eserin ve Niyâzî'nin dilinin halk kültürü yönünden ne kadar zengin bir yapıya sahip olduğunun en güzel şahididir. Bu yönüyle Hakimzâde'nin eserleri büyük bir hazinedir. Çalışmamda bu hazineye ufak da olsa bir kepçe çalmaya çalıştım. Hamza Hakimzâde Niyâzî'nin eserlerinde (Yangi Saadat, Bay ıla Xizmatçı ve Tötr Işq) geçen halk kültürüne ait unsurların dizinini yaptım. Bu bölümün sonunda bu dizini göreceksiniz.

Hakimzâde'nin diline baktığımızda 19. yy.dan beri gördüğümüz yenilikçi hareketlerin dilde de yansımasını hissederiz. Dili halkın diline yaklaştırma, hatta halkın dilini kullanma, zengin halk kültüründen beslenme, halk folklorunu tanıma ve ondan beslenme onun üslûbunun en belirgin özelliğidir. Bunu yaparken Özbek dilinin zengin mazmunlarından ve anlatım gücünden faydalanmayı ihmal etmemiştir. Başta da belirttiğim gibi tüm eserleri bu iki anlatım tekniğiyle oluşturulmuştur.

Aşağıda Bâı ilä Xizmätçı, Yängi Säädät ve Uçrāşuv eserlerinde geçen halk kültürüne ait malzemeleri bulacaksınız.

1.4.Bây ilä Xizmätçi, Yängi Säädät ve Uçräşuv Eserlerinde Geçen Halk Kültürüne Ait Malzemeler:

1.4.1.Bây İlä Xizmätçi’de Yer Alan Halk Kültürüne Ait Malzemeler:

- âbroyigä âbroy qoşıl- : Şöhretine şöhet katılmak, daha da ünlenmek.
- âbroyingä bir xil mälâmät keltir- : Şöhretine zarar vermek, adına leke sürdürmek.
- äcäldän âmân saqlä- : Ölümden uzak tutmak.
- äcin bâsgän, qarımsıq yüzläringgä zindäläk çıqsın: (Beddua) Kırışmış, ihtiyarlamış yüzünde sivilceler, çıbanlar çıksın.
- äcrätä âl- : Ayırmak, uzaklaştırmak.
- âççığını keltir- : Kızdırmak, öfkesini çıkarmak.
- âçıq äyt- : Açık söylemek, olduğu gibi anlatmak.
- âçlıkdän sillä qurı- : Açlıktan boğazı kurumak, halsiz düşmek.
- ädä bölgür : (Beddua) Ölesi, uğursuz.
- ädäbini berib qoy- : Terbiyesini vermek, cezalandırarak terbiye etmek.
- ädälät vä häqiqat süpürgisi bilän supürüb taşlän-: Cezaya çarptırılmak, sürgün yemek..
- âfät-bälälär çängälidä xänäväyrän bolgän käfängädä: Afet, bela pençesinde viran olan kefensize dönmek.
- äfsüs-nädâmät çek- : Acı ve pişmanlık içinde olmak.
- âğız-burni qängä tol- : Ağzı burnu kanla dolmak.
- âğzınggä âl- : Ağzına almak, anmak.
- âğzıngızgä qäräb gäpir- : Ağzına bakarak konuşmak, düşünerek konuşmak, konuşmalarına dikkat etmek.
- âğzıdä bittä tişi bol- : Ağzında tek dişi olmak, yaşlı olmak.
- ähmâqnı öz gäpingızgä unätälmä- : Bir ahmağa söz geçirememek.
- âlâmânıng gävur-ğuvurı : Kalabalığın gürültüsü.
- âldidä âbroyi kättä : Yanında itibarı yüksek olmak.
- älläqaçân toğriläb qoy- : Çoktan hazır etmek, işi yoluna koymuş olmak.
- âlmägä tüşgän häşärätdek : Elmaya düşmüş kurt gibi saldırgan..
- ämäldärlik çäpänimni üstimgä yap-:Üniformasını, iş elbisesini giydirmek.

ämälni sätib äl-	: Yolsuzluk ve rüşvet ile iş yürütmek.
ämân bolsäng özi kättä дәvlät	: (Atasözü) Sağ olmak en büyük zenginliktir.
äm-r-färmängä hâzır bol-	: Emrine amade olmak, emrinde olmak..
äm-rü färmängizgä hämişä täyyâr	: Emir ve fermanlarına hazır olmak, emrine amade olmak.
äm-rü farmänlärigä şikästlik bilän qâyim tur-	: Buyruğuna boyun eğip uymak..
änä undäy, änä bundäy	: Öyle böyle, işte bu halde.
änä-mänä degünçä	: Öyle böyle deyinceye kadar, kısa bir sürede.
änäsining kāsāfāti bālāsīgä ur-	: Annesinin uğursuzluğunun çocuğunu vurması.
ändişä qıl-	: Endişe etmek, tedirgin olmak.
ändişäning atını qorqâq qoy-	: Endişenin atını korkak koymak, vehimle hareket etmek.
äniğini bilişim keräk-	: Aslını öğrenmek istemek, özünü öğrenmek.
âqqan köz yâşlärimgä, âhü zârlärimgä şäfqat qıl-	: Akan gözyaşlara, ahu zarlara merhamet etmek, acımak.
ârämizgä qılıç sâl-	: Araya kılıç koymak, ayırmak, uzaklaştırmak.
ärpämiz xâm qalib, ât tärtälmäy qâl-	: Arpa yaş kalıp da at mı taşıyamayacak, işin yapılamayacağı mı düşünülüyor, işin olacağından endişe edilmemesi.
ärslänni kesäk âtıb yengmâqçı	: Aslanı ufak taşla korkutmaya kalkışmak, güçsüzlük, boyundan büyük işe kalkışmak..
ärşgä uç-	: Cennete gitmek, Allah'ın huzuruna çıkmak.
ärzgä kel-	: Derdini anlatmak ve şikayetiçin huzura çıkmak.
ärzgä kel-	: Dilekçe vermek, meramını arzetmek.
âstänängä ärzimä-	: Evine yakışmak
ästi kirpik qâqmäy çıq-	: Kirpiği kirpiği üstüne gelmeme, uyumama.
âşığı älçi	: İşlerin çok iyi olması, karnını doyurmak.
âşığingiz äl-	: Aşî hazır olmak, kısmetli olmak..
âşıqı beqarâr bol-	: Kendinden geçmiş aşık, aşk sarhoşu olmak.
âtä-änälärining cânini xudâ cännätdä qıl-	: (Dua) Anne babalarınızın ruhları cennette olsun
âtä-bâbâ tulki bol-	: Büyükleri tilki olmak, kurnazlık, işbilirlik.
âtning dumigä bağläb öldir-	: Atın kuyruğuna bağlayıp öldürmek, yaşatmamak.

åvårä bol-	: Boşta kalmak, kimsesiz olmak.
åvunıb yüri-	: Boş avuntu içinde, oyalanarak zaman harcama.
axir şäfqatingiz bår-	: Hiç şefkatiniz yok mu, acıyın ne olur.
åxiri baxäyr bol-	: Sonumuz hayrolsun.
åyåğı küygän tâvüqdek pıtıråb qåp-	: Ayağı yanan tavuk gibi koşuşturmak, çaresizlik, zayıflık.
åyåğı târtmä-	: Ayağını sürterek, zoraki.
åyåğdän yer yüzi titrä-	: Ayağından yeryüzü titremek, ihtişam, azamet.
åyåq åsti qıl-	: Ayak altına almak, eziyet etmek..
åybdâr bolıb qål-	: Suçlu pozisyonuna düşmek, suçlanır olmak.
åynåkläri xırä bolıb qål-	: Aradaki camların kirlenmesi, kavgalı olmak.
åyni hikmät sözlä-	: Hikmetli konuşmak, büyük söz söylemek.
åz bolsä eplåb kör, köp bolsä seplåb kör zämåni emäs:	Az çok deyecek zamanın olmaması, .
åzä tut-	: Yas tutmak.
åzåb ber-	: Eziyet çektirmek, acı vermek.
åzåb yeb tur-	: Çile çekmek, azap içinde olmak, eziyet edilmek
åzågä åylåntir-	: Acı, ızdırap içinde bırakılmak, eziyet edilmek.
azrål bolıb cânigä çångål sål-	: Azrail olup canına cengel atmak, canına okumak, ızdırap içinde bırakmak.
bäcå keltir-	: Yerine getirmek, yapmak.
bådnåm qıl-	: Adını kötüye çıkarmak, karalamak.
bağrıgä bås-	: Kucaklamak, bağrına basmak.
bahånä tâp-	: Bahane bulmak, uydurmak.
bålä-çaqangining årzü- hävåsini köring:	(Dua) Çocuklarınızın hayrını, mutluluğunu görün.
bålågä giriftår bol-	: Belaya tutulmak, sıkıntıya girmek.
bålågä giriftår qıl-	: Başına iş açma, belaya uğratma.
bålågä qål-	: Belaya uğramak, başına bir iş gelmek.
bålålärdän, åfåtlärdän başlåring qutulmä-	: Belalardan, afetlerden başı kurtulmamak.
bålålåring yelkåmdän tuşirmä-	: Çocuklar sırtından indirmemek, çocuklarını omzunda taşımak, her türlü ihtiyacını gidermek.
bålålık uy bårår, bålåsız uy mårår:	Çocuklu ev pazar (şenlik), çocuksuz ev mezar
bålålık qarzimni uzål-	: Çocukluk borcunu ödemek, layık olağabeylmek.

bălāmgä tavfiq ber-	: (Dua) Allah'ım evladına yardım et.
bānddān āzād bol-	: Kölelikten kurtulmak, özgür olmak.
baqrāyib tur-	: Ağzı açık kalma, karışmama, şaşkınlık.
bār gāpni äyt-	: Her şeyi anlatmak, eksiksiz dile getirmek.
bār qarğışlārgä orgängän	: Tüm beddualara alışık olmak, çok beddua almak.
Bār-yoği ortä-ārädä	: Varı yoğu, topu topu
bāşı äylän-	: Kafası karışmak.
bāşidān ārdānā qāl-	: Başında paralanmak, onun olması..
bāşıgä bir fikr kel-	: Aklına bir fikir gelmek, aklına düşmek.
bāşımdä tegirmän taşı yürgiz-	: Başında değirmen taşı yürütmek, kafasını ezmek.
bāşımdän zār quysängiz	: Başımdan altın dökseniz de, ne vaat ederseniz edin.
bāşımgä ādām toplä-	: Başına adam toplamak, halkı etrafına yığmak.
bāşımgä ne-ne künlärni sāl-	: Başına felaketler getirme, büyük kötülüklere maruz kalma.
bāşıngä tuprāq sāç-	: Başına toprak saçmak, yas içinde inlemek.
bāşımgä tüşgän tuhmät	: Üzerine iftira atılma, iftiraya uğrama.
bāşımnı ālīb häyā-häyt deb çıq-	: Başını alıp, resti çekip gitmek, kapıyı çarpıp gitmek.
bāşni qātir-	: Başını şişirmek, baş ağırtmak.
bāşınggä dāvlāt quşi qon-	: Başına devlet kuşunun konması, şansın kapıya kadar gelmesi.
bāşınggä mäymun oyinläri sāl-	: Tuzak kurmak, başına çorap örme.
bāşını çäynä-	: Başını çiğnemek, başını ezmek.
bāşqa çārälärni körīb tur-	: Başka çareler arayıp durmak, çare bulmak.
bāşqa gāp bār	: Konu başka, mesele başka.
bättär bol-	: Kötü olmak, beter olmak.
Baxtimdän äylänäy	: Bahtıma bak, şu güzel talihe bak.
baxting açıl-	: Bahtı açılmak, kısmeti açılmak.
bây-bâygä bāqar, suv sâygä āqar	: (Atasözü) Zengin zengine bakar, su ırmağa akar.
beçärägä āzāb ber-	: Zavallı birine azap vermek, eziyet çektirmek.

beimân ket-	: İmansız, murt gitmek, inancını kaybetmek.
bekâmü köst	: Dört dörtlük, en iyi şekilde.
bekâr otir-	: Boş oturmak, iş yapmamak
bekârgä xafä qıl-	: Boşuna üzölmek, hiç yere kederli olmak.
beli xânädânidä dâl bol-	: (Atasözü) Beli kapısında dal olmak, kapısında köle olmak, hizmetinde eriyip gitmek.
beling büköl-	: (Dünyanın derdiyle) belinin bükölmesi.
belingdä belvâğing bârmi	: Erkek misin, adam olmak, cesur olmak.
benävâ qulingizgä ädälät qıl-	: Çaresizlere, ezilmişlere adaletli olma, ilgi gösterme
bepärvä qâl-	: Müsade etmek, sessiz kalmak.
bilgän bilän itingizni ävâqtä, müşügingizni turmâ qılârmı: Önemli değil, ne yazar.	
bilib turıb indämäy kel-	: Bilerek susmak, görmemezlikten gelmek.
bir baxti qarâ	: Bahtı kara, çaresiz, zavallı olmak.
bir işni qılâmân dedimmi, qıl-	: Bir işi yaparım dedim mi yapmak, kararlılık.
bir kesäk bilän ikki qarğa ur-	: Bir taşla iki kuş (karga) vurmak.
bir künimizgä yärä-	: Bir gün ihtiyaç görmesi, zamanı gelince işine yaraması .
bir moylâv qıl-	: Bıyık kıvırmak, istediğini göstermek.
bir nârsäni qılâmân dedimmi — qıl-	: Bir şeyi yapacağım dedim mi yapmak, kararlılık.
bir qarâşi bilänâq yüräğimni takä-pükä qılıb taşlä-	: Bir bakışı ile kalbini yerinden oynatmak, etkilemek.
bir tepädi, toppä-toğri Sıbirgä bârıb tuş-	: Bir tepmede kendini Sibirya’da bulmak.
bir umr rähätä ot-	: Bir ömür rahat olmak, rahat yaşamak.
bir yalängâyâqdän häqârät eşit-	: Baldırı çıplaktan hakaret işitmek.
bir zumdä yoqalıb qâl-	: Kaybolmak, bir anda yok olup kalmak.
birâvgä äytib yürmä-	: Kimseye söylememek, başkasına söylememek.
bir-birining közlaridän ma’nâni oqı-	: Birbirinin gözünü okumak, gözünden anlamlar çıkarmak.
birgä turıb qıl-	: Beraber iş yürütmek, beraber yapmak.
birpäs tâtüv bol-	: Samimi olmak, yakın olmak.
bolär iş boldu	: Olan olmuş, iş işten geçmiş.
bostâni ma’rifät bol-	: Marifet bostanı olmak, işin çok iyi çözölmesi.

Boynigä äl-	: Kabullenmek, üstlenmek.
böläk gäp yoq	: Başka bir şey demiyorum, o kadar.
börimisiz, tulki?	: Kurt mu, tilki mi; iş iyi mi, kötü mü?
bu gäpni bir äyt dingiz	: Sözü bir kez söylemiş olmak, söylemiş bulunmak.
bälâning özi kü bol-	: Belanın ta kendisi olmak, baş belası olmak.
işdän öliş bâr, lekin qaytiş yoq	: İşten ölümün olup dönüşün olmaması, kesinlik.
bu täşviş hām bārmidi	: Bir bu eksikti, nerden çıktı şimd bu.
bu toğridä köp zikr qıl-	: Bu doğrultuda çok konuşmak.
bu yerdä turgān gäp	: Olağabeyirlik, mümkünlük.
bunäqanggi işlärgä süyāgi yoq	: Bu tür işlerde kemiği olmamak, itiraz etmemek, çözümcü olmak, işi tıkamamak..
bundäy murüvvätlärni qıl-	: Böyle mi teşekkür ediyorsunuz, karşılığı bu mu?.
buning könglini yumşātālsä, mening dārdimni, yüräğimni açıb berālsä: (Atasözü)	Kalbi yumuşayıp, derdinin, yüreğini ona açılması, derdini anlaması.
bunisi yüräğimdä çigirtkädäy tuxümlä-	: Derdin yüreğinde çoğalması, sıkıntının yüreğinde çekirge gibi yumurtlaması.
bütün şähärdä duv gäp	: Tüm şehrin ağzında konuşulmak, halkın ağzında olmak.
cäbrü cäfālärning äxiri bārmi	: Eziyet ve acıların sonunun olması.
cäbrü külfätlärni sāl-	: Sıkıntı, dert içinde olmak.
cāğingi ezib täşlä-	: Çenesini ezmek, çenesini kırmak.
cāğingizni çärçät-	: Çenesini yormak, boşuna konuşmak.
cāmālingdän meni benäsib qılmä-	: (Dua) Cemalinden uzak kılma.
cāmālingi körsät-	: Cemalini, güzelliğini göstermek.
cān çek-	: Can çekişmek, canına tak etmek.
cān küydir-	: Canı yanmak, canı ekişmek.
cānābingä māhtāl' bol-	: Buyruğunuza, emrinize bakmaktadır, amadedir.
cānāblärning ātgān oqları bol-	: Yücemizin attığı okuz, emrindeyiz.
cāndän keç-, māldän keç-	: Candan ve maldan geçmek, feda etmek, vazgeçmemek.
cānimgä teg-	: Canına yetmek, canına tak etmek.

cāningni āl-	: (Beddua) Canını almak
cāvābini ber-	: Karşılığını vermek, göndermek, kovmak.
cāvābni küt-	: Cevabı beklemek.
Cigārning qānı	: Ciğerin kanı, acılar.
cindāk cancāllik ıřım bār	: Kavgalık işi olmak, halledilecek işi olmak.
cinni bolıb qāl-	: Deli divane olmak, kendini kaybetmek.
cudā bolmā-	: Uzak olmamak, yeri gelmek.
cudā tānnāz bol-	: Çok nazenin, güzellikte eşsiz olmak.
çāng sālmaq	: Sahip olma, ele geçirme arzusu.
Çāp közing uçıb tur-	: Sağ gözü oynamak, kötü habere hazır olmak.
çāpānni elkāsigā tāřlā-	: İş elbisesini, üniformayı omuzuna atmak.
çāpānni kāttā ātāsi ōlgāndā tāvutıgā yāpgān edi, endi sizning ūstingizgā yāp-:	Çapanı dedesi öldüğünde tabutun üstüne örtmüştü, şimdi sizemi örtüyor; ruhun ölmesi, satılmak.
çārvi yegān müşükdāy közlāri yiltillāmāy ol-:	Kuyruk yemiş kedi gibi gözleri parlamak, kurnazlık.
çehrāngni pācmürdā kör-	: Cehresi pejmürde olmak, çehresi solgun, sıkıntılı olmak.
çıpçırğındāy merāsıgā davāgār bol-:	Mirasına davacı olmak, mirasından pay istemek.
çimmātingni kōtār-	: Örtüyü açmak, baş örtüsünü kaldırmak.
Çimmātni tārtā-	: Örtüyü, yaşmağı çekmek.
çin ādām ekān	: Doğru adam olmak, mertlik.
çirāyi ōz bāřıgā bālā bol-	: Güzelliğı başına bela olmak, güzelliğı yüzünden rahat bırakılmamak.
çöntāklārgā ur-	: Cebine atmak, çalmak.
çōri bol-	: Hizmetçi olmak, kul köle olmak.
çumçuq pir etsa, yūrāgi řır et-	: Serçe pır etse yüreğı fir etmek, korkaklık.
dād de-	: Yardım istemek, aman etmek.
dādü fāryādini tinglā-	: Ağlayış ve imdatlarını duymak, yardıma gitmek.

dällâl degändä pärancı bolädi-dä, çâpânni yigit kişi qıyâdi: (Atasözü) Koşmacıda	parancı olur, çapanı yiğit kişi giyer; satılmış, namert.
därägi öçib ket-	: Haber gelmemek, henüz haber alamamak.
därd bilän ädâ bol-	: Dert içinde erimek, yanıp perişan olmak.
därdi dünyâsı qâpqârânğı bol-	: Dünyası kararmak, dert, acı içinde olmak.
därdini içigä yutâyâp-	: Derdini içine atma.
därdü fälâkâtläri âl-	: (Beddua) Dert ve felaketleri alsın, sıkıntıdan kurtulmasın.
dârgä âs-	: Darağacına asmak, idam etmek.
därgâhdägi häqârât eşit-	: Dergâhında, hanesinde hakaret işitmek.
därvâzäsüdän urıb häydä-	: Kapısından kovmak, def etmek.
dâstânimni aç-	: Hikayesini açmak, acılarını deşmek.
davrü davrân sürmä-	: Hayatını yaşamak, rahat içinde olmak.
degän tuyägä mädäd	: (Atasözü) Konuşan deveye medet olur, derdini söyleyene çare vardır, derdini söylemek.
derdu fälâkâtlär öz başläringdän beri kelmä-:	Belalardan, felaketlerden başı kurtulmama, hep sıkıntı içinde olma.
desäm yâlgânçı bolmä-	: Dese yalancı olmaz, yani, söylenebilir.
devârning kävägidä yâtgän bir ğarib:	Duvarın kovuğundaki garip, fakir, güçsüz.
dil toğridä bol-	: Gönlü temiz, gönlü doğru olmak.
dili-cânidän yâxşi kör-	: Kendi canından değerli görmek.
diyânätini, nâmüsni tupraq bilän teng qıl-:	Diyaneti, namusu toprakla bir görme, inançlara, şeriata değer vermeme.
dözäxlär häzär qıl-	: Cehennem bile iğreniyor, çok aşağılık olma.
duädän böläkkä küçim yet-	: Duadan başka gücü olmamak.
dünyädägi bär häqaratgä orgängän:	Dünyadaki tüm hakaretlere alışıktır olmak.
dünyâni sizning âyâğingiz âstigä tök-:	Dünyayı ayağının altına dökmek.
ehtiyât bol-	: İhtiyatlı, tedarikli olmak.
endi âyâq bäs-	: Yeni adım atmak, yeni geçmek, yeni basmak.
ensäsi qât-	: Alnını kırıştırmak, yüzü asılmak, kızmak.
erkäk kişi degän xâtinni gäx degändä qolgä qonädigän qıl-:	(Atasözü) Erkek kişi dediğin kadını geh dediğinde elini kondurmalı; sözünü geçirmek, dediğini yaptırmak.

esân-âmân ötib âl-	: Sağ salim çıkma, başarıyla tamamlama.
esdân çıkar-	: Aklından çıkarmak, unutmak.
es-huşimdân begânâ bol-	: Aklının gitmesi, kendinden geçmek.
esi yoq	: Aklı yok, akılsız.
esigâ tuş-	: Aklına gelmek.
esini ye-	: Aklını yemek, deli olmak.
esidân çık-	: Aklından çıkmak, unutmak.
eski âğız, yāngi gāp	: Eski âğız, yeni söz; aynı sözler; aynı terane.
eşāgi lâydān öt-	: (Atasözü) Eşeği çamuru geçmiş, işi görülmüş, işi yapılmış.
Eşikni qāqā-	: Kapıya vurmak.
eşitib qoy-	: Ders almak, dinleyip anlamak.
etāgini öp-	: Eteğini öpmek, ayaklarına kapanmak, af dilemek.
etlärini ništār bilān til-	: Etlerini bıçak ile doğramak, eziyet etmek.
fāryād töxtā-	: Feryat kesilmek, acılarını haykırmak.
fārzi āyn	: Farz, en önemli görev.
fe’lidān qorq-	: İşinden korkmak, güvenilmez olması.
gāp ādāmlärning ārāsidadä tārqal-	: Söz yayılması, herkesin duyması.
gāp bittā, ikkitā bolmā-	: Sözün bir olup, iki olmaması; işten dönüşün olmaması, kesinlik.
Gāp örgāt-	: Laf öğretmek, doğru konuşturmak.
gāp tāmām	: Konunu kapanması, olayın kapansısı.
gāpgā kiriş-	: Konuşmak, anlatmaya başlamak.
gāpigā qulāq sāl-	: Sözüne kulak vermek, dinlemek.
gāpi qaytār-	: Sözü dinlemek, kulak ardı etmemek.
Gāpingizning dārāmādi tüzük bol-	: Sözün kıymeti artmak.
gāpni bu yāqqa bur-	: Konuyu değiştirmek, sözü çevirmek.
gāpni kältā qıl-	: Sözü kısa kesmek, sadede gelmek.
gāpning pös källäsi	: Sözün kızası, sözün özü.
gāpning tāgi pāşşālīkkā bār-	: Sözün sonunun padişahlığa kadar gitmesi, çok büyük hakaret.
gārdāningdāgi qarzingni uzāl-	: Sırtındaki yükten kurtulmak, boyun borcunu ödemek.

gävhärdän tınıq, quyâşdän häm yüksäk muhəbbät: Mücevherden parlak, güneşten	daha yüksek aşkının olması, aşkının büyüklüğü.
gördä kön-	: Mezarda razı olmak, razı olmamak.
gördän qârâŋğı yüräkläringizni çırağ yâqıb qıdır:-	Mezardan daha karanlık olan kalplerde lamba yakıp aramak, merhametsizlik..
gül edim, bülbülimdän ayır	: Gülken bülbülünden ayrılmak, sevdiğinden uzaklaştırılmak, koparılmak.
gülüstani həqiqat bol-	: Hakikat gülistanı olmak, işinin güzel olması, arzularının gerçekleşmesi.
gülni gülgä qoşmay, gülni sassıq äläfgä qoş:-	Çiçeği çiçeğe değil, kokmuş ata katmak, uyumsuz iş yapmak..
gümänläring yürägimni yandır-	: Endişeli olmak, şüphe içinde olmak.
gümdän bol-	: Çekip gitmek, kaybolmak.
günâh qıl-	: Hata yapmak, suçlu olmak.
günâhgä bāt-	: Günaha girmek, kötü işler içinde olmak.
ğaribläрни xun-biyran yığlat-	: Gariplere kan ağlatmak, güçsüzleri ezmek.
ğarq bol-	: Boğulmak, çokça sahip olmak, gark olmak.
ğāvur kötäril-	: Gürültü koparılmak, kargaşa çıkarılmak.
ğayri din bol-	: Müslüman olmamak, gayri müslim olmak.
ğazāb saç-	: Kızmak, öfkelenmek.
ğazābımdän hāzār qıl-	: Gazabımdan uzak durmak, öfkesinden kaçınmak.
ğing-ping de-	: Ağzında gevelemek, bir şey diyememek.
ğucurlāgāni ğucurlā-kesesini	: Yığağabeyldiği kadar yığmak, para yemek, doldurmak.
ğurbātxānādä nātāvān yığlā-	: Zayıf, aciz olmak.
hācrü firāğ	: Ayrılık yarası, hasret acısı.
hāddingdän āş-	: Haddinden aşmak, ölçüyü kaçırmak
hādeb ermāk	: Alay etmek, değer vermemek, arkadan gülmek.
Hālāküning qılıçdän hām ötkir bol:-	Helakü'nün kılıcından keskin olmak, çok güçlü, yenilmez olmak.
hālāl işlāsāng öl-	: İşini doğru yapmak, hile yapmamak.
hālāl mehnāt qılsāng, hāmişā baxting ālçi: (Dini söz)	Helal çalışırsan kısmetin açık olur.

hısâblik dost ayrılmäs	: (Atasözü) Hesaplı dostlar ayrılmaz, alacağını vereceğini iyi ayarlayanların dostluğu bozulmaz.
hısâbını qıl-	: Hesabını yapmak, göz önüne almak.
homräyib tikil-	: Sert sert bakmak, öfkeli bakmak.
hu sâqâling gördä çirisin	: (Beddua) Sakalın mezarda çürüsün, öl emi!.
hurmat qıl-	: Hürmet etmek, saygı göstermek.
husnü cämâlingizgä ottiz ikki käsäbä çıraq yâk:	(Atasözü) Çok güzel olmak, güzelliği ile parlamak
huşi başıdän uç-	: Akli başından gitmek, kendinden geçmek.
huzurigä qatnä-	: Huzura çıkma, makamına gidip gelme.
ırğışläğanını kör-	: Çifte attığını görmek, can çekişmek, acı çekmek.
ısrıq sâl-	: Nazarı gidermek için vücut sıvazlanarak, dua okunarak yapılan bir eylem.
ısrıq sâlib yubâr-	: Nazarı gidermek, nazarı yok etmek.
ışq-muhabbät yolidä hâlâk bol-	: Aşk uğrunda perişan olmak, çok sevmek.
ışq-muhabbâtdän qılça nişân tâpılmä-	: Sevgi ve aşktan zerre kadar bulamamak.
içäklärimni üz-	: Yüreğini deşmek, içini parçalamak, aşırı üzme
iflâs şärmändä xânädänning sassıq kökäti:	(Beddua) Rezil, ahlaksız, evin kokuşmuş otu.
iflâslärning ildizini qurıt-	: Pisliklerin, rezillerin kökünü kazımak.
ikki âğız gäpir-	: İki âğız konuşmak, laflamak.
ikki âğız uqdirib qoy-	: İki âğız anlatmak, kısaca konuyu anlatmak.
ikki enlik xat yâz-	: İki satır yazı, mektup yazmak.
ikki möminni murâsāyu-mädârägä keltir-	: İki mümini barıştırmak, arasını yapmak.
ikki ot ortäsidadä äzâblän	: İki ateş arasında kalmak, huzursuz olmak..
ikki qolingizni yänä burningnizgä tıqıb qâlâ ber-	: Şaşırıp kalmak, hayrette kalmak.
ilâcını qıl-	: Çaresini bulmak, çözmek.
ilân bolib bir zâxâr sâl-	: Yılan olup zehir salmak, büyük bir kötülük yapma.
ilândek tolğānb çıq-	: Yılan gibi kıvranmak, sıkıntılı olmak.
İlâxim märtäbängiz uluğ bolsın	: (Dua) Efendim mertebeniz daha yüksek olsun

ilgärirâq gör, kâpânini xâzirlä-	: Kefenini, mezarını hazırlasın; başına geleceklere önceden hazır olsun.
iligi puçây-	: İliği kurumak, perişan olmak.
ilm-ämäl bilän til-cäğini bağlā-	: Büyü yapma, nuska ile kendine bağlama.
imānimni bäsälāmāt saqlā-	: (Dua) İmanımı koru.
inān-ixtiyârî qoldän ket-	: Düşüncesini, ihtiyarını kaybetme.
insānlık huquqını tälâb qıl-	: İnsanlık hukukunu talep etmek, adalet istemek.
intirläb kör-	: Kağabeyliyetini görmek, maharetini göstermek.
ipäkdän mulâyim	: Çok sakın, mülayim olmak.
ipsiz tözâqqa ilintir-	: İpsiz kuyuya düşürmek, tuzak kurma.
istär xursänd, istär xafä qılıb bol-	: İster kendiliğinden isterse de zorla, kesinlikle.
istiqbâligä çıq-	: Kapıda karşılamak, buyur etmek.
iş cön bol-	: İşin kolaylaşması, çözümü basit olma.
iş degänni qâtir-	: Her işin üstesinden gelmek, işbilirlik.
iş hāmirdän qıl suğirgändäy cönginä bit-	: İşin kolay olması, hamurdan kıl çeker gibi.
iş qıl-	: Çalışmak, iş yapmak.
ämäl qıl-	: İş yapmak, işe yaramak
iş täşlä-	: İş bırakmak, grev yapmak.
işgä yol qoy-	: İşe yol vermemek, engel olmamak, önünü kesmemek.
işni sendän sorämäsdän qıl-	: İş sormadan yapmak, emri vaki yapmak.
İşning bu yâğini xân taqlid qıl-	: İşin bu tarafını iyi yapmak, tuzağı sağlam kurmak.
işning çäräsigä bāt kiriş-	: İşin çaresine girişmek, işi çözmek.
işning paçäväsini çıkar-	: İşin paçavrasını çıkarmak, işi bozmak.
işqılıb bir kārā çiziq bolsä bol-	: İşgörsün, işe yarasın yeter.
işvānāz qıl-	: Naz, işve yapmak, cilveli davranmak.
it bilän teng bolış qıyın	: İt ile dalaşmak zor, kötüye bulaşmamak.
it bolsä, bit bolsä hām	: İt olsa da bit olsa da, her halükarda.
it hām, bit hām kün köredi	: (Atasözü) İtin de bitin de günü geçiyor, zaman çabuk geçer, zamanında işini yürütmek.
itdäy çärçä	: İt gibi yorulmak, çok yorulmak.

itingiz âldidän qâlgän bärmaqdek süyäk ming märtä yaxşı: Sizin köpeğinizin	
	yanındaki parmak kadar kemik daha iyidir, velinimet, efendisi olmak.
itlärgä yälin-	: İtlere yalvarmak, aşağılıklara boşuna yalvarmak
ixlâsi âşib ket-	: Sevgi ve güvenin artması, itimat etmek.
ixtiyârini qolıdän âl-	: İhtiyarını elinden almak, özgürlüğünü yitirmek.
izzâtingni bil-	: İzzetini, ölçüyü bilmek.
izzâtini çâyigä qoy-	: Hizmet etmek, hürmet göstermek.
käfangädä qıl-	: Mahvetmek, perişan etmek.
kâfir bol-	: Kafir olmak, dinden çıkmak.
käftingizgä tikän kırsä kiprigim bilän çıqâr-:	Ele diken batsa kirpiğiyle çıkarmak, fedakarlık.
källä qıl-	: Kafa atmak, kafayla vurmak.
kältä qıl-	: Sadede gelmek, konunun özüne gelmek.
kältäk âstidä aqlıdän ädäş-	: Dayak altında aklını yitirmek, işkenceye maruz kalmak.
kältäkläri âstidä süyäklärim ezil-	: Ağır işkence görmek, ağır dayak yemek.
kämbağalgä men birni bersäm, xudâ mengä onni berädi: (Dini söz)	Fakire bir verirsen Allah da sana on verir.
kämbağalning ağzı aşgä yetgändä, burnı qânär: (Atasözü)	Fakirin ağzı aşı geldiğinde burnu kanar, isteklerine ulaşamaması.
kämigä qarzdâr bol-	: Borçlanmak.
kämpir şaftâlini dänägidän ayirib yegünçä: Nene şeftaliyi çekirdeğinden ayırıp	yiinceye kadar, çok kısa sürede
kärvândän äcrälgän botädäy bozlä-:	Kervandan ayrılmış deve yavrusu gibi ağlamak.
käsâfäting özinggä ursın	: (Beddua) Belası kendine olsun.
kättä ämäldâr	: Büyük iş sahibi, zengin.
keçä demäy, kündüz demäy xızmat qıl-:	Gece gündüz demeden hizmet etmek.
keyin tāmāşāni kör-	: Karışmadan olacakları seyretmek.
kingä kerägi bār	: Faydasız, gereksiz olmak.
kimlärgä zār bol-	: Muhtaç olmak, birilerinin eline bakmak.
kimlärning közigä moltirāb qâl-	: Muhtaç olmak, birilerinin gözüne bakmak.
kimning cāni bolsä, mäydāngä çıqsın:	Cesaretleri varsa, gücü yeten varsa.
kinnä sâl-	: Nazardan kurtulmak için bedenın sıvazlanması.

kinnäni özigä çäqırıp âl-	: Nazarı üstüne çekmek, kolay nazar olmak.
kissäsini tölğazāmān deb ämäldärlik: Cüzdanı doldurma hevesi, haksız kazanç elde etmek.	
kişini hălâk qıl-	: İnsanı yıkmak, perişan etmek.
köç-körânını änäsining uyigä cönät:-	Tasını tarağını toplayıp anasının evine dönmek, kocasından ayrılmak..
kök qarğaning bäläsidek uçirmä qıl:-	Mavi karganın yavrusu gibi uçurtma yapıp kandırmak, göz boyamak..
kökräгимni teşvârä-	: Yüreğini deşmek, acı vermek.
Kökrägingi bäländ köt-	: Yüreğini yüksek tutmak, rahat olmak.
köngildägi qudurätlärni yâz	: Gönüldeki sıkıntılardan arınma, gönlün rahatlama.
köngilni tâp-	: Gönül almak, gönlünü yapmak..
köngli yumşât-	: Gönlü yumuşatmak, acımak.
köngling yâzil-	: İçi açılmak, mutlu olmak, rahatlamak.
könglingizgä şübhä keltir-	: Gönle şüphe düşürmek, endişe etmek.
könglingni toq tut-	: Gönlünü rahat tutmak, içi rahat olmak.
könglini sâvut-	: Gönlünü soğutmak, sevgisini yitirmek.
könikib hām qâl-	: Zamanla alışmak, kanıksamak..
köp sâddä deb oylä-	: Saf görmemek, kurnaz görmek.
köpning qatâridä imānimni bäsälâmät saqlä: (Dua)	Kalabalık kullarının arasında imanımı koru.
köpning qatâridä imānimni bäsälâmät saqlä: (Dua)	Herkesle beraber benim de imanımızı koru.
körpa-töşäk qılıb yât-	: Yatak döşek yatmak, çok hasta olmak
köz âldingdä eçkining sâqâlidäy likilläb turgändäk gâp:	Göz önünde keçinin sakalının lüle lüle uzaması gibi bir durum, ortada, doğal bir durum.
köz bilän ımâ qıl-	: Gözle işaret yapmak.
köz yaşigä qārāmā-	: Gözyaşına bakmadan, acımasızca.
köz yaşlärimning äriqdä äqqan suv çağlık qadrü qımmäti bolmä:-	Boşuna feryat etme, ağlayışının değerinin olmaması.
közikkängä oxşä-	: Nazar olma, göze gelme.
közi açıl-	: Gözü açılmak, uyanıklaşmak..

közüdän yuqâl-	: Gözüne görünmemek, kaybolmak.
közigä qaträ yâş kelmä-	: Gözüne damla yaş gelmemek, gözü kurumak.
közini süz-	: Gözünü süzmek
közimning yağını ye-	: Gözünün yağını yemek, yağcılık yapmak.
közini oynatib yubâr-	: Göz yapmak, işve yapmak.
közini uzmä-	: Gözünü ayırmamak.
közlägänning közigä bâr-	: Göz edenin gözüne girme, nazarın sahibine dönmesi.
közläring âqıb tuşsın	: (Beddua) Gözlerin akıp çıksın. Kör olası.
közläri şâm kâbi zavâlgä yüz tut-	: Gözleri mum gibi erime, güçsüz, fersiz düşme.
küçi yet-	: Gücü yetmek, maddi olanaklara sahip olmak..
küçini körsät-	: Gücünü göstermek.
küçli iztirâb içidä bol-	: Büyük acı içinde olmak, çile çekmek.
kündâşlär qolıdä xorlän-	: Kumaların elinde horlanmak.
küningizgä keräk bolädigän âdäm:	Günün adamı, bugünde iş görecektir adam.
küyä-küyä cingägi çıq-	: Yana yana kavrulup kül olma, çok acı çekme.
küyä-küyä küymäy qoy-	: Yana yana yanmaz olma; acılara, felaketlere alışma.
küydirib külpärçä qıl-	: Yakıp küle çevirme, acılar içine atma.
küyükib öl-	: İçi yanmak, gönlü yangın yerine dönmek..
küyüngäningçä bâr	: Yandığı kadar olmak, çok değerli.
lan'âti mürdät	: Lanetlenmiş, reddedilmiş.
lâp-kâp ur-	: Dem vurmak, bahsetmek.
lâv-lünci şälvirägän bol-	: Elinden bir şey gelmemek.
yângän yürägi tırnâ-	: Yüreğini yangın yerine döndürmek.
lâyıq kör-	: Layık görmek, uygun saymak.
mädâri bit-	: Gücü kalmamak.
mâfhümi kalâmğä nâzārân	: Bilinen sözle, meşhur söyleyişle.
mälâmätgä qâl-	: Başı belaya girmek.
mâlû dünyâsigä egä bolmâk	: Tüm varlığına sahip olmak.
mâlû mülkini himâyä qılâl-	: Varlığını, malını mülkünü koruyagabeylemek.
mängläyini mâylâb tur-	: Rüşvet vermek, iltimas göstermek.
maqşädigä yet-	: Amacına ulaşmak, arzusuna kavuşmak.

mārhamāting başığä sayä sāl-	: Merhametine sığınma, lütüf ve keremleri sayesinde.
māst-äläst bol-	: Sarhoş olmak.
māvqei kalgändä sözläb öt-	: Yeri gelmişken söylemek.
mäydä-çüydä gäpni qoy-	: Ivır zıvır, boş konuşmaları bırakmak.
mehmândârlikkā da'vāt qıl-	: Misafirliğe davet etmek.
āsiy bändängni cāmālingdän benäsib etmä :	(Dua) Asi kulunu cemalinden uzak eyleme, Allah'ın rahmetine sığınma.
mening qolım emäs, Luqmānu Hākimning qolı:	Tesirli, nazarı atmak için güçlü, gücünü Lokman Hekimden almak.
merāsgä pānçä uzāt-	: Mirasa sahip olma, mirası ele geçirme arzusu.
mingtāsini tıpıb ber-	: Bin tane bulup vermek, çok bulunması.
miyāsi süyül-	: Kafayı yemek, delirmek.
mominlārgä tävfiq ber-	: (Dua) Müminlere yardım eyle
muāzzām sällälārimiz bilān hāqārāt eşit:	Muazzam sallalarımızla hakaret işitmek.
muhābbāt paydā bol-	: Aşık olmak, sevmek.
muhābbätini xār qıl-	: Aşkını, sevgisini horlamak, değer bulamamak.
muhābbāting çin bol-	: Sevgisi gerçek olmak.
muntāzir bol-	: Huzursuz olmak.
murād hāsıl qıl-	: Muradına ermek, arzusuna kavuşmak.
muzlāb, ğucānāk bolıb qālgān	çigirtkāgä oxşāgān: Kıvrılmış, donan çekirgeye benzemek, güçsüz, zayıf olmak.
mülāyim bol-	: Sakin, güvenilir olmak.
nābākārni sāngsār qıl-	: Günahkarı taşa tutmak, recmetmek.
nādimātning qulāğı yāğlık bol-	: Zenginin işi görülmesi, menfaat elde etmesi.
nafsinggä ur-	: Nefsine gem vurmak, nefesine uymamak.
nāhāq gäpni gäpir-	: Haksız konuşmak, haklı olmamak..
nāilāc tur-	: Zoraki durmak, bir yerde mecburen yaşamak.
nāmāz qazā bol-	: Namazın kaza olması, vaktinden sonra kılmak.
nāmüsingi ādāmğärçiligingi āyāq āsti qıl-	Namusunu, insanlığını ayak altına almak, rezil, onursuz olmak.
nāmüsini, xātinini bāzārgä ālıb çıqqan sävdāğār bol-	Namusunu, kadını satan kişi, namussuz.
nāmzādım tāmānigä öt-	: Muhalefet olmak, karşı tarafta olmak.

nân qârnigä ur-	: (Yemin) Ekmek boğazımda düğümlensin, asla.
nân tepkilik qıl-	: Yediği ekmeğe nankörlük yapmak.
nân üçün qol çö-	: Ekmek için el açmak, dilenmek.
nâsihat kâr qıl-	: Nasihatın fayda etmesi.
nax âqı-âqqa, qızılı-qızılğä äcräl-	: Akı ak, kızılı kızıl olmak, yetişmek, güzelleşmek.
nax özini äkâ, eçkisini tākä de-	: Kendini ağırdan satan, teke gibi inatçı, uğraştıran.
nâzârlärigä ilär-	: Bakmak, ilgilenmek.
nâzgä tegin-	: Naz etmek, naza çekmek.
nikâh qıl-	: Nikah kılmak.
nimä işi bâr	: İş olmamak, alakadar etmemek.
nimä qılsä qıl-	: Ne yaparsa yapsın, karışmayın.
nimänggä binâ qoy-	: Neyine güveniyorsun.
niyätigä yetmäy öl-	: Amacına ulaşmadan ölmek.
yâğ-göştläri quturtir-	: Yağ etleri kudurtmak, şımartmak.
on gülingdän bir güling açılmä-	: Neşesiz olmak, güzelliklerini göstermemek.
ornıdä âl-	: Yerinde kalmak, görevini kaybetmemek.
ornını bâsıb qâl-	: Yerini doldurmak, layık olmak.
ortägä tüşib qâl-	: Can atmak, ortaya atlamak.
ortängän yüräkkä siz hām tuz sep-	: Yaraya tuz basmak, acısını artırmak.
otdäy yānıb tur-	: Ateş gibi yanma, kızgın olma.
oynāşmägin ärbâb bilän, ärbâb urär hār bâb bilän:	(Atasözü) Oynaşma erbabla, erbab vurur her yolla, İş bilenle oynamamak.
ölä ölgünçä qulı bol-	: Ölene kadar köle olmak, hizmetkarı olmak.
ölä-ölgünçä duâ qıl-	: Ölünceye kadar dua etmek.
ölgündäy kaltäklät-	: Öldüresiye dövdürmek.
ölib qâl-	: Ölmek, gebermek.
ölim bersin sendäy sassıq tākä	: (Beddua) Allah senin gibi inatçıya ölüm versin.
ölimdän xabärim bâr, bu gäplärdän xabärim yoq:	Haberi olmamak, kesinlikle bilmemek.
ölimgä tik qārâb turä ber-	: Ölüme dik bakmak, ölümden korkmamak.
ölmäy ol-	: Geberesice, lanetli.
öpkälärimni teş-	: Ciğerlerini delik deşik etmek, yaralamak.

örgängän cãy	: Alıştığın yer; sürekli geldiğin, oynadığın yer.
örgilib ketäy	: Gözünü sevdiğim, canım.
öz cãnigä qasd qıl-	: Kendi canına kıymak, intihar etmek.
öz cãnigä cäbr qıl-	: Kendi canına eziyet etmek, canına kast etmek.
öz nâmusı üçün täläş-	: Namusu için savaşmak.
öz tili bilän ärz qıl-	: Arz etmek, bizzat şikayet etmek.
özärä bölib äl-	: Aralarında bölüşmek, paylaşmak.
özi muräsägä keltir-	: Kendisi uğraşma, mücadele etme.
özigä kel-	: Kendine gelmek.
özi toysä hām közi toymä-	: Bir şeyi çok istemek, arzulamak.
özi zārär kör-	: Kendisinin zarar görmesi.
özigä qılıb iläktiriş-	: Kendine yakınlaştırıp bağlamak.
özini piçä bäsib äl-	: Biraz kendine gelmek, kendini toparlamak.
özini tãpşirmä-	: Kendini teslim etmemek, namusunu korumak.
Özi mendän bättär särsän bolgin	: (Beddua) Benden beter ol.
özi qâyıl qâl-	: Hayran kalmak, kendisinin bile etkilenmesi.
özi turıb bälli de-	: Zarara uğrayanın aferin demesi, taktir etmesi.
özigä qıyın bol-	: Eziyet görmek.
özigä rām qıl-	: Kendine bağlamak, kontrolü altına almak.
özini fälâkätgä ber-	: Kendini ateşe atmak.
özini kâyıt-	: Kendini üzme.
özini bir bälâgä taq-	: Başını belaya sokmak.
özini ähmâq qıl-	: Aptal yerine konulmak.
özini âyâğigä täşlä-	: Ayaklarına kapanmak.
özini bäsib äl-	: Kendini sakinleştirmek, kontrol altına almak.
özini vâzmin äl-	: Kendini teskin etmek, sakinleştirmek.
pãlvânligi körsät-	: Pehlivanlığı göstermek, iyi dövüşmek.
pärä-pärä qıl-	: Param parça yapmak, perişan etmek.
pärvâ qıl-	: Utanmamak, yolundan dönmemek.
päst bilän bolgän işning äxiri hām pästlik bilän bitädi: (Atasözü) Aşağı insanlarla	olan işin sonu kötü biter.
päst tüşür-	: Küçük düşürme, aşağı görme.
pästlik qıl-	: Kendini küçük düşürmek, basit davranmak.
päşäng ber-	: Teşvik etmek, havaya sokmak.

pəşşəxordə bol-	: Karıştırmak, üstelemek.
pətvälər yəsə-	: Fetva üretmek, fetva vermek.
pəyândâz təşlə-	: Ayaklarına halı sermek.
pəyqadadə âftâbni sâyägä yetkâz-	: Daha adımın ışığı gölgeye varmadan, hemen.
Peşânədə bitgânini kör-	: Alında yazılanı görmek, alın yazısı.
peşânləri sənâçdəy tirişib ket-	: Alnı saçları gibi kırışmak, kızmak, aşağıbey davranmak.
peşânə qur-	: Alın yazısı kurumak, kötü kader.
peşânəsi burişgân bol-	: Alnı kırışık, yaşlı olmak.
pıçâğını şartta suğur-	: Bıçağını sıyırmak.
pıçâq bārıb süyâkkä taqal-	: Bıçağın kemiğe dayanması, son redde.
pıçâqni ävväl özinggä ur, âğrimäsä birâvgä ur: (Atasözü)	Bıçağı önce kendine, ağırmazsa başkasına vur, duyarlılık.
pul üçün ölgän bol-	: Paraya düşkünlük.
puligä sätıl-	: Paraya satılmak, satın alınmak.
qadām qoy-	: Adım atmak, büyümek.
qadāmingizgä hāsānāt	: Adımlarınıza bereket, (bir nevi) hoşgeldiniz.
qādir bol-	: Muktedir olmak, gücü yetmek.
qadr bil-	: Değer bilmek.
qāğāzgä qol qoy-	: Kağıda imza atmak.
qamāb qoy-	: Hapse atmak.
qāmātingizgä qul bol-	: Boyuna, duruşuna kurban olma.
qamçiləri āstidä öl-	: Kamçı altında ölmek, büyük eziyet görmek.
qamçidän hāmmä cānivārlärning izi titrā-	: Kamçısından bütün canlıların izinin titremesi, azametli olması, korku saçması.
qamçidän qān tāmās ekān	: Kamçıdan kan damlamadıkça, cezalandırmadıkça.
qān qus-	: Kan kusmak, acı içinde olmak.
qānlār yutdir-	: Kan yutturmak, acı çektirmek.
qāpçiqni oynātā turgān māydān	: Cüzdanı oynatacak alan, Paranın, gücün iş göreceği ortam.
qārāngi külbāni yārit-	: Bereket getirmek, evini şenlendirmek.
qārāy ālmāy qāl-	: Bakmamak, ilgilenememek.
mādār bolāl-	: Yardımcı, layık olağabeylemek.

qarimäy ädâ bol-	: Yaşlı olmak, ihtiyar özellikleri taşımak, moruk.
qârın bâyılarni taxti-baxting kâmbağal ering hârâm tukigä âlmä-:	Karun gibi zenginlerin taht ve bahtını fakir erkeğin tırnağına değişmemek, vefakarlık.
qarşi iş körmâqçı bөл-	: Arkasından iş yürütmek.
qarzdâr bol-	: Borçlu olmak, borçlanmak.
qâşımni qâq-	: Kaşını oynatmak, işaret yapmak.
qâşımni qâq-	: Kaşını gözünü oynatmak, hileye başvurmak.
qat'iy cävâbni âl-	: Kesin cevabı almak, son kararını öğrenmek.
qâvâq källälärini kâvlä-	: Boş kafaları karıştırma, cahilleri yönlendirme.
qayâqqa qâräsäm, hür bilän ğulmân quç-	: Sıkıntı, dertten kurtulamamak.
qılış keräk-	: Yapmanın şart olması, mecburen.
qırân yigit bol-	: Güçlü kuvvetli yiğit olmak.
qıtıq pärimgä teg-	: Güldürmek, gıdıklamak, komik olmak.
qıyâmätgäçä işlä-	: Kıyamete kadar çalışsan da, asla.
qıyşıq äğzıngi ırväytirib kül-	: Alay etmek, değer vermemek.
qolänsä qârinläringni yâr-	: Kokuşmuş karınlarını yarmak, rezilliklerini ortaya çıkarmak.
qoldän çıq-	: Elden çıkmak, kaçırılmak.
qolgä âl-	: Ele geçirmek, elde etmek.
qolıdän iş kel-	: Elinden iş gelmek, becerikli olmak.
qolıgä kirkän närsä	: Eline ne geçerse, neye sahip olursa
qoldän kelgänçä kündir-	: Elden geleni yapmak.
qolıngdän kel-	: Elinden gelmek, yapağabeylemek.
qolıdä tilkä-tilkä bol-	: Elinde lime lime olma, perişan olma.
qolını bäländ kötär-	: Kolunu yükseğe kaldırmak.
qoşnilär nimä deyiş-	: Komşular ne der, millete rezil olmak.
qoynigä öz qolı bilän sâlıb qoy	: Kendi eliyle koynuna sokmak.
peşänänggä taqıllätib bittä ur-	: Alnına şaplatmak, dalga geçmek.
qoynigä sâl-	: Koynuna atmak.
qoynigä âlmädäy qılıb sâlıb qoy-	: Koynuna elma gibi yerleştirmek, sahip olmak.
qoyningdä ilân bâr	: Koynunda yılan beslemek, kötülük görmek.
qul küçi bilän qârä kün kör-	: Kol gücüyle kara gün çıkarmak, işçilik.
qulâğınggä un bäs-	: Duymamak, aldırış etmemek.

qulâq ber-	: Dinlemek, ders almak.
qulâq qâqmâ-	: Karşı gelmemek, isyan etmemek.
quling örgilsin māmāqaymāq	: Papatya gibi yumuşacık, mülayimlik.
qulluq qıl-	: Af dilemek, itaat etmek.
qurbi yetmâ-	: Gücü yetmemek.
qurbini kör-	: Kurban olmak, heveslendirmek.
qurıb ket-	: Kurumak, felç olmak.
quruq kelişgä uyäl-	: Boş gelmeye çekinmek.
quruq qâşiq ağız yırt-	: (Atasözü) İçi boş kaşık ağız yırtar, boş konuşmamak.
Quş edim, qanâtımnı qayır-	: Kuş iken kanadı kırılmak, zayıflık.
qutqı sâl-	: Musallat olma, peşine takılma.
quvlâb sâl-	: Kovmak.
râhât-fârâğatını himâyâ qılâl-	: Rahat ve huzurunu koruyağabeylemek.
râhâtı buzıl-	: Huzursuz olma, rahatının kaçması.
râhming kel-	: Acımak, merhamet etmek.
râhm-şâfqat qıl-	: Merhamet etmek, acımak.
rāvâ kör-	: Layık görmek, razı olmak, istemek..
râzi emäs	: Razı olmamak.
râziliği şundäy bol-	: İsteğiniz buysa, böyle düşünüyorsanız.
rızâ bol-	: Razı olmak, kendi isteğiyle yapmak.
rivâyâtlâr tâp-	: Masal anlatmak, hikayeler üretmek.
sâğ qoymâ-	: Sağ koymamak, yaşatmamak.
sâhnäni toldir-	: Meydanı, alanı doldurmak.
sâlıqlârni tölâ-	: Vergilerini ödemek.
sälläsi bolmäsä eşäkning özi-kü	: Sallaları olmasa eşeğin ta kendisi, boş olmak.
sänämäsdän säkkiz de-	: Saymadan sekiz demek, ezbere konuşmak.
sâqälımnıng yärmini yulıb âl-	: Sakalının yarısını yolmak.
sâqäling gördä çirigür	: (Beddua) Sakalı mezarda çürüyesi
sâr tâpâ fälâkâtlärgä duçâr bol-	: Başına felaketler açılma, dertten kurtulamama.
särbäländ qıl-	: Yüksekçe çıkarmak, yüce eylemek.
särsân qıl-	: Yollara düşürmek, perişan etmek.
Sätqayi gäpi ket-	: Boşuna konuşmak, sözün fayda etmemesi.
sävğa qıl-	: Hediye etmek.

sävil başı yoq qıl-	: Bir garibin başını yakmaq, gücsüzü ezmek.
sävlät vä däbdäbä bilän	: Gösteriş ve şatafat ile.
sayrâ töti quşım	: Konuş konuş, anlat anlat.
sıqıntıdän dâd degi kel-	: Sıkıntıdan imdat diyesi gelmek, aşırı bunalmaq.
sır berib otir-	: Oturup dinlemek, sohbet etmek.
siyäsät egäsi bol-	: Siyaset üstadı olmak, işbilirlik.
sözigä qulâq qâq-	: Sözüni dinlememek, karşı gelmek.
sözlärigä qaysärlik qıl-	: Sözlerine karşı gelme, dinlememe, inat etme.
sözlärim qulâğıgä oqdek quyul-	: Sözleri kulağa ok gibi koymak, iyi dinlemek.
sözläri qulâğıgä qorğâşındäy ornäş-	: Sözlerin kulakta kurşun gibi yer edinmesi, konuşuklarının tesir etmesi, dinlenmesi.
sözni muhtäsär qıl-	: Sözü kısa tutmaq, sözü bitirmək.
sudrâb keltir-	: Sürükleyip götürmek.
suräti târtil-	: Suratı asılmak.
süläymân ölib, devlär qutul-	: Hiçbir şeyin değişmemesi, ne oldu ki.
sürmä içgân itdek âvâzi boğıl-	: Sürme çekip içen köpek gibi sesi boğulmaq, konuşamaz hale gelmek, sesi kısılmak.
sütdän âq, musıçädän uvâl bol-	: Sütten beyaz, güvercinden masum olmak, masumiyet, saflık.
Sütgä çayqab âlgändäy âq	: Sütle yıkanmış gibi bembeyaz olmak, günahsız.
süyünçi âl-	: Müjde almak.
süyünçi ber-	: Müjde vermek, hediye aldırmaq.
Şâdlıkläri tuprâqqa kömdir-	: Mutlulukların kaybolması, yitirilmesi.
şähärdä bittä bol-	: Şehirde bir tane, eşsiz, benzersiz.
şäriätdän-täriqatdän gäpir-	: Şeriattan tarikattan, dinden imandan konuşmaq
şärmändä bol-	: Rezil olma.
şärmändälärini çıqâr-	: Ayıpları ortaya çıkarma, rezil etme.
şâtidäy sälänglämäy öl-	: Sallanmadan ölmek, acısız ölme
şâvqın qıl-	: Kızmaq, öfkeli olmak.
şâv-şüvgä sâbâb bol-	: Söze neden olmak, dedikodu konusu olmak.
şäytângä häy ber-	: Şeytana uymak, şeytana hayat vermek.
Şoring qurğurgä tuhmät bol-	: Zavallıya, gücsüze iftira atmak.
şundäy bâplä-	: Oyun yapmak, çorap örmek.
müşkülni sâtıb âlıb otir-	: Zorluğa katlanmaq, eziyetine aldırmaq.

ta'rif ket-	: Methi duyulmak, övgüsü yayılmak.
tağabeyāti şunäqa päst bol-	: Zevksiz, fitratı aşağıda, basit yaratılışlı.
tägi päst	: Soysuz, aşağılık olmak
tağın ağzi eski qäpdäy açılıb ket-	: Ağzı eskimiş çuval gibi açılmak, sürekli söylenmek.
tälei päst:	: Bahtı kara, talihsiz.
tämirlärimdä qän emäs, otlär äq-	: Damarlarından kan yerine ateş akmak, çile çekmek, acılar içinde olmak.
tämirlärimni qırqıb taşlä-	: Damarlarını parçalamak.
här bir ağırlikkä kön-	: Çok istemek, yolunda her zorluğa katlanmak.
tänti ädäm bol-	: Cömertlik, eli bol olmak.
täqat qıläl-	: Dayanabilmek, güç yettirebilmek, sabretmek.
taqdirgä tän ber-	: Kısmetine razı olmak.
täräng qıl-	: Yalvartmak.
tärnäv-pärnävini hölläb qäl-	: İşine yaramak, zamanla işini görmek..
cäbrü cäfä tärt-	: Derd, eziyet çekme, acılar içinde olma
Tärtib ornätä äl-	: Tertip oluşturmak, düzeni sağlamak.
tasäddüging ket-	: Kurban olmak, hayran olmak.
täşbörän qıl-	: Taşa tutmak, taşlamak.
tävbäni qabul qıl-	: Affetmek, tövbesini kabul etmek.
tävbä ye-	: Tövbe etmek, söylediğinden pişman olmak.
tek yätmä-	: Ağır hareket etmemek, hareketlenmek.
temir pänçäsi bilän cäfäkäş kökrägi yırtıl-	: Eziyet edilmek, acı çektirilmek.
teng bol-	: Eş tutmak, yarışmak.
tepä säçi tikkä bolıb ket-	: Sinirlenmek, aşağıbey olmak.
tepä tonimni teskəri kiyib äl-	: Arası açılma, ilişkiyi koparma.
tepämğä kel-	: Üstüne gelmek.
tärälläni vang qoyub yurä ber-	: Şarkısını sonuna kadar söylemeye bakmak, keyfini bozmamak.
tirigi hām öligi hām qur-	: Dirisi de ölüsü de uzak olmak, kaçmak.
tırnāğığä ärzi-	: Tırnağı olamamak, değersiz.
tırnāğını körsätmä-	: Tırnağını göstermemek, yardım etmemek.
tik qäräyurgän köz-pöz bär	: Dik bakan, işi bozan düşmanın olması.

tikänning häddi barmikän pəşinägä qadäl-: (Atasözü)	Topuğa batmaya diken
	bile cesaret edemez, kim kötülük düşünebilir?
til tegiz-	: Dil uzatmaq, çamur atmaq.
tilgä əlsä, etləri cüncük bol-	: Dile alırken bile üşümək, bahsi bile korkunç.
tili qaltir-	: Dili titremək, konuşamamak.
tili tutil-	: Dili tutulmaq, konuşamamak.
tiling çıqıb qâl-	: Dili uzatmaq, karşılık vermək.
tilingni tiy-	: Dilini mühürlemək, sırrı saklamak.
tilləring kesil-	: (Beddua) Dilin kesilsin, konuşamaz ol.
tilni bittä qıl-	: Dilini bir yapma, anlaşıma, kararlaştırma.
tinç və əsəyiştəlik bilən kün kör-	: Barış ve huzur içinde yaşamək.
tiyri cuvəldız, hədənggi parran ötib ket-:	Aşık olma, sevdalanma
tiz bükib yəlin-	: Tiz büküp yalvarmaq, boyun eğmək.
Tiz çökib yaşəgünçə tik turıb ölməq yaxşıraq: (Atasözü)	Tiz çöküp yaşamaktansa,
	kafa tutup ölmək daha iyidir.
toğrısıdä əğız aç-	: Doğrultusunda əğız açmaq, istekte bulunmaq.
Tonğıznıng goştını qoysəng məkrüh bolədi, deb özi pufləməy yer: (Atasözü)	
	Domuzun etini koyarsan mekruh olur der ama
	kendi koklamadan yer, İşine geldiği gibi
	davranmaq.
toyəğıngni şıqıllāt-	: Güle güle gitmək, yola çıkmək.
toyligini berib qoy-	: Dügünə karar vermək, düğünü başlatmaq.
tömtəq gəpir-	: Yersiz, ters konuşmaq.
tört devərlərdən əhü zərlər kətär-	: Dört duvar arasında acı çəkmək, mutsuzluk.
töşəgingizgə əyəq bəs-	: Yatağına girmək, onunla evlənmək.
tufəylidən rəşnəlik kör-	: Hediye, güzəllik görme.
tumşuğıgə səl-	: Ağzına vurmaq.
turıb qəçə qâl-	: Kalkıp gitmək, hemen gitmək.
turməgə kirib otiriş-	: Hapiste yatma
tutıb keltir-	: Yakalayıp getirtmək.
tuyə kördingmi? Yoq!	: Habersiz davranma, gizleme.
tuzəqni yaxşı qur-	: Tuzağı güzel kurmaq.
tuzəqqa ilintir-	: Tuzağa düşürmək.
tüzük bolıb qâl-	: Değişip düzəlmək.

U tərəfni kör-	: Gerisine bakmaq, kalanını çözmək.
ulāmā-eşānlār qanāt-quyruq bol-	: Ulemanın manevi gücüyle, ulemanın kanat kuyruk olması.
uluğ gäplärni bāzārgā ālīb çıq-	: Büyük konuşmaq, haddi aşan sözler söylemək.
uluğ gäplärni puçāk pulgā sāt-	: Büyük konuşmaq, haddi aşan sözler söylemək.
sözi mo'tābār bol-	: Sözü dəğərli olmaq, sözü kıymet görmək.
umrida kelmā-	: Ömründe gəlməmək, hiç görməmiş olmaq.
uyi buzul-	: Evi bozulmaq, düzeni yıqılmaq.
uyim küyädigān bol-	: Ocağı atəş almak, yardıma muhtaç olmaq.
uyidā tekin āvqat yoq	: Evinde boş oturmamak, çalışmaq.
uying küygürläre	: (Beddua) Allah belanızı versin.
Uying quygür	: (Beddua) Evin yansın
uyingdān pəriştälär qāç-	: Evinden meleklerin kaçması, uğursuzluk.
uyning bir burçägidä otir-	: Evin bir köşesinde oturmaq, kendi halinde yaşayıvermək.
üç xuftāngāçā intizārlik tårt-	: Sabaha kadar gözü yollarda kalmak.
üç-tört kün turgunçā	: Üç dörd gün durunca, belli bir süre sonra.
üstigā qız ālıp ber-	: Üstüne kız aldırmaq, kuma getirtmək.
üstigā kel-	: Üstüne gelme, biriyle uğraşma.
üstingā xātin keltir-	: Üstüne kadın getirmək, kuma almak.
vāc-kārsān qıl-	: Bahane uydurmaq.
vaqtning özi şundāy nāzik kel-	: Nazik, hassas bir zamanda olmaq.
xabārdār bol-	: Takip etmək, haberdar olmaq.
xafā qıl-	: Üzmək.
xafā qılıb bol-	: Üzerek, zorla.
xalās qıl-	: Kurtarmak.
xālis xāyrixāhmān bol-	: Halis olmaq, yardımsever olmaq.
xāmirning uçidān patir de-	: Başlangıç için, alıştırmak adına.
xān bolmāsāk hām xān taqlid umr ötkāz-	: (Atasözü) Han olamasan da han gibi yaşa, göstərişli olmaq.
xānning xātinidāy kün kör-	: Hanın hatunu gibi gün görmək, zenginliğə ve rahata kavuşmaq.
xānümānigā ot qoy-	: Huzuru kaçırılmaq, dünyası yıqılmaq.
xaridār bol-	: Talip olmaq

xatâ qıl-	: Hata yapmak.
Xâtin kişining başı, uy içining ağır tışı : (Atasözü) Kadın kişinin başı, evin ağır taşıdır; her şeye katlanır.	
xâtin tærtıb âl-	: Kadınını zorla almak, eşini elinden almak.
xâtini ârqaşidân báy bol-	: Karısının sırtından zengin olmak.
xâtircâm qıl-	: Rahatlatmak, huzur bulmak.
xâtün âlub ber-	: Kız alıp vermek, evlendirmek.
xayâlimiz oşâ tãmândâ bol-	: Akıllı o tarafta kalmak.
xazân bol-	: Solup gitmek, kaybolmak.
xazân bolgür	: (Beddua) Sol git, yok olasınca.
xırmân bolıb yât-	: Dolu olmak, her yerde bulunmak.
xıylänäyrängni xöcäyindän tä'lim âl-	: Sahibi kadar hilede usta olmak, ustasının çırağı olmak.
xızmatimgä hâzır bol-	: Hizmetine hazır olmak, hizmet etmek.
xızmatlärim eväzigä yaş cänigä cäfâ qıl-	: Hizmeti karşılığı eziyet görmek.
Xızrü İlyâs devüring	: Hızır İlyas olmak; hemen, en güzel şekilde.
xudâ bexäbär bol-	: Allaha inanmamak, inançsız olmak.
xudâ bilân urişgân bol-	: Yaşlı olmak.
xudâ urdi-ket-	: Allah çarpması.
xudâ urgân erkäk	: Allah'ın çarpması, cezalandırması.
xudâ xâhläsä	: Allah izin ederse, inşallah.
xudâdân kör-	: Her şeyin Allah'tan olması, kader inancı.
xudâning inâyäti	: Allah'ın bahışı, ikramı.
xudâning özi bas kelmäsä, bändäsi nevlä-	: Kimsenin gücünün yetmemesi, çok kötü olması.
xunâb qıl-	: Deli etmek.
xunükrâq işlär qıl-	: Kötü işler yapma, pis oyunlar çevirme.
xursänd bol-	: Mutlu olmak
Yälğän äytsäm kalâmi şärif ursın	: (Yemin) Yalan söylüyorsam Kelam-ı Şerif (Kur'an) çarpsın.
yälğän gäpir-	: Yalan söylemek.
Yälğän gäpirgân yetti mäzhäbdä musulmân emäs:	(Yemin) yalan söyleyen yedi mezhepte Müslüman değildir, olmasın.
yälğänni räsä häm yämlä-	: Yalanı çok iyi becermek, kurmak.

yāmān nāfās qıl-	: Kötü olmak, fenalaşmak, sıkıntı yaşamak.
yāmān nāmi yetti iqlimgā ket-	: Kötü adın her yere ulaşması, kötü nam yapmak.
yāmānlärning cāzāsını xudāyim ber-	: (Beddua) Kötülerin cezasını Allah versin.
yänä bir urinib kör-	: Tekrar yapmaya çalışmak, yeniden denemek.
yänçib taşlä-	: Ezip taşlamak, dövüp ezmek.
yāqangdān tutmāy qoy-	: Yakasından tutup bırakmamak, takip etmek.
yārāşib qāl-	: Yanaşmak, barışmak, sorunu çözmek.
yarätülgäninggä puşāymānlär ye-	: Doğduğuna pişman olma.
yārdām beriş ornigä yānını āl-	: Yardım etmek yerine taraf tutmak, karşı tarafta yer almak.
yārdāmlärini unutmä-	: Müteşekkik olmak, yardımlarını unutmamak.
yārim yalāygāç qıl-	: Soymak, yarı çıplak vaziyete getirmek.
yārliqni āl-	: Karşılığını almak.
yāş başımgā külfātlärni sāl-	: Genç başına birçok sıkıntı sarmak.
yāş qız bilān teng bol	: Genç kızla kendini bir görmek, seviyesini düşürmek.
yāş tök-	: Ağlamak.
yāş umringni xazān qıl-	: Ömrünü boşa harcamak.
yāşāş üçün kurāş-	: Yaşamak için mücadele etmek.
yāşlär bir cāygā bār-	: Yaşlanmak, yaşı geçmek.
yātıgı bilān äyt-	: Yatıştırarak söyleme, uygun ortamda söylemek.
yāxşi iş bop-	: Güzel iş olmak, işin iyi olması.
yegāni āldidä, yemāgāni ketidä bol-	: Yediği önünde yemediğin ardında olmak, rahatta olmak, her şeye sahip olmak..
Yengil nāfās āl-	: Rahat nefes almak
yer yutkur	: (Beddua) Yere girecek, ölesi.
yer yüzidä rivāyāt körüb ket-	: Yeryüzünde fetva mı bitti, çaresi yok mu.
yergä kirsä qulāğidān, āsmāngā çıqsä āyāğidān tårt-	: Kaçışı, kurtuluşu yok.
yergä kömil-	: Kaybolmak, geçip gitmek.
yertolāgā taşlä-	: Nezarete atma, odaya hapsedme.
yetti dözāxgā kündä bol-	: (Beddua) Yedi cehennemde odun olmak, yazıklar olsun.
yetti külçä bol-	: Küçük, değersiz insan olmak.
yigitlik küçining qaymāgını āl-	: Gençliğini yemek, gücünü onun için harcamak.

yigitlikkâ isnâd keltir-	: Yiğitliğini ispatlamaya çalışmak.
yol tâpüb ber-	: İşini görmek, yardım etmek.
yoq qıl-	: Yok etmek, öldürmek, bitirmek.
Közüdän yuqâl-	: Defolmak, çekip gitmek, gözünden kaybolmak.
yügürgänniki emäs, buyurgänniki	: Koşturanın değil nasibi olanın olmak, kısmet.
yürägi diring-diring oynä-	: Yüreği yerinden oynamak, çok etkilenmek.
yürägi ğussägä tol-	: Yüreği dertle dolmak, çile içinde olmak.
yürägi oynä-	: Yüreği oynamak, korkmak.
yürägi tärs äcrälib ketâyâz-	: Yüreği korkudan çatlamak, çok korkmak.
yürägingä dälädä ber-	: (Dua) Yüreğime güç ver.
yürägigä niştärdek bät-	: Yüreğine bıçak gibi saplanmak, acı vermek.
yüräğini ezib taşlä-	: Aşırı üzme, yüreği parçalamak.
yüräkdägi öçlär bäsıl-	: Yürekteki ateşin sönmesi, acısının dinmesi.
yüräklärini oy-	: Yüreğini oymak, eziyet etmek, acı vermek.
yüräkläringiz şuv et-	: Yüreği yerinden oynamak, etkilenmek.
yüz ugrı-	: Yüz çevirmek, bakmamak.
yüzi qassábning bältäsidän xunükrâq bolgân qaysi callâddän qalış-	: Katil ruhlu olmak, acımasız, vahşi olmak.
yüzingi biräv körgän bilän yeyilib qâl-	: Güzelliğini gizlememe, yüzünü saklamama.
yüzindä yetmiş qavât pärdä bol	: Yüzün gizlemesi, örtmesi.
yüzini yul-	: Yüzünü yolmak, kahırla isyan etmek
zälimning zulmi bilän ädä bol-	: Zalimin zulmüne maruz kalmak, eziyet görmek.
zämânäsigä ot qoy-	: Zamanı değersiz görme, mutsuzluk.
zäng bäsğän dillär yältir-	: Pas tutan gönüllerin açılması, duyarlılık.
Zäxärli ilân çüçük tillärini qaltirätib mengä märhämät qıl-	: (Atasözü) Göstermelik acıma, sinsi merhamet.
zıqnälük qıl-	: Cimrilik yapmak.
zimmäsığä günâhlärni qoy-	: Üzerine suç atmak, iftirada bulunmak.
zindängä taşlä-	: Zindana atmak.
ziyâfät äncämläri taxt bol-	: Ziyafet hazırlıkları tamam olmak.
ziyâfät deb nax cänâzängizning tepäsidän çıq	: Ziyafet yerine cenazesine denk gelmek, kötü bir iş üzerinde yakalanma.
ziyârätینگä kirgiz-	: Kabul etmek, ağırlamak.
zor ümidlär bağlä-	: Büyük ümitler beslemek, çok şey beklemek.

zölmü cäfâgä bärđäş qıl-
zölm pıçâğını qayrâb ber-

: Zölüm ve cefalara katlanma, acılara katlanma.

: Zölüm bıçağını bilemek, zölmetmek.

1.4.2.Yāngi Säädät'te Yer Alan Halk Kültürüne Ait Malzemeler:

âciz qâl-	: Aciz kalmak, güç yettirememek.
ädäb vâ axlâqlârni örgat-	: İlim ve ahlak öğrenmek, terbiye olmak.
ädämmi qadrigä yet-	: İnsanın değerinin bilinmesi.
ädätlärin bu hâldä körmä-	: Alışkanlıklarını değişmiş bulmak.
âfsus çek-	: Hayıflanma, pişmanlık taşımak.
âfzälraq bol-	: Daha üstün, değerli, faziletli olmak.
âğzındän eşit-	: Ağzından işitmek, kendisinden duymak.
âh-fiğangä kiriş-	: Ahu figan etmek, acı ve dert ile ağlama.
âhvâlidin ängläb tur-	: Durumunu görmek, halinden anlamak.
älär nâzdidä	: Onların nezdinde , Onlara göre.
änäm ornigä	: Anası yerinde görmek, ana saymak.
ändişä qıl-	: Endişe etmek, çekinmek, tedirgin olmak.
aqlü fikrining kāmälä yet-	: Aklının kemale ermesi, olgunlaşmak.
arädä köp öt-	: Çok geçmemek, kısa bir süre sonra.
ärqasidän kirüb kel-	: Peşi sıra girmek, ardından eve girmek.
ärtärmägän câyi qâl-	: Aramadığı yer kalmamak, her yere bakmak, çok merak etmek.
ârzu iştiyâqıdä bol-	: İsteğinde, arzusunda olmak.
äsli näsäbini uluğluğuni körsät-	: Soyunun yüceliğini göstermek.
äsrrärdän habärsiz bol-	: Sırrından, içeriğinden habersiz olmak.
ästä-ästä közi yaşlän-	: Altan altan gözü yaşarmak, gözü nemlenmek.
âşırıqç bir hâl bilä kel-	: Aceleci, tedirgin bir halde gelmek.
âşkäräginä âvâzini çıqârub yığlä-	: Yüksek sesle ağlamak, feryat etmek.
âtä nâslidän, änä bätnidän kel-	: Baba soyundan, ana doğumundan gelmek, irsi.
âtä-änädän âyırub yetim qıl-	: Ana babadan ayrı düşmek, yetim kalmak.
âtä-änäni qadr-qımmätini bil-	: Anne babanın değerini bilmek.
âtäm ornigä kör-	: Babasının yerinde görmek, baba saymak.
ävvalgi ädäticä hilvât qıl-	: Önceki haller gibi, her zamanki gibi yapmak.
âyâğ âstidä qâlmâq	: perişan halde olmak, sürünmek.
âzâd bol-	: Serbest kalmak, boş olmak, bir şeyin bitmesi.
âzâd vaqti	: Dağıtılma zamanı, kurtuluş vakti.
âzâr ber-	: Eziyet etmek, üzme.

âziz câylärgä yetkür-	: Büyük, yüce yerlere ulaşmak.
âziz ümrlärin köçälärdä befâydä işlärgä sârf qıl:	ömürlerini boşa harcamak sokaklarda faydasız işlerle geçirmek.
bağrı âstigä bâs-	: Göğsünün üstüne bastırmak, bağrına basmak.
bağrı ezil-	: Üzölmek, yüregi acımak.
bağrı sâlâmâtlän-	: Yüregi rahatlamak, içi açılmak.
bağrı toqıl-	: Yüregi parçalanmak, acı içinde kalmak.
bağrini kötärä âl-	: Rahatlamak, yüregi açılmak.
Bändä degänni säbrdän başqa çäräsi yoq: (Atasözü)	Köle olanın sabırdan başka çaresi yoktur.
bâr dâvuşı bilä qıçqırüb yığläb yubâr:-	Tüm sesiyle hıçkırıp ağlamak, feryat etmek.
bärbâd ber-	: Harcamak, perişan etmek.
bärbâd qıl-	: Harcamak, bitirmek.
bâri közining âqu qäräsi	: İki gözünün ak ve karası, en değerli varlıkları.
bäs qıl-	: Bitirmek, yapmamak, yeter.
bâş bärmağını üçini tişlä-	: Baş parmağının ucunu dişlemek, tedirgin olmak, tereddütlü beklemek.
bâş yapuğını yâfın-	: Başörtüsünü örtmek, saçını kapamak.
bâş-âyaq yâlân qıçqur-	: Çok ağlamak, feryatla titremek.
bâşı äylän-	: Başı dönmek.
bâşingdä tur-	: Kollamak, sahip çıkmak.
bâşläb kel-	: Başlangıç yapmak, başlamak.
bâşläridä qäräb tur-	: Bakmak,göz kulak olmak.
baxtlik vâ säädätlik bol-	: Talihli olmak, çok mesut olmak.
bâyân qıl-	: Beyan etmek, açıklamak.
bâydan boläk kişi âdäm bolmä-	: Zenginden başkasını adamdan saymamak.
beçärä bol-	: Çaresiz, fakir olmak.
beçäralikni özigä âl-	: Çaresizliğini üstüne almak, hissettirmemek.
befâydä işlärgä sârf qıl-	: Boş işlerle uğraşmak, zamanı boşa geçirmek.
behud bolib qâl-	: Bilincini kaybetmek, bayılmak.
bekâr tur-	: Boş durmak, avare yaşamak.
benâmu nişân bol-	: Nerde olduğu bilinmemek, kayıp olmak.
benâmu nişân ket-	: İsimsiz ölmek, adsız sansız gitmek.
betäb bol-	: Halsiz düşmek, perişan olmak.

biläginä qoşilub yür-	: Elinden tutup yürümek, gezdirmek.
bildürüb tur-	: Sezdirmek, göstermek.
bir câygä ketüb qâl-	: Bir yere gidip kalmak, evi terk etmek.
bir dārəcə hürmät qılur bol-	: Hürmet etme, azıcık da olsa saygı göstermek.
bir dārdi yüz bol-	: Bir derdi yüz olmak, derdi çok olmak.
bir nāfasdā ming bār şükr qıl-	: Bir nefeste bin şükretmek, çok şükretmek.
bir parça nāngä muhtâc bol-	: Bir parça ekmeğe muhtaç olmak, fakirlik.
bir söz ur-	: Bir şey söylemek, işe karışmak.
bizgä nimä qıl-	: Bize ne oldu ki, neyimiz var ki!
bizgä rāhmät ālub ber-	: Rahmet okutma, taktir getirtme.
boyindān quçaqlā-	: Boynuna sarılmak.
bölāk çāräsı yoq	: Başka çaresi olmamak, çaresizlik.
bütün diqqat vā muhabbāti bağlān-	: dikkat çekmek, gelecek vadetmek.
cālb qıl-	: Celp etmek, heveslendirmek, ilgi çekmek.
cām’ bol-	: Toplanmak, bir araya gelmek.
cān bāriçā yālbār-	: İçten yalvarma, var gücüyle yalvarma.
cānāb-i haqdān şārm qıl-	: Allah’tan korkmak, Allah’a mahcup olmaktan çekinmek.
cāni qālmā-	: Dayanacak gücü kalmamak, kuvveti kalmamak.
cānini qurbān qıl-	: Canını vermek, kendini feda etmek.
cerküb tur-	: Azarlayıp durmak.
cigār-bağrlāri ezil-	: Yüreği parçalanmak, içi kan ağlamak.
cüdā sāğingān bol-	: Çok, aşırı özlemek.
çidāmsız bir iztirāblik hāllārgä tüş-	: Dayanılmaz acılar içine düşmek.
çin qulāq bilā eşit-	: Can kulağıyla dinlemek.
çötal bolup qâl-	: Kumardan kalan, kumar parası
dād deb qıçqurub yubār-	: İmdat demek, yardım istemek, feryat etmek.
kōngli qānub şādlān-	: Huzurlu, mutlu olmak, büyük haz alma.
dārslārin tākrār qılub tur-	: Derslerini tekrarlamak, ödevlerini yapmak.
dāsturxān lāzimātlāri	: Bohça, misafir karşılama paketi.
dāvām vā cāsārāt qıl-	: Devamlılık, gayret gösterme.
dāvlātdān āyır-	: Refahını katbetmek, huzurdan uzak düşmek.
dāvlātxānādān bāhrāmānd bolub yür-	: Zenginliğinden, varlığından yararlanmış olmak, ekmeğini yemiş olmak.

deb äytsäm hām yälğänçi bolmä-	: Denebilir, doğrudur, söyledikleri doğru olmak.
dilidän zāngläri yuqât-	: Yüreğindeki pasları silmek, acılarını yoketmek.
dilini āğritüb yür-	: Acı içinde yaşama, eziyet görme.
diqqat nāzäri bilä bâq-	: Dikkatli gözlerle bak, hayretler içinde izlemek.
diydârigä kâmyâb bol-	: Yüzüne hasret kalmak, özlemek.
dostliklär izhâr qıl-	: Dostluk göstermek, dost olmak..
dünyâ vä âxirât da izzâtlik vä hürmâtlik bol-	: Dünya ve ahirette izzet ve saygı görmek, şerefli ve değerli görülmek.
dünyâdâ ârttürgän mâtäläri	: Dünyadaki sahip oldukları.
dünyâläri yâmân işlârgä bärbâd ber-	: Dünyalarını kötü işlerle perişan etmek, dünyalarını yıkmak, batırmak.
e'tiqâd, ixlâsi tāmâm bilä eşit-	: İtikat ve ihlasla dinlemek, gönülden ve kendini vererek dinleme.
eşigidä çöri qıl-	: Kapısına kul köle yapmak, sömürmek.
eşigidä xızmtäkâr qıl-	: Kapısında hizmetkar etmek.
eşiklärdä särsân qıl-	: Kapılarda sürünmek, başıboş kalmak.
eşiklärdä xâr qıl-	: Milletin kapısında perişan olmak.
eşiklärdä xızmat qıl-	: Hizmetçilik yapmak.
ezilub ketgän cigäridän qân tirqir-	: Kahrolmak, yüreğinden kan fişkırmak.
faqırlık hällärgä qâl-	: Yoksulluk, fakirlik içinde olmak.
fârığ bol-	: Bitirmek, tüketmek.
fäyläsufi zämânä bol-	: Zamanın filozofu alimi olmak.
fıkri yuqâl-	: Hayalleri yıkılmak, düşünceleri alt üst olmak.
fikrü xayâli täräl-	: Düşüncelere dalmak, derin düşünmek.
gümân qıl-	: Beklenti içinde olmak, ummak.
ğam tikäni bilä mäcrüh bol-	: Acılı olma, dertlilik, yüreği perişan olmak.
ğusl qıldır-	: Yıkarmak, banyo yaptırmak, abdest aldirmek.
hâdsiz tasärrüflärgä bâis bol-	: Günahkar olma, büyük belalara tutulma.
hâl sorâş-	: Hallerini sormak.
hâl-âhvâl ni sor-	: Halini, durumunu sormak.
haräkät vä ğayrät qıl-	: Gayret etmek, başarı göstermek.
häs-rät bilä çök-	: Acı ve özlem içinde olmak, çökmek.
haydab çıkar-	: Kovmak, tef' etmek.
hâyran qâldur-	: Hayran bırakmak.

hayrân vâ muztârlıkdâ qâl-	: şaşırmak, hayretler içinde kalmak.
Hob, hüdâ xayr bersun	: (Dua) Allah hayrını versin.
hüdâyim rāhm qılsın	: (Dua) Allah'ım merhamet etsin, bağışlasın.
hükm qılâl-	: Hüküm kılağabeylmek, sonuç çıkarağabeylmek.
hükmi vâ irâdâsiğâ râzi bol-	: İradesine razı olmak, kaderine boyun eğmek.
hürmât qıl-	: Hürmet kılmak, değer vermek.
ibrât âlmâq	: İbret alma, ders çıkarma.
ictihâd vâ ğayrât qıl-	: Çok çalışmak, eğitimde ilerlemek.
içidâğınâ âh târtmâğı	: İçindeki acı yükü, yüreğindeki dert yumağı.
iffâtu ğayrâti qabul qılmâ-	: Terbiyesi müsaade etmemek, kaldıramamak.
ikki dâracâ yırtıl-	: İki kat üzülmek, acısı ikiye katlanmak.
ikki dünyâni şârâfi bol-	: Her iki dünyada da değer taşımak.
ikki gâzlik qârâ toprâq bağrığa özi yâlgız cây bol-	: İki metrelik kara toprağın bağrına yalnız gitmek, ölmek.
ilmdân mahrum qâldur-	: İlimden mahrum bırakmak, okutmamak.
ilm-ma'rifâtdân mahrum qâl-	: İlim ve irfandan mahrum kalmak, okutulmamak.
ilmni qadrigâ yet-	: İlmin değerini bilmek, ilmin değerini anlamak.
insâf vâ şâfqâtlık bol-	: İnsaflı, şefkatli olmak.
intihâsiz bir fikrlârgâ orâlub qal-	: Derin düşüncelere dalmak, efkarlanmak.
intihâsiz hayratlârgâ qâldır-	: Derin hayretlerde bırakmak, çok şaşırtmak.
işdâ qusurlik qıl-	: İşte kusur yapmak, hata yapmak.
işdâ sâbrsızlık qıl-	: İşi aceleye getirme, acele etme.
kâmbağallıkdân hâzâr qılış-	: Fakirliği hor görülmesi, küçük düşürülme.
keç öt-	: Geç olmak, geç vakitte.
keçâni tezdân tâng âttura âl-	: Gecesi aydınlanmak, Çabucak sabah olmak
köçâğâ oynâb çıqub ket-	: Sokağa oynamaya çıkmak.
köngli bağlân-	: Gönül vermek, aşık olmak, derinden bağlanmak.
köngli quvân-	: Gurur duymak, gönlü avunmak, mutlu olmak.
köngüllâri qâl-	: Gönülleri kalmak, memnun olmamak.
köz qanları bilâ târbiyâ qıl-	: Büyük çilelerle yetiştirmek, eğitmek.
köz qanların tâmdır-	: Gözünden kan damlamak, çok çile çekmek.
köz yaşın dâvâm tök-	: Sürekli ağlamak, acı içinde olmak.
köz yaşların şâhid qıl-	: Ağladığını anlamak, gözü yaşlı olarak.

közi uyquğa ket-	: Uykusu gelmek, gözü almak, uyumak.
közi yâsgâ tol-	: Gözü yaşla dolmak, ağlayacak duruma gelmek.
közi zâhârlık yaşılar bilâ tol-	: Çileli olmak, çok çekmek, çok ağlamak.
közlârigâ itdân hâmi hârâb körin-	: Gözlerine itten daha aşağı görünmek, hiç değer görmemek.
közlârin âsmângâ qıl-	: Gözlerini gökyüzüne dikmek, yalvarmak.
közyâşlâri sâvuq-	: Gözyaşları savurmak, ağlamak.
künlik mâişât vâzifâların tâp-	: Günlük geçimi sağlamak, evi geçindirmek.
künlik xızmatini adâ qıl-	: Günlük işlerini yapmak.
lâblâri dört künlik âydek tâbâssümlân-	: Gülmek, tebessüm etmek, neşelenmek.
lâzzât ne'matlar bilâ târbiyâ qıl-	: Yiyeceklerle terbiye etmek, açlık çekmek.
ma'sumâ gödâklârni iqbâlîğa	: Zavallı çocukların bahtına, kısmetine.
ma'yusânâ bâq-	: Elemli olmak, kederli bakmak.
mâddiy bir quvvâti bolmâ-	: Maddi gücü olmamak, fakir olmak.
mahrum qâldır-	: Mahrum bırakmak, elinden almak.
mâişât üçün sâtub bitir-	: Geçim için harcamak.
mârhâmât körsât-	: Merhamet göstermek, acımak.
mehribânçiliklar körsât-	: Hürmet kılmak; ilgi ve şefkat göstermek.
mehribânsız qâl-	: Kimsesiz olmak, şefkatsiz kalmak.
mehr-şâfqatlar körgüz-	: Şefkat, ilgi göstermek.
millât gülşâniğa yângi qon-	: Hayata yeni karışma, genç, tecrübesiz.
ming mâşaqqatlar bilâ	: Bin güçlülle, büyük zorluklarla.
muallim bol-	: Hoca, öğretmen olmak.
muhabbât bilâ qârâ-	: Sevgiyle bakmak, ilgilenmek.
muhabbâtlârini özigâ bağla-	: Sevgilerini kazanmak, kendisini sevdirmek.
mungğuz-müngğuz âvâz çıkar-	: Dertli dertli sesler çıkarma, dertten ağlama.
munqlıq dâvuşlar çıkar-	: Acılı, ağlamaklı sesler çıkarmak.
muruvvâtlar vâ yaxşı târbiyâlar qıl-	: İstikbal edindirme, güzel eğitim vermek.
mükâmmâl vâ mufâssâl imtihân ber-	: Çok başarılı olma, dört dörtlük sınav verme.
mülâyim bol-	: Uygun düşmek, uyumluluk.
mülâyim sözlâr bilâ özigâ dost qılub âl-	: Güzel sözlerle arkadaş etmek, kendine yakınlaştırmak.
mülâyimliklârni körsât-	: Uyumluluk, ilgili ve hassas davranmak.
müsibâtdâ kör-	: Dertli bulmak, acılar içinde görmek.

nāmāzni ādā qıl-	: Namazını eda etmək, namazını kılmak.
nān qattıq bolsä piyälägä toğragıl: (Atasözü)	Ekmeğin bayatta olsa pilava doğra gel. Ne olursan ol yine de gel.
nasihatları ta'sir qıl-	: Nasihatlerinin etki etmesi.
nāzāridān öta başlā-	: Nazarından geçmek, hayal etmek, düşünmek.
nuqslik orinların tüzāt-	: Eksik yerleri düzeltmek, tamamlamak.
nutq sözlā-	: Hitap etmek, sesli anlatmak.
on dārācadā hürmāt vā izzāt qıl-:	On derece saygı ve hürmet göstermek, değer vermek.
oqugānlāringni kör-	: Okul ihtiyaçlarını karşılamak.
oquvlārā yārdām qıl-	: Okumaya yardım etmek
ortāq bol-	: Arkadaş olmak.
öksimasān bol-	: Öksüz olmak.
öz cāyidā tut-	: Yerinde tutmak, yerinde göstermek.
öz işigä mäşgul bol-	: Kendi işiyle meşgul olmak, kendi işini yapmak.
öz vātānidā musāfirçā bol-	: Garip, kimsesiz olmak.
öz yānidān ber-	: Yardım etmek, vermek, kendisi karşılamak.
özi rāhatın kör-	: Kendi rahatını düşünmek, huzur aramak.
özi şarmāndā bol-	: Rezil olması, kendini küçük düşürmesi.
özidān ket-	: Kendinden geçmek, bilincini yitirmek.
özidānginā bir xatālıq öt-	: Günah işlemek, günahı olmak.
özigä āl-	: Kendine çekmek, üstüne çekmek, üstüne almak.
öziğä kel-	: Kendine gelmek, ayılmak.
özin tāşlāb yubār-	: Kendini uykuya vurmak, sürekli uyumak.
özin toxtāt-	: Kendini sakinleştirmek, kendini tutmak.
özing tārāhhüm egäsi bol-	: Rahmet sahibi olmak, rahim olmak.
özini uyiğa yetkürub āl-	: Kendini eve atma, eve sığınma.
özlārigä da'vāt et-	: Evlenme teklifi etmek, almak istemek.
özlārigä tāklif et-	: Almak istemek, evlenme teklif etmek.
Özlāring mäsłāklārigä qārā-	: Mesleğini eda etmek, kendi işini yapmak.
öz-öziğä körsāt-	: Kendi kendine göstermek.
pāk nāfāslāridān duā āl-	: Büyüklerin, ibadet yapanların dualarını almak.
pārişān yügürüb kir-	: Perişan halde olmak, acı içinde olmak.
peşānālārin silā-	: Alnını okşamak.

pul keräk bol-	: Paraya ihtiyac olmak, harçlık ihtiyacı duymak.
qabâğlärini sâl-	: Surat asmak.
qaçub ket-	: Bırakıp gitmek, terketmek.
qadām bäs-	: Adım atmak, ayak basmak.
qadām qoy-	: Adım atmak, girmek, başlamak.
qadām sira qoy-	: Ayak basmamak, asla ilgilenmemek.
qaddi bükül-	: Gücünü kaybetmek, beli bükülmek.
qanâätgä boyinsun-	: Kanaat etmek, razı olmak.
qanât-quyruğım sın-	: Kolu kanadı kırılmak, zayıf, kimsesiz olmak.
qaqşätüb qoy-	: Kötü hallere düşürme, perişan halde bırakma.
qârä künlärgä qâl-	: Kara, kötü günlere kalmak.
qârângulıq bäs-	: Kararmak, gözleri kararmak.
qarâr qıl-	: Karar vermek.
qasäs qaytär-	: Kısas yapmak, karşılık vermek.
qattuq nân yemâq sünnät vä hām hifzul sihatgä muvâfiq: (Dini söz) Bayat ekmek	yemek sünnettir ayrıca sıhhatin korunmasında önemlidir.
qaytub-qaytub bilgäni qadär talim ber-	: Öğrenene kadar tekrar tekrar ders vermek.
qılmişdän malum bol-	: Yapılanlardan anlaşılan, çıkarılan ders.
qolı qaltır-	: Eli titremek.
qolidä qâl-	: Elinde kalmak, sahip olmak.
qolidän kelgän qadär	: Elinden geldiği kadar, gücü nisbetinde.
qoligä tek-	: Eline geçmek, sahip olmak.
qolin qavuştur-	: Kollarını kavuşturmak.
qoşub yubâr-	: Hazırlayıp göndermek.
quçäğığä özin ur-	: Kucağına atlamak.
qulâq sâlub oltur-	: Kulak verip oturmak, oturup dinlemek.
râhâtlänüb yürü-	: Mutlu, rahat yaşamak.
rähming kel-	: Acımak, merhameti gelmek.
riâyâ qıl-	: Ciddiye, dikkate almak.
säädätlärä säbâb bol-	: Saadete, mutluluğa vesile olmak
säbâq oqu-	: Ders işlemek, ders yapmak.
säbâq yaz-	: Dersleri yazmak, ödevini yapmak.
säbâqlärin tākrrâr qıl-	: Derslerini tekrar etmek.

säbr qılä âl-	: Sabretmek, dayanağabeylmek.
säbr-tâqati qâlmä-	: Dayanacak gücünün kalmaması.
sâf bol-	: Saf olmak, kendi halinde, zararsız olmak..
sälâm qıl-	: Selam vermek.
sälâmât bol-	: Sağ olmak, sağlık sıhhat dilemek..
sâtub sârf qıl-	: Satıp harcamak.
sävâdim çiq-	: Okuma yazma diplomasını almak, okuma
yazmayı	öğrenmek.
sävâl qıl-	: Soru sormak.
säyr etüb yür-	: Seyir halinde gitmek.
seskänüb tur-	: Ayılmak, uyanmak.
sözgä kir-	: Konuşmaya başlamak, söze başlamak.
sözläb öt-	: Söyleyiverme, anlatıverme.
sözläri zähär bol-	: Sözleri zehir olmak, hep ağır, acı konuşmak.
sözni tāmām qıl-	: Sözüni tamamlamak, sözüni bitirmek.
şâdlänüb qayt-	: Neşeyle dönmek, neşeli olmak.
şâfqat körgüzüb tur-	: Şefkat gösterip durmak.
şâfqat qıl-	: Acımak, şefkat etmek.
şâfqat va muruvvât riştälärin bütün kes-	: Şefkat ve mürüvvet ipini koparmak,
	acımasız, merhametsiz olmak.
Şâhlär bir kün gädâ bolur, gädälär yänä bir kün şâh bolub qâlur: (Atasözü) Şahlar	
	bir gün köle olur, köleler yine bir gün şah olup
	kalır, devran döner.
şäksiz işân-	: Tereddütsüz inanmak, endişe taşımamak.
şärmu häyâ qıl-	: Utanma, haya göstermek.
şeriklärigä qärä-	: Arkadaşlarına uymak.
şirin ma'nâlik cävâbber-	: Anlamlı, güzel cevaplar vermek.
şirin sözlär söylä-	: Tatlı sözler söylemek.
şorim tâzä quri-	: Acısı yeni dinmek.
tä'ning küç vâ quvvätini sârf qıl-	: Var gücüyle çalışmak, mücadele etmek.
ta'zim bilä salâm qıl-	: Eğilerek, tüm hürmetiyle selam vermek.
ta'zimu tävâzelär qıl-	: Büyük hürmet ve saygı göstermek.
tâbârä tärâqqıy qıl-	: Feyizlenerek ilmini daha da artmak.
täkrâr qıl-	: Tekrar etmek.

tān qafäsıdägi murğıy ruhi uç-	: Can kafesindeki ruh kuşunun uçuşması, ölüm.
tānigä sıǵmäslik dārädä şādlān-	: Anlatılamaz derecede mutlu olmak, neşelenmek.
tāqat qılā āl-	: Güç, kuvvet yettirebilmek, dayanağabeylmek.
tāqatsız bol-	: Gücsüz, kuvvetsiz olmak.
taqdım qıl-	: Sunmak.
tāraqqıydā bol-	: İlerlemek, yükselmek.
tārbiyā qılub oqıt-	: Eǵitip okutmak.
tārbiyā qılub tur-	: Eǵitmek, iyi eǵitim vermek.
tārbiyālāb yetkür-	: Eǵitip yetiştirmek
tārcimān hālidān habārdār bol-	: İçinde bulunduǵu durumdan, yaşadıklarından haberdar olmak.
tāşviş qıl-	: Endişelenmek, evham yapmak şüphelenmek.
tez-tez vāqe bol-	: Çok olmak, çok görülmek.
tirālūb qāl-	: Azmetmek, gayret edip durmak.
tirik öl-	: Diri ölmek, hayatta olup ölü gibi olmak.
tirik yetim bol-	: Çocuk yaşta yetim düşmek.
ummān hitāb qıl-	: Genel konuşmak, genele seslenmek.
umrini ābās qıl-	: ömrünü boşa harcama, boş işlerle uğraşma.
uxlāb qāl-	: Uyuyup kalmak, uyumak.
uyālub qāl-	: Utanmak, çekinmek.
uyigā qaytur-	: Eve göndermek.
uyqugā ket-	: Uyumaya gitmek.
uzāq keçālārnı fıkır-hayāl bilā tāng āttir-	: Uzun gecelerini dert düşüncelerle sabah etmek, dertten, düşünceden uyuyamamak.
uzāq öt-	: Çok zaman geçmesi, aranın çok olması.
ümid vā tāvākkālñi cānābi haqning riştāi rāhmätigä bağlā-	: ümit ve tevekkülünü Allah'ın ipine bağlamak, Allah'tan beklemek.
vāqe bol-	: Olagelmek, sürekli olmak, ortaya çıkmak.
vaqtsız yoq bol-	: Kaybolmak, erkenden gitmek.
xafā bol-	: Üzülmek.
xāru zār qıl-	: Keder ve sıkıntı içinde bırakmak.
xatim çıq-	: Hafız olmak, hutbe hocası olmak.
xātircām qıl-	: Kaygısını gidermek, rahatlatmak.
xātiridān bir öt-	: Düşüncesinden geçirmek, dikkate almak.

xayr-ehsân bilâ faqırlârni xursând qıl-	: Hayr hesanat ile fakirleri sevindirmek.
xızmât vâ târbiyâ qıl-	: Çalıştırmak, terbiye etmek.
xicâlat bol-	: Utanmak, kahrolmak.
xursând qılub duâlarini âl-	: Mutlu edip dualarını almak.
yâd bolgân dârsilər	: Ezberlenen dersler.
yâdıgâ tüş-	: Aklına gelmek, hatırlamak.
yâdimdân çıkar-	: Unutmak, hatırandan çıkarmak.
yâlgız taşlâb ket-	: Tek başına bırakıp gitmek, terk etmek.
yâltırâb turgân hâsrâtli közyaşlârı:	Parlayıp duran gözyaşları, akıtılan yaşlar.
yâmân, baxtsiz kişilər bol-	: Kötü, kısmetsiz kişi olmak.
yarâşimlik âdâb vâ axlâqlâr bilâ bâq-	: Yaraşır edep ve ahlakla davranma.
yârdâm vâ muruvvât qıl-	: Yardım etmek, elinden tutmak.
yârlugân bağrini pârâ qıl-	: Yaralı gönlünü paramparça etmek, aşırı üzme.
yâş bol-	: Genç, deneyimsiz olmak..
yâşüringinâ tut-	: Gizlemek, söylememek, belli etmemek.
yaxşı câylârdâ oqub târbiyâ kör-	: Güzel yerlerde okuyup eğitim almak.
yâxşi kör-	: İyi bakmak, ihtiyacını eksiksiz gidermek.
yaxşi nâsihatlâr qıl-	: Güzel öğütler vermek.
yâzub çiqmâqğa qalâmi âcız bol-	: Yazıp bitirmeye kalemi yetmemek, anlatmakla bitirememek.
yetimâ qâl-	: Yetim olmak, yetim kalmak.
yetkürüb târbiyâ qıl-	: Egitip yetiştirmek, okutup terbiye etmek.
yoq bolub qâl-	: Kaybolmak, gözden kaybolmak.
yumşâq nânni tâpılmâğı âsân, ämmâ ilmning tâpılmâğı cüdâ qıyın: (Atasözü)	Yumuşak ekmeğin kazanılması kolay; ama ilmin kazanılması zordur.
yupâtmâqqa tutun-	: Avutmaya çalışmak.
yuqâlgân dâvlätigâ yetüş-	: Kaybettiği zenginliğe, refaha kavuşmak.
yürägi titrâ-	: Yüreği titremek, korkmak.
yürägigâ quvvât kelâ başlâ-	: Yüreği güçlenmeye başlamak, gücünü, kuvvetini toplamak.
yürâgin pârâsi	: Yüreğinin parçası, çok değerli.
yüräklâri yârıl-	: Yüreği parçalanmak, çok korkup üzülmek.
yüräklârin boşât-	: Yüreğini boşaltmak, içini dökmek, rahatlamak.

yüräklärini säkrät-	: Yüreğini titretmek, derinden etkilemek.
yüräklärini yârutmäk	: Yüreğini parlatmak, ilim edinmek.
yüzini yâruq qıl-	: Yüzünü ak etme, başarılı olma.
yüz-közlärin sil-	: Yüzünü gözünü silmek, teselli etmek.
yüz-qollärini yuv-	: Elini yüzünü yıkamak.
zâlim, rähmsiz qıl-	: Acımasız olma, merhamet etmeme.
zâlimgä uçrâb qâl-	: Zalime denk gelmek, zulüm görmek.
zâr bolub yür-	: Sıkıntı, eziyetler içinde yaşamak.
zävgläri kel-	: zevki gelmek, mutlu olmak.
zindânlärindän bütün âzâd bol-	: Dertlerden, ayak bağı düşüncelerden tamamen kurtulmak.
zor nâticälärdän ümid kütdür-	: Büyük beklentiler oluşturmak, ümit vadetmek.
zor ümitlär bağlä-	: Büyük beklentiler içinde olmak, ümitvar olmak.
zûlm-cäfâning oqlärigä kökrägin tut-	: Zulüm oklarına göğsünü tutmak, zorluklara göğüs germek.

1.4.3.Uçrəşuv (Tört Işq)ta Yer Alan Halk Kültürünə Ait Malzemeler:

ābcād hisābinçā bol-	: Ebcet hesabına görə.
ābdārādin köngildän bir ötkär-	: Her şeyi düşünmek, içinden geçirmek.
āğzıdän qoymā-	: Ağzından düşürmemek, sürekli bahsetmek.
āğzınā heç bir söz kel-	: Konuşamamak, dili tutulmak.
āndişā qıl-	: tedirgin olma, endişe etme.
āndişā vā xayāl bilā ādım təşlā-	: Dikkatli, tartarak adım atmak, iş yürütmek.
āngā bār-	: Onunla evlenmek.
aqldän āzārlik qorq-	: Delireceğinden korkmak.
aqldän āzdır-	: Delirtmek, çıldırtmak.
āq tuq bir küç ilā	: Son bir güçle, son bir gayretle.
Āq tuq çidām bilā kütüb tur-	: Zor sabretmek, kendini tutmakta zorlanmak.
ārtındän bār-	: Ardından gitmek, peşi sıra gitmek.
ārtuq bir mātānāt, tözüm bilā	: Son bir güç ve gayretle
āsirā bol-	: Esire olmak, bayanın aşk derdine düşmesi .
āşığub ātrāfgā qārā-	: Heyecanlanıp etrafa bakmak, heyecandan yerinde duramamak.
āvāzlārı xastālinqır-	: Sesi kısılmak.
āvvalği qalibnā tüş-	: Önceki haline dönmek.
āy üstindā mār v kabi qāşlārı bol-	: Yay gibi kaşları olmak.
āyblāb yoqāt-	: Suçlayıp yok etmek, töhmet altında bırakmak.
āyblārlik heç bir günāh-dā öt-	: Kusursuz olmak, eksiksiz, ayıpsız olmak.
āytā āl-	: Söylemek, ortaya koymak.
āytub cāvāb āl-	: Sorup cevap almak.
bā'dālaşgān bol-	: (Evlenmek için) Anlaşmış, sözleşmiş olmak.
bahār hāl qollārın yāz-	: Halsiz kollarını açmak.
bārı işlāb tāp-	: Çalışıp kazanmak.
bāşidā zor fāciā bol-	: Başında büyük dert olması.
bāşındän kötär-	: Başını kaldırtmak, kendine baktırmak.
bāşqa bir tārāfdän kişilār kelub sor-	: Başkalarının kız istemeye gelmesi.
bāşqa cāylārdän-dā suruştıur-	:Fikir sormak, başka yerlerden araştırmak.
bāşqa qālībğaginā tüşüb qāl-	: Başka hallere bürünmüş olmak, değişmek.
bāşqa yolārgā çömüb ket-	: Başka değerlendirmelere kapılıp gitme.

bâşqaçä bir hayâl sez-	: Başka bir düşünce sezinlemek, başkasına ilgi gösterdiğini anlamak.
bezânuv, yäsânuv mārāzigä bütün mübtälâ bol-	: Süslenme püslenme hastası olmak
bir- birlärigä ahdnâmälär yâzuş-	: Birbirleriyle evlenme akdi yapma, sözleşme.
bir câygä bāräsida kelmä-	: Gezmek istememek, bir yere gidesi olmamak.
ğayrät qılub oqı-	: Gayret edip okumak.
bir hārf-dä bilālmäy qāl-	: Bir harf bile öğrenmemek.
bir nāticä ümidi yoq	: Bir netice beklememek, ümidi olmamak.
xat qılub kirgüz-	: Bir mektup yazıp göndermek.
bir-birin bir-biri ällä-	: Birbirini avutmak.
bir-birlärigä bār-	: Birbirlerine varma, evlenme.
bolmāgān bahānälär bilä qıçqır-	: Sürekli ağlamak, mırıldanmak.
boş xayâl qıl-	: Boş hayal kurma, beklentilerinin boş olması.
burçāklärdäginä birgä yığlaş-	: Köşelerde beraberce ağlaşmak.
bütün bexabär bol-	: Tamamen habersiz olmak.
bütün kāmīl söyläş-	: Her yönüyle konuşmak.
bütün mahrum qāl-	: Hepten kaybetmek, mahrum kalmak.
cāninä süiqasd et-	: Canına kıymak, intihara kalkışmak.
cāvāb ber-	: Cevap vermek, karşılık vermek, onaylamak.
cigārlärin tit-	: Ciğerlerini parçalamak, aşırı üzölmek.
cudā tolub ket-	: Ayrılıkla dolup taşmak, ayrılık acısı çekmek.
çārä aqtār-	: Çare aramak.
çimmätini kötär-	: Peçesini açmak, örtüsünü kaldırmak.
dāf et-	: Def etmek, kovalamak, uzaklaştırmak.
dāmla tāp-	: Hoca bulmak.
dārd-hasrātläri birgä bölüş-	: Acı ve özlemlerini paylaşmak.
dārdlärin äytä āl-	: Dertlerini anlatmak, içini açmak.
dārulfānādān dārīlbāqāğa rihlāt et-	: Fani dünyadan baki dünyaya göç etmek, ölmek.
dāstārxān sāl-	: Misafir ağırlamak.
dil közindä yāş bol-	: Gönlü yaşlı olmak, hüznölü, elemli olmak.
dildägi ıışq vā dārdi äytuvğa qorq-	: Gönöldeki aşk ve derdi söylememek.
e’tibārgä kirmä-	: İtibar edilmemek, dikkate alınmamak.
ehtiyāc ārtuq tüşgān vaqtdäginä bol-	: İhtiyaç hissettiği vakitte olması.
endiginä insān sınıfıgä qoş-	: Çağın insanı yapmak, yüceltmek.

eng qalın aşnâsı bol-	: En yakın arkadaşı olmak.
eski turmuş ta'sirindä bol-	: Eski adetlerin etkisi altında olmak.
eşigi yâninâ bâr-	: Kapısının yanına varmak, kapısına gitmek.
fâsâd xayâllärdä yûri-	: Kötü amaçlar gütmek, kötülük düşünmek.
fâsâd yolârğa bâr-	: Kötü yollara başvurma, kötülük etmek.
fâydäsiz tâp-	: Faydasız görmek.
fıkrni könglindän yoqâtâ âl-	: Düşüncesini gönlünden atmak, unutmak.
fıkrü xayâli bütün târâl-	: Derin düşünceler içinde olmak, efkarlanmak.
fursât küt-	: Fırsat kollamak.
gilä kötärub öyrân-	: Ona bakıp öğrenmek, ondan ders almak.
hâllârğa bahânâçilikğa tuşub qâl-	: Bahaneler üretecek durumlara düşmek.
hâllârni âdätgä kirub qâl-	: Adet haline gelmesi, aynı hallerin görülmesi.
hâr bir işni âxirin sez-	: İşin sonrasını düşünmek, işin sonrasını sezmek.
hâr kimgä ma'lum bol-	: Herkesçe biliniyor olmak, herkesin malümü.
hayâlğa çömüb bâr-	: Düşünceli, dalgın dalgın yürümek.
hayrân bol-	: Şaşırmaq, hayrete düşmek.
heç bir hisâb tâpâlmâ	: Hiçbir çözüm bulamamak.
Heç bir nârsa aşây âlmâ-	: Hiçbir şey yiyememek, iştahsızlık.
heç bir ümid etârlık orun yoq	: Beklediklerinin olmaması, beklentilerinin gerçekleşmemesi.
heç bir yol bilä âyblâ-	: Hiçbir şekilde suçlamamak.
heç vaqt bir-birläridän âcrälmâ-	: Birbirlerinden hiçbir zaman ayrılmamak.
heç vaqt unutâ âl-	: Hiçbir vakit unutmamak, hep hatırlamak.
içküb süy-	: candan sevmek, içten sevgi.
iltifât et-	: İltifat etmek, karşılık vermek.
imzâ çek-	: İmzalamak.
iş aşkârâ bol-	: İşin ortaya çıkması, aşikare olmak.
iş bütün âksinçâ bol-	: İşin tam aksi olması, işin tersinin gerçekleşmesi
iş ötgân bol-	: İş işten geçmiş olmak, vaktin geçmesi.
işlärning toğrisindä mäslähät et-	: Olanlar hakkında bilgi vermek, işlerin aslını anlatmak.
itâât vâ xızmat qıl-	: İtaatle hizmet etmek.
kimdä özi işlägânin açuq bilä bol-	: İşin aşikar olması, herkesçe bilinmesi.
kimgä bâr-	: Kime gitmek, kimden yardım istemek.

kiyik közi kâbi közləri bol-	: Geyik gözlü olmak.
kiyinüv, bezänuvlärğä mübtälâ bol-	: Giyinme kuşanma hastası olmak.
köçälärni pâyla-	: Sokaklarda dolaşmak.
kökräk səhifäsini tizmiş birinçi əlifbâsı bol-	: Yürek sayfasında yazdığı ilk yazı olmak, gönül ağrısı olmak.
köksinâ âl-	: Göğsüne almak, göğsüne basmak.
köngli işân-	: Gönülden inanmak, güvenmek.
köngli köp taş-	: Gönlü taşmak, gönlün coşması.
könglindän keçäləri oylân-	: Gönülünden geçenleri düşünmek, gönül derdi içine düşmek.
köngüllärin kötəriş-	: Birbirinin gönlünü almak, aşık olmak.
köpdä aşuqmâ-	: Çok acele etmemek.
közi bilâ kör-	: Gördüğüne inanamak, bizzat görmek.
közi bütün yâpuq bol-	: Gözü tümünden kapalı olmak, hayallere kapılmak.
nəfasinidä kirub-çıqqânın sezub bol-	: Nefes alıp verdiği belli olmamak, ölü gibi.
közi tüş-	: Gözü düşmek, dikkatini çekmek.
közidän yaşdä toxtäl-	: Gözünden yaşlar akmak, ağlamak
Közin tikub qârâ-	: Gözünü dikip bakmak, gözünü ayıramamak.
közining eng kirpik qurbätindä olân bir muhim işlär:	Gözünün kirbiği yakınlığında olan önemli işler.
köz-qabâqları bütün çök-	: Göz çukurları çökmek
küçi yet-	: Gücü yetmek, kuvvet yetirebilmek.
künlük yeməğini keltürüb ber-	: Günlük yemeğini getirip vermek.
küyük bir hâlät-	: Yanık, kederli hal.
küyük dillärin cəzb et-	: Yanık gönülleri cezp etme, kendine bağlama.
ma'şuqalärning uşşâqınâ bâq-	: Sevgililerin aşıklarına bakması
mäni qoy-	: Engel olmak.
märhämätänä təbəssüm söyləb et-	: Merhametane tebessümle söz söylemek, tatlı sözler
məslähät qıl-	: Danışmak, derdini açmak.
millâ bol-	: Molla olmak.
muhabbät tuğyânından bütün hâlsiz bol-	: Aşk derdinin yoğunluğundan halsiz kalmak.
muhim bir müşkül şäklindä qâl-	: Önemli bir sorunla baş başa kalmak.

musâfırlığın xop bil-	: Güvenirliğini iyice ortaya koymak, güvenirliğini araştırmak.
mümkün qadâr	: Mümkün olduğu kadar, elinden gelen kadar.
nâ çârâ	: Çaresiz olmak, çözümsüz olmak.
nâfs âzuği bol-	: Nefsine düşkün olmak.
nâlâ vâ hâsrâtlârin çekub tur-	: Acı ve özlem içinde olmak, çile çekmek.
nârsâlârni bahânâ et-	: Olmaz şeyleri bahane etmek, yersiz bahaneler üretmek.
nâzârinâ kel-	: Hayaline, düşüncesine gelmek, hayal etmek
oqub râhâtlâr qıl-	: okuyup rahatlamak.
oquv qaydâ bol-	: Okumayı bırakma.
oquv-yâzu v qadri bilin-	: Okuma yazmanın değerinin bilinmesi.
ornin yoqâtmiy tur-	: Eksikliğini hissettirmemek.
oşâl qatârindân hisâb etub tur-	: Öncekiler gibi olduğunu düşünedurmak.
oyinâ yetâ âlmiy burçlân-	: Düşünce içinde boğulma, düşünce düşünce bir hal olma.
oylâb oyinâ yetâ âlmâ-	: Düşünce düşünce çözememek, çaresizlik.
oylâvidin başı qât-	: Düşüncesinden kafası şişmek, başını ağrıtmak.
öz mäsälâkimâ muvâfıq bol-	: Meslektaş olma, aynı işi yapma
özi musâfir bol-	: Yabancı hissetmek, yabancısı olmak.
özi- özinâ dâşnâm ber-	: Kendine olmadık eziyetler yapmak, acı vermek.
özidân bütün âdâş-	: Kendini kaybetmek, kendinden geçmek.
özidân ket-	: Kendinden geçmek, kendini kaybetmek.
özigâ dâşnâmlâr ber-	: Kendi kendine yüklenmek, kendisine kızmak.
özigâ kel-	: kendine gelmek, ayılmak.
özin âyâğınâ âh deb ât-	: Kendini ah deyip ayağına atmak, sevdiğinin ayaklarına hasretle kapanmak.
özin toxtâtâ âl-	: Kendini tutmamak, kendini engellmeden.
özini âvuntur-	: Kendini avutmak, gönlünü rahatlatmak.
özini toqtâtuv gâ uyrât-	: Kendini engellemeye, durdurmaya çalışmak.
özini tüzât-	: Kendini hazırlamak, üst başını düzeltmek.
özining kökrâğindân çıqub tur-	: Gönlünün derinliklerinden gelmek.
özlâri tâpışub ket-	: Kendilerine ayarlamak.
öz-özigâğınâ tüş-	: Kendi kendine düşmek.

özün sezdürmə-	: Kimseye görünmemek, kendini gizlemek.
pərişân ol-	: Perişan olmak, mahvolmak.
qabâğında çert-	: Bakışlarını yöneltmek, tarafına bakmak.
Qabul et-	: Kabul etmek.
qân yaşlärin tök-	: Kanlı gözyaşı dökmek, çok ağlamak.
qânlärin qızdur-	: Kanlarını kızıştırmak, öfkелendirmek.
qârşu çıq-	: Karşısına çıkmak, yolunu kesmek.
qâşınâ bâr-	: Yanına varmak.
qâşınâ kel-	: Yanına gelmek.
qattıq muâmilâ et-	: Büyük bir kötülük yapmak, ağır hareketlerde bulunmak.
qâttuq sözlärinâ iltifât etmə-	: Kötü sözlere itibar etmeme, kötü laflara aldırmama.
qulâğı âyâğ tâvuşiniginâ emäs	: Kulağı ayak sesinde olmamak, hiçbir şey duyamamak.
qulâq sâl-	: Kulak vermek, dinlemek.
quvvâtlikkinâ qurâl bol-	: kaide, kural olmak, işin gereği olmak.
râhâtin körây degândâ ümri vâfâ qıl-	: Mutlu, huzurlu yaşamaya ömrünün yetmemesi.
rângläri sarğay bol-	: Rengi sararmak.
ruhi bütün yoğâl-	: Ruhsuz, donuk olmak, hareketsiz kalmak.
sâatlärçä öt-	: Satlerin geçmesi, zaman geçirmek.
sâni sândân ârtuq süyâ-	: Çok sevmek, çok değer vermek.
sârf et-	: Harcamak, tüketmek.
sârgârdân bolub yür-	: Boynu bükük kalmak.
sâtqun muâmälälär qıl-	: Gizlice izlemek, araştırmak, takip etmek.
sezuvindân qorq-	: Anlamasından korkmak.
soyi ta'sirinâ bütün beril-	: Birilerinin etkisine girmek, birilerine tağabey olmak
sözünâ sâbâtdâ etâ âl-	: Sözünde sebat etmek, sözünden dönmemek.
sözlärindân bütün ümidlän-	: Sözlerinden ümitlenmek.
süyüklüvgä giriftâr ol-	: Sevgiliye vurulmak, aşık olmak.
Süyüvçigä süyüklüvni qâttuq sözi ötmä- (Atasözü)	: Seveni sevdiğinin ağır sözleri etkilemez.

şəkər kibik tatlândur-	: Şeker gibi tatlandırmak, güzel gelmek.
şəxti himâyəsində yaşa-	: Şahsi himayesinde olma, koruması altında olma.
şirin-şirin cävâb çıx-	: Güzel cevaplar vermek, hoş karşılıklar almak.
şox bol-	: Hilebaz, sahtekar olmak.
Şul künni həmişə kütär-	: O günü daima beklemek, sabırla beklemek.
şuni nimə qıl-	: İş zorlaştırmak.
ta'rif və təvsiflərin eşit-	: Metih ve güzelliklerini işitmek.
tənbihlər qıl-	: Tembihlemek, uyarmak.
təvâsifi insâniyətdən begânə bol-	: İnsani özelliklerden uzak olmak, insanlıktan çıkmak.
toğri uyinə qayt-	: Doğru evine gitmek, evinin yolunu tutmak.
turmuşdâ şundâq aççıq-suçuklâr bolub turur:-	Hayatın acı tatlı yönlerinin olması.
Tügün dârd	: Dügümlənmiş dert, çaresiz dert.
tügünübginə qoy-	: Yüzünü ekşitmek.
tüş âxiri bol-	: Öğlenin sonu olmak, ikinti vakti.
uyqusu kelmä-	: Uykusu gelmemek.
uzun tiyrân bir oyğa çömüb ket-	: Uzun, derin düşüncelere gömülmek.
ümid etârlık təäsürâti bolmä-	: Tutar yanı olmama, umut vaat etmemek.
ümidini üzül-	: Ümidini yitirmek.
ümri vâfâ qıl-	: Ömrü vefa etmemek, ölmek, ömrü yetmemek.
ümrlük ipdâş bol-	: Ömürlük eş, arkadaş olmak.
vähmi qoy-	: Endişede bırakmak, şüphe içinde bırakmak.
vahşiyânə yaşa-	: İlkel, vahşice yaşamak.
xat bil-	: Yazmayı bilmek, yazağabeylmek.
xat tânumä-	: Harf bilmemek, okuma yazma bilmemek.
xat yâz-	: Mektup yazmak.
xâtirin yığ-	: Hatırını toplamak, düşüncelerini toparlamak.
xâtirinä keltur-	: Hatırasına getirmek, düşünmek, hatırlamak.
xat-patdâ yâzmâq	: Mektup ve yazı yazmak.
xayâl âstində yoqâl-	: Hayaller, düşünceler içinde kaybolmak, hayallere dalmak.
xayâl başqa, haqiqät başqa üçündür: (Atasözü)	Hayal başka hakikat başkadır.
xayâl qıl-	: Düşünmek, hayal etmek.

xayâl sür-	: Hayal kurmak.
xayâlgâ bâr-	: Bir düşüncəyə, fikrə sahib olma.
xayâli bütün çol-	: Düşüncələrə, həyəllərə dalmak.
xayâлиндән bir nəfəs yırâq ketmə-	: Həyalindən bir an bile gitmemək, aklından çıxarmamak.
xızmətindən-də qol tårt-	: Hızmetində bulunmaq, hızmetini yapmak.
xumrəyubginə tur-	: Somurtaraq durmaq, somurtmaq.
xunük körsätä âl-	: Çirkin göstərməyə çalışmaq, kötü göstərmək.
yâdgâr qâldur-	: Kimsəsiz, gərip bırakmaq.
yâpquç tut-	: Peçə takmaq, örtü örtmək.
yâqumlu bir həzin âvâz	: Yakan, içli bir ses
yâşginä ösgän qâl-	: Küçük yaşta yetim kalmak.
yâxşı muâmälädä bol-	: İyi davranışlarda bulunmaq, güzəl davranmaq.
yâxşını yâşın qızğânä	: (Atasözü) İyinin dinçliğı kışkanılır.
yırâqdän közi tüş-	: Uzaktan kaçamak bakmaq, uzaktan bakmaq.
yırâqdän yâşnâb tur-	: Uzaktan fark edilmək, belli olmaq.
yol berub tur-	: Yol vermək, geçməsinə müsəde etmək.
yoq bahânälärni qılub qâç-	: Olmayan bəhənelər uydurub kaçmaq.
yoq kişilər nəmin tutub çağır-	: Olmayan isimlərlə seslənmə, rastgele çağırma.
yürägi birdä qızıqmä-	: Gönlündən geçməmək, sevməmək.
yürägi qānmä-	: Yüreğı kanmamək, beğenməmək.
yürägi sez-	: Hissətmək, duymək
yürägi tâşuq bol-	: Yüreğı tışmış olmaq, yüreğı dolu, aşık olmaq.
yürägin boşätmäq	: Yüreğini boşaltmaq, rahatlatmaq.
yüräginä ot equb yubâr-	: Yüreğini yangın yerinə çevirmək, aşırı sevmək.
yüräginä otlâr yâq-	: Yüreğine atış düşürmək, gönlünü yakmaq.
yüräğindən yoqâtä âl-	: Yüreğindən silmək, unutmək.
yüräkdägi dārdingni ayt-	: Aşkınlı açıqlamak, içini açmaq.
yüräkdän ötgəzub qoy-	: Yüreğindən geçirip durmaq, düşüncesini taşımək, kənaatində olmaq.
yüräkləri ällänimälär bilä qısıl-	: Kalbi bir şeylərə sıkılmək, huzursuz olmaq.
yüzdän birisin-dä ädä qılä âl-	: Yüzde birini yapmamış olmaq.
yüzi âqargän bol-	: Yüzü bəyazlaşmaq, yüzü bembəyaz olmaq.
yüzini bur-	: Yüzünü dönmək, yüzünü çevirmək.

yüzlärin kökräginä bäs- : Yüzünü göğsüne bastırmak, kucaklamak.
zähərli nəştär kəbi bərüb qadälä- : Derinden yaralamak, kesip doğramak.
zor-zor tə'sirlər qıl- : Derinden etkilenmek, pişman olmak.

1.5. Kaynakça:

Hamza Hakimzâde Niyâzî'nin hayatı, eserleri hakkında yaptığım araştırmalarda ne büyük kütüphanelerin kayıtlarında ne de YÖK bağlı tez kayıtlarında bir çalışma bulamadım.

Niyâzî hakkında yaptığım çalışmalarda aşağıdaki kaynaklardan faydalandım:

1. Berdak Yusuf, Mehmet Mahur Tulum. Sözlük: Özbekistan türkçesi-Türkiye Türkçesi/ Türkiye Türkçesi-Özbekistan Türkçesi, --İstanbul: Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı,1984
2. Kamil Yaşın ve komisyon ekip. Mükemmel Asarlar Toplamı, Dört Tâmm, Taşkent, 1980-81 basım kitaplar, Özbekistan SSR Fanlar Akademisi
3. Ertuğrul Yaman, Nizamiddin Mahmud. Özbek Türkçesi- Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi –Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu, —Ankara: Türk Dil Kurumu 1998, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları:695
4. Ertuğrul Yaman: Türkiye türkçesi ve Özbek türkçesinin söz dizimi bakımından karşılaştırılması, —Ankara: Türk Dil Kurumu 2000, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları:742
5. Yard.Doç.Dr. Volkan Coşkun. Özbek Türkçesi Grameri, --Ankara, Türk Dil Kurumu 2000, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları:695
6. Prof. Dr. Timur Kocaoğlu: Özbek Türkleri Edebiyatı, Koç Üniversitesi

2.METİNLER:

2.1.1.Bây ilä Xızmatçı'nin Transkripsiyon Metni:

«BÂY İLÄ XIZMÄTÇİ» 4 PÄRDÄLİK DRÄMÄ

1. «Xaqqat mäydänining qahrämänläri,
Endi dünyädä çin turmuş və xöcälik sizingdür!
Yaşäsün mehnätkäşlär və dehqänlär!
Bitsün kişi küçi ilä yaşävçilär!!!
...şähärendä... binäsindä

1919 yil 25 äktyäbrdä oyun başlänür säät... dä

Ölkä musulmân siyâsiy trüppäsi tərəfindän mavqe' tām āşāğa qoyulur:

«BÂY İLÄ XIZMÄTÇİ»

2. Bu äsär 4 pärdälik fäciä bolub, eski, Nikoläy vaqtindä xâin müstäbid çinâvnikläri qol küçi ilä mehnät qıluvçı fäqirläri äyäg ästinä taptäb, kapitalistlärgä qılğan yärdäm və iânälärini täsvir qılğan bir äsärdür.

3. **Birinci pärdäsidä.** bir zälüm bây kiçiklikdän öz oğli qatâridä xızmat ilä kättä bolğan häläl bir xızmatkârığa özi xâtün âlub berüb, özi yaxşı körüb qâlub, xızmatkârıdän äcrätüb özi âlmâq haräkätigä tüşgänini və ungä xâin qâzi, mullâ və ellikbaşıläri bâyning puligä sâtilib, yol tâpüb bergänini.

4. **İkkinçi pärdädä.** Şähär Hâkimi bâyning âqçäsigä sâtilib, beçärä xızmatkârni âz bahânä və tuhmät bilä kâterjniy rabâtğa hükm qılğanini.

5. **Üçinçi pärdäsindä.** Beçärä xızmatkârni xâtünini bây küçläb âlub və ungä qılğan muâmäläsini, beçärä häläl xâtün öz küyâvini ısqıdâ özini dârü yeb hälâk qılğanini.

6. **Törtinçi pärdädä.** Sibirdä xızmatkârni bir sâtsiälist ilä âşnâ bolüb, işçilik haqqını tәнüb, sâtsiälist bolğanı. Käter zälimläri tərəfindin temir qamçılär bilä äyni äzâb yeb turgân çağdä birdän hürriyät bolub, bulärni bänddän âzâd bolub ketüvini täsvir qılınğandır.

Yozüvçi: Hämzä Hâkimzädä Niyâziy».

7. İŞTIRÂK ETÜVÇİLÄR

Gâfir — báyning xızmatkârı, 30 yâşlardä.

Cämilä — Gâfırning xâtini, 16 yâşdä.

Sâlihbaş — 50-60 yâşlardä.

Xâlmät — báyning xızmatkârı, 30-35 yâşlardä

Xâcîânä — báyning ânäsi.

Mästân —

Pâşşâyım }
Xânzâdäxân } Báyning xâtinläri.

Gülbahâr

Qâdirqul — mingbaş .

Râhimä xälä — Cämiläning ânäsi.

Hasân — ellikbaş .

Äyxân — Gülbahârning ânäsi.

Sifât buvı

İmâm

Törä

Pristäv

Qâzı vâ başqalär.

BİRİNÇİ PÄRDÄ

8. Sâlihbaşning içkâri havlisi. Ropärädä eşiklärigä oymäkârlık bilän güllär çekilgän bir-birigä yämäştirib sâlingän üçtä nâqşli dänğıllämä uy. Bu uylärning âldidä yâzdä açılıb, qışdä yapıladigän nâqşinkâr, âynäbänd râvânlär. Râvângä äsl turkmän gilämläri, bähmal körpälär, ipäk päsndâzlär töşälgän. Şungä çinni qalpâqli zor qandil âsilgän. Havlining sâhnigä xilmä-xil güllär ekilgän. Öng yâki çäp tāmāndä kättä köçä dârvâzäsi. Pâşşâyım râvândä otirädi Râhimä xälä ungä kinnä sâladi.

9. Râhimä xälä. (Ärä-çärä esnâb) Mening qolim emäs, Luqmānu Hâkimning qoli! çıq! Çıq! Tenigännikiyü, tentigänniki bolsäng çıq! Közlägänning közigä bär! Qârni kättä bâylärgä bär! (Uzâq esnâb.) Qattiqkinä kinnä kırıptı, äylänäy, Pâşşām! Kişining nâzâri yāmān bolädi-dä.

10. Pəşşaaıym. Qurib ketsin, həli köçədən kəlayətsəm dəmlə pəççəmiz tə uygə kirib ketgünimçə közini mendən uzməsə-ya!

11. Rəhimə xələ. Sizni oşə dəmləning kinnəsi yıqıptı, əylənəy! Həli mening qızım Cəmiləgə: “Közgə yəqınsən, köçəgə köp çıqa körmə!” deyişim həm beciz eməs-də, örgüləy.

12. Pəşşaaıym. Hə, hə, hə! Gəpingiz orınsız, xələcən! Qızıngiz Cəmilə kim özi! Xızmatkərimiz Gəfir sötəkning xətinə! Şu künlərdə u kelinçək eməsmi, yəsən-tusən cəyidə. üç-tört kün tursin, kömirhənə, aşhənədən beri kelməy qələdi. İnnəykin kim həm qayrilib qərəydi deysiz? Gəp husidə eməs, yəsən-tusən, zeb-ziynətdə. Mənə mening çirəyim ortəçə, yəşim həm ötinkirəb qəlgən... Ləkin həmişə kinnə kirgəni-kirgən. Nəməgə desəngiz, mənə bu çin təvəri köynək, xəneli qollərdə yəltirəgən biləgüzüklər, pəşnəsi pəst əmirkən etikçə, gərçə qoyılğən qəşiqdəy kəvşlər yer yüzidəgi bər kinnəni özigə çəqırıp ələdi, xələcən!

13. Rəhimə xələ. qızım Cəmiləning başı ağrıməsi (Öziçə.) Bütün derdu fəlakətlər öz başlaringdən beri kelməsin. Əytgənçə, Pəşşaxən, kündəşingiz Xənzadəxənni körməymən

Pəşşaaıym. Xənzadəxəngiz dərđini içigə yutəyaptı... Həmm.

Rəhimə xələ. Həli uning dərđi küçli deng?

14. Pəşşaaıym. Həmm... Mən həm təpə tonimni teskəri kiyib əlib, əcəb qıldım, şəyləndim. Üstingə kelib meni küydirib edi, mən həm uni küydirib külperçə qıldım. Qayın ənəm Həcənə bilən tilni bittə qilib, erimgə bultur küzək Xənzadəning üstigə qırq kəkillik bir çəvər qızni əlib berdim. Mənə endi küyə-küyə cingəgi çiqayaptı. Yəməydi həm, içməydi həm. Dərđi dünyası qəpqərəngi bolib, uyidə gümdən bolib yətipti. Həmmm...

15. Rəhimə xələ. Kündəşingiz Xənzadəxən yüzi qərə, şəddət xətin! Ungə xudəning özi bas kelməsə, bəndəsi nevləydi! Özini həm əndək çəkki bəsər deyişədimi? Rəstmikin şu gəp?

16. Pəşşaaıym. Bolməsəçi! Siz Xənzadəni sütdən əq, musicədən uvəl deb oylədingizmi? Uning yəmən nəmi yetti iqlimgə ketgən! Başimgə ne-ne künlərni səlmədi bu! Mən küyə-küyə küyməy qoydim... Endi özining ırğışləgənini körib “ölə” deymən!

Rəhimə xələ. Bələsi yoğ-ə, şu xətinning?

17. Pəşşaaıym. Tirnəqqa zər! Gülbahər bolsə, hədəməy oğıl tuğıb berdi. Şundən keyin yənə təpə saçı tikkə bolib ketdi, yəşşəməgürning. Öl, öl, bəttər bol! Hə, hə, hə... Hə, hə, hə. Bəs xələcən (Qolları bilən bədənlərini siynələb, irim qilib, Xənzadəgə ırğıtədi.) Həmmə dərdu fəlakətlərimni şu yer yutkur əlsin!

18. Robärodägi eşiklärđän biri ästä açıladi. Bâsıdägi hisâbsız kâkillär âtrâfigä sâçılğân, tâvâr köyläk, Buxârâ kündälidän qırğâqlärigä âltın uqa tutılğân engsiz celâtkä kiyğân, âltın, mârvarıdlärgä ğarq bolğân, neşânäsığä pät qongân gâccâkdâr Hânzâdâ käyfsız-täcäng bir qıyâfâtdä körinär. Eşikkä süyälğäniçä Pâşşââyimgä homrâyıb tikilär. Buni pâyqagân Pâşşââyım qorqıb bezâvtälänär.

Xânzâdâ. (Tösätdän baqırıb.) Mästân! Çilim! (Päyzä.) Yer yutkur, Mästân!

Mästân. (Yüzürüb kirib.) Läbbây, äyâcân!

Xânzâdâ. Qulâğinggä un bâsdingmi, yetimçä, yetti külçä! Çilim!

Mästân. Hâzır, äyâcân.

19. Mästân çilim keltirib, näyini tutädi. Xânzâdâ ğazâb bilân çekädi. Mästân yığlâb çıqıb ketädi.

Xânzâdâ. Nimäğä meni hädeb ermäk qılâyäpsän? Nimäğä qıyşıq âğzıngı ırvâytırıb külâyäpsän? Söylâq

Mästân. (Titrâb-qaqşâb.) qäni külgänim, äyâcân!

Xânzâdâ. Külmä deymän, sengä! Ho oşâ äcin bâsgân, qarımsıq yüzläringgä zindäläk çıqsın!

Pâşşââyım. Kördingizmi, yâmânlıgını, xâlâ! Meni qarğayäpti!

Râhimä xâlâ. Vây ğäpgä qoşılmây hâli öläy! bir bälâğä giriftâr bolmây, turıb qâçâ qâlây!

20. Pâşşââyım. Bungä sır berib otirämänmi? Mästân ölgür, çilimni âlib kel. Sen nimäğä kekkäyyäpsän, Mästân!

Xânzâdâ. Qarımây ädâ bolgur, Mästân! Ärslânı kesäk âtıb yengmâqçimisän? Hu muzlâb, ğucânâk bolib qâlgân çigirtkägä oxşâmây ölgür!

Mästân. (Yığlâb.) Äyâcânlärim! Axır men sizlärgä nimä ğünâh qıldım?

Xânzâdâ. Ğäpirmä, şällâqı!

Râhimä xâlâ. (Pâşşââyımgä.) Hây bälâm, şäytângä hây bering!

Pâşşââyım. Öl! Küyib öl!

Xânzâdâ. Tur, it, közimdän yuqâl! (Çilimni âtädi.)

21. Râhimä xâlâ. Äylänây, Xânzâdäning fe'lidän qorqqulık! (Xânzâdägä.) Hây Xânzâdäxân, oşâ yâş qız bilân teng bolib özingizni kâyıtmäsängizçi, bälâm! (Çıqadi.)

Pâşşââyım. (qorqqanıdän münâfiqânä külib.) Hây ortâq, oşâ ähmâq qız bilân äytişmäng! Qäni bu yâqqa keling! Ğäpläşämiz....

Xânzâdâ. (Özini bâsıb âlib, sekin Pâşşââyım yânigä kelädi.) Yâxşı otiribsizmi, ortâq! Körmäysizmi, ädâ bölgür şumni!

Pâşşââyım. Qoying, yâş qız bilân äytişmäng!.. Nimä bälâ, eringiz xafâ qilib qoydımı deymän?

22. Xânzâdä. Siz häm sänämäsdän säkkiz demäng, ortâq! Ölsin oşâ xasis eringiz.

Pâşşââyım. Ey tävbä-yey, nâlib qâpsiz? Münçä kerişyâpsiz? Yâ cäzmänläрни qumsäyâpsizmi?

Xânzâdä. Şundäy boşäşâyäpmänki... Qäni endi, bir dildâr kişing bolsä-yu, köngling yâzilsä... Bâyä bir erkäk kişining tävuşı eşitilgändäy boldimi?

Pâşşââyım. Xâlmätcân degän kişi... yüräkläringiz şuv etib ketgändir...

23. Xânzâdä. Dâmlä pâççälärimiz qur'ân tilâvât qılğänläridä siz nimä bolsängiz men häm şu-dä, äylänäy! (İkkâvi külişädi.) Hây, ortâq, sıqıntidän dâd degim kelädi. Keling endi, birpäs tâtüv bolıb, mahräm gäplärdän gäpirişib, köngildägi qudurätläрни yâzâylik.

Pâşşââyım. Nimä gäplärdän gäpläşâylik?

Xânzâdä. Nimälärdän bolärdi, yäpâq sâqâl, paxmâq sâqâl, eçki sâqâllärdän gäpläşämiz-dä!

Pâşşââyım. Besâqâllärdän-çi?

Xânzâdä. Ulärdän häm gäpläşämiz. Qäni, eçki sâqâlingiz bilân körişib turıbsizmi?

Pâşşââyım. Ävväl kiçikdän...

Xânzâdä. Vây tävbä-yey... Ävväl kättädän-dä! Dâmlä pâççämiz qandäy?

24. Pâşşââyım. Hâ, hâ, hâ... Dâmlä pâççängiz şätidäy sälänglämäy ölsin! Meni bir kün körmäsä cinni bolib qälädi.

Xânzâdä. Bizning Xâlmät häm dutârni şundäy eşib çälädigän boptiki, äyniqsä, «as bolämän bul keçä, mäst bolämän şul keçä»ni çälib, meni oynätgäni-oynätgän. Cänimni berişgäçä bârämän şu yigitgä!

Pâşşââyım. Lätifcân besâqâlingizçi? Yâki uning läv-lünci şälvirägänmi?

Xânzâdä. Lätifcân bolsä undän häm dondıq, undän häm sâz!

Pâşşââyım. Ortädä bittä bâyning özi aşıqçä deng, äylänäy!

Xânzâdä. Qayin ânängizning xuşâvâzläri kelmäy qâldımı?

25. Pâşşââyım. Pirlärinikigä ketgänlär. Hâli zämân kelib qälädilär. U yâq-bu yâqni yığıştırıp qoyây, tağın ağzi eski qâpdäy açılıb ketmäsin!

Xânzâdä. bir cähli çıqqandän keyin peşänäläri sänâçdäy tirişib ketädi, cädügärning!

Pâşşââyım. Çärvi yegän müşükdäy közläri yiltillämäy olsin, yälmâğızning! (Pâşşââyım öz uyigä kirib ketädi).

Xâlmät. (Yoläkdän turıb çäqırär), hâ... Kim bâr? Äyâcänlärim!

Xânzâdä. (Yoläkkä yaqın bârär... Yüzini româl bilân yärim bekitib.) Kimsiz?

Xålmät. Men—Xålmät! Vây, äyəcân, sizmisiz? İstägänimning öziyä! Dil toğridä, dil!

Xånzädä. Keling, Xålmätcân äkä! Qadämingizgä häsänât!

26. Xålmät. Munça qaçäsiz. Mundäy cämålingizni körsäting... Zäng bäsğan dillär yältiräb ketsin, äyəcân!

Xånzädä. (Yüzini açıb.) Heç toymäs ekänsiz-dä?!;

Xålmät. Özim toysäm hām közim toymäydi, közim!

Xånzädä. Gäpirä qåling! Bây âtangiz yubârgändirlär...

Xålmät. He, bây âtangizni qoyıb turing, äyəcân! Väslingizdän cudâ bolgänimgä rasâ üç kün boldiyä! İlādek tolğānib çıqayāpmān, mundäy ğarib, benāvâ qulingizgä ädālāt qılāvering, xānim pādşāhım!

Xånzädä. Bir āz tābim yoq, āpāsi cānidān!

27. Xålmät. Oşā sizgä kelgān dārdü fālākātlārgä Xålmät bālāğārdān bolsin. Yāmān nāfās qılmāng!

Xånzädä. Sağındingizmi?

Xålmät. Sağıngāndä qandäy deysiz? Xulläs gāp, şu keçā siz bilān bir ātāmlāşmāsām, cinni bolib qālāmān, tasāddüq.

Xånzädä. Bu kün emäs-dä!

Xålmät. Keling endi şu keçā bir qırmızāk ālmādek bolıb, yāqamdān tüşib, yengimdān qoynimgä kirib, qoltiğimdān çıqing! Māst-ālāst bolıb, bir murād hāsıl qılāylik...

Xånzädä. Öling, gāpingiz qursın!

28. Xålmät. Axir, sizni dāstlāb körgāndäyāq, āşıqı beqarār bolıb, köqrāgimizdān bir tiyri cuvāldiz, hādānggi parrān ötib ketgān-dä, pāşşām! Özingiz hām şundäy sāz, şundäy qiling örgilsin bopsizki, āğār yüzingizdä yetmiş qavāt pārdä bolsä-yu, bir qavātini āçıb qoysāngiz hām husnū cāmålingizgä ottiz ikki kāsābā çıråğ yākmāsdān iş qılāverādi-yä!

Xånzädä. Hā, hā, hā, ... Hā, hā, hā... Cüdā maqtāb yubārdingiz... Xålmätcân... Xop... Māyli... Men hām sağındim... Āğārdä bây âtangiz kirmāsä, şu keçā siz bây boläsiz, tüzükmi?

Xålmät. Äyəcân, bây bu keçā sizning yāningizgä kirdi nimäyü, kirmādi nimä? Bilgān bilān itingizni āvāqtā, müşügingizni turmā qılārmidi? ānā-mānā degünçä, kāmpir şāftālini dānāgidān āyirib yegünçä bây uxlāydi qālādi!

Xånzädä. Bolmäydi! Qayin ānām bār.U yüzi qārā kāmpir! Payqab qālādi.

29. Xålmät. E... U kāmpirning peşānāsi burışgān, xudā bilān urişgān, āğzidä bittä tişi yoq, bu uydāgi kirdi-çıqdılār bilān işi yoq! Qoyāvering, cānginām!

Xānzādā. Xop, unādim... Lekin... Yāngi hikāyā tåpib qoydingizmi?

Xālmāt, bir ācāyib ertāgim bår, üç keçāgā yetādi:

Tārāqa-turuk, āmāç-boyinturuq,

Şāmirzāyu qāq-quruq,

hāyhāt, āğzıngā nāvvt!

Siynāni siynāgā qoyib,

Cımgınā, xap yāt!!

Āftābdā şāytān köndālāng,

Urıkdā māymun tippātik...

30. Āmmā, lekin tāmğā bekin. Zāmānlārnıng zāmānidā Sālihbay degān

Xānzādā şārāqlāb külādi.

Bir bay ötgān ekān, unıng Xānzādā degān māhipāykār bir xātini vā Xālmāt degān bir ādāmi bolārkan.

Xānzādā. Boldi, boldi... (Külādi.)

Xālmāt. Oşā bay, oşā Xālmāt degān ādāmni uyıgā yubārıb tāyınlāptiki: «Mehmān bārādi, Xānzādāxāngā āytıkn, mubārāk Qolları bilān qazilik palāv pışırsın» depti.

Xānzādā. Bāring bildim, içāklārimni uzdingiz!

31. Xālmāt. Āyācān! Bu keçā, bizgā qılādigān ādālātingiz esingizdān çıqmāsin...

Xayr... Esān bolınglār, āyācānlārim! (Ketār.)

Sifāt buvı. (Kirib.) Āmānmisiz, esānmisiz āylānāy! (Kōrişādi.)

Xānzādā. Qāni nimā qıldıng? Tez gāpir!

Sifāt buvı. Nurillāxān eşān degāningiz ötkir āzāyimxān ekān, duālārni yāzdürgünçā nāx özini ākā, eçkisini tākā deb ölib boldim (İgnā, tumār, ezib içki, tutātqı vā hār xıl lāttā-puttālārni berib). Mānā bu, dām sālınğān ignālār! Kündāşingiz Gülbāxārning āstānāsıgā qāqıb tāşlāysız! Bu esā Gülbāxārning tōkilğān saçlāri, buni zāx bir yergā kömdirāsiz! Şundān keyin bay, kündāşingizdān sāvunıb, sizgā ısır ekān!

Xānzādā. İşqılib āmāl qılsın-dā!

Sifāt buvı. Āylānāy, eşān dāmlāning kārāmātlāridān, ellik somni āzsındılār.

32. Xānzādā. (Pul berib.) Mā, bu pulni Abdūsāttārgā ālib bår! U, sengā dāri berādi, ālib kelāsān.

Sifāt buvı. Bu qanaqa dāri, āylānāy? Vāy öläy... Tağın hāligi...

Xānzādā. Keyin bilāsān... Tilingni tiy... Tuyā kördingmi? Yoq! (Pul berib.)

Özinggā! Xızməting üçün! Qāni toyāğingni şıqıllāt!

Sifätbuvi. İlâhım maqsädingizgä yeting bäläm! Xayr... Yäxşi qäling... (Ketädi.)

33. Xänzädä. (Özi yälğiz.) Meni Xänzädä pışşä deydlär? Sen gädäning qızı, men bilän teng bolmaqçimisän? Başinggä şundäy mäymun oyınları säläyki, özing turıb ballı degin! bir härämi bälä bilän bāyni özinggä rām qilib älding? Bälä bahänäsida uning mälü dünyāsiga egä bolmaqçimisän! Xoş... Men bu dārgāhdä nimägä ävunıb yūribmān? Bāyning husnigāmi? Şirin sözlārigāmi?! Bütün vücudim bilän cirkānāmān u pordāk, zıqnā bāydān. Mengä uning mälü dünyası kerāk! Lekin nimä qılāyki, fārzānd yoq! Hāmmāsiga, hāmmāsiga sen çāng sālmaqçimisän! Sen! Yoq! Men bu işgä yol qoymāymān. Merāsgä uzātılğan oşā pānçälāringni cādu bilän qırqamān! Bālāngning bir kün emäs, bir kün başını çāynāymān. Zeb-işgä yol qoyziynātımni sātāmān! Qāşimni qāqamān! Seni yoq qılāmān!

Tāşqaridān Hāciānāning yoğān āvāzi eşitilädi.

Hāciānā. hāy, kim bār?

Pışşāyım. (şāşilib uydān, çıqar.). Hāciānām... Vāy öläy...

Māstān. Hāciānā!

34. Xänzädä. Hāciānā, Hāciānā ölmädi, biz qutılmädik...

hāmmā Hāciānā qarşisiga çıqadi.. bir qançālār qollāb, qoltiqlāğan hāldä, qolidä hässä, Xāciāna kirär. Ätrāfgä ğazāb sāçār. Xänzädä vā başqalār ungä xāksārlik bilän egilib sālām berädilär.

Hāciānā. Negä hāmmāng iş qılmāy bekār otiribsānlār? Sülāymān ölib, devlār qutulıbdı-dä? Māstān! çıqargān paxtälāringni, çuvigān ğozälāringni körsät! Rāhimä, sen cuvārilārni tuyıb boldingmi? Ğāfur ölgir qāni? Nimägä hāligäçä ğāplār boşatılmābdi, otınlār yārılmābdi?

Māstān. Mānā Hāciānā. (Çuvigān. ğozälāringni körsätär.)

35. Hāciānā. Yaşşāmāğūr, bu āz! Hālāl işlāsāng öläsānmi? Bugün xēç kimgä uyqu yoq. Ertāğāçā şu on kāp ğozāni çuviş lāzim! Xänzādāxān, xānning qızı, kāvışimni tāzälāng? (Otirıb āyāğını çözädi.)

Xänzädä. Cānım bilän, ānācān! (Hāciānāning kāvışini ärtädi.)

Hāciānā. Hāy, bittāng mengä ısıırıq sālīb yubār. Közikkāngä oxşāymān!

Rāhimä xālā. Hasād qılışādi-dä, Hāciānā! (Isırıq sālādi.)

Hāciānā. (Hāmmāni bir-bir közdān keçirib). Yānā bittāng Qāni? Hāligi sevikligi körinmāydi!

Xänzädä. U kişi hāli nāz uyqudālār, keçāsi bilän erlārigä dutār çālib, oynāb berib, çārçāb kālgānlār-dä!

36. Hacıânä. Nimä, nimä! Nâz uyqudälär? Gülbahâr-ä? Vây xânnıng qızı bolmäy olsun u kişi. Mening dârgâhım kâsâlxânämi? Eri bilän yâtıbdımı?

Xânzâdä. oğlingiz älläqaçân paxtâ sârâyigä ketgänlär...

Hacıânä. Vây kâsâfâting özinggä ursın, yuvuqsız! Häm mä äyb oğlimdä: göl, boşäng. Erkäk kişi degän xâtinni gâx degändä qolgä qonädigän qılmäs ekän, u erkäk emäs. Äypâşşä, Râhimä! çäqırınglär buyâqqa! İrgıtıb tâşlänglär körpäsini, cuvân märgni! Dutârni hâ m âlib çıqınglär.

Äypâşşä, Râhimä Gülbahârning uyi tāmān ketädilär.

Vây belim... Eşân pirimnikigä ma' rākägä bārāmān deb itdäy çärçädim...

Xudâ... Özing bändäm degil!

Gülbahâr yügürüb çıqıb, özi Hacıânäninng âyâğığä tâşlär.

Gülbahâr. Täv bā qıldım, ânâcân! Bilmäbmän... Äyb mendä.

37. Hacıânä. (Yüz ugırıp). Qārāmānglär yüzigä! Günâhgä bātäsizlär! Bār, yüz-qolingni yuvib çıq, xazân bolgür! Hâli şumi qayın ânānggä hurmät, ergä hurmät!. Yâki oğlimning yağ-göştläri quturtiräyaptımı sâni? Gäpir, Ähmäd qasqıning qızı! Şundäy kâzâ-kâzälärning qızları — Pâşşââyımlär, Xânzâdälär qâq sâhâr turıb, xızmatımgä hâzır bolsä-yu, sen benäsäb,. isqırt, ätläs körbädä meni pısänd qılmäy, xurräk âtıb yâtsäng! Yäinki sevikli eringiz keçäsi bilän uxlätmäy çıqdı mı? Ä?! Ä?!.. Cāningizgä tegdimi?.. Gäpiring?.. Uxläb qābsizdä?.. Ä?!..Ersirämäy közläring āqıb tuşsin!

Gülbahâr. Äyicân!

Hacıânä. Gäp qaytärmä! Färiştäsi yoq, betâvfıq! Dutāring qāni? Hâli erimniyām buzäyāpmān degin? (Dütārini âtıb sındırār.)

38. Gülbahâr. Äyicân! Bālām kâsäl... Tüni bilän yığlädi... Men beşik quçaqlāb, ästi kirpik qāqmāy çıqdim. Täv bā qıldım...

Hacıânä. Yığlämä, beâr! Tāvuşıngni tâşqaridägi nāmährämlär eşitädi. Günâhgä bātāmān, günâhgä! Men ikki yol häc qılğān bātâvfıq, xudâcöy xâtinmān-ä!

Xânzâdä. Änäsî Äyxānxälä hām kelüvdi... Uyğatmäy ketib qaptı...

Hacıânä. Ä? Hâli ânāng hām kelgānmi? Mening yoğımni pāylāb-ä? Nimälärni berib yubārding? Hār bir gädâygä bersām, özim hām gädây bolib qālāmām, cuvân märg! Töxtä, keçäsi kelgān yigit kim edi u?

Gülbahâr. Äkām.

Hacıânä. Hâligi ögäy äkāngmi? Nimägä undān qāçmāding?

Gülbahâr. Negä äkām dān qāçäy?

39. Hacıânä. Ögäy äkä, äkä bolädimi? Bu uy ikki yol häc qılğan Hacıânäning uyi-yä! Bu uydä nämâz oqıgänlär, rözä tutgänlär, köçägä tãvuşı çıqmãydigän mästürälär turädi. Äkäng kelmäsin! Undän kaçäsän! Özing bändäm degil, xudâ!..

Gülbahâr. (etäğini öpib.) Tãvbä qıldim, ânäcân!

Hacıânä. Tur! tãvbängni qabul qıldim. Sengä ering nimä sãvğa keltirdi?

Gülbahâr. Ä?.. Häligi... Hä.. Bir corä ätläs.

Hacıânä. Älib çıq!

Gülbahâr kirib, ätläsi älib çıqıb, Hacıânägä berär.

Bâr, tãhãrät äl... Nämâzingni oqı! (Xãnzädänä körsätib.) Xãnzädäni qärä, cãynämâzgä qandäy yäräşädi! Uh... .hãrdim, nämâz qazã bolmäsin. Qoltingımdän älinglär.

40. Kelin, xızmatçılär qoltingıdän tutärlär, biri kävişini töğriläb, hässäsini qoligä tutqazär.

hä, änävi Ğäfirning xätini iş qılmäyãptimi, yã häliyäm u äyımıtlä çımıldıqdälärmı?

Pãşşãyı. Häli yãngi kelinçäk emäsmı?

Hacıânä. Mening uyımdä tekin ävqat yoq. Ğäfirgä äytinglär, xätini çıqsın, işläsin! Qallıqbãzlık häm ikki-üç kün bolädi-dä, xudâ urdi-ketdi! Bolmäsä köç-körânini änäsining uyigä cönätsin... Ällähü kãrim, muminlãrgä tãvfıq ber. Köpning qatãridä imãnımni bäsälãmät saqlä! (Sekin-sekin kirib ketädi.)

Pãşşãyı. Ux!.. Xãyırıyät, gümdän boldi. Mening titrãgãnimni qärãng! Xãnzädä. Yürägim tärs äcrälib ketäyãzdi-yä, ortağ!

Bãy. (Tãşqaridän..) Ğäfir! Ätgä qärä!

«Xop» degän tãvuş, sävlät bilän kirär. Äyimpãşşã bãrib, sällä-çãpångä qol çözär.

Böläk işinggä bâr!

41. Xãnzädäni häm qaytärär.

Äsqarcân!

Gülbahâr kelib, sällä-çãpãnini älib,öz uyigä älib kirär.

Äsqarcân, çöt keltir! (Bãy rãvångä çıkar, izzätini çãyigä qoyädi, bãy nimälärnidir hısãb qilib, çötgä sãlär, qãğãz tekşirär.) Äsqar, çãrçädim, äyãğımni ez!

Gülbahâr bãyning äyãqlãrini uqalãrkän, ärä-sirä çãy qoyıb turär.

Munçä qoling darmãnsiz, hây, sen häm kel!

42. Xãnzädä häm bir äyãğını uqalär. Bãyning diqqati köprãq Gülbahãrdä. Xãnzädä bildirmäy Gülbahãrgä ğazãb sãçär. Gülbahâr ikki ot ortäsidadä äzãblãnär.

Bãy. Közlãring qızãrgän?

Gülbahâr. Şundäy özim...

Bây Yıǵlădingmi?

Gülbahâr. Yoq. (Közigä cıq yâş âlădi.)

Xânzâdă. Hâcîână bir âz kâyb berdilâr.

Bây. Nimă deb kâyıdı, ânăm?

Gülbahâr. Yoq! Hâcîânăm kâyisălâr axir ânăm... Haqı bâr...

Xâcîână âlisdân şâvqın qılıb kelâr.

43. Hâcîână. Hâcîână! Hâcîână! Hâcîână ölmădiki, senlâr qutulmăding! çäq! çäqaver! Hăliyâm bălămning könglini mendân sâvutdılăring! Xoş, bây, xâtinçängizgä rähmingiz keldimi? Ână xorlănsă, ână ölsă mäylim? Oǵlim Şâkîrbâyning yânidă bolsâm, bu xıldă meni kelinlărigä xorlătib qoyărmidi?

Bây. Ânăcân! Qulâq bering.

Hâcîână. Bulărgä şâriătdân, târıqatdân gâpîrsâm yâqmăsâm! Tergăsâm yâqmăsâm! Năhâtki, bir âz kâyb urışsămu, eri kelişi bilănâq çäqa sâlsă-yâ! Bulâr oǵlimni mendân sâvütmâqçılâr, musulmânlar!

Bây. Ânăcân, gâpimgä qulâq sâling!

Hâcîână. Yoq, pıçâq bârîb süyăkkä taqaldı. Şâkîrcânning yânigä ketămân! (Höngreb yıǵlăb.) Meni cönătib yubâr! Kelinlărdân qorqamân, mengä dâri berib, öldirib qoyışădi bulâr! (Yıǵlăydi.)

44. Bây. Ână, kâyimăng! Bulârni sizning tirnăǵingizgä âlmăymân! Axir, xâtin pulgä kelădimi? pulım bâr, xâtin âlă berămân, ämmâ ână tâpilmăydi. Hây, men sizlărgä äytămân, Hâcîână mening ânăm bolădi! Kimki ânămning sözigä qulâq qâqsă, xafă qılsă, undây xâtin mengä — talâq!

Pâşşââyım. Vây... şörim, vây öläy!...

Xânzâdă. Vây.. ölmăsâm... (Hănggü-măng bolib qâlădilâr).

Hâcîână. (Xürsänd ilcâyib.) Ballı, bălâm, âsl âtâ oǵıl ekănsân! Xudâ umringgä, mălinggä bărâkăt bersin. (Uyigä kirib ketădi.)

Bây. Măstân! Ğâfir âkăngni çâqır!

Măstân. Xop bolădi!

Bây. Sizlâr içkărigä kiringlâr!

45. Xânzâdă. Tăyinlăgân nărsăngizni Hâzırlăb qoydim, bugün kirăsizmi?

Bây. Bugün emăs. (Gülbahărgä ilcâyib.) Sen bălăngni ertărâq uxlăt!

Gülbahâr. Tüzük.

Xânzâdă ğazăbli, Gülbahâr ğamgin kirib ketădilâr.

Ğâfir. (Kirib.) çâqırdıngizmi, bây âtâ?

Bây. Qäni, Ğäfir, kel oğlim, otir! Ğäpirçi, qallıqdän vaqting çağmi?
Ğäfir. Çağ bolgändä qandäy! Endi ölä ölgünça qulingizmän-dä, bây ätä!
Bây. Hâ, hâ, hâ... Yâxşı gâp... Qız hâm täyyâr turgân ekân-dä, Ğäfirbây!
Ğäfir. Yâşligimizdä häligidäy...

46. Bâ. Bütün şähärdä duv gâp! Nimä deysän: «Sâlihbaş xızmatkârını toy-tâmâşâ bilân uylântirib qoyipti. Bâ bolsä şunäkänggi kâmbağalgâ qayışadigân âliy himmät, sahiy bâ bolsä ekân» degân gâplär.

Ğäfir. Hämädän hâm özim singäri yetimlärning sevingänini äytmäysizmi, bây ätä! Bâ. Bäräkällä oğlim! Kâmbağalgâ men birni bersâm, xudâ mengä onni berädi... Hälâl mehnät qılsäng, hämişä baxting âlçi-dä! Hämişä peşânängni siläymän! Xoş, endi oğlim, hısâblik dost ayrılmäs, degân gâp bâr.

Ğäfir. Haq gâp, bây ätä!

47. Bâ. Toy bahânäsidadä mendän sengä ötib qalgân ärzimägân nârsälär bâr, şulärni pulgâ çäqıb, ârani âçiq qilib qoysäk degân edim.

Ğäfir. Ma'qul gâp, bây ätä!

Bây. Mänä, musâvidäsi hâm täyyâr! İkki yüz som nâqd pul. Beş put gürünç, İkki çäräk un, bittä bordâqı qoy! Xoş degäningizdän bilsäk, häligi eng yâxşı qandâk örikdän uç put, kättäqurğân mäğızidän beş put; mäğız bilân örikni bir âz qurt yegân bolsä hâm pâk-pâkızâ urıb ketişipti, äzämâtlär! İmâm-qâzilärgä kiyyirilgân on beştä ä'lâ-âvsât çâpânlär. Xoş, Hâcîânäning üstigä öz qoling bilân yâpgân ipäk mürsäk, toy küni äyäläring hâm bittädän ätläs kiyydilär. Ätâlik qılgânım üçün mänä bu çâkmânni mengä özing kiyyirding, toğrimi?

48. Ğäfir. Toğri, bây ätä, toğri!!

Bây. Mänä şulärning, bârki, hämmäsi bolib bir ming yetti yüz som pul bolâr ekân...

Ğäfir. (Çöçib.) Şunça qarzim bâr ekânmi? Men buni qandäy uzâmân, bây ätä? Mening çötimdä hämmäsi bolib, beş yüz somdän aşmäs edi-kü? Yâki ädâşdingizmi ekân, a bây ätä?

Bây. Bu qandäy gâp? Nân tepkilik qılmâ! Şu sâqâlım bilân yâlgân gäpirämânmi? Yulsâm sendäy gädädän yulämânmi! Senlärgä yâxşilik qılgänning özi ähmâq! Körnämäk, itfe'l!

Ğäfir. Tävbä qıldım, bây ätä!

Bây. bir ming yetti yüz som hâm pul boldimi? Uzärsän, uzâlmäsäng yänä beş, on yil işläb berärsän! U emäs, bu emäs, xâtinlik bolib qalgäninggâ şükür qılsäng-çi, bächçäğâr!

Ğäfir. Qulluq, bây ätä, qulluq!

49. Bâ. Hə, gəp mənə bundəy bopti-də, oğlim! Qəni barməğingni bəs, kel qoy, mahkəmədə töğriləb ələrmiz! Bəräver! (Ğəfir turədi.) Dərvəqe, Ğəfir, kelingə əyt, xızmət-pizmət qilib tursin. Sen oğlimsən, xətinəg kelinim. Əytgəndəy ungə körmənə həm beriş kerək! (Pul berib.) Mə, roməl əlib ber

Ğəfir. Qulluq, bəy atə, qulluq! (Öz uyi tāmən ketədi.)

Bəy. Əsqar, səllə-çəpənimni keltir!

50. Gülbahər səllə-çəpənni kiyyirib qoyub, özi ketər.

həyriyə bu iş həm həmirdən qıl suğirgəndəy cöginə bitdi. Ğəfirni endi bütünləy ipsis tözəqqa ilintirdim. Məndən ketgən yetti yüz som, bir ming somni yetəkləb həmyəngə kirdi. Bir ming yetti yüz som degən səvil şundəy zorəvəngi, uning pənçəsindən Ğəfirning öziginə eməs, əvlədi-əcdədi qutulə əlməydi! Hə, hə, hə... (Ketə başləydi.)

Ğəfir. (Çıqıb.) Bəy atə, kelinəgiz...

Bəy. Hə, məyli, yüz körişib quyə qələlik!

51. Yəsəngən, yüzigə əq dəkə tutgən kelinçək Cəmilə çıxadı, bəygə egilib sələm berədi.

Bəy. Hə, bərekəllə, qızım... Bərekəllə! Qəni yüzingni açıb yubər, qızım!

Cəmilə yüzini açədi.

Bəy. Bərekəllə... Bər-ə-kəl-lə qızım-m-mm,.. (Cəmiləning həsnü cəməlini körgən bəyning həşi başından uçədi. Qolidən təsbehi yergə tuşədi. Ungə tikilgənçə cim qələdi, song özini tutıb.) Ğəfirçən, baxting bər, oğlim! Yüz ming xərləsəng həm ərizydi! Endi atəsimiz, xızmətgə buyurə bəramiz-də. Qəni, bir çilim çektirib yubəring-çi, qızım...

Cəmilə ketədi.

Ğəfirçən, Xəlmətgə əytgin, ərəvəni təyyərləsin, yaxşı yigit!

Ğəfir. Xop, xəcəyin! (Xursənd, çıxadı).

52. Bəy. Və acəbə! Bu kim boldi? Çörimi yəki bir əfəticən fəriştəmi? Yüzləri xuddi əlmədəy tərəng. bir cüft qurələy közi sürmə bəsgəndəy qərə, bir qərəşi bilənəq yürəgimni təkə-pükə qilib təşlədi. Ənə qaddü, ənə qəmət! Ənə həsn, ənə mələ hət! Həsəbsiz kəkil, qonğır səçlərigə nımə deysən? Taqımını öpədi-yə, taqımını! Seni tuqqan ənənggə rəhmət!

Cəmilə çilim keltirədi. Bəy atərgə ələzərek qərəb.

Bərekəllə... əppəq qızım, şırmən qızım, dondıq qızım!

Cəmilə uyəlib, çilimni çektirib ketədi. Bəy uning izidən közini əlməy|.

53. He, atəng! Gülni Gülgə qoşməy, Gülni səssiq ələfgə qoşib qoyıbmən! He, pişməgən, xəmkəllə! (Peşənəsigə urıb). Bu nəzənin uvəl! Çörilikkə eməs, bekəçlikkə ərizydi-yə!

Ğāfir. (Kirib) Bāy ātā, tāyyār!

Bāy. Qāni, yūr... oğlim! (Çıqadılār.)

Gūlbahār. (uydān çıqadi. Āyvāngā cāmāşāvni qoyıb, bālāni çömiltiriş üçün Hāzırlık körār). Qāni, qaydāsız, yāşligimdā, közimgā uyqu bermāgān şirin hāyāllār? Qāni sen, ey bevāfā yigit! Qāni yığlāb turıb, bir-birimizgā qılğān ārz-muhabbātlārimiz! Hāmmāsi, hāmmāsi hām yergā kömildi, xazān boldi... İkkimizning ārāmizgā qılıç sālīb, cudā etdilār, E xudā, sengā nimā günāh qılğān edimki, yālgız başimgā bu xildā cābrü külfātlārni sālding?

54. Xānzādā. Hāy, meni negā qarğaysān? Ārpāngni xām ördimmi?

Gūlbahār. Sizni negā qarğay, āyācān!

Xānzādā. Özim eşitdim, gādāning qızı!

Gūlbahār. Āyācān, āndişāning ātini qorqāq qoymāng!

Xānzādā. Vāy! Vāy!... Hāli āndişāni hām bilāsizmi? Sen nimānggā binā qoyāsān? Hūsninggāmi? Āynākkā, qārā! Lābing dordāq, közlāring ğilāy, ācinā qāşiqdek yüzlāring bār! Çirāylikmisān? Hā, hā, xunüksān, bedāvāsān! Boyninggā āl, xunükmān de!

Gūlbahār. Xunükmān āyācān, xunükmān!

Xānzādā. Bolmāsā bāy seni nimāgā yāxşi körādi?! İlm-āmāl bilān til-cāğını bağlāb qoygānsānki, yāxşi körādi-dā, xazān bolgūr!

Gūlbahār. Men ilm-āmāllāringizni bilmāymān! Undāy işlārni siz qılāsiz!

55. Xānzādā. Men āmāllāringni tāpdim! Mānā! Mānā! Mānā!!! (Lāttā-püttālārni Gūlbahārgā ırğitādi.) Hāy, sengā āytāmān, bāygā bu keçā kāsālmān deb vāc-kārsān qıl! Āğār bāy bugūn hām sening yāninggā kirsā, men seni sāğ qoymāymān, ğar! (Eşikni qattıq yāpıb, kirib ketādi).

Gūlbahār. (bālāsini bağrigā bāsıb.) Bebāxt bālām, xār-zār bolgān bālām! Nimā qılār eding şundāy şāfqatsız ādāmlār içidā tuğılıb? yālgız ānāngning baxtigā sen āmān bolgil, qozim (Çömiltirişgā Hāzırlānār).

56. Xānzādā Gūlbahārning hārākātini közdān keçirār, uning başigā bir fık kelār. Dārrāv özini bir yoqqa ālār.

Hācıānā. (Uy içidān.) Gūlbahār! Hā, Gūlbahār!

Gūlbahār. Mānā Hāzır!

Hācıānā. Tez kel!

Gūlbahār. Bālāmni hām çömiltirgāni qoymāydi, cādügār! (Erining «tālāq» sözi esigā tuşādi.) Vāy ölmāsām. (Yügürgāniçā ketādi.)

Xânzâdâ şaşıb kelädi, tığârädägi qaynâq suvgä bäläni ırğıtıb, özini çetgä âlädi, dâd sâlâdi.

57. Xânzâdâ. Dâd, vâý Dâd! Qutqaring! Bälä öldi! Hây Gülbahâr, vâý, dâd, (Hâyâcân, ğâvur kôtârilädi, kişilär toplânädilär.)

Gülbahâr. (Tâlväsä içidä özini bälägä taşlâr. Bağrigä bäsâr) Vây Bälâm!!! Bälâm! (Ölgänini sezib.) Bälâm! (Behuş yıqılâr.) «Vây şörim!» «Endi nimä qıldık!» «Essiz bälä!» «Ânäsigä qârânglâr» degân tâvüşlâr.

Hâcîânâ. Nimä boldi? Nimä gâp? Öldimi? Uh... Uh... Essizginä bälä!

Xânzâdâ. Äyb ânäsidad! Bäläni hâmqaynâq suv yânigä qoyıb ketädimi! Bälä tığârägä yıqılıb tuşdı! Uzâqdân körib qâldım, baqırdım, yetâlmädım!

Hâcîânâ. Ânäsining kâsâfâtı bälâsigä urıbdı! Yänâ nâməz oqımâ! Peşingäçä uxlâb yât!

Gülbahâr. Bälâm... Sen küygünçä, ânäng küyib ölsä bolmâsmidi, bälâm?!

58. Xânzâdâ. Özi bälâsidân qutulâlmây yürgän ekändä! Bâring! (Ğâfırgä.) Bâygä xabâr qıling!

Câmilâ. Vây, bârmäng, öldirib qoyâdi!! Äytsängizçi, ânâcân!

Râhimâ xâlâ. Qorqmâ, qızım, qorqmâ! Öldirmâydi!

Hâcîânâ. Bâr, âytib kel! Bundây xâtinni âtning dumigä bağlâb öldiriş keräk!

Câmilâ. Gülbahâr, âyâcân, turing! (Süyâb turğızâdi.) Bu Xânzâdâ âyâmning işi! Özim kördim, ânâcân!

Râhimâ xâlâ. Bilmâsdân gâpirmâ! Bälâgä qâlâsân, qızım!

Bây. (Kirib.) Nimä gâp? Qâni bälä? Qâni? (Bäläni körib.) Öldimi?

Râhimâ xâlâ. Öldi.

59. Hâcîânâ. Mânâ ârdâqlâgân, sevgân xâtining! Bälä öldirişdân maqsâdi — sendân qutulıb, süygänigä qoşılış ekân!

Xânzâdâ. (Yâlğân yıǵı bilân.) Ninni Qollâringdân örgilây, şundây bäläni xudâyım mengä bermäydimi?

Bây. (Gülbahârgä yaqın bârib). Sen it, nimä üçün bäläni yâlğız qâldırıp ketding?

Gülbahâr. (titrâb-qaqşâb.) Men... Men... äybim yoq.. bilmädım...

Bây. Sengä kim äytdi bäläni öldirsın deb? (Qâzıqdân qamçinni âlâr.)

Gülbâxâr. (Özini bâyning âyâgigä taşlâb). Çöringizmân... ezildım... dârd bilân âdâ boldım... Mengä tegmäng, urmäng... Qorqıtmäng... Yâlinâmân!

Bây. Cävâb ber! Nimägä öldirding!

Gülbâxâr. Men ğurbât târtıb, bağrı ezilgân bir nâtâvân mân, râhm qıling!

60. Bəy. Oynəş deb öz bələngni öldirdingmi? Gəpir şəriət urgur! (Şəpələqləb urər, Gülbəxər yergə yüzgübən yıqılər.)

Cəmilə. Vəy beçərə... Vəy men öləy... Yoq, çıdalməymən! Äytəmən, ənəcən!

Rəhimə xələ. Xənzadə yəmən xətin, yattığı bilən äytəmir, qızım!

Äyxən. (Xərsilləb kirib, pərancisini ırqıtıb.) Həy küyäv! Ənə həm öz bələsini öldirər ekənmi?! Bolməgən gəp! Qəni bələm! (Bələni bağrigə bəsər.) Enəng ölsin bələm...

Bəy. Küyäv? Küyäv? Həmmə äyb sendə! Buzuq tərbiyə bergənsən!

Äyxən. Nəgə undəy deysiz? Ənəngizmə-nə, uyəlməysizmi?

Gulbəxər. Ənəcən, teng bolməng!

Bəy. Ənəliklə eməs, çörilikkə ərziməysən, ket uyimdən!

61. Äyxən. Vəy bələm... Həli şumi ənəning hurməti? (Yıqləmsirəb.) Bərəkəllə... Ətəngizgə rəhmət, bəy! Qız bəqib sizgə bergənim üçün mənə bundəy murüvvətlərni qıldingiz! Qulluq... bəy... qulluq...

Gülbəxər. Yıqləməng, ənəcən! Məyli, keting! Yərəşib qələrmiz! Qorqməng!

Äyxən. Ketəmən... Həli həm turməymən! Ləkin seni əlib ketəmən, ənəng örgülsin! Seni öldirişib qoyışədi!

Həcənə. Əlib ketəmən! Qayəqqa? Hə, hə, hə! Qızıngizni ikki yüz tilləgə əlgənmən! Qızdə haqıngiz yoq! Qızıngizning xəcəsi ənə eri, qələversə men boləmən! Ölim bersin sendəy sassıq təkəgə! Ket mənəng dərgəhimdən!

62. Äyxən. Yəmənlərin cəzəsini xudəyim bersin... Beçərə qızım, şörlük qızım!

Gülbəxər. Ənəcən! (Bir-biri bilən qucaqlaşib həyrləşər. Äyxən yıqləb çıxıb ketər.)

Bəy. Gəpir, saçı yuluq! Nəməgə öldirding!

Gülbəxər. Äytəlməymən! Qorqamən!

Bəy. Kimdən? Uynəşdənmi? (Qolini qayırıp, saçını tərtər.)

Gülbəxər. Vəy saçım!.. Vəy dād!

Ğəfir. (çidəlməsdən.) Axir şəfqətingiz bərmi? Öldirib qoyəsiz beçərəni, bəy atə (Qutqazməqçi bolədi.)

Bəy. Ğəfir, çıx! Beədəb! Nəməhrəmsən!

Ğəfir. Təvbə qıldım, xəcəyin! (Mə'yüs çıxadi.)

Bəy. Bundəy benəməsning saçlarını yulmaq kerək.

63. Gülbəxər. Vəy saçım! Vəy dād! (Şiddətli bir hərəkət bilən bəyning qolidən çıxar və cəsərat bilən.) Bəy, qəlmədi təqatim! Bir yolə öldir, boğıb təslə, men baxti qarəni! Qutuləyin şu artıqçə cəndən! Hələs boləy şu it əzəbi künlərdən!.. Öldir nəinsəf, bərəhm bəy!

Xanzadā özigā zeb-ziynāt, pārdāz-āndāz beriṣ bilān āvārā.

Bāy. Öldirāmān! Boğamān! Yānçāmān!!! (Vāhşiyānā qıyāfādā Gülbahārgā tāşlānār, uni öz saçlāri bilān boğa başlār.)

Cāmilā fāryād bilān bulārning ārāsīgā kirādi.

Cāmilā. Bāy ātā! Töxtāng! Tegmāng bu kişigā! Cān bāy ātā! Bālāni öldirgān ānāvi imānsiz Xānzadā... Öşā!.. Öşā!.. Bāy ātā, öşā!

64. Bāy Cāmilāning közigā qārār, Cāmilā qorqıb, tistārılār.

Gülbahār. Xānzadā!.. Āh... (Gāngrār.)

Xānzadā. (Özini bāyning āyāğīgā tāşlāb.) Mānā öldiring! Bu mengā tuhmāt!

Bāy. (Közini Cāmilādān uzmāy.) Qandāy ātāşı cān? Qandāy mālāk bu? (Xātinlārgā.) Yuqālın!

hāmmā āstā-sekin qorquv içidā tārqalār.

(Bāy Cāmilādān közini uzmās vā āmirānā buyurār.) Çilim keltir!

Cāmilā ketādi.

Bu nimā gāp, yānā şuni kördimü, otdāy yānıb turgān ādām mulāyim boldim, qāldim. Qārā, qandāy sāz, qandāy tınıq nārsā bu? He, bu dūnyā beş kün... Beşāvi hām qārā kün. Oynāş kerāk, küliş kerāk.. Qandāy kelişgān nāzānin bu?

65. Cāmilā kirādi, çilim çektirādi.

Töxtā, gāpim bār! Sendān bir nārsāni sorāsām nimā cāvāb qılāsān!

Bulārning gāpi ārāsīdā Gülbahārning hāzin yığısı eşitilib turār.

Cāmilā. Nimā cāvāb lāzim bolsā, şunidā... bāy ātā!

Bāy. Sen mengā kim bolāsān?

Cāmilā. Men sizning xızmatkārıngızning xātinini bolāmān, özim uy içingizgā çörimān.

Bāy. Çörimān? He tentāk... Sen uy içining çörisi bolmā, güli bol, güli! Seni kördimü, rāhātım buzıldı. Es-huşımdān begānā boldim.

Cāmilā. Bolmāsā men bu kündān başlāb sizgā körinmāslikkā hārākāt qılāmān, bāy ātā!

Bāy. Hāy, hāy! Endi seni bir kün körmāsām, mengā tirikçilik hārām!

Cāmilā. Tüşünmādim, bāy ātā!

66. Bāy. Hā, hā. Tüşünmādim emiş.. Dāvlātim sengā qālsin deymān! Xāhlāsāng ertāgāyāq Gülbahārning xatini qolīgā tutqazāmān! İstāsāng Xānzadāning bugūn cāvābini berāmān! Seni ālāmān! Oylāsāng-çi, kelib-kelib şundāy tāgi pāst bir xızmatkārgā xātin boldingmi? Qārni toyıb nān yemāgān bir gādā seni nimādān yālçitsin! Eringdān çıqıb

mengä tegäsän, yegäning äldingdä, yemägäning ketingdä. Xäning xätinidäy kün köräsän, tüşüdingmi endi Cämiläxän?

Cämilä (Äğır.) Băy ätä, bu gäpni bir äytdingiz, yänä qaytıp gäpirmäng! oşä qarälingizni yäxşi körib tekkänmän, başımdän zär quysängiz häm undän ayrılmäymän!

67. Băy. Văy esi yoq! Baxtingning açılğani şuki, men seni yäxşi körib qaldım-dä!

Cämilä. Bunaqa baxt keräk emäs mengä!

Băy. Äftidän qari deysän şekillik! Endi qırçıláb, qırân yigit bolğän vaqtim!

Cämilä. Căğingizni çärçätmäng, băy ätä!

Băy. Găp bittä, ikkitä bolmäydi! Bu işdän öliş bär, lekin qaytış yoq!

Cämilä. Biz bu dărgăhdän ketämiz!

Băy. Ketämiz... Hă-hă... Qayâqqa?

68. Cämilä. Men tâğ çoqqısida turib, özimni dăryâgä taşläymän!! Săçlärimni yulămän! Yăqamni yirtămän! Qolingizdä tilkă-tilkă bolămän! Ämmä özimni sizgä tăpşirmäymän! Erimgä bevăfălik qılmäymän!

Băy. Hăli şundäymi? Hă-hă... Kôrämiz... Kim zor ekän? Sendägi sevgi bilän văfălrmi, yăki mening çöntäгимdägi ältınlărmi? Şuni eşitib qoyki, heç bir cän Sălihבăyning ärzusigä köndäläng kelălmăğän! bir nărsäni qılămän dedimmi — qılămän! Sen-kü endi rıză bolmăding, bu işni sendän sorămăsdän qılămän. Mening ältınlărim şundäy ziyrăk căsus, şundäy çäqqân oğrı, şundäy zăbărdăst eşân, uluğ bir hăkimki, yergä kirsăng qulăğingdän, âsmăngä çıqsăng âyăğingdän tărtıb, mening qoynimgä âlmădäy qilib sălib qoyădi! Men sendäy bir păripăykărni oşä gădă Ğăfırgä berib qărăb otirmäymän! Găpning pös kălläsi şu! (Zărdä bilän çıqar. Cämiläning surăti tărtılıb, darăxtgä süyălgănçä qălăr. bir âzdän keyin, yolăkdä băy bilän uçrăşğän Sifăt buvi kirib, Cämiläning yănigä bărăr.)

69. Sifăt buvi. Äylănäy qızım, năhâtki băşinggä dăvlăt quşı qonsăyü, uni kaltăk âlib, özing quvlăsăng! Băyning sevikli xătini bolib, davrū davrân sŭrmăysänmi? Nimä qılăsän oşä gădăgä xătın bölüb? Mănä, xămirning uçidän pătir degăndäy băy păççăm âltın bilăgüzük săvğa qıldilăr. Qărä, qandäy çirăylik? Yăş umringni xazân qılmă, äylănäy! Kel, hu oşä dōndiq Qollăringdän örgiläy! (Bilăgüzükni qoligä sălišgä urinăr.) hă, de... răzi bol, Qızım!

Cämilä. (Özigä kelib, keskin.) Yoq!! Bilăgüzüklări băşidän ârdănä qălsin! (Ätüb yubărıb.) yoqâl, kōzimdän! Hăli şărmăndăngni çıqărămän! Cădügăr!

Sifăt buvi. (ğazăb bilän.) Văy năzgä teginmäy ölä qâl, şörpeşănä! Xap, qărăb tur! Şu degăninggä men seni băyning qoynigä öz qolim bilän sălib qoyıb, peşănănggä taqıllătıb bittä urmăsăm, yetti dōzăxgä kŭndä boläy!

70. Cämilä. Dözäxlär sendän häzär qıladi, dözäxi!

Sifät buvi çıqadi. Gülbahâr saçları pərişân, sölğın hâldä körinadi.

«Nävâ»ning häzin dâramâdi çälinadi.

Gülbahâr. (Küyläb.)

Uzun-uzun arğamçı

Yerdä yâtsä maylımı?

Essizginä Gülbahâr

Gördä yâtsä maylımı?

71. Hâ nâtävân yüräğim, munça tıträysän? He dünyâ, ğarib, yâş başımğâ şunça külfätlärni sâldingmi? Ätrâf bahâr, Gül... yäprâq... Lekin yâlgız mening bahârim tugâdi!.. Çeçäklärim xazân boldi. Änâcân! Mehribânım änâcân! Beling bu häsrätli, nädâmätli umrning mälâli bilân buküldi, közläring şâm kâbi zavâlgä yüz tutdı. Bâlâlik qarzimni uzâlmädim, qarigäningdä sengä mädâr bolâlmädim. Änâcân! Qarğamä, beçärä qızıngni, bebäxt qızıngni, änâcân!!!

Uzun-uzun arğamçı

Yerdä yâtsä maylımı?

Essizginä Gülbahâr

Gördä yâtsä maylımı?

havligä çıqıb ketädi.

72. Cämilä. Beçärä Gülbahâr, kârvândän äcrälgän botädäy bozlâydi, şörlük... bir kündäyâq sârgayib solipti, şundäy xafâ... şundäy xafâ... Berähm bây, tåkäygäçä ğariblärni xun-biyran yıġlätäsän, bu tökilgän yâşlär, qusilgän qânlär, bu tört devârlärdän kötarilgän âhü zârlär seni yâqangdän tutmây qoymäs. Meni âlär emiş. Hâ-hâ. Men sendäy qârin bâyılärni taxti-baxting bilân özimning kâmbağal erimning härâm tukigä âlmäsmän!

Ğâfir. (Kırâr. Yelkäsidadıgı yükni bir çetgä qoyâr, Cämilägä yaqın bârib). Negä çehräng solğın! Közing , nâmlı?

Cämilä. Qayerdä qâldingiz! (Yelkäsiga âsilib yıġlâr.)

Ğâfir. (Häyrân.) Gâpır, cânım!

Cämilä. Tez boling, bu uydän ketämiz!

Ğâfir. Ketämiz? Qayâqqa? Böläk başpänämiz yoq!

73. Cämilä. Ketämiz! bir pârçä küyük külçä, bir qultum şulân-şorvâni här câydan hâm tâpib içämiz! Gülbahârning âhü zâri yüräğimni ezib taşlâdi!

Ğâfir. E, bu... kündä bolädigän bir sävdâ... Şungä xafâmisän... Könib qâlâsän.

Cämilä. Ketämiz, böläk gâp yoq!

Ğāfir. Qızıqsān, ketālmāymān, hāqım yoq. Bungā bāy gördā kōnādimi? Men undān qarzdārmānkü?

Cāmilā. Şunāqami hāli? Sizgā bāy kerākmi, men kerākmi? Qāni şuni āyting?

Ğāfir. Cāmilā!

Māstān rangi bōzārgān. baqırīb kirādi.

Māstān. Ādām bārmi!

74. Ğāvur-ğāvur, hāmmā toplānādi.

Ğāfir. Ğāpir!

Māstān. Āyām... āyām... Gülbahār... āyām özini ālmürtgā āsib qoyipti.

Hāmmā birdāy hāvligā çāpādi.

Ğāfir. Ā? Qāni?

Cāmilā. Vāy dād! Vāy öläy! Ānācān!

Rahima xālā. Sen qorqmā qızım, qorqmā!

Pāşşāyım. Vāy ölmāsām, hāy Xānzādā! Ortāq! Yügüring!

Rāhimā xālā. Hācīnā! Çıqa qāling tezrāq!

Pāşşāyım. Vāy öläy, endi nimā qıldık?

75. Xānzādā. Yāxşi köriş ölsin, şundāqa bolsā? Bu oşā yigitning dārdidā özini öldirgān-dā, āylānāy!

Hācīnā. (beğam, boşāng yügürīb çıqadi.) Nimā bopti, kelin?

Xānzādā. Gülbahār özini āsib qoyipti, tez yüring, ānācān!

Hācīnā. Öliptimi?

Xānzādā. Hā, ölipti.

76. Hācīnā. Vāy ölmāy olsun, endi bu tāşviş hām bārmidi, mengā? (hāvligā qārāb yürā başlār, birdān yoldā toxtār.) Yoq! Kitābdā öz cānigā qasd qılğān kişi beimān ketādi degān. Örgilāy kitābdān! Yānā uning oligini kōrāmān deb ikki yol hāc qilib tāpgān sāvāblārimdān ācrālib qālmāy... Tirigi hām qursın, oligi hām. Ey xudā, cāmālingdān meni benāsib qılmā, imānimni bāsālāmāt saqlā! (Beğam öz uyigā kirib ketādi. Yārim tāvuşı bilān yığlāb Gülbahārning oligini kōtārişib öz uyigā kiritādilār.)

Xānzādā şādligini sezdimāslikkā urinādi, bir āzdān song Ğāfir çıqadi.

Uygā çömib tik qālādi. Cāmilā hām çıqadi. Āstā-sekin Ğāfirgā yaqın kelādi. bir-birlārigā qārāydilār. bir-birining kōzlaridān āllāqanday qayğuli ma'nāni oqıydilār. Cāmilā Ğāfirgā töymāy tikilār, tāqat qılālmāy özini Ğāfirgā ātādi. Ğāfir Cāmilāni bağrigā çāqqān ālādi. Cāmilā sözsiz tolib tolib yığlāydi.

Pārda

77. Karl Marks nāmli teatr truppasi tāmānidān «Bāy 1lā xızmatçı» p'yesasının sahnāgā qoyılışı hāqıdā 1919 yıl 22-23 iyuldā çıqarılğan afişā.

İKKİNÇİ PÄRDÄ

78. Bāyning taşqari hāvlisi. Bāy mehmānxānādā, xafāqān, tumşuğını sālīb otirādi. Pāşşāyım bāyni uqalār.

Pāşşāyım. Keçā Sulāymānqül mıngbāşining toyidā bir qız körib keldim... Endi nimāsini äytäsiz? Qārā köz, qārā qāş. Āşulā bilān oyingā şundāqanggi hām üstā ekānki...

Bāy. Kimning qızı ekān?

Pāşşāyım. Toyçı dāmlā degānning qızı ekān.

Bāy. Ātāsi yarāmās ādām... bolmāydi!

Pāşşāyım. Hācıānā hām āllākimning qızini körib keldim deyātüvdilār.

Bāy. köp bāşimni qātirmā!

79. Hācıānā. (Kirib.) Hā, Pāşşāyım, siz hām şu yerdāmisiz? (Çetgā qārāb.) Ölim bersin sengā! siz uygā kiring, ānā-bālāni xālī qoyıng!

Pāşşāyım. Gāpingiz keçāgi qız toğrisidāmi, Hācıānā? Toyning bāşidā özim turāmān. Gāpirāvering!..

Hācıānā. Pāşşāyım, qız körgāni ıkkāvimiz birgā bārāmiz. Bu bāşqa gāp.

Pāşşāyım. Xop, ānācān! (Qulāğıgā). İş qilib, oğlıngizni oşā qızgā unāting-dā! Qoldān çıqmāsin (Çıqadi.)

Hācıānā. Hā, munça! Ātāng ölgāndā hām bu xıldā āzā tutgāning yoq edi-kü? Xudā urdi, ketdi!

Bāy. Özim üç-tört kündān beri lāncmān.

80. Hācıānā. Ānānggā hām şunçalār küyārmikānsān? Gülbahārning hām yigirmāsi yaqınlāşıb qāldi, ātā ānāsi qılsin. Pul deb kelsā, bermā! Qızının bāridā bāsıb ālgānlārini çıqarsın! Hā, yānā bir gāp, keçā Rāhimā ātinning ma'rākāsıgā bārıvdim, şu yerdā eşitdimki, Lütfüllā eşānning kiçik qızı on üçdān on törtgā qadām qoyıb, nāx āqı-āqqa, qızılı-qızılğā ācrālib, bir çirāylik qız bolgān emiş... Şu qız Gülbahārning ornini bāsıb qālārmikān deymān, bālām!

Bāy. (Hāvliqıb.) Sāz ekānmi-a, özingiz kördingizmi?

Hācıānā. Yoq, körmādim! Lekin sāçı tāvānıgā tegādi, deyişādi... Sāvçilikkā bārsām degān edim...

Bāy. Sābr qıling! cindāk cancālīk işim bār. Şundān keyin...

81. Hacıânâ. Hâ, innâykin, ânâvi Câmilâ uzzükün yıǵlâgâni yıǵlâgân! Cânımgâ tegdi! Uyigâ cönâtib yubârây deb turıbmân.

Bây. Ânâcân, Ğâfir yigirmâ yillik qadrdânimiz-â! Xafâ bolâdi! Tegmäng, yupâniñ qâlâr...

Hacıânâ. Xânzâdagâ ixlâsim âşib ketdi, seni dili-cânidân yaxşı körâr ekân. Şundây mästurâ, şundây nâmâzxân! Uni xafâ qılmâ, oǵlim! Ming qılsâ uluǵ âdâmlârning fârzândi. Kimsân Qâdirqul mingbaşining singlisi bolâdi-yâ! Innâykin, Qâdirqul mingbaşı bilân urışuvıng yaxşı bolmäpti... Bâlâm... Häyr, uzâq turmäy, ming qılsâ hâm nâmâhrâmlâr kirib çıqadıǵân cây... Bâlâmgâ tavfiq ber! Men âsiy bândängni câmâlingdân benäsib etmä, xudâ! (Kirib ketâdi.)

82. Bâ. (Ârqaşidân.) Miyâsi süyülgân kâmpir! Men nimâ ğamdâ-yu, bu nimâ deydi... (Oylâniñ.) Yoq. Men ungâ tâqat qılâlmâyman! Şundây qoling örgilsin cuvânı bir bedâvâ gâdâ toşigâ târtıb râxât qilib yâtsâ-yu, men bâ. bolâ turıb, tâmâşâbindây qârâb turâversâm-â! Nimâgâ men âhmâq, men nâşüd, bu pâri paykârni ilgâri körmâgân ekânman! Bâşim âylândi... (Oylânâr.) Yoq, yoq, bu fâriştâning vâsligâ yetmäsâm, ölâman! bir yâläng âyâqdân xâtin târtıb âlişgâ qurbi yetmâgân bâyni bâ. deb bolâdimi? Yoq! Men bir işni qılâman dedimmi, qılâman!.. Âh Câmilâxân, âşığinggâ bunçâ âzâb berâsan. Şâşmä, Sâlihbaş, Hâli nâümid bolmä; Qâzi, dâmlâ, imâm, hâsan ellikbaşılâr Ğâfir bilân sözlâşib, uni köndirişni boyınlârigâ âlgânlâr. Bâlki bugün sevinib hâm qâlârsân. (Çâqırıb.) Xâlmât!

83. Xâlmât. Hâ, lâbbây, âkâ! (Kirâdi.)

Bây. Ğâfirni kördingmi?

Xâlmât. Bâyâ şu ortâdâ orâlâşib yürüvdi, fâlâkât, bir zumdâ yoqâlib qalıptı.

Bây. Xâlmât!

Xâlmât. Hâ, lâbbây, âkâ! (Çilim çektirâdi.)

Bây. (çilimni çekib bolıb.) Mening dârdimni bilâsan-â?!

Xâlmât. Bilâman, xöcâyin!

Bây. Darmâni bârmikân-â?

Xâlmât. Darmâni şu yerdâ... (Körsâtib.) İçkâridâ, âkâ!

Bây. Xuddi içimsân, Xâlmât!

Xâlmât. İçingizmân âkâ, içingizdâgilârning hâmmâsini bilâman!

84. Bâ. Yürâgim ğussâgâ toldi. Qâni qanaqa edi? Hâ, qâni bir maqtâb qoy-çi! (Otirib.) Hâ, âbi ravân, hâ qâni!

Xâlmât. (Oylâniñ.) Qoyıng, xöcâyin!

Bây. Bol, târâng qılmâ! Hâ, qâni! Körsâng, qanaqa ekân?

Xālmāt. Ābi ravān, baği cinān, şax supāgā zebi cāhān, morça miyān, pistā dahān, nāzik ādā, pāri cāyhān, ya'ni ism şarīflāri Cāmilāxān. Kim ekānlār desām Ġāfir kāzzābning xātinlāri-yu, Musā kāllābning qızları ekān. Döndiçqā-yü, möndüçqā, xızmat qılāy ölgünçā, desāngiz hām, bāy ātā, qol uzātmāng, tillāgā toldirmāsdān sāndüçqā, deydilār, ā? Ākā, Ġāfir sōtakning hām baxti zāb bālānd kelgānmi? Ālmāgā tüşgān hāşārātdēk xātingā xob yārāşşālār kerāk! Qāni endi dāvlāting bolsā-yu, şunāqa āyimlārning toyigā toy tōkib, xıçā bellārini āydek kāmālāk-kāmālāk qilib egib yürsāng. Vāyey qāvirğalarim qayışādi! (Bāy tōxtāmāy külār.) Maqtāyverib öldikkü. Sifāt buvi kāmpir hām xuşxābār keltirgāndir? Toy qaçān?

85. Bāy. Toy yaqın! Çilimni yāngilā!!

Xālmāt. Hāzır, ākā! (Yānā çilim keltirādi.)

Bāy. Sen cilmāy tur! Mehmānxānāni yāxşilāb süpür. Qāzi, dāmlālār kelişādi. Men ğızillāb sārāygā bārib qaytāmān. Kütib tursinlār. İçkārīgā palāv buyurib qoy!

Xālmāt. Ārāvā kerākmāsmi, ākā?

Bāy. Ārāvāni Hurmāt minār! Sen cilmā! (Bāy çıkar, fāytün tāvuşı.)

Xālmāt. (süpürib turib.)

Vāy, ālmā güli nāpārmān, yāllāvān yārim, āynālāy,

Vāy, seni izlāb tāpārmān, vāy, cānıme örgülāy.

Vāy, seni izlāb tāpgāndā, yāllāvān yārime örgülāy,

Öng betingdān öpārmān, yāllāvān yārime āynālāy.

86. Vāy, öng betingdān öpārmān, vāy... yārime aylānāy.

Bu xōcāyindā dūnyā toplāş, xātin āliş ğami. Mendāçi? İçkārīdāgi ikkitā eski micāzdān āyrilib, mānā şu yāngi pāşşāxānni özimgā qandāy qilib ilāktirişning ğami. Nimāgā desāngiz, xōcāyinning yāşlāri bir cāygā bārib, qārāmāy qoygānigā, biryāqdān, özimning hām birāntā dīlkūşāni ālişgā qurbim yetmāgāndānmi, bilmāymān, bir āz gırdgāşt qilib kelār edik. Mānā endi şuhrātingdān örgilāy, mo'cāzginā, u tızzādān bu tızzāgā uçib qonādigān Cāmilāxānning dārāgini eşitib qālgāndān buyān, bāy pāççādān hām ilgāri, bizning yūrāgimiz dıring-dıring oynāydi. Bilmāymānkim, u cānımnı ālgūr, bāygā tegib ālib, bizning bu kır çāpān bilān, yāğlik döppini nāzārlārigā ilārmikān? Mānā bizdā bu yāngi işq micāzining ğami... Buning üstigā qāmātingning qurbāni bolib ketāy Xānzādāxānning hācrü firāğı! Bunısi kündān-küngā yūrāgimdā çigirtkādāy tuxümlāydi. Bundāy oylāb qārāsām, bāşımdān āyāğımgāçā, kıprigımdān tırnāğımgāçā işq-muhābbāt degān cānivār ölikning kāfānidāy qilib örāb ālgān. Qayāqqa qārāsām, hur bilān ğulmān quçāmān-ā! Tasāddüging ketāy! Endi içkārīdāgi āyimlārdān sorāsāngiz, bir yāqdā kündāşlikning ğami bolsā, bir

yâqdän meni häm oşä tāmāngä äz-mâz yâki bütünläy qıyşâyıb ketişimning ğami! İş qılıb içimizdä beġam âdām yoq-dä. Äxiri baxäyr bolsin. (Oylänib.) Şaşmāng, Xālmätcân törä, özingçä nimä deb väysäyäsän? Hâ deb bāygä pāşāng beräsän! Bây kimni âlmâqçı! Cämilänikü!... Öz Ğâfirimizning xâtini... Kāmbaġalning āġzı âşgä yetgändä, burni qānāydimi-ä?! Şu insâfdän emäs-dä! Bây-bāygä bāqar, suv sâygä âqar... Sen kāmbaġalsän, kāmbaġalgä qayış-dä, xumpär! nâfsinggä ur! Munāqanggi Xānzādäxāngä oxşāġānlär bolsä, u bāşqa ġäp! Qançä belini egsāng, ulärgä şunçä xuş yâqadi. Hâ, xudâ, baxtimdän bolib çıqıb qālärmi-di-yä!

(Dütärni âlib «As bolämän»ni çälädi, töxtäb.) Şaşmä, birâv şu yâqqa kelâyäpti! Xuddi özi! (Özini tüzätär, dütärni yänä çälär.)

87. Xānzādä. çäqırgān sizmi?

Xālmät. (Şaşib.) Ä? Hâ, hâ Men — Xālmätiniz... Qāni ikkitä...

Xānzādä. (Şävq, bilän bir äz oynär.) Heç kim yoqkü? Munçä titrämäsāngiz. Çäling, yigit! Xöcäyiningiz qayâqqa ketdi?

Xālmät. (Dütärni berkitib.) Äkām sārâygä ketġānlär, xâzir bu yergä qâzi, dāmlä kelişärmiş. Palāv qılär emişsiz, mäslähätläri bār ekän. Şaşmāng, dārvāzägä tāmā sālīb kelây. (Xālmät dārvāzägä bārib qaytadi.)

Xānzādä. (Çöçib.) Nimä mäslähätläri bār ekän, payqamādingizmi? Taġın qâzi pāççāngiz sizgä yāngni äyāçä tāpgān bolmäsin, Xālmätcân!

Xālmät. (Uyālib.) Yoġe! Qoying... Undäy demāng!..

88. Xānzādä. Mäslähätlärining nimāligini bilsāngiz, mengä äytäsizmi yâki siz häm yāşiräsizmi?

Xālmät. Esimni yebmänmi sizdän yāşirib!

Xānzādä. bir bilsäk edi. Qāzingiz yâki ânâvi yālmāġüz kāmper yāngi bir qız tāpgān deymän-dä!

Xālmät. Toy bolsä sizgä nimä ġam, äyācân? siz häm tārälläni väng qoyub yürä bermäysizmi? Yâ toyni toxtätib qālärmidiniz?

89. Xānzādä. (Ciddiy) Toxtätämän! Äzägä äylāntirämän! Şuning üçün āniġini bilişim keräk! Men, kim, Miyān büzrük häzrätning qızı, qamçisidän qān tāmġān Qādirqul dādxāning singlisi Xānzādä bolämän! Kündāşning biridän zorġa qutuldim! Cāndän keçämän, maldän keçämän, üstimgä xātin keltirmäymän. Kimki bāygä xātin bolib tepāmġä kelär ekän, uning hāligä vāy! İlgärirāq ġör, kapānini xāzirläsin. Azrāil bolib cāniġä çāngāl sālāmän.

Xālmät. Vây-vây, men sizni ipäkdän mulāyim xātin desäm... Hāli şunāqamisiz?

Xānzādā. Mening sevgānim, himāyāçim bār-dā, āylānāy! Oşāngā tayānāmān, u hām bolsā siz! Yā yālğānmi?

Xālmāt. Vay örgilib ketāy... Rāst... Rāst! (Öziçā.) Bu hār bālāning özi-kü!

90. Xānzādā. Bārdi-yü, siz hām tistārilsāngiz, sizdān qolimni yuvib, qoltiğimgā urāmān-u, başimni ālib hāyā-hāyt deb çıqamān, ketāmān!

Xālmāt. Hāy- hāy... Undāy demāng! siz bolmāsāngiz, men nimā qılāmān? Men sizning āmrü fārmāingizgā hāmişā täyyārmān, xānim, pādşāhim!

Xānzādā. Nimā buyursām bācā keltirāsiz?

Xālmāt. Bekāmü köst!

Xānzādā. Bārdi-yu, falān ādāmning döppisini ālib keling desāmçi?

91. Xālmāt. Tāsāddığingiz ketāy, döppisini ālib kel desāngiz, axir biz callādi murğı sālāvāt, qılıçi burrā, zabāni göyā, kimning ācāli yetsā, pāyqadāmingizdā āftābni sāyāgā yetkāzmāy, başini kesib keltirāmiz-dā!

Xānzādā. Sizdān şundāy cāvābni kütgān edim, opāsi cānidān. Bu keçā mening āziz mehmānım bolıng. (İşvā bilān.) Boptimi? Qāni, çāling!

Xālmāt çālādi, Xānzāda oynāydi

92. Xālmāt. Xālmātingiz qāmātingizgā qul bolsin! (Qızğın quçaqlāb öpār, şarpā eşitilār, Xānzādā qāçıb çıkar. Uyni süpürib.)

Vay seni izlāb tāpgāndā, yāllāvān yārim, āylānāy, Öng betingdān öpārmān..

Bāy. Xālmāt! Xālmāt. Hā, läbbāy, ākā!

Qāzi dāmlā, imām dāmlā, hāsān ellikbāşı kirādilār.

Kelinglār āzizlār! Qāni mārhamāt!

Bāy (İtārib.) Qāç nāri. (Otişādi, fātiḥā.) Xālmāt! Dāstürxān!

Xālmāt. Hāzır, ākā!

Dāmlā. Uy içlāri bilān sālāmātmilār?

93. Bāy. Şükür, dāmlā!

Qāzi. Bahār xāl muntāzir bolıb, āziyāt çekmādingizmi, cānābi bāy?! Çārāki, andāk hāyāllādik...

Bāy. Yoq, yoq! Özim hām müşkül sāvdāgā qāldimdā, qāzi dāmlā.

Qāzi. Muhābbāt yolidā qıynālişning hām öz āldigā nāş'āsi bār. Nimā dedingiz, Xālmāt āxun?... Özini hām köp zebā nāzpārvārd, mapārāyi-bādiilcāmāl deb āytādilār (Külādilār.)

Bāy. (Bir āz ğıcınıb.) Qāni, qāzi dāmlā, gāpni kaltā qılıng, nimā dedingiz?!

94. Qâzi. Sözni muhtäsär qılâmân, cânâbi bây. Sizni köp dârdnâk, çehrängizni işq bälâsidân pacmürdâ körüb, bu işning çarâsigâ bät kirişdik. Şu bugün bilân üç märtäbä çaqırıp men äytmägân nâsihatâmüz gäplär vâ men äytmägân tädbiri siyâsâtlär qâlmâdi. Hättâ «Bâyning şu sözlärigâ qaysärlik qılsäng, yigirmä yillik xızmatıng küyib ketädi, şu xâtinni sengâ bâyning özläri âlib berdilär, sendän bir pul sârf bolgâni yoq. bir-ikki ming som qarzdâr bolding, qıyâmâtgäçâ işlăsäng hâm gärdäningdägi qarzingni uzâlmäysän. Ortâ içidä bâyning aççığını keltirsäng, özingni bir bälâgâ taqaysän. Özinggâ qıyın bolädi. Undän körä şu xâtinning bahridän öt! Bây yänä birini âlib berädilärdä, yänä xızmatdän qutulıp, bir umr râhâtda ötäsän» dedim. Alâxâzâlqıyâs, heç bir äytmägân ibrätim qâlmâdi. Keçä, xusüsân, bu häsân ellikbaş hâm bâr edilär. Şundäy emäsmi?

Häsân. Hä- hä... Qâzi dâmlä cân küydirib äytmägân sözläri qâlmâdi. Cüdä yâmân, şum âdâm ekân-dä. Şuning üçün beçâräni xudâ bây qılmäs ekân!

Bây. Nimä deydi axir, bolgân gäpni äyting!

95. Qâzi. Mâyli, xudâdân kördim. Nimä qılsälär qılsinlär, men qoymäymän. Ägär xâtinimning ixtiyâridä xöcäyingâ tegiş bâr bolsä, xâtinimning ixtiyârı hâm özidä, deydi. Men häyrân qâldim. Endi özingiz äytgändäy, buni bir yâqlıq qılıb eplämäsängiz bolmäydi.

Bây. Men sizgä başıdä äytdim-kü, bungä nâsihat kâr qılmäydi deb. Mänä endi bilib qâldi. Tağın iş müşkül boldi. Bu gäp âdâmlärning ârâsidä tärqalsä, men ança mälâmâtgä qılâmân. Endi mänä şu mening mälâmâtgä qalışıngâ bâr-yogi uççâvläringiz sabâb boldingiz. biringizni qâzi, biringizni imâm, biringizni ellikbaş qılıb tâpgân fâydâm şu boldimi? Endi mening yağlıq aşımning, bergân pul, yârdâmlärimning nâticäsi şumi?! Kim äytädi, sizlärni qâzi-yu quzzât, ulâmâyı kirâm, mullâyı zäbärdäst debki, bir nâdân, ähmâqni öz gäpingizgä unâtâlmäsängiz?!

96. Qâzi. Endi, bây âtä, siz bizning vâli ne'mätimizsiz. Sizgä här qançâ xızmat qılsäk hâm âz. Lekin, biz şunçâlık oylägänimiz yoq edi. Özingizning içingizdägi kişi, âlbättä, yoq demäs, xâtin bolsä şundâq beçârä kişi bilân nâilâc turgändir. Sizning âlâmân degäningizni eşitib, cân-dil bilân kelib otirib âlär degän edik. Biz hâm häyrân qâldik. Endi, bây âkâ, xudâ häyr bersin, härnä qılsängiz, özingiz râhm şâfqat egäsisiz. Yänä bir urinib körämiz, xudâ xâhläsä, bir ilâcini qılâmız!

Bây. (Dâmlägä). Axir, dâmlä, men şuni yaxşı körüb qâldim, endi ul râzi bolmäsä hâm, xafâ qılıb bolsä hâm şuni âlâmân. Endi nimä qılây, şäriätning sâdağäläri ketây, bir yol yoq ekân-dä? Yer yüzidä rivâyät körüb ketgân ekân-dä?

97. Xâlmât. (Öziçä). Rıvâyät! Änä rıvâyät, xırmân bolib yâtıptükü! İş qılıb, mänä bu nädirmätning qulâğı yağlık bolsin!

İmâm. Endi, bây âfândi, muhəbbət dərdi hər bir dərddən zor? Kişini hələk qıladi. Daf'i hələkət fərz. Kōrib turib özingizni fəlakətgə bərməng! Məfhūmi kaləmgə nəzərən bu həm az cümləyi hələkət.

Xəlmət. Ənə-ənə xələs, səyrə töti quşim, səyrə!

98. İmâm. Məsələn, kəttə kitəblərdə sihəti bədən üçün gōşti xıncığa oxşış hərəm nərsələri şəriət hələl qıladi. Bu kinəyələrə nəzərən, əlbəttə yol bolsə kerək. (Qəzini kōrsətib). Mənə, yənə qəzi dāmlə bilədilər.

Xəlmət (Öziçə). Vəy uying küyğürlərey! Səlləsi bolməsə eşəkning özi-kü boləring!

Qəzi (Bəygə). Biz cənəbləarning atgən oqları boləmir. Yol təpəmir. Yol kop. Tōgriləyimiz, axir məsələsi özimizdə-kü. Hə, şəsməng, dərvaqə mingbəşi dādxəh yardım bərməsmikinlər?

99. Həsən. Tōgri əytəsiz. Ləkin mənə bu səyləv vaqti yaqınləşib qaldı. Mingbəşi özi bilən avərə. İnnəykin, bəy əkəm bilən ikkəvlərinə aynəkləri bir əz xırə bolib qalgən.

İmâm. Hə- hə, degən tuyəgə mədəd! Səndən uginə, mēdən buginə, cənəb bəy!

Qəzi. Şu qədirqul mingbəşi öz ədəmingiz-kü, cənəb bəy?

Bəy. Xoş? Əcəb! Qəzi dāmlə, deymən, bir kesək bilən ikki qarğani urməqçi boləsizmi? Qədirqul mingbəşingiz bu yıl səylənməydi! Ərtiqbəyvəççəni mingbəşi qiləmən!

100. Qəzi. Endi bəy, gəpning nəfsiləmiri yaxşı. Mingbəşi dādxəh bizni ortəgə qoydilər. Dādxəhning, ming qılsə, sizgə qudəlik hurməti bər. Mingbəşi dādxəh sizgə qılğan bəədəbligədən kōp puşəymən.

Həsən. Qəzi pəççəm tōgri əytədilər. Qədirqul mingbəşi künəngizgə kerək bolədigən ədəm.

Bəy. Səyləv yaqınləşib, mingbəşingiz endi əyāğı küyğən təvüqdek pıtrləb qəpti-də! (Külib). Tədbirini, qəzi dāmlə, puxtə ıdrək qılıbsiz!

Qəzi. Endi bəy, ikki mōminni mürəsəyu-mədərəgə keltirış həm səvəb iş-də! Siz pristəv Firikəv cənəbgə ikki əğız uqdirib qoysəngiz, ələm gūlistən-də. Ənə undən keyin mingbəşi qolingizdə. bir moyləv qıldingizmi, yolingizdə münəqanggi Ğəfərgə oxşəgənlərdən mingtə bolsə həm ədələt və həqiqət sūpürgisi bilən supürəb təşlənədi, cənəb bəy!

101. Bəy (Oylənib). Muncəlik ortəgə tüşib qaldiləring, məyli, mən pristəvgə uçrəymən. Qədirqulni yaqləymən, sizlər bərib Qədirni xətirçəm qilinglər.

Bəşqələr. Xəyriyət, xəyriyət!

Qəzi. Mənə bu iş bostəni mərifət, Gūlistəni həqiqət boldi.

Bây. Mingbâşı bilân Ğâfir toğrisidâ gäpläşinglär. Mingbâşı Ğâfirni bir bälâgä giriftâr qılsın.

Qâzi. Xâtircâm boling, bây. Qâdirqul dâdxâhning bunâqanggi işlârgä süyâgi yoq.

İmâm. Mingbâşılıkni xatm qılğan âdämdä!

102. Bâ. Şu tännâzning yolidâ här bir âğırlikkä hâmi könämiz-dä. (Külädilär?. Tügünçädän qâzigä kimxâbdän, ellikbâşigä ätläsdän ton kiygizib). Bu Hâzır toyning uçidän-dä! Qutluq bolsın! (Dâmlä cim.) Dâmlä, qutluq bolsın demäydilärmiz?

İmâm. (Üstigä qārāb qoyib). Biz endi nimägä hâmi qutluq qulluq deymiz? Dünyâyı bâümid, ta'ziyâni taşlâb kelgân edik.

Häsân. E, taqşir sizgä bolmay ilâci bârmi. Bâ âtä hâzil qılädilär-dä!

Bây. İş qilib, dâmlälärdän bir nârsâni qaçırış qıyın-dä!

103. İmâm. (Kiyib). Axir biz payğambärlärgä merâsxör-dä! Bizning här duâmizgä ming çâpân bersä ârziydi. Qâni, ilâyim bâyning bu dünyädä mäsâb vâ râvnâqlâri sârbäländ bolıb, âxirätdä firdâvsgä sâzâvâr bolsınlar! (Fâtihâ.)

Hämmä. Mubâräk! Mubâräk!

İmâm (Ta'zim bilân). Qulluq, qulluq!

Bây. Hâli mingbâşidän hâmi kündäl kiyâsizlär!

Qâzi. Nâümid emâsmiz, cänâbi bây!

104. Bâ. Xoş, endi Ğâfirni çâqırıp, yänä bir gäpläşsängizlär. Bâlkî hâvridän tüşib qalgân bolsä âcâb emäs! Kâmbağalni âldâşni bilmâysizlär... Sizlârgä örgätâymi?

Qâzi. Yänä özingiz sâhibi aqlsiz...

Bây. (Orâğlik pul berädi). Mänä! Âling! Bu sävilning cämâlini körsätib, közini oynätib yubarmâysizmi?

Häsân. Bârmisiz, bây âtä! Endi iş cön bolädi!

Qâzi. Axir, şuni bâyä äytmäysizmi, bây âtä!

105. Xâlmät. (Öziçä). Bu tāmân hâmi Hânifâ xâlâning tügünçäsidek tompâyib tuşdi. Endi, qâzi dâmlä, Ğâfirning közidä sâttâ yüztälikdän, kök qarğaning bäläsidek uçirmâ qilib, uni tuzâqqa ilintirmâkçi. Â, galâmislär!

Bây. Xâlmät!

Xâlmät. Hâ läbbây, âkâ!

Bây. Ğâfirni tâp, çâqır!

Xâlmät. Hâzır!

Çıqar, bəy həm çıxıb ketər. Qərəşləri ələmli, gəmlə, küçli iztirab içidə bolsə
həm özini vāzmin əlib Ğāfir kirədi.

Ğāfir (zəhərxəndə qilib), Qāzi pəççə, sərüpəllər mubərək.

Qāzi. Qulluq, oğlim, qulluq!

106. Ğāfir (qāzigə). Ləkin bəy bu çəpənni kəttə ətəsi ölgəndə tāvutigə yəpgən edi,
endi sizning üstingizgə yəpipti-də!

Qāzi (asəbiy). Nimalər deydi bəədab!

Ğāfir. Sərüpə qulluq bolsin, dəmlə imām?

İmām (Onğaysizləni). Qulluq, qulluq, Ğāfircən!

Ğāfir. Ellikbəşi, pərəncingiz mubərək!

Həsən. Pərənci eməs! Çəpən bu, cinni bolgənmi?

Ğāfir. Axir dəlləl degəndə pərənci bolədi-də, çəpənni yigit kişi qiyədi!

Xəlmət. Bəplə, əzəmət, bəplə!

Həsən. tilingni tiy, əhməq! Biləsənmi, kimlər bilən gəpləşəyəsən!

107. Ğāfir. Biləmə, biringiz qāzi, biringiz dəmlə, biringiz əməldər, biz bolsək,
devərnin kəvəgidə yətgən bir gərib.

Qāzi. siz arələşməy turing, ellikbəşi, cəhilsiz. Təmtəq gəpirib işning pəçəvəsini
çiqardingiz! Ğāfir, otir oğlim, otir!

Ğāfir. Eşitəverəmən!

İmām. Biz sening fəydəngni gəpirəmiz!

Ğāfir. Eski əğız, yəngi gəp!

Qāzi. Eşitəsənmi, yoqmi?

Ğāfir. Gəpiring, bu quləqlər dünyədəgi bər həqaratgə, bər qarğışlārgə orgəngən,
gəpirəvering!

108. Qāzi. Yənə oşə gəp. Sen bir kəmbəğəl musulmənsən. Öz cəninggə cəbr qilmə,
sər təpə fələkətlārgə duçər bolmə, deymiz. Axir şü bəy ətəng tufəylidən rəşnəlik kərding.
Endi sening vəzifəng şü bəynin hər bir əmrü fərmənlārigə şikəstlik bilən qəyim turməq!
Quləq qəqmə! Bəyni hurmət qıl! Mən həm bir kibriyə nəzər eşənmən. Mənin gəpimni
qaytərmə! Xulləsi söz, bəy sening xətinəngni yəxşi kərib qəpti.

Ğāfir. Əgərdə bəydə muhəbbət paydə bolgən bolsə, bəy çin ədəm ekən.

Xəlmət (Öziçə). Vəy xəmə kalə-yey, sen həli uni həyvən deb yürgən edingmi?

Qāzi. Gəp şuki, bəying işq-muhabbət yolidə hələk bolışı mumkin.

Ğāfir. Pul, məl yolidə hələk bolgəndən kərə, işq-muhabbət yolidə hələk bolış kişigə
kəttə bəxt!

109. İmâm. Bâygâ rähming kelmäydimi?

Ğâfir (qızıb). Maqsäd nimä, maqsäd?!!

Qâzi. Axir sen, xâtinningni bâycälik yaxşı körmaysän. Sengä nâmi xâtin bolsä boldi-dä.

Ğâfir (qaynâb). Maqsäd!!!

Qâzi. Maqsäd, xâtiningni qoy, deymiz...

Xâlmät (Öziçä). Mänä qoy, deb tumşuğıgä sâlmäysänmi, siynitäläğni!

110. Ğâfir. Qâzi dâmlä! Şu sözlärim qulâğingizgä oqdek quyulıb, qorğâşındäy ornâşsın! Xâtinimning ixtiyârı özidä! Bâygâ tegmâqçı ekän, tegäverädi! Lekin mendän nimä istäysiz, mendän?! Meni negä qıynäysiz? Neçün ortängän, laxça çoğ bolib yângän yürägımnı tırnäysiz?! Bu qolänsä qârinläringni yârsä, şu qavâq källäläringizni kävläsä, bu gördän qârânğı yüräkläringizni çırâğ yâqıb qıdırsä işq-muhabbâtdän qılça nişân tâpılmäidi-yu, yänä sizlär işq-muhabbät deb lâp-kâp uräsiz! Bu qandäy zülm, bu qandäy bedâdlıkkı, sevgän xâtinimni zâlim bây tårtıb âlmâqçı bolsä-yu, mengä yârdäm beriş ornigä bâyning yânini âläsiz! Rivâyätlär tâpäsiz! Pätvâlär yäsäysiz! Şumi insâf, şumi diyânät, şumi kambağalgä şâfqat?

Dâmla. Bây bermäsä âçingdän öläsän?

111. Ğâfir. Âçlıkdän sillâm qurib, iligim puçâyğän çâğımdä hâmi sizlârgä yâlinmäymän! Axir, bu közlârdän âqqan cigâr qânlârı, bevâ-beçârä, yetim-yesirläring âhü zârläri könglingizni yumşâtmäydimi? Qaçângäçä kimxâb çâpânlär, yağlıq palâvlär üçün bâylargä zülm pıçâğını qayrâb beräsiz! Axir, bu duâlär, rivâyätlär niqâbigä yâşiringän zülmän, cäfâlärdän biz şoring qorğurlär kimgä dâd deymiz? Kimgä? Bu ğurbätxânädä nâtâvân yığläğänläring, âfsüs-nädâmät çekkänlärnning dâdü färyâdini kim tıngläydi, kim? Gäpiring, şariät peşvâlâri!!

Qâzi. Şariätgä til tegizmä!

İmâm. Taqsir, şariätgäginä emäs, bu gäpning tägi pâşşalıkkä hâmi bârib yetädi! Küllişây'in yârci'ü illâ âslihi.

Qâzi. Äyni hikmät sözläysiz! (Ğâfirgä.) Hâzirgi inâding äyni hâmâqat!

112. Xâlmät (Öziçä). Bolmäsä hâli sürmä içğän itdek âvâzi boğılıb, imâmâtgä ötä âlmây qâlädilär. (İmâmgä). Çärçämäysiz, dâmläpâççä, faqat quruq qâşiq âğız yırtädi, xâlâs! Sätqayı gäpingiz ketsin, bu gädägä! Bungä oxşägän mingtä sârp ayâğdän sizlär üçün bâygä oxşägän bittä hol tayâq yaxşı!

Häsän. Sen bây bilän oynâşmä!

İmâm. Oynāşmāgin ārbāb bilān, ārbāb urār hār bāb bilān. Peşānādā bitgānini kōrāsān. Qālū bālā.

Qāzi (Ğāfirning yānigā kelib, külimsirāb). Endi seni hām kūyüngāningçā bār-a, muğambir-e... (Kūlib.) Üstāsi pārāng ekānsān-dā! Axir, bu Ğāfir hām xıylānāyrāngni xōcāyindān tā'lim ālgān-dā... Buning muddāāsi bōlāk!

113. İmâm. Hā-hā, endi bildim... Tüzük-tüzük... Pāyt kelgānidā bir nārsālik bōp qālāylık der ekāndā, buning hām bilgāni bilgān!

Qāzi. Qāni qolingni ber, oğlim! (Qolini uşlāb, yengi içidā pul tutqazib.) Mānā uşlā, āl! Toydā sārff bolgān xarācātlār bāyning gārdānigā! Yeb ketārgā ming som, bungā ikki mārtabā toy qılāsān hāli! Qulluq qıl bāygā?!

İmâm. Āl-āl endi! Qulluq qıl!

Ğāfir. (Huşsiz, surātdāy qātādi vā titrāq tāvüş, bilān.) Rāhmāt... Qulluq... (Köz yāşini ārtādi.) Bārākāllā!

Hāsān. Xoş, gāpir? Bu hām āzmi?

114. Ğāfir. (Hāsānning közigā tikilādi, birdān aççığ qıyqırırq bilān pıçāğını şartta suğurib, Hāsānning āldigā taşlāydi). Hāsān ākā! Uring, şu pıçāqni, cāfākāş kökrāgimgā! Uring, öldiring! (Yāktāklārini pārā-pārā, qılār.) Duā qılāmān, xudā hāyringizni bersın! Bālā-çāqangizning ārzü hāvāsini kōring, hāsān ākā!

Xālmāt. Hāy, Ğāfir, turey, tentāk! (Ornidān turgāzib), Qıtıq pārimgā tegmā! Pıçāqni şu hāsān ākāng urādimi?! Çumçuq pir etsa, yūrāgi şır etādi-yu, buning.

Hāsān. Bu cinni bolgānmi?

Ğāfir. Axir, kişi degānni şunçā xorlāysizmi? Men hām ādām, mendā hām yūrāk bār, nāmūs bār, cān bār!

115. İmâm. Qāzi dāmlā, siz hām köp zıqnālīk qılmāng! Ketsa bāydān ketipti, uzāting oşā beş yüzni hām... (Pulni berib.) Mānā, āl, bir ming beş yüz boldi! Endi hāddingdān āşmā! Xafā bolāmiz! izzātingni bil!

Ğāfir. Men hāli hāsrātimni, dārdimni kelib-kelib sizlārgā āytdimmi? Men hāli kelib-kelib ādāmgārçilikni, diyānātni, nāmūsni tuprāq bilān teng qılğān sizdāy rāzil xātinfürüş, qōşmāçilār āldidā şunçālīk pāst tuşdimmi? (Ulārdā küçli hāyācān.) Men nāmūsini, xātinini bāzārgā ālib çıqqan sāvđāgārmi?! Yoq, yānglišāsiz, şāriāt peşvālāri, āgār bunçālīk pul uçūn ölgān ekānsizlār, bu pullārni özārā bōlib ālib, çōntāklārgā uringiz-dā, (qāzigā) siz qızıngizni, (dāmlāgā) siz xātiningizni, (Hāsāngā) siz singlingizni bāygā qōşib beringiz!

Qāzi. Ā, bādbāxt, kāfir!

İmâm. Ā, lān'āti murdāt!

Häsän. Ä,...! Tävbä qıldım de! Kâfir bolding!

Ğâfir. Şulär üçün musulmân bolädigän bolsäm, bolmadım!

Qâzi. Tâşbörân qılış keräk!

Ğâfir. Äxâ! Äxâ! Qalây ekänsiz? Pıçâqni ävväl özinggä ur, äğrimäsä birâvgä ur.

116. Bâı (ğazâb bilân kirib). Hây it, neçün şäriätpânâhlärni häqârät qıldıng?

Ğâfir. Bâı ätä, men xâtinfürüşlärni häqârät qıldım, xâlâs!

Qâzi. Hây, itfe’l, qadr bilmäs! (Bâyğä.) Bâı, şundây muäzzâm sällälärimiz bilân dârgâhingizdägi bir yälängâyâqdän häqârät eşitib ketä berämizmi?

Bây. Cim! (Ğâfirğä.) Gâpni kältä qıl, xâtiningni qoyäsänmi, yoqmi?

Ğâfir (zähärli). Qoysäm nimälär qılär edingiz, bây?!

Bây. Älämän! bîrgä yâtämän!

Ğâfir. Hä- hä, bây! Ävväl uydägilärning hisâbini qılıng! Nimä qıläsiz sävdâ-sâtıqni köpâytırıb!

Bây. Bu nimä degäning, tägi päst!

117. Ğâfir. Bâı, bâzâringiz häli häm çâqqân! Yängi mâl âlsängiz häridârlär âyâğingizning âstidän çıqadı-yu, özingiz ikki qolingizni yänä burningizgä tıqıb qâlâ beräsiz. Axir, bây, qaçângäçä xâtin âlıb, xâtin sâtäsiz? Qaçângäçä qoşmäçilik qıläsiz?!

Xâlmät. E, bu xumpär, mengä şämä qılâyäptimi?

Bây. Xâlmät, çıdamäymän, Xâlmät! Bältäni keltir! Uşlä bu bäd bäxtni! Uşlä! (Xâlmät Ğâfirğä täşlänärkän, mähkäm uşlär)

Xâlmät. Qımırlämä!.. Cäğingi ezib täşläymän!

Ğâfir. Bâı, şuni yäxşi bilib qoyki!

Bây. Xâlmät, Ur!

Xâlmät. Ursäm qolimdän çıqıb ketädi, äkä! Özlaring uringlär!

Bây. (Betläy älmäy.) Häsän, sen bär! Hây, bittäng mirşäbgä çâp!

118. Häsän kelär, tepki yeb qaçär.

Xâlmät (Ğâfirning qulâğığä.) Men seni urämän, sen kökrägimgä sekin källä qıl, xumpär! Sekin!

(urädi.)

Bây. Xâlmät! Pâlvânligingi körsät deymän!

Xâlmät. Hâzır, xöcäyin! qolini qayırıp âläy!

Mänä sengä, mänä sengä. (Urädi.)

119. Ğâfir Xâlmätning kökrägigä källä qılär. Xâlmät yolğândän huşidän ketär.

Ğâfir. Hây bõrilär, sözläringdän qayt! Bolmäsä hâkiminggä barmäymän, mingbaşinggä yälinmäymän, xalqqa ärz qılāmān, xalqqa! Bütün fisqu fasâdläringi, qılğan buzuqçilik, pârâhörlik, nâhâq qân tökkänlikläringi, mening xâtinimni tårtıb âlmâçi bolgänläringi äytib, dâd deymän, başimgä âdām topläb, ğavgâ kötärämän, şarmändäläringni çıqarāmān. (Ketädi.)

Bây . Ğâfir, Ğâfir, şaşmä!

Qazi. Nimä qıldingiz, bây!

Bây. Öling qâzi bolmäy!

İmâm. Şarmändä boldik, şarmändä!

120. Bâý. Bâring ârquasidän, çâping, äldäng! Töxtäting, yupäting. (Qazi, imâm sälläläri çuvälgän hâldä Ğâfirning ketidän çıqadılär.) bir källä bilän huşidän ketdi! La'nät sendäy pâlvangä! (Çıqar.)

Xâlmät (Sekin başini kötärib), Sekin källä qıl, desäm, nâx kökräгимni teşvâräy dedi-yä, xumpär! Uşlä, qâni! Men ungä körsätämän! (Çıqadi.).

Xânzâdä (Pâylägän yeridän körinib). Bu nimä degän gâp? Xânzâdä, közing uyqudä ekän. Qoyningdä ilân bâr ekän, Xânzâdä! Hâ, sâqâling gördä çirigür bây! Mening üstimgä yänä xâtin âlmâqçimisän?! Yänä kimni? bir gädâni! Bir çörini! Hâli sen meni şunça xorläysänmi? Gülbahârdäy kündâşgä çıdâlmâgän Xânzâdä bungä çıdär ekänmi? Yoq! Çıdâlmäymän! Bâý, sening cüzângni berämän! Men sengä ilân bolib bir zâxâr sâlâyki, yaratılğaninggä puşâymanlär yegin! Bu yaşşâmägür Cämilä nimägä şu çaqqaçä mengä äytmäy keldi? Bâý bilän oynâşib yürgänki, äytmägän-dä? (Çäqırıb.) Cämilä! Cämilä!

121. Cämilä (çıqıb). Qâni, qâni Ğâfircân!

Xânzâda. Keläver, tårtınmä, örgängän cäying!

Cämilä. Äyâcân, erim qâni?

Xânzâdä. Ering cäningni âlsin, qaçândän beri oynâşäsän!

Cämilä. Kim bilän, äyâcân, kim bilän?

Xânzâdä. Bâý bilän? Bâygä tegib, bây xâtin bolmâçimisiz? Gâpir, cuvânmärg!

Hâcîânä (Çıqıb). Nimä gâp, nimä şâvqın!

Xânzâdä. Bu yer yütür, oğlingiz bilän oynär ekän. oğlingiz âlmâqçi buni (Yığlär.)

Hâcîânä (Ensâsi qatıb). Nimä deysän? Şu gädâvâççäniyâ? Oğlimni negä pätgä uräsän, Xânzâdä!

Xânzâda. Yâlgân äytsäm kalâmi şârif ursın!

Hâcîânä. (Cämilägä). Râstini gâpir?!

122. Cämilä. Ānācān! Bāy ātā bir āydān beri, seni ālāmān, deb hāl-cānımgā qoymāydi, endi erimni qaqsātāyāpti!

Hācīānā. Bu qandāy şārmāndālik?!

Xānzādā. Gāpir, buzuq, gāpir!

Rāhimā xālā. Hāy, Xānzādāpāşşā, qızımni nimāgā buzuq deysiz! (Cämilāgā.) Nimā boldi, qızım?

Cämilä. Ānācān! (Özini Rāhimāgā tashlaydi.)

Xānzādā. Qızing buzuq!, özing qoşmāçisān!

Cämilä. Ānācān!

123. Rāhimā xālā. Qızım, yıǵlāmā! Seni buzuq degānlārning özi buzuq! Āǵzingizgā qārāb gāpiring, gāccākdār cuvān!

Hācīānā. Hāy, hāy Rāhimā ölgür, qaçāndān beri tiling çıqıb qāldi? Negā kelinimni buzuq deysān? Hu tillāring kesilsin!

Rāhimā xālā. Hācīānā... Şunçā xızmatıngizni qılıb, endi qoşmāçi nāmını āldimmi?

Hācīānā. Yuqāl! Kir içkārīgā, sengā āytāmān! (Hāssāsini yergā urār.) Men özim murāsāgā keltirāmān bulārni.

Cämilä. Bāring ānācān, arālāşmāng, bāring!

Rahıma yıǵlāb ketādi.

Ğāfir (Hānsirāgān, entikkān, kältāklāngān hāldā kirib). Cämilä!

Cämilä (Kältāklāngān erini körib özini ungā tashlār.) Ğāfir ākā, sizgā nimā boldi?

Hācīānā. Ğāfir, bu qandāy gāp?

Xānzādā. Ğāfircānning āşıǵı ālçi! Xātini ārqasidān bāy bolyāpti?

Ğāfir. Āyācān, kesātmāng, ortāngān yürākkā siz hām tuz sepmāng!

124. Xānzādā. Belingdā belvāǵing bārmi? Qandāy şārmāndā, xudā urgān erkāksān? Xātining bāy bilān oynāşādi-yu, bilib turıb indāmāy kelāsān-ā?

Ğāfir. Āyā! Hāqārāt qılmāng!

Xānzādā. Xātining buzuq, xātining şārmāndā!

Hācīānā. Vāy öläy, qoşnilār nimā deyişādi? Vāy dād! Vāy şörim! (Yüzini yulgāniçā kirib ketādi.)

Ğāfir. Yālǵān!

Xānzādā. Tur-ey! Yigitlikkā isnād keltirding! Bāy bilān quçāqlāşib turgānini neçā mārtabā özim körgānmān!

Cämilä. Yālǵān! Tuhmāt!

Xānzādā. Ahā! Ölä! Qorqmā! Qaltirāmā, titrāmā!

Cāmilā. Dād, senlärning tuhmätläringdän, benāmüslär!

125. Ğāfir. Cāmilā, yıǵlāmā, yıǵlāmā! (Xānzādāgä.) Äyācān, siz mening xātinimni buzuq dedingiz, lekin siz emāsmisiz şu iflās şärmändä xānādānning sassıq kökäti! Siz emāsmisiz Gülbahārni bālasi bilän öldirgän qātil! Äyting-çi! Siz, yüzi qassābning bāltāsıdän xunükrāq bolgän qaysi callāddän qalışāsiz. Yuqāl közimdän, benāmüs satāng!

Xānzādä (quturıb). Xālmät, Nimägä baqräyib turāsän? Ur, yer yutkurni! Ur, Xālmät!

Xālmät. Häddingdän āşmä, xumpär!

Ğāfir. Yaqın kelmä! Yānçib täşläymän!

Xānzādä. Öl qorqāq, hezäläk!

Xālmät. Äyācān, Hāzır u it bilän teng bolıř qıyın! Qārāng, yeb täşläymän deyäpti!

126. Xānzādä. Hāy şärmändälär! Şuni bir bilib qoyıngki, Xānzādä tirik ekän, senlārgä kün Yoq! Mening ğazābımdän hāzār qılış keräk! Men bār ekānmän – bālälärdän, āfātlärdän başlāring qutulmās! yür! sengä gäpim bār! (Xālmät bilän kirib ketädi.)

Cāmilā (Ğāfirni boynidän quçıb). Ğāfircān ākā! .

Ğāfir (Titrāb). Gäpir, Cāmilā! Közingä qārā! Ällāqandäy gümānlär yürägimni yāndirmāqdā! Sen çindän bāy bilän...

Cāmilā. Ğāfir ākā!

Ğāfir. Yoq, yāşirmä, cānginām! Qorqmā, bār gäpni äyt! Ägär āçıq äytsāng, seni çertmäymän! Gäpir, cānginām, gäpir?

Cāmilā. Yāşginä cānım bār, axır... Men... Munça meni xorläysiz... Näinki... (Yıǵlār.)

127. Ğāfir (Bāğrigä bāsıb). Cāmilā, qoy! Bās, bās, yıǵlāmā, xatā qıldım, yupätişning ornigä Seni xafä qıldım. Sengä inānāmān... Qorqamān, xālās, çünki mening āltınlārım, mārvarid, mārçānlārım, ātlāşşāhlārım yoq. Yālǵız gāvhardän tınıq, quyāşdän hām yüksäk muhābbätim bār, xālās! Sening pāyqadāminggä saçmāk üçün zārlārım yoq! Lekin cānım bār, cānım! Bāyning mālū mülkigä qızıqıb...

Cāmilā. Bās!

Ğāfir. Meni täşläb ketmäysänmi?

Cāmilā. Bās, boldi!

Ğāfir. Mening muhābbätimni xār qılmäysänmi?

128. Cāmilā. Bās? Bās! Bās! Ortāmāng meni: etlārimni niştār bilän tilsinlär, xānümānimgä ot qoysinlar, başımdä tegirmān tāşı yürgizsinlär, men sizdän ācrālmäymän!

Häli men sizdən süyünçi âlmâqçı edim, bizni kim äcrätä âlädi, axir ikkimizni mähkäm bağlaydigän yänä bir zäncir, üçinçi bir ädäm...

Ğäfir (Közlärini kattä açıb). Cämiläm! Cämiläm! Rästmi? (Bağrigä bäsär).

Cämilä. Ketämiz! Mağarädä yaşäsäk häm işqımnı küyläb, sizni älläläy! Ägär käftingizgä tikän kırsä kiprigim bilän çıqaräy! Ägär otirgän cäyingizgä häs-xäşäklär tökilsä, saçları bilän supüräy, çangi çıqsä köz yaşları bilän suv sepäy, cänginäm!

Ğäfir (Häyəcän içidä köz yaşını ärtib.) Cämiläm! Äppägim! Väfädärim! (Bağrigä bäsär, qızgın-qızgın öpär.)

Pärda

UÇINÇI PÄRDÄ

129. Qädirqul mingbaşining şarqça salingän bezäkli və dəbdəbəli həvəsi.

Qädirqul (Öziçä). Hä, köräsän-dä! Bu mingbaşılıq mengä äsänlik bilän tüşgän emäs. Men kim?! Meni Qädirqul deytilär. Mening hər işgä küçim yetädi. İş degänni qatirämän häm! Äyägimdän yer yüzi, qamçımdän hämmä cänivärlärning izi titräydi; Bu mingbaşılıqning hər bir sâqqası bir kambağalning bir aylıq puligä tüşgän-ä! Häli bunça qarz, çıqımlarning üstigä ikki qızni uzätiş, bir oğlını uyläntiriş, bir xatnə toy häm bär. İnnäykin özümgä oşə mähı paykär qızni alış, bulärning üstigä yängi imärät sālış, muräsä-mädärä üçün mähälläning mächitini yängiläb beriş kähı äncä mächärälär bär. Bu kün äybdär bolib qalış bolsä, köz äldingdä eçkining sâqälidäy likilläb turgändäk gäp. Negäkim, bu rus törälärigä işänib häm bolmäydi. Bugün bittəsi ketsä, ertägä yänä bittəsi kelädi. Tez-tez mängläyini mäyläb turmäsäng, gücürlägäni gücürlägän! Şuning üçün qırq-ellik tənüb yaxşı yer, bittä-yärimtə bağ-mağ qilib qoysäk, bir künimizgä yäräb qälär. Märdikärlikkähäm yärämäsliğimiz äniq. İt häm, bit häm kün körädi. Gäp xän bolmäsäk häm xän taqlid umr ötkäzişdä qalgän. Äxirät bölsä öz yolidä. Beş vaqt nāmāzni cäyi kelgändä oqıb, rözäni tutıb, unça-münçä zäkätni berib tursäk bolädi-dä! Cüdä bolmäsä, birär märtäbä Bäytillägä bəriş, mulläciring bolgändän keyin ulämä-çşänlär qanät-quyruq bolib, ärşgä uçış mänä bu yerdä turgän gäp! Hä, hä, hä! Sälühbäy bilän yäräşib qalgänim häm yaxşı boldi. Bu baying pristäv, Häkimtöräning äldidä äbroyi kattä. Änävilär bölsä, dādxāh-dādxāh deb közimning yağını yeb, bugün törttə iflās kambağalni yänigä alıb, mengä qarşı iş körmäqçı bölişädi. Men hämmängni käfängädä qılāmān, deb bu ämälni sātıb äldim. Men xalqning xävlisini oğridän qöriqläymän deb buni äldimmi?! yoq! Mençi (Kissäsini körsätib.) mänä buni tölgazämän deb ämälärlikni äldim. Hämmänging qanınıni içämän! Qäni, säylämäçi! Säyläsäng bir bälä, säylämäsäng ming bälä! Meni biläsänmi?

130. Qulmät mirşäb (Yänä bir mirşäb bilän ikkisi käsäl dehqänni bağlāb ālib kiritādilär). Mänä xöcäyin, ālib keldim! Käsälmän deb kelgäni unämäydi, xumpär!

Qādirqul . Bächçäğar, yaxşı bahānā tåpibsän-ä!

Käsäl dehqān. Taqsir, xudā xäyringizni bersin... Käsälim āğır... Rāhm qıling, (Yutälädi.)

Mingbaşı. Yutälmä, bächçäğar! Nimägä sen bāyning paxtāsini yaxşı pārvāriş qılmāy qoyding! Qarzingi unutdingmi? Negä sālqlārni tölämäysän?!

Käsäl dehqān. Mingbaşı dādxāh, xudā häqı kāsälmän... Körpa-töşäk qilib yātıb āldim... Mirşäblāringiz köz yāşimgä qārāmāsdän meni sudrāb keltirdilär... Bir çekkəsi kəsällik... Ävqatdā mǎzā yoq, bāyning yerigä ikki künginā qārāy ālmāy qāldim, xālās. Sālqlārni töläşgä küçim yetmäydi. Rāhm-şāfqat qıling!

Qādirqul. Şunāqami? Rāhm-şāfqat qıläymi? (Qulmätgä.) Ur, la'nätini?

131. Mirşäblär urādilär.

Käsäl dehqān. Taqsir, urmāng, kāsälmän... Ölämän... Ölämän,...

Qādirqul. Ur!..

Qulmät. Huşidän ketdi, dādxāh!

Qādirqul. Ölib qālmādimi? Ālib çıq, yertolägä tāşlä!

Mirtāblär kötārib ketādilär.

Bāyāgi oğrini ālib çıq!

Mirşäblär Ğāfirni ālib çıqadılär. Daräxtgä yārim yäläygāç qilib bağlāydilär.

Qādirqul. Sen nimägä bāyning pulini oğrlāding?!

Ğāfir. Men oğrlāğānim yoq!

132. Qādirqul. Mänä bungä nimä deysän (Sāndiqçāni körsätib.) Bu sāndiqçādāgi pul bilän veksellārni ärävāngdän tåpib āldilär-ku? Qayergä berkitmāqçı eding?

Ğāfir. Ölimdän xabārim bār, bu gāplārdän xabārim yoq. Hāmmāsi bāyning hıylā-nāyrāngi.

Qādirqul. Sen oğrıbaşısän, şeriklāringni äytib ber!

Ğāfir. Men oğrı emāsmän! Meni oğrı degānlārning özlāri oğrı.

Qādirqul. Cim, āhmāq! Bāyning bultur küzāk bir qaşqa āti yuqālgān. İkki ming som puli sārāydän oğrlāngān. Şulārni hām sen oğrlāğānsän. Gāpir, şeriklāring kimlär?

Ğāfir. Mening şeriklārim yoq.

Qādirqul. Yakkā oğrımısän! Ur! (Urādilär.)

Ğāfir. Taqsir, häqıqat qıling!

133. Qādirqul. Haqiqat mənə şu! Şunāqa qılsām, həqiqat mengə ma'lum bolādi.
Dərmāning bārmi...

Mirşāblārnıng qamçı, gavrānlāri uzilādi.

Qulmāt! (Özi turib qamçilāydi.)

Ğāfir. Haqiqat qılın, bāy bu yol bilān mening xātinimni tårtıb ālmāqçı.

Qādirqul. Xātinıng sāzmi? Gāpnı bu yāqqa burmā! Çirāylik xātin sen gādādā nimā qılādi (Qulmātğā.) Alıb bār! Şeriklāringi āytmās ekānsān qamçılārim āstidā olāsān!
. Xānzādā içkārıdān çıkar.

Rahima, Xānzādā, kel singlim, şu yerdāmidıng?

Xānzādā. Ānāmlārnı körgāli kelüvdim.

Qādirqul. Qāni singlim, süyünçini berāver. Ering bilān yārāşib qāldik.

134. Xānzādā. Yāxşı iş boptı. Eşitib köp xursānd boldim, ākā!

Qādirqul. Ering bilān qandāysān? Endi tüzük bolib qālgāndırsān? İlgāri mengā öçākişib, sengā tāzā hām āzāb bergāndır-ā?

Xānzādā. E ākā... qoyıng, dāstānimni açmāng... (Köz yāşını ārtādi.)

Qādirqul. Qattıq xafā qıldimi?

Xānzādā. Oşā künlāri, senıng ākāng ānā undāy, ānā bundāy, hāmmāng bir ādām...
Hāmmāng mengā düşmān deb, qānlār yutdırdı.

Qādirqul. Ering özi yāmān ādām. Şāşmāy tur, mənā bu sāylāvdān esān-āmān otıb ālāy, innāykin u bilān gāplāşāmān. İlāci bolsā seni çıkarıb ālāmān.

Xānzādā. Xāzir üstimgā yānā xātin ālmāqçı bolib yūriptı.

Qādirqul. Xabārim bār. Xızmtātkāri Ğāfirning xātinı-ā?

Xānzādā. Hā oşāni... Siz bolsāngiz Ğāfirni qamāb qoyıbsız...

Qādirqul. oğrı bolgāndān keyin qamāymızdā!

Xānzādā. Bu hāmmāsi bāyning hıylāsi.

135. Qādirqul. Bilāmān! Sen kāyimā! Māyli, bāy nimā qılsā qılsın. Qoyıb berāylik!
Men u bilān sāylāvdān keyin gāplāşāmān. Āğār şu tāpdā ğıng-ping desām, özım zārār körāmān. (Külib.) Hāyrānmān!.. Bu bāyning tağabeyāti şunāqa pāstmi? bir kāmāğal, gādā xātingā āşıq bolib yürsā-yā, bu ādām? Undāy xātinlārnıng mingtāsi senıng tırnāğınggā ārzimāydi.

Xānzādā. Bu yerdā bāşqa gāp bār, ākā. Oşā Ğāfirning xātinı Cāmilāning özi cüdā çirāylik nārsā. Uning āzādāligi, hüsn cāmāli, pāzāndā, çevārligi hāmmāning āğzigā tüşib ketgān-dā. Bāy oşāning üçün küyükişib olāyāptı-dā.

Qādirqul. Ä?! Şunāqami? Cüdā tānnāz degin!

136. Xānzādā. Şāhārdā bittā desām yālğānçı bolmäymän. Uning çirāyi öz başığā bälā boldi. Şu beçārā xātingā rāhmim kelādi. Äyniqsä, bugün erining qamalgänini eşitib, tutāqıb ketdi. Sizning yāningnizgā ärzgā kelmāqçı edi. Özi hām 16 yāşdā... Şu qızgā bir rāhm-şāfqat qılsāngiz bolār edi, äkā! Ätäyin sizgā şuni äytgäni kelgän edim.

Qādirqul. Bolmäsä äytgil, kelsin! Ärzini tingläymän, yārdām berämän. Hāzır kelsin. Xānzādā. Men özim ālib kelāmän.

Qādirqul. Lekin, bāy bilmāsin. Biz mingbaşı bolgānimizdān keyin ärz bilān kelgän kāmbağalni hām, bāyni hām bārāvār söräymizdā. Bār, tez kel. (Mehmānxānāgā kirib ketādi.)

137. Xānzādā. (Çıqarkān.) Tuzāqni yāxşı qurdim. Endi Cāmilāni keltirāy. Äkām uni bir körgändäyāq cinni bolādi, qālādi. Änä şundān keyin tāmāşāni körāsān! E, āhmāq bāy, meni Xānzādā deydilār! Gulbāhārni hāzān qılgān, bālāngni ācāl suvidā çömiltirgān Xānzādā — men bolāmän! Sen hāli mening üstimgā xātin ālmāqçimisān! Seni şundāy bāplāyki... özing qāyıl qālgın! (Çıqar.)

Qādirqul. (Mehmānxānādān çıqıb.) Cāmilāxān! Cāmilāxān yügürgänniki emäs, buyurgänniki... Tasāddüging ketāy, ğāyibānā āşıq boldik-kü... İş qilib, bāygā bildirmāy bir rāhāt qılsāk qılibmizdā!..

138. Qāzi, imām kirādi.

Qāzi. Ässālām āläyküm, mingbaşı dādxāh!

Qādirqul. Vāälāyküm ässālām, keling qazi! qāni mārhamāt, dāmlā! (Otirādilār, fātiḥā.)

İmām. İlāhā, mingbaşining ābröyigā ābröy qoşılsın.

Qādirqul. Qāni qāzi, nimā xabārlār bār?

Qāzi. Sālīhbāy bilān hāsān ellikbaşı sizning mäsālāngiz yuzäsidān keçādān beri Hākimtörā hāmdā pristāv törāning huzurigā qatnāmāqdālār. Keçā ulārni kütib üç xuftāngäçā intizārlik tārtdik. Bugün cüdā hām xayālimiz oşā tāmāndā boldi. Hāsān ellikbaşı hāli xabār keltirgāni yoqmi?

Qādirqul. Dārāgi öçib ketdi uning hām!

İmām. İşqilib, taqsirim bolmäy ilāclāri yoq.

139. Qādirqul. İlāhım dāmlā, nāfāslāri mubārāk... Men sizlārning yārdāmlāringizni āslā unutmäymän.

Qāzi. Älbättā, dādxāh, ālbättā. Xoş, qāni endi, Ğāfir nābākārni nimā qıldingiz?!

Qādirqul. Ğāfirning bugün keçāsi oğırlāgān sāndiğı bilān tutıb keltirdim, ölgündāy kaltāklātdim.

Qāzi. Zimmāsiga qandāy günāhlārnı qoydingiz?! Bāy şuni bilmāqçı...

Qādirqul. Nimā bolārdı, oşā kūngi tādıbirimiz-dā! Bāyning pulini oğırlāgān, şariāt peşvālārnı hāqārāt qılğān.

140. İmām. Bāy ungā rāzi emās, uni qattıqrāq bālāgā giriftār qılmāq üçün bu āyblār yetārli emās, deydilār.

Qādirqul. Ācāb ādāmsız-dā, dāmlā! Bittā sāvil bāşni yoq qılmāq şunçālik müşkül ekānmi? İşning bu yāğını xān taqlid qıldik. Endi gāp Hākım törädā qāldı, xālās. Yānā bir ming, yārim ming bolsā, bolādi-dā... Ānā undān keyin hākım törā Ğāfirni bir tepādi, toppā-toğrı Sıbirgā bārib tuşādi.

Qāzi. Bu bāy bolādigān bolsā, uni hām āllāqaçān toğrilāb qoygāndır.

Qādirqul. Bolmāsāmçı!

141. Hāsān ellikbāşı kirādi.

Hāsān. Āssālāmü ālayküm, dādxāh! Qāzi pāççālār hām şu yerdā ekānlār!

Qādirqul. Bārmisiz, Hāsān ākā!

Qāzi. Münçā keçikdingiz, Hāsānbāy?

Hāsān. Quruq kelişgā uyāldım-dā, taqsir!

Qādirqul. Qāni, bōrimisiz, tulki?

İmām. Xızrū İlyās devūring. (Kūlgi.)

Hāsān. Bizning ātā-bābāmız tulki emāsmı?! (Kūlgi.) Qāni yārliqni ālävering!

Qādirqul. Bizni yārliqdān qāçirgān cāyingiz bārmi? Qāni, gāpiring! Sizni bir qışlāqqa amin qılışgā qarzdār boldik-dā!

142. Hāsān. Bāy ātā bilān pristāv törā ikkāvları Hākimtörā āldidān keldilār: «Bārib āyt, mingbāşı xātircām bolāversin, ornidā ālsā kerāk» deb āytibdi. İnnāykin, bāy ātām: «Mingbāşigā āytkin, Hākimtörā bilān pristāv törāni şu bugün mingbāşı tilidān mehmāndārlikkā da'vāt qilib qoydım» dedilār.

Qādirqul. Şu bugünmi?

Hāsān. Şu bugün!

Hämmā. Ānā xālās!

Qādirqul. Ölmā, Sālih bāy!. Köp tāntı ādām-dā!

Qāzi. E, dādxāh, āşığingiz ālçı. Suyünçi berāvering!

Qādirqul. Mānā! kāmigā biz qarzdār. (Hämmāsiga pul berādi.)

Hāsān. Tezdān uriniş kerāk.

İmām. Uluğlārimizning köngli xursānd bolıbdır.

Qāzi. Pristāv törāning özi yāxşı ādām. Yāxşı-dā, zārşünās.

Häsän. İnnäykin, äkä, özimiz hām tek yātmāsāk, yānā başqa çārälärni körib tursāk.

Qādirqul. Qandāy çārälär?

143. Häsän. Mening aqlim şukim, dādxāh, nāmzādım tāmānigā ötgānlärni hām qolgā ālış üçün şu kün keçäsi mening hāvlimgā çäqırsāk, bir āzginā ziyāfātçā bilān köngillärini tāpib, bittādān ton, on-on beş somdān pul bersāk. Şāyād, ulärni hām qolgā ālib qālārmız, deymān. Nimā dedingiz, dāmlā?

İmām. Älbättä. Lekin māvqei kelgändä biz hām sözlāb ötäylik. Ziyāfātğā bir-ikki mahallāning imāmlärini, bir-ikki nāfār müdārrislärini, ilāci bolsā Miyānxān hāzrāt bilān Sābir eşānimizni çäqırıp, bittādān tāzārāq şāmāvlärdān qıygızılısā tağın yāxşırāq bolār edi.

Qādirqul. Ulärni buyruqdān keyingi ziyāfātğā çäqırsāk hām bolādi.

Qāzi. Bundā başqa bir hikmāt bār-dä!

Qādirqul. Qāni!

144. Qāzi. Ävāmünnāsning közigā sällä bāmücärrād körinişi bilān inān-ixtiyāri qoldān ketādi. Mālümki, bizning sällälärimizdä bolgān siyāsāt, Hälāküning qılıçidān hām ötkirdir, taqsir!

Qādirqul. Xoş, bolmāsā dāmlāning gāpläri hām toğri. Ziyāfāt āncāmıdā gāp yoq!

Häsän. Endi vaqtning özi şundāy nāzik keldi. Äz bolsā eplāb kör, köp bolsā seplāb kör zāmāni emäs, qāpçıqni oynātā turgān māydān bu!

Qādirqul. Bu yāqdā Hākimtörägā ziyāfāt, u yāqdā xalqqa berilädigān ziyāfāt. İşqılıb uyım küyädigān boldi, Häsän!

Qāzi. Qoyāvering, xudāning özi yetkāzādi.

145. Qādirqul (Häsängä). Dāmlā, Zākırgā xat yāzib yubārādilār. Sen ikki yüz som pul ālib, Ätāxöcā tönfürüşning dökānigā bār. İkkitā yāxşı kündāl berib yubārsın, xākimtörä bilān pristāvgā qıydirāmız. Qāni dāmlā, Zākırgā ikki enlik xat yāzing.

İmām. Bizning xatımız āndāk badxātrāqmikān-a, qāzi dāmlā!

Qāzi. Yāzing, taqsir, yāzing!

İmām. Eşān mırzā qaydālār!

Qādirqul. Māyli, yāzāvering, işqılıb bir kārā çiziq bolsā bolādi-dä.

İmām (Uyālib). Yoğe, cüdā hām bolmāğurdā, bolmāsā bācānidil edi-kü.

Qādirqul (İstehzā bilān). İkki yüz somning özini hām yāzā ālmāysizmi? Qanaqa gāp bu?

İmām. (Boynigā ālib.) Toğrisini āytsāk, xatımız yoq hisāb-dä!

146. Qādirqul. Dāmlālikning bari xatmi kur'ān bilān taziyağā ekān-dä! (Qāzigā.) Siz hām şunāqa bādxātmişiz, qāzi dāmlā!

Qâzi. Yoğe... Qâni bersinlär! (Yâzâdi.) Mänä dâdxâh!..

Qâdirqul. Mänä, tezdä âlib bär.

Häsän.Çıqadi.

Qâzi. Bolmäsä bizlär hăm nāmâzi peşinni oqıb kelämiz.

İmâm. Hâ, şundäy bolsin. Ungäçä ziyâfât äncâmläri taxt bolär.

Qâdirqul. Dâmlä bäräversinlär! Sizgä andäk gäpim bär.

İmâm. Sizni bolmäsä mäclisdä kütämän taqsir.

Dâmlä çıqadi.

Qâzi. Xop bolädi (Lätifcân kirädi.)

Qâdirqul. Lätifcân, keldingizmi? Kättä ziyâfâtgä hâzırlık köring!..

Lätifcân. Xop bolädi, dâdxâh... Bordağını suyişgä qassâbni çäqıräymi?

Qâdirqul. çäqıring...

147. Lätifcân çıqadi.

Xoş, qâzi dâmlä, qâni bâygä-kü, qoling orgilsin Cämilâxânni âlib beryäpsiz, bizgä indämäsdän...

Qâzi külär.

Bizning işimiz nimä boldi? Âtäsi bilän gäpläşdingizmi?

Qâzi. Taqsir, Cämilâxânni bunçaligini bilmäy qâldiq, bolmäsä-kü, özimiz hăm xaridâr bolärdik... (Külgi.)

Qâdirqul. Qâni, gäpgä kirişäylik.

Qâzi. Dâdxâh, biz hăm bilämizki, siz kâbi siyâsät egäsi bolış hăr kimning işi bolmägäni singäri, sizning töşägingizgä âyâq bâsiş hăm hăr qandäy qalängı-qasängı qızlärning baxtigä uçramäydi, hăm uçramäsin deb umid qılămän.

Qâdirqul (siltäb). Gäpingizning dărâmädi tüzük, kältä qıllıng!

148. Qâzi. Bär-yoğı orta-ârädä bir-ikkitä sâbâb bolätürgän xâdimälär bär. Yoqsä mingtä undäy kambağalning yäxsân bolgäni bilän siz kâbi uluğlărımız mărhamätining bâşımızgä bir märtä sâyä sâlgäni!

Qâdirqul (Külib). Nimä hâdisälär bolärdi? Çäp közing uçıb tursin deng. Ärpämiz xâm qalıb, ât tartâlmäy qâlsä-yä. Mengä tik qäräytürgän köz-pöz bär mı?

Qâzi. Dâdxâh, tikänning hâddi bärmi kân sizning pâşinängizgä qadälsin. Bazı kişilärning qolidän iş kelmägändä hăm âbröyingizgä bir xıl mälâmät keltirädigän cäylärini ändişä qılămiz.

Qâdirqul. Nimä ekän? Bilib bolädimi oşä ändişälärni?

149. Qāzi. Bir qamçiligi udirkim, hāli qız on ikkidān on üçgā endi āyāq bāsgān. Yāş bālā. İkkinçidān şudirkim, yüzidā āz-māz çirāyi bolgāni bilān ōzi tāgi pāst. Sizning āstānāngizgā sirā ārzimāydi. Üçinçisi şudirkim, beşik ketdi bolgāndān buyāq hār yil rasm-rüsümlāri qılışib, yaqın vaqtlārdā toyligini hām berib qoyipti. Toyni buzgāndā xalq içidā ānçā şāv-şüvgā sābāb bolādi. Qısqası şudirkim, pāst bilān bolgān işning āxiri hām pāstlik bilān bitādi. Sizgā qız tāpılmāydimi, mingtāsini tāpib berişgā men ōzim tāyyārmān, āylānāy dādxāh!

Qādirqul. Mening hāmmādān hām qızıqqānim, uning yāşligi, kōrkāmligi, qālā bersā ortādāgi nāfsāniyāt. Äytgānimni qılāmān dedimmi, qılāmān. Hām qılışim kerāk! İt bolsā, bit bolsā hām äytgānim bolsin. Biz mānā şuning üçün bu āmāl degān müşkölüni sātub ālib otiribmiz. Yoqsā mingbāşılık qılmāgāndā āç qālārmidik?

Qāzi. Yoğe, ālbättā!

150. Qādirqul. Ālib bir kōrāylik, yūrākdāgi ōçlār bāsılsin! Pāstlik qılsā ānā ulārning bittāsi bolib, uyning bir burçāgidā otirār yāki bir tepārmiz, ōzini uyning tāvādānidā kōrār, nimā?! Halqning mālāmāti bilān mening nimā işim bār! Şu halqmi, axir? Undān kōrā, kōrgān, oynāgānim ğanimāt. Biz hām oşālārçālik tārnav-pārnavingizni hōllāb qālārmiz.

Qāzi. Ālbättā, bolsin, degāningiz bolādi-yu, dādxāh, gāp tārnavdā emās, undāy bāyvāççā hām kāmbağalning yüz xıl dāstūrxānidān sizning itingiz āldidān qālgān bārmāqdek süyāk ming mārta yāxşi! Mendān sirā kōnglingizgā şübhā keltirmāng. Nimāgā desāngiz, xālis xāyıraxāhmān.

151. Qādirqul. Keling, qoying, ākā! Xālis xāyıraxāh ilgāri tuğılğān bolsā, tuprāq āstidā qālib ketdi. Endi tuğılādigān bolsā, yānā birār ming yillār bārdır.

Qāzi. Dādxāh!

Qādirqul. (Sözini kesib). Āzim kōnçini yāki kōçādāgi birāntā devānāni nimāgā sāylāmāydilār! Mening nāmzādimning sāqqalāriini sāylāv qutimgā yumālātğān qāzi dāmlā bilān Hāsān ākāning pānçālāri emās, bālki çōntāgimdān ormālāb çıqıb turgān on tuyāqlık ōrgimçāklār edi. Meni kōp sāddā deb oylāmāng! Keling, māydā-çüydā gāpni qoyib turing, bāring! Şu bugün qat'iy cāvābni āling! Şu hāftā qızini berişni bilsin yāki turmāgā kirib otirişning hārākātini qılsin. U tārāfni kōriş mening ōz işim.

Qāzi (Turıb.) Xop, xop, dādxāh! Sizning rāziligingiz şundāy bolsā, istār xursānd, istār xafā qilib bolsā hām qolimizdān kelgānçā kündirāmiz. U tārāfdā axir, ōzingiz bār-kü!

152. Qādirqul. Qāni qurbini kōrāy, intirlāb kōrsin! Kimning cāni bolsā, māydāngā çıqsın, bāring.

Qāzi. Xop, (Çıqıb ketār.)

Qādirqul. Padāringgā la'nāt! Sening qolingdān keldi-yu, mening ornimgā mingbāşı bolib, mendān hām xunükrāq işlār qılmāy qoydingmi? Xalq ixlās bağlāğan bittā sāhibkārāmāt sen özingmisān? Yāki Sābir eşāningmi? Dāmlā imāmingmi? Tongızning goştini qoysāng mākrüh bolādi, deb özi puflāmāy yeydi. Ulāringgā qārāgāndā men çiltānmān-a, çiltānmān. (Kirib ketār.)

Pārāncili Cāmilā vā Xānzādā kirādilār.

Xānzādā. Cāmilāxān, qorqmā! Kirāver, ering şu yerdā.. Men ākāmğā hāmmāsini uqdırıp qoygānmān. Men seni bekārgā xafā qılğān ekānmān. Sen beçārādā günāh yoq ekān. Hāmmā āyb bāy ölgürdā ekān. Ākām sengā yārdām berādi. Ākām kättā āmāldār. Ungā öz tiling bilān ārz qılsāng yāxşı bolādi.

153. Cāmilā. Āyācān, özim qorqamān. siz yānimdā turing... Gāp örgātāsiz.

Xānzādā. Men hām yāningdā bolāmān. Lekin ākām bāşqa bir ādām āldidā sūrāy ālmāydi. Ārzingni yıǵlāb turib āyt! İnnāykin, cin urmāydi, erkāk kişidā, çimmātingni kotārib, cāmālingi kōrsātib qoy...

Cāmilā. Vāy, u nimā degāningniz, āyācān! Qoying...

Xānzādā. Ey tentāk... Yüzingi birāv kōrgān bilān yeyilib qālādimi... Şundāy qilib, ākāmni āldāysān-dā! Men hām birāvgā işim tüşgāndā yālgāndān qāşimni qāqıb, kōzimni sūzib, işvānāz qılārdim. İnnāykin, işim bitdi, eşāgim lāydān ötdi deb özini āhmāq qilib ketāverārdim. Maqsāding eringi qutqarişmi?! Erkāk kişilār çirāylik xātin bilān çirāylik muāmālā qılışādi. Sen qorqmā. Men ānāmlārning āldidā bolāmān, Ākāmning özi hām yoq ekān. İçkārīdā bolsā, āytib yubārāmān. (Kirib ketārkān, öziçā.) Endi ākāmğā tāyinlāymānki, Ğāfīrgā qattıq āzāb bersin, uni qıynāsın, dādlātsın, bu esā Cāmilāni qorqıtış, qolgā ālış, uni ākāmning qoynigā sālīb, bādnām qılış üçün eng qolāy yol!

154. Cāmilā. Uf, çārçādim,.. Tāliqdim. Ey xudā, yūrāgimğā dāldā ber. Qorqamān, qaltirāymān. Umrīmdā kelmāgān cāylār, xeç kim yoq. (Qorqıb.) Vāy öläy! Kimsān desā, nimā deymān? Meni oǵrı xātin gümān qilib, uşlāb ālsālār-ā? Ğāfīrcānni keçādān beri axtārāmān. Peşānām qursın, peşānām! Yūrāgim oynāydi... Dir-dir tıtrāymān, E, xudā, negā meni bunçālik cābrū cāfālārgā mubtālā qılding?! Şādliklārimni tuprāqqa kōmdirding! Çindān toǵrı āytgān ekānlār: Xātin kişining bāşı, uy içining āǵır tāşı deb. Bu bāş şundāy qattıq tāşki, hār bir zulmū cāfāğā bārdāş qılādi. Bāşim āylānādi. Mingbāşigā nimā deyman? Yālināmān, yıǵlāymān, bālki mingbāşining kōngli yumşār, hāqıqat qılār. Mingbāşı insāfli ādāmdır. Bāygā oxşāgān berāhm emāsdır. Cigārimning qāni bilān āqqan kōz yāşlārimğā, āhū zārlārimğā şāfqat qılār. Uying quygūr bāy, meni sārsān qılding. Özing mendān bāttār sārsān bolgin, ilāxi!

155. Ğāfīrning kältäk āstidä ingrägän āvāzi eşitilädi, birdän cälängläb.
Vây, kim? Kim bu? Birāvni uräyāptılār? bir beçārägä āzāb berādılār, āzāb! Bu Ğāfīrcân emāsmikān? Yoq! yoq! Qayerdän kelädi bu färyād? Yürägimgä ništärdek bātādi. Kim boldi? Ä? Vây oşā erim Ğāfīrcân! Erim! Oşāning özi! Ğāfīrcân! (Hār yāngä telbälärdek çāpādi.)

Lätifcân. (Çıqıb.) Kimsän?

Cämilä. (Titräb.) bir baxti qarā beçārā xātin, mingbāşı pāççāmgä ārzgä kelgän edim.

Lätifcân. Säbr qıl, Hāzır çıqadılār.

Kirār, mingbāşı çıqar.

Qādirqul. Lätifcân, āmāldārlik çāpānimni üstimgä yap!

Lätifcân çāpānni elkāsigä tāşlāydi.

Nimä ārzing bār?

156. Cämilä. Mingbāşı pāççā, bir zālimning zulmi bilän ādā bolgän şorlik xātinmān. Mening uyimizi buzdılār, zālim bāyning tuhmāti bilän sizning ādāmlāringiz erimni tutıb kelgānlār, hāzır u beçārägä āzāb berādılār. (Yālinib.) İlāxim mārtebāngiz uluğ bolsın, bālā-çāqangining ārzü- hāvāsini kōring, men ğaribning duādān bōlākkā küçim yetmās, mening erimni qutqaring, uni qıynāmāng! Änä! Änä! Urmāsinlār, meni ursınlār, meni! Äğār qādir bolsāydım, bütün dūnyāni sizning āyāğingiz āstigä tōkārdımü, erimni xalās qılār edim.

Qādirqul. Ering kim?

Cämilä. Änä! Änä! Yığlāydı günāhsız!

Qādirqul. Ğāfīrmi?

157. Cämilä. Hā, Ğāfīrcân. U beçārā öz nāmısu üçün tälāşādi, xālās, āzāblāmāng. Ortāngän, qaqsāgän cānımgä rāhm qıling!

Qādirqul. (Köz bilän ımā qılib.) Lätifcân, sen köçägä çıq. Bāydän xabārdār bolib tur!

Lätifcân. Xop, xōcāyın. (Çıqadi.)

Qādirqul. Şāşmā, Cämilä degän senmisän?

Cämilä. Hā, oşā tālei pāst Cämilä.

Qādirqul. (çetgä.) Baxtimdän āylānāy, bu hām bolsā xudāning ināyāti, buning cüdā hām ta'rifı ketgän (Cämilägä.) Cämilāxān, men hāzır āytāmān, eringi qıynāmāydılār. (Kirib çıqadı, färyād töxtāydi.)

158. Cāmilā. (Tinglāb.) Xāyriyāt. (Yengil nāfās ālār.) Rāhmāt, qulluq, mingbāşı
ātā!

Qādirqul. Şaşmā, sen rāstdān Cāmilāxānmisān, tağın Ğāfir oğrining pārancigā
orālib ālgān şeriklāridān bolmāgin? Mengā qārā-çi. (Çimmātni tārtādi vā öziçā.) Sütgā
çāyqab ālgāndāy āq, quling orgilsin māmāqaymāq! Vāydād, bāyning qutürgāniçā hām bār
ekān. Ā, xānāsāllāt bāy-yey, diding cāyidā! (Cāmilāgā.) Hāy singlim, mengā qārā, axir
ering oğribāşı, undāy yārāmās ādām bilān birgā turib nimā qılāsān? Biz uni zindāngā
täşläymiz, dārgā āsāmiz!

Cāmilā. Mingbāşı pāçça! Bu hāmmāsi yālgān, bohtān! Şoring qurğurgā tuhmāt!
Axir, qāzi dāmlāngiz hām pārāni kättā ālıb, bāyning degānini deyāpti-dā.

Qādirqul. Maqsādgā kel!

159. Cāmilā. Men zālim bāy tepāsidān sizgā ārz qilib keldim. Mingbāşimiz bolāsiz,
hāqıqat qılın! Bāyning cāzāsini bering. Erimni qutqaring!

Qādirqul. Xop, hāqıqat qılāmān. birginā bāyni emās, kättārāğining hām ādābini
berib qoyışgā yarāymān! Xop, yāxşı qız, āvvāl eringi hāqıqat qılāylik, qāni. (Öziçā.) Vāy-
vāy-vāy! Bundāqangi tınıq xātinni umrimdā birinçi mārtebā körişim. (Cāmilāgā.) Āğār
eringni şu āğır cināyātdān qutultirib yubārsām, mengā nimā berāsān?

Cāmilā. Men sizni ölä-ölgünçā duā qılāy, lāyıq körsāngiz çöringiz bolib, eşigingizni
süpürāy! Kiringizni yuvāy. Bālālāringizni yelkāmdān tuşirmāy kättā qılāy, men benāvā
beçārāgā yārdām bering!

Qādirqul. Xop, yārdām berāy. Lekin bāy bilmāsin. Qāni yür, başlāb men sengā
eringi körsātāy.

160. Cāmilā, sevinib yertolāgā tāmān yürādi.

Yoq, bu yāqqa yür! (Mehmānxānāni körsātādi.)

Cāmilā. U mehmānxānā-kü? Erim u yāqdā nimā qılsin?

Qādirqul. Yertolāgā, mehmānxānā ārqasidān yol bār, xālās! Ering şu yerdā,
yürāver! Qāni yür, āppāq qız.

Cāmilā āyāğı tārtmāy mehmānxānāgā kirādi. Cāmilā kirkāç, Qādirqul eşikni bekitib
ālādi, bir āz ötgāç, içkāridān Cāmilāning fāryādi eşitilādi.

Cāmilā. Dād deymān, tegmā mengā! Bu nimā qılgāning! Nāinsāf, xudā bexābār!
Vāydād! Ölim bersin sendāy mingbāşıgā!

161. Xālmāt Hāvliqib kirādi.

Xālmāt. Mingbāşı pāçça, mingbāşı pāçça! (Dādni eşitib.) E, kim bu? Cāmilāning tāvuşı-kü? Ā bādbāxt-e, nimā qıldim, şaşmā (Eşikni qattıq qāqādi.). Mingbāşı dādxāh, hāy mingbāşı dādxāh.

Qādirqul. Kimsān?

Xālmāt. Bāy ātām kelāyāptilār! Mehmānlār bilān...

Qādirqul yārim yālāngāç pāypāslānıb, yıqılıb, tōrtlib içkārīdān çıqadi.

Qādirqul. A! Bāy?!

Cāmilā. (Sāçları gıcımlāngān, köynāgi yırtılğan, yüzlāri tilingān hāldā çapıb çıqadi). Hu sāqāling gördā çirisin, sendāy mingbāşining!

Qādirqul. Yoqāl, sāçı yuluq bādbāxt!

Cāmilā. Mingbāşı bolmāy öl, benāmūs!

Xānzādā. Ākā! Bu nimā qılğanıngiz? Yāxşimi şu işingiz!

162. Qādirqul. Xālmāt! Xālmāt! Hāydā bu buzuqını, hāydā! Erimni negā qamāding, negā urāsān deb sāqālimning yārmını yulib āldi, şāpşāk. (Sāqālini silār.) Bāyning didigā lānāt! Hāli kelib-kelib şu rāsvā xātinni yāxşi körgānmi?

Xālmāt. Xafā bolmāng, mingbāşı dādxāh! Bu ōzi hāli hām... Pişmāgān... Sāqālingizning yārmı āmān qāptı, şungā şükür qıling.

Xānzādā. Ākā, şu qılğanıngiz insāfdān emāsdā? yūr, cānım, bu yāqqa yūr! (Cāmilāni ālib kirib ketādi.)

Qādirqul. Sāqālimning yārmı qolidā ketdi, bādbāxtning.

163. Xālmāt. Yāxşi hām kelgānim, yoqsā ziyāfāt deb nāx canāzāngizning tepāsīdān çıkar ekānmān!

Qādirqul. köp pāşşāxordā bolmā! Mā, uşlā! (Pul berādi.) Yüz som, birāvgā āytib yūrmā!

Xālmāt. Ōlibmānmi, mingbāşı pāçça. (Ōziçā.) Ğāfirdān bölākkā āytsām nān qārningā ursın!

Hāsān (Hāvliqıb kelib). Dādxāh, mehmānlār kelişib qāldilār!

Qāzi, imām (Kirişādi). Dādxāh, mehmānlār kelişib qālışdı!

Qādirqul. Çıqınglār! çıqınglār!

Köpçilik Hākimtōrāning istiqbāligā çıqadi.

Lātifcān, stālgā qārāng! Hāsān!

Hāsān. Lābbāy dādxāh!

Qādirqul. Pāyāndāz tēşlā! Xālmāt!

Xālmāt. Lābbāy, dādxāh!

164. Qādirqul. Sen izvāşlārgā qārā! Xālmāt, sen köçāgā vā hāvli ātrāflārigā qārāvül qoy! (Çıqadi.)

Bir āzdān song sāvlāt vā dābdābā bilān Hākimtōra, xātini, pristāv kirādilār, ulārning ārqasidān Sālihbay, qāzi, dāmla-imām vā bir neçā mudārris, āhli rāstālār, mingbāşigā yaqın ādāmlār kirişib, sāhnāni toldirādilār.

Qāzi. (Qolini bālānd kötārib). Āmin! Ālhāmdülillāhü āhādü vāhid!

Hāmmā. Āmin!

165. Qāzi. Sālāvāt vāssālām bolsin ul xallāqı ālāmgāki, rāhmānū rāhimdir. Xudāyā xudāvāndā, pāki pārvārdigārā, vāhidliging hāqı, hurmāti, ul kibriyā nāzār, hāşmāt māāb, imperātār āzām āq pādşāh Nikālāy Aleksāndrāviç hāzratlāriņing vā uning zāvcāyi muhtārāmālāri Aleksāndrā Fedārāvnāmi vā vārisi tācū taxti cāhān küşāyi vāliāhd Sergey Aleksāndrāviçni vā cāmiyy āvlād-ācdād, ārkāni dāvlātlāriņi bārçā āsmāniy bālālārdān vā nāgāhāniy ācāldān āmān saqlāgil, āmin!

Hāmmā. Āmin!

Qāzi. Xudāyā xudāvāndā, bizning āliycānāb Hākimtōrāmizni vā zāvcāyi muhtārāmāsini, pristāv cānāblāriņi vā cāmiyy umārāyi-umurāti sāltānāti bārāvnāqlāriņi sārbbālānd qılğaysān, āmin āllāhü ākbār.

166. Hāmmā. Āllāhü ākbār!

Bāy. Tōrēcān, biz qulbāççālāringiz, āmr-fārmāningizgā hāzırmiz.

Qādirqul. Men üçün ne baxtli kündirki, tōrāmiz qārāngı külbāmni yāritdilār!

Hākim. Mingbāşı, sizning qol āstingizdāgi fuqarālāriņing hālū āhvāli neçük?

Qādirqul. Hāmmā āsāyiştā! Tinçlik, tōrēcān!

167. Hākim. Yālgān! Bizning ālgān mālūmātlārimizgā qārāgāndā āllāqandāy tāgi pāst, yālāngāyāq, bādşākl oğrı, muttāhāmlār, pādşāh hāzratlāriņing Sālihbaydek sādıq fuqarālāriņing mālū mülkini tālāb, şāriat mustāfā yolıdā xızmat qilib kelāyātğān muhtārām qāzi vā ulāmāyi kirāmlārimizgā āzār berār ekānlār. Hālbuki, Turkistān bāylāri vā hurmātli zātlār, ālāmpānāh pādşāh hāzratlāriņing nāyzāsi hımāyāsıdā tinç vā āsāyiştālik bilān kün kōrib kelgānlār, dāvlātmānd bolgānlār vā bundān song hām şundāy rāhāt-fārāğatdā yāşāmāqlāri kerāk. nāinki imperātār āzāmning sādıq fuqarālāri rāhātini āllāqandāy bebāş, muttāhām oğrılār buzsālār! (Stālgā urıb.) Bu yārāmās hāl! Siz bilān men hār bir hurmātli zātning bāşı üçün cāvābgārmiz! Men ziyāfātingizgā otirmāy turıb, sāvāl sorāymān: Ğāfir oğrini bilāsizmi?

168. Qādirqul. Bilāmān! Bilāmān, tōrām! Bāyning xızmatkārı, xöcāyinning pullāriņi oğırlāğān, oğrı! Şāriāt peşvālāriņi hāqārāt qılğān bir dinsiz!

Hâkim. Çarâ kördingizmi? Axir, siz mingbâşı, özingiz musulmânsiz! Dini islâmning rivâci üçün keçä demäy, kündüz demäy xızmat qılmâq, şäriät peşvâlarigä yârdäm körsätmâq, siz bilân bizning vâzifämiz! (Dâmlälärgä.) Xoş, şäriätgä til tegizgân âsiyni nimä qılmâq keräk?

Dâmla. Undäy nâbakârni sängsâr qılmâq hâr bir mömin üçün fârzi äyndir.

Qâdirqul. Undäy mal'unni bir ândä yoq qılmâk keräk. Bu toğridä köp zikr qılındı, lekin pârva qılmädi. Cämâât! Kördingizmi! Bâvücd Hâkimtöräning özläri-ğayri din bolä turıb, şäriät näbiyillâ üçün qandäy cân çekmâqdälär. İlâhi şu Hâkimtörämızning ölgân âtä-ânälärining cânini xudâ cännätdä qılsın!

169. Hâkim. Qäni, nimä çarâ kördingiz?

Qâdirqul. bir âz häyällägân bolsäk-dä, tutıb keltirdik, kältäklädik, qamädik. Endi cänâbingizgä mähtälmiz!

Hâkim. Älib çıqılsın!

Kältäklängän Ğäfirni älib çıqadılär,

Bây. Töräcân, ärzimiz şuki, bebâş buzuqı birginä şäriätgä emäs, bälki pâdşâh häzrätärining şa'nigä hâmi yâman gäplär äytgân. Bâdbäxt Nämâz oğrı hâmi şundäy ifläslärning biri edi. Bu härâmini äldinraq qolgä äldik. Yoqsä bu hâmi öz ätrâfigä bir neçä gädäylärni toplâb, hükümätini ançä âvärä qılğan bolär edi. Änä Xâlmät, mening sâdıq xızmatkârım, özi kâmbağal ungä hâmi qutqı sâlgân, yobâsârlıkkä çäqırgân.

170. Xâlmät. İye, änävinı qäräng! Häy-häy, bây ätä, yâlganni räsä hâmi yâmlämäy yütäsiz ekân? Qaçân mengä qutqı sâlgân?

Bây. Cim, bâdbäxt!

Xâlmät. yâlgân gäpirmäng!

Qâzi. Özing yâlgân gäpiräsän!

Xâlmät. yâlgân gäpirgân yetti mähzäbdä musulmân emäs. Ğäfirdä günâh yoq!

Qâdirqul. Cim bol, it!

Xâlmät. Cim bolmäymän!

Hâkim (İmläb). Äling.

171. Xâlmätni bağläydilär.

Xâlmät. Häy hâkim, sening häqıqating şumi?! Sengä häqıqatni uqdırış tâşgä azân äytiş bilân bärävärgä oxşaydı-kü?! Ğäfirdä günâh yoq! Mingbâşı, häqıqat qıl, bolmäsä häli ânängi osmä-sürmäsigäçä qâldirmäy soqıb tâşläymän!

Qâdirqul. Älib çıq.

Xâlmät. Häy, häqıqat bârmi, häqıqat!

Ālib çıqadılar.

Hâkim. Bu nimä gäp, mingbaşı?! Şundäy qorqınçlı ädämlär bär ekän-u, siz bolsä bepärvä qälävergänsiz.

Qâdirqul. Tävbä qıldim, taqsir!

Bây. Qâdirqul mingbaşı rähmdil ädäm.

172. Hâkim. Qamçiningnizdän qân tammäs ekän. Tärtib ornätä älmäysiz, bâyânlärimizning mälü mülkini, rähät-färâğatini himâyä qılâlmäysiz!

Qâdirqul. Tävbä qıldim, taqsir, tävbä qıldim!

Bugündän başläb, men bu ifläslärning ildizini quritamän? Men üçün şu tänbehingiz bäs.

Ğâfir. Hây Hâkim! Bu zâlim mingbaşining kältäkläri ästidä süyäklärim ezildi, mädärim bitdi, şundäy bolsä häm ikki äğiz gäpirämän. Qulâq bering!

Köçädä âlâmâning ğävür-ğuvüri.

Hâkim. Nimä gäp, nimä şavqın?

173. Qâdirqul. Şundäy, köçädägi bekârçi ädämlär sizni ziyârät qılğäni kelgän ekänlär. Päst ädämlär bolğäni üçün ziyârätinizgä kirgizmädim.

Ğâfir. (Qaynâb). Yälğän! Ulär mening dostlärim! Ulär yälängäç çarıkârlär! Aç, gädä, başpänäsiz kâsiblär! Bulär mengä oxşagän qul küçi bilän qârä kün körüvçi beçärälär! Zulm, sâliq, pârä, cüzyä, muhrânä kâbi âfät-bälälär çängälidä xänäväyrân bolgän kâfängädälär! Ulär mening başimgä tüşgän tuhmätgä tâqat qılâlmägänlär! Zâlim Sâlihbaş, qânxor mingbaşılär tāmānidän kemirilgän, ulärning temir pänçäsi bilän cäfäkäş kökrägi yırtılğän, insānlık huquqını täläb qılğäni, nāmusini täläşgäni üçün äğiz-burni qängä tolgän mendäy ğarīb, benävä dostini himâyä qılmâqqa kelgänlär, bulär! Äyting, buyuring, ulär kirsinlär! Ulär sizgä ärzi xâl qılmâqçılär! Bâylärdän, mingbaşılärdän tärtgän cäbrü cäfä, külfät-älämläri tuğrisidä sizgä gäpirmâqçılär! Men endi özimni yâqlämäymän. Toyib ketdim bu külfätlärdän! Men özimni bälälärgä, otlärgä ätdim! Lekin şu nātävānlärni, şu bağrı qân beçärälärni yâqläymän! Men häm bir vaqtlär şu şoring qurğurlärni bâyning dârvâzäsüdän urıb häydägän, quvläb sâlgän edim! Ulärning dârdü häsrätini tüşünmägän, sezmägän edim! Mengä u köz yâşlärning sırı, u ähü färyâdlärning manâsi endi bärällä mälüm boldi! Közim açıldı, ulär häq ekän? Şulärgä rähm qıling, şäfqat qiling deymän! Mening günähim yoq! Ätämning beli şu bâyning xänädānidä dâl boldi! Yigitlik küçimning qaymâğını bây äldi, men uni bây qıldim! Endi bu qutürgän bây mening xızmatlärim eväzigä mening yâş cānımgä cäfä qılâyätir, cäfä! Mening tāmirlärimdä qân emäs, otlär äqmâqdä, otlär! Hâkimtörä, rähm qıling! näinki dünyädä ädälät, häqıqat degän nârsä şunçälär äyâq ästi qılınsä! Şunçälär бүкілсә! Yoq, häqıqat бүкілär, lekin sınmäs! Axir, biz

beçarälär nimä günâh qıldık? Bu yaruğ dünyâgä nimä üçün keldik? näinki muhâbbät, dostlik, murüvvät, âdamgärçilik degän uluğ gäplärni bâzârgä âlib çıqsälär, puçäk pulgä sâtsälär! Bu câbr-câfâlärning âxiri bârmi?! Men qân yutgän, qân qusgän halq nâmidän gäpirämän! halq nâmidän ârz qılâmän sizgä! Hâqıqat bârmi sizlârdä?

174. Hâkim. (Keskin vâ parväsizlik, bilän.) Xop! Ärzingi eşitämän! (Äfitsergä) Hâydüng! Uring! Köçädä it ormälämäsın!

Äfitser vâ bir qançâ mirşäblär çıqadılar, köçädä huştäk tâvuşları.

Ävâz. Biz hâqıqatni äytämiz!

Ävâz. Axir, undä günâh yoq!

Ävâz. Zâlim bây ungä tuhmät qıldı, câbr qıldı!

Ävâz. Bu câbrü câfâlärning âxiri bârmi?

Hâkim. Xop! Men âdâlât yuzäsidadän sorây: äytingiz câmâât, Ğâfir oğrımi, toğrı?

Eksplüätätârlär. oğrı, taqsir, oğrı!

Hâkim. Pâdşâhgä qarşı isyânkârmi?

Eksplüätätârlär. İsyânkâr! Günâhkâr! Äsiy!

Halq (Köçädä). Yâlğan! Ädâlâtsizlik! Hâqsizlik!

175. Pristäv yazılğan qâğâzni Hâkingä berädi.

Hâkim. Gâp tāmām. Mening üçün bundây uluğ zâtlärning bir kâlimä sözi môtâbârdır. Bâylar, şariat peşvâları, qâzilär heç qaçân nâhâq gâpni gâpirmäs. (Qâğâzgä qol qoyârkân.) Bundây qorqınçlı, xavfli âdâmning yaşar câyi uzâq vâ daxşâtlı Sibiriya (Qol qoyâr.).

Câmilä. (Ätilib çıqıb.) Ğâfircân!

Ğâfir. Câmilâm! (Bâğrigä bâsar.)

Câmilä. (Özini Hâkimning âyâğıgä tâşläb.) Töräcân, ârzim bâr, eşiting, töräcân!

Hâkim. Gâpir!

176. Câmilä. (Öziçä.) Vây, men nimä deb ârz qılây, qandây söz bârki, buning könglini yumşâtâlsä, mening dârdimni, yüräğimni açıb berâlsä?! Yoq, tilim qaltirâydi, tilim tutilädi! (Özini tutıb.) Hâ, hâ, Töräcân, şu beçarâ yigit mening erim, men bir ğarib xâtinmân, erimning günâhi yoq. Men sizning çöringizman, şâfqat qiling, bu yigit mening hâyâtım, bârligim, undän cudâ bolsäm mening ölgänim! Axir, men dünyâgä... (Yığläydi.)

Hâkim. Kaltä qıl!

Bây. Köp çözmä! Şärmändä qılding! Hâyâ bârmi sendä!

Cāmilā. Hāyā benāmüsdä bolmäydi! Hāyāsizdä nāmüs bolmäydi. (Hākimgä.)
Töracân, men sizni duâ qılāmān, bälä-çaqangizning egiligini köring, dünyā turgünça turing, meni qıynāmāng, meni xazān qılmāng!

177. Hākim. Yoq, hükm qat'iy. Ğāfir bir umr Sibir qılındı! Sen böläk erni axtār!
Avārā bolmä! Yoş xātin ekānsān, özingi qıynāmā!

Cāmilā. Cān töracân! Eşigingizni saçlārim bilān süpürāy, yālināmān, töracân, axir tuhmāt! Rāhm qılıng, āylānāy töracân! (Tiz бүkib yālinār).

Ğāfir. (Tutāqıb). Cāmilā! Cāmilā! Bās! Tur orningdān! Āgār sen meni sevsāng, āgār muhābbāting çin bolsā, tiz бүkmä, yālinmä bu itlārgä! Kökrāgingi bālānd kötār.
Cāmilā! Tız çökib yaşāgünçā tik turıb ölmāq yāxşırāq! Nāmüssiz hāyātdān nāmüsli ölīm ming märtābā artıqrāq!

178. Cāmilā. Yoq! Yoq! Töracân! Xafā bolmāng, u özi şunāqa! Axir, beçārā kältäk āstidä aqlān ādāşgān, şāfqat eting mengä! Uning gāplāridān xafā bolmāng!

Ğāfir. Cāmilā, āgār yānā şu mal'unlāarning āyāğıgā yıqılsāng, öz nāmüsingi, ādāmgärçiligini āyāq āsti qılsāng, lānāt deymān sendāy vāfādār xātingä!

Cāmilā (qattıq seskānib). Ä? (Saçlārini çāngällāgānçā Ğāfirgā tikilādi.)

Ğāfir. Tur orningdān! Kel cānım! Vidālāşāylık. (Quçāğıni āçār.)

Cāmilā. (Bir āz sārāsımālānib.) Ğāfircān? (Özini uning quçāğıgā ātādi.)

179. Ğāfir. Kel qutürgān itlār hārām qılmāsdān turıb, şu tāzā yüzlāringdān āxirgi märtābā öpāy! Bu zālīmłār yürāgimni suğurıb ālādılār, quruq cāsādimni Sibir qılādılār, xālās!

Cāmilā. Ğāfircān! Siz Sibirdān kelārsiz, yaşārsiz, lekin meni bu zālīmłār undān hām qorqınçlı, undān hām qārāngı zindāngā tāşlāydılār! Lānāt, sen köngli qārālārgä!

Bāy. Ālib kir bu beādāb xātinni!

Sifāt buvi, Xānzādālār Cāmilāning qolidān içkārigā tārtādılār.

Ğāfir. Xayr, Cāmilām!

Ğāfirni gārādāvāylār, mirşāblār köçā tāmāngā tārtādılār.

Cāmilā. Xayr, Ğāfircān, bir umr xayr! Sengā bevāfālik qılmāymān!

Ğāfir. Xayr, Cāmilām!

Ğāfirni köçāgā, Cāmilāni içkārigā qattıq sudrāydılār.

Pārda

TORTİNÇİ PÄRDÄ

180. Båyning yäsätılǵān uyi. Cāmılāning bāygā nikāh qılıǵānıǵā beş-ālti kün bolǵān.

Cāmılā. Quş edim, qanātımni qayırdılār, gül edim, bülbulımdān āyirdılār. Sibir... Sibir... Qandāy qorqınçlı, xünük bir āt... tilgā ālsām, etlārim cüncükādi. U qanāqa cāy bolsā ekān! Bārsāmmikān? He, men nimā deyāpmān?! Qayergā hām bārā ālāmān! Meni bu temir qafāsgā sāldılār, ixtiyārimni qolımdān āldılār. Äylānāmdā qançā pāylāqçı, qançā qārāvullār bār (Kūlib). Men endi bāy xātinmān, hā, hā, hā. Bāy xātin! Ğāfırcān mengā nāmāhrām! Oho, qançā yıǵlādim, yıǵlāy bersāng közinging yāşı hām tūǵāb qālār ekān, könikib hām qālār ekānsān kışi. Mānā endi yıǵlāmāymān hām. Közingā qatrā yāş hām kelmāydi. Ölimgā tik qārāb turā berāmān. Ne qılāy? Yāşāş üçün kurāşdim, ālışdim, bāşimgā tupraq sāçıb, fāryād kötārdim, fāydāsi tegmādi, köz yāşlārimning āriqdā āqqan suv çāǵlık qadrü qımmāti bolmādi. birāv, nimāgā yıǵlāysān, deb sorāmādi. Hā, mendāy baxti qarāning kimgā kerāǵı bār! Xānzādā bolsā xuddi qarǵadāy goştımni pāylāb, tepāmdā uçādi. He, şu ekān-dā!

181. Hācıānā kirādi.

Hācıānā (Kūlib). Qızım Cāmılāxān! Mengā keling demāysān? Hācıānānggā sālām bermāysān?

Cāmılā sālām berādi.

Bārākāllā, qızım, bārākāllā... Men ikki yol hāc qılǵān, xudācöy, bātāffik xātinmān! Musulmānlārgā yāmānlıkni āslā rāvā körmāymān. Dilāzārni xudā bāndām demās-a. Men seni öz ānāngdān ziyādā yāxşı körāmān. Sengā ikki āǵız şāriātdān-tāriqatdān gāpirāy, deb kirdim, bālām.

Cāmılā. Gāpiring, Hācıānā, gāpiring... Könglim şundāy qārāngı... zārā yārisā...

182. Hācıānā. Qızım, hāli on gülingdān bir güling āçılǵāni yoq. Hācıānādāy taqvādār, mehribān, bādāvlāt xātingā kelin bolış hār qandāy qıznnng baxtigā uçrāmāydi. Şükür qıl, bālām! Endi oşā Ğāfirni esdān çıqar! Kündāşlāringgā ehtiyāt bol... Ulār bergān āvqatlārini yemā! Eringni yāxşı hurmāt qıl! Uni körgāndā bāş egib sālām qıl! Dārrāv bārib, sālā, tonini āl! Māhsisini özing tārt. Eringgā sekin gāpir, tāvuşingni kimsā eşitmāsin... Ungā sırā tik qārāb gāpirmā, günāh bolādi. Ering bilān bir qatārdā meni hām hurmāt qıl, sāvāb bolādi. Şundāy qılsāng baxting āçılādi! Mānā sengā körmānā! Öz bisātimdān! (Ärzimāgān bir nārsāni berādi.) Seni nāmāz oqımaydı deyişādi... Beş vaqt nāmāzni kāndā qılmā! Bolmāsā uyingdān pāriştālār qāçādi (Hācıānā nāmāz oqır.) Men endi çıqay. Eringni bugün xursānd qıl, tüzükmi bālām. Xudā, mominlārgā tāvfiq ber, köpning qatāridā imānimni bāsālāmāt saqlā! (Çıqar.)

183. Xânzâdâ (Vâzmin kirib.) Xoş, cāvâb oylâdingmi?

Câmilâ. Äyâcân, axir men buni qandây qılâmân?

Xânzâdâ. Gâp bittâ! Sen qılâsân! Bilâmân, sen bâyni yâmân körâsân, yâlgız men seni undân qutqârâmân. Sen bâyning xâtini emâssân. Nikâhning qımmâti yoq, çünki sen râzi bolmâgânsân, toğrimi?

Câmilâ. Toğri, äyâcân!

Xânzâdâ. Yänâ qaytarıb äytâmân! Sen bâyning xâtini emâssân!

Câmilâ. Äytgâningiz kelsin, äyâcân!

Xânzâdâ. Sen bâyning çıpçırğındây merâsigâ dâvâgâr bolmâysân.

Câmilâ. Bâyning merâsi, mâlû dünyâsi sizniki.

Xânzâdâ. Közingi aç, bây bugün sening işingni tügätâdi. Başqa gâp yoq!

Câmilâ. Äyâcân, qorqıtmâng! Bâyning mengâ küçi yetmäydi!

Xânzâdâ. Devânâ, ungâ Sifât buvigâ oxşâgân yâlmâğız kâmpirlâr yârdâmlâşâdi.

Câmilâ. Äyâcân, qandây vâhimâ gâpni äytdingiz!

Xânzâdâ. Sen şu işni bâcâr! Bâydân qutulâsân, men bolsâm öz maqsâdimgâ yetâmân.

184. Câmilâ oygâ bätâdi.

Câmilâ. Äyâcân, xop, unâdim, bering.

Xânzâdâ. Mânâ. (Bir şişâdâ zâhâr berâdi.) Bârdi-yu sen merâs toğrısıdâ âğız açsâng?!

Câmilâ. Yoq, äyâcân, yoq. Könglingizni toq tuting. Heç qandây merâs, mâl (Tâ'kidläb), dünyâ mengâ kerâk emäs. Hâmmâsi sizniki bolsin.

Xânzâdâ. Men sengâ mästâvâ kiritâmân, şungâ sâl, bâygâ içir. Xayr, xuşyâr bol, qorqmâ! (Çıqadi.)

185. Câmilâ. Qandây yaxşı boldi-yâ! Zâxârli ilân çüçük tillâri qaltirâtib mengâ mârhamât qıldı, mârhamât! (Dârini bekitâdi, bâyning tâvüşı eşitilâdi). Änâ âzrâil! Kelâyâpti! Cânımni âlmâqçı. Yürâgim oynâydi. Xudâ, küç-quvvât ber! Şârmândâ qılmâ! Şu zâlimning pânçâlâridâ meni hâlâk qılmâ! Yoq, qorqamân!

(Pâüzâ).

Câmilâ! Özingi tut, qorqmâ, boşâşmâ, mâhkâm bol!

Bây kirâr.

Bây (Câmilâgâ yaqın bârâr). Âppâğım, cânginâm, kel endi! Axir, xunâb qılding-kü? Tasâddüğing ketây! Seni âlgünçâ, seni qolgâ tüşirgünçâ âzmünçâ dünyâ sârf boldimi? Bittâ

Hakimtöräning özigä ikki ming sölkävây ketdi, nâhâtki beş kündän beri meni qıynäsäng?!
Mâyli, älämi esdän çıqsın, yupänsın, dedim. Säbr qıldım, bugün âxirgi kün! Kel! (Tärtädi.)

186. Cämilä. Yoq, yoq! Yaqın kelmäng! Qorqamän! nâri baring!

Bây. Ğâfir oğridän häm qorqarmiding? Kel, köp täräng qılävermä! (Hırs bilän
âsilädi.)

Cämilä (Bây bilän âlışıb). Tegmäng, tegmäng!

Bây. Cämiläxân, axir insâfing barmı, yoqmi?

Cämilä. Yänä üç-tört kün säbr eting! Erimning dârdini bir âz unutây!

Bây. Şunâqami? Bittä gädä üçün şunça äzâbâzlıkmi? Endi Ğâfirni ağzıngä âlmä!

Uni esingdän çıkar! Sengä u nâmäxräm! Sening ering men bolämän!

Cämilä. Siz erim?!

Bây. Hâ, sening ering men bolämän! Şunça bergän äzâbing bäs.

Cämilä. Yoq.

Bây. Sening nâlışıngä qärämäymän!

Cämilä. Yoq, tegmäng! Qaçing!

Bây. Qandây öcâr, yarämäs xâtinsän!

Cämilä. Bolgänim şu.

Bây. Şunâqami? Könmäysänmi?

Cämilä. Könmäymän.

187. Bâı yoläkkä bârib imläydi, Sifätbuı kirädi.

Sifät buı. Äylänây Cämiläxân! Bâyni xafâ qılmä, taqdirgä tân ber!

Cämilä. Yoqâl, cädügâr!

Sifät buı. Şundâymi? Tâşdây ağır Qollârim bâr, bungä heç kim turış berâlmägän.

Qäni, bâı, dädil boling, keling!

Cämilägä tâşlänädilär, qıynäydilär.

Cämilä. Şaşmäng, bâı âtä, şaşmäng! Xudâ xäyringizni bersin, şaşmäng! Axir, meni
eşitäsizmi, men, bâı âtä, axir... (Yığläydi).

Bây. Nimä deysän?

188. Cämilä. Xop, xop. Men râzimän! Bâı âtä, râzimän. Ämmâ hâzır cüdä
qorqdim. Özimni piçä bäsib âläı.

Bây. Yoq, bolmäydi!

Sifät buı. Bu ölgir sizni yänä äldäydi.

Cāmilā. Āgār āldāsām, niyātingā yetmāy öläy. Men bugün sizniki bölämän. Endi taqdirimgā tən berdim. Lekin Hāzır emäs. bir āz turing bāy ātā! Ānāmni çağıring, uning hām āldidān bir ötāy.

Bāy. Ānāng köngän.

Cāmilā. Öz āğzidān eşitāy.

Bāy. Xop, bu sāfār hām unādim.

Bār kāmpir.

189. Cāmilā. siz endi, bāy ātā, bir āz xālī qoying, ānām bilān gāplāşāy.

Bāy. Xop (Çıqadi.)

Rāhimā xālā kirādi.

Rāhimā xālā. Cānım qızım!

Cāmilā. Ānācān! (Quçāqlāşādilār.) Ānācān, siz rāzimisiz?

Rāhimā xālā. Qandāy qılāylik, qızım, rāzı bolmāy ilācimiz qançā. Bolār iş boldi, endi könāsāndā, bālām.

Cāmilā. Siz rāzi bolsāngiz bās! Āytgānçā, ukām Ālimcān neçā yāşgā kirdi?

Rāhimā xālā. On birgā endi qadām qoydi, bālām.

190. Cāmilā. Hāli yāş ekān, rözğār tebrātā ālmās ekān, ānācān! Ğāfir sizni bāqar edi, bāy cüdā hāsis, özim üçün emās, siz üçün yığlāymān, siz üçün. Endi siz kimlārgā zār bolāsiz, kimlārning közigā moltirāb qālāsiz, kimlārgā bir burdā nān üçün qol çözāsiz, ānācān (Āsilib yığlāydi.)

Rāhimā xālā. Bālām, nimā degāning bu?

Cāmilā. Yoq ānācān! Yoq! Yoq! Özim şundāy, ānācān, şundāy. Bāy hāsis, sizgā xeç nārsā ārttırıb berālmāymān.

Rāhimā xālā. Māyli, qārāmāsāng hām qızım (Āmān bolsāng, şuning özi kättā dāvlāt.)

191. Cāmilā. Ānācān, ukāmni bāylārning xızmātigā bermāng, bir ilāc qilib, birāvgā berib oqting, men üçün kāyimāsāngiz hām bolādi, meni qarğamāng, qarğamāng bādbāxt qızıngizni, ānācān! Qandāy ıssıq, mehribān kökrāk bu (Bāşini Rāhimā xālāning köksigā qoyār, yığlār.) Nimā qılāy, ilācım yoq (Birdān Sevinçli bir fıkır kelār.) Ānācān! Bālām nimā bolādi, bālām?! Axir, men ungā zor ümidlār bağlāgān edim, men uni oqıtmān degān edim, u mengā Ğāfircāndān bir xātirā edi, axir, ānā, özingiz uylāng, bālām kündāşlār qolidā xorlānādimi?

Rāhimā xālā. Meni köp yığlātmā! Qandāy qılāsān?! Bālānggā ehtiyāt bol! Ānāvi kāmpir ölgir bāyning buyruğı bilān bālāngi ezib tāşlāmāqçı ekān!

Cämilä. Ä? Ezib taşlāmāçı?

192. Rāhimä xälä. Bälängi özim yelkämğä kötärämän, özim kättä qılāmän, bāygä zār qılıb qoymāymän, bāygä tirnâğını hām körsätmäymän, çärx yigirib bāqamän, eşitgänmisän, bälälük uy bazar, bäläsiz uy mazar. Men ungä häli mänä duppiçalär tikib qoydim. (Körsätädi.)

Cämilä. (doppini bağrigä bäsib.) Äylänäy äyimdän, qandäy çirâylik gullär sâlîbsiz! Hä, mayli, bāyning äytgänigä könämän, siz rāzimisiz?

Rāhimä xälä. Rāzimän, böläk ilācimiz yoq, bäläm, taqdirgä tən ber.
(Quçaqlaşädilär.)

Cämilä. Bäs, ānācān, bäs! Mengä şunısı bäs.

193. Rāhimä xälä yığlāb, çıqıb ketädi.
(Cämilä dārrāv körpā qatidägi zāxärni ālādi.) Beçārā bälä, bezāvtälänädi... Sezädi şekilli... Bilmāymän, oğlmiding, qızmiding, kiprikläring uzun bolärmidi? Qandäy yaxşı ādām bolär eding? Yāki Ğāfirdek baxtsiz, ānāngdek, peşānəsi şor bolib tuğılärmiding? Ānāng bādbāxt, ānāng berāhm, ānāng ādāmxör, lekin ne qılāyki, ilācim yoq, böläk yul yoq! (Zāxärni içädi.) Şoring qurğur, biz xātinlärning küçi şungä yetädi. Bağritāş ānā, nimä qılding?! Ānā, dād deydi! Özini urādi. Ānā, cim qāldi! Tilkäländi bälä beçārā! E, āğu! Nāvbat mengä keldi, küçingi körsät! Yüräklärimni oy, tāmirlärimni qırqıb taşlā! Öpkälärimni teş! Bārākällä! Bārākällä! Zor ekānsän! Böğlāmän, boğlāmän!

194. Bāy. (Kirib.) Cämilä!

Cämilä. Bāy! Mänä Cämilä täyyār! Sen bir yālgız meni emäs, yāş bir gödäkning hām uvāligä, qarğışlārigä qālding, zālīm bāy!

Bāy. Hāy, ādām bārmi, ādām!

Rāhimä xälä, Xānzādä, Sifāt buvi vā başqalär xāvliqıb kirädilär.

Cämilä. Ānācān!

Rāhimä xälä. Vāy bäläm! (Quçaqlāydi, huşidän ketädi.)

Bāy. Bu nimä gāp? Bu qandäy gāp?

Xānzādä. Cämilä! Cämilä!

Pāşşāyım. (Hāvliqıb kirib.) Cämilāxān, nimä boldi, Cämilä!

Bāy. (Sārāsımädä). Bu qandäy bälä, bu qandäy āfāt!

Hāsän. (Taşqaridän). Bāy ātā! Sizni xākim törä çäqıryāpti! Tez bārär emişsiz!

Bāy. Nimä gāp?

195. Hāsän. Ğāfirning dostlāri sārāyingizdä, zāvādingizdä iş taşlāğānlār! Qözğālān kotārgānlār!

Cämilä. Ğâfirning dostlari!

Bây. Bu qandây bälâ! Ulärning hämmäsini boğış keräk! Öldirämän, böğamän!

(Çıqadı).

Hacıânä. (Kirib.) Yänä kim öldi? Bu qandây bälâ?!

Cämilä. (Xâtinlärgä.) Yuqâl xämmäläring. Yuqâl nâmus, yüräk oğrılari, közimdän yuqâl! Qassâblär, bağri qârä kältäkesäklär, ilânlär, çiyânlär. (Qoligä kirgän nârsälärni ulärgä âtäbi.)

Xânzädä, Sifätbuvi yıqilib, törtinib qaçıb ketädilär.

196. Änäcân! Ğâfircân! Unutmä meni! Bälängni öldirgän xâtiningni häzân qılğan bâyning, bütün bâyläarning cäzâsini ber! Zämânäsigä ot qoy, yandır! Ğâfircân!.. Ğâfircân!.. (Küçsizlänädi, ölädi.)

Pärdä

[BEŞİNÇİ PAYÄRDÄ]

197. (...Pärdädä Ğâfir Sibirdä bir sâtsiälist ilâ âşnä bolıb, işçilik haqını tänib, sâtsiälist bolğanı, kâtr zâlimläri täräfidän temir qamçılär bilän äyni äzâb yeb turgän çağdä birdän hürriyät bolıb, bulärni bänddän âzâd bolib ketüvini täsvir qılğandır).

2.1.2.Yāngi Sāādāt'in Transkripsiyon Metni:

YÄNGİ SÄÄDÄT

Milliy Roman

Älimcānning ātāsi

1. Älimcān'ning ātāsi Ğāzı nāmlik bir sävdāğärning yālgızginā oğli bolub, on āltı yāşidā Märyām ismli āqılā bir qızgā uylānmış edi.

2. Ğāzıbay özi köp cāhil kişi bolğanlikdān, oğli Äbdülqahhārnı hām dünyā vā āxırātning sāādāt vā çin turmuşlāri üçün eng birinçi dārācadā fārzul āyn olğan ilm, ma'rifātdān mahrum qāldirgān edi. Mānā āz vaqt ārāsidadā dünyāning hār bir zāhārlik māşaqqatlārin bütün özigā ālub, tāpgān pul, māl-mülk, āşyālārinı bir bārginā özi rāhātın körmāy cāhil Äbdülqahhārgā qoyub, ikki gāzlik qārā toprāq bağriğā özi yālgız cāy bolub bir yādğārsız, dünyādān benāmu nişān ketdi. Yigirmā beş yāşgā tolğan ilmsiz Äbdülqahhārdā hāmān ātā nāslidān, ānā bātnidān kelgān cāhālātıni zāngi qudurātlāri ma'rifāt nuri bilā tāzālānmāgāngā, āqılā Märyāmning qımmātli nāsihatları ta'sir qılmāy, tiriklik dünyāsini āy vā hürşidi bolgān yetti yāşlik Älimcān bilā üç yāşlik Xadiçā ismli ikki ma'sumālārin hurmāt qılmāy, ātālik şāfqat vā muruvvāt riştālārin bütün kesüb, keçā vā kündüz sāfāhāt vā qabāhātlārgā qadām qoyā bāşlāgān edi.

3. Mānā arādā köp ötmādi. Tamāmi qolidā bolgān pul, māl- mülk, āşyālārnı, cān bilā mālını eng āfāti bolgān içkülik, qımār kābi yollārgā bārbād qılub, hāvlini hām sātub bitirmāqqa tirālüb qālgān edi.

4. Beçārā baxtsiz Märyām bilā ikki ma'sumāni bağridā āsrāb turgān oşāl bir pārchāginā vātānnı hām sātımāqqa vā ul māzlumālārnı hām köçālārdā köz qānlārin tāmdirub, eşiklārdā sārsān qılmāqqa yūrāgi "bahādır" zālim Äbdülqahhār Ruzvān ismli kāmpir ānāsining bir āz haqı bārligidān çārāsiz qālub uydā bār rözğār āsbāblārinı sātub, hāvli üstidān pullār ālub ālārnı hām bārbād berüb, āxır yātādurgān cāyi gölāx bolub, qārnigā yeydurgān āvqat üçün tāpādurgān aqçāsi qımārbāzlārdān çötal bolub qālgān edi.

Märyāmning hāli

5. Älti-yetti sänā ārāsidadāgi fāqırlık hücumidān yāğılğan zūlm-cāfāning oqlārigā kökrāgin tutup Älimcānnı on yāş, Xadiçāni yetti yāşgā nā āzāb-kūlfātlār bilā tārbiyalāb

yetkürgän baxtsiz Märyämning bu qadär säbr-tâqat vâ bärdeşigä bir säbäb bårdur desäk eski mäktäblärdä oqıgän bolsä häm aqlü fikrining kämälä yetgänligidän yäki tärbiyä qılub turgän här ikki ma'sumälärin häm oqutub älä ärturgän ilm-ma'rifät ärgäsidadä yuqalgän dävlätigä yetüşmäqlıq häväsidadänginä ibärät edi.

6. Äqlä Märyämning bu qadär säbrli vâ äqlälığgä häväsikär bolgän bir xil bāylär özlärigä täklif vâ da'vāt etsälär häm, bāyāgi degän dävlätgä zor ümitlär bağlagändänmi yäki on tört sänädän beri yetimä qālub qaynānāsi Ruzvānning şāfqatlı tärbiyä vâ sözlärigä köngli bağlānub qālgändänmi, nādän olsä häm cāxil Äbdülqahhārning ğamidä qaddi bükülmiş Ruzvānni yālğız taşlāb ketmaqqa cānāb-i haqdän şärm qılub, ikkinçi täräfdän köz qanları bilä tärbiyä qılub kättä qılğan ma'sumälärin ikkinçi yāngi bir Äbdülqahhār käbi zālimgä ücrāb qāluridän yürägi titrāb vâ häm ilmdän mahrum qāldurmāqqa iffātu ğayrāti äslä qabul qılmās edi. bir āz qolidä qālgän bisātlärini häm māişät üçün sātub bitirgän, ümid vâ tävākkülni cānābi haqning riştai rāhmätigä bağlāb qanāātğä boyinsunub, hükmi vâ irādäsiğä ilm tā'siri bilä rāzi bolgän baxtsiz Märyäm bir yolä beçärälikni özigä ālub mähällä ätrāfidägi eşiklärdä xızmat qılub, tā'ning küç vâ quvvätini sārff qılub här ikki ma'sumä vâ Ruzvān ānäsini künlik māişät vāzifälärin tāpub yetkürüb tärbiyä qılmāqdä edi.

7. Ba'zi vaqtlärdä köçägä oynāb çıqub ketgän ma'sumälärini yirtıq-yāmāqlärin xarābginä fālāslär üstidä yālğuz tiküb, yāmāb oltirgändä fikrü xayāli bütün tärālub, ävvälgi māişät vâ rāhātläri nāzāridän öta başlāb hämdä yüz-közlärin silāb, öpüb cānim qızım, deb tärbiyä qılğän ātā-ānəsi yādıgä tüşüb tizzäsi üstidägi yāmāqqa ezilub ketgän cigäridän qān tırqırāb çıqub tökilüb, yāltirāb turgän häsrätli közyāşlari birdän yüräklärini säkrätüb başı äylānub, çāk yolini qārāngulıq bāsub qoli qaltirāb ignäsi tüşüb beş-on minut özidän ketüb behud bolib qālädigän vaqtläri häm tez-tez vāqe bolmāy turmās edi. Bu hāllär vāqe bolgändä öziğä kelgän Märyäm fāqırānā, ğaribānā qānli közlärin āsmāngä qılub, devārgä ārqasin suyāb, ikki qolin yāniğä uzātub taşlāb qattıq bir mā'yuslik bilä ğamlik kökrägin toldirub kötärüb: “Äh, fālāki zālim, ātā-ānāmdän āyirub yetim qılding, dävlätdän āyirub eşiklärdä mundāğ xār qılding, ma'sumä gödäklärimni iqbālığa ātäsini munça zālim, rāhmsiz qılding. Äqıbätdä dävlätxānāmdän bāhrāmānd bolub yürgänlär eşigidä māni xızmatkār, çöri qılding, yāngi ton, ıssığ nān bergän kişilārımdän eski ton, qattıq nānlärni qasās qaytārding. Yā rabbim, sāngä māni özimdänginā bir xatālıq ötgändir. Äh, qasās qaytārdim, bekās, mehribānsiz qāldim, ātā-ānām bolsälär edi, mundāğ qārā künlärgä qālmās edim. Yā rabbim, özing tārāhhüm egäsi, özing müşfiq, bir müştipār, şikāstā, qanāt-quyuğım sığān māndek zāif, āciz bāndäläringgä häm köpni qatāridä bir āz rāhming kelsä-çi? Yā rabbim, bir āz mārhamāt qıl. Tirik yetim bolgän uvāl gödäklärimgä şāfqat qıl.

Heç säbr-tâqatim qâlmâdi endi”, -deb yıǵlâb-yıǵlâb bir âz yüräklärin boşätüb yânâ öz vâzifäsigä dâvâm qılur erdi.

8. Ba’zi vaqtlâr xızmat qılub yürgän câyläridän bir xil ta’nâli sözlâr eşitüb kelüb bir dardı yüz bolub, ma’sumälärin köçägä çıkarub yubârub, ävvälgi âdâtiçâ hilvât qılub yâna âh-fiğangä kirişüb Cânâbı Xaqğa yâlbârub yıǵlâb köz yâşın dâvâm tökâr edi.

9. Beçârâ ânäsini hâr säfârgidek eşikdän kelgändä açıq yüzlâr vâ şirin sözlâr bilä peşânälärin silâb mehribânçiliklâr körsätüb âdâtlärin bu hâldä körmây, bälki âni ornigä közlärin yaşlık, rängini zâ’fârân kâbi sezgân ziyrâk Âlimcân oynâb turgän câyidän hâli pârışân bolub âhistâ Xadiçägä bildirmäyginä kirüb baxtsiz Märyämni eşik yânidän pâylab turur edi.

10. Bu täräfdä Märyämin mungğuz-müngğuz âvâz çıkarub, dârdli yaşlâri tāmub turgän közlärin ärtüb, yıǵlâb turgänlärin eşitgän rāhm köngüllü Âlimcân çidāmsiz bir iztirāblik hāllärgä tüşüb, yügürüb kirüb pārvānādek bahtsiz Märyām quçağığā özin urub, boyinlārigā sārilüb munglıq dāvuşlâr çıkarub ānäsigā qoşilub yıǵlâb, bārg üstidāgi şābnām kâbi Märyämin yüzidāgi tāmçilāb turgän hāsretli yaşlāri kiçikkinā qollāri bilä ärtüb, yālinübginä: “Ānācān, nimā üçün yıǵlāysiz? äyting, nimā qıldı? Anacan, közingizdän munça köp-köp yaş aqadı? Cān ānācān, mändän yaşurmāng. äyting deymān. Negā yıǵlāysiz? Yā yāmān, qımarbāz ātāmni sāğindingizmi? Özingiz ātāng kerākmās mān sizlārni yāxşı körāmān demādingizmi? Tağın nimāgā öşal yāmān ātāmni sāğınub yıǵlāysiz? Keling, äyting ānācān. mān xafā bolāmān. Cüdā sāğingān bolsāngiz, kättā bolgānimdä özim bārub tāpub kelāmān. Qoying endi, köp yıǵlāmāng” – deb yālbārub erdi.

11. Özi üçün münçālik küyüb, açınüb, yıǵlâb, şāfqat körgüzüb turgän ğamlik quçağığā Âlimcānin molturāb turgän közlāriğā bāqub ātā zulmidän tirik yetimlik bilä qısılgān boyinlāridän quçaqlāb, çinni yüzigā tāmub turgän ğurbātli yaşlārin ärtüb, öpüb, endiginā özi vâ Âlimcānni yupātub turgändä, ikkinçi täräfdän Âlimcānni yoq bolub qālgānindän sezüb uygā yügürüb kirkān müşfiqa Xadiçā mungluğ Märyām bilä beçârâ Âlimcānni bu qānli közlärin müsibātdä körgāngā aşıqıç bir hāl bilä Märyāmning ārqasidän kelüb, boyindän quçaqlāb bār dāvuşi bilä qıçqırub yıǵlâb yubârub, Märyāmning yüz, köz, ağızlāridän öpüb yālbārub: “Āyācān, nimāgā yıǵlāysiz? äyting, āyācān, bir cāyingiz āğridimi? Äyting, āyācān. Rāhmsiz ātām ölsün, yāmān ātām ölsün (Hāmān yālinüb, quçaqlāb). Yıǵlāmāng, deymān, āyācān yıǵlāmāng. Hüdâyā, ātām ölsün, sizni şundāğ qaqsātüb qoysā. Yıǵlāmāng, āyācān. Mān xafā bolāmān, bās qiling endi, yā biz xafā bolsāk māyliğāmi? Yāmān ātām üçün özingizni munça yıǵlâb xafā qılāsiz? Dālālārimizni, uydāgi kāsālārimizni sātub yegān yāmān ātāmni tağın sāğınub yıǵlāysizmi? Qoying endi, āyācān

yıǵlāmāng. Qaçub ketgān ātām kelüb qālur. bās qıling endi”, -deb cān bāriçā yālbārur edi. Āllāh, ǵam tikāni bilā mācruh bolgān mahzunā Māryāmning baǵri endiginā Ālimcānni şirin şirin şifāli sözlāridān bir āz sālāmātlānāy degān vaqtdā mungluǵ Xadiçāning nālāi dilsözi bilā ikki dārəcə yirtilüb āzāblāngānigā tāqatsiz bolgān Māryām sābr qılā ālmāy, hār ikisin birdān baǵri āstigā bāsub āşkārāginā āvāzini çıqārub yıǵlāb: “Āh, ma’sumālārim! Vāy, uvālginalārim! Tirik yetimçā bolgān gödāklārim! Dūnyādā ārttūrgān mātālārim! Ātām ornigā Ālimcānim, ānām ornigā Xadiçāxānim! Ātāngizni sāǵingānimdān yıǵlāmāsmān, ǵaribçālārim, öz vātānidā musāfirçālārim! Ātāngiz ölmāsin, sālāmāt bolsun. Mān bāri sizlār sāǵınūrsizlār, deb yıǵlāymān. Āyāgināng örgülsün, qoziçāqlārim. Mān nimā qılāy, Xūdāni irādāsi şundāǵ bolsā. Şāhlār bir kün gādā bolur, bizlārgā öxşāb. Gādālār yānā bir kün şāh bolub qālur, bālācānlārim. Bāndā degānni sābrdān başqa çārāsi yoq. Mān sālāmāt bolsām sizlārni xāru zār qılmāy bāqurmān. Lekin sizlār öksimāsāngizlār bolādi. Mān bāri sizlār üçün yıǵlāymān, cān bālālārim”, -deb āldāb hām yupātmaqqa tutunār edi.

12. Bir tərəfdān yāmān fārzānd dāǵidā uzāq keçālārni fikr-hayāl bilā tāng āttirüb endiginā bir āz közi uyquǵa ketgān şoridā Ruzvān bu üç ma’sumāni āhu fiǵānigā seskānūb turub, bāri közining āqu qārāsi, zāifā tānining quvvāti vā mādāri bolgān ānisi rōzǵāri Māryāmning quçāǵigā kirüb sāyrāb turgān hār ikki ma’sumālārni nālışigā tāqat qılā ālmāy yūǵūrüb kelüb hār ikisin ālub, baǵrigā bāsub, Māryāmni eşikkā çıkarub yubārub, ma’sumālārgā qārāb: “nimā boldi, sizlārgā, cān bālālārim? Nimāgā yıǵlāysizlār? Ātāngiz hayāt (Köz yāşlārin ārtüb), ānāngiz hayāt. Mānāmān bār, kättā hāvlilārimiz bār. Bizgā nimā qilibdiki, yıǵlāysizlār? Rāsmi hātunlār ba’zi vaqtlārdā xūdāgā şundāǵ yıǵlāydi. Āyālāringiz ātāngiz üçün yıǵlāgāni yoq, mānā xūdāgā yıǵlāgān-dā! Bālām, qoy, māni xafā qılmānglār-dā! Ey, bolmāsā bir cāygā ketüb qālāmān! Cān bālālārim, māni köb xafā qılmānglār”, -deb nā āzāb -külfātlār bilā köngüllāridān çıkarub yubārādurgān mundāq qārā künlār birginā emās, fāqırlık dāstidān hāftādā āydā bir bār, ikki bār vāqe bolur edi.

Ālimcānning hāli

13. Ālimcān fāqırlıkdānmi yāki āqılā Māryāmning yāxşı tārbiyālāri bilā ösgāndānmi hār hāldā köçāgā çıqub yūrgāndā özigā oxşāş fāqıru yetim bālālār bilāginā qoşilub yürmaǵı, özidān kiçikraq bālālārgā qolidān kelgān qadār şāfqat vā mārhamāt etüb, özidān uluǵ kişilārgā yarāşimlik ādāb vā axlāqlār bilā bāqub, ta’zimu tāvāzelār bilā sālām qılub yürmaǵı, pātpārāk, dāstā, yāngāq, çāhār pōçāq kābi ācālنی kāmī, buzuq, vā şum fe’llārnıng başlıǵı bolgān oyunlārgā ārālāşmāy, bālki āni oynāvçi bālālārgā yaqın bārmāy,

dāim māscidu mādrāsā kābi diniy vā milliy ibādātghāhlārgā ma'yuslik bir hāllār bilā sāyr etüb yūrmāğı ātāsī Ābdūlqahhārni körgān kişilārni bütün intihāsiz hayrātlārgā qāldirub, xar birlārini muhabbātlārini bāşqa-bāşqa özigā bağlār vā zor nāticālārdān ümid kütdürür edi.

14. Uydā bolgān vaqtlārdā bolsā, hāmān mähāllā xızmātidān boşāb kelüb ğamlik yūräklārini bir āz yārutmāk üçün kitāb oqub olturgān baxtsiz Māryāmni yānigā kelüb qulāq sālub olturār edi.

Bir söz

15. Bizim diyārlārimizdā himmātlık bāylārimiz tārāfindān şāfqat vā mārhamāt uzāsīdān māccānān oqıtāturgān yetim vā fāqır māktablārī yoq üçün mānā şundāğ Ālimcān kābi zākāvāt vā fārāsātdā birinçi dārācādā fāylāsufi zāmānā bolub çıqādurgān birginā emās, bālki milliānlābginā fāqır āvlādimizni ilm-ma'rifātdān mahrum qālub, kündān-küngā cāhālāt, fisq-fāsād kābi işlār tārāqqıydā bolub, tābārā āyāğ āstidā qālmāqdālığımız şāyād bu yerdā xātiringizdān bir ötsün edi.

16. Beçārā baxtsiz Māryām Ālimcānni bu qadār ilmgā hāvāsliliğidān nāqadār köngli quvānüb, āxtārgān sādāt vā yoqātğān dāvlātinin qolğa kelmāğıgā şāksiz işānub, tezdān Ālimcānni māktabgā bermāq ārzu iştiyāqıdā bolsā hām yuqāridāki dedigimizçā māktablār bolmāgāngāmi, nādān bolsā-dā, fāqırlıkdān bisātidā dāstār xān qılğudek mādđiy bir quvvāti bolmāgāngā hāmān āfsus çekmāqdān bölāk çārāsī yoq edi.

Ālimcān bāşlāb māktabgā bārmāğı

17. Mānā uzāq ötmādi-dā üsül-i cādīd māktablārining biridā oqıydurgān ikkinçi bir mähāllādāki Sābircān ismli bir fāqır kişining oğlı bolgān Āhmādcān Ālimcāngā ortāq bolub yūrüb bir kün özining oqub yūrgān māktabigā bāşlāb bārgān edi.

18. Bu künğı millāt gülşānıgā yāngi qongān bu āndālibning olturiş vā harākātlārdā körsātğān ādāb vā axlāqlārigā bütün diqqat vā muhabbāti bağlāngān muallim hazrātlārī bir āzginā hār tārāfdān sāvāl qılğānlārigā bergān Ālimcānning şirin ma'nālik cāvāblārī āsli nāsābini uluğluğuni körsātā ālsā hām, hāzirdā birār zālīm tārāfidān bu qadār fāqırlık hāllārgā qālgānlığini üstidāğī xarāb libāslārī vā ma'yuslik hāllārī bildürüb turmāqdā edi. Ālimcāndān zor-zor ümitlār kütgān muallim hazrātlārī Āhmādcān bilā ikisin öz hücrālārigā çağırub kirüb hāl-āhvālını mukāmmālraqgıñā sorāğān edilār.

19. Āhmādcān sözgā kirüb: "Bu kişi māni ortāğım. Bizni mähāllāmizgā yaqınraqdā Ābdūlqahhār degān bāybāççāni oğıllāridurlār. Ātālārī āvvāldā köp kättā bāybāççā bolsālār

häm bär aqçä vä dünyälärini qımârdä bərbâd berüb, hâzırdä benâmu nişân, qaysi tärâfgä ketgänlîğı ma'lum emäs. Xızmat ârçasidä yâlguz äyäläriginä tärbiyâ qılurlâr. Mân özim beçärä bolub cänâbingizni sâyâi şâfqat vä märhämâtlärigä mäccânâi oqub turgänimgä bu ortağımni häm başlâb kelgän edim”,-deb cävâb berdi.

20. Bu tärâfdä zâlim qımârbâz âtâning nâmini vä fâqırlık ta'näsini eşitüb sâvuqqınâ közyâşlâri sârgaygân yüzlärigä tāmçilâb: âfsus, bekâslık, beçärâlik degândeک nâzıkkınâ baş barmâğını uçini tişlâb, “dâmlâ nimâ der ekân, beçärä deb oqıtmâsmikân”, degân hayâllâr bilâ gâh ümidli, gâh ümidsizlik bir hâllâr bilâ ästâ-ästâ közi yaşlânüb turgân ziyrâk Âlimcânı ähvâlidin änglâb turgân muallim hazrâtlâri esâ tezdân Âhmâdcânı mäktâbgä çıqâzüb, özlâri yâlguzgınnâ Âlimcânı yânlärigä ötküzüb peşânâ vä ârqlârinı silâb: “Oğlim, Âlimcân, ânâ, sizni âtângiz kelgünçâ mân özim âtâ bolub, kitâb, dâftâr, qalâm, dâvât vä başqa oquşingiz üçün hâr bir kerâklı bolgân nimârsäläringizni özim şundâq aqçäsizgınnâ berüb, oğlimdân ârtuq tärbiyâ qılub oqıtmân. Hattâ pul kerâk bolsâ, âni häm berurmân. Özim oğıl qılâmân. hâr kün ertâ birlân keling, birgä çây içâmiz, songrâ mäktâbgä çıqub şerikläringiz bilâ sâbâqläringizni oqub, uyingizgä ketäsiz. Men hämmâ bälälärdân sizgä ârtuq muhabbât bilâ qârâymân. Kâm-kâm özim yaxşı ton vä kâfş-mahsilâr qılub berâmân. Dürüstmi, Âlimcân”,-degânläridä, xürşid bulut âräsindân çıqğândeک çehrâsi bir âz yârışub, gūnçâ kâbi gâmdân tōkilüb turgân lâblâri tōrt künlik âydek tâbâssümlänib ketgân mâzlum Âlimcânı muallim hazrâtläringizni iltifâtlärigä u hâldä şâdlängänlikläri, yâlguz muallim hazrâtlärinı emäs, bälki bağritâşlârni häm cânini qurbân qılmâqğâ hävâsländürür edi. Esâ muallim hazrâtlâri şâdlängân Âlimcânı birgä mäktâbgä âlub çıqub Âhmâdcân yânigä ötküzüb, qoligä kitâb, qalâm kâbi oquv äsbâbläridân bir qatârini berüb, başqa talâbälärgä qârâb: “Hây şâgirdlâr, mângä qulâq beringiz. (Âlimcânı körsätüb) Bu mâni hüdâ bergân fârzândim! Hâr qaysingiz mâni bir dâracâ hurmât qılur bolsängiz, mânâ bu bizning oğlimizni on dâracädä hurmât vä izzât qılârsızlâr. Äğâr ârängizdä âzâr bergäningizni bilsâm, on kün mäktâbdân quvlânürsiz...” Hâkâzâ, Âlimcânı dilidân âtäsiz vä fâqırlık qudurâti zânglârinı yuqâtub, mäktâbgä hävâslânturmâk üçün kerâk bolgân hâr bir mülâyimlikläri körsätüb, bir sâbâq yâzub körsätüb cävâb berdilâr. Âtäsizlik vä fâqırlıq zindânläringizni bütün âzâd bolgân Âlimcân hämân kitâblârin bağrigä bâsub, âyâqlâri çalışub uyigä yügürgân edi. Bu tärâfdä âkâsini vaqtsiz yoq bolub qalgânini sezgân Hâdiçâ çâyni Ruzvângâ tâpşirüb, ânâsi yânigä yügürdi. Endiginâ xızmatdân boşâb, kâsädägi ârtub qâlgân sâvuq âşin içây deb turgân baxtsiz Märyâm yânigä köz yâşlârin şâhid qılub: “Akâm yoq, hâli häm kelmâydi”,-deb kirmâğı bilâ qolidäki âşni taşlâb, baş yapuğın âlub,

Hədiçədən əldin uyığa yüngürdi. Əhmədcən ortaqını qılğan yardım və muruvvətlərini anəsi və Hədiçəyə bildurməq arzusidə uyığa alub kirgən Əlimcən

21. Əhmədcəndek istiqbali səadətigə eng birinçi xızmat körsətgən əziz, qadrlik mehmənni qarşı alub, ötcüzub, şirin sözlər və ləzzətlik ne'mətlər bilə şadlantırətürgən Məryəm bilə Hədiçəni uyidə bolmāgənigə Əhmədcəngə ma'yusənə bəqub, cəvdurəb həvli ortasidə hayrən və muztərlikdə qaldı. Bu tərəfdən Əlimcən bilə qoşilub uyığa kirüb ketgən Əhmədcənni uzəqdən körgən baxtsiz Məryəm yüngürməqdən həm bir əz özin toxtatub, pərişən Hədiçəsinə qərəb: "Ənə Əlimcən! Vay xüdə-yey, hayriyətey", -degəndə Hədiçə esə: Keldimi əyə, akəcən", - deb ikkəvləri şaşılub, əyəqləri qalturəb, Əlimcən ərqasidən kirüb keldilər. Əyəqləri dəvuşini eşitgən mahzun Əlimcən bir əz yürəgigə quvvət kelə başləb, kirüb kelgən Məryəm qüçəgigə özin alub. Bibicən keldi", -deb əytgənədə yüzlərindən Məryəm öpüb: "Vay qozıçığım, qaydə edingiz? yürəklərim yarıldı-kü, cənəm Əlimcən", -deb, qolların boynigə alub, mungluğ Hədiçə: "Vay akəcən, qaydə edingiz, cənəm qəlmədi-kü", -deb bir-birlərindən həl sorəşurlər edı.

22. İkkinçi sınıf bələsi bolgən Əhmədcən ənə və singilni bələgə bu qadər şəfqatlıklərindən ta'sirlənüb hər bir xusudə diqqət nəzəri bilə bəqməqdə edı. Əlimcən diydərigə kəmyəb bolgən Məryəm ilə Hədiçə Əhmədcəngə həm artuq dərəcədə mehr-şəfqətlər körgüzüb uyığa alub kirüb əldilərigə yirtıqgənə dəsturxənni səlup körfə ərəsidedəgi yaşırlıgən bütün sınıq nənələri qoyub Əhmədcəngə qərəb: "Əling, Əlimcənginəmni ortəqçəni", -degəndə, Hədiçə kiçkinə çaynəkçəsidedəgi çayni keltürüb qoyub berüb: "Akəcən, sizni ortəgingizmi?" -deb çüçük tilləri bilə mərhəmət körsətüb turgən bu ikki zətdən həm ibrət əlməqdə, öz ətə-ənəsini qadr-qımmətini bilməqdə edı. Bu tərəfdən əvvəlgi xicəllərdən bütün səf bolgən Əlimcən qoynidəgi kitəblərin yənigə alub qoyub: "Əling ortəqçən, nəngə qərəng", -deb dostliklər izhər qılur edı.

23. Ah, bu tørt zətni mənçə fəqirliklər bilə bir-birlərigə qılğan mehr-şəfqət və muhabbətlərini yazub çıqməqgə qələmim bütün əcizdür.

24. Mənə oquvğa həvəsli Əlimcənni birdən kitəb kətarüb kelməgigə tənigə sığməslik dərəcədə şadlənən Məryəm, buni səbəbini bilməq üçün: "Cənəm Əlimcən, bu kitəbləri qaydə əldingiz, kim berdi?" -deb sorəgəndə, Əlimcəndən əvvəlrəq Əhmədcən: "Mən oqub turgən məktəbimə başləb alub bərgən edim. Dəmləm həzrətlərigə: "Bu kişi həm oqıydılar", -degənimə mənə işənub bu kitəbni berdilər. Endi ertədən başləb birgə məktəbgə bəramiz", -deb muəllim həzrətlərini lütf və mərhəmətlərini həm sözləb ötdi. Məktəb ləvəzimətigə həm fəqirlikdən əciz qələb yürəgən Məryəm bir söz urməqgə ziyrək Əlimcəndən əndişə qılub: "Hob, hüdə xayr bersun! Mənə ertə bilən keling, qoşub

yubârāmān”, -deb Ähmädcānni uzättdi. Bu täräfdän Älimcān keç qālgānigä beçârä Märyämndän qorqub, baş yāpuğini yāfinüb, köçälärni äxtärub tåpālmāgān zāif Ruzvān neçä xavf vā közyāşlāri bilä kirüb keldi esä Älimcānni Märyām yānidä körüb, yügürüb quçāğigä ālub: “-Vāy bālām, qaydä eding, ärtärmāgān cāyim qālmādi”, -deb sorāgändä Märyām vāqeälärni Ruzvāngä söylāb xātircām qıldı.

Älimcān ertädän mäktābgä bārmāğı

25. İkki ma’sumāni tärbiyā qılmāq üçün bisātdāgi bāri toylārgä kiyädurgān bir kāmzül, köylāk, bāldāğidän başqasını sātub sārף qılğān beçârä Märyām ertāgi mäktāb lāzimātigä ācizliğıdän intihāsiz bir fikrlārgä orālub qaldi. bir āz hāyaldän songrā ilmni qadrigä yetgān āqılā Märyām bāri ul üçginä bisātini hām sātub Älimcānni mäktābgä bermāqğa qarār qılub, Älimcāndän yāşüringnā tutub, özini yāşlik vaqtidä hām mäktābi bolgān iffätli vā muhabbätli dosti Hālimāxānimning yānigä bārub ötgān vā kelädürgān işlārni hār birin sözlāb ol bisātini Hālimāxānimgä taqdim qılub, birāz aqçā sorādi. Hālimāxānim, özi bāy bolmāsä hām bir āz ilmningginä şārāfātidänmi yāhud Märyāmning tärcimān hālidän habärdārliğıdänmi, nādān olsä-dä, rāhm-şāfqat birlä dāsturxān lāzimātlārini öz yānidän berüb taqdim qılğān nimärsälārini hām qoymāy özigä qayirub berdi. uyigä şādlānüb qaytgān Märyām keçālāb ānāsi Ruzvān bilä dāsturxānni täyyārlāb, Älimcānni ğusl qıldirub, yāngi bolmāsä hām suv bilä āqargān yāmāqsizginä tonlārini kiygüzüb uxlatdilār. Bir täräfdän Märyām bilä Ruzvān hām uyqugä ketdilār bir täräfdän keç ötüb tāng bilä başlāğāç, Märyām ilä Ruzvān turışub öz ibādāti diniylārigä māşğul oldilār esä ānāsi bilä turmāqğa ādātlāngān munġluq Hādiçä künlik xızmatini ādā qılmāq üçün turub çāy hāzırlamāqğa tutungān edi. Bu täräfdän Ähmädcān hām yetüb keldi. Oquv ışqıdā, muhabbätidä, keçāni tezdān tāng ātturā ālmāgān, bütün şādliğ vā xayāllār bilä ne vaqtlārgä uxlāb qālgān Älimcān yüzigä tüşüb turgān ıssıq āftāb harārätidänmi yāki uyqusidä közigä köringān çin dosti Ähmädcān: “Turing, mäktāb vaqti boldi. Yātāsizmi?”- degān āvāzigāmi birdān çöçib uyğānub, yānidä çāy içub olturgān Ähmädcān Hādiçä vā Märyām ānāsini körüb yügürüb turub, yüz-qollārini yuvub kelüb oltirub, çāy içmāqqa tutundi. Çāydān fārığ bolişdilār esä Märyām dāstārxānni birin Ruzvāngä vā birin Ähmädcāngä kōtārüb mäktābgä cōnāttdi.

Älimcānning mäktābdä oqımāğı

26. Yāş bolsä hām ānāsi Märyāmni tärbiyāsıgä ādātlāngānidänmi yāki oquvgä hādsiz hävāsliligidänmi Älimcān ertä nāmāzdān ävvälraq turub, tāhārāt ālub, kiçikkina

sälläsini oräb mäscidgä çıqub, cämäät bilä nāmāzni ädä qılub eşikdägi hämmä käfşläрни toğriläb qoyub, özi mäscid dārvāzasigä çıqub pāylāb turur edi. Äldin-keyin här bir çıqğān kişilärgä qolin qāvuşturub, ta'zim bilä sālām qılub, axlāq vā hurmätни nuqssız öz cāyidä tutār edi. Nāmāzdān çıqğān kişilärни subhdägi pāk nāfäsläridän duā ālgān Älimcān uyigä kirgändä häm Ruzvān, Märyām ānäsigä, hāvlini süpürüb, cāylärни täyyārlāb qoyğān muşfiqa Hādiçäsigä sālām berüb, süpürgini ālub çıqub, dārvāzä āstini tā hämsāyälär eşigigä qadār süpürüb kirüb olturub, ānäläri bilä çāy içmāqgä māşgul bolur edi. Ba'zi vaqt çāy içüb olturgändä dāstārxāndägi nānlärни yümsāqlärini qoyub, qattıqlärin āxtärgān Älimcānni qoligä qārāb turgān māzlumä Märyāmning cigār-bağrläri ezilub, bunisi häm qattıq degān kābi qorinub, közi tinüb, başı aylānüb, içidäginä āh tārtmāğı bilä közi yāsgä tolub, zālīm Äbdulqahhār dāstidän yürāğın pāräsi, közin āqu qāräsi olğān uvāl ma'sumälärini mundāğ fāqır vā tirik yetimlik bālāsıgä qālub lāzzāt ne'mätlär bilä tärbiyā qılā ālmāğānigä bağrı toqılub qolidägi çāygä közidän tāmğān zāhärli yāslärin qoşub içär edi. Älimcān hālidän, Märyāmni közyāsläridän habärdār Ruzvān esä kāsāfāt oğlining zūlmigä qālgān bu ma'sumälärdän xicālat bolgändän: "Älimcān bālām, nān qattıq bolsä piyālägä toğragıl. Hādiçä kopraq çāydän qoysın, mülāyim bolādi",-der edi. Beçārā Ruzvān bilä Märyāmni xicālat bolğānini āngläğān ziyrāk Älimcān: "Yoq. Änācān, mān yumşāq nān āxtärgānım yoq. Ertä bilān qattıq nān yemāq sünnāt vā häm hifzul sihatgä muvāfiq deb, şeriklärim kitābidä kördin vā häm muallim hazrätни āğızläridän eşitdüm. Äning üçün qattıqrāqını āxtäramān. Kättä bolub bāy bolsām yumşāq nānlär häm köpāyüb qālur. Hāli hāzır biz ilmniginä ärttiräyluk. Änācān yumşāq nānni tāpılmāğı āsān, ämmā ilmning tāpılmāğı cüdä qıyın. Siz māni qattıq nān āxtärgānımни sābābini bilmäsdän köp tāşviş qılmāğ. Biz hāli yāş. Sizlär turgändä māni yumşāq nān āxtärmāğım cüdä ayb, ānācān",-degān şirin, mānāli sözläri bilä här ikisini häm bolsä xicālatdän çıkarub, zor-zor ümitlärğä diqqat vā muhabbatlärini cālb qılur edi. Mānā, kitāblärin qoltuğlāb köçälärdä devār āstidä āhista yarışimliginā bir axlāqlär bilä tekiz-tekiz qadām bāsub, kiçik-kiçik qollärin köksigä qoyub maktābgä cönāğān ādāblik Älimcān köringān kişilärgä sālām qılub, umridä birginä körgān kişini bolsun axlāq vā ādāblärigä häyrān qāldurur edi. Maktāb eşigigä yetğān Älimcān āyāğidägi käfşini iflās cāylärini tāzālāb kirur edi. Gärçi āyāğidägi käfş här kimläarning eskisi bolsä häm, ānāmning küç-quvvätini ārқasidän kelğān bu yirtıq käfş, röbarödä turgān aqçā bilān ālğān bāy bālälärining yāngi käfşläridän āfzälraq bolsä keräk, degān kābi ehtiyāt bilä yuqārigä qoyub, maktābdä kişi bolsä-bolmäsä, sālām qılub kirüb öz cāyidä olturār edi. Ba'zi vaqtlärdä ertäraq kelüb qalgān ilmgä muhabbatli Älimcān sābāqlärin tākrār qılub bolgändän keyin ātrāfdägi häritä, binālär tāsvirigä qārāb zāvqläri

ziyadälänüb fâlgä âyâqlärini topur-topur urub oynäb, şadlänub öz-özigä qol bilän körsätüb: “Mänä Âlimcân, âh, bu qandâq cây? Täning rähät âlädi. Bu dünyâning bâqçäsi vä cännäti desäng häm râstdur. Mänä qandâq âq uylär, qandâq pâkizä kürsilär, bulär yâzmâq üçün keräkli dâskälär, hisâbgä çötlär, tāmâşâ qılmâqqa çirâylik haritalär. Bulär hämmäsi ilm örgänmâq üçünginä hâzırlängän. Mänä – ilm qandâq âziz ne’mät dünyâda ilmdän ârtıq häm lazzätli şirin ne’mät bärmi? Yoq, âlbättä, yoq bolsä keräk. Mänä ilm oqıydurgän kişilär şâh, gädä, bây, fâqır bolsun mundâq ulug cây hämmäsigä häm bärâbardır. Bu câyıldä oltirub oqugän kişilär, âlbättä, baxtlik vä sââdätlik bolsälär keräk. Çünki köçälärdä behudä ahmâq bolub xat-sävâdsiz yürgän âdâmlärdän heç birigä bu yerdä orin yoq-kü. Âlbättä âlär yâmân, baxtsiz kişilär bolsä keräk. Yaxşı bolsälär edi, âlbättä mundâg âziz ümrlärin köçälärdä befâydä işlârgä sârf qılub yürmäy, mângä oxşâb bu câyıldä rähätlänüb yürür edilär. Ägär mandek ilmni şirinligini âlär häm bilgän bolsälär edi, ilmdän başqa nimärsäni istämäs edilär. Mundâg câyda târbiyâ tâpgän kişi qandâq âlim, qandâq aqlıq, fâzil, axlâqlik, mârhamätlik, insâf vä şâfqätlik bolsä keräk... Äh, şundâg âziz câyıldä âtä-ânälärimiz körsätmägän muhabbätläрни körsätüb vä âlär sözlämägän sirin sözlär bilä âdâb vä axlâqlärni örgatub, dünyâ vä âxırât da izzätlik vä hurmätlik bolmâğımız üçün keçä vä kündüz xızmat vä târbiyâ qılğuvçı mundâq muallimimiz vä haqıqıy âtämizni taşlâb, ikki dünyâni şärafı bolgän ilmdän bütün mahrum, köçälärdä sänqub sârsân vä sârgärdân, bir pârçä nângä muhtâc, zâr bolub yürgän nâdân, ğayrätsiz, himmätsiz câhillärni häm insân deb bolurmi? Yoq, bolmäz âxır. Mänä, hämmä vaqt sämävârçı, nâvvây, qımârbâz oğrı, süpürgüvçı, yâmâqçı, qârâvul, meşkâbçı, eşäkçı, şulârgä oxşaş pâst hunärlî âdâmlärni soräng! Hämmäsi oqımägän. Oqıgän âdâmlär gârçänd yâş bolsälär häm mädresälärdä mudärris, rästälärdä kättä dökändär, yaxşı orinlârgä mirzâ, yaxşı kiyimlär, âzâdä sällälär başidä, hâr câyda izzätlik vä hurmätlik. Oqımägän âdâm hâr qançä bolsäki, oqıgän âdâmlärni körgän izzät vä hurmätlärin äslâ körmäydi. Mänä oqıgän kişilär bizni muallim hazrätlärigä oxşaş dâim şirin sözlär vä yaxşı näsihatläär qılâdi. Beçârälârgä, mângä oxşagän şâfqat vä mârhamät, muruvvâtlär vä yaxşı târbiyälär qılâdi. Muallim emäsläri, gârçı, yaxşı oqutub vä musulmânçilikläрни örgätmäsälär häm, xayr-ehsân bilä fâqırlärni xursänd qılâdi. Ämmâ oqımägän âdâmlär nâqadâr bây bolsä häm, rähmsiz vä muruvvâtsiz vä insâfsiz bolub, bizdäy fâqırlärni horlâb, âzâr berüb, yâmân haqârâtlär bilä hâr kimni dilini âğritub yürärlär. Mänä bulär hämmäsi oqumägändän şundâg bolâdi-dä. Oqıgän âdâm, cüdä ğayrätsizlikdän, işsiz qâlgänläri mäscidlârgä sofi yâ imâm bolädilär. Mänä özimni âtäm qandâq zâlim, câhil, sözläri zâhâr. Oqımägäni üçün şunçä dünyâlärimizni qımâr vä şungä oxşaş yâmân işlârgä bärbâd berüb, beçärä ânäm, âyam, Hâdiçä, mäne taşlâb

qâqub ketdi. Mänä, äyäm oqıgäni üçün qançä äzâblär bilä bizni bâqub hăm mänä şundâq cäylärgä âlub kelüb oqıtyâpti. Âtämning hâlini oylâb özim ibrât âlsâm, mundâq cäylärgä kelgänimgä bir nâfäsdä ming bâr şükr qılub, dâim bekâr turmäy oqımâğım keräk. İkki-üç yildä sävâdim çıqub, xatim hăm çıqub mänäm xalifä bolämän. Bir-ikki yil oqub muallimlikni örgänsäm birâr mäktäbgä mänäm muallim bolub dâmlämgä oxşaş şundâq mäktäblärdä âltmiş-yetmiş ädät bälälärgä ta'lim berämän. Mäni hăm bälälärni âtäläri izzät qılädilär. Mänäm özümgä oxşagän beçârä-fäqırlärni bälälärini oqıtub, xursänd qılub duälärini âlämän. Âz fursätdä bây bolsâm, beçârä ânäm vä ayâmni üst-bäşlärin yaxşilâb, otun, un, yağlär âlub bersäm äyâcânım qandâq xursänd bolädi mänä bu yaxşı emäsmi?! Mänä hâzirdä bâyılärni uyigä kirsäm kambağalligimdän hâzâr qılışüb közlärigä itdän hăm harâb körinürmän. Haydab çıqarmäsälär hăm qabâğlärini sâlub cerküb turädilär. Mänä bu qılmişläridän malum bolädiki, mundâq yaxşı cäylärdä oqub târbiyâ körmägän üçün âdämni qadrigä yetmäydurlär. Älär nâzdidä dünyädä bâydan böläk kişi âdäm emäs. Yoq män ängä xafâ bolışım keräkmäs. Män özim oqub âlim vä mollä, bây bolub qalgänimdä oşâl hâzâr qılğänlär özi şärmändä bolub uyâlub qälädi. İşqılub hâzirdä körüb turgän qârä kün vä horliklärni yâdimdän çıqarmây, oqumâqdä bolsâm şundâğ âziz cäylärgä yetkürgän hüdâyim rähm qılub, oşâl künlärgä hăm yetkürür, murâdlärimni hăm berur. İşqılub, tez-tez oqub şeriklärimgä hăm qärämäsdän oqumâğım keräk”,- deb kiçik, âppâqqınâ qollarını bir-birigä urub, âyâqlärini dupur-dupur urub, şâdlängändän ornidän turub ketärdi. Mänä, özüni mundâğ nâzuk, sâlim fikrlär bilä oquvgä häväsini ärturgän ziyräk Âlimcân şerikläri cäm bolgunçä dârslärin tâkrâr qılub turur edi. Şerikläri kelgâç, künlük vâzifä dârslärin âlub yâzub, oqumâqğa dävâm qılır edi. Heç bir bälä birlä bir täläbä nimärsäni talâşub uruşmäs, uruşni axtärgän taläbälärni mülâyim sözlär bilä özigä dost qılub âlur edi. Tänäffus vaqtlärdä hăm bälälärgä qoşilub qıçqurub oynämây, mäktäb içidä oynägän bälälärni tāmāşâ qılub, axlâqliläridän axlâq örgänüb, axlâqsizlärindän ibrâtlänüb olturur edi. Çây vaqtidä âhistä Hädiçäsi bilä Märyäm yänigä bârub, çây-nânin yeb, tahârät âlub, qaytub cämâât nāmâzigä yetüb kelur edi. nāmâzini cämâât bilä oqub, toğri mäktäbigä kirüb yänä öz işigä mâşgul bolur edi. Âzâd bolgändä hämmädän ävvälrâq kitâblärin cämläb, sälla, tonlärin kiyüb hâzirlänüb turär edi.

27. Muallim hazrätläri nutq sözläsälär, çin qulâq vä e'tiqâd, ixlâsi tāmâm bilä eşitur edi. Bälälär âzâd bolub ketgändä hăm, Âlimcân muallim yâki hâlifä hazrätläridän bilmägän dârslärin sorâb âlur edi. Oquvgä mundâğ häväsli Âlimcänni harâkätlärigä muallim hazrätläri hăm bu işdä qusurlik vä säbrsizlik qılmây, bälki âni ictihâdigä zävğläri kelüb, qaytub-qaytub bilgäni qadâr talim berur edilär. Mänä, dârsdän köngli qanub şâdlängän

ʻAlimcān muallim hazrātning iltifātlārigā oquv hāvāsi tābārā tāraqqiy qilub, āhistā uyigā qaytur edi. Uyin baʻzi xīzmātlāridān bāšgān gāyrātlik ʻAlimcān bir hil bālālār kābi pātḡarak, dāsta, yāngāq kābi bozuqliq, kāśāḡāt oyinlārgā heḡ qārīshmāy, tāhārāt qilub asr, šām nāmāzini māsciddā oqur edi-dā, āqšāmgī tāāmni yeb, huftān nāmāzini uyidā oqub, uyqusi kelgān vaqtgā qadār sābaqlāri yāzur edi. Kōrpā ārāsīgā kelgānīgā qadār yād bolgān dārslāri ikki-ūḡ tākrār qilub uxlāb qalur edi.

ʻAlimcānni birinḡi yıl imtihāngā tayārlāngāni

28. Mānā, heḡ bir toy, maʻrākā sāyl, ulāq kābi āqḡā ni zāye qilādurgān iślārgā umrini ābās qilub, qadām sira qoymāy, bir qīšni bütūn oquv-yazuv bilā tāāmā qilub, ictihād vā ḡayrāt qilgān ʻAlimcān aprel āhirindāgi hususiy imtihāndā šeriklāri ārāsidadā yālḡuz ōzi mūkāmmāl vā mufāssāl imtihān berūb, birdān ikinḡi sīnfga kōḡūrūlūb hattā 25 māydā bolādurgān imtihāngā hām ikinḡi sīnf dārslāridān tāyyārlāmāqḡa kirīšgān edi.

29. 25 māy boluv sābābli 26 ga imtihān māclisi ūḡūn bāsdurulgān daʻvātnāmā qāḡazi, āzād vaqtidā muallim hazrātlāri tārāḡidān tārātīldī, esā muallim hazrātlāri bālālārgā ummān hitāb qilub, imtihān hususidāgi hār bir kerākli sōzlārni sōzlāb, āhiridā: “Ey bālālār, āre, hār biringiz hām ictihād vā ḡayrāt bilā oquv-yazuvgā dāvām vā cāsārāt qīdingiz. Rāhmāt. Lekin mān heḡ kim vā hār birlāringizgā ʻAlimcān kābi harākāt vā ḡayrāt qilub tāyyārlāgāndur, deb hūkm qilālmāsmān. Ḳūnki ʻAlimcān mānā ikki tahsil tolmāsdān ikinḡi sīngā kōḡūrūldī vā hām 17 apredān bu kūngā qadār 35 kūn ārāsidadā ikinḡi sīnfni dārslāridān hām bir qanḡā mālūmāti bār deb āytsām hām yālḡānḡi bolmāsmān. Endi bugūn ertā cāmīyātni huzuridā birinḡi dārācadā bizgā rāhmāt ālub bergūvḡi vā yūzimizni yāruq qiluvḡi ārālāringizdā bārī ʻAlimcānni ōzīdur. Emdī šāyād sizlār hām ʻAlimcān kābi bu yāqīn kūn ārāsidadā ictihād qilub nuqslik orinlārīn tūzātsāngiz. Tāki bāšlāringizdā qārāb turgān, oquvlāringizgā yārdām qilub, munḡalik sāādātlāringizgā sābāb boluvḡi ātālāringizni kōngūllāri qālmāsā, biz hām ālārdān xicālat bolmāsāk. Dūrūstmi?”-deb sōzni tāāmā qīldilār. Āh, biz kelāylik ʻAlimcānni hālīgā. Muallim hazrātlāriḡ lutf-mārḡāmātlārigā nāqadār sābr qilā ālmāslik dārācadāgi šādliklārgā yetīšgān ʻAlimcān bolsā kerāk, deb gūmān qīlmāk hatādur. Zerākī ātāsi Ābdulqahhār ismigā bergān daʻvātnāmā qolīgā tekkāndān keyin: “Sāni ātāng qani, imtihān kūni bāšīngdā kim turār? Sāngā dāsturxānni kim qilub berur? Kim sāni oqugānlāriḡni kōrār? Bu bālāning ātāsi qaysi, degān sāvālgā cāmāāt ārāsidadā kimni kōrsātīlūr?”-degāndek bu ruhsiz qāḡāzni dāvūssiz hitāblārigā nāqadār maʻyuslānūb turgāndā, muallim hazrātlāriḡ sōz ārāsidadā yānā: “Ātālāringiz ātālāringiz”,-deb tākrār qilub turgān hitāblārigā bütūn fikri yuqālub, yūrāgi titrāb, baḡri

ezilub, kōzi zāhārlik yaşlār bilä tolğān Ālimcān dād deb qıçqurub yubārmāqğa şärmü häyā qılub, ming māşaqqatlār bilä özini uyiğa yetkürüb aldı. Özlärining mäsläklärigä qārägändä, muallim hazrätläriining idāräläridä Ālimcān kabi bir neçä âtäsiz dilşikästä, yetim, fâqır täläbälärni riâyâ qılmāy, endiginä tirik yetimlik, âtäsizlik älämlärini unutğān ma'sumälärni ruhsiz başlärin qayçı bilä qaytub kesgändek, qollärigä da'vātnāmā tâpşirub, bälki söz âräsidä "âtäläringiz" ta'näläri bilä yârulgān bağrini pârâ qılmāqläri hädsiz täsärruflärgä bāis bolsä keräk. "Ta'nānāmā"ni kıssäsigä sālub, ming äzāb lār bilä özini uygä yetkürgän, pârışān hâtir, ma'yus Ālimcān âsrârdän habärsiz mungluğ Hâdiçägä: "Başim ağriydi,-debginä kitāblärin qoyub, âdätdägi xızmatlārgä bütün qārāmāy, uy toridä turgān yırtıqqınā körpāçä ustigä häsrät bilä çökkän bağrini kötärä älmāy bir bārâ, âh, deb özin taşlāb yubardı. Muşfiqa, küyünçik Hâdiçä, cānidän ârtuq Ālimcānni bu hâldä körmāq bilä özini yoqâtğändän: "Äh, äkēcān, nimä qıldı?"-deb Ālimcān qālub, Märyäm ânäsigä qārāb yügürüb ketdi. Hälimähānım dostini yānidä endiginä dârdlläşüb, külüşüb olturgān baxtsiz Märyäm, "Ayēcān, Ālimcānning betāb bolub kelüb, uygä yıqıldı",-degän ğamlık ävāz bilä yığlāb, baş-āyaq yālān qıçqurub, pârışān yügürüb kirgän Hâdiçäni körüb, tān qafäsidadgi murğıy ruhi uçub tirik ölgän Märyäm, baş yapuğun teskəri yāpinüb: "Äh, Ālimcān, şorim tâzä quridi",-deb uygä yügürdi. Bu tārâfdän Hâdiçä ävāzini eşitüb çillähānäsidadn yügürüb kelgän Ruzvān Ālimcānni ālub bağrigä bāsub yüzlärin silāb: "Vāy köziçāğım, nimä qıldı, cānim bālām, ānäng ölsün",_deb turmākdä edi. Bütün aqlđan ädäşğān, özidän-özi: "Äh, Ālimcānim, äyāgi ölsün",_deb kirüb kelgän baxtsiz Märyäm Ruzvān quçağıdān cigärpāräsini, közin qāräsi Ālimcānni ālub bağrigä bāsub, başlärin, hāli, biläk-çekkälärin uşlāb, boyinlärindän quçağlāb: "Äh, Ālimcān, äyāginäng ölsün! Nimä qıldı, Ālimcān? Rāhmsiz âtäng ölsün. Nimä qıldı? Äytğıl, kim urdi? Qaering ağriydi, cānim",_deb çidämsiz bir hāllärgä tüşdi. Hālläri pârışān bolgän Märyäm, Ruzvān, Hâdiçäni bir āz bāsmāq üçün ziyrāk Ālimcān: "Heç gāp yoq. Bāri başim ağridi. Äyēcān köp qorqmäng, tüzälib qālırmān",_deb köngillärin bāsdı. Bir āz yüräkläri taksin tāpgän Hâdiçä, Märyäm Ruzvān Ālimcānni yātquzüb, bir āz tām yeb, nāmāz songidä uyqugä dāvām qıldilār. Bu keçäni ğamlār bilä subh qılğān baxtsiz Märyäm Ālimcān yüzigä termülüb turgändän keyin bir az fikrlänüb, birār nimärsä egän bolsä şundāğ boldimikin, deb āhistä Ālimcānni kıssäsigä qol sālğändä yuqāridä yazub ötdiğimiz ta'nä āğırini keltürgän "Da'vātnāmā" çıqdi. "Äbdulqahhār äfāndi cānāblärinä, 26-nçi māydä ... künü sāt 8 dān tâ12 gä qadār ... _mähälläsidad kâini ibtidāiy täläbälärning imtihān mäclisigä lütfi şārif buyurmāqlärini kāmāli äczi niyāz ilä rācā vā tāmānnā edärām",_degän māzmundān āğāh bolgän baxtsiz Märyäm tâğdek ğamlār āstidä bağri ezilüb, fâqırlıkdān bemār bolub, zālīm âtā dāstidān

horlänub, oquvdän ümidi kesilüb, ğariblik bälüşigä yästängän Âlimcânning bekäslik bilä kirüb, yetimlik bilä çıqıp turgän sâvuq nâfäslärigä dili bozilub, nâqadär yıǵlär esä häm bu dârdning dâvâsigä özi häm bütün âciz edi. Âhiri “Da’vâtnâmâ” ni kôtärüb, ânäsi Ruzvân yänigä kirüb tāmām sözlädi. Yüräkläri teşülgän Ruzvân: “Män dämläni äldigä bir bäräy, nimä deb ekän”,_deb toǵrı dämlä hazrätlärigä bardı, esä dämlä hazrätläri çäqırub tāmām hallärini bir-bir sözläb ötdi.

30. “Da’vâtnâmâ” berurdä bu hallärni fikriǵa keltürmäǵän muallim hazrätläri nâqadär puşâyman qılsälär häm, kirkän oqni çıqarmâq tädbiridän böläk bir çärä yoq edi. İkki dänä miyânaraq ton âlub çıqarub, Ruzvân qoligä berüb: “Bolmäsä, mänä muni âlub baring, imtihân küni дәsturhân ustıǵa qoyub kelürsizlär. Lekin muni Âlimcânǵa körsätmängizlär_dedilär da, _män özim häm bir âz vaqtdän songrä bärub Âlimcânni âlub kelürmän”,_deb Ruzvânni uzättilär. Âlimcân yüzigä termülüb olturgän baxtsiz Märyäm ânäsi Ruzvânni körüb yügürüb yänigä çıqdi. Ruzvân hämmä sözni sözläb, muallim hazrätning mārhamät qılǵan nimärsälärini tåbşurub, hâzir kelüvlärini häm habär qıldı. Birinçi täräfdän, cänâbı haqni yärdämiǵa şükürlär qılub, ikkinçi täräfdän, şäfqatlik muallimlärden özigä sıǵmäslik dārəcəlärdä şädlängän baxtsiz Märyäm tonläri yäşurub, muallim hazrätläri kirüb olturmâqläri üçün Ruzvânni uyini tüzätüb qoydi. İmtihân hicälätidän qutulub, bütün yâruqluǵǵa çıqǵan baxtsiz Märyäm üçün yäna bir yängi ikki zor ğamlik çäräsiz täşviş vaqe boldi desäk, birinçisi, hâzir kelädürgän muallim hazrätläri mehmänliklärin lâzimâti, ikkinçisi, imtihân mäclisiǵa qılınädurgän däsdrhân lâzimätläridinginä ibärät edi. Mehmän lâzimätigä bütün aqlän ädäşgän baxtsiz Märyäm kimdän beş-on ädät nân tåpub qoymaqǵa hävli ortäsidä közi yäşlänüb, çäräsiz hayrätde qaldı. Âcizlär hâlidin här dâim özi habärdär bolǵan hakikiy yärdämçimiz cänâbı haq Märyäm hâlidän häm özi habärdär edi. Demäk, Âlimcânni nâtâblıǵıdän habärlängän Hälimahânım bir lägän yağlıq nân, bir täbaqdä şirbirinçi qılub, Märyäm bilä Âlimcândän hâl soräb keldi. Bu äsrärni cänâbı haq lütfi bilä ilm şäräfatidin bilgän dildäş Märyäm дәstärxânni âlub, Hälimä dostı bilä körüşüb, Âlimcân yänigä täklif qıldı. Bu täräfdän, muallim hazräläri bilä hämrâh kelǵan Ähmädcân kirüb: “Muallim hazrätläri keldilär”,_deb Märyämni habär qıldı, esä Märyäm Hälimahânımni uyigä âlib kirdi-dä, imtihândän qalgängä çigärläri ezilüb, köz yäşläri sel kâbi yağlıub, ümitsiz şipǵa termülüb yätgän Âlimcânigä muallim hazrätini kelǵanläri habär qılub: “Tur, cänim, dämläng hazrätläri kelübturlär. Änäng uyigä başläb kir”,_dedi. Muallim hazrätläridän habär eşitgän Âlimcân säçrâb turub eşitgä çıqdi. Ätäsidän artuq dārəcədä tärbiyä qılǵan haqıqıy vä mänäviy ätäsinı körgäç, fäqırlıkdän u qadär tärbiyälärgä qarşı xızmat körgüzüb muallim hazrätläri

xursänd və rizə qılalməgəngəmi, yəhud hər daim şirin söz və nəsihətlər bilə öz fəyda və səadətlərin körsətüb, bu qadər ilmu ma'rifətgə yetüştirgən mualliminin səhvənginə bergən “Da'vətnəmə”lərigə əzərlənüb bərməgəniyə puşəymən bolgənindənmi, nədin olsə-də, dinü millətni ehtirəm qılub, kəttə başlərin kiçik qılub, eşik əldidə turgən muallim hazrətlərini körüb, uyəlğanidin ziyrək Əlimcən közidin gəmlik yaşləri sələm bərabəridə təmçiləb, bərub ziyarət qılub, qolların öpüb, uyiğə təklif qıldı. Əlimcənni fərəsətidən ta'sirləngən muallim hazrətləri bolsə söznə bölək yürütüb: “Niməgə bərməding məktəbgə?”,_ hitəbi ornıgə qolin tutub peşənələrin siləb: “Oğlim Əlimcən, mənə közüm səndin bölək bələlərləni kərməydi. Səndən başqanı sözi quləgiməgə kərməydi. Başqə bələlər mənə mənə qançə uyləriyə çağırşələr, ziyəfət qılşələr həm, səni bu əstənanəgə pisəndiməgə kəlməydi. Çünki bizni həyatımız səngə oxşəş əql bələlərlənin əqli və ilmi bilədür. Mənə, bugün bərməy qəlgənin üçün təşviş qılub özüm keldim. Əlbəttə, birər cəyi ağrüb nətəb bolgəndür, bolməsə hərgiz məktəbgə bərməy qələdurgən bələ eməs. Əlimcən atə-ənəsindən həm, dāmləsindən həm məktəbnə yaxşı süyədi deb keldim. Bir keçə də mənə özəngni əldurubsən oğlim Əlimcən. Qəring ağrıydi?”_dedilər. Bu şirin lütf və ləziz mərhəmətlərləni eşütgən bəgri eziq Əlimcən könglidəgi həmə gəm-gussələri ketüb, çəhrəsi bir əz yəruşdi-də: “Keçə bilə bir əz başım ağrıgən edi. Yəngi tərquadi, imdi bəray desəm, dərs vaxtı ötəngə ertə bilə bəraymukin deb turub edim”,_ deb cəvəb bərub yənə təklif qıldı. uyğə kirüb beqərələrləni təşvişgə qoymaqgə muallim hazrətlərinin vicdānləri qəbul qilməsə həm, ziyrək Əlimcənni sezüb ma'yuslənəməgidən əndişə qılub həmdə Həliməhənim kətarüb kirgən dəstərxənni yırəqdən körgənləri üçün Əlimcən bilə bərabər Ruzvən uyiğə kirdilər. Olturub fətiyə oqudilər. Ba'd əz təəm və kələm muallim hazrətləri turdilər. Əlimcənni qolidən tutub, eşikgəcə birgə əlub çıqıbdə: “Ertə bilə əlbəttə bərgin”,_deb cənədilər. Bu tərəfdən fəqirlikdən muallim hazrətlərini tuhfəsiz küzətgəniyə ma'yuslənüb əfsus qılğən baxtsız Məryəm, şirin sözlər və nəsihətlər bilə bir əz köngillərini kətargən Həliməhənim həm Ruzvəndən ruhsət əlub uyiğə yəndi.

Əlimcənni imtihan bergəni

31. Həliməhənimə təqdim qılğən bələdəc, köylək, kəməzüləni bəzərgə sətdurib, aqçəsəgə dəstərxən qılğən ilmnin çin əşiqi Məryəm muallim hazrətlərini bergən ikki dənə tonlərin üstigə qoyub birini Ruzvən, ikkinçisini Əlimcən özigə kətarurub, imtihan məclisigə bərdilər. Əlimcən üçün köz tiküb turgən muallim hazrətləri dəstərxənlərləni əldirub, hədsiz xursəndliklər körgüzüb, Əlimcənni özini yəlguz bir kürsəgəniyə ötğəzüb: “Oğlim Əlimcən, imtihan bərub turgən vaxtigədə atrəfgə heç bir bəqmə. Bəlkə közüngni

yumubtur. Çünki köp kişilərgə qārāsəng, yürəging vəhm əlub, köp ədəşursən”, _deb ta’kid qıldilər. Muallimni bu sözləridə nimə hikmət bār. Ləkin şayəd qāriinlər özləri bilsələr kerək deb yazmaq ləzim kōrūlmədi. Mənə, bəyən və uləmə, quzzətlərdən tərtub tōrt yüzgə tolgən bu məclisi imtihanəndə həmmədən əvvəl muallim hazrətləri Əlimcəndənginə imtihan bəşlədilər. Bu millet məclisinin səhnəsində kiçikkinə səllasin orəb, nəzikkinə qollərin qavuşturub, közlərin yumub cəvəbgə kərişgən Əlimcən bülbul kəbi səyrəb, hər bir cəmiyətdə bolgən kişiləri bütün səmi’ qılıb, mungluğ əvəziğə, hulq və ədəbigə bəndü əsir qıldı. Məndəg vaqtlərdə bədbəxt zəlim Əbdulqahhəarning bolməgənigə kōzyəşləri tōkülüb, cigər-bağrı titilüb turgən Məryəm bilə Ruzvəngə yüzləb əfsuslər kelsə həmədə bütün izdihəmmi şav-şuvdən toxtatub, öziğə bismil qılğən Əlimcənni ilməgə mustəğraq bolub qumri kəbi səyrəb turgənindən mingləb şadlıqlar roy bərməqdə edi. Üç saatgə qadər yəlguz öziğinə imtihan bərgən Əlimcən dərsi təməm bolğəç birdən sələvət və əş’ər bəşləb yubərdi. Əlimcənni əvəzi və oquvləriğə ta’sirlənüb kōzyəşləri oqub turgən cəmiyəttə ə’zələri əş’ər təməm bolğəç, hər tərəfdən bəri “təhsin”, “rəhmət”, “ətə-ənəsigə, üstədigə rəhmət” əvəziğinə eməs, bəlkə himmətsiz bəhil zətlər həm çəqirub ə’ləqədrihəl bə’ziləri bir som və bə’ziləri bəş somlərgə qadər in’əm qilməqqa bəşlədilər. Bu səadətləri yirəqdən kōrüb turgən Məryəm dūnyədə ölməslik bir həyətəgə yetdi desək-də, toğri kelür edi.

32. Yəşginə Əlimcənni bu qadər ilmdən mə’lumət bərgənindən kōngülləri tolgən bəyən və quzzətlər muallim hazrətləridən məmnun bolub, təşəkkürlər əytub, bəqıy imtihanəni, tələbələri öz ətə, ənələriğə məvquf qəldirub yəndilər. İmtihan məclisinin yərim kuni Əlimcən bilə, bəqıysi bəşqə tələbələr bilə təməm təpub muallim hazrətlərinin ul kungı və songı halq ərəsində əbro və e’tibəri tərəqqıy təpməqləriyğə eng birinçi səbəb həm Əlimcənni ilməgə icthəd və gəyrət qılıb, mənə şundəg nuqssiz imtihan bərgəni boldi.

Əlimcənni bəyrəm künlərin uluğlaməği

33. Gəyrət və icthəd səyəsində ikkinçi, üçinçi imtihanəni həm artuq dərəcədə yaxşıləb ötgərgən Əlimcən tōrtinçi sinfnə imtihanin ötgərüb, muallim hazrətləri tərəfidən məktəbgə muavinlik mərtəbəsiğə səhib bolgən edi. Demək ilmi və fərəsətinin qaviyliyədən bütün üçinçi sinfgə qadər yəlguz tə’lim bərməqgə iqtidəri yetişgən edi. Həttə muallim hazrətlərinin yoq künlərin bələlərgə sezdürməy məktəbnə bütün tibrətür edi. Hər bir oqıgən kitəblərin söziğə çin qəlbi bilə e’tiqət qılğən sədiq Əlimcən yəlguz cumə küninginə eməs bəlkə məvlüd, fəthi məkkə, hicrət kəbi səadətlik və şərəfətlilik diniy bəyramlərimizni hər biridə bolsun, özi və bəşqələr üçün nəqadər mənfəətlilik işlər bolsə həm tərək qılıb ul kungı milli bəyramdə ertələb gusl qılıb, pəkizə libəslərin kiyüb, öziğə huşbo

nimärsälär sebüb, qur'ânini qoynıǵa sâlub, bizlärdä milliy mäclis vâ qırââthânälär bolmâǵanıǵami yâhud özidän başqa diniy, milliy bâyramlârgä ähämiyät berüvçilär yoq bolǵanıǵami, bârgudek heç bir câyni tâpâlmây, nâmâzi cumâgä qadâr qabristânlârgä bârub duâ vâ fâtihälär qılub, cämiyât bilä nâmâzi cumäni oqub, uyigä qaytub, keçgä qadâr kitâb mutâlâä qılur edi. Hâr bir iş vâ ämälni ilm vâ aqlgä ölcäb iş yürütgän haqıqatpârvâr Âlimcân ävvälǵı zämânlärdäǵı ma'cusiyy bâbälärdän merâs qalgän toy, ulâq, säir, aç mazar, toq mazar kâbi bizim türkistân musulmânlarigä fârz yâki sünnät qatârlärindä âdät bolub qalgän äsâssız fâsâd vâ şum bid'atlârdän päydâ bolgän hurâfât, kâsâfât vâ râzâlätlärni özi âǵzidä tänkid qılub, ämâldä bârâbâr qılışub yürüvçi ba'zi sözidä säbâtsiz ziyâli vâ açıq fikrlilärning heç birlärigä qoşilmâs vâ ul säyrgâhlârdän milyâm som mänfâät hâsil olsä hâm, öz mäsläk vâ mâtânätini yaş bolsä hâm qoldän bermäs edi.

Âlimcân başlâb ticâratgä kirmâǵı

34. Mänä beşinçi imtihângäçä mäclisdä hâzir bolub, sâdıq ğayrätlik vâ cäsârätlik Âlimcângä köz sâlub, tâlib bolub yürgän Âbdulrâhmânây ismli bir sävdâğâr maktâbgä ötüb yürüvçi Âlimcânni tütüb, özigä mirzâ hâm oǵıl qılmâq ârzulärin sözlâb ötdi. Özini cüz'iy vâ külliyy ihtiyârın munluǵ Märyâm bilä ma'näviy âtäsi ölüb târbiyâ qılǵän muallim hazrâtdä ekânligin bildirüb, älärdän ruhsât bolsä qabul qılmaǵını bâyân qılub ötdi. Âbdulrâhmânây muallim hazrâtlärigä bârub bâyâni vâqeädän keyin Âlimcângä cävâb sorâdi. Bir neçä söz âxiridä Ruzvân, Märyâm, Hädiçä bu üç zäifâi muştıparlärini mäişät hususläridä bütün Âlimcângä muhtâcliklärin sözlâb ötgän muallim hazrâtläri xızmatı bädâlidä köprâq şâfgât vâ märhämät qılmâqni äragä taşlâb ötdilär. Özini fâydâ vâ taraqıylärin Âlimcân xızmatidä naqd körüb turgän Âbdulrâhmânây hâr bir sözdä bolsä, Âlimcânni öz qoynigä âlmâqni ilâc vâ çâralärin qılmâqqa tâklif qılub ketdi. Tört-beş kün ârâsidä bu xızmatni üddäsini âlgän muallim hazrâtläri Ruzvân bilä Märyâmni qabul qıldırub, Âlimcânni öz xursândliklâri birlä Âbdulrâhmânâygä bâyram künläridä xızmätdän äzâdlänmâq şartlâri bilä tâpşirdilär. Demäk, Âlimcân bâyram künläridän başqa vaqtlârdä sâdâqatdä bolub xızmatgä dävâm etdi. Äz fursâtdä hâlâl vâ toǵrilikdä Âbdulrâhmânây muhabbâtlärin cälb qılǵän Âlimcân bütün oǵıldän ziyädä, hattâ harâm xızmatlâri vâ başqa sävdâ işlâri hâm Âlimcânni özigä tâpşirilüb, mehnâtdän qutulub tinçlängän Âbdulrâhmânây keçä-kündüz râhât vâ fâragätgä yetüşüb qâldi. Mänä hâr işdä sâdâqatli bolgän zât kättä-kıçık bolsun, er-hârun bolsun, tezdän şundâğ dâvlätgä yetişmâǵı şübhäsiz bälki tâbiyydir.

Ālimcān Hādiçāni oqitmāği

35. Xızmat ārāsida gazeta, jurnāl, romān ādābiyāt kābi ālāmi insāniyātdāgi milliyāt, mādāniyāt, hayāt, sāādāt bilā tānişdurādurgān mātbuāt sāhifālārigā kōz sālub yūrgān Ālimcān bizim türkistān musulmānlāriining bu qadār vahşāt vā cāhālāt āstida ezilüb, hār işdā yārim yoldā qālurlārigā sābāb vā illātlārin fikr qilgāndā erlār tārāfimizā bir āzginā quvvāi ilm bār kābi kōrinsā hām hātun-qız tārāfimiz ul şārāfi haqıqıy ruhdān mahrumlikdā qālub, dāim cāfā vā mehnāt ğaflāt vā uzlātdān başqa bir tārbiyā bilā haqıqıy sihātğā yetişā ālmāgānidān ibārāt bolub çıqar edi. 36. Hātun-qızlārimiz ārāsida birār dānā usul mākṭābi bolmāgāngā eski hātun-qızlārimiz mākṭābidā hām erlārimiz mākṭābi kābi 5 yıl, 10 yıl başlāri çirüb, ba'zilāri işqıyā ba'zilāri dārbādār yūrüb, bibi ātinlik, ba'zilāri rāmçi, pārihānlik kābi eski mācusiyyātdān merās qālmış is çırāğ, müşkülküşād, bibiseşānbā, māmā pārestlikdān başqa ma'lumāt ālālmāgānlāridān nāfrāt vā hāzār qilgān Ālimcān mākṭābgā Hādiçāni yubārmāy, boş vaqtlāridā kelüb özi oqitmāqğā çārāsiz bolgāndān mācbur bolgān edi. Mānā kōp ötmadi-dā, āqlā Māryām tārbiyāsin kōrgān Hādiçā tez vaqtdā Ālimcāndā bār fikr, ilm, hissi milliyātni hār birigā mūkāmmāl vā mufāssāl dārācālārdā mālīk boldi. Ma'lum boldiki, gārçi hatun-qızlārimiz üçün umumiy mākṭāblārimiz bolmāsā hām, hār bir oquv māsālli zātālār Ālimcān kābi ğayrāt qılsā, öz idārāsida olgān āilā, qızü singillāriini oqıtub ğarib millāt üçün kerākli bolgān Hādiçā kābi hādīmā vā cāriyālāriini yetiştirmāq mūmkin ekān.

Ālimcānning uylānmāği

37. Mānā hār bir işdān sādāqat vā mātānātin vā axlāqdā hūsni nāzāfātin ādāmiyātdā ğayrāt vā cāsārātin, hāsıl, hār bir hususdā āybsiz sāf qalblıgıñ kōrüb tācribā qilgān Ābdulrāhmānbāy kōzining nuri bolgān yālgızginā qızı nāzākāthānımnı Ālimcāngā berüb çin oğıl qilgānin bildürüb, bāqıy sāmārālāriini ul ikkisidān kūt māqçi edi. Ālimcāndāgi hūsni axlāq, şirin sözlük, āçıq yüzlik kābi huş muāmālālāriini kōrüb yūrgān nāzākāthānımnı özlāri hām āvvālrāqdān çin muhabbātçālāri bilā süyüb, keçā-kündüz Ālimcān bilā birgā yāşāb, ümrđāş bolmāq flānlārin tüzüb yūrür edilār. Mānā uzāq ötmadi-dā hātuni şāmsibibi bilā māsłāhātıni bir yergā qoygān Ābdulrāhmānbāy muallim hazrātlārigā bārub vāqeāni sözlādi. Muallim hazrātlāri bolsā-dā bārub, Māryāmdān ruhsāt sorāgāndā Māryām ihtiyārıni Ālimcānnı özigā qoyub nāzākāthānımnı yāşirün kelüb Hādiçāgā Ālimcānnı süyüb, muhabbāt qoygāndān hasrāt qılub ketüvlārin hām sözlāb ötdi. Bu huşhabārıni eşitgān muallim hazrātlāri āvvāl Ālimcānnı çağırturub hāmmā vāqeāni sözlāb ötdilār. Dūnyādā eng muqaddās müddāā vā murādi bolgān nāzākāthānımgā yātişmāq habārıni eşitüb

yürəkləri birdən səkrəb ketgən Âlimcân: “Bu işgä siz və ânäm rāzi esəngiz mändä başqa heç ihtiyār yok. Lekin mən şuniginä ötinämänki, yoqalgān âtəmni Tāşkändä deb habärin âlgānmän. Tā âtəmni bu vaqtlärdä hāzir qılmāsām yālguz māngä emäs, bälki Ruzvān ânäm äyäm Hādiçälärgä toy mātām ornidä ötsä keräk. Māngä ruhsät bersälär bārüb âtəmni âlub kelürmən”,_ deb cāvāb berdi. Esä Muallim hazrätläri xursänd bolub, bārüb Âbdulrähmānbāygä Âlimcānni iltimāslärin sözläb, bir häftägä ruhsät âlub berdilər. Ruzvān və Märyämğä bildürməy bāzārdān bir qatār libāslär tiktürüb Tāşkändä yāmāqçilik hünäridān kelmāqğä āqçä ärttirä âlmāy särgärdān yürgän Âbdulqahhärni âlub kelmāq üçün Âlimcân Tāşkänd cönädi.

Âlimcân âtäsini tåpmāğı

38. Mänä yaşı 18 yaşılgä tolgān bolsä hām öz ictihān və ğayrāti ārqasidä 40-50 yaşıdāgi kişilärdān hām ārtuqrāq dārəcälärdä kāmil aql və äsāslik fikr və mārhmätli vıdāngä mālİK bolgān fārāsätlik Âlimcân 16 sātlik uzāq bir müddätne ğazeta, jurnāl kabi küngül açğıçläri bolgān sähifälär bilä ötkärüb Tāşkänd istansäsıgä yetdi. Âtäsınİg musāfırätdä, fāqır, äsarätdä bir hällärgä qalgānin ävväldān sezüb bir qatār üst-bāş libāslärin hāzırlāb kelgān Âlimcân, şaşulub tügünçäsini kōtärüb, qoynidāgi hat māzmuniçä bāzār içİgä āhtärüb ketdi. Bu täräfdä birāz bahār boluvi sēbābli, endiginä āftāb harārätidin devār āstidāgi qārlär erüb, quruşub turgāngä, beş-on dānā yāmāq sālādurgān eski kāfş-māhsilər bilä bigiz, ignä, if, momlärini âlub çıqub, āftābgınädä bir pärçä eski şālçāni tāgıgä sālub öltirüb, birāz yāmāq tikāy degān beçārä Âbdulqahhärni bu keçä uyqusidä tüşİgä kirgān Âlimcân, Hādiçä, mungluk Ruzvān bilān Märyämni xafālik hälläri, Âlimcân bilä Hādiçä boynİgä sārılub: “Dādäcān, bizni tāşlāb qaysi täräfdä yüräsiz, sāginmäysizmi? Birār mārātābä bizdān habär älmäysizmi? Dādäcān, rāhmingiz kelmāydımi? Biz sizni sāġınub yüräklärimiz ezildi-kü, cān dādäcān”,_deb qılġān āh-nāläläri yädİgä tüşüb, bütün hālİ özgärüb, qolidāgi ignä, ifläri tüşüb, cigār baġrı ezilüb, bir täräfdān bāng, köknār, ikkinçi täräfdān, furqat və ğurbāt ta’siri bilä sārġarġān yüzläriġä dāġı bātān və fārzänd älämi və sitāmidān tirġirāb çıġġān ġamlık közyaşlāri tāmçilāb, yolġä termālāb hayrān və pārişānhällik bir hāl və häyällärgä çömlüb turmākdä edi. Koltıġıdä tügünçäsini kōtärüb yoqālgān âtāni tåpmāq və diydāriġä toymāq ümididä ġāhi hatġä qārāb, ġāhi ötgān ādāmlärdān ul Âbdulqahhärni olturādurgān cāyi qaysi köçädä deb sorāġlāb ikki täräfġä cāvdurāb qārāb, āxtärub kelüb turgān Âlimcân yırāqdān Âbdulqahhärġä közi tüşmāq bārābäridä därdli yürägi birdān urub köngli ketärgä yāqın keldi. Özini muşāvvăş hālgä tüşġānidān sezġān Âlimcân yāqınrāq kelüb köz tiküb qārādi esä, tānimäsini? Bu uzlāt,

fäqr və əsəratda mundaq harab hallärgä qalgän Äbdulqahhärni belgilik nişänäläridän tänigän ziyräk Älimcän birdän özini toxtatä älmäy: “Äh, dädacän, Älimcäningizni tänimädingizmi, musafir dädacänim”,_deb quçağıgä özin taşläb yubardı.

39. Yuqarıda dedigimizçä perişän häyällär bilä aqlu fikri çuvälub ketüb habärsiz turgän Äbdulqahhär birdän quçağıgä kelüb tüşgän Älimcänni körmäq bilä şaşilüb bağrigä bäsüb, yüzläridän öpüb, gäh-gähi özidän ketär edi. Demäk dərhal ätä-bälä orunläridän turuşub, Äbdulqahhärning keçäsi yätädurgän cäyigä bardilər. Ul kün kündüz və aqşami bilä ertäsiğä qadär hasrätläştilər-dä mäslähätni bir qarär qilub, Hoqandgä qaytdilər. Älimcän tərəfidän keltirilmiş yangi libäslärgä oralgän Äbdulqahhär ikinci bir zor дәvlät nişänälärin kütüb, ävvälgi дәvlätigä şerik bolgän, izzät və hurmät qılğän aşnälärni emdilikdä heç biri bilä räft-ämäd qılmäslikkä ähdü päymänlärin ming bardän bağläb, här näfäsdä qasamlär yäd qılmäqdä edi.

40. Bu tərəfdä yoqalgän ätäni bu kün kelmäğin kütüb, här näfäsdä eşikkä çıqub, köçägä qarab kelmäqdä bolgän Hädiçä bütün säbr-täqatidän ädäşgän edi. Bu tərəfdä näqadär cäbrü cäfälär salub baxsızlıq, fäqirlik käbi qarä künlärgä taşläb ketgän bolsä häm, yoqalgän räfiq və änisi rozgari bolğän Äbdulqahhärni şayad endi közi açılmäğidän ümid qilub, ikinci bu дәvlätgä säbäb bolgän Märyäm özigä ärä bermäqdä edi. Bu tərəfdä, ruh bädändän yähud bädän ruhdän äcrälgäni käbi färzänd firäqidä, benämu-nişän bolgän Äbdulqahhärndän ümidi üzülüb, cigär-bağrı ezilüb, ğam bistäridä çözülüb quruq cäsäddän ibarät bolub qalgän munluğ Ruzvân ikinci kirgüvçi bir ruhning boyidän şädlänüb, başgäçä bir häyätgä ümid tutub, yoläğä közlärin tiküb turmäqdä edi. Eşik ärqasidä päyläb turub, ätäsi bilä Älimcängä közi tüşgän Hädiçäning: “Äh dädacänim keldi! Ğarib qilub taşläb ketgän dädacänim keldingizmi?”_degän ruhlik ävâzini eşitgän Märyäm bilä Ruzvân häm yügürüşüb çıqub yığlläşüb körışdilər. Bu dämdägi qanlı äh-fiğänläрни və uzun qıssälärni yäzmäqqa bütün qaläm äcizdir. Mänä häftä ötüb uzâq-yâqındägi qarındâş-uruğläрни kelüb körmäq lävâzimätläridän haläs täpdilər. Bir tərəfdän, hämmä toy äsbäblärini öz yänidän täyyär qılğän Äbdulrähmänbây toyini başläb, näzäkäthänimni muräd äqşamidä çin hayät və turmuş egäsi bolgän Älimcängä nikâh qılindi.

Älimcän Hädiçäni küyävğä bermäği və дәvlätgä mälik bolmäği

41. Mänä, çin sädâqatdä xızmat qilub kündän-kün ikki tərəfni täraqqıy və rivâciğä säbäb bolub turgän Älimcän toyi Äbdulrähmänbây tərəfidän bolub, özi ärttirgän aqçälärni särmâyâ qilub, ätäsi Äbdulqahhärni dökän otqızub qoydi.

42. Bu tərəfdə, əcəl habəri bilə nātāb bolub yātub qālgān Ābdulrāhmānbāyni körgāli kelgān kişilārnı kütüb turgüdek bir ādām bolgānmāgāmi, yāhud özi bāzār işlərini qılmāq bilə āvārā üçün qışlādāgi naqd-nāsiyālārgā bārüb-kelüb turmāqqa bir ādām bolmāgāngāmi, nādān bolsā-dā, ikkinçi öziğā oxşāş iş və xızmātta bir sādāqatlik və işānçlik bir kişigā muhtācligi haddān āşgān Ālimcān bir begānāni qoliğā iş tāpşirmāqqa hergiz vicdāni qabul qılmās edi. Bir kün bu hāllārnı fikr qılub turgān vaqtda, “xızmāt-ölmās māl” mägālasi kabi, ātāsizlik, yetimlik, fāgırlık vaqtlāridā köçādā hayrān bolub yürgändā maktābigā başlāb ālib bārgān, bu ilmü ma’rifātlārgā və bu dāvlätü māişātlārgā eng birinçi dārəcādā sābāb bolgān Sābircān oğlu Āhmādcānni körgüzgān çin dostlik ölmās xızmātlāri hāyālidān ötüb qāldi. Esā yaxşilikni unutmāslikkā ahd qılgān sādāqatlik Ālimcān Hādiçāni Āhmādcāngā berüb, öz yāniğā ālub yuqarıdāgi xızmātlārnı engā tāpşirmāqni öziğā maqbul körüb, bārüb bir tərəfdān Māryām, Ābdulghahhārgā, bir tərəfdān, Ābdulrāhmān ve Şāmsibibigā hām ma’qul qılub, Āhmādcānni ātā-ānāsigā habār qıldilār. Āz fursātdā hāmmālāri aqıllı Ālimcānni fikrigā ittifāq āyllāşub, Hādiçāni Āhmādcāngā niqāh qılub berdilār. Fikri sālīm Ālimcān Āhmādcānni kerākli xızmātlārgā yubārmāqdā, özidā bolgān ciddiyātlārnı Āhmādcāndā hām körmāqdā edi. Uzāq ötmāy çin ölim habəri bilə ümri tügāgān Ābdulrāhmānbāy bütün 50-60 sānā mıqdāridā cām qılgān pul və māl və dūnyālārigā Ālimcānni mālīk və sāhib qılub, özi ikki gāzlikginā āqlıkkā egā bolub şundāğ kättā hāvli-cāylārnı tāşlāb bir bāyginā çugurçāgā kirüb bedāmü dārāk ketdi. Oluqni bādidāgi rāsm-rūsūmlārin bir, ikki yüz som aqçā bilā bārtārāf qılgān Ālimcān bütün yer-suv, mülk, āşya, ordā kabi hāvli-cāylārgā mālīk bolub, Āhmādcānni yāniğā ālub, māşāqqatsiz dāvlāt və çin māişātğā yetişdilār.

43. Bu tərəfdə nāqadār horlik və zārliklārnı körgān Māryām bilā Ruzvān, bütün āvvālğı buzuq āhvāllāridān qaytub, tāvbālār qılub, dost-düşmānni ācrātüb, insāf və diyānātli, şāfkāt və mārhamātli bolgān Ābdulghahhār Ālimcānni ġayrāt və ictihād bilā oqıgān ilmining şārāfātīdān ikkinçi bu kelgān “yāngi sādāt”lārgā şükrlār qılub, kündān-küngā rāhāt və fārāğātdā şād və hurrāmlılār bilā yāşāmāqdā boldilār.

Hātimā

44. Ey zātī muhtārām, dinü millātdāş, fikrū māsłākdāş qāriinlārim! Şāyād bu risālāi nācizimi kemālī dikkāt ilā oqub, bir qatār aql āynāsınā sālub āksin tāmām körgaysiz. Ġāzibāyni hāyāt vaqtidā Ābdulqahhār və başqālārin-dā qandāy rāhāt və fārāğātdā bir nāfāsginā bolsun köngülsizlük hāllārnı körmāy lāzzātdā yāşāgānliklāri risālāmiz āvvālidā yāzılmāgān bolsā hām vāqıi (kōrilüb turgān) bir iş üçün fikr və tāsāvvringizgā iktifā

qilub, sözni uzäytirmägän edük. Ğazibäydän keyin oqımägän Äbdulqahhârni câhil vâ âmelîq kâsâfâtîdän munça dünyâlâri nimä boldi vâ ol tört mäzlumâni bâşgâ qandäg qârâ künlâr tüşdi? Äbdulqahhârni özi qandây hâllärgä qâldi? Mänâ eski mäktäblärdä bolsâ hâmbirâz oqıgân âlimâ Märyâm munça fâqır vâ zäifâligi bilâ Âlimcânni târbiyâ qılmâq üçün qandây ğayrât qıldı. İlmgâ hävâsli vâ muhabbâtli Âlimcân sa'y vâ ictihâd ârgâsidâ oqub, ilm-ma'rifât şarâfâtîdän bütün fâqr vâ âsârât, zilli râzâlât zülmâtîdâ qâlgân âtä-ânâsigâ ikkinçi bir qandây "yângi sâädât" quyâşlârin keltürüb, qârâ baxtlârin yârutdi. Bulâr hâmmâsigâ sâbâb nimä dägändâ, ävvâlgisigâ hâmbirâz ilmsizlik, songġisigâ hâmbirâz yâlguz ilm-ma'rifât şarâfâtî demäkdän bâşqa cävâb yoqlıġı, âlbättâ hâr biringizgâ ây vâ kündän râvşân bolgân bolsâ keräk. Ägärdâ Ğazibây yâhud Ruzvân bâşdâ Äbdulqahhârni Âlimcân kâbi târbiyâ qilub, oqıtub âlim qılġân bolsälâr edi, mundäg köp dünyâlârni yâmân yollärgä sârf qilub, gölâxlärdâ harâb bolub qâlub, hattâ öz şâhridâ yürgüdek hâli qâlmây, bârub bir musâfîrlik şâhridâ egâni âvqat, kilgâli kâsb tâpâlmägändän çâr-nâçâr birâvlârning eski kâfş-mâhsilârin yâmâb ğurbâtdâ sârsân vâ giryân bolub qâlmâs edi. Hâsil bungâ oxşaş dünyâdâgi bâr horlik-zârlık, fâqr vâ âsârât, fîsq vâ şârârât, buġz vâ âdâvât kâbi insâniyât vâ islâmîyât, târaqqıy vâ mädâniyât, ittifâq vâ ittihâd, uhuvvât vâ milliyâtgâ eng muzir vâ eng âfât bolgân çârâsiz dârd, dâvâsiz mârâzlärgâ mübtâlâ bolub ketürlärigâ eng birinçi sâbâb vâ illâtlârin âxtârlıgândâ sâädât vâ häyâtimiz dünyâsıning haqıqıy hurşidi vâ mähtâbı bolgân ilm-ma'rifâtdän bezüb, özimizni câhalât vâ ğaflât zindânigâ mahbus qılġanimizdän ibârât bolub çıqâdur. Mänâ, bu işlärgâ sâbâb, birinçi, oquv işlärimizni nâqadâr âġırlâşmâġı bolub, ikkinçi târâfdän, hudâ bersâ bolâdi-dâ degân câhil âtä-bâbâlarimizning âsâssiz söz vâ e'tiqâdlâridur. Hâlbuki, buġdây ekkân-buġdây, ârfâ ekkân ârfâ olur. Bâs, ma'lum boldiki, oquġân kişi âlim bolmây, u sâädâtgâ yetmây qâlmâs, oqumägân kişi, âlbättâ râzâlâtdän bâşqa nimärsâ hâsil qılmâs. Öz gârdânidâgi uluġ burç vâ fârzni âdâ qılmây, âġzı tâşgâ tegüb qân bolgândâ özidän körmây, hudâ bizni şundâġ qıldı degân câhil âtä-ânâların dâvuşlârigâ qulâq sâladurgân zâmânlar bitdi.

2.1.3.Uçrâşuv'un Transkribe Metni:

UÇRÂŞUV

(Tört Işq)

RÂMÂN

1. ...Endiginä bahâr bolgângämi yerlärä türlüginä yâşıl olânlâr kökärüb, quyâş yâqtisindän özindägi tâbiyy bir cilâlär bilä tâblänüb turä. Däraxtlärdägi yängi bärqlärdä subhdägi âz yağın suvi bilä ornägän çäng, ğubârläri tâzârlänüb hâlsizginä bir şäbbädä küçi bilä qâlturâb, yâlturâb turä. Üzinginä qâş kâbi egilüb-qayilüb ketgän târ yolining yânindä kölmäk tiniqginä kiçik âriqning suvidä cimirlâb, şitir-şitir etüb yâqumli bir hâzin âvâz bilä süzilüb âqub turä. bir xil ertä bahâr çeçäklärindän gülisävsär, lâlâ, Seylân gül kâbi eng nâzik, eng xuşräng güllär ma'şuqalärning uşşâqinâ bâqub, söylâb ettidiklâri mârhamâtânâ tabässüm kibik ğunçäläri âğzindän qızıl, kök, yâşilliklärin xumrâyubginä körsätüb turä. Bu vaqtlärdä-dä tâbiyy, deyarli mungli, dârdli âşıqlâr nâlâsi kibik türli quşlâr tegräsiniä tüşäkkür üçünmi, yâxud ölmäy sâlâmât bu bahârädä yetuşğänläri üşşâqinâ üçünmi, hâr nâ bolub tühâssurânâ, tühâşşurânâ bir tâvuşlâr ilä dâraxtlâr şâxindän-şâxinâ sekrâb säyrâşub turälär. Mänâ, tüş âxiri bolgângämi hâmä bâzâr işinâ ketgän bolurğa keräk. Tim Tâvuşsiz Yusufdän başqa bir kişidä yoq. Ul özi endi yüräkläri ällänimälär bilä qısılgän, fikru xayâli bütün târâlgän, oylâb oyinâ yetä âlmägänlikdän özini âvunturmaq, yürägin bir âzginâ boşâtmâq üçünginâ mädräsädän çıqğandâ toğri uyinâ qaytmâ, şul bağçägä kelgän. Kitâblärin bir tâş üstinâ qoyub bağçäning hâr bir mänzärälik yerlärin äylänä, quşlärning munglärinä qulâq sâlub birâz birâz töxtiy. Yänâ häligi güllärning yâninâ kelä, uzâsi kelä, qoliy uzâtub âhistâ uşli, burnin âvârub iskär. Etib açılmägängä häli tâzâ açılmägän bu ğunçäni uzuvdän nâ fäydä, köz bolsä körüb turä, deb qızğânâ-dä, uzmâq qoyub yubârä. Äriqçä boyinâ kelä kolin yuvub suvlärni olânlâr üstinâ sâçä, oyniy. Lekin hâmäñ xayâl, hâmäñ oy. Bu fikrni könglindän yoqâtâ älmäydir. Turub kitâbindän bir vâraqdâ nâ yâzılğandır, u tâş üstinâ oturub oqımâqğa kirışadır. Oqub bolğaç, qârşusindägi yırâqdän yâşnâb turgän bir gül üstindägi bülbülğaginâ közi tüşä. Beçârä bülbülni qân yâşlärin töküb küyük bir hâlât bilä qıçqırub, çekub turgän nâlâ vâ häsrätlärin vâ güldän ungä heç bir mârhamât yoq vâ olmaslığında sezüb uzun tiyrân bir oyğa çömüb ketgändänmi, qolindän qâğazlâri tüşüb ketä. Ruhi bütün yoğälä. Yusuf bir cämâd yâki muhim bir müşkül şâklindä qâlâ. Buning üçündür, közining eng kirpik qurbätindä olân bir muhim işläridä körmiy, sezmiy, qulâğı âyâğ tâvuşiniginä emäs, özining kökräğindän çıqub turgän dârdli nâfäsindä eşitmiy.

2. Şirin Yusuf üçüngināmi, yoq, ul özi endi yaşını on âltığa yetüvi bilä neçägä könglindän keçäläri oylänüb-oylänüb, bir süyükli bilä boluvni häväsänüb sezüvündän bu kündä köngli köp tışqânlikdän yuvungän-tărăngän, qızlar vāzifəsi aşıqlarning küyük dillärin cāzb etuvğa eng yaqın şiddätli bir vāsītā olän qızılık, qārālık kābi pārdāzlāri, māmūqdek yüzlāri, kiyik közi kābi közlāri, āy üstindä mārēv kābi qāşlārinā ornāşdurgändä özining yaşlıkdän hämmäktābi olän Rākīā xānum qāşinā bārüb birāz dārdläşubginā könglindāğı hasrātlārin āngä äytmäqçi, birāz yupānub kelmāqçi.

3. Äbrār özi heç bir xat tānumäydirgän, härf häm äxlāq tārāfindändä eng tubän, hattā yaş bolāturub bir xil kişilär bilä ülfätläşüb, alārning soyi ta'sirinā bütün berilmiş. Vicdān, rāhm kābi insāning ruhina musāyqal vā mücālli olän tāvāsifi insāniyātdän bütün-bütün begānā, heç bir ümid etārlik tāāsūrāti yoq. Hāmān özining şiringinā rāfiqəsi bolāturub, fāsād xayāllārdä yūriy. Mānā, Äbrārning yūrāgidä eng tūgün, eng qāttuq bir dārdi bār. Esā Şirinning ğāyibānā ta'rif vā tävsiflārin eşitüb, bā'zān mähāllälārdägi toy kābi maqāmğāhlārdä-dä yırāqdän közi ārā-sırā tūşüb, çeksiz süyüvdän vā āngä ne bilä yetişüvgä çārāsina ācizliğındän oyliy, oyina yetä ālmiy burçlānā, bā'zān yıǵliy, bā'zān hāmān bir xil fāsād yolārğa-dä bārā, lekin nā çārā?!

4. Rāzıqbāyning dāvlätidä yaxşı özidä aqlıq, kişi nüfüzidä elgä artıq, hattā Äbrārning ātəsi-dä şu Rāzıqbāyning şaxti himāyasindä yaşiy deyārlikdir. Bu Rāzıqbāyning Şirindän başqa oǵıllāri-dä bār. Lekin Şirin kibik içküb süymiy. Ängä bolādirgän bir zārār bār ekän, mümkün qadār dāf edüvğa hər bābād bilä-dä küçi yetādir. Mānā, Äbrār bulārni oylāvidin başı qātub hāligi quruq siyāsātlāridän öz-özigäginā tūşüb, özigä dāşnāmlār berä.

5. Şirin uydän çıqğaç eşik yānındāğı tār, uzun köçä bilä ketä başliy. Köçädä bir kişi-dä bolmāğāngāmi, Şirin yüzi açıq (çimmätini kötārgän), āllānimā xayāllār, uzun neçük fikrlār bilä köpdä aşuqmāy sekin-sekin bāsub kelä.

6. Kim nā iş bilādir qārşudän çıqub qālgän bādbaxt Äbrār bir xayālgā bārgāndır, özün sezdürmāy devār ārqasina āldi-dä, pāylāb, baqrayub turdi. Şirin endi-dä heç sezmiy, xayāli bütün çolğāngän, hāmān ketüb bārā. Äbrār Şirini yaqın ālgāç, dilindä suiqasdni tāāhhüdi olub bir imtiluvğa aşıqdi. Lekin Şirini bu xayriyātin körüb muhabbāt tuğyānindän bütün hālsiz bolubmi, yaxud men hāzir şulāy qattıq muāmilā etsām, ikkinçi mārtabā bütün mahrum qālsām kerāk. Men hāli süygānimni äytgānim yoq. Bu sezgän-dä yoq. bir äytub cāvāb āluvğa kerāk. Qabul etmādimi, songrā, tört, beş, ālti deb bārmāqlārin sänādi-dä, tūgünubginā qoydi. Şirin yaqınina kelgāç, buruliş āldindän qārşu çıqub sālyüm ilā boyin egdi. Tezdānginā: “Cānim, Şirin, men sizni süyām”, deyā āldi. “Til yūğürügi başga” maqālāsın xātirina keltürgän ziyrāk, āqlı Şirin Äbrārning şumlığındän xabārdārdur. Cāy

və vaqtning qältuslıǵındā āndişā qıldı-dā, yüzini hām köp burmādi, qabaǵındā çertmādi, ämmā murāsā üçüginginā: “Sizning süyüvingizā işānib-dā bolmiy, nā üçün, räfiqangiz bār”, _deb ötä başlādi. Äbrār nā ümid bilā deysiz yumşarub, bütün yirtqıçlıkdā tüşüb āyāǵınā özin taşlāb yüzin sürtmāqçı bolub: “Cānim, siz-dā mengä süyüvni ba’dā etā äxsāngiz räfiqami işi āsān!” _ dedi. Şirin yānā: “Hob, siz āni işini bir tārāf qiling-dā, songrā mengä söz qātışuring!” _ dedi. Äbrār āqtuq ümidlānā, hāmān toqtātmaq, birginā quçmaq, Şirin läblärindā öpmāq tiliy, lekin tili sāvunub qāluv-dā qorqa. Şirin esā hāmān xuş muāmälā ilā bu bālādān qurtuluv, sālāmāt kättā köçāǵā çıqub ālmāqqa imtulā, āşuqa, qadām bāsā yetā ālmiy. Äbrārning bir nāfāslikginā toxtāluvi yoqāldi-dā, eski hālınā bütünlā köçdi. Aqlidin āzdi, közi tindi, kelācākdān qılǵān ümidini bütün unutdı-dā, özin Şirin quçāǵınā ātdi. Bu xil vahşiyānā hālını ävvāldān hām sezüb turgān ziyrāk Şirin ārtuqçā tālbāsālārgā yānā qorqdı-dā, hāmān yoǵlā imtulārgā orta muāmälādā boldi. Āyıq Äbrār Şirini quçub, yüzindān öpdı-dā, qoyub yubārdi. Şirin on-on beş ādımni tezrāq bāsub kättā köçāǵā çıqdı. Lekin Şirin başdā köp qorqub Äbrārni āçubilā qarşı ālub āndin qurtulub üçün eng sür’ātlık bir çārālārgā kirişüb harākātlāndi. Neçük köngli Äbrārni birdā süymiy boldi. Qançā qarşu çıqub körışǵāndā yoq, sözlāşǵāndā yoq. Xayālindān bu işlār keçǵāndā yoq. Ämmā, yāşining on āltıǵā yetuvi, yürākdāǵı ānā qārindān yumuq kelǵān xissiyātı, nāfsāniyā tuyǵusining köz āçub minutining yetişuvi hāligi tiyrān ön-fıkrār bilā sekin-sekin kelüb turgāndā Äbrārning qarşu çıqub āytǵān ta’zim və sözlāri er üçünmi, āşıǵub kökrāginā bāşǵāndā Şirinning yürāǵı top etdidā bir sezüb ta’sirindā on qāltırāb nāzık tāninā örnāşdı. Dedigimiz tuyǵu közi yālt etdi-dā, āçıldı ketdi. U minutǵā Şirinning öziniginā maxsus bir hālāt, bir harārāt, köz tinuv, baş āylānuv, yürāk sākrāb, āyāq qaltırāv, bārāsi yerin unutuv kābi işlār biri qālmādi, boldi. Lekin hāmān Şirin ketüb bārā. Qayǵā, qaysı tārāfǵā ketüb turgānin sezmiy, hāmān ārqasınā qāriy. Äbrārdā yırāqdān pāylāb kelā, özin körsātmiy. Hāmān yānā bir ümiddā bolurǵā vaqt və xilvāt köçāni kütākdā. Dürüst, Şirinning yürāk tuyǵu və muhabbāt quşı uyāndi. bir säyd üçün uçdı. Lekin Äbrārgā degil, hāmān uçub āylānüb turā edi. Şirin bu āşıquv-tāşıquvdān özin heç bāsā ālmıy, özinā bir nāfās toǵrilāv, yüz-bāşlārin tüzātüb āluvning xayālindāmi yāki bu başlānuvdān Äbrār ta’sirindān ātılmiş kāmāndi muhabbātınā bir süyüklü säydni āsir etüv sāāti yaqınlāşǵān boluvimi, hāligi bağçā içindān ötüvgāginā toǵrı keldi. Şirini ümididā kelüb turgān Äbrārning baxtinā qarşuv ātāsi yoluqub, bir işǵā yubāruvgā mācbur qıldı. Äbrār bing okunç bilā ümidin üzüb ketdi. Şirin hāmān yürāǵı bāsilmiy, közi tinā, āyāǵı qāltiriy, bir dāraxt āstindā minutilārchā uzun yolārgā çömüb turā edi. Nā köz ilā körsün, mundādā bir yigit pāylāb olturǵān kirik qorqub, bulār māǵār ikki kişi ekān-dā, deb könglidān ötkārdi.

Lekin Yusufning tim-tâvuşsiz, härâqatsiz oltirüvi, âldindä âyâq uzäsindä qâğâz pärçälärining saçılıb yâtuvi, minutläb kütsä-dä, iltifâtsiz turuvindän Äbrârdän bütün başqa bir yigit ekânliğin hämdä âning bu mahzunânä, tähäyyurânä mäst oltirüvindän özi kâbi bu-dä bir süyüklü xayâlinä mäftün vâ ängä yetüvnimi çäräsinä hayrân, fiqr dengizinä ğarq oldıgın sezdi. Lekin häligi Şirin Yusufning ârçasindänginä qārāb turā, yüzinä közi tüşgān yoq. Yusuf hämāndä sezmiy.

7. Şirin bir ketmâqçı bolā, yänä âning äsrârnidän vâqıf olmaqçı, bundän-dä köprâq yüzin bir körmâqçı, özini-dä bir körsätmâqçı. Minutlär keçdi, Yusuf hämān turā, heç sezmiy. Şirinin yüräkdägi tuyġu bütün qāplādi, heç ketüvgä qoymādi. Äxiri öziçä bārub Yusufgä toġri boluvġä mächbur qıldı. Şirin âhistä ârqa tārāfindän âyâq uçilā keldimi, endi Yusuf sezmiy. Şirin dāraxt bārgin âzginä qımirlātđi, hämān sezmiy. Şirin bir xayâlġa bārđi-dä, bir nävdāni sekin uzātub qāğāzni tårtub-tårtub âldi-dä, oquvġa kirışđi.

8. Mäktub:

“Sälām, ey dilim gülzâriining eng süyük mänzârâli yerindä kökärmiş lâlâsi, yürägimning muhabbât fälâkindän yâqđi verän quyâş şu’läsi, Cānimdin äzizim, şäkârdän lâzizim, mübārâk ismining äytdim, xâtiring mälâl olmasun! Cānim Şirinim, sāni bir kün bir puçmâqdä âydek yüzining körüb bilä mutlaq aqlđan, huşđan, sävru ârāmdän begānā boldum, äsir boldum. Yıllār, âylār ötāki mān sāni dârdü ġamingdän nāfäs xāliy emāsmān. Därsim, säbāġım sāni fiqru xayâling birlä mäsġul bolub ketđi. Tā bu dām yüräk-bāġrim küyüb tutuşmâqdä. Cānim, nā qılāy? Dürüst, māni sāngä heç lâyıqlıġım yoq. Lekin taqdiri irādāi äzāl māni sāngä giriftār qılmiş, nā çārā! Mān ümidlānām bundānki, māni sāngä äsir qılmiş tängri, âlbättä sāngä-dä bir âz rāhm berur. Hālimdän xabârdār qılır.. Mānā, cānim bu ümid bilādir ädäbsizlik vâ işq cäsârâti bilä sändägi aql, husi vâ mātānâtlärġa äminliġımdän bu mäktubni bir bārginā yāzub qālām. Rāhm etsāng māni bahtım, yoġ esā hār kişining äcālġa uçrāvi üçün bir säbābi vāsitā bār vâ şuning kâbi māni hām dünyādän umrum tügāngān bolsä sāning rāhmsizliġının vâ häcr ilä firāqıng oluvimġa säbābdir. Cānim, sän bālki māni bu yāzuvlārimā işānmäsāng, äġār māni öz közing bilä bir bārginā qāmāting xayâl etüb fikrlärä ğarq olub saātlärçä özümdän begānā bolub ketduġum körsāng rāhm etmäs eding deb äytä âlmim, cānim! İlâhi, māni bu işq şiddätindän yāzgān qāttuq mäktubdäġı sözlārimā tängri sāni qalbingġa yumşāq hämdä harārätliġinā ta’sir qıldirsün. Bolmäsä hālim xarābdir. Äġār bu äsiringni ärmān ilä ölüb ketmāsun desāng, yüzingni körsätmäsāng hām bir pärçä qāğāzgä heç söz olmasädä, qārā sürtübginā yubārsāng, Zārā közlārimġa sürtüb ölsām görimđä tinç yātār edim. Beçārā ġaribing Yusuf”.

9. Haling Şirin deysizmi, yoq bütün başqa! Äbrâr, ularning üstinä bu kütülmägän maktub vä ikkinçi muhabbät, aşıqânâ sözlär, äsârlık mung vä zârilär bâyagi köngülñi bütün özgärtti. Şirinning ävvälğı ruhi endi hizmatın bitirüb ketdi. Bu cäsädgä başqa ruh, başqa tuyğulär kirüb ornäşdi, ança- munça qalgän säbru tâqat bäsuvlärä büs-bütün bitdi. Közi ätrâfındän ısq çäqmâqläri çâçriy başladi. Yüräğın tutuvgä qudrät qalmadi. Yusufning öng tärâfındän başın qıyâlâb bir qärägäç, Yusufdâ ârtuq hüsnli, axlâqli, qâşlari tutâşgän, moyläbläridä tim qârâlâb ösübrâq uçlari qâyulğan , âqı âq, qızılı qızıl, nuqssizginä bir yigit edi. Bu qayânädäğınä sâddä kişilärdandır. Ammâ Şirinning köz dünyâsinä bütün başqa, âydä emäs, kündä emäs, Şirinninginä xayâlındäğı bir cismi latıfdürki, aning Şirindän başqa kişi tävsıfğä qalâmi âciz qâlâ. Yusuf hâman sezmiy. Şirin özin bâsâ âlmägäç top etdi-dä äriqçädän sekrâb ötüb Yusuf qarşusınä ötüb tik muhabbät bilä bir qärädi.

10. Xatni kimdän beruv ävhâmiğä mağruq olub bütün ruhsız bolub ketgän Yusufning qulağığa hâli heç bir nârsä âvâzi eşitilmiy edi. Neçündür bu top etgän âvâz tezginä qalbigäçä ta'siri ketdi. bir soçidi, lekin dünyâdä eng mühim tiläğı, eng süygän cânânâsin birginä körüb xayâlındä bir ümidi ming ümidsiz bolub yurgän cismining ruhi mänä sözläşmäy, körışmäy, kütmäsdänginä kelüb qarşusındä turä. Lekin Yusuf hâman iltifât etmiy. Şirin hayrân bolä, men yänglişdimmi, buning süyüklüsi başqa ekänmi, diy. Yusuf iltifât qılmâydi emäs. Beçârä her vaqtdä şuläy, Şirini oylävi esä filhâl şuläy nâzärinä kelä edi. Yusuf özin quçağınä deb âtar, saatlärçä ötüb özigä kelgäç, özinä yâki bir nârsä üstindä yâki yerdä körür, nä Şirin bâr, nä başqa. Mänä bu hâllärni âdätgä kirüb qaldığındän özinä toqtätuvgä uyrâtmiş. Bunidä oşâl qatârındän hisâb etüb turä. Xayâl başqa, haqiqat başqa üçündür, âqtuq bir küç ilä pärişân olmiş xâtirin yığdı-dä, qâşındä turgän Şirini sezdi. Köpçididä özin Şirin âyâğınä âh deb âtdi. Şirindä xayâl âstindä yoqalgän edi, topluldi, egüldi, Yusufning miskin başındän kötärđi, köksinä âldi. Yusuf ölgän, közi bütün yapuq, nâfasinidä kirüb-çıqqânın sezüb bolmiy, yüzi-dä âz âqargän.

11. Şirin ârtuqrâq äsirä bolgängädir, yüräğı heç sezmädi, hâman yüzin siläb sekin-sekin qulağınä Yusuf äfändi, Yusuf äfändi, deb qıçqırä, yänä aşığub ätrâfgä qariy, Äbrâr bârmi, deyub, yänä qıçqırä, yüzlärin kökräğınä bâsâ, közidän yaşdä toxtälmiydir. Minütlärdän song özinä kelüb közin açub, özinä yetüvindän heç bir vaqt ümid qılmägän süyüklisi Şirin qoynındä körgäç, Yusuf hâman özidän ketäydi. Lekin bahârhl qolların yazub, dili cânı ävväldän Şirinning boynınä taşläb: “Cânım Şirin, Onğummi, xayâlimmi, cânım”,_dey. Közin tiküb qariy, özin toxtätä âlmiy, yığliy, âh dey, âğzinä heç bir söz kelmiy. Şirindä hâman yüzin siläb, româlçäsin âlub köz yaşlärin ârtub: Cânım, Yusuf äfändi, xayâl emäs, haqiqat, közingni aç! Fursät ğanimät, yol üstindä bizä, cânım, tur,

yürəkdəgi dərdini əyt”_diy. Yusuf yol üstü əvəzini eşitgəç, saçrıy, özinə kelə. Yənə Şirin əyəginə özin təşliyi, öpə, yığliyi.

12. Əbrar Şirinin sözlərindən bütün ümidləngən. Endi bir ilac etub rəfiqəsi Səlihəni ayblab yoxatmaqçı. Lakin nə çarə, Səlihədə ayblarlıq heç bir günah-də ötməy. Yox nərsələrni bahənə etub song uruşə. Səlihə heç qatuşmay, həmə yəxşi muəmələdə bilə. Səlihənin bu tədbirlərinə neçə tərəfdəndir səbəblər bər. Birinçi tərəfdən, əmək qızı bolə, ikkinçi tərəfdən, süyüvi-də bər, üçünçi tərəfdən, bir əz oqıkan, turmuşda şundəq aççıq-suçuklər bolub turub bilə endi. Dörtinçisində, artuqrəq, yaqın əradəqinə bir yol şundəq həllərgə bahənəçilikgə tuşub qalubindən, Şirin toğrisində bolməşə həm başqaçə bir həyəl sezgəniçün. Əbrar yaqından bəri söz ərasində: “Səni mənə əvvəldəndə kerəging yox edi, həzirdə həm şundəq, mən səndən əcrəlsəm heç oqunməymən, bəlkə şadlanəmən. Şul künni həmişə kütərmən!”_deb edi. Mənə bu sözlər əlbəttə hər qandəq aqlsız bir səbiyning-də xəyalinə Əbrarın bir süyüklüvgə giriftər olduqın keltürür. Səlihə artuq süyənindən bir xil qəttuq sözlərinə iltifət etməy, həmə şirin sözlər bilə: “Cənim Əbrar, mən səngə ümrlik ipdəş, sirdəşmə. mən səni səndən artuq süyəm. Süyüçigə süyüklüvni qəttuq sözi ötməydir. Bəlkə şəkər kibik tətləndurur. Sən boş xəyəl qılmə. Mən heç bir vaxt səndən əcrəlmim. Məyli, səni məndən başqa süyüklüvəng bolsa mən əni bir-də qızğənmiymən. Xəhləsəng keltür. Mən xizmətindən-də qol tərtmiymən”, der edi. Bu sözlər Əbrarın tənçələndurur deysizmi? Yox, əbcəd hisəbinçə, bu kəlimələrin hər bir hərfi bir zəhərli nəştər kəbi bərüb qadər, cigərlərin titər, qənlərin qızdurur edi. Həmə çarə aqtərur, heç bir hisəb təpəlməydir.

13. Əbrarın xəyalində Səlihənin cəninə süiqəsdə yox eməs. Bu kökrək səhifəsinə təzmiş birinçi əlifbəsidir. Lakin üç yaşlar çəməsindəgi Cəmiləcən ismində şirinin qızçəsi bərinə şuni nımə qılə. Endi ikkəvinə öldürüb yənə qıyın. Səlihəni öldürsə, Cəmiləni qəldursə, əlbəttə hər kimdə Əbrarın özi işləgənin açuq bilə, bəlkə Şirin Əbrar adəm öldirədurgən, deb kelməv ehtiməli bər. Mənə şuning üçün öldirürgə xəlq sezmiydurgən bir hiylələr xətarub üçündir köpdə aşuqmiydir. Fərsət kütədir. Həmə kütə. Əbrar daim köçələni pəyliyi, Şirinin eşigi yəninə bərüb bolməgən bahənələr bilə qıçqırub, yox kişilər nəmin tutub çəqirə. Bə’zən təmlərgə-də çıxub yox iş üçün Şirinin təminə yaqınraq kelub poşt-poşt diy. Şirin mənə əvəzimə eşütsə qərar deb oyliyi, lakin iş bütün əksinədir. Əbrarın nəmin və əvəzin eşütgən Şirin Əbrarın közi təşməşə-də qəçədir. Əbrərgə oquməganlıqı endi zor-zor təsirlər qılə. Özi- özinə dəşnəm bərüb: “Həy, bədbəxt Əbrar, yaşlıqdə atəng oqutgən vaxtdə oqıməy, yox bahənələni qılub qəçding, bir hərf-də biləlməy qəldung! Mənə bugən oquv-yəzuv qədri bilindi. Əgər xə bilsəng edi,

mundāğ sārgārdān bolub yūrmāy, bir xat yāzār eding-dā, birāvdān kīrgüzār eding. Ändin şirin-şirin cāvāb çıkar edi, oqub rāhātlār qılır eding. İlāci bolsā birār dāmla tāpub hāzirdān-dā oqış kerāk, nā üçün, başqa ādāmgā xat yāzdursāng bu iş āşkārā bolādi. Undān körā bir ğayrāt qılub oqış kerāk”,_ der edi. Lekin bu ğayrātlār bāri ehtiyāc ārtuq tūşgān vaqtdāginā, oşāl zāmān yānā āvvālğı Äbrār qalībınā tūşub oquv qaydā endi!

14. Äbrār köp oylādi. Endi Şirin bilā ikkinçi körişüv üçün bir xat qılub kīrgüzmasā heç Şirin öziçā xat-dā yāzmiy, köçāgādā çıqmāydir. Tā özi oqub, millā bolub xat yāzgunçā vaqt ötüvindāginā emās, başqa bir tərəfdān kişilār kelüb Şirini sorāb ālub ketüb qoyārlār. Ul vaqt iş ötgān bolur dey. Mān Äbrār bilā ba’dālaşgān edim, mān āngā bārām, deb Şirin ālbättā āytā ālmiydir. Mānā bu Äbrārni köprāq qorqıtādir. Şuningçün yürāgi tāşuqdi-dā, mādrāsādāgi mullābāççālārdān birārtā musāfir qaşşāqını tāpub, beş-tört tāngā bermāqçı vā tānbihlār qılmaççı vā yürākdā bār müddāāsın yāzdurub Şiringā kīrgüzmaççı boluvdān qoydi. Ammā bu işni tezdān işlāmāydir, çünki āvvāl ul mullāni başqa cāylārdān-dā surušturub musāfırlıgın xop bilüb, songrā kirmāqçı bolub, işni cuma künigā qoydi.

III

15. Yusuf Şirindān ācrālgān yoq, ruhidān ācrālgān. Heç bir nārsa āşāy ālmiy, uyqusi-dā kelmiy, bir cāygā bārāsıdā kelmiydir... Hāmān yıǵlāydir. Xayāl qılā, yoliy, oyınā etmiydir. Çünki bu özi musāfir, kelüb turgān cāyi uzāq. Qarındāş hāmdā cāhil eski turmuş ta’sirindā vahşiyānā yāşāydurgān kişilārdān heç bir ümid etārlik orun yoq. Mānā şuning üçündir başıdāğı zor fāciāni, dilidāğı ışq vā dārdini āytuvğa qorqa, dedigimizçā ālārdān bir nāticā ümidi-dā yoq emdi. Hār kün kelüb sözlāşub, külüşub yātādurğānYusuf hāmān mādrāsādān qaytmāydir. Ul āndā yātā, qarındāşlāri küçlāsālār-dā bārmāydir. Şuning üçündir, künlik yemāgini keltürüb berālār. Älārni āşāydir, oylāyur, oquvgā bütün kirişgān oylāyur, şulāymi?! Yoq, iş bütün başqa, āvvāl āqşāmlıqni tuzingınā tātıy, qālgānın qāy bir yerlārgā tōküp tāşlāydir. Mānā şuning üçün Yusuf köz-qabāqlāri bütün çökkān, rānglāri sārgaygān, āvāzlāri-dā xāstālinqırāgān. Hāmān Şirindān ācrālgān kündān beri sālūngān yātāq yıǵulmiy, hücrā bir mārtebā-dā şipirilmāgān, çıqub dārsini nāylāc bir oquv kelādi, hāmān yātā, xayāl sūrādir. Lekin hār kün üç-tört yol tez-tez bārub kelādigān cāyi bār bolsā, şūbhāsiz Şirin bilā uçrāşdıǵı ul bağçādāginā ibārātdir. Demāk, beçārā Yusuf endi özidān bütün ādāşub başqa qālūbgāginā tūşub qālgān, tūşmāsinmi endi!

16. Ätāsi Äbdurāhmān ortā hāl bir kişi. Änāsi ölgān. Ögāy ānā tārbiyāsındāginā ösgān. Endi ögāy ānāning bā’zisinā ögāy oǵulgā muāmālāsi, qızǵānuvi hār kimgā ma’lum. Xususān, Äbdurāhmān söz ārāsındā mārhumā Sālimāni köp maqtāydir, āǵzidān qoymāydir. Söz ārāsıdā Sārāgā: “Sān Sālimāgā qarāgāndā bütün başqasān, āning māngā

qilgān itāāt vā xızmatlārinıng yūzdān birisin-dā ādā qılā ālmiysān. Sāimādek muhabbātlik, itāātlik rāfiqa dūnyāgā birginā kelgān ekān. Neçūkdir, āndān bolgān Yusufgā qārā! Qandāy çirāylik, mülāyim, xuşxoy. Hālimāgā qārā, ānāning tārbiyasındandır, hār bir işni sāndān yāxşı yāsāydir. Sān ulārdān-dā gilā kōtārūb oyrānmāysān”,_ der edi. Mānā bu sözlār Sārāning yūrāginā otlār yāqadir. Yusuf ilā Hālimāning heç bir yol bilā āyblāb Ābdurāhmāngā xunūk kōrsātā ālmiydir. Sālīmāning sāğınuv vā maqtāvlāriy Ābdurāhmān yūrāgindān yoqātā ālmāydir. Haqıqatdā Ābdurāhmān heç vaqt unutā ālmāydir. Nā üçün? Ābdurāhmān bāşdā hünārsiz, kāsbsiz, bizāātsiz, faqır bir kişi edi. Sālīmāni āluv bilā Ābdurāhmān deb tānuldi. Neçuk? Sālīmā kōp āqlā, sābirā hāmdā cāmilā bir āilā edi. Tūnūn-kūnūn kimlārni çāklārın tikūb, kirlārın yuvub, demāk, bungā ohşaş xızmatlārni qılub, uy içindāğı bir xil rüzgārgā māsuf olādirgān enğıl nārsalārni bütūn ōzi ālādir. Ābdurāhmān bāri işlāb tāpgān āqçasindān bā’zi vaqtginā sārftā. Bolmāsā bütūn Sālīmāgā tāpşirūr edi. Sālīmā āndāq bā’zi āilālārgā oxşaş hayitdān bāşqa vaqtlārdā kiyinūv, bezānūvlārgā mübtālā emās. Hayitlārdā-dā sādāginā libāslār kiyādir. Dāvlātli bolgāç kiyinūv, bezānūv qāçmiy tirādirgān maxsus, tān-sihatlik, şirin turmuşlār bolsin, deb bu sözini sābātdā etā ālur edi. Yāş hālindā tāşlāb bā’zi vaqtlār Ābdurāhmān uzāq bir māmākātlārgā-dā ketār, āylāb, bā’zān yillāb-dā qālgān vaqtlāri bār. Şundā-dā Sālīmā heç kızıgānmiydi, ōzgārmiydir. Bütūn iffāt, nāmūs içindā suv bālığı kibik rāhātlanub sūzā, heç bir yergā bārmiy, hattā ātā-ānāsigā-dā siyrāk, zārur vaqtlārināginā bārā. Şirin Yusuf, şākār Hālimāsi bilā āvunub, quvānub oltirā. bir erçā bālālārın tārbiyālāb, Ābdurāhmān ornin yoqātmiy turā edi. Xātun dūnyāsindā-dā şulāy iffāt, nāmūs, ġayrāt, şicāāt, ārslān māsālli āilālār bolgān. Mānā Sālīmā-dā şulār cūmlāsindān bolub, āz fursātdā Ābdurāhmānning bu künğı dāvlātgā yetūşdirgān edi. Lekin, “yāxşini yāşın qızıgānā” maqālī kābi Ābdurāhmānni endiginā insān sınıfıgā qoşub, rāhātın kōrāy degāndā ōmri vāfā qılmāy, Yusuf vā Hālimāsin yādgār qāldurub ōzi dārulfānādān dārībāqāgā rihlāt etmiş edi. Mānā şuning üçünki, beçārā Ābdurāhmānning xayālindān bir nāfās yırāq ketmāydir edi. Sārā esā endi bütūn bāşqa. Nāfs āzuğı, bezānūv, yāsānūv mārāzigā bütūn mübtālā, qısqasi, xātun dūnyāsining nāfsāni sınıfındāğı āylālārdān biridir.

17. Mānā şuning üçündür, hār bir işni āxirin sezūvçi, āndişā vā xayāl bilā ādim tāşlāvçi Sālīmāning bāş muhabbātlikkinā tārbiyasindā ōsmiş ziyrāk Yusuf-dā Sārāning hālın oyliy, şāfqatsizliklārın, bālki bütūn qızıgānçiq vā dūşmānliklārın xayālınā kelturgāç, uyini qaytub, bu işlārning toğrisindā māsālāhāt etūvni-dā fāydāsiz tāpādir. Bālki, ōğāy ānāgā bu işlār bir quvvātlikkinā qurāl bolub qāluvin oyliy-dā, undān ōmidi ōzūlā. Ātāsinā xat-pātdā yāzmāqçi bolā, neçündür āndān-dā ōmidsizlānādir. Birginā sūyūklūv, hasrātkaş,

sırdāş Hālimāsinā bu dārdlārin āytā ālādir. Çünki ikkāvleri ānādān yāşginā qālub ösgānmi, ögāy ānāning şāfqatsizliklāri bulāning ārāsindāğı muhabbātlāri qāttuqginā ornāşdirgān, heç vaqt bir-birlāridān ācrālmiydir. Hār dārd-hasrātlāri bolsā birgā bölüşüb, burçāklārdāginā birgā yığlaşur, yupānur, bir-birin bir-biri āllāb köngüllārin kötārişurlār edi. Lekin Hālimā endi hāli özi qız bālā hāmdā bunisi-dā köp e'tibārgā kirmāgāndā uzāq bir şāhārdān turub nimāni işlāy ālādir.

18. Mānā bulāri aqldān āzdirā, ümidsizlāndirā, uyinā bāruvgā yūrāgi birdā qızıqmiydir. Şuning üçün yığliy, qayğurā, cüdā tolub ketgāç hāligi bāqçāğā bārā, Şirin bāsub turgān izlārin öpār. Cāvāb berdi degān sözni Hasān sārkārdān eşitgān bolsā hām hāmān yūrāgi qānmāydir. Yoq desā nimā qılāmān degān oylār yūrāginā ot equb yubārādir. Endi mān ātāsi, ānāsigā qārāb turmāy birār ādāmgā āytub kirgüzāy yāki birārgā xat-pāt qılub kirgüzüb-dā körāyçi, şāyād bir cāvāb ālsām hāmdā yānā bir körüb sözlāşsām dedi-dā, orındān turub köçāğā çıqdi. Kingā bārsun endi. Māsciddāgi mullalārgā köngli işānmāydir. Nā üçün, mullalār şox bolālār. Māni qoyub, özlāri tāpişüb ketmāsün vāhmi qoymāydir. Oylāb-oylāb āxiri Sāidxān āldigā bārāy der. Nā üçünki, ul xiylā aqllik, bāādāb hāmdā Yusufning eng qalın āşnāsi hām. Māslāhāt qılurmān, qani ul nimā cāvāb berur dedi-dā, Saidxān qāşinā yōnāldi. Bu tārāfdā Sāidxān-dā beri harākātdā, uy bezāmāk, dāstārān sālmaq, özini-dā tüzātmāq, demāk āvvālgı harākātindā dāvām etā. Nā üçün deysizmi? Bugündā uy xilvāt bolgān edi. Hāmān bugün Hālimā xānim kelālār, ikki süyük bu ikkinçi körişüvdā endi bütün kāmīl söylāşüb, söylāşüb hāmdā bir-birlārigā ahdnāmālār yāzuşub imzā çekālārdā, qayu tārīqā bilā bu muhabbātlārin hāmdā bir-birlārigā bāruvgā sāmimiy rāftārliklārin bārılığın Ābdurāhmāngā bolmāsa hām Yusufğā bildirālār. Neçük Yusuf āfāndi söz ārāsindā: “Birādārim Sāidxān, siz māni öz māslākimā muvāfiq, göyā māni özüm kibik bir tuğuşmāsākdā tuğuşgāndān ārtuq körāmān. Endi siz māngā çin birādār bolāmān desāngiz bir vaqtdā sizgā bir söz vā iltimās qılāmān. Ālbättā yoq demāssiz”,-degān edi. Lekin köp vaqtlār āllāb, zorlāb sorāgāndā: “Yoq, birādār, hāli āytuvgā vaqt emās, mān özüm āytāmān”,-deb qoyā edi. Gārçi Sāidxān bāşqā yolārgādā çömüb ketā edi. Lekin ul, ālbättā māni hāmşirāmni sorāb öz hāmşirāsini māngā berādigāndir-dā, deb yūrākdān ötgāzub qoyār edi. Mānā, endi bu tārāfdān Hālimāxānum-dā ārtuq bezāngān, Sāidxānni qāşinā kelmākdā. Nā qılsun, endi hāmā eşik āldindān ötmākkā mācbur-dā edi. Ne közi bilā körsün, endi āldindā Hāyitbāy-dā ketüb bārā edi. Lekin Sāidxān qāşinā bāruvdān hāli bütün bexabār, bu hām ārtındān bārmāqdā. Saidxān eşigi āldinā bārgunçā Hāyitbāydā ārqāsınā bāqmiy-dā, hayālğā çömüb bārādir.

19. Hälīmāxānum esä hāmān Häyitbāyni ävväldä qılğan sātqun muāmälälärin oylāb bārādir.

20. Häyitbāy Säidxān eşiginä kelüb toxtägäç, Hälīmā bütün ābdārādın köngildän bir ötkärdi. Lekin Häyitning sezüvindän qorqdi. Nā bolsä bolur, ārtuq bir mātānāt, tözüm bilä toğri Häyitbāyni bāsub ötüb kirdi ketdi.

21. Häyitbāy nedin bilsin? Hälīmāxānum Häyitbāy qolindän ācrälğändän song köçägä çıqdi esä başqa yāpquç tutā edi. Häyitbāy Säidxānning hāmşiräsi yāki birär qoşni qızı deb qoydi-dä yol berüb turdi. Āqtuq çidām bilä kütüb turgān Säidxān süyüklisini berkitärlık bir şādlığ bilä qarşı āldi. Lekin Hälīmāxānimning yüzindäğı bir āz qorquv vā dil közindä yāş āsāri bārlığındän aqlđān āzārlik qorqub boynindän quçub: “Āzizām, süyüklüm, ne hādisä boldi?! Yüzingdä...

2.2.1.Bây ilä Xızmatçı'nın Tercüme Metni:

«ZENGİN İLE İŞÇİSİ»

4 PERDELİK DRAMA

1. *«Hakikat meydanının kahramanları,
Şimdi dünyada gerçek hayat ve egemenlik sizindir!
Yaşasın emekçiler ve çiftçiler!
Başkasının emeğini sömürenler yok olsun!!!
...şehrinde, ... binasında
25 ekim 1919 yılında ... saatinde oyuna başlanır.
Ülke Müslüman siyasileri tarafından protokolde izlenir.*

«ZENGİN İLE İŞÇİSİ»

2. Bu eser, 4 perdelik trajedidir. Nikolay zamanındaki hain, baskıcı zenginlerin güç kullanarak emekçi fakirleri ayaklar altına almasını ve kapitalistlere yaptıkları yardımı anlatan bir eserdir.

3. **Birinci perde:** Zalim bir zenginin, oğlu yaşında olan ve çocukluğundan beri kendisine hizmet eden dürüst işçisini evlendirmesi, daha sonra eşine zenginin aşık olması, onu işçisinden ayırarak kendisine almaya çalışması ve ona bu iş için hain kadı, molla ve yüzbaşının rüşvet karşılığı yardım etmesi anlatılmaktadır.

4. **İkinci perde.** Şehrin valisinin zenginin verdiği rüşvet karşılığı zavallı işçiye suçlu çıkarması ve Sibiry'a katerjiy (sürgün) işçisi olarak sürülmesi anlatılmaktadır.

5. **Üçüncü perde:** Zavallı hizmetkarın eşini zenginin zorla kendine nikahlaması, onu zorlayışı, zengine teslim olmak istemeyen zavallı, dürüst kadının kocasının aşkıyla zehir içmesi ve intihar etmesi anlatılmaktadır.

6. **Dördüncü perde.** Sibiry'da hizmetkarın bir sosyalistle arkadaş olması, işçi haklarını öğrenmesi, sosyalist olması, kader mazlumlarıyla demir kamçılarla aynı eziyeti çekerken hürriyetin çıkması, esaret ve eziyetten kurtularak özgürlüklerine kavuşmaları anlatılmaktadır.

Yazarı: “Hamza Hekimzade Niyaziy”.

7. OYUNCULAR

Gafur: Bayın hizmetçisi, 30 yaşlarında.

Cemile: Gafur'un eşı, 16 yaşında.

Salihbey: 50-60 yaşılarında.

Halmet: Bayın hizmetçisi, 30-35 yaşılarında.

Hacıana: Bayın annesi.

Mestan: —

Paşayım }
Hanzadehan } Bayın kadınları.

Gülbahar

Kadirkul: Binbaşı.

Rahime teyze: Cemile'nin annesi.

Hasan: Yüzbaşı.

Ayhan: Gülbahar'ın annesi.

Sıfat Nine

İmam

Kaymakam (Töre)

Pristav

Kadı ve başkaları.

BİRİNCİ PERDE

8. Salihbey'in iç avlusu... Karşıda kapıları oyma güllerle bezenmiş, birbirine yapışık, işlemeli, olağanüstü gösterişli üç ev... Evlerin önünde yazın kullanılıp kışın kapatılan süslü, aynalı teraslar... Terasa hakiki Türkmen halıları asılmış, kadife, lüks minderler konmuş ve ipek yolluklar döşenmiş. Tavana porselen kapaklı, müthiş bir kandil asılmış. Avlunun hemen giriş bölümünde ise renga renk çiçeklerle ekili bir alan... Sağ ve sol tarafta büyük, geniş sokak kapısı... Paşayım terasta oturuyor. Rahime teyze ona kinne (nazardan korunmak için yapılır) yapıyor.

9. Rahime teyze: (Ara sıra esneyerek) Benim elim değil, Lokman Hekim'in eli! Çık! Çık! Tanınan, bilinen biri olsan da olmasan da çık! Göz edenin gözüne gir! Karnı büyük zenginlere var! (Uzun esneyip) Çok kötü nazar değmiş cancağızım! Efendim, erkeğin nazarı da kötü oluyor!

10. Paşayım: Hay kuruyası, demin gelirken imam efendi ta eve girene kadar gözünü benden almamıştı ya!

11. Rahime teyze: Yaa, sizi o imamın nazarı yıkmış cancağızım! Demin benim kızım Cemile'ye: "Alımlısın, dışarıya çok çıkma!" demem de boşuna değildi ayol!

12. Paşayım: Ha, ha, ha! Sözüñ yersiz, hey kadın! Kızın Cemile kim ki! Hizmetçimiz işe yaramaz Gafur'un eşi! Bugünlerde yeni gelin ya! Süsü püsü yerinde. Üç dört gün dursun hele. Kömürlük ve mutfaktan çıkamaz hale gelecek. Ondan sonra kim ona bakacak dersiniz? Önemli olan güzellik değildir. Güzellik ve alımlılık zenginliktedir. Mesela ben orta derecede güzelim. Yaşımda biraz ilerlemiş. Ama, hep nazar oluyorum. Niye dersiniz? İşte bu Çin kumaşlarından yapılmış elbise, kınalı ellerde parlayan bilezikler, alçak tapanlı emirkan ayakkabı, garç koyulmuş çarık ayakkabılar yeryüzünde var olan bütün nazarlara kendisine çağırıyor teyzelik.

13. Rahime teyze: (Kendi kendine) Kızım Cemile'nin başı ağırmasın. Tüm dert ve felaketler senin başına olsun. Ha cancağızım, paşşahanım, kumanız Hanzadehan'ı görmüyorum?

Paşayım: Hanzade'niz derdini içine attı, bir şey de anlatmıyor, hımm...

Rahime teyze: Yaa, onun derdi çok mu büyük?

14. Paşayım: Hımm... Ben de üst kaftanımı ters giydim (Onla bağımlı kopardım). İyi yaptım. Üstüme gelin gelip beni yakmıştı, ben de onu yakıp küle çevirdim. Kaynanam Haciana ile dilimi bir yapıp geçen sonbaharda, kocama Hanzade'nin üstüne saç kırk örgülü terzi kızını aldım. İşte şimdi yana yana kavrulup kül oluyor. Hem yemiyor hem de içmiyor! Derdi çok, dünyası kapkaranlık olup evinde kaybolup gitti. Hımm...

15. Rahime teyze: Kumanız Hanzadehan kötü, sinsî bir kadın. Ona Hüda'nın gücü yetmezse kulları ne yapsın? Kendisine ancak kendi gücü yeter. Sizce yanlış mı söylüyorum?

16. Paşayım: Tağabey ki! Siz Hanzade'yi sütten beyaz, güvercinden daha masum diye mi düşünüyordunuz? Onun kötü namı yedi iklime gitmiştir. Başıma az felaketler getirmedi ki bu kadın! Ben çok yandım, artık yanmıyorum. Artık kendisinin çiftte attığını görünce beter ol, öl diyorum.

Rahime teyze: Çocuğu yok, değil mi bu kadının?

17. Paşayım: Çocuğa hasret. Gülbaharsa yakın bir zamanda oğul doğurdu. Ondan sonra daha da aşağıbeyleşti. Canı çıksın. Öl, öl, beter ol! Ha, ha, ha... Ha, ha, ha. Yeter teyzelik. (Dua gereği elleriyle vücudunu sıvazlayıp, ileriye itip, Hanzade'ye atarak) Dert ve felaketlerimi şu yer batasınca alsın.

18. Karşıdaki kapılardan biri yavaşça açılır. Başında hesapsızca kakülleri etrafa saçılmış bir şekilde, Çin kumaşından elbiseyle, Buhara kumaşından kenarlarına altın yaldızlar tutturmış kolsuz bir kaftan giyen, altın mücevherlere boğulmuş, alnına tavus tüyü koymuş, iki yanına lüle saçlarını yapıştırmış Hanzade keyifsiz, sinirli bir şekilde

görülür. Kapıya yaslanarak sert sert Paşsayım'a bakar. Bunu farkedene Paşsayım korkar, telaşlanır.

Hanzade: (Bağırarak) Mastan! Nargile getir! (Nefes alarak) Yer yutasıca Mastan!

Mestan: (Koşarak girer.) Efendim hanımcığim?

Hanzade: Kulağına un mu bastın (duymuyor musun), yetim, yedi külçe! Nargile!

Mestan: Tamam, hanımcığim.

19. Mestan nargile getirip, ucunu uzatır. Hanzade öfkeyle çeker. Mestan ağlayarak çıkıp gider.

Hanzade: Niçin benimle sürekli dalga geçiyorsun? Niçin eğri ağzını yamultarak gülüyorsun? Dişleri çarpık!

Mestan: (Korkuyla titreyerek) Ne zaman güldüm, hanımcığim?

Hanzade: Gülme diyorum sana! Şu kırışmış, ihtiyarlamış yüzünde sivilceler, çıbanlar çıksın inşallah!

Paşayım: Gördünüz mü kötülüğünü teyze! Bana bela veriyor!

Rahime teyze: Of, konuşmanıza karıştığım için öleyim! İyisi mi bir belaya uğramadan kalkıp gideyim!

20. Paşayım: Bunu mu oturup dinleyeceğim? Mestan canın çıksın, nargilemi getir. Sen niye böbürleniyorsun, Mestan!

Hanzade: Pis yaşlı, canı çıkası Mestan! Arslanı ufak taşla mı korkutacaksın? Ey, kıvrılıp donan çekirgeye benzeyen, öl emi!

Mestan: (Ağlayarak) Hanımcığim! Ben sizlere ne kötülük ettim?

Hanzade: Konuşma, ağzı bozuk!

Rahime teyze: (Paşayım'a) Ah yavrum yapmayın, şeytana uymayın!

Paşayım: Geber! Yanarak geber!

Hanzade: Defol it, gözümde yok ol! (Nargileyi fırlatır.)

21. Rahime teyze: Gözünü seveyim, Hanzade'nin huyuna güven olmaz. (Hanzade'ye) Hey Hanzadehan, şu gencecik kızla kendini denk tutup kendini üzme, kuzum! (Çıkar.)

Paşayım: (Yarı korku yarı münafıkça gülerek) Ey, arkadaşım, şu aptal kızla tartışmayın! Haydi buraya gelin de konuşalım.

Hanzade: (Kendini sakinleştirip, Paşayım'ın yanına gelir) Durumunuz iyi mi arkadaşım? Görüyor musunuz şu ölesi uğursuzu?

Paşayım: Bırakın, genç kızla bir olup atışmayın! Niçin böylesin cancağızım, kocanız mı üzdü sizi yoksa?

22. Hanzade: Siz de bilmeden konuşmayın kuzum, gebersin sizin cimri kocanız.

Paşayım: Tamam sözümü geri aldım, şikayet mi ediyorsun yoksa, neden bu kadar gerginsin? Oynaşlarını mı özledin?

Hanzade: Öyle halsizim ki... Keşke bir sevgilim olsa da, içim açılsa. Demin bir erkek sesi mi duyuldu?.

Paşayım: Halmecan'ın kendisi. Kalbiniz yerinden oynamıştır.

23. Hanzade: Hoca efendi Kur'an okuduğu zaman siz nasıl oluyorsanız ben de öyleyim, cancağızım! (İkisi de güler) Ey arkadaşım, sıkıntıdan aman diyesim geliyor. Gelin, şimdi daha samimi olup biraz mahrem konulardan konuşalım, gönlümüzdeki dertlerden arıalım.

Paşayım: Hangi konulardan ki?

Hanzade: Hangisi olacak, keçi sakallı, uzun sakallı, çember sakallılardan konuşacağız işte.

Paşayım: Peki ya sakalsızlardan?

Hanzade: Onlardan da konuşuruz. Hadi şimdi söyleyin keçi sakallınızla görüşüyor musunuz?

Paşayım: Önce küçükler buyursun!

Hanzade: Hayır, esteğfurullah, esteğfurullah... Önce büyüklerden alalım, Hoca efendi nasıllar?

24. Paşayım: Ha, ha, ha... Hocanız sallanmadan ölsün. Beni bir gün görmezse delirecek.

Hanzade: Bizim Halmet de sazi öyle güzel çalıyor ki! Hele yok mu "Bu gece olurum, bu gece sarhoş olurum."u çalıp beni hep dans ettirmesi... Canımı vermeye razıyım bu yiğit için.

Paşayım: Latifcan sakalsızınız nasıl, yoksa onun elinden bir şey gelmiyor mu?

Hanzade: Latifcan ondan da sevimli, ton ton, ondan da ala.

Paşayım: Ortada bir tek Bay'ın kendisi (kocamız) fazla desenize, canımcığım.

Hanzade: Kaynananızın o hoş, neşeli sesleri duyulmuyor, hayırdır?

25. Paşayım: Pîrinin yanına gitmişlerdi. Nerdeyse gelir. Orayı burayı toplayayım da ağzı, eskimiş çuval gibi açılmasın.

Hanzade: Sinirlendikten sonra alnı saçları gibi kırışıyor cadının.

Paşayım: Kuyruğunu yemiş kedi gibi gözleri parlamasın. (Paşayım kendi evine gider.)

Halmet. (Avlunun içindeki yoldan durup seslenir.) Hey, kimse var mı, hanım ablalarım?

Hanzade: (Yola yaklaşır. Yüzünü başörtüsüyle yarım kapatıp) Kimsiniz?

Halmet. Benim, Halmet. Vay hanımcığım siz misiniz? Arzuladığım kişinin ta kendisi! Temiz gönüllü, işte sultan!

Hanzade: Buyrun, Halmetcan Ağa, hoş geldiniz.

26. Halmet. Neden kaçıyorsunuz, şöyle bir cemalinizi gösterin. Pas tutmuş gönüllerimiz parlasın, yengeciğim.

Hanzade: (Yüzünü açarak) Hiç doymaz mısınız ha!

Halmet. Kendim doysam da gözüm doymaz, gözüm!

Hanzade: Söyleyin bakayım, Bay atanız gönderdi, değil mi?

Halmet. Bırakın şimdi Bay atayı yahu hanımcığım. Sizden ayrılalı tam üç gün oldu, yılan gibi kıvranıyorum. Benim gibi garip, biçare kulunuza biraz adaletli davransanız, hanım, padişahım.

Hanzade: Biraz hastayım yengesi!

27. Halmet. Size gelen dert ve felaketler Halmet kulunuza gelsin, kötü nefes almayın.

Hanzade: Özlediniz mi?

Halmet. Özlemek de ne demek? Kısacası bu gece sizinle bir keyf-i safa yapmazsam delireceğim, canım benim!

Hanzade: Bugün olmaz ama!

Halmet. Of yapmayın. Gelin şimdi bu gece kızarmış nakış elma olup, yakamdan bağrıma düşün; yenimden koynuma girip koltuk altımdan çıkın. Sarhoş olup muradımıza erelim.

Hanzade: Ula laflarınla çok yaşa!

28. Halmet: Sizi ilk gördüğüm andan itibaren size vuruldum, deli divaneye döndüm, aşk oku göğsümü parçalayıp geçti. Siz öyle hoş, öyle güzelsiniz ki, yüzünüzde yetmiş kat perde olsa da sadece bir kadim açsanız otuz iki kasaba lamba yakmadan işini görür.

Hanzade: Ha, ha, ha, ... Ha, ha, ha... Çok fazla övdünüz Halmetcan. Peki, tamam. Ben de özledim. Eğer Bay atanız gelmezse, bu gece siz “Bay” olursunuz, tamam mı?

Halmet. Yengeciğim bayın gelip gelmemesi ne fark eder ki? Öğrense bile köpeğinizi hapislik, sizi de cezaevlilik yapar mı? Nene şeftaliyi çekirdeğinden ayırıp yiyene kadar Bay uyur kalır.

Hanzade: Olmaz! Kaynanam, o yüzü kararmış moruk var! Hemen fark eder.

29. Halmet. Yok ya o moruğun alnı buruşuktur. Allah'la bile kavgalı, ağzında bir tane dişi bile yok, bu evde giren çıkanla da işi yok! Boşverin, canıncığim.

Hanzade: Peki, razı oldum. Yalnız yeni hikaye ayarladınız mı benim için bakayım?

Halmet: Bir tane çok enteresan masalım var, üç geceye yetecek:

Taraka turuk, sapan boyunluk,
Şamirza çok cimri,
Heyhat, ağzına şeker!
Sineni sinene koyup,
Sessizce yat!
Güneşte şeytan uzanmış,
Kaysı ağacında maymun dimdik durmuş...
Amma velakin dama saklan.
Zamanların zamanında Salihbay adında

30. (Hanzade şakırdarak güler) bir zengin yaşarmış.

Onun Hanzade adında çok güzel bir eşi ve Halmet adında bir adamı varmış.

Hanzade: Yeter, yeter...(Güler.)

Halmet. O Bay, o Halmet adındaki adamı eve gönderip demiş ki: “Misafir gelecek, Hanzade’ye söyle ki mübarek elleriyle etli pilav pişirsin.

Hanzade: Tamam, anladım, gidin artık!

31. Halmet. Hanımcığim, bu gece bize göstereceğiniz adaleti unutmayın. Hadi Allah’a ısmarladık, yengeciklerim. (Gider.)

Sıfat Nine. (Girer ve) Selam, iyi misiniz, hoş musunuz canımcığim? (Görüşürler.)

Hanzade: Hadi bakalım, ne yaptın? Çabuk anlat! Sıfat Nine. Nurullahan İşan ise kastettiğin çok usta hoca imiş, duaları yazdırana kadar öldüm. (İğne, dumanlı, kokan bitkiler ve çeşitli kumaş parçaları verdi.) Tumarı ezip içersiniz. İşte bunlar, dem vurulan iğneler! Kumanız Gülbahar’ın kapı girişine sokarsınız! Bunlar ise Gülbahar’ın dökülen saçları, bunları nemli bir yere (toprağa) gömdürürsünüz, Artık Bay kumanızdan soğuyup size ısınır.

Hanzade: İşe yarasın, iş görsün da!

Sıfat Nine: Canımcığim, işan hocanın kerametleri çok büyük olduğundan hocamız elli somu az buldular.

32. Hanzade: (Para vererek) Al, bu parayı Abdüssattar'a götür. O sana ilaç verecek, sen de bana getirirsin.

Sıfat Nine: Bu nasıl bir ilaç, hanımcığım, yoksa canım, hani şu...

Hanzade: Sonra öğrenirsin. Dilini mühürle! Deve gördün mü hiç? Yok! (Parayı vererek) Kendine! Hizmetin için! Hadi bakalım yallah!

Sıfat Nine: İnşallah maksatınıza kavuşursun yavrucağım! Hoşça kalın. (Gider.)

33. Hanzade: (Tek başına) Bana Hanzade Sultan derler hey! Sense dilencinin kızısın. Benle boy mu ölçüleceksin, boşuna. Başına öyle maymun oyunlarını getireyim ki kendin bile aferin diyesin. Bir haram çocukla Bay'ı kendine bağladın. Çocuk bahanesiyle onun malına, varlığına sahip olacaksın ha? Ya ben o zaman bu kapıda (evlilikle) ne diye kendimi avutuyorum. Bay'ın güzelliğine mi, tatlı sözlerine mi? Bütün bedenimle nefret ediyorum o şişko, cimri Bay'dan. Bana malı mülkü lazım! Fakat ne yapayım ki, çocuğum yok! Tümüne, tümüne mi sahip olmak istiyorsun sen? Yook, ben bu işi durduracağım. Mirasa uzanan ellerini bıçakla doğrayacağım. Çocuğunun kafasını günün birinde çiğneyeceğim. Takılarımı satar, kaş gözümü oynatırım; ama seni yok ederim!

Dışarıdan Hacıana'nın gür sesi duyulur.

Hacıana: Hey, kimse yok mu?

Paşayım: (Aceleyle evden çıkar.) Hacıana'm, yandım!

Mestan: Hacıana!

34. Hanzade: Hacıana, Hacıana ölmedi ki, biz kurtulalım!

Herkes Hacıana'yı karşılamaya çıkar. Birkaçı kolundan tutup kollar, elinde asa içeri girer. Etrafa gazap saçar. Hanzade ve diğerleri eğilerek ona selam verirler.

Hacıana: Niçin iş yapmadan boş boş oturuyorsunuz? Süleyman ölüp devler kurtulmuş demek ki ha? Mestan ayırdığın pamukları göster, Rahime sen de! Canı çıkası Gafur nerede? Neden çuvallar bu zamana kadar boşaltılmadı, odunlar kesilip parçalanmadı?

Mestan: İşte Hacıana. (Gösterir.)

35. Hacıana: Geberesi, bu az! Helal çalışsan ölür müsün? Bugün hiç kimseye uyku yok. Yarına kadar şu on çuval kozayı açmanız lazım. Hanzade Hanım, hanın kızı, kavşimi temizleyin! (Oturarak ayaklarını uzatır.)

Hanzade: Seve seve anacığım! (Hacıana'nın kavşini siler.)

Hacıana: Hey, biriniz bana ısırık salsın (Soğuk algınlığı hastalığına iyi gelen ve dumanıyla nazarın kovulduğuna inanılan bir çeşit bitki.) Sanırım nazar oldum.

Rahime teyze: Haset ediyorlardır Hacıana: (Isırık salar.)

Hacıana: (Herkese tek tek bakarak) Yine biriniz yok? Şu sevgilisi olan görünmüyor.

Hanzade: O kişi daha naz uykusundalar, bütün gece, kocacığına dutar çalıp, dans ederek yorulmuştur da!

36. Hacıana: Ne, ne, naz uykusunda mı? Gülbahar ha? Vay hanın kızı olmaz olsun. Benim dergahım hastane mi? Kocasıyla mı yatıyor?

Hanzade: Oğlunuz ta ne zaman pamuk deposuna gitmişti.

Hacıana: Vay, belası kendine olsun, pis karı! Ama bütün suç oğlumda; saf, yumuşak! Erkek dediğin kadını geh dediğinde elini konduramıyorsa o erkek değildir. Aypaşa, Rahime çağırın bakayım şuraya! Yorganını atın üzerinden, lanet olasıcanın! Dutarını da buraya getirin!

Aypaşa, Rahime Gülbahar'ın evine doğru giderler.

Vey belim... İşan pirimin evine gideceğim diye it gibi yoruldum. Allah 'ım... Sen kulumsun de ne olur!

Gülbahar koşarak gelir. Kendisini Hacıana'nın ayaklarının altına atar.

Gülbahar: Af diliyorum, anacığım. Bilememişim. Suç bende.

37. Hacıana: (Yüzünü çevirerek) Bakmayın yüzüne! Günaha gireceksiniz! Git elini yüzünü yıka, yok olası! Nerde senin kayın validene, kocana olan saygın? Yoksa oğlumun yağ etleri kurutuyor mu seni? Konuş Ahmet baldırı çıplağın kızı! Böyle büyük insanların kızları -Paşayım, Hanzade- sabahın köründe kalkar, hizmetime hazır olur da senin gibi soysuz, pislik biri ipek yorganın içinde beni takmadan horlar; yoksa sevgili kocanız bütün gece sizi uyutmadı mı? Ee bıktınız mı yoksa ha, konuşun, uyuya kalmışsınız değil mi? Koca isteyene kadar gözlerin akıp çıksın emi!

Gülbahar: Anacığım!

Hacıana: Laf yetiştirme! Melek yok, namaz yok! Sazın nerde? Kocanı da mı kendine uydurdun? (Sazını alıp parçalar.)

38. Gülbahar: Anneciğim, çocuğum hasta, bütün gece ağladı. Ben de beşiğe sarılıp bütün gece ağladım! Affedin!

Hacıana: Ağlama arsız. Sesini namahremeler duyacak. Günaha gireceğim günaha! Ben ki iki defa hacca gitmiş, namazında niyazında, Allah'ın yolunda bir kadını!

Hanzade: Annesi Ayhan teyze gelmişti. Uyandırmadan gitmiş.

Hacıana: Ne! Hem de annen de mi gelmiş? Benim yokluğumdan yararlanarak ha? Neleri verip de gönderdin? Her önüme gelen dilenciye dağıtırsam ben de dilenciye dönerim, gebericesine! Dur bakayım, gece yarısı gelen erkek kimdi?

Gülbahar: Ağabeym.

Hacıana: Şu üvey ağabeyn mi? Niye ondan uzak durmuyorsun?

Gülbahar: Niye ağabeymden kaçayım ki?

39. Hacıana: Üvey ağabeyden ağabey mi olurmuş. Burası iki kez hacca gitmiş Hacıana'nın evi ha! Bu evde namaz kılan, oruç tutan, sesi dışarı çıkmayan, namuslu bayanlar yaşıyor. Ağabeyn gelmeyecek, ondan kacacaksın! Senin kulun değil, Ya Rab!

Gülbahar: (Eteğini öper.) Pişmanım, anacığım!

Hacıana: Kalk, tamam affettim. Sana kocan ne hediye getirdi bakayım?

Gülbahar: Ne! Şu işte. Ha, evet ipek kumaş!

Hacıana: Getir buraya!

Gülbahar içeriden kumaşı getirip Hacıana'ya verir.

Git, abdest al, namazını kıl! (Hanzade'yi göstererek) Hanzade'ye bak, seccadeye ne kadar yaklaşıyor! Ah, yoruldum. Namazım kaza olmasın, kolumdan tutunuz.

40. Gelin ve hizmetçiler kollarından tutarlar, biri kavşini doğrultup, esasını eline tutuşturur.

Ha, şu Gafur'un eşi iş yapıyor mu; yoksa hala hanımefendiler çimildaktalar mı?

(Yeni gelin köşesi)

Paşayım: Daha yeni gelin değil mi?

Hacıana: Benim evimde bedava yemek yok. Gafur'e söyleyin, karısı çıksın dışarı, çalışsın. Yeni gelinlik 2-3 gün sürer yahu, Allah çarpacak vallaha! Yoksa tasını tarağını toplayıp anasının evine dönsün. Allah'ım müminlerine iman ver, kalabalık kullarının arasında benim de imanımı koru! (Yavaş yavaş çıkar, gider.)

Paşayım: Oh be! Çok şükür, gitti! Nasıl titriyorum bakın!

Hanzade: Kalbim korkudan çatlayacaktı, arkadaşım.

Bay: (Dışarıdan) Gafur! Ata bak!

“Tamam” diyen ses gelir. Bay sallana sallana içeri girer. Ayımpaşa gidip iş elbisesini alır.

Çabuk işine git!

41. Hanzade'yi de götürür.

Askarcan! (Gülbahar'ın oğlunun adıdır. Özbeklerde eşlerin ismini bazen oğlunun adıyla çağırırlar.)

Gülbahar yaklaşır. Cübbe ve sarığını alıp kendi evine götürür.

Askarcan, Hesap çubuğunu getir! (Bay terasa çıkar, Gülbahar ona hürmetini tam gösterir. Bay bir şeyler hesaplar, elindeki kağıtları inceler.) Askar yoruldum, ayaklarıma masaj yap!

Gülbahar Bay'ın ayaklarını ovarken, ara sıra çay doldurup uzatır.

Ellerin ne kadar güçsüz. Hey, sen de gel!

42. Hanzade de diğer ayağını ovalar. Bay'ın dikkati daha çok Gülbahar'da.

Hanzade belli etmeden Gülbahar'a öfke saçar. Gülbahar iki ateş arasında azap çekmektedir.

Bay: Gözlerin kızarmış.

Gülbahar: Bir şey yok.

Bay: Ağladın mı?

Gülbahar: Yok. (Gözlerine yaş gelir.)

Hanzade: Hacıana biraz kızdılar.

Bay: Ne diye kızdı annem?

Gülbahar: Yok ya! Hacıanam kızsı da annemdir, haklıdır.

Hacıana uzakdan bağıra çağıra gelir.

43. Hacıana: Hacıana! Hacıana! Hacıana ölmedi ki, senin gibiler kurtulmadı ki!

Hemen yetiştir, çabucak! Zaten oğlumun gönlünü benden soğuttunuz! Evet Bay, kadınıza acıdınız mı? Anne horlansın, anne ölsün değil mi? Oğlum Şakir Bey'in yanında olsaydım beni eşlerine ezdirir miydi?

Bay: Anneciğim, kulak verin.

Hacıana: Bunlara şeriattan, tarikattan konuştuğumdan yaranamıyorum. Nasihat ediyorum, beğenmiyorlar. Birazcık kızdım diye hemen kocasına yetiştiriyor. Vah, vah... Bunlar oğlumu benden soğutmak istiyor hey Müslümanlar!

Bay: Anneciğim sözüme kulak verin!

Hacıana: Yok, bıçak kemiğe dayandı. Şakir'in yanına gideceğim. (Feryatla ağlar.) Beni gönderin! Gelinlerden korkuyorum, bana ilaç içirip öldürür bunlar. (Ağlar)

44. Bay: Anneciğim üzülmeyin. Bunların tırnağınız kadar kıymeti yok. Nasıl olsa kadın parayla alınmıyor mu, param var, kadın alağabeylirim; ama anne bulunmaz. Hey siz dinleyin! Size söylüyorum. Hacıana benim anamdır. Eğer biriniz annemin sözünü dinlemezse, onu üzerse, o kadına talak veririm (Boşarım).

Paşayım: Ah, ay ben öleyim ya!

Hanzade: Ay ölmüşüm! (Şaşırıp kalırlar.)

Hacıana: (Memnun memnun sırtarak) Aferin oğlum. Gerçek baba evladısın, Allah ömrüne, malına bereket versin. (Evine doğru gider.)

Bay: Mestan! Gafur ağanı çağır!

Mestan: Tamam efendim!

Bay: Sizler içeri gidin!

45. Hanzade: İstediklerinizi hazırladım, bugün gelecek misiniz?

Bay: Bugün gelmeyeceğim. (Gülbahar’a sırtarak) Sen çocuğunu erkenden uyut!

Gülbahar: Peki!

Hanzade öfkeli, Gülbahar dertli içeri girerler.

Gafur: (Girer) Beni mi çağırdınız Bay ata?

Bay: Evet oğlum! Gel, otur. Söyle bakayım gelinden memnun musun?

Gafur: Hem de çok! Artık ölene kadar kölenizim Bay ata.

Bay: Ha, ha, ha. Güzel söz, kız hazır bir şekilde seni bekliyormuş ha Gafurbay!

Gafur: Gençken birbirimize aşık olmuştuk işte!

46. Bay: Bütün şehrin ağzında dolaşıyor. Diyorlar ki: “Salihbay hizmetçisini çok büyük düğünle evlendirdi. Bay dediğin böyle olur, fakire yardım eder, cömert olur.”

Gafur: En çok da benim gibi fakirler sevindi Bay ata!

Bay: Çok yaşa oğlum! Fakire ben bir veririm Allah da bana on verir. Helal çalışırsan eğer her zaman mutlu olursun. Her zaman yanıdayım. Evet şimdi oğlum, hesaplı dost ayrılmaz, diye bir söz var.

Gafur: Doğru söz, Bay ata!

47. Bay: Düğün vesilesiyle benden sana geçen bazı eşyaları paraya çevirerek aramızdaki hesabı netleştirsek.

Gafur: Uygundur, Bay ata!

Bay: İşte müsveddesi de hazır: İki yüz som nakit para, beş put pirinç, iki çere un, bir şişman koyun. Evet daha sonra şu en iyi kaysıdan üç put, Katta Korgan (Semerkant’ta bir ilçe) üzümünden beş put, üzümle kayısıyı biraz böcek yemiş olsa bile hepsini yiyip bitirmişler, imam ve kadılara giydirilen on beş adet, değerli kadifeden cübbeler. Evet, Hacıana’nın üzerine kendi ellerinle örttüğün ipek şal, düğün günü yengelerin de birer ipek giydiler. Babalık yaptığım için de bu yeleği bana kendin giydirdin, doğru değil mi?

48. Gafur: Doğru Bay Ata, doğru!

Bay: İşte bunların hepsi toplam bin yedi yüz som oluyormuş.

Gafur: (İrkilerek) Bu kadar çok mu borcum varmış! Ben bundan nasıl kurtulurum Bay ata? Benim hesabımca hepsi beş yüz somu aşmıyor ki! Yoksa yanıldınız mı Bay ata?

Bay: Bu nasıl söz? Nankörlük etme! Bu beyaz sakalımla yalan mı söyleyeceğim? Yolacaksam senin gibi fakirden mi yolacağım? Senin gibilere iyilik yapanlar aptal zaten! Görgüsüz, it huylu!

Gafur: Tövbe Bay ata!

Bay: Bin yedi yüz som, para mı yani? Verirsin. Veremezsen yine beş on sene benim için çalışırsın. Onu bunu bırak da evlendiğine şükret, kör olası!

Gafur: Çok sağolun Bay ata!

49. Bay: Evet, şimdi kendine geldin oğlum! Hadi parmağını getir, bas mührünü, mahkemede delil olur. Sen artık gidebilirsin. (Gafur kalkar, ayaktayken) Ha, geline söyle burda hizmet etsin. Sen oğlumsun o da gelinim. Bu arada ona körmana (Yeni geline verilen para) vermem lazım. (Para vererek) Al bunu başörtü al ona.

Gafur: Sağolun Bay ata, sağolun. (Kendi evine doğru gider.)

Bay: Askar, cübbe ve sarıgımı getir!

50. Gülbahar cübbe ve sarıgı giydirdikten sonra gider.

Şükürler olsun, bu işte çok kolay halloldu. Gafur'ı artık ipsiz kuyuya düşürdüm. Benden giden yedi yüz som, ekstra bin somla cebime girdi. Bin yedi yüz som öyle güçlü ki, onun elinden değil Gafur, sülalesi bile kurtulamaz. Ha, ha, ha. (Gitmeye başlar.)

Gafur: (Çıkar.) Bay ata, geliniz.

Bay: Hımm, evet, yüz yüze görüşelim bari.

51. Süslenen yüzüne beyaz örtü örten gelin Cemile çıkar, Bay'a eğilerek selam verir.

Bay: Çok yaşa, aferin kızım. Hadi yüzünü açıver bakiyim kızım.

Cemile yüzünü açar.

Bay: Maşallah, maşallah kızım... (Cemile'nin güzelliğini gören Bay'ın aklı başından uçar, elindeki tesbihi yere düşer, öylece donup kalır, sonra kendisini toparlayarak) Gafurcan, bahtın varmış, oğlum! Yüz bin som harcasan da değer! Artık babasıyız, emir veririz, değil mi? Hadi kızım bir çilim (nargile) içtiriver.

Cemile çıkar.

Gafurcan, Halmet'e söyle arabayı hazırlasın, güzel yiğit!

Gafur: Baş üstüne efendim! (Memnun çıkar.)

52. Bay: Vay, vay! Bu kim olur yahu? Hizmetçi mi yoksa peri peyker mi? Yüzü nakış elması gibi kızıl, gözleri bir çift ceylan, gözlerine sürme çekmiş gibi simsiyah. Bir bakışıyla kalbimi yerinden oynattı. Al sana kamet, al sana boy post. Al sana güzellik, al sana sevimlilik. Hesapsızca saç, ya o kaküllere ne demeli. Topuğuna kadar örüyor saçlarını, topuğuna kadar. Seni doğuran anaya helâl olsun!

Cemile çilim (nargile) getirir. Bay etrafına göz gezdirerek.

Aferin tatlı kızım, şeker kızım, ton ton kızım!

53. Cemile utanarak, nargileyi çektirip gider. Bay onun peşinden gözünü alamadan: “Tüh, kahretsin. Çiçeği çiçeğe değil; kokmuş bir ata katmışım, aptal kafam! (Alnına vurarak) Yazık oldu bu güzele! Hizmetçi değil, hanım olmaya değer!

Gafur: (Girer) Bay ata, hazır!

Bay: Hadi gel oğlum! (Çıkarlar.)

Gülbahar: (Evden çıkar, avluya leğeni koyar ve çocuğunu yıkamak için hazırlık yapar.) Hani nerdesiniz, gençken gözlerime uyku vermeyen tatlı hayallerim? Sen nerdesin ey vefasız yiğit? Nerde kaldı ağlayarak birbirimize anlattığımız aşkımız? Hepsi, hepsi toprak oldu, yok oldu. İkimiz arasına kılıç koyup bizi birbirimizden ayırdılar. Ey Allah’ım, ben sana ne günah işledim ki, kimsesiz başıma bu tür dertler verdin?

54. Hanzade: Hey, neden bana beddua ediyorsun, ne yaptım sana?

Gülbahar: Size neden beddua edeyim, yengeciğim?

Hanzade: Kendim duydum, kölenin kızı!

Gülbahar: Yengeciğim, endişenin adını korkak koymayın!

Hanzade: Vay! Vay! Sen endişeyi de mi biliyorsun, sen neyine güveniyorsun, güzelliğine mi? Aynaya bak; dudağın çirkin, gözlerin şaşı, cadı gibi yüzün var, güzel misin? Ha, ha, çirkinsin, uğursusun! Kabullen, çirkinim de!

Gülbahar: Çirkinim yengeciğim, çirkinim!

Hanzade: O zaman bay neden seni seviyor? İlim-amelle (nuska ve büyüler) ağzını, dilini bağlamışsındır ki seviyordur seni, geberesi kadın!

Gülbahar: Ben o nuska, büyü işlerinden anlamam, o tür işleri siz yaparsınız!

55. Hanzade: Ben nuskalarını buldum. İşte! İşte! İşte! İşte! (Kumaş parçalarını Gülbahar’a doğru fırlatır.) Seni uyarıyorum, Bay’a bu gece, hastayım diye bahane uydur. Eğer Bay bu gece de senin yanına gelirse seni sağ bırakmam, fahişe! (Kapıyı çok sert kapatarak çıkar.)

Gülbahar: (Yavrusunu bağrına basıp) Bahtsız çocuğum, alaveranın, fesadın içinde doğan çocuğum! Neden sen bu şefkatsiz insanların içinde doğdun? Yalnız annenin mutluluğu için sağ-salim ol sen kuzum! (Yıkamaya hazırlanır.)

56. Hanzade Gülbahar’ın ne yaptığını uzaktan gözetler, aklına bir cinlik gelir, hemen saklanır.

Hacıana: (Evin içinden) Gülbahar! Hey, Gülbahar!

Gülbahar: Tamam, geliyorum!

Hacıana: Çabuk gel!

Gülbahar: Çocuğumu bile yıkamama izin vermiyor, cadı! (Kocasının “talak” sözü aklına gelir.) Vay anam! (Koşarak gider.)

Hanzade koşarak gelir ve çocuğu leğendeki kaynamış suya atar, ardından saklanıp feryat etmeye başlar.

57. Hanzade: İmdat, aman imdat! Çocuk öldü! Hey Gülbahar, ah, imdat! (Bir panik ve gürültü kopar, insanlar toplanır.)

Gülbahar: (Panik içinde kendini çocuğuna atar, onu bağrına basar.) Vah çocuğum! Yavrum! (Öldüğünü hissederek) Ah yavrum! (Bayılır.) “Ey Allah’ım” , “Şimdi ne yapacağız?” “Bebeğe yazık oldu” “Annesine bakınız?” gibi homurtanmalar gelir.

Hacıana: Ne oldu? Nasıl iştir bu? Öldü mü? Ah zavallı çocuk!

Hanzade: Suç annesinde! Çocuğu nasıl kaynamış suyun yanında bırakıp gider? Çocuk leğene düştü! Uzaktan gördüm onu, bağırdım ama yetişemedim!

Hacıana: Annesinin uğursuzluğu çocuğu vurdu! Sen yine namaz kılma, tamam mı, sen öğlene kadar yat, uyu!

Gülbahar: Ah çocuğum! Senin yerine ben yansaydım, olmaz mıydı, yavrum!

58. Hanzade: Çocuğundan kurtulmak istiyormuş demek ki! (Gafur’a) Gidin Bay’a haber verin!

Cemile: Yok gitmeyin, öldürür kadını! Anneciğim söylesenize!

Rahime teyze: Korkma kızım, korkma! Öldürmez.

Hacıana: Git, çağır onu! Bunun gibi kadını atın kuyruğuna bağlayıp öldürmek lazım!

Cemile: Gülbahar, yengeciğim, kalkınız! (Kalkmasına yardım eder.) Bu Hanzade yengemin işi! Kendim gördüm anneciğim!

Rahime teyze: Bilmeden konuşma! Başın belaya girecek kızım!

Bay: (Girer) Ne oldu? Nerde çocuk? Nerde? (Çocuğu görür.) Öldü mü?

Rahime teyze: Öldü!

59. Hacıana: İşte çok sevip koruduğun eşin! Çocuğu öldürmedeki amacı senden kurtulup sevgilisine kavuşmak imiş!

Hanzade: (Yalancıktan ağlayarak) Minik ellerine kurban olduğum, bunun gibi çocuğu Allah bana verse olmaz mıydı?

Bay: (Gülbahar’a yaklaşıp) Seni gidi it, niye çocuğu yalnız bıraktın?

Gülbahar: (Korkudan tir tir titreyerek) Ben... Ben... Benim suçum yok! Bilmiyorum...

Bay: Sana kim çocuğunu öldür dedi? (Kazıktan kamçısını alır.)

Gülbahar: (Kendisini bayın ayaklarına atar.) Kölenizim, mahvoldum, dertle tükendim zaten. Bana dokunmayın, dövmeyin, beni korkutmayın, yalvarırım!

Bay: Cevap ver! Niçin öldürdün?

Gülbahar: Ben gurbet azabını çeken, bağı ezik biçareyim, merhamet edin ne olur?

60. Bay: Oynaşın için mi çocuğunu öldürdün, konuş şeriat çarpası! (Tokat atar, Gülbahar yere yüzüstü düşer.)

Cemile: Ah zavallı, biçare! Öleceğim şimdi! Yok dayanamam, söyleyeceğim, nneciğim!

Rahime teyze: Hanzade kötü bir kadın, Bay sakinleştiğinde üslubuyla söyleriz.

Ayhan: (Telaşla girer, parencisini, kadınların gözlerini de kapatarak örttüğü çarşaf, kenara atarak) Hey damat! Hangi ana öz yavrusunu öldürür? Böyle bir şey olamaz, yanlış sözler! Hani çocuğum? (Çocuğunu bağrına basar) Anan ölsün yavrucuğum!

Bay: Damat, Damatmış! Bütün suç sende! Kötü terbiye vermişsin!

Ayhan: Neden öyle diyorsun? Annenizim be, hiç utanmıyor musun?

Gülbahar: Anneciğim, siz ona uymayın!

Bay: Anneliğe değil, hizmetçiliğe bile layık değilsin, git, defol evimden!

61. Ayhan: Vay yavrum! Bu mudur anneye olan saygı? (Ağlayarak) Aferin! Babanıza rahmet Bay! Kız büyütüp size verdiğim için bana böyle mürüvvetler gösterdiniz, sağol Bay, sağol!

Gülbahar: Ağlamayın anacığim, ağlamayın! Tamam siz gidin! Barışınız biz belki! Korkmayın!

Ayhan: Gideceğim, zaten duramam! Ama seni de alıp götüreceğim. Annen kurban olsun, seni öldürür bunlar!

Hacıana: Alıp gidecekmiş, nereye? Ha, ha, ha! Kızını iki yüz altına satın almışım! Onda hiçbir hakkın yok! Kızının sahibi işte kocası; üstelik ben bile sahibi sayılırım. Başına ölüm gelsin senin gibi tekenin! Git, defol kapımdan!

62. Ayhan: Kötülerin belasını Allah versin! Zavallı kızım, benim biçare kızım!

Gülbahar: Anacığim! (Birbiriyle kucaklaşarak ayrılırlar, Ayhan ağlayarak çıkar, gider.)

Bay: Konuş, utanmaz, saçı yolunacak, niçin öldürdün?

Gülbahar: Söyleyemem, korkarım!

Bay: Kimden? Aşığından mı? (Kolunu arkaya kıvrıp, saçını çeker.)

Gülbahar: Ah saçım! Vay imdât!

Gafur: (Dayanamaz.) Ya hiç merhametiniz yok mu? Öldüreceksiniz zavallıyı, Bay ata! (Kurtarmak ister.)

Bay: Gafur, çık! Edepsiz! Namahremsin!

Gafur: Affedersiniz, efendim! (Üzüntülü çıkar.)

Bay: Böyle namussuzun saçlarını yolmak lazım!

63. Gülbahar: Vay saçım! İmdat! (Kuvvetli bir hareketle bayın elinden kurtulur ve cesaretle) Bay, güçüm kalmadı! Bir yol öldür beni, boş benim gibi bahtı karayı! Kurtulayım şu fazlalık canımdan, felas olayım şu it azabı günlerden. İnsafsız, merhametsiz Bay!

Hanzade kendisini süslemekle meşgul.

Bay: Öldüreceğim, boğacağım, çiğneyeceğim!!! (Vahşice Gülbahar'ın üzerine atlar, onu kendi saçlarıyla boğmaya başlar.)

Cemile feryat ederek onların arasına girer.

Cemile: Bay ata! Durunuz! Dokunmayın bu zavallıya! Yalvarırım Bay ata! Çocuğu öldüren o imansız Hanzade'dir! O, o! Bay ata, odur!

64. Bay Cemile'nin gözlerine bakar, Cemile ürker, geri çekilir.

Gülbahar: Hanzade! Ah, Kafir!

Hanzade: (Kendisini Bay'ın ayaklarına atar.) Buyrun öldürün! Bu bana atılan bir töhmettir!

Bay: (Gözünü Cemile'den ayırmaz) Ne kadar can alıcı? Nasıl bir melek bu? (Kadınlara) Defolun!

Hepsi korkuyla yavaş yavaş dağılır.

(Bay Cemile'den gözlerini ayırmadan emir verir.) Nargile getir!

Cemile Gider.

Bu nasıl iş yahu? Onu görünce; alev gibi yanan adamken, yine söndüm, kaldım! Baksana ne kadar hoş, ne kadar nazenin bir şey bu! Bu dünya beş günlük! Beşi de kara gün! Oynamak, gülmek, eğlenmek lazım... Ne güzel melek bu!

65. Cemile girer, nargile getirir.

Dur, sana bir söyleyeceğim var! Sana bir şey sorarsam ne cevap verirsin?

Onlar konuşurken içerden Gülbahar'ın hazin ağlama sesi duyulur.

Cemile: Ne cevap gerekiyorsa onu, Bay ata!

Bay: Sen benim neyim oluyorsun?

Cemile: Ben sizin çalışanınızın eşi oluyorum, ben de evinizin içindeki hizmetçiyim.

Bay: Hizmetçiyim! Ha deli... Sen evin hizmetçisi olma, gülü ol, gülü! Seni gördüğüm andan itibaren huzurum kaçtı, deli divane oldum!

Cemile: O zaman bugünden itibaren size görünmemeye çalışacağım, Bay ata!

Bay: Ah, ah! Artık seni bir gün görmesem, yaşamak bana haram olur!

Cemile: Anlamadım, Bay ata!

66. Bay: Ha, ha! Anlamamışmış! Devletim, malım mülküm sana kalsın, diyorum. İstersen hemen yarın Gülbahar kadınının kolundan tutar atarım, istersen Hanzade'nin hemen bugün cevabını veririm. Seni alacağım. Düşünsene, sen nasıl bir hizmetçiye kadın olursun. Karnı doysun diye ekmek yiyen bir geda senin gönlünü nasıl alsın? Kocandan ayrılıp bana gelirsın, yediğin önünde, yemediğin arkada olur. Hanların kadınları gibi yaşarsın, anladın mı Cemile Hanım?

Cemile (Duraksayarak): Bay ata, bu sözü bir kez söylemiş oldunuz, bir daha söylemeyin! Ben o kölenize aşık oldum, evlendim. Tepemden altın dökerseniz bile ondan ayrılmam!

67. Bay: Vay seni gidi deli! Sana aşık olduğum için çok şanslısın.

Cemile: Ben böyle bir mutluluğu istemem.

Bay: Beni galiba yaşlı buluyorsun, olur mu, tam yiğitlik dönemimdeyim.

Cemile: Çenenizi yormayın, Bay ata!

Bay: Ben bir kez konuşurum! Sözüm iki olmaz! Bu işin oluşu vardır; ama dönüşü yoktur!

Cemile: Öyleyse biz buralardan gideriz.

Bay: Gidermişsiniz! Ha, ha, ha! Nereye?

68. Cemile: Ben dağın tepesinden kendimi nehre atarım! Saçlarımı yolarım! Yakamı yırtarım! Kollarınızda param parça olurum! Ama kendimi size teslim etmem, kocama vefasızlık etmem!

Bay: Öyle mi diyorsun ha! Ha, ha! Görürüz, kim güçlüymüş? Sendeki sevgi duygusuyla vefa mı; yoksa benim cebimdeki altınlar mı? şunu işitip bil ki, hiçbir can Salihbay'ın arzusuna engel olamamıştır! Bir şeyi yapacağım dedim mi de yaparım! Sen razı olmadın. Bu işi artık sana sormadan yapacağım. Benim altınlarım öyle zeki, casus; öyle hızlı hırslı; öyle güçlü hoca, öyle ulu hekim ki, yere girersen kulağından; göğe uçarsan ayağından çekip benim koynuma elma gibi yerleştirir. Ben senin gibi meleği geda Gafur'a verecek değilim. Sözün kısası bu! (Sinirle dışarı çıkar. Cemile'nin suratı bozular, ağaca yaslandığı yerde kalakalır. Biraz sonra yolda Bay ile buluşan Sıfat Nine içeri girer ve Cemile'nin yanına gelir.)

69. Sıfat Nine: Canım kızım, başına talih kuşu konmuş, sen neden onu kovuyorsun? Bay'ın sevgili eşi olup neden hayatını yaşamıyorsun? Ne yapacaksın o fakire kadın olup? Bak işte, başlangıç için Bay ata sana altın bilezik hediye etti. Bak, ne kadar güzel! Gencecik ömrünü zayı etme, cancağızım. Hadi gel, senin ton ton kollarını seveyim ben. (Bileziği kollarına takmaya çalışır.) Tamam de, razı ol kızım!

Cemile: (Kendine gelir ve hiddetle) Asla! Bileziklerin başında paralansın! (Atar.) Defol gözünden! Seni rezil ederim, cadı!

Sıfat Nine: (Öfkelenerek) Nazlanmasana geberesi baldırı çıplak! Sana gününü göstereceğim, görürsün! Bu yaptıklarından sonra seni Bay'ın koynuna kendi ellerimle atıp, alnına şaplağı vurmazsam yedi cehenneme odun olayım!

70. Cemile: Cehennem bile senden iğreniyor, cehennemlik şey!

Sıfat Nine çıkar. Gülbahar saçları perişan, solgun halde görünür. "Neva"nın hazin dramadik kısmı çalar.

Gülbahar: (Ağıt yakar.)

Uzun uzun salıncak
Yerde yatsa olmaz mı?
Yazık yazık Gülbahar
Mezarda yatsa olmaz mı?

71. Ah dertli kalbim, neden bu kadar titriyorsun? Ah dünya, garip, genç başıma onca acıları verdin! Etrafta ilkbahar, çiçek, yaprak... Ama benim baharım bitti, çiçeklerim soldu! Anneciğim, mihribanım anam! Senin belin bu hasret dolu, dertli ömrün yüküyle büküldü, gözlerin mum gibi eridi! Yavruluk borcumu ödeyemedim, yaşlandığında sana bakamadım. Anneciğim, beddualama zavallı kızını, bahtsız kızını, anneciğim!!!

Uzun uzun salıncak
Yerde yatsa olmaz mı?
Yazık yazık Gülbahar
Mezarda yatsa olmaz mı?

Avluya çıkar.

72. Cemile: Zavallı Gülbahar, kervandan ayrılmış deve yavrusu gibi ağlıyor, yazık! Bir günde sararmış, solmuş! Öyle üzgün, öyle üzgün... Merhametsiz Bay, ne zamana kadar garipleri kan ağlatacaksın? Bu dökülen yaşlar, kusulan kanlar, bu dört duvarlardan duyulan ahu zarlar senin yakarı bırakmaz! Beni alacaktı? Ha, ha! Ben senin gibi göbekli bayların tahtı bahtını fakir kocamın bir tığına bile değişmem!

Gafur: (Girer. Omuzundaki yükü bir kenara koyar, Cemile'ye yaklaşır.) Niçin yüzün solgun, gözlerin nemli?

Cemile: Nerede kaldınız! (Omzuna yaslanıp ağlar.)

Gafur: (Şaşkın) Söyle canım!

Cemile: Acele edin, bu evden gideceğiz!

Gafur: Gidecek miyiz? Nereye? Kalacak yerimiz mi var?

73. Cemile: Gideceğiz! Bir parça yanmış ekmeği, bir yudum sulu çorbayı her yerde buluruz. Gülbahar'ın ahu zarı yüreğimi ezip parçaladı!

Gafur: E, bu... Her günkü normal olay! Buna mı üzüldün, alışırsın.

Cemile: Gideceğiz, o kadar!

Gafur: Komiksin, gidemem, hakkım yok. Buna Bay hayatta razı olmaz ki! Ben ona borçluyum.

Cemile: Öyle mi yani? Size Bay mı lazım ben mi? Hadi cevap verin!

Gafur: Cemile!

Mestan rengi sararmış halde bağırarak girer.

Mestan: kimse yok mu?

74. Etraf kalabalıklaşır, gürültü başlar.

Gafur: Konuş!

Mestan: Yengem, yengem Gülbahar! Kendini armut ağacına asmış!

Herkes birden avluya koşar.

Gafur: Ne, nerede?

Cemile: Ah aman, öleceğim ben anneciğim!

Rahima hala: Sen korkma kızım, korkma!

Paşayım: Vah, vah, Hanzade! Arkadaşım! Koşun!

Rahime teyze: Hacıana! Çabuk çıkınız, çabuk!

Paşayım: Ah canım çıksın, ne yapacağız şimdi?

75. Hanzade: Eğer sevmek buysa, lanet olsun! Bu o yiğidin derdinden kendini astı, arkadaşım!

Hacıana: (Gamsız, acele etmeden çıkar.) Ne oldu, gelin?

Hanzade: Gülbahar kendini asmış ağaca, çabuk yürüyün, anacığım!

Hacıana: Ölmüş mü?

Hanzade: Evet ölmüş.

76. Hacıana: Aman geberesi, neden geberdi ki? Bir bu dert eksikti başımdan (Avluya doğru yürümeye başlar, birden yolda durur.) Yok! Kitapta, kendi canına kıyan kişi

imansız gider, diye yazıyor, canım kitabım! Onun ölüsünü göreceğim diye iki kez hacca giderek kazandığım sevaplarımdan mı ayrılacağım. Dirisi de ölüsü de benden uzak dursun, kurusun! Ey Allah'ım cemalinden beni nasipsiz bırakma, imanımı sen koru! (Tasasızca evine döner. Yarım ağızla ağlayarak Gülbahar'ın ölüsünü kaldırıp kendi evine götürürler.)

Hanzade sevincini belli etmemeye çalışır, biraz sonra da Gafur çıkar. Düşüncelere dalar, hareketsiz kalır. Cemile de çıkar, yavaşça Gafur'e yaklaşır. bir birlerine bakarlar. Bir birlerinin gözlerinden değişik, kaygılı anlamlar çıkarırlar. Cemile Gafur'a doyumsuzca bakar, sabredemez ve kendini Gafur'un bağrına atar. Gafur Cemile'yi hızlıca bağrına alır, Cemile sessizce, içten içten ağlar.

İKKİNCİ PERDE

78. Bay'ın dış avlusu... Bay misafir odasında, küskün, düşünceli oturuyor. Paşayım baya masaj yapıyor.

Paşayım: Dün Süleymankul binbaşının düğününde bir kız gördüm, sormayın! Kara kaşlı, kara gözlü. Şarkıyla dansla öyle ustaymış ki!

Bay: Kimin kızı?

Paşayım: Toyçı Hoca denen birinin kızıymış.

Bay: Babası yaramaz biri, olmaz!

Paşayım: Hacıana da birisinin kızına bakıp geldim, diyordu.

Bay: Kafamı şişirme, yeter!

79. Hacıana: (Girer.) Ha, Paşayım, siz de mi burdasınız? (Diğer tarafa bakarak) Canın çıksın inşallah! Siz evinize gidin, anne oğlu rahat bırakın!

Paşayım: Söyleyeceğinizünkü kız hakkında mıydı, Hacıana? Düğünün başında durur, kendim hizmet ederim, çekinmeden söyleyin!

Hacıana: Paşayım, kıza bakmaya ikimiz gideriz öyleyse! Bu başka bir konu.

Paşayım: Tamam, anneciğim. (Kulağına) Siz oğlunuzu o kıza razı edin, elden çıkmasın. (Dışarı çıkar.)

Hacıana: Ne oldu böyle? Baban öldüğünde bile bu kadar yas tutmamıştın? Allah çarptı valla seni!

Bay: Üç dört gündür halsizim.

80. Hacıana: Annene de bu kadar yanar mısın acaba? Gülbahar'ın yirmisi yaklaşıyor. Ana babası yapsın. Para isterlerse verme! Kızı hayattayken biriktirdiklerini çıkartsınlar. Ha yine bir haberim var, dün Rahime hocanın mağraycısı (Öldükten sonra yapılan merasim, Kur'an okunur, yemek yenir.)nda duydum ki Lütfullah İşan'ın küçük kızı

on dördüne basmış, genç kız olmasına rağmen yetişmiş. Bu kız Gülbahar'ın yerini doldurur mu acaba diye düşünüyorum, oğlum!

Bay: (Heyecanlanıp) Güzel miymiş, kendiniz gördünüz mü?

Hacıana: Yok, görmedim! Lakin saç tapanına değermiş! İstemeye gideyim mi diyorum?

Bay: Biraz bekleyin. Küçük bir kavgalık işim var, ondan sonra.

81. Hacıana: Ha, ayrıca şu Cemile, bütün gün ağlıyor, bıktım artık! Evine göndersem mi diyorum?

Bay: Anneciğim, Gafur yirmi yıllık dostumuz, alınır. Dokunmayın, alışır.

Hacıana: Hanzade'ye sevgim daha da artıyor, seni tüm bedeniyle seviyor, öyle müşfik, öyle dindar. Onu üzme oğlum! Ne olursa olsun zengin insanların evladı; ayrıca Kadırcul Binbaşı'nın kızkardeşi, ona göre ha! Tamam, ben kalkayım artık. Ne de olsa burası namahremlerin girip çıktığı yer. Evladına iman ver, ben günahkâr kulunu cemalinden nasipsiz etme, Allah'ım! (İçeri girer.)

82. Bay: (Arkasından) Kafayı yemiş moruk! Ben ne dertteyim, o ne diyor! (Düşünerek) Hayır! Ben artık sabredemem. Böyle nazenin bir kadını bir geda, döşeğine çekip eğlensin; benim gibi zengin biri seyirci olsun. Aptal, işe yaramaz kafam, neden zamanında bu meleği görmemişim ya? Kafam karıştı. (Düşünerek) Hayır, hayır! Bu meleğe kavuşmazsam ölürüm! Bir yalınayaktan karısını alıkoymaya gücü yetmeyen baya bay denir mi? Ah Cemile Hanım, aşığınım; bana bu kadar dert verme! Acele etme Salihbay, ümitsizliğe kapılma. Kadı, hoca, imam, Hasan Yüzbaşı Gafur'le konuşarak onu razı etmeyi üzerlerine almışlardı. Belki bugünlerde mutlu edilirsin. (Çağırır.) Halmet!

83. Halmet: Efendim, ağam! (Girer.)

Bay: Gafur'i gördün mü?

Halmet: Demin buralarda dolaşıyordu, bir anda kaybolmuş felaket!

Bay: Halmet!

Halmet: Efendim, ağam! (Çilim getirir.)

Bay: (Çilimi çektikten sonra) Derdimi biliyorsun, değil mi?

Halmet: Biliyorum, sahibim.

Bay: Sence dermanı var mı?

Halmet: Derman burada. (Göstererek) İçeride, ağam.

Bay: Aynen içim gibisin, Halmet!

Halmet: İçinizim ağam, içinizde olup bitenlerin hepsini biliyorum.

84. Bay: Kalbim dertle dolup taşıyor. Evet nasıldı? Hadi bir övsene (Oturarak) Ab-ı revan daha hadi!

Halmet: (Düşünerek) Yapmayın efendim!

Bay: Yahu, hadi! Yalvartma, ha, evet, gördün nasılmış?

Halmet: Ab-ı revan, bağ-ı cinan (Cennet bahçesi), düz akan su, dünya güzeli, fıstık dudaklı, nazik ince belli, peri ceylan, diğer isimleridir Cemilehan'ın! Kimmiş diyordum, Gafur yalancısının karısı, Musa hilekârının kızı. Tombiş mombiş, sana ölene dek hizmet edeyim deseniz de Bay ata, elinizi uzatmayın, önce altın dolu sandıkça demiş değil mi? Aka, Gafur aylağının da bayağı şansı yüksekmış değil mi? Elmaya düşen kurt gibi yakışıyordur eşine! Keşke mal mülkün çok olsa da onun gibi güzel meleklerin nazik bellerini yarım ay, gökkuşağı gibi eğsen! Oy oy kaburgalarım uyuştı! (Bay durmadan güler.) Övmekten canımız çıktı yahu, Sıfat Nine de iyi haber getirmiştir heralde, düğün ne zaman?

85. Bay: Düğüne az kaldı. Çilimi tazele.

Halmet: Hemen agram! (Yeni çilim getirir.)

Bay: Sen bir yere kaybolma! Misafirhaneyi iyice süpür, temizle. Kadı ve hocalar gelecek. Ben hemencecik saraya kadar gidip gelirim. Beklesinler, içeriye söyle, pilav yapsınlar.

Halmet: Araba lazım değil mi agram?

Bay: Arabayı Hürmet sürer! Sen kımıldama buradan! (Bay çıkar, fayton sesi gelir.)

Halmet: (Süpürerek)

Vay alma çiçeğinâpärmân, yallâvân yârim, aynâlây,

Vây, seni izlâb tâpärmân, vây, cânime örgülây.

Vây, seni izlâb tâpgândâ, yallâvân yârime örgülây,

Öng betingdân öpärmân, yallâvân yârime aynâlây.

86. Vây, öng betingdân öpärmân, vây... yârime aylânây.

Bu sahibimizin de tek derdi, mal mülk biriktirmek, kadın almak. Ya benim derdim? İçerdeki iki eski müşterimden ayrılarak bu yeni paşahanımı nasıl kendime bağlarım derdi var. Neden derseniz, bayın yaşı bir yeri aştığı, yaşlılıktan ilgilenemediği hatunuyla ben de evlenemediğim için arada oynaşp eğleniyorum. ama şimdi şöhretini seveyim, küçüçük, o dizden bu dize uçarak konan Cemile hanımın haberini aldığımdan beri, baydan da önce benim kalbim yerinden oynuyor! Bilmiyorum ki, o canımı alacak melek bayla evlendikten sonra benim gibi kir çabanlı, yağlı döppili birine bakar mı? Bende de işte bu yeni mecazı aşkın gamı var. Bunun üstüne kametine kurban olduğum Hanzade hanımın ayrılık yarası...

Bunun sıkıntısı günden güne kalbimde çekirge gibi yumurtluyor. Şöyle bir düşündüğümde, başımdan ayağıma, kirpiklerimden tırnağıma kadar aşk, sevgi denen canavar ölünün kefeni gibi beni sarmış durumda. Nereye baksam hürle gülame sarılıyorum ya! Canım kurban olsun! Şimdi içerdeki hanımlara sorarsanız bir tarafta kumalığın derdiyse, bir taraftan da benim diğer taraflara biraz veya tamamen kayağabeyleceğimin endişesi var. Yani kısacası içimizde efkarsız kimse yok! Sonumuz hayr olsun. (Düşünerek) Dur, Halmetcan, kendince ne diye mırıldanıyorsun da ikide bir baya gaz veriyorsun? Bay kimi almak istiyor? Cemileyi yani! Kendi Gafur'imizin hanımı... Fakir'in ağzı aşı varlığında burnu mu kanayacak? Bu insaf değil ya! Bay baya bakar, su ırmağa akar. Sen fakirsin, fakire yardım et, fakiri tut, aptal! Nefsine gem vur! Hanzade gibileri farklı bir durum. Ne kadar belini eğersen, onların o kadar çok hoşlarına gider. Ya Allah'ım, şansına evinden çıkar mı acaba? (Dutarını alıp "Sarhoş olurum bu gece!"yi çalar durur.) Bak, bak biri bu tarafa doğru geliyor, ta kendisi! (Kendine çeki düzen verir, dutarı yine çalar.)

87. Hanzade: Çağırın siz miydiniz?

Halmet: (Acelece) A? Ha, evet, evet! Ben Halmetiniz.... Hani iki tane...

Hanzade: (Neşeyle biraz oynar.) Kimse yok ki! Neden bu kadar titriyorsunuz?

Çalın yiğit, Sahibiniz nereye gitti?

Halmet: (Dutarı saklayarak) Ağam saraya gittiler. Şimdi buraya kadı, hoca gelecekmiş. Pilav yapacakmışsınız, toplantıları varmış. Durun, kapıyı gitleyeyim. (Halmet kapıya kadar gider gelir.)

Hanzade: (Ürkerek) Neyi konuşacaklarmış, hiç haberiniz var mı? Yine kazı enişte size yeni yenge bulmuş olmasın, Halmetcan?

Halmet: (Utanarak) Yok ya! Bırakın, öyle demeyiniz!

88. Hanzade: Konuşacakları konuyu öğrenirseniz bana söyleyecek misiniz yoksa siz de mi saklarsınız?

Halmet: Delimiyim sizden saklayacağım!

Hanzade: Bir bilebilsek. Kadınız veya yaşlı cadı yeni bir kız bulmuş mu, diyorum da!

Halmet: Düğün olsa siz niye üzüleceksiniz ki, yengeciğim? Siz de gönlünüzü eğlendirmeye bakın, olmaz mı? Senin feyat figanıyla düğün duracak mı sanki?

89. Hanzade: (Ciddi) Durdururum! Azaba döndürürüm! Onun için kesinleştirmem lazım. Ben Miyan Buzruk hazretin kızı, kamçısından kan damlayan Kadırcul Dadhah'ın kardeşi Hanzade oluyorum! Kumamın birinden zor kurtuldum, candan, maldan vazgeçerim

ama üzerime asla eş getirmem! Kim baya kadın olarak üstüme gelirse onun haline vay!
Önceden mezarını, kefenini hazırlasın; azrail olup onun canını alırım!

Halmet: Vay, vay! Ben size ipek gibi yumuşacıkkadın diyordum; ama böylemisiniz ya?

Hanzade: Benim sevdiğim, koruyanım var, canımcığım, ona güveniyorum, o da sizsiniz! Yoksa yalan mı?

Halmet: Vay gözünü sevdiğim! Gerçek, gerçek! (Kendi kendine) Bu belanın ta kendisi yahu!

90. Hanzade: Hani olur da siz de geri çekilirseniz, sizden elimi yıkar koltuğuma vurur, başımı alır, bir yerlere giderim!

Halmet: Hey Hey! Öyle demeyin! Siz olmazsanız, ne yaparım ben? Ben sizin emir, fermanlarınıza her zaman hazırım, padişahım!

Hanzade: Ne emredersem yapacak mısınız?

Halmet: Dört dörtlük!

Hanzade: Mesela falan adamın takkesini getirin desem?

91. Halmet: Canım kurban olsun, tekkesini getirin derseniz, biz cellatlar, kılıcı keskin, dili konuşkan kimin eceli geldiyse, daha adımınızın güneşini gölgeye kavuşturmadan onun kafasını kesip getiririz!

Hanzade: Sizden de zaten böyle cevap bekliyordum, ablası sevsin! Bu gece benim aziz misafirim olun! (Naz ve işveyle) Tamam mı, hadi çalın!

Halmet çalar, Hanzade oynar.

92. Halmet: Halmet'iniz boyunuza kul olsun! (Şevkle kucaklayıp, öper. ses duyulur, Hanzade kaçarak çıkar, Halmet evi süpürerek)

Vay, seni arayarak bulduğum ah yarım, sevdiğim, sağ yanağından öperim!

Bay: Halmet!

Halmet: Efendim ağam!

Kadı, imam, hoca, Hasan Yüzbaşılar girer.

Geliniz azizler, hadi buyrun!

Bay (İterek) Git ordan! (Otururlar, dua ederler.) Sofrayı getir!

Halmet: Hemen, ağam!

Hoca: Ev ahalisi de sağ salimler mi?

93. Bay: Şükür, hoca!

Kadı: Bizi bekleyin derken eziyet çekmediniz değil mi bay hazretleri? Çeyrek kadar, az bir şey geçtikdik.

Bay: Yok, yok! Ben de çok zor sevdaya bulaştım da, kadı hoca.

Kadı: Aşk yolunda azap çekmenin de çok tatlı yanı var. Ne dersiniz, Halmet ahun? Kendileri ne de güzel, nazlı, ayyüzlü, cemal sahibi diyorlar. (Gülerler.)

Bay: (Biraz gocunup) Hani kadı hoca, lafı kısa kesse, ne dersiniz?

94. Kadı: Lafı kısa keseceğim bay hazretleri! Sizi çok dertli, yüzünüzü aşk belasından büzülmüş görünce, bu işin çaresini aramaya başladık. Bu günle beraber onu üç kez çağırıp yapmadığım nasihatlar ve söylemediğim siyaset tedbirleri kalmadı. Hatta “Bayın bu sözlerine inat edersen, yirmi senelik hizmetin yanıp kül olacak, bu kadını sana bayın kendisi alıp verdi, sende bir kuruş gitmedi. Bir iki bin sum borca girdin, kıyamete kadar çalışsan da boynundaki bu borcu ödeyemezsin. Herkesin içinde bayı kızdırırsan, kendini belaya atarsın, sana eziyet olur. Onun yerine bu kadından vazgeç! Bay yine sana birini alıp verir ve yine hizmetten kurtulup, ömür boyu rahat, huzur içinde yaşarsın, dedim. Ela hazal kıyas, hiç bir tane söylemediğim ibret kalmadı. Dün özellikle, hatta bu Hasan Yüzbaşı da vardı, öyle değil mi?

Hasan: Evet, evet! Kadı hocanın adeta can çekişerek, söylemediği laf kalmadı. Çok kötü, hilebaz bir adammış, onun için de o sefili Allah zengin etmiyor.

Bay: Ne diyor yani, kesin sözü söyleyin!

95. Kadı: Tamam! Her şey Allah’tan, ne yaparlarsa yapsınlar, ben eşimi bırakmam. Eğer eşim baya gitmek isterse ben engel olmam, kendisi bilir, dedi. Ben şaşırdım, kaldım. Artık sizin söyleyeceğiniz gibi bu işi halletmezseniz, bu iş olmaz!

Bay: Ben size başta söyledim ya; buna nasihat işlemez diye! İşte artık haberi var, iş artık daha da zorlaştı. Bu söz milletin içinde yayılırsa, benim başım belaya girer. Bu belaya neden olan da üçünüzsünüz: Biriniz kadı, biriniz imam, biriniz de ellikbaşı. Yapıp ettiklerimin karı bu mu oldu yani? Benim yağlı yemeklerimin, verdiğim paraların, ettiğim yardımların neticesi bu mu oldu? Kim size kadı-yı kuzzat, ulema-yı kiram, molla-yı zeberdest diyecek, bir akılsıza sözünüzü geçiremiyorsunuz?

96. Kadı: Şimdi Bay ata, siz bizim velinimetimizsiniz. Size ne kadar hizmet edersek o kadar azdır. Ama biz bunun bu kadar olduğunu düşünmemiştik. Kendi adamımız, elbette yok demeyecek. Kadın da bu fakirle zor yaşıyordur, diye düşünmüştük. Sizin alacağım diyeceğinizi duyunca hemen gelir, demiştik Biz de şaşırdık. Şimdi bay ağa, Allah hayır versin, ne yaparsanız da siz rahim ve şefgat sahibisiniz. Bir kez daha yapmaya çalışırız, inşallah bir yolunu buluruz!

Bay: (Hocaya) Ama hocam, ben buna aşık oldum, şimdi o razı olmazsa, üzerek de olsa alırım. Ne yapayım şimdi? Şeriatla, gözünü seveyim, bir yolu yok mu yani? Yeryüzünde fetva mı bitti ya?

97. Halmet: (Kendi kendine) Fetva! Al sana fetva, her yerde dolu! Sadece zenginin kulağı yağlı olsun yani?

İmam: Şimdi, bay afendi, aşk derdi her derdden zordur, kişiyi helak eder. Helaketi def etmek lazım, kendinizi bile bile felakete vermeyin! Bilinen söz itibarıyla bu da “ez cümle-yi helaket” dir

Halmet: Al işte, öt papağanım, öt!

98. İmam. Mesela, büyük kitaplarda bedenın sıhhatı için domuz etine benzer haram şeyleri de şeriat helal ediyor. Bu sözlere nazaran elbetteki yol bulunur. (kadıyı göstererek) İşte yine kadı hoca biliyorlar.

Halmet: (Kendi kendine) Vay, vay! Allah belanızı versin! Eğer sallası(kafasındaki sarık) olmasa eşeğin tam kendisi bunlar!

Kadı (baya): Biz hazretlerinin attığı okuz, elbette yol buluruz. Yol çok. Düzeltiriz, sonuçta meselesi bizim elimizde! Ha, bir saniye, binbaşı dadhah yardım etmez mi bize?

99. Hasan: Doğru söylüyorsunuz; ama şu seçim zamanı yaklaştı. Binbaşı kendi dertleriyle dolu. Ayrıca bay ağamla arasındaki camlar biraz kirlenmiş (kavgalılar).

İmam: Ha, ha, diyen deveye meded olur! Senden o, benden bu, bay hazretleri!

Kadı: Bu Kadırkul binbaşı kendi adamınız ki, bay hazretleri!

Bay: Çok güzel! Acaba Kadı hoca, diyorum ki, bir taşla iki kuşu mu vuracaksınız? Kadırkul binbaşımız bu sene seçilmez! Onun yerine Bay beççeyi binbaşı yapacağım!

100. Kadı: Şimdi bay, sözün güzelini söylemek lazım. Binbaşı dadhah bizi araya koydular. dadhahın bin yapsa da ne de olsa size akrabadır, saygısı var. Binbaşı dadhah size yaptığı terbiyesizlikten çok pişman.

Hasan: Kadı enişte doğru söylüyor. Kadırkul binbaşı günümüze faydalı kişidir.

Bay: seçimler yaklaşınca binbaşınız şimdi ayağı yanmış tavuk gibi koşturuyor, değil mi? (Gülerek) Tedbirini kadı hoca çok iyi idrak etmişsiniz!

Kadı: şimdi bay, iki müminin arasını yapmak sevaptır. Siz Pristav Frikov hazretlerine iki ağız anlatırsanız iş mükemmel olur. Ondan sonra da binbaşı elinizde. Bir bıyık kıvırdınız mı da yolunuzda Gafur’e benzeyen bin tane olsa da adalet ve hakikat süpürgesiyle süpürülür, bay hazretleri!

101. Bay (Düşünerek) Neden bu kadar can atıyorsunuz ki! Peki, ben pristava uğrarım. Kadırkul’u yağlarım. Siz de gidin onu rahatladın.

Başkalar: Çok şükür, çok şükür!

Kadı: İşte bu iş bahçesi ma'rifât, Gülistanı hakikat oldu. (Bu işte halloldu.)

Bay: Binbaşıyla Gafur hakkında konuşunuz. Binbaşı Gafur'ı bir belaya çarptırsın.

Kadı: siz merak etmeyin bay, Kadırcul dadhahın bunun gibi işlere kemiği yoktur.

İmam: Binbaşılığı hatmeden adam da nasılsa!

102. Bay: Şu nazlının yolunda her türlü zorluğa katlanırsınız artık! (Gülerler, bohçadan kadıya, kimhabdan ellikbaşıya ipekten elbise giydirebilirler.) Bu şimdilik, düğünün ucundan bir hediye! Mübarek olsun! (Hoca suskun) Hoca işi kutlu olsun, demiyecek misiniz?

İmam: (Üzerine bakarak) Biz şimdi neye mübarek deriz? Ümitli dünya olduğu için, taziyeyi bırakıp gelmiştik.

Hasan: Ee hocam, size olmaz mı hiç. Bay ata şaka yaptılar!

Bay: Ya hocalardan hiçbir şeyi saklayamazsın!

103. İmam: (Giyince) Sonuçta biz peygamberlerin mirasçısıyız, bizim her duamıza bin çapan verseniz yeridir. Hadi bakalım, bayın bu dünyada mertebesi çok büyük olsun, ahirette de Firdevse kavuşsunlar! (El Fatiha!)

Hamma: Hayırlı olsun, mübarek olsun!

İmam (Baş eğerek): Sağolun, sağolun!

Bay: Daha binbaşından da bir şeyler giyersiniz.

Kadı: Ümitsiz değiliz, bay hazretleri.

104. Bay: Hoş, şimdi Gafur'ı bir kez daha çağırıp konuşsanız. Belki fikrini değiştirmiştir! Fakiri kandırmayı bilmiyorsunuz. Size öğretem mi?

Kadı: Yine siz akıl sahibisiniz.

Bay: (Sarılarak para verir.) İşte! Alın! Bu parayı gösterip gözlerini oynatın onun!

Hasan: Var olun, Bay ata! Şimdi iş çok kolay olacak.

Kadı: Ya, bunu neden deminden beri söylemediniz, Bay ata?

105. Halmet: (Kendi kendine) Bu tarafta Hanife teyzenin bohçası gibi pat diye düştü. (Para şaştı.) Şimdi kadı hoca, Gafur'un gözünü tam yüzlükten mavi karganın yavrusu gibi uçurtma yapıp onu tuzağa düşürmek istiyor, bu pislikler!

Bay: Halmet!

Halmet: Buyrun efendi ağam!

Bay: Gafur'ı bul, çağır!

Halmet: Hemen!

Çıkar, bay da peşinden çıkıp gider. Bakışları elemle dolu, dertli, büyük ızdırıp içerisinde olmasına rağmen kendisini ağırdan almaya çalışır vaziyettedir.

Gafur (zâharxândâ qilib): Kadı enişte giysiler hayırlı olsun!

Kadı: Sağol, oğlum, sağol!

106. Gafur (Kadiya): Fakat bay bu çapanı büyük dedesi öldüğünde tabutuna örtmüştü, şimdi de sizin üstünüze mi örtüyor?

Kadı (Kızarak): Neler diyor, edepsiz!

Gafur: Giysiler hayırlı olsun, imam hoca?

İmam (Rahatsız olarak): Sağol, sağol Gafurcan!

Gafur: Yüzbaşı, perenciniz hayırlı olsun!

Hasan: Perenci değil bu, dellendin mi?

Gafur: Ama koşmacı da perenci olur, çapanı erkek adam giyer!

Halmet: Aferin sana, aferin!

Hasan: Dilini tut, aptal! Sen kimlerle konuştuğunun farkında mısın?

107. Gafur: Biliyorum; biriniz kadı, biriniz, hoca, biriniz yüksek mertebedeki kişi; bizse duvarın köşesinde yatan garibin biriyiz!

Kadı: Siz karışmayın ellikbaşı, hatatasınız! Olumsuz konuşarak işi bozuyorsunuz!

Gafur, otur oğlum, otur!

Gafur: Burdan dinlerim.

İmam: Biz senin faydan için konuşuyoruz.

Gafur. Eski ağız, yani söz!

Kadı: Dinleyecek misin, yoksa!

Gafur: Konuşun, bu kulaklar dünyadaki bütün hakaret, bütün beddualara alışmıştır, konuşun!

108. Kadı: Yine o söz. Sen Fakir bir müslümansın. Kendi canına cebr kılma, felaketlere atma kendini diyoruz biz. Ayrıca şu Bay atandan çeşitli güzellikler gördün. Şimdi sana düşen görev de bu bayın her bir emri fermanına boyun eğmek, kulak asmak! Baya saygı göstermek! Ben bir kibriya bakışlı işanım! Benim sözümü geri çevirme! Sonuçta, bay senin eşini çok beğenip, ona gönlünü kaptırdı!

Gafur: Eğer bayda gerçekten sevgi olsa, önce doğru adam olurdu.

Halmet (Kendi kendine) Vah aptal kafa, hala sen onu hayvan mı sanıyorsun?

Kadı: Lafım şu ki, bay bu aşk yolunda helak olağabeydir.

Gafur: Para, mal yolunda helak olacağına aşk, muhabbet yolunda helak olması kişi için ne kadar büyük mutluluk!

109. İmam: Baya acımıyor musun?

Gafur (Kızarak) Maksadınız ne, maksadınız?

Kadı: Ama sen eşini bay kadar sevmiyorsun, sonuçta sana kadın olsun, yeter!

Gafur (Bağırır) Maksadınız!

Kadı: Maqsadımız eşini bırak, diyoruz.

Halmet (Kendi kendine) Al sana bırakmak diye ağzına vursana pisliğin!

110. Gafur: Kadı hoca! Bu sözlerimi kulağınıza iyice yerleştirin! Eşim her konuda özgürdür. Baya gitmek isterse gider. Ama benden ne istiyorsunuz, benden? Neden bana azap veriyorsunuz? Neden zedelenen, bir parça ateş olup yanan kalbimi parçalıyorsunuz? Bu kokan karınlarınızı yararsak, şu kabak kafalarınızı karıştırsak, mezardan daha karanlık olan kalplerinizde lamba yakıp aransa aşk ve sevgiden zerre kadar bulamazken siz aşktan söz ediyorsunuz! Bu nasıl zülüm, bu ne biçim ahlaksızlık ki, sevdiğim eşimi zalim bay benden zorla almaya çalışırken siz, bana yardım edeceğinize bayın tarafını tutuyorsunuz, masallar anlatıyorsunuz, fetvalar üretiyorsunuz! Bu mu insaf, bu mu diyanet, bu mu fakire şefkat!

Hoca: Bay vermese açından öleceksin!

111. Gafur: Açlıktan halsiz kalıp ölecek duruma gelsem de size yalvarmam! Nasıl olur da bu gözlerden akan ciğer kanları, yetimlerin, zavallıların ahu zarları gönlünüzü yumuşatmaz! Ayrıca ne kadar daha etli yemekler, kıymetli cübbeler için bayların zülüm bıçaklarını bileyeceksiniz? Bu dualar, nasihatlere rağmen oluşan zülümden, cefadan bizim gibi zavallılar kime imdat diyeceğiz, kime? Bu gurbet evinde kimsesizlerin ağlamalarını, ah edenlerin imdatlarını kim dinleyecek, kim? Konuşun şeriat adamları!

Kadı: Şeriata dil uzatma! Sadece şeriata da değil!

İmam: Üstad, bu sözün dibi padişahlığa kadar da gider! Külli şeyin yarcüü illa aslihi.

Kadı: Hikmetli konuştunuz! (Gafur'e) Şu inadin hiç iyi değil!

112. Halmet (Kendi kendine): Olmazsa sürme çekip içen köpek gibi sesi boğulup, imamlık yapamazlar. (İmama) Yorulmazsınız hoca, sadece içi boş kaşık ağız yırtar, boşuna konuşuyorsunuz bu gedaya. Sizin için bunun gibi bin tane yalınayaktan bir tane baya benzeyen ıslak dayak iyidir!

Hasan: Sen baya denk geleceğim deme!

İmam: Oynaşma erbabla, erbab vurur her babla. Alnında yazılanı görürsün, Kalü bela'da.

Kadı (Gafur'un yanına gelip, gülümseyerek) Senin de can çektiğin kadar varmış, hilebaz seni! (Gülerek) Çok ustaymışsın! Ne de olsa Gafur'de Bay atasından ders almıştır.

Bunun derdi başka!

113. İmam: Evet, evet, anladım şimdi! İyi, iyi! Fırsatı gelince elime bir şey geçsin demiştir yani . Bunun da bildiği bildik!

Kadı: Elini uzat oğlum! (Elini tutup, yeninin içine parayı sıkıştırır) Al işte! düğünde yapılan harcamalar bayın boynuna. Bin sum veriyor öylesine, Bu paraya iki defa daha düğün yaparsın! baya teşekkür et!

İmam: Al, alsana! Şükret!

Gafur: (Kendinde değil, suratı gibi donmuş ve titrek sesle) teşekkürler, sağolun! (Gözyaşlarını siler.) Hoş gördük!

Hasan: Evet, hadi bakalım söyle, Bu da mı az?

114. Gafur: (Hasan'ın gözlerine bakar, birden acı haykırıyla bıçağını çıkartıp, Hasan'ın yanına atar.) Hasan ağabey! Şu bıçağı cefalı bağrıma saplayın! Vurun, öldürün! (Yekteğini param parça eder.) Dua ederim size! Allah hayrınızı versin, çoluk çocuğunuzun hayrını görün inşallah, Hasan aka!

Halmet: Hey, Gafur, kalksana deli! (Yerinden kaldırır.) Güldürme beni! Bıçağı şu Hasan ağabeyn mi vuracak? Serçe pır ederse, yüreği sır eder bunun.

Hasan: Bu delirmiş mi?

Gafur: Bir insanı nasıl bu kadar ezersiniz? Bende insan, bende yürek, bende namus var, can var!

115. İmam: Kadı hoca, siz de çok cimrilik yapmayınGidiyorsa bayın cebinden gider. Uzatın şu beş yüzü de! (Parayı vererek) Al, bak bin beş yüz oldu! Artık haddini bil! Bozuluruz! Yerini bil!

Gafur: Aptal ben derdimi, hasretimi dönüp dolaşıp sizlere mi anlattım? Ben sizin gibi insanlığı, diyaneti, namusu toprakla bir gören, yerle bir eden, sizin gibi rezil, kadın satıcı, koşmacıların yanında bu kadar mı küçük düşürdüm kendimi? (Onlarda büyük bir heyecan) Ben namusunu, eşini pazara çıkartan tüccar mıyım? Yok, yanıyorsunuz, şariat pişvaları, eğer bu kadar paraya düşkünseniz bu paraları kendi aranızda paylaşıp cebinize atınız da (Kadıya) siz kızınızı, (Hocaya) siz karınızı, (Hasan'a) siz de kızkardeşinizi baya koşup verin!

Kadı: A, bedbaht, kafir!

İmam: A, lanetli mürdet!

Hasan: A, ...! Tövbe de! Kafir oldun!

Gafur: Bunlar gibi müslüman olmaktansa, olmam!

Kadı: Taşa tutmak lazım!

Gafur: Ya! Ya! Nasılmış? Bıçağı önce kendine, acımazsa başkasına vur!

116. Bay (Öfkeyle girer.): Hey it! Neden şeriat adamlarına hakaret ediyorsun?

Gafur: Bay ata, ben sadece kadın tüccarlarına hakaret ettim!

Kadı: Hey, it huylu, kadir bilmez (Baya) Bay, aziz sarıklarımızla kapınızdaki bir baldırıçıplaktan hakaret dinleyip de mi gideceğiz?

Bay: Susun! (Gafur'e) Sözü kısa kes! Eşini boşayacak mısın, boşamayacak mısın?

Gafur (Zehirli şekilde): Boşarsam neler yapardınız, Bay?

Bay: Alırım, beraber yatarım!

Gafur: Ha, ha, bay! Önce evdekilerin hesabını yapın! Ne yapacaksınız alış verişi çoğaltarak!!

Bay: Bu ne demek, soysuz, aşağılık!

117. Gafur: Bay, pazarımız çok iyi gidiyor. Yeni mal alırsanız onu satın alacak olanlar ayağınızın altından çıkar da sizde iki parmağınızı burnunuza sokarak kalırsınız! Ya bay, ne zamana kadar kadın alıp kadın satacaksınız? Ne zamana kadar koşmacılık yapacaksınız?

Halmet: Vay, lanet olası, beni mi kastediyor?

Bay: Halmet, dayanamam, Halmet! Baltayı getir! Yakala şu lanetliyi! Yakala!

(Halmet Gafur'un üzerine atlar ve sıkıca tutar.)

Halmet: Kıpırdama, çeneni ezerim!

Gafur: Bay, şunu iyi bi ve unutma ki!

Bay: Halmet, Vur!

Halmet: Vurmaya kalkarsam elimden kaçır, ağam! Sizler vurunuz!

Bay: (Yaklaşmadan) Hasan, sen yaklaş! Hey biriniz mürşebe koşunuz.!

118. Hasan yaklaşır, tekme yiyerek uzaklaşır.

Halmet (Gafur'un kulağına) Ben sana vurayım, sen de benim göğsüme kafa at, ama yavaş, tamam mı, yavaş!

(Vurur.)

Bay: Halmet! Pehlivanlığını göster diyorum!

Halmet: Hemen efendim! Kolunu kıvırayım bir!

Al sana, al sana!(Vurur.)

119. Gafur Halmet'in göğsüne kafa atar. Halmet yalandan bayılır.

Gafur: Hey siz kurtlar, söylediklerinden vazgeçiniz! Yoksa hakime gitmem, binbaşıya yalvarmam, halka arz edeceğim, halka! Bütün fisku fesatlarınız, bütün bozukluklarınız, rüşvetçiliğiniz, yersiz yere kan döktükleriniz, benim eşimi zorla almaya çalıştığınızı anlatırım! Feryat edip, insanları etrafıma toplar, sizin rezil ederim! (Gider.)

Bay: Gafur, Gafur, dur!

Qazi: Şimdi ne yapacaksınız, bay?

Bay: Kadı olacağınıza her şey olsaydınız!

İmam: Rezil olduk, rezil!

120. Bay: Gidin arkasından, koşunuz, kandırınız! Durdurun, avutunuz! (Kadı, imam sarıkları yerlerde sürüklenerek Gafur'un peşinden çıkarlar.) Bir kelleye bayıldın, yuh senin gibi pehlivana! (Çıkar.)

Halmet (Yavaşça kafasını kaldırır.) Yavaş kafa at dememe rağmen, neredeyse göğsümde delik aççaktı, canı çıkası! Yakalayın onu, gününü göstereyim ona! (Çıkar.)

Hanzade (Saklandığı yerden çıkar.): Bu ne demek ya? Hanzade, sen uyuyormuşsun! Koynunda yılan varmış, Hanzade! Seni sakalı mezarda çürüyesi, seni bay! Benim üzerime mi kadın alacaksın? Bir de kimmiş? Bir geda dilenciye, bir hizmetçiye! Sen beni bu kadar mı hor gördün? Gülbahar gibi kumaya dayanamayan Hanzade buna mı dayanır? Yok, dayanamam! Bay, senin cezanı veririm! Ben sana yılan gibi bir zehir saçayım ki, doğduğuna pişman olasın! Bu canı çıkası Cemile bu zamana kadar neden bana söylemedi? Bayla oynamıştır ki söylememiş! (Çağırır.) Cemile! Cemile!

121. Cemile (Çıkar.): Hani, hani Gafurcan?

Hanzade: Gel, çekinme, alıştığın yer burası!

Cemile: Yengeciğim kocam nerede?

Hanzade: Kocan canını alsın senin, ne zamandan beri oynayıyorsun?

Cemile: Kiminle yengeciğim, kiminle?

Hanzade: Bayla, baya varıp zengin kadın mı olmak istiyorsun? Konuş, canı çıkası!

Hacıana (Çıkar): Ne oldu, ne bu gürültü?

Hanzade: Bu yerin dibine giresi oğlunuzla oynamış, oğlunuz bunu almak istiyor! (Ağlar.)

Hacıana (Alnını kırıştırıp) Ne diyorsun? Bu gedayı mı? Neden oğlumu ağşılıyorsun, Hanzade!

Hanzade: Yalan söylüyorsam Kelam-ı Şerif çarpsın!

Hacıana: (Cemile'ye) Doğruyu söyle!

122. Cemile: Anneciğim, Bay ata bir aydır, seni alacağım diye sıkıştırıyor, şimdi de kocama zülmediyor!

Hacıana: Bu ne aşağılık!

Hanzade: Konuş, ahlaksız, konuş!

Rahime teyze: Hey, Hanzadepaşa! Neden kızıma ahlaksız diyorsunuz? (Cemile'ye) Ne oldu kızım?

Cemile: Anneciğim! (Kendini Rahime'nin kucağına atar.)

Hanzade: Kızın ahlaksız! Sen de koşmacısın!

Cemile: Anneciğim!

123. Rahime teyze: Kızım, ağlama! Sana ahlaksız diyenlerin kendisi esas ahlaksız! Ne dediğinizin farkındamısınız, dikkat edin söylediklerinize! Sizi geccekli bayan!

Hacıana: Hey, hey, canın çıkası Rahime, ne zamandan beri dilin uzadı böyle senin! Neden gelinime ahlaksız diyorsun?

Rahime teyze: Hacıana! Bu kadar yıl hizmetinizi yapıp koşmacı adını mı aldım?

Hacıana: Defol! İçeri gir, sana söylüyorum! (Asasını yere vurur.) Ben kendim uğraşırım bunlarla.

Cemile: Gidin anneciğim, karışmayın, gidin!

Rahime ağlayarak gider.

Gafur (Nefes nefese, dövülmüş halde içeri girer.) Cemile!

Cemile (Dövülmüş kocasını görünce kendini ona atar.) Gafur ağam, size ne oldu böyle?

Hacıana: Gafur, bu ne demek oluyor şimdi?

Hanzade: Gafurcan'ın işleri çok iyi. Eşinin sayesinde zengin oluyor!

Gafur: Yengeciğim, iğneli iğneli konuşmayın, yaralı kalbime siz de tuz serpmeyin!

124. Hanzade: Erkek misin sen be? Ne kadar sefil, Allah'ın çarptığı bir erkeksin! Eşin bayla oynuyor, sense bilerek susuyorsun ha!

Gafur: Yenge! Hakaret etmeyin!

Hanzade: Kadının ahlaksız, kadının rezil!

Hacıana: Canın çıksın, komşular ne diyecek? Aman! (Yüzünü yolarak içeri girer.)

Gafur: Yalan!

Hanzade: Git be! Yiğitliğini ispatlamaya çalışma! Bayla kucaklaşırken kendim kaç kez gördüm!

Cemile: Yalan! İftira!

Hanzade: Aha! Ölsen! Korkma! Titreme, titreme!

Cemile: İmdat, öldüm sizin iftiralarınızdan, namussuzlar!

125. Gafur: Cemile, ağlama, ağlama! (Hanzade'ye) Yengeciğim, siz benim eşime ahlaksız dediniz, ama siz değilmisiniz bu pis, rezil evin kokuşmuş otu! Gülbahar'ı çocuğuyla birlikte öldüren katil, söyleyin! Siz yüzü baltasından daha da çirkin olan hangi cellattan eksiksiniz? Defol gözümünden namussuz kokana!

Hanzade (Kudurarak) Halmet, Niye ağzın açık duruyorsun, vur yer yutasına, vur Halmet!

Halmet: Haddini bil, aptal!

Gafur: Yaklaşma, ezerim valla!

Hanzade: Öl a korkak, erkek değil misin?

Halmet: Yengeciğim, Şimdi bu itle dalaşmak zor, baksana yer taşlarım seni diyor!

126. Hanzade: Hey reziller, şunu unutmayın ki, Hanzade hayatta olduğu sürece size gün yok! Benim gazabımdan uzak durunuz! Ben burda olduğum sürece başınız bela ve afetlerden kurtulmayacak. Gel sana bir şey diyeceğim.. (Halmet'le içeri girer.)

Cemile (Gafur'un boynuna sarılarak) Gafur Ağa'm!

Gafur (Titreyerek) Söyle Cemile! Gözlerime bak! Çok kötü şüpheler yüreğimi yakıyor! Sen gerçekten de bayla...

Cemile: Gafur Ağa!

Gafur: Yok, saklama, canım benim! Korkma sen her şeyi anlat! Eğer açık söylersen, sana elimi sürmem! Konuş, canım, konuş!

Cemile: Benim sadece minnacık bir canım var, Ben... Neden beni bu kadar horluyorsunuz ki! (Ağlar.)

127. Gafur (Bağrına basarak) Cemile, tamam! Dur, ağlama, yeter, yanlış yaptım! Seni avutacağıma, üzdüm. Sana inanıyorum. Sadece korkuyorum; çünkü benim altınlarım, mücevherlerim, ipek kumaşlarım yok! Bir dek gevherden de berrak, Güneşten de yüksek aşkım var! Senin adımlarına saçacak zerlerim de yok! Ama canım var, canım! Bayın mal mülkünü merak edip...

Cemile: Yeter!

Gafur: Beni bırakıp gitmeyeceksin, değil mi?

Cemile: Tamam, yeter!

Gafur: Benim aşkımı hor görmeyeceksin, değil mi?

128. Cemile: Yeter, yeter, yeter! Yakmayın beni! Etimi kılıçla parçalasalar, beni yaksalar, tepemde değirmen taşını yürütseler de ben sizden vazgeçmem, ayrılmam! Ben sizden daha müjde alacağım, bizi kim ayırağabeyli ki; çünkü ikimizi sıkıca bağlayan yine bir zincir, üçüncü biri...

Gafur (Gözlerini kocaman açar) Cemilem! Cemilem! Gerçekten mi(Bağına basar.)

Cemile: Gidelim! Mağara da yaşasak da aşkımızın şarkısını söyleyerek sizi uyuturum! Eğer avucunuza diken girerse kirpiğimle alırım! Eğer oturduğunuz yer pislenirse, saçımla süpürürüm! Toz olursa, gözyaşlarımla su serperim, canımcığim!

Gafur (Heyecan içinde gözyaşlarını silerek)Cemilem, birtanem! Vefalı yarım!
(Bağına basar, hızlıca öper)

Perde

Üçüncü Perde

129. Kadirkul binbaşının şark tarzında yapılmış süslenmiş gösterişli evi...

Kadirkul (Kendi kendine) Evet, görürsün sen, ben kimim? Bana Kadirkul derler. Benim gücüm her işe yeter! Her işin üstesinden gelirim! Adımlarımdan yeryüzü, kamçımdan bütün canlıların izi titrer! Bu binbaşılığın her bir kuruşu bir fakirin bir aylık maaşına gelmiştir, ha! Daha bu kadar borç, giderlerin üstüne iki kızı bir oğlanı evlendirmek, hem de bir sünnet düğünü var, ondan sonra kendime o cananı almak, bunların üstüne yeni ev yapmak, daha iyi anlaşmak için mahallenin mescidini yenilemek gibi maceralar var. Bugünlerde suçlu pozisyonuna düşmek, hiç olmaz şey değil! Neden mi, bu Rus adetlerine, zenginlerine hiç güvenilmez; çünkü bugün biri var, yarın başkası gelir. Sık sık alınlarını yağlamazsan mutlu olmazlar. Onun için kırk elli hektar yer, bir iki bağ filan ayırırsak, bir gün işimize yarayacaktır. Biz artık çalışamayız, alışık değiliz. İtin de bitin de günü geçiyor. Kaan olmazsak da han gibi yaşamak önemlidir. Ahiretse kendi yolunda. Beş vakit namazı kılıp, orucu tutup, az çok zekatı verirse tamamdır. Eğer yeri gelirse bir kez Hac'a gitmek, para olduktan sonra ulema, işanların yardımıyla kanat kuyruk olup Arşu Teala'ya uçmak zor olmaz. Ha, ha, ha! Salihbay'la barışmam da iyi oldu. Bu bayın Pristav hâkimin yanında itibarı bayağı yüksek. Ötekileri ise dadhah dadhah deyip, gözümün yağını yiyip, ardından dört pis fakiri yanına alıp bana karşı iş görmek isterler. Ben hepinizi perişan ederim düşüncesi ve arzusuyla bu işi satın aldım. Sanki halkın avlusunu hırsızdan korumak için mi aldım? Yok! Ben var ya (Cüzdanını göstererek) bunu dolduracağım düşüncesiyle aldım bu görevi. Hepinizin kanını içeceğim! Hadi, seçmeyin bakayım! Seçerseniz bir bela, seçmezseniz bin belayım! Beni tanıyamamışsınız?

130. Kulmat Mirşab (Yine bir mürşeble ikisi hasta çiftçiyi bağlamış getirirler.): İşte efendim, getirdim. Hastayım diyerek gelmemeye çalıştı!

Kadirkul: İyi bahane bulmuşsun, Allah belanı vere!

Hasta Çiftçi: Hocam, Allah hayrınızı versin, ağır hastayım, merhemet edin ne olur!
(Öksürür.)

Mingbâşı: Öksürme! Neden bayın pamuğuna iyi bakmadın, borcunu unuttun mu yoksa? Neden vergilerini ödemiyorsun?

Hasta Çiftçi: Binbaşı dadhah, Allah şahit hastayım, yorgan yastık yatıyordum. Adamlarınız benim gözyaşlarıma bakmadan beni sürükleyerek getirdiler. Hem hastayım hem de yediğim de bir şey yok. Bayın yerine sadece iki gün bakmadım. Vergileri ise ödemeye durumum yok, Merhamet, acıma diliyorum sizden!

Kadırkul: Öyle mi? Merhamet, şefgat mı istiyorsun? Kulmet döv, lanetliği!

131. Polisler vururlar.

Hasta Çiftçi: Hocam, dövmeyin, hastayım! Öleceğim, öleceğim!..

Kadırkul: Dövün!

Kulmet: Bayıldı dadhah!

Kadırkul: Gebersin ya, götür onu aşağıdaki odaya at!

Polisler götürürler.

Deminki hırsızı getir!

Polisler Gafur'ı getirirler, ağaca yarı çıplak halde bağlarlar.

Kadırkul: Sen niçin bayın parasını çaldın?

Gafur: Ben çalmadım!

132. Kadırkul: Buna ne dersin? (Sandıkçayı gösterir.) Bu sandıkçadaki parayla vekselleri senin arabanda buldular ya? Nereye saklıyorsun?

Gafur: Ölümünden haberim var ama bu laflardan haberim yok. Hepsi bayın hilesi.

Kadırkul: Sen hırsızların başısın, arkadaşlarını söyle çabuk!

Gafur: Ben hırsız değilim, bana hırsız diyenlerin kendileri hırsız!

Kadırkul: Sus ahmak! Bay'ın geçen sonbaharda bayın bir boz atı kaybolmuştu. Saraydan da iki bin sum para çaldın. Bunların hepsini sen çaldın. Söyle ortakların kim?

Gafur: Benim ortağım yok.

Kadırkul: Demek tek çaldın! Dövün! (Döverler.)

Gafur: Hocam, gerçeği görün!

133. Kadırkul: İşte gerçek bu! Böyle yaparsam, benim için gerçek ortaya çıkar. Bu kadar mı zayıfsın?

Polislerin kamçıları, dayakları kopar.

Kulmet! (Kendisi kalkar kamçıları.)

Gafur: Gerçeği anlayın, bay bu yolla eşimi benim elimden almak istiyor.

Kadirkul: Eşin güzel mi? Konuyu değiştirme! Güzel kadın senin gibi gedanın yanında ne arar? (Kulmat!) Götür! İş ortaklarını söylemezsen kamçılarımla altında ölürsün!

Hanzade içeriden çıkar.

Rahima, Hanzade, gel kardeşim, burda mıydın?

Hanzade: Anneleri görmeye gelmiştim.

Kadirkul: Hadi kardeşim müjdem i isterim. Kocanla barıştık.

134. Hanzade: İyi olmuş. Duyunca çok sevindim, ağabey!

Kadirkul: Kocanla aran nasıl? Şimdi değişmiştir? Eskiden benimle sataşıp, sana çok azap vermiştir, değil mi?

Hanzade: E ağabey... boş verin, destanımı açmayın... (Göz yaşlarını siler.)

Kadirkul: Çok mu üzdü seni?

Hanzade: O günlerde, senin ağabeyin öyle böyle, hepiniz birsiniz, hepiniz bana düşmansınız diye bana kan kusturdu.

Kadirkul: Koçan zataen kötü biri! Acele etme ben şu seçimlerden sağ salim çıkayım, ondan sonra konuşacağım onunla. Eğer gerekiyorsa ayırırım seni ondan.

Hanzade: Şimdi üzerime yeni kadın almak için uğraşıyor.

Kadirkul: Haberim var, hizmetçisi Gafur'un hanımı değil mi?

Hanzade: Evet onu... Siz de Gafur'i hapse attırdınız...

Kadirkul: Hırsız olduktan sonra atarız tağabeyi!

Hanzade: Bunların hepsi bayın oyunu!

135. Kadirkul: Biliyorum, sen üzülme! Tamam bay ne yaparsa yapsın, bir şey demeden kendi haline bırakalım. Ben onunla seçimden sonra konuşurum. Eğer şimdi bir şey dersem, kendim zarar görürüm. (Gülerek) İlginç, bay o kadar mı zevksiz? Bir fakir geda kadına aşık olmuş bu adam. Onun gibi kadınların bin tanesi senin tırnağın kadar olamaz.

Hanzade: Burada başka bir iş var ağabey. O Gafur'un karısı Cemile çok güzel bir şey. Onun titizliği, hüsnü cemali, güzel yemek yapması, terziliği herkesin dilinde ağabey, bay o yüzden ciğerini parçalıyor.

Kadirkul: Ne, öyle mi? Çok nazenin desene!

136. Hanzade: Şehirde tek desem yalan olmaz. Onun güzelliği kendi başına bela olacak. Şu zavallı kadına acıyorum. Hele bugün, eşinin hapse atıldığını duyunca çok yandı. Sizin yanınıza şikayet etmeye gelmek istiyor, kendisi daha 16 yaşında. Şu kıza merhamet edin ağabey, ne olur! Ben mahsus bunu söylemek için gelmiştim.

Kadirkul: O zaman söyle gelsin! Şikayetini dinlerim, yardım ederim, şimdi gelsin.

Hanzade: Ben kendim getiririm.

Kadirkul: Fakat, bayın haberi olmasın. Biz binbaşı olduğumuz için şikayetle gelen zengini de fakiri de eşit bir şekilde dinleriz. Git, çabuk gel. (Misafirhaneye gider.)

137. Hanzade: (Çıkarken) Tuzağı iyi kurdum. Şimdi Cemile'yi getireyim. Ağabeym ona bir görmekle vurulur, deli olur, ondan sonra görürüz gösteriyi. E, deli bay, bana Hanzade derler! Gülbahar'ı öldüren, çocuğunu ecel suyunda yıkayan Hanzade işte ben olurum! Sen benim üzerime mi kadın alacaksın? Sana öyle bir oyun yaptım ki... Kendin de bana hayran kalırsın. (Çıkar.)

Kadirkul: (misafirhaneden çıkarak) Cemilehan! Cemilehan koşturanın değil, nasibi olanındır! Kurban olayım sana, şimdiden aşık oldum ya... Ne olursa olsun baya belli etmeden biraz eğlenelim.

138. Kadı, imam girer.

Kadı: Salamü Aleyküm, binbaşı dadhah!

Kadirkul: Aleyküm selam, buyrun kadı! Buyrun hocam! (Otururlar, dua okurlar.)

İmam: Ey Allah'ım! Binbaşının şöhretine şöhret eklensin.

Kadirkul: Evet kadı, ne gibi haberler var?

Kadı: Salihbay ile Hasan yüzbaşı sizin meseleniz için dünden beri hakim ve pristavın huzuruna gidip gelmekte. Gece onları beklerken sehere kadar gözlerimiz yollarda kaldı. Bugünde aklımız hep o taraftaydı. Hasan yüzbaşı hala haber getirmede, değil mi?

Kadirkul: Ondan da ses çıkmadı henüz!

İmam. Sizden başka çareleri yok.

139. Kadirkul: İnşallah hocam, nefesleriniz mübarek. Ben sizin bu yardımlarınızı asla unutmam.

Kadı: Tağabey ki dadhah, tağabey ki! Ha, şu Gafur denen kötü amelliği ne yaptınız?

Kadirkul: Gafur'i dün gece çaldığı sandıkla getirdim ve ölesiye kadar dövdürdüm.

Kadı: Üzerne ne gibi suçlar attınız? Bay bunu öğrenmek istiyor...

Kadirkul: Ne gibi olacak, o günkü anlaştıklarımız işte. Bayın parasını çaldı ve şeriat pişvalarına hakaret etti.

140. İmam: Bay buna razı değil, onu daha katı belalara uğratmak için bu suçlar yeterli değil diyorlar.

Kadırcul: Acayıp adamsınız be hocam! Bir garibin kafasını yok etmek o kadar zor bir iş mi? İşin o tarafını çok iyi yaptık. Söz artık hakimim. Yine bir bin, yarım bin olursa bitecek yani. Ondan sonra Hakim bey Gafur'e bir tekme vurdu mu doğru Sibiryaya uçar.

Kadı: Bu bay bizim baysa parayı hazırlamıştır. İşini ayarlamıştır..

Kadırcul: E tağabeyi!

141. Hasan yüzbaşı girer.

Hasan: Selamü aleyküm dadhah! Kadı eniştelere de burdalarmış!

Kadırcul: Nerede kaldınız Hasan Bey?

Kadı: Niçin bu kadar geçikdiniz Hasanbey?

Hasan: Boş gelmeye utandım, hocam!

Kadırcul: Nasıl, kurt mu, tilki mi?

İmam: Hızır İlyas diyebilirsiniz. (Gülerler.)

Hasan: Bizim dedelerimiz tilki değil mi! (Gülerler.) Kadı yarlığı çıkartın!

Kadırcul: Bizim yarlıktan kaçacak yerimiz mi var? Hadi söyleyin! Sizi bir köye amin yapmaya borçluyuz artık!

142. Hasan: Bay atayla pristav ikisi hakim beyin yanından geldiler. Git söyle binbaşı rahat olsun, yerinde kalacak galiba, demiş hakim. Ondan sonra Bay atam: “Binbaşuya söyle ki, hakim ve pristav’ı onun dilinden misafirlige davet ettim.” dediler.

Kadırcul: Bugün mü?

Hasan: Bugün!

Hamma: Şu işe bak!

Kadırcul: Salihbay ölme! Çok cömert biri!

Kadı: E dadhah, çok şanslısınız! Müjde dağıtağabeylirsiniz!

Kadırcul: Alın! Azsa borçluyum. (Herkes para verir.)

Hasan: Hızlı hareket etmek lazım.

İmam: Büyüklerimizin gönlünü almışız.

Kadı: Pristav beyin kendisi iyi biri, iyi bir insan seçici.

Hasan: Ondan sonra, ağabey bizde hareketlensek, diğer tedbirleri alsak.

Kadırcul: Ne gibi?

143. Hasan: Benim aklımca dadhah, muhalefetten yana olanları da ele geçirmek için bütün gece benim avluma çağırırsak, küçük bir ziyafetle gönüllerini alsak, biraz elbise, on, on beşer sum para versek, inşallah onları da ele geçiririz diye düşünüyorum. Ne dersiniz hocam?

İmam: Elbette. Yeri gelmişken biz de söyleyelim. Ziyafete bir iki mahallenin imamını, bir iki tane müderrisi, eğer mümkün olursa Miyanhan Hazretle Sağabeyr İşanımızı çağırıp, birer adet değerli şamavlardan giydirilirsedaha da iyi olurdu.

Kadırcul: Onları daha sonraki ziyafete çağırsak da olur.

Kadı: Bunda da başka türlü hikmet vardır!

Kadırcul: Hadi bakalım!

144. Kadı: Halkın gözünde bizim sarıklarımızın gözükmesiyle onların ihtiyarları elden gidiyor. Malûm ki bizim sarıklarımızda olan siyaset, Helaki'nin kılıcından da keskindir hocam!

Kadırcul: Evet, öyleyse hocanın sözleri de doğru, ziyafete gelenler konusunda sorun yok.

Hasan: Şimdi zamanın kendisi böyle nazik geldi. Azsa idare et, çoksa biriktir zamanı değil. Cüzdanı oynatmanın zamanı!

Kadırcul: Bu tarafta hakim beye, o tarafta halka verilen ziyafet. İşin aslı yardım alma zamanı geldi, yardım!

Kadı: Boşverin, Allah verir.

145. Kadırcul (Hasan'a): Hoca, Zâkir'e mektup yazıverin. Sen iki yüz sum parayı al, Ata hoca elbisecini dükkanına git, iki adet kaliteli kundal göndersin bana, hakimle pristava giydireceğim. Hadi hoca, Zakir'e iki mısra mektup yazın.

İmam: Benim yazım çirkin gibi, kadı hoca!

Kadı: Yazın, üstat yazın!

İmam: İşan Mirza neredeler!

Kadırcul: Tamam, siz yazıverin, bir kara çizgi de olsa yeter.

İmam (Utanarak): Yok ya, çok çirkin, işe yaramaz. Yoksa canı gönülden...

Kadırcul (Dalga geçerek) İki yüz somu da mı yazamıyorsunuz? Bu nasıl söz?

İmam: (Kabullenerek) Doğrusunu sçöylersek, okumam yok hesabı?

146. Kadırcul: Hocalığının hepsi hatmı Kur'an ve taziye merasimi içinmiş değil mi? (Kadıya) Siz de mi öyle çirkin yazanlardansınız, kadı hoca?

Kadı: Yok ya! Hadi veriniz! (Yazar.) İşte dadhah!

Kadırcul: Al, çabuk götür.

Hasan: Çıkar.

Kadı: Biz de öğleyi kılıp gelelim öyleyse.

İmam: Evet, öyle olsun. Ona kadar ziyafet hazırlıkları tamam olur.

Kadırcul: Hoca gitsinler, size diyeceğim var.

İmam: Olmazsa sizi mecliste beklerim üstat!

Hoca çıkar.

Kadı: Baş üstüne! (Latifcan girer.)

Kadırkul: Latifcan, geldiniz mi? Büyük ziyafet için hazırlanın!

Latifcân: Emriniz olur, dadhah! Koyunu kesmek için kasap çağırayım mı?

Kadırkul: Çağırın!

147. Latifcan çıkar.

Evet kadı hoca, baya güzelim Cemilehan'ı alıp veriyorsunuz bize bir şey demeden.

Kadı güler.

Bizim işimiz ne oldu? Babasıyla konuştunuz mu?

Kadı: Üstat, Cemilehan'ın böyle güzel olduğunu bilememişiz, yoksa kendimiz de talip olurduk. (Gülerler.)

Kadırkul: Hadi konuşalım.

Kadı: Dadhah, biz de biliyoruz ki sizin gibi siyaset sahibi olmak herkesin işi olmadığı gibi, sizin döşeğinize adım atmak her türlü ayakaltı kızların da işi değil, olsun da istemem.

Kadırkul (Keserek): Sözüünüzün de kıymeti arttı, sadete gelin!

148. Kadı: Topu topu ortada iki neden var; yoksa onun gibi bin fakirin yerle bir olmasından, sizin gibi büyüklerimizin merhametinin başımıza bir defa gölge yapması daha önemlidir!

Kadırkul (Gülerek): Ne gibi hadiseler engel olur ki? Kötü habere mi hazır olayım, bana dik bakacak göz mü var acaba?

Kadı: Dadhah, topuğunuza takılmayı diken bile göze alamaz. Bazı kişilerin ellerinden iş gelmese bile şöhretinize zarar verebilecek bazı haller olur ağam, endişesini taşıyoruz.

Kadırkul: Neymiş o? Ne tür endişeler?

149. Kadı: Eksik yanı şu ki, kız on ikiden on üçe yeni adım atmış, daha çocuk. İkincisi, güzel olmasına karşın fakir, soysuz; sizin evinize yakışmaz. Üçüncüsü şu ki, beşik kертmesinden sonra her sene resim-rüsümleri yapmış, az bir süre önce düğün davetiyelerini dağıtmışlar; eğer düğünü bozarsak halk arasında bana söz olur. Kısacası aşağıdaki insanlarla olan işin sonu da aşağılık biter. Size kız mı bulunmaz yani, bin tanesini bulmaya işte ben hazırım, gözünüzü sevdiğim dadhahım!

Kadırkul: Benim en çok merak ettiğim zaten onun gençliği, güzelliği, bir de nefsim. Dedigimi yaparım dedim mi, yaparım! Hem yapmam da şart, it olsa da bit olsa da dediğim

olmalı. Biz, bugünler için bu amel denen zorluğu satın alıyoruz; yoksa binbaşılık yapmasak aç mı kalırdık?

Kadı: Yok, tağabeyki!

150. Kadırkul: Bir alalım bakalım, yürekteki ateşler sönsün! Eğer terslik yaparsa diğerleri gibi evin bir köşesinde oturur veya tekme atarız, kendisini evin altında bulur, değil mi? Halkın konuşmasından banane, O halk yani? Onun yerine görüp eğlenmem lazım. Biz de en az onlar kadar işinize yararız.

Kadı: Elbette, olsun, dediğiniz olur da dadhah, söz faydada değil, Onlar gibi zengin ve fakirlerin yüz çeşit sofrasından sizin köpeğinizin yanındaki parmak kadar kemik bin kat iyi benim için. Benden hiç endişe düşmesin gönlünüze. Neden derseniz, ben halis yardımseverim.

151. Kadırkul: Gel ağabey, boşver ya! Halis insanlar doğmuş olsa bile toprağın alyındalar şimdi. Tekrar doğmalarına da yine bin sene var.

Kadı: Dadhah!

Kadırkul:(Sözünü keserek) Azîm dericiyi veya sokaktaki herhangi bir divaneyi niye seçmiyorlar? Benim namzetimin oylarını seçim kutuma yuvarlatan kadı hocayla Hasan ağabeynin pençeleri değil de, belki çebimden yuvarlayıp, çıkıp duran on ayaklık örümçeklerdir. Beni çok saf sanmayın! Gelin ıvır zıvır konuşmaları bırakın! Gidin, bugün kesin cevabı getirin. Bu hafta kızını vermeyi düşünsün, ya da hapiste yatmanın hazırlığını yapsın! Kalanına bakmak da benim işim!

Kadı (Kalkar): Tamam, imam dadhah! Sizin arzunuz böyleyse, ister severek, isterse de zorla biz elimizden geldiğince razı ederiz!

152. Kadırkul: Hadi kurbanın olayım, kağabeyliyetini göreyim! Kimin gücü varsa meydana çıksın göreyim, gidin!

Kadı: Peki! (Çıkar, gider.)

Kadırkul: Pederine lanet! Senin elinden gelseydi de, benim yerime binbaşı olsan, benden daha çirkin işler yapmazdın ha? Halkın ihlas ettiği keramet sahibi tek sen misin? Veya Sabır işanı, hoca, imam mı? Domuzun etini koyarsan mekruh olur der; ama kendisi koklamadan yer. Onlara bakarsak ben ermişim, ermiş! (İçeri girer.)

Parancili Cemile ve Hanzade girerler.

Hanzade: Cemilehan, korkma! Giriver, kocan burada. Ben ağabeyme her şeyi anlattım. Ben seni boşuna üzmüşüm. Sen zavvallının günahı yokmuş. Bütün suç geberesi baydaymış. Ağabeym sana yardım edecek, ağabeym büyük iş sahibi. Ona kendin şikayet edersen daha iyi olur.

153. Cemile: Yengeciğim, kendim tek başına korkarım, siz yanımda durun, laf öğretirsiniz.

Hanzade: Ben de yanında olurum. Fakat ağabeyim başkalarının yanında soramaz. Arzını ağlayarak dle getir, ondan sonra, cin çarpmaz, erkektir, örtünü kaldır, cemalini göster.

Cemile: Vay, o ne demek, yengeciğim! Olur mu hiç!

Hanzade: Ey deli... Yüzünü biri görürse güzelliğin mi eksilir sanki! Öyle yapıp ağabeyimi kandırırsın işte! Benim de birine işim düştüğünde yalancılıktan kaşımı oynatıp, gözümü süzüp, işve naz yapardım, sonra işim bitti mi eşeğim çamuru geçti diye kendisini aptal yerine koyar, giderdim. Maksadın kocanı kurtarmak değil mi? Erkekler güzel kadınlara güzel muamele ederler. Sen korkma, ben annemin yanında olacağım. Ağabeyim de yokmuş, içerdeyse göndereyim. (İçeri girerken kendi kendine) Şimdi de ağabeyime söylerim ki, Gafur'e iyi eziyet etsin, ona zorluk çektirsin, bağırtsın. Bu ise Cemile'yi korkutup ele geçirmek, ağabeyimin koynuna salıp yok etmek için en kolay yoldur!

154. Cemile: Uf, yoruldum! Ey Allah'ım yüreğime güç ver, korkuyorum, titriyorum. Ömrümde gelmediğim yerler, kimse yok! (Korkarak) Öleceğim! Kimsin derse ne diyeceğim? Beni de hırsız sanıp tutuklarsa ne yapacağım? Gafurcan'ı dünden beri arıyorum. Alın yazım kurusun, alın yazım! Yüreğim oynuyor, tir tir titriyorum! Ey Allah'ım niçin beni bunca zorluk ve sıkıntılar içine attın, mutluluklarımı toprağa gömdürdün? Gerçekten doğru söylemişler: Kadının başı, evin içinin ağır taşı! diye. Bu baş öyle katı taş ki, her bir zülüm ve cefaya dayanıyor. Yalvarır, ağlarım; belki binbaşının gönlü yumuşar, adalet eder! Binbaşı insafli biridir, baya benzeyen merhemetsiz biri değil. Cığırımın kanıyla akan gözyaşlarıma, ahu zarlarıma şefkat gösterir. Evin yansın bay! Beni yollara düşürdün. Kendin benden beter olasın inşallah!

155. Gafur'un dayaklar altında inleyen sesi duyulur, Cemile birden ayılıp Vay, kim? Kim bu? Birini dövüyorlar, bir zavallıya zülmediyorlar, zulm! Gafurcan değil mi? Yok! yok! Nerden geliyor bu feryat? Yüreğime kılıç gibi batıyor, kim acaba? Vay, bu kocam Gafur! Kocam! Ta kendisi, Gafurcan! (Her tarafa deliler gibi koşar.)

Latifcan: (Çıkar.) Kimsin?

Cemile: (Titreyerek) Bahtı kara, çaresiz bir kadın, binbaşı beye arza gelmiştim.

Latifcan: Sabret, birazdan çıkarlar.

Girer, binbaşı çıkar.

Kadırcul: Latifcan, iş çapanımı omuzuma at!

Latifcan çapanını omuzuna atar.

Ne şikayetiniz vardı?

156. Cemile: Binbaşı enişte, bir zalimin zulmüyle yok olan zavallı kadını. Benim evimi bozdular, zalim bayın iftirasıyla sizin adamlarınız kocamı yakalayıp getirdiler, şimdi o zavallıya eziyet ediyorlar. (Yalvararak) Efendim mertebemiz, şöhretiniz bundan da yüksek olsun! Çocuklarınızın arzu heveslerini, mutluluğunu görünüz! Ben garibin duadan başka hiçbir şeye gücü yetmez. Benim kocamı kurtarın, onu ezmeyin! İşte, işte! Dövmesinler, beni dövsünler, beni! Eğer gücüm yetse, bütün dünyayı ayaklarınızın altına dökerdim ve kocamı kurtarırdım!

Kadırcul: Kocan kim?

Cemile: İşte, İşte! Ağlayan, günahsız!

Kadırcul:Gafur mi?

157. Cemile: Evet, Gafurcan! O zavallı kendi namusu için savaştı sadece, azap vermeyiniz! Param parça olan, ezilen yüreğime acıyın!

Kadırcul:(Gözüyle işaret ederek) Latifcan sen sokağa çık, baydan haberdar ol!

Latifcan: Tamam, efendim! (Çıkar.)

Kadırcul: Dur, Cemile dedikleri sen misin?

Cemile: Evet, o bahtı kara Cemile benim.

Kadırcul:(Kenara) Şansıma bak yahu, bu da Allah'ın inayeti, bunun methi çok duyulmuştu! (Cemile'ye) Cemilehan, ben şimdi söylerim, kocana eziyet etmezler.(İçeri girip çıkar, feryat kesilir.)

158. Cemile: (Dinler.) Hele şükür! (Rahat nefes alır.) Size rahmet, sağolun, binbaşı ata!

Kadırcul: Dur, sen gerçekten de Cemilehan mısın? Yoksa Gafur hırsızın perenciyeye sarılmış hırsız arkadaşlarından olmayasın? Bana bak bakim! (Örtüyü çeker ve kendi kendine) Sütle yıkanmış gibi beyaz, papatya gibi yumuşacık! Vah, vah, bayın kudurduğu kadar varmış! Vay, bay, zevkine diyecek yok valla! (Cemile'ye) Hey bacım, bana bak, kocan hırsız başı, onun gibi işe yaramaz biriyle ne işin var? Biz onu zindana atar, asarız!

Cemile: Binbaşı enişte! Bunların hepsi yalan, iftira! Zavallıya atılan iftirlardır bunlar! Kadı hocamız da rüşveti büyük alıp bayın dediklerini yapıyor yani.

Kadırcul: Maksadına gel!

159. Cemile: Ben zalim baydan şikayetçiyim, binbaşımızsınız, adaleti uygulayın! Bayın cezasını verin! Kocamı kurtarın!

Kadırcul: Tamam, adalet uygulayım! Sadece bayın değil, daha büyüğünün de cezasını vermeye gücüm yeter! Peki, iyi kız, önce kocana iyilik yapalım, hadi! (İçinden)

Vay, vay, vay! Bunun kadar güzeli ilk kez görüyorum. (Cemile'ye) Eğer kocanı şu ağır cinayetten kurtarırsam, bana ne vereceksin?

Cemile: Ben sizin için ölene kadar dua ederim, layık görürseniz hizmetçiniz olur, evinizi süpürürüm, çamaşırlarınızı yıkarım, çocuklarınızı omuzumdan indirmeden büyütürüm, ben zavallıya yardım edin!

Kadırcul: Tamam, yardım edeyim. Ama bayın haberi olmasın. Hadi gel, önce ben sana kocanı göstereyim.

160. Cemile, sevinerek bodrum tarafına yürür.

Yok, bu tarafa yürü! (Misafirhaneyi gösterir.)

Cemile: Ama orası misafirhane! Kocamın orda ne işi var?

Kadırcul: Bodruma yol sadece misafirhanenin arkasından var. Kocan orada, hadi gel, önce ben sana kocanı göstereyim.

Cemile ayağını sürterek misafirhaneye girer. Cemile girdikten sonra Kadırcul kapıyı kapatır. Az bir süre sonra Cemile'nin feryadı duyulur.

Cemile: İmdat diyorum, dokunma bana! Sen ne yaptığını sanıyorsun? İmansız, Allah'tan habersiz! İmdat! Ölüm versin senin gibi binbaşıya!

161. Halmet koşuşturarak girer.

Halmet: Binbaşı enişte, binbaşı enişte! (Feryadı duyar) A, kim bu? Cemile'nin sesi bu! A terbiyesiz herif, ne yapacağım şimdi, dur! (Kapıya sert sert vurur.) Binbaşı dadhah, hey binbaşı dadhah!

Kadırcul: Kimsin?

Halmet: Bay atam geliyorlar! Misafirlerle...

Kadırcul yarıçıplak dengesini kaybeder, düşerek içeriden çıkar.

Kadırcul: Ne bay mı?

Cemile: (Saçları perişan, elbisesi yırtılmış, yüzü tırnaklanmış şekilde koşarak çıkar.) Sakalın mezarda çürüsün, seni gidi binbaşı bozuntusu!

Kadırcul: Defol, ahlaksız, uğursuz!

Cemile: Ahlaksız, geberip gitsin senin gibi binbaşı!

Hanzade: Ağam! Nedir bu yaptığınız? İyi yapmamışsınız!

162. Kadırcul: Halmet! Halmet! Kov bu ahlaksızı, kov! Kocamı neden hapse attın, neden dövdün diye sakalının yarısını koparttı şapşal! (Sakalını ovar.) Bayın zevkine lanet olsun! Bunun gibi pis bir kadına mı aşık olmuş?

Halmet: Üzülmeyin, binbaşı dadhah! Bunun kendisi daha ham, olgunlaşmamış. sakalınızın yarısının kaldığına şükredin.

Hanzade: Ağabey, bu yaptığınız insaf mı, yani? Gel canım, gel buraya! (Cemile'yi içeri götürür.)

Kadırcul: Sakalımın yarısı elinde kaldı, pisliğin!

163. Halmet: İyi ki de gelmişim, yoksa ziyafet değil de yasa denk gelirmişim.

Kadırcul: Çok karıştırma, al şunu! (Para verir.) Yüz sum, kimseye söyleme!

Halmet: Ölsem bile, binbaşı enişte! (İçinden) Gafur'dan başkasına söylersem ekmek bana haram olsun

Hasan (Aceyleyle girer.): Dadhah, misafirler geldiler!

Kadı, imam (girer.): Dadhah, misafirler geldiler!

Kadırcul: Çağırınız, çağırınız!

Kalabalık hakim beyi karşılamaya çıkar.

Latifcan, sofraya bakınız, Hasan!

Hasan: Emredersiniz dadhahım!

Kadırcul: Ayaklarına halı ser! Halmet!

Halmet: Emredersiniz dadhahım!

164. Kadırcul: Sen faytonlara bak! Halmet, sen sokağa ve avlu etrafına bekçi koy! (Çıkar.)

Biraz sonra gösteriş ve şatafatla hakimtöre, eşi, pristav girerler, onların arkasından salihbay, kadı, hoca imam, birkaç müderris, ehil insanlar, binbaşıya yakın kişiler içeriye girip sahneyi doldurdular.

Kadı:(Elini yüксеğe kaldırır.): Amin! Elhamdülillahi ahadü vahid!

Hamma: Amin!

165. Kadı: Salavat vasselam olsun o alemleri yaratana ki, rahman ve rahimdir, hüdayı hüdavanda, pek perverdigar, vahidliğin hakkı, ol kibriya nazarı, haşmet maab, imparatoru azam, ak padişah Nikolay Aleksandroviç hazretlerinin ve onun tacının tahtının varisi, cihan küşayı veliahtSergey Aleksandroviç'i ve cem'i evladı, ecdadı, erkani devletlerini, tüm gökten gelebilecek belalardan ve beklenmeyen ecelden aman buyur, amin!

Herkes: Amin!

Kadı: Ey Allah'ım bizim alicenab hakim beyimizi ve zevcei muhteremesini, pristav cenabları ve cem'i umerayı ve umurati saltanatının baravnaklarını yüksek eyle, amin, Allah'ü Ekber!

166. Herkes: Allah'ü Ekber!

Bay: Töreciğim biz kullanınız, sizin emir ve fermanlarınıza hazırız.

Kadırkul: Benim için ne mutlu gündür ki, töremiz karanlık kulübemizi aydınlattılar!

Hakim: Binbaşı, elinizin altındaki fukaraların hali nasıldır?

Kadırkul: Herkes sakın, huzurlu, töreciğim!

167. Hakim: Yalan! Aldığımız bilgilere göre, soyu sopu belirsiz bir yalınayak, pis hırsız, padişah hazretlerinin Salihbay gibi sadık fukaralarının mal mülküne el koymuş, ayrıca şeriatı Mustafa yolunda hizmet eden muhterem kadı ve ulemayı kiramlarımıza hakaretler ediyor. Halbuki, Türkistan bayları ve saygıdeğer zatlar, alemin koruyucusu olan padişah hazretlerinin kılıcı sayesinde barış ve huzur içerisinde gün geçirmişler zengin olmuşlar ve bundan sonra da aynen böyle rahat ve refah içinde yaşamaları lazım. İmparator hazretlerinin sadık fukaralarının huzurunu nasıl bazı aşağılık, hırsız, talancılar bozar ki! Sizle biz her bir saygıdeğer zatın başından sorumluyuz. Ben ziyafetimize başlamadan önce soru soracağım: Gafur hırsız biliyor musunuz?

168. Kadırkul: Biliyorum, biliyorum, törem! Bayın hizmetçisi, sahibinin paralarını çalan hırsız! Şeriat adamlarına hakaret eden bir dinsiz!

Hakim: tedbir aldınız mı? Çünkü siz de binbaşı müslümansınız. İslam dininin gelişmesi için gece gündüz demeden hizmet etmek, şeriat adamlarına yardım etmek, sizle bizim görevimizdir. (Hocalara) Evet, şeriata laf söyleyen asiye ne yapmalı?

Hoca: Onun gibi günahkarı taşa tutmak her müslümana farzdır.

Kadırkul: Onun gibi mel'unu bir anda yok etmek lazım. Bu doğrultuda çok konuşuldu; ama o aldırmadı. Cemaat! Gördünüz değil mi? Hakim töre kendileri farklı dinden olmalarına rağmen şeriatı nebiyallah için nasıl can çekişiyorlar. İnşallah bu hakimimizin ölmüş anne babalarının ruhları cennettedir!

169. Hakim: Ne gibi önlemler aldınız?

Kadırkul: Biraz geçiksek de onu yakalayıp getirdik, dövdük, hapse attık. Şimdi de sizin emrinizi bekliyoruz!

Hakim: Alıp getirsinler!

Dövülen Gafur'i getirirler.

Bay: Töreciğim, şikayetim şu ki, bu terbiyesiz, nesezsiz bir tek şeriata değil ayrıca padişah hazretlerinin şerefine de çok kötü laflar söylemişti. Bahtı bozuk Namaz hırsız da bunun gibi pisliklerden biriydi. Bu pisliği daha önce ele geçirdik; yoksa bu da kendi çevresine birkaç dilenciye toplar, hükümeti çok uğraştırırdı. İşte benim sadık hizmetçim Halmet, o da fakir, onu da insanların yolunu kesip hırsızlık yapmaya çağırmıştır.

170. Halmet: Vay, baksana! Hey, hey Bay ata, yalanı da öyle güzel söylüyorsunuz ki! Ne zaman bana musallat olmuş?

Bay: Sus, uğursuz!

Halmet: Yalan söylemeyin!

Kadı: Yalan söyleyen sensin!

Halmet: Yalan söyleyen yedi mezhepte müslüman değildir! Gafur'de günah yok!

Kadı: Sus, it herif!

Halmet: Susmayacağım!

Hakim (Göstererek): Götürünüz!

171. Halmet'i bağlarlar.

Halmet: Hey hakim, senin adaletin bu mu? Sana gerçekleri anlatmakla taş ezan okumak aynı galiba? Gafur'un suçu yok! Binbaşı adalet i uygula; yoksa öyle bir küfredeceğim ki!

Kadı: Götürün onu!

Halmet: Hey, adalet var mı adalet!

Götürürler.

Hakim: Bu ne demek binbaşı? Böyle korkunç insanlar var da siz nasıl müsadde edersiniz?

Kadı: Özür dilerim, amirim!

Bay: Kadı binbaşı merhametli bir insan.

172. Hakim: Kamçınızdan kan damlamadıkça düzen olmaz, zenginlerimizin malını mülkünü, rahat ve huzurunu koruyamazsınız!

Kadı: Özür dilerim, üstadım, özür dilerim!

Bugünden itibaren ben, bu pisliklerin kökünü kazıyacağım, bana bu tembihiniz yeterlidir.

Gafur: Hey hakim! Bu zalim binbaşının dayakları altında kemiklerim ezildi, gücüm bitti; yine de bir iki ağız konuşacağım, iyi dinleyin!

Dışarda kalabalığın gürültüsü...

Hakim: Bu ne, neyin gürültüsü bu?

173. Kadı: Öylesine, sokaktaki işsiz kişiler sizi ziyarete gelmişlerdir. Aşağıdan oldukları için ziyaretinize alamadım.

Gafur: (Dayanamayıp) Yalan! Onlar benim dostlarım! Onlar fakir hizmetçiler! Aç, geda evsiz kunduracılar! Onlar da benim gibi el gücüyle karagün gören zavallılar! Zülüm, vergi, rüşvet, cizye, muhrana gibi afetler belalar pençesinde viran olan kefensizler. Onlar benim başıma gelen iftiraya sabredemediler. Zalim Salihbay, kan içen binbaşı tarafından yiyip bitirilen, onların demir pençesiyle cefakeş göğsü yırtılan, insanlık hakkını talep eden, namusunu koruduğu için ağzı burnu kana bulanan benim gibi garip, zavallı dostlarını

korumaya gelmişlerdir onlar! Hadi, emir verin de gelsinler! Onlar size şikayette bulunacaklar! Baylardan, binbaşidan çektikleri cebri cefa, dert ve elemeleri hakkında size anlatacaklar! Ben kendimi artık koruyamam. Artık doydum bu sıkıntılara! Ben kendimi belalara ateşlere attım! ama şu zavallı, şu bağı kanla dolu biçarelerin tarafındayım. Ben de bir zamanlar şu zavallıları bayın kapısından kovmuştum! Onlar dert ve hasretlerini anlamamış, hissetmişim! Bana o gözyaşların sırrı, o ahu feryatların anlamı işte şimdi belli oldu! Gözüm açıldı, onlar hakmış! Onlara acıyın, şefkat gösterin, derim. Benim günahım yok! Babamın beli subayın hizmetinde dal oldu, büküldü. Yiğitlik gücümün kaymağını bay aldı, ben onu zengin ettim! Şimdi de bu kudurmuş bay hizmetimin karşılığında bana cefa çektiriyor, cefa. Damarlarımda kan değil, alev akmakta alev! Hakimtöre şefkat edin! Nasıl olur da dünyada hakikat, adalet bu kadar ayak altında ezilir. Bu kadar eğilir! Yok adalet, gerçekler eğilir ama kırılmaz! Biz zavallıların günahı ne ki? Biz bu aydın dünyaya niçin geldik? Sevgi, dostluk, mürüvvet, insanlık gibi güzel düşünceleri pazara götürüp nasıl kuruş kuruş satarlar! Bu cefa cebrin sonu yok mu? Ben kan kusan halk adına konuşuyorum. Halk adına size arz ediyorum. Siz de adalet yok mu?

174. Hakim: (Keskin va pervasızlıkla) Tamam! Arzını dinledim! (Askere) Herkesi kovun, dövün! Sokakta köpek bile kalmasın!

Askerler ve birkaç mürşeb dışarı çıkar, sokakta ıslık sesleri...

Ses: Biz gerçeği söyleyeceğiz!

Ses: Ama onun günahı yok!

Ses: Zalim bay ona iftira attı, zorbalık yaptı!

Ses: Bu dertlerin sonu yok mu?

Hakim: Peki, ben adalet için sorayım: Söyleyin cemaat, Gafur hırsız mı, dürüst biri mi?

Satılmışlar: Hırsız, büyüğüm, hırsız!

Hakim: Padişaha karşı isyankar mı?

Satılmışlar: İsyankar! Günahkar! Âsi!

Halk (Sokaktan): Yalan! Adaletsizlik! Haksızlık!

175. Priestav yazılmış kağıdı hakime verir.

Hakim: Bu olay kapandı. Benim için böyle büyük insanların bir kelimesi bile yeterlidir. Baylar, şeriat adamları, kadılar hiçbir zaman haksız konuşmazlar. (Kağıta imza atarken) Bunun gibi vahşi, tehlikeli adamın yaşama yeri uzak ve dehşet dolu Sibirya'dır. (imzalar.)

Cemile: (Atılarak çıkar.) Gafurcan!

Gafur: Cemilem! (Bağrına basar.)

Cemile: (Kendini hakimın ayağı altına atar.) Törecan, arzım var, dinleyin, Törecan!

Hakim: Konuş!

176. Cemile: (İçinden) Vah, şimdi ne diye şikayet edeyim ki, nasıl bir söz vardır ki, bunun kalbini yumuşatsın, benim derdimi, yüreğimi ona açsın? Yok, dilim tutuluyor, dilim titriyor! (Kendini toparlayarak) Evet, evet Törecan, şu zavallı adam benim kocam, ben garip bir kadını, kocamın bir suçu yok! Ben sizin hizmetçiniz olayım, şefkat edin, bu yiğit benim hayatım, varlığım, ondan ayrılırsam ben ölürüm! Çünkü ben bu dünyaya... (Ağlar.)

Hakim: Kısa kes!

Bay: Uzatma! Rezil ettin! Utanma denen şey var mı sende?

Cemile: Haya namussuzda olmaz! Hayasızda namus olmaz. (Hakim'e) Törecan, ben size dua ederim, çocuklarınızın mutluluğunu görünüz, dünya kadar yaşayın, beni zorda bırakmayın, beni soldurmayın!

177. Hakim: Hayır, hüküm kesin. Gafur ömür boyu Sibirya'ya sürgün edildi! Sen başka koca ara! Boşuna yorulma! Gençmişsin, kendine azap verme!

Cemile: Can törecan! Kapınızı saçlarımla süpüreyim, yalvarırım. Bu bir iftira, merhamet edin, lütfen törecan! (Diz çökerek yalvarır.)

Gafur: (Sinirlenir.) Cemile! Cemile! Yeter! Ayağa kalk! Eğer sen beni seviyorsan, eğer sevgin gerçekse diz çökme, yalvarma bu itlere! Omuzunu dik tut, Cemile! Cemile! Diz çökerek yaşamaktansa, dik durarak ölmek daha iyidir! Namussuz hayattan, namuslu ölüm bin kez daha a'ladır.

178. Cemile: Hayır! Hayır! Hakimim! Kızmayın, o kendisi böyle işte; çünkü zavallı dayak altında aklını şaşırmış, bana acıyın! Onun sözlerine de aldırmayın!

Gafur: Cemile, eğer yine şu mel'unların ayağına eğilirsen, kendi namusunu, insanlığını ayaklar altına atarsan senin gibi vefalı kadına lanet okurum!

Cemile (Birden titreyerek) Ne? (Saçlarını tutarak, Gafur'e, gözlerine bakar.)

Gafur: Kalk yerinden! Gel canım! Vedalaşalım! (Kucağını açar.)

Cemile: (Biraz şaşırarak) Gafurcan! (Kendini onun kucağına atar.)

179. Gafur: Gel, kuduran itler kirletmeden şu temiz yüzünden son kez öpeyim! Bu zalimler benim kalbimi söktüler, kuru cesedimi Sibirya'ya sürgün ettiler, sadece!

Cemile: Gafurcan! Siz Sibirya'dan dönersiniz, yaşarsınız; ama beni bu zalimler ondan da korkunç, ondan da karanlık zindana atarlar! Lanet olsun, senin gibi gönlü karalara!

Bay: Götürün bu edepsiz kadını!

Sıfat Nine, Hanzadeler Cemile'nin Kolundan tutup içeri çekerler.

Gafur: Hoşça kal, Cemile'm!

Gafur'i polis ve jandarmalar sokağa sürüklerler.

Cemile: Hoşça kal, Gafurcan, bir ömür hoşça kal! Sana vefasızlık etmem!

Gafur: Hoşça kal, Cemile'm!

Gafur'i sokağa, Cemile'yi içeriye güçlkle sürüklerler.

Perde

Dördüncü Perde

180. Bayın süslenmiş evi, Cemile'nin baya nikah yapılması üzerinden 5-6 gün geçti.

Cemile: Kuş idim, kanadımı kırdılar; gül idim, bülbülümünden ayırdılar. Sibirya, sibirya, Ne kadar korkunç, çirkin bir isim... Söylerken bile üşüyorum! Orası nasıl bir yer acaba? Ben neler diyorum ki! Nereye gidebilirim? Beni bu demir kafese koydular, ihtiyarımı elimden aldılar, etrafımda onca bekçiler var. (Gülerek) Ben artık zengin kadını, ha, ha, ha! Zengin kadın! Gafurcan bana namahrem. O ne kadar ağladım, ağlamaktan insanın gözyaşları da bitirmiş, insan alışmış da. İşte artık ağlamıyorum bile. Gözüme bir damla yaş gelmiyor, ölüme dik bakıyorum artık. Ne yapayım? Yaşamak için savaştım güreştim, başıma toprak serpip, feryat ettim, faydası olmadı, gözyaşlarım nehirde akan su kadar kıymeti olmadı. Kimse, neden ağlıyorsun, diye sormadı. Benim gibi kara talihli kime lazım ki, Hanzade'ye etimi bekleyen karga gibi tepemde uçuyor. Ah, Ah, böyleymiş işte!

181. Hacıana girer.

Hacıana (Gülerek): Kızım Cemilehan! Bana hoşgeldin demiyecek misin, Hacıanne'ne selam vermiyecek misin?

Cemile selam verir.

Aferim, kızım, aferim... Ben iki kez hac yapan, Allahım yolunda imanlı kadını! Müslümanlara asla kötülük istemem! Kalp kırana Allah kulum demez ha! Ben seni öz annenden daha çok seviyorum. Sana iki ağız şeriat ve tarikattan konuşmaya geldim, yavrum.

Cemile: Konuşun, Hacıana, konuşun... İçim öyle kararmış ki, belki aydınlar!

182. Hacıana: Kızım daha on çiçeğinin biri bile açılmadı, çok gençsin. Hacıana gibi takva sahibi, şefkatli, zengin kadına gelin olma gibi şans her kıza nasip olmaz! Şükret çocuğum. Artık o Gafur'u unut! Kumalarına dikkat et, onların verdikleri yemekleri yeme!

Kocana saygılı davran! Onu gördüğün zaman başını eğip selam ver! Hemen yanına gidip sarık ve elbisesini al! Mesihini kendin çıkart, kocana yavaş konuş, kimse sesini duymasın! Ona hiç dik bakma, günahdır! Kocanla birlikte bana da saygılı ol, sevap olur! Eğer böyle davranırsan mutlu olursun! Bu sana körmene. Kendi sandığımdan. (Değersiz bir şey verir.) Senin için namaz kılmıyor dediler. Beş vakit namazı bırakma! Yoksa evinden melekler kaçır. (Hacıana namaz kılar.) Ben şimdi gideyim. Kocanı bugün sevindir, tamam mı yavrum! allah'ım müminlere iman ver, herkesle beraber bizim de imanımızı koru! (Çıkar.)

183. Hanzade (Ağır ağır girer.): Hadi bakalım cevabı düşündün mü?

Cemile: Yengeciğim, ben bunu nasıl yaparım?

Hanzade: Ben söyledim artık! Sen yapacaksın! Biliyorum, sen bayı sevmiyorsun, yalnız ben seni ondan kurtarıyorum. Sen bayın kadını değilsin. Nikahının kıymeti yok; çünkü sen razı olmadın, değil mi?

Cemile: Doğru, yengeciğim!

Hanzade: Bir kez daha tekrarlıyorum, sen bayın kadını değilsin!

Cemile: İnşallah yengeciğim, dediğiniz olur.

Hanzade: Sen bayın mirasına davacı olmayacaksın.

Cemile: Bayın mirası, mal ve dünyası sizin olsun.

Hanzade: Gözünü aç, bay bugün senin işini bitirir. Başka diyeceğim yok.

Cemile: Yengeciğim, korkutmayın! Bayın bana gücü yetmez!

Hanzade: Deli, ona Sıfat Nine'ye benzer cadı moruklar yardım edecekler.

Cemile: Yengeciğim, ne kadar korkunç şey söylediniz!

Hanzade: Sen şu işi becer! Baydan kurtulursan, ben de niyetime kavuşurum.

184. Cemile düşünür.

Cemile: Yengeciğim, tamam, razıyım, verin.

Hanzade: İşte! (Bir şişede zehir verir.) Olurda sen mirastan ağız açarsan?

Cemile: Yok, yengeciğim, yok! Gönlünüzü rahat tutun. Hiçbir çeşit miras, mal, (Pekiştirerek) dünya bana lazım. Hepsi sizin olsun.

Hanzade: Ben sana mustava yollarım, onun içine koy, baya içir. Hadi, dikkatli ol, korkma! (Çıkar.)

185. Cemile: Çok iyi oldu ya! Zehirli yılan titreyerek bana şefkat gösterdi, şefkat! (İlacı saklar, bayın sesi gelir.) İşte azrail geliyor! Canımı almak istiyor, kalbim yerinden oynuyor. Allah'ım güç kuvvet ver, rezil etme! Bu zalimin pençelerinden beni helak etme! Yok, korkuyorum!

(Duraklama)

Cemile! Kendine gel, korkma, kuvvetli ol!

Bay girer.

Bay (Cemile'nin yaklařır.): Pamuğum, canımcığım, gel artık, beni nasıl deli ettin! Kurbanın olayım! Seni ele geçirene kadar az mı mal mülk harcadım, bir tek hakim törenin kendisine iki bin sum gitti. Beş gündür bana nasıl azap veriyorsun. Tamam, elem, yastan bir çıksın, unutsun, dedim. Sabrettim, ama bugün son gün! Gel! (Kendine çeker.)

186. Cemile: Hayır, hayır! Yaklaşmayın! Korkuyorum! Bırakın beni!

Bay: Gafur hırsızından da korkuyor muydun? Gel artık, fazla nazlanma! (Hırsıyla yapıřır.)

Cemile (Bay ile güreřir.) Dokunmayın! Dokunmayın!

Bay: Cemilehan, hiç insafın yok mu, acıyın bana!

Cemile: Yine üç dört gün sabredin! Kocamın derdini biraz daha unutayım!

Bay: Öyle mi, bir geda için bu kadar mı yas tutuyorsun? Artık Gafur'un adını ağzına alma, onu unut, o sana namahrem! Senin kocan benim!

Cemile: Siz kocam mısınız?

Bay: Evet, senin kocan benim! Bu kadar üzüldüğün yeter!

Cemile: Yok.

Bay: Senin ağlamana bakmam!

Cemile: Yok, dokunmayın, gidin!

Bay: Ne kadar inat, yaramaz bir kadınsın sen!

Cemile: Böyleyim işte!

Bay: Öyle mi, razı olmayacak mısın?

Camıla: Evet, olmayacağım!

187. Bay koridora çıkar, birini çağırır, Sıfat Nine girer.

Sıfat Nine: Gözünü seveyim, Cemilehan! Bayı üzme, kısmetine razı ol!

Cemile: Defol, cadı!

Sıfat Nine: Öyle mi? Taş gibi ağır kollarıma kimse karşı gelememiştir. Hadi bay, gücünüzü toplayın, hadi!

Cemile'nin üzerine atladılar.

Cemile: Durun, Bay ata, durun! Allah iyiğilinizi versin, acele etmeyin, dinleyecek misiniz beni, Bay ata! (Ağlar.)

Bay: Ne diyeceksin?

188. Cemile: Tamam, tamam, ben razıyım Bay atacığım. Sadece çok korktum şimdi. Biraz kendime geleyim.

Bay: Yok, olmaz!

Sıfat Nine: Bu canı çıkası bizi yine kandırır.

Cemile: Eđer aldatırsam amacıma ulaşmadan öleyim. Bugün sizin olacağım. Artık kaderime razı oldum; ama şimdi deęil, biraz bekleyin Bay ata! Annemi çağırın, ondan son sözünü dinleyeyim.

Bay: Annen razı.

Cemile: Kendisinden duyayım.

Bay: Peki, bu sefer de razı oldum.

Hey, git çağır!

189. Cemile: Bay ata, siz şimdi beni annemle rahat bırakın, konuşayım onunla!

Bay: Tamam! (Çıkar.)

Rahime teyze girer.

Rahime teyze: Canım kızım!

Cemile: Anneciğim! (Kucaklaşırlar.) anneciğim, siz razı mısınız?

Rahime teyze: Ne yapalım kızım, razı olmaktan başka çaremiz yok ki! Artık razı olacaksın, kızım.

190. Cemile: Siz razı olduysanız tamamdır. Ha anne kardeşim Alimcan kaç yaşına girdi?

Rahime teyze: On bire yeni ayak bastı, yavrum.

Cemile: Daha küçükmüş, aileye bakamaz, anneciğim! Gafur size bakıyordu. Bay çok cimri, kendim için deęil, sizin için ağlıyorum, sizin için! Artık siz kimlerin eline bakacaksınız, kimlere bir parça ekmek için el uzatacaksınız, anneciğim! (Annesine sarılarak ağlar.)

Rahime teyze: Yavrum, bu ne demek şimdi?

Cemile: Yok, anneciğim, yok! Yok! Şunun için anacığım, şunun için! Bay cimri, size hiçbir şey veremem.

Rahime teyze: Tamam kızım olsun, canının sağ olması bizim için büyük bir nimet.

191. Cemile: Anneciğim, kardeşimi bayların hizmetine vermeyiniz. Bir yolunu bulup birine okutturunuz.. Bana beddua etmeyin, etmeyin anneciğim! Ne kadar sıcak göğüs bu! (Başını Rahime teyze'nin göğsüne koyar, ağlar.) Anneciğim! Çocuğum ne olacak, çocuğum! Ben onu okuturum diye ne ümitler etmiştim, o bana Gafur'den bir hatıraydı, anneciğim, düşünsenize, çocuğum kumalar elinde horlanacak mı?

Rahime teyze: Beni çok ağlatma! Ne yapacaksın! Çocuğuna dikkat et! Şu geberesi moruk, çocuğunu bayın emriyle ezdirecekmiş!

Cemile: Ne, ezecekmiymiş?

192. Rahime teyze: Çocuğunu kendim omuzumda büyütürüm, baya ezdirmem, bay tırnağını bile göremez, iplik yapıp bakarım, duymuş muydun; çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar. Ben ona şapkalar diktim. (Gösterir.)

Cemile (Şapkayı bağrına basar.): Benim canım anam, ne kadar güzel çiçekler dikmişsiniz! Tamam, ben bayın dediklerine boyun eğdim, siz razı mısınız?

Rahime teyze: Razıyım, başka çaremiz yok, yavrum, kaderine teslim ol! (Sarılırlar.)

Cemile: Yeter, anacığım, yeter! Bana bu lazımdı zaten!

193. Rahime teyze ağlayarak çıkar gider.

(Cemile hemen yorgan arasından zehiri alır.) zavallı bebek kıpırdıyor, hissediyor galiba! Bilmiyorum erkek miydin, kız mıydın, kirpiklerin uzun olur muydu? Ne kadar iyi biri olurdun, yoksa Gafur gibi bahtsız, annen gibi talihsiz olarak mı doğacaktın? Annen bahtıkara, annen merhametsiz; ama ne yapayım, başka çarem kalmadı, başka yol yok! (Zehiri içer.) Biz zavallı kadınların gücü sadece buna yetiyor. Bağrı taş ana, ne yaptın? Ah, işte, imdat, diyor! Çırpınıyor, şimdi de sustu, parçalandı zavallı bebek! Ah, zehir! Sıra bende gücünü göster! Kalbimi oy, damarlarımı kes! Ciğerlerimi delik deşik et! Aferin, aferin! Çok güçlüymüşsün! Boğuluyorum, boğuluyorum!

194. Bay: (Girer.) Cemile!

Cemile: Bay! İşte Cemile hazır! Sen bir tek benim değil, bir bebeğin de ölümüne neden oldun, zalim bay!

Bay: Hey, kimse yok mu, kimse?

Rahime teyze, Hanzade, Sıfat Nine ve diğerleri aceleyle girerler.

Cemile: Anneciğim!

Rahime teyze: Vay yavrum! (Kucaklar, bayılır.)

Bay: Bu nasıl iş? Bu ne demek?

Hanzade: Cemile! Cemile!

Paşayım (Telaşla girer.): Cemilehan, ne oldu, Cemile!

Bay (Telaşla): Bu ne bela, bu nasıl bir afet!

Hasan (Dışarıdan): Bay ata! Sizi Hakim töre çağırıyor! Hemen gidecekmisiniz!

Bay: Ne oldu?

195. Hasan: Gafur'un arkadaşları pamuk bahçenizde, fabrikanızda işi bırakmışlar. Baş kaldırmışlar!

Cemile: Gafur'un dostları!

Bay: Bu nasıl bir bela! Onların hepsini boğmak lazım, hepsini öldürürüm, boğarım!
(Çıkar.)

Hacıana (Girer.): Yine kim öldü, bu nasıl bela?

Cemile (Kadınlara) Defolun hepiniz! Defolun namus, yürek hırsızları, kaybolun gözümde! Kasaplar, bağı kara kertenkeleler, yılanlar, akrepler! (Eline gelen her şeyi onlar atar.)

Hanzade, Sıfat Nine düşer. kaçıp giderler.

196. Anneciğim! Gafurcan! Unutmayın beni! Çocuğunu öldüren, eşini solduran bayın, bütün bayların cezasını ver! Zamana ateş koy, yak, Gafurcan! Gafurcân! (Halsizleşir ve ölür.)

Perde

Beşinci Perde

197. (...Perdede, Gafur'un Sibiry'a da bir sosyalistle arkadaş olması, işçilik haklarını öğrenmesi, sosyalist olması, sürgün zalimleri tarafından demir kamçılarla yine aynı azabı çekerken, birden hürriyet "devrim" in olması ve hapisten kurtulmaları anlatılır.)

2.2.2.Yāngi Sāādāt'ın Tercüme Metni:

YENİ SAADET

Milli Roman

Alimcan'ın Babası

1. Alimcan'ın babası, Gazi isimli bir tüccarın tek oğludur. Meryem adında, on altı yaşındaki akıllı bir kızla evlenmişti.

2. Gazibey'in kendisi çok cahil olduğu için oğlu Abdulhakkar'ı da iki dünyanın huzuru ve hayatın devamı için büyük önem taşıyan ilim ve irfandan mahrum bırakmıştı. Ayrıca kısa bir zaman içinde, dünyanın bin bir sıkıntısını çekerek elde ettiği para, mal, mülkü kendi mutluluğu için kullanmamış, cahil oğlu Abdülkahhar'a bırakmıştı. İki metrelik kara toprağın bağına bir hatıra, bir iz bırakmadan gitmişti. Yirmi beş yaşını dolduran eğitimsiz Abdülkahhar, soyundan gelen cehaletin izlerini hala taşıyordu. Bu yüzden akıllı Meryem'in değerli nasihatları ona etki etmiyordu, hayatının en değerli varlıkları olan yedi yaşındaki Alimcan ile üç yaşındaki Hatice adlı iki evladına da değer vermiyordu. Babalık şefkatini, ilgi bağlarını tamamen koparmıştı. Gece gündüz eğlence peşinde koşup, günahlar işlemekteydi.

3. Böylece aradan çok zaman geçmemiş, elindeki tüm parasını, malını mülkünü, canla malın en büyük düşmanı olan içki ve kumar gibi yollarda harcamıştı. Ayrıca bahçeli evini satmış, evin parasını da harcayıp bitirmişti.

4. Bahtsız Meryem ile iki evladını içinde barındıran bu bir parça toprağı da satmaya ve o mazlumları sokaklarda, kan ağlar vaziyette süründürmeye yüreğı elveren zalim Abdülkahhar, Ruzvan adındaki yaşlı anasının payına düşen evdeki son eşyaları satmış, avludan aldığı parayı da bitirmişti. En son kaldığı yer ahır gibi bir yer, yemek için bulağabeyldiğı para da kumarbazlardan aşırağabeyldiğı çötal (kumar parası) idi.

Meryem'in Durumu

5. Altı-yedi sene boyunca yoksulluğun zülüm ve eziyet oklarına göğsünü germiş, Alimcan'ı on, Hatice'yi yedi yaşına kadar büyötmüş ve eğitmişti. Bahtsız Meryem'in bu kadar sabırlı ve güçlü olmasının sebebi eski okullarda okumuş olmasına rağmen aklen ve fikren kemale ermiş olan Meryem'in, büyötmekte olduğu her iki evladını okutmak, onların kazandığı ilim irfan sayesinde kaybettiğı huzura ve ferah günlere tekrar kavuşmak arzusunun başka bir şey değildi.

6. Akıllı Meryem'in sabır ve zekasına heves eden bazı zenginler kendisine evlenme teklifinde bulunmaktaydılar. Yukarıda bahsettiğimiz beklentilere büyük ümitler bağlaması, on dört senedir taşıdığı anne baba boşluğunu kaynanası Rüzvan'ın şefkatli ve merhametli tavırlarıyla gidermesi, cahil Abdülkahhar gibi bir merhametsize tekrar rastlamaktan korkması ve çocuklarının ilimden mahrum kalması endişesi böyle bir evliliğe asla müsaade etmemekteydi. Elinde kalan birazcık varlığıda da geçimi için satıp bitirmişti. Ümidini yitirmeyen, Cenab-ı Hakk'ın rahmet ipine sarılarak tevekkül eden, hüküm ve iradesinesahip olduğu ilmin feyziyle razı olan bahtsız Meryem çaresizliğini ve tüm zorlukları üstüne almıştı. Mahalledeki kapılarda hizmet ederek, gücü ve kuvveti ölçüsünde her iki yavrusunun ve Ruzvan anasının geçimini sağlamakta, çocuklarını eğitmekteydi.

7. Bazen dışarıya oynamak için çıkıp giden yavrularının yırtık ve yamalı giysilerini, eskimiş halıların üstünde, tek başına dikmek ya da yamamak için oturduğunda derin düşüncelere daldı. Kızlığındaki bolluk ve rahatlıklarını hayalinden geçirirdi. Yüzünü gözünü okşayan, öpüp, canım kızım, diyerek terbiye eden anne babasını hatırlar, dizi üzerindeki yamaya, ezilmiş yüreğinden kan fışkırır, gözünden dökülen, parıldayıp duran hasret gözyaşları birden yüreğini titretir, başını döndürürdü. İğnesinin ucunun kararması, eli titreyerek iğnesinin düşmesi, beş on dakika dalıp gitmesi sık sık olan hadiselerdendi. Tüm bunların ardından kendine gelen Meryem; fakir, garip, kanlı gözlerini gökyüzüne diker, duvara sırtını dayar, iki kolunu yayına uzatıp bırakarak üzüntüyle dertli göğsünü şişirir: “Ah, zalim felek, anne-babamdan ayırıp yetim bıraktın, zenginlikten koparıp kapılarda böyle perişan kıldın. Masum çocuklarımın ‘bahtına’ babalarını neden bu kadar şefkatsiz, zalim kıldın. Sonunda zenginliğimden yararlananların kapılarında beni hizmetkâr ettin. Yeni elbise, sıcak ekmek verdiğim insanlardan eski elbiseler, kuru ekmekler alır duruma düştüm. Ey Rabbim, sana hatam olmuştur! Ah, çaresiz kaldım; kimsesiz, şefkatsiz kaldım! Anne-babam olsaydı böyle kötü günlere düşmezdim. Ey Allahım, kendin rahmet sahibi, şefkat sahibisin. Perişan olmuş, kolu kanadı kırık benim gibi zayıf, aciz kullarına da diğer kulların gibi acı! Ey Allah'ım, biraz merhamet eyle! Bu yetim kalmış, zavallı yavrularıma acı! Hiç sabrım, takatım kalmadı!” diye ağlaya ağlaya yüreğini biraz boşaltır yine kendi vazifesine devam ederdi.

8. Bazen de hizmet ettiği yerlerden küçük düşürücü sözler işitir, eve aşırı üzgün dönerdi. Yavrularını avluya çıkarır, tek başına kalırdı. Ağlayıp feryat eder, Cenab-ı Hakk'a yalvararak gözyaşı dökerdi.

9. Zavallı anasının, çalışmaktan her döndüğünde kendisini güler yüzle karşılayan, güzel, tatlı sözlerle alnını okşayıp kendisine şefkat gösten hallerini görmeyip, onun yerine

annesini gözleri yaşlı, rengi sararmış olarak bulan zeki Alimcan oyunundan perişan bir halde ve krdeşi Hatice'ye sezdirmeyerek yavaşça kalkar, bahtsız annesini kapı önünden gizlice gözlerdi.

10. İçli sesler çıkaran Meryem'in, bir yandan acılı gözyaşlarını sildiğini, bir yandan da ağlamaya devam ettiğini gören yumuşak gönüllü Alimcan dayılmaz acılar içine düşer, koşarak annesinin yanına gelir, annesiyle birlikte o da ağlardı. Yaprak üzerindeki şebnem misali Meryem'in yüzüne damlayıp duran elemli gözyaşlarını küçük elleri ile silerken: "Anneciğim, niçin ağlıyorsun? Can anacığım, benden gizleme! Söyle diyorum, niye ağlıyorsun? Yoksa o kötü, kumarbaz babamı mı özledin? Kendin, babanız lazım değil, ben sizleri seviyorum dememiş miydin? Ayrıca niçin o kötü babamı özleyip ağlayacaksın ki? Gel, anlat anneciğim! Yoksa ben üzüleceğim! Çok özlemişsen büyüdüğümde kendim arar, bulur, getiririm. Şimdi bırak, haydi ağlama!" diye yalvarırdı.

11. Meryem kendisi için böyle üzülen, şefkat gösteren kucağındaki Alimcan'ın buğulu gözlerine bakardı. Babasının zulmüyle çocuk yaşta öksüz kalmanın hüznüyle bükülmüş boynuna sarılır, acı gerçeğin yüzüne damlayıp duran elemli gözyaşlarını siler, onu öper öperdi. Böylece hem kendini hem de Alimcan'ı avutmaktayken, Alimcan'ın olmadığını sezen, koşarak eve giren Hatice annesinin ve zavallı Alimcan'ın kanlı gözyaşlarına şahit olurdu. Koşarak annesinin arkasından yaklaşıp boynuna sarılırdı. Var gücüyle o da ağlar, Meryem'in yüzünden, gözünden, yanaklarından öper: "Anneciğim niçin ağlıyorsun? Söyle anneciğim, bir yerin mi ağrıyor, söyle anneciğim. O acımasız babam ölsün, o kötü babam ölsün. (Daha sıkı kucaklayarak) Ne olur anne ağlama diyorum! Anneciğim ağlama! Ey Allah'ım, ölsün babam, seni bu hallere düşürdüğü için! Ağlama anneciğim. Ben üzüleceğim, yeter artık. Biz de mi üzülelim? Yerlerimizi, evdeki eşyalarımızı satıp yiyen o kötü babamı hala özleyerek böyle ağlayacak mısın yoksa? Bırak artık, ağlama anneciğim! Terk edip giden babam gelebilir. Yeter artık." diye can havliyle yalvarırdı. Kaderin, elemli dikeniyiyle yaralı Meryem'in acılı gönlü Alimcan'ın tatlı, güzel sözleriyle biraz rahatlamışken, Hatice'nin içten ağlayışlarıyla acısı ikiye katlanırdı. Kederlenerek güçsüz kalan Meryem sabredemeyerek, her ikisini birden göğsüne basar, avazı çıktığı kadar ağlardı: "Ah evlatlarım! Vah yavrucaklarım! Çocuk yaşta yetim kalan kuzucuklarım! Dünyada sahip olduğum yegane varlıklarım! Babam saydığım Alimcan'ım, anam saydığım Haticeciğim! Babanızı özlediğimden ağlamıyorum, garibanlarım, kendi yuvalarında garip kalanlarım! Babanız ölmesin, sağ olsun. Ben sadece sizler özlersiniz diye ağlıyorum. Anneniz size kurban, kuzucuklarım! Ben ne yapağabeylirim, Allah'ın iradesi böyleyse. Padişahlar gün gelir köle olur, bizim gibi. köleler de gün gelir padişah

olur, çocuklarım. Kul olanın sabırdan başka çaresi yoktur. Ben sağ olduğum sürece sizi sıkıntıda bırakmam, bakarım. yeter ki sizler öksüz kalmayın. Ben sadece sizler için ağlarım, can yavrularım!” diye gönüllerini alıp onları avutmaya çalışırdı.

12. Bu arada hayırsız evladının dert ve hasretiyle uzun gecelerini sabah etmiş, gözü henüz almışken bu üç zavallının feryatlarıyla uyanmış acılı Rüzvan, zayıf vücudunun kuvveti ve dermanı, evinin yegane reisi Meryem’in kucağına girmiş, ağlamakta olan her iki torununun ağlayışına dayanamaz, koşarak gelir, her ikisini de bağrına basar, Meryem’i odadan çıkarırdı. Garip torunlarına bakarak: “Ne oldu sizlere, can evlatlarım? Niye ağlıyorsunuz? Babanız yaşıyor. (Gözyaşlarını silip) Ananız yaşıyor. İşte ben de varım, büyük bahçeli evimiz de var. Bize ne oldu ki ağlıyorsunuz? Dinine düşkün kadınlar Allah’a yalvarırken böyle ağlarlar. Anneniz babanız için ağlamıyor, belki Allah için ağlıyor. Eee yeter, yoksa başımı alır giderim ve bir daha da dönmem. Can yavrucaklarım, hadi beni üzmeysin!” deyip onların acılarını güçlkle dağıtırdı. Böyle acı dolu günler sadece bir kez değil, yoksulluktan dolayı haftada veya ayda birkaç kez olurdu.

Alimcan’ın Hali

13. Alimcan, fakir olduğu için ya da annesi Meryem’in güzel terbiyesiyle büyüdüğü için dışarı çıktığında kendisine benzeyen yoksulların elinden tutar, onları gezdirirdi. Kendisinden küçük çocuklara elinden geldiğince şefkat ve merhamet gösterir, kendinden büyük kişilere de saygılı, ahlaklı davranırdı. Onları gördüğünde önlerinde eğilip, tevazuyla selam verirdi. Patparak, dasta, ceviz, cahar, poçak gibi ecelin tuzağı, günah oyunlara karışmadığı gibi bunları oynayan çocuklara da yaklaşırmadı. Daima cami, medrese gibi dini ve milli ibadet yerlerinde bulunurdu. Babası Abdülkahhar’ı tanıyan kişileri hayretler içinde bırakıp her birinin sevgisini ve takdirini kazanmanın yanında ona ümit bağlarlar, onlarda büyük işlerde beklentiler oluşturmırdı.

14. Evde olduğu zamanlar da ise, evlerdeki hizmetçilik işini yeni bitirip gelmiş bahtsız Meryem’in dertli yüreğini biraz rahatlatmak için kitap okurken bulur, yanına gelip oturur, yanibaşında onu dinlerdi.

Bir söz

15. Ülkemizde, şefgatlî, yardımsever zenginlerimizin ücretini karşılayabeyleceği, bu şekilde yetim ve fakir çocukları okutabeylecekleri bir okul malesef yoktur. Alimcan gibi zeki, anlayışlı ve döneminin aydını olarak yetişecek bir değil, belki milyonlarca fakir evladımız malesef ilim ve irfandan mahrum kalmakta, cehalet, fitne ve kötülük gibi

karanlık işlerde ilerleyerek ayaklar altında perişan olmaktadırlar. Bu durum hiçbirimizin dikkatinden kaçmamalıdır.

16. Bahtsız Meryem Alimcan'ın ilme böyle arzulu olmasından çok mutlu olmaktadır. Aradığı mutluluğu ve kaybettiği huzuru tekrar kazanacağına tereddütsüz inanmakta ve bir an önce Alimcan'ı okula verme arzusuyla yanmaktadır. Yalnız yukarıda bahsettiğimiz okullar olmadığı için ve öğretmenin ücretini karşılayacak bohçayı fakirlikten dolayı hazırlayamadığı için kahrolmaktan başka yapağabeyleceği bir şey yoktur.

Alimcan'ın Okula Başlaması

17. Aradan çok geçmemişti. Yeni usul okullarından birinde okuyan, başka bir mahallede yaşayan, Sağabeyrcan adlı fakir birinin oğlu olan Ahmedcan, Alimcan'la arkadaşlık yaparken onu bir gün kendisinin okuduğu okula götürür.

18. Bu günün millet bahçesine yeni konan bu bülbülün, oturma ve kalkmada gösterdiği terbiye ve tevazu muallim hazretlerinin dikkattini ve taktirni celbetmişti. Farklı konularda sorduğu sorulara Alimcan'ın verdiği ince, anlamlı cevaplar asıl soyunun yüceliğini gösteriyor olmasına karşın bugün, bir zalim yüzünden böyle fakir hallerde oluşunu, üstündeki eski elbiseleri ve hüznü halleri göstermekteydi.

19. Alimcan'dan büyük beklentiler içine giren muallim hazretleri Ahmedcan'la ikisini odasına çağırıp hakkında ayrıntılı bir şekilde bilgi alır.

20. Ahmetcan söze başlayarak: “Bu kişi benim arkadaşımdır. Bizim mahallemizin yakınında oturan Abdulkahhar adındaki zenginin oğludur. Babası önceden çok zenginiken sonradan tüm zenginliğini harcamış ve evini terk etmiştir. Şu an kendisinden haber yok, nereye gittiği belli değil. Arkadaşım tek başına çalışıp onu bakan annesinden eğitim almaktadır. Zaten ben de çaresizdim, sizin yüce şefkat ve merhametiniz sayesinde, parasız okumaktaydım, şimdi de affınıza sığınarak başka bir yük olarak bu arkadaşımı getirdim size.” diye cevap verir.

21. Bu arada Alimcan'ın zalim, kumarbaz babasının adını ve fakirlik damgasını işitmesiyle akıttığı gözyaşları sararan yüzüne damlamaktaydı. Alimcan, perişanlık, kimsesizlik ve çaresizliğini anlatırcasına nazik başparmağının uçunu dişlemekteydi. “Öğretmen ne der acaba, ya zavallı deyip okutmazsa!” diye düşüncelerle yarı ümitli yarı ümitsiz halde gözü yaşaran zeki Alimcan'ın halini anlayan muallim hazretleri Ahmetcan'ı okula gönderir. Yalnız kaldıktan sonra, Alimcan'ı yanına alıp, alnını ve sırtını okşadı. “Oğlum, Alimcan senin baban gelene kadar ben sana baba olacağım; kitap, defter, kalem,

davet (kayıt daveti ve parası) ve okuman için başka gerekli olan her türlü eşyayı kendim öylece parasız karşılayacağım, oğlumdan da ziyade görüp seni eğiteceğim, okutacağım. Hatta para gerekirse onu da vereceğim. Benim evlatlığım olacaksın. Her gün, sabahleyin gelirsın, beraber çay içeriz (kahvaltı yaparız.), sonra okula gider, arkadaşlarınla derslerini görür, sonra da evine gidersin. Ben sana tüm çocuklardan daha fazla sevgiyle yaklaşacağım. Arada bir sana iyi elbise, mes ve keşf ayarlayacağım, olur mu Alimcan?” dedi. Güneşin bulut arasından parlaması gibi çehresi aydınlanan, gonca gibi hasretten dökülmekte olan dudakları dört günlük ay gibi gülümseyen zavallı Alimcan’ın muallim hazretlerinin iltifatına o kadar sevinmesi sadece muallim hazretlerini değil, belki taş yürekli bile canını feda etmeye heveslendirirdi. Ardından muallim hazretleri neşelenen Alimcan’la birlikte okula gitti, onu Ahmetcan’ın yanına oturttu, eline kitap, kalem gibi okuma malzemelerinden bazılarını verip diğer öğrencilere bakarak: “Hey öğrenciler beni dinleyiniz: (Alimcan’ı göstererek) Bu Allah’ın bana verdiği evladımdır. Her biriniz bana bir derece saygı gösteriyorsanız işte bu oğluma on derece saygı göstereceksiniz. Eğer aranızda ona eziyet edildiğini öğrenirsem, o kişileri on gün boyunca okuldan uzaklaştırırım...” diye diğer öğrencileri uyardı. Muallim Hazretleri, Alimcan’ın gönlünde kalıplaşmış olan babasızlık ve yoksulluk duygusunu kaldırıp, okula heveslendirmek için gerekli her bir inceliği gösterir. Bir ders işledikten sonra ardından ona izin verir. Babasızlık, yoksulluk zindanından tamamen azat olan Alimcan hemen kitaplarını göğsüne basarak, ayakları birbirine çarparçasına evine koşar. Evde ise ağabeysinin kaybolduğunu fark eden Hatice çayı Ruzvan’a bırakarak annesi yanına koşar. Henüz işini yeni bitirip dönmüş ve kasede kalan soğumuş yemeğini yiyeyim diyen talihsiz Meryem’in yanına, gözüyaşlı bir şekilde gelerek: “Ağabeym yok, hala da gelmedi.” diye ağlar. Meryem elindeki yemeği bırakıp, örtüsünü alır ve Hatice’den önce eve koşar. Arkadaşı Ahmetcan’ı, Ahmetcan’ın ona yaptığı yardımları annesine ve Hatice’ye anlatmak arzusuyla eve getiren Alimcan, istikbal ve geleceğini en önde gözetken aziz, kıymetli misafirini buyur edip içeri alacaktı. Hoş sözler ve tatlı yiyeceklerle onları sevindirecek olan Meryem ve Hatice’nin evde olmadığını görünce Ahmetcan’a üzülerek bakıp bahçede öylece kalır. Diğer taraftan Alimcan’la birlikte eve giren Ahmetcan’ı uzaktan gören talihsiz Meryem yavaşlar ve rahatlar. Hatice’ye dönerek: “İşte Alimcan! Oh Allah’ım, çok şükür.” der. Hatice ise: “Geldi mi anne, ağabeyciğim?” diye sorar. Her ikiside aceleyle ayakları titreyerek Alimcan’ın ardından içeri girerler. Ayak seslerini duyan, meyus Alimcan’ın yüreğine biraz güç gelir ve arkadan gelen Meryem’in kucağına kendisini atar: “Anneciğim geldi.” der. Meryem onu yanaklarından öpüp: “Vay kuzucuğum, neredeydin? Yüreğim parçalandı,

canım Alimcan'ım." diyerek boynuna sarılır. Dertli Hatice: "Vay ağabeyciğim, nerde kaldın? Dermanım kalmadı ya." diye bu şekilde birbirleriyle halleşirler.

22. İkinci sınıf öğrencisi olan Ahmetcan, anne ve kızkardeşin Alimcan'a bu kadar şefkatli davranmaları ve böyle ilgiyle yaklaşımlarından çok etkileniyor, onları şaşkınlıkla izliyordu.. Alimcan'ın yüzüne hasret kalan Meryem ile Hatice Ahmetcan'a da aynı ilgi ve şefkatı gösterip içeri buyur eder, yırtık sofrayı serip yorgan arasında sakladığı ekmek parçalarını önlerine koyar. Ahmetcan'a bakarak: "Buyur Alimcan'ımın arkadaşı." Hatice çay getirir, doldurur ve uzatır. Hatice'nin "Ağabeyciğim sizin arkadaşınız mı?" diye tatlı diliyle ilgisini göstermesinden de etkilenmekte ve kendi anne babasının kıymetini şimdi daha iyi anlamaktaydı. Artık biraz önceki çekingenliğinden tamamen kurtulan Alimcan koynundaki kitapları yanına koyar ve "Buyur arkadaşım ekmekten al." diyerek arkadaşlığını gösterir.

23. Ah bu dört kişinin bu fakirlik içinde bile birbirlerine gösterdikleri sevgi ve muhabbeti yazıp anlatmaya kalemim bile tamamen acizdir.

24. Okuma hevesiyle yanıp tutuşan Alimcan'ın birden elinde kitaplarıyla gelmesiyle çok mutlu olan Meryem nasıl olduğunu anlamak için: "Canım Alimcan'ım bu kitapları nerden aldın, kim verdi?" diye sorar. Alimcan'dan önce Ahmetcan: "Alimcan'ı benim okumakta olduğum okula başlaması için alıp götürmüştüm. Değerli hocama: 'Bu kişi de okuyacak' dedim. Bana güvenip bu kitablari verdiler. 'Hemen yarından başlayıp beraberce okula gideceğiz.' dedi." Muallim hazretlerinin lütuf ve yardımlarını da anlatıverdi. Okul ihtiyaçlarını karşılamaya bile yoksulluktan aciz kalan Meryem bir şey söylemeye zeki Alimcan'dan çekinip: "İyi, Allah hayırlar versin! Sabahleyin buraya gel, sizi hazırlayıp gönderirim." deyip Ahmetcan'ı gönderir.

Diğer taraftan biçare Ruzvan Alimcan'ın geç kalması üzerine Meryem'den çekinerek, örtüsünü örtüp, Alimcan'ı aramak için sokağa çıkmıştı. Sokakları arayan fakat bulamayan zayıf Ruzvan endişe içinde, gözyaşlarıyla eve dönmek zorunda kalır. Alimcan'ı Meryem'in yanında görünce koşup kucağına alarak: "Vay yavrucuğum, neredeydin, aramadığım yer kalmadı." diye heyecanla sorar, Meryem olayları Ruzvan'a anlatarak kaygısını giderir.

Alimcan'ın Ertesi Gün Okula Başlaması

25. İki yavrusunu yetiştirmek için eşyalarının, düğünlerde giyeceği cübbe, gömlek ve düz yüzük dışındakilerinin tümünü satıp harcayan çaresiz Meryem yarınki okul ihtiyaçlarını nasıl gidereceğinin acizliğiyle derin düşünceler içindeydi. Biraz düşündükten sonra, ilmin değerini bilen akıllı Meryem geride kalan o üç eşyasını da satıp Alimcan'ı okula yazdırmaya karar verir. Alimcan'dan gizli olarak kendisinin gençlik yıllarında beraber okuduğu iffetli, yakın dostu Halime Hanım'ın yanına gidip başından geçen işlerin her birini anlatır, o eşyalarını Halime Hanım'a teklif edip biraz para ister. Halime Hanım'ın kendisi zengin değildir, fakat sahip olduğu ilminin yüceliği ve Meryem'in anlattığı vahim durumunu bildiği için taşıdığı engin merhamet ve şefkat duygusuyla bohça ihtiyaçlarını karşılıksız karşılar, teklif ettiği eşyaları almayıp, geri verir. Evine neşeyle dönen Meryem gece anası Ruzvan'la bohçayı hazırlar, Alimcanı yıkayıp, yeni olmasa da yıkanarak beyazlatılmış, yamasız elbiselerini giydirip yatırır. Ardından Meryem ile Ruzvan'da uyumaya giderler. Vakit ilerleyip sabah açmaya başlayınca Meryem'le Ruzvan kalkıp ibadetleri, diyanetleriyle meşkul olurlar. Anası ile kalkmaya alışmış dertli Hatice günlük ev işlerini yapmak için erkenden kalkıp kahvaltı hazırlamaya koyulur. Diğer taraftan Ahmetcan'da yürüyüp gelir. Okuma iştiağı ve sevgisiyle gecesi bir türlü sabah olmayan, neşe ve hayaller içinde uzun bir süreden sonra ancak uyuyabilen Alimcan'ın yüzüne düşüp duran sıcak güneş ışığından ya da uykusunda kendisine görünen gerçek dostu Ahmetcan'ın: "Kalk, okul vakti geldi, hala yatıyor musun?" diye seslenmesinden, birden irkilip uyanır. Kahvaltı içip oturan Ahmetcan, Hatice ve Meryem anasını görünce koşarak, elini yüzünü yıkar, gelip oturur, kahvaltılarını yaparlar. Kahvaltıdan kalkan Meryem bohçanın birini Ruzvan'a birini Ahmetcan'a kaldırarak onları okula gönderir.

Alimcan'ın Okuması

26. Alimcan, yaşı küçük olmasına rağmen anası Meryem'den aldığı terbiye ve okumaya olan arzu ve iştiağından namazdan önce kalkar, abdestini alır, küçücük sarığını sarıp mescite giderdi. Cemaatle namazını kılar, kapıdaki tüm kafşları düzeltirdi. Mescidin ana kapısına çıkar, orada bekler, arka arkaya çıkan kişilere, kolunu kavuşturarak hürmetle selam verir, ahlak ve hürmetini kusursuz şekilde gösterirdi. Namazdan çıkan kişilerin mübarek, tertemiz nefeslerinden dua alan Alimcan eve geldiğinde de Ruzvan'a, Meryem anasına ve avluyu süpürüp kahvaltılarını hazırlamakla meşkul, şefkatli Hatice'sine selam verirdi. Süpürgesini alır, çıkıp bahçeyi ana kapıdan ta komşu kapısına kadar süpürürdü. Ardından içeri girer, anneleriyle kahvaltısını yapardı.. Bazen kahvaltı sırasında sofradaki

ekmeklerin yumuşaklarını bırakıp, bayatlarını alan Alimcan'ın hareketlerini izleyen bahtsız Meryem'in ciğerleri yanardı. “Bu da bayat, kuru diyecekmiş gibi olur, gözü kurur, başı döner, içindeki ah yüküyle gözü yaşla dolardı. Zalim Abdulkahhar yüzünden yüreğinin parçası, gözünün ak ve karası olan yavrularının, böyle fakir kalmaları ve babaları yaşamasına rağmen yetimlik belasına müptela olmalarına ve lezzetli yiyeceklerle beslenememelerine bağı yanar, gözünden damlayan zehirli gözyaşlarını elindeki çayına katarak içerdi. Alimcan'ın halinden Meryem'in gözyaşlarından haberi olan Ruzvan'sa baş belası oğlunun zulmüne uğrayan bu kuzucuklarından utandığı için: “Alimcan oğlum, ekmek sertse kaseye doğra. Hatice daha fazla çay koysun, daha güzel olur.” derdi. Bahtsız Ruzvan'la Meryem'in utandıklarını anlayan zeki Alimcan: “Yok anneciğim, benim taze ekmek yemek arzum yok. Sabah vakti sert ekmek yemek sünnettir; ayrıca sağlığın korunmasına uygundur, derdi. Arkadaşlarımla kitabında gördüm hem değerli hocamızın da ağzından işittim. Onun için daha katısını ararım. Büyüyüp zengin olursam taze ekmekler de çoğalır. Yeter ki şu an biz ilmimizi artıralım. Anneciğim yumuşak ekmeğin bulunması kolay, fakat ilmin bulunması oldukça zordur. Siz benim sert ekmek aramamın sebebini bilmiyorsunuz, onun için çok kaygılanmayın. Hem biz daha genciz. Sizler dururken benim yumuşak ekmem yemem büyük ayıp, anneciğim.” diye anlamlı, tatlı sözlerle her ikisini de utançından çıkartmakta, büyük umutlar beslemelerine vesile olmaktaydı. Kitaplarını kucaklayıp, yolun kenarlarından, terbiyeli bir şekilde okula giden Alimcan, gördüğü insanlara selam verir, kendisini ilk kez görenleri bile ahlak ve terbiyesiyle kendisine hayran bıraktırırdı. Okulun kapısına gelen Alimcan ayağındaki kaşfinin pis yerlerini temizleyip içeri girerdi. Ayağındaki lastik ayakkabı birilerinin eskisi olsa bile, anamın gücünün sayesinde gelen bu yırtık ayakkabı, karşısında duran para ile alınan zengin çocuklarının yeni ayakkabılarından daha çok değerlidir der gibi ihtiyatla yukarıya koyar, okulda biri olsun olmasın selam verir, girer ve sırasına otururdu. Bazen sabah erken geldiğinde ilme sevdalı Alimcan derslerini tekrar eder, sonra etrafındaki harita ve şehir resimlerine bakıp neşelenir, havada ayaklarını top top birbirine vurarak oynardı. Kendi kendine eliyle gösterip: “İşte Alimcan, ah, burası ne güzel bir yerdir? Ne kadar bu dünyanın bahçesidir, cennetidir desen yeridir. Beyaz evler, tertemiz sıralar, yazmak için gerekli yazı tahtaları, hesap için abaküsler, izlemek için güzel haritalar... Bunların tümü sadece ilim edinmek için hazırlanmış. Dünyada ilim kadar aziz, ilimden daha lezzetli, şirin nimet var mı? Hayır, elbette yoktur. Böyle ilim veren kişiler padişah köle, zengin fakir olsun böyle yüce bir yerde hepsi de birdir. Bu sıralarda oturup okuyan kişiler elbette akıllı, zeki, değerli kişilerdir. Çünkü dışarda aylak aylak gezen, okuma yazma bilmemesine

rağmen gününü boş geçirenlerin hiçbirinin bu yerlerde yeri olamaz! Elbette onlar kötü, bahtsız kişilerdir. İyi olsalardı, aziz ömürlerini dışarlarda faydasız işlerde boşa harcamada ısrar etmez, böyle yerlerde huzur içinde olurlardı. Eğer benim gibi ilmin tadını almış olsalardı, ilimden başka hiçbir şey istemezlerdi. Buralarda eğitim gören kişiler nasıl alim, nasıl ahlaklı, akıl ve faziletli, nasıl insaf ve merhamet sahibi kişiler olacaktır! Ah şöyle yüce yerlerde anne babalarımızın göstermedikleri ilgiyi gösterip ve onların konuşmadığı güzel sözlerle terbiye ve ahlak öğretilip, dünya ve ahirette izzetli ve saygıdeğer olmamız için gece gündüz hizmet eden böyle öğretmenlerimiz ve gerçek manevi babalarımızı dışlayıp, iki dünyanın şerefi olan ilimden tamamen mahrum, dışarlarda başı boş, aylak aylak dolaşan, bir parça ekmeğe muhtaç, bilgisiz, gayretsiz, himmetsiz cahillere insan demek olur mu? Hayır, olmaz elbette. Tüm zamanını semaverci, fırıncı, kumarbaz, hırsız, çöpçü, aşçı, bekçi, meşkapçı, eşekçi ve bunlara benzeyen alt seviyedeki işlerle geçirenlere sorun, hiçbiri okumamıştır. Okuyan insanlar genç olsalar bile okullarda öğretmen, reyonlarda, alışveriş merkezlerinde, güzel yerlerde yönetici olan; güzel giyinen, başlarına büyük sarıklar takmış, her yerde izzet ve saygı gören insanlardır. Okumayan adam her ne olursa olsun okuyan adamın gördüğü saygı ve hürmeti asla göremez. Böyle bizim değerli öğretmenlerimiz gibi okuyan kişiler daima bize güzel sözler eder ve nasihatler verir. Durumu kötü olanlara, bana yapılan gibi, şefkat, merhamet ve mürüvvet gösterir, iyi eğitim verirler. Öğretmen olmayanları da, eğer güzel okutup, müslümanlığı öğretiyorlarsa onlar da hayr hasenatla fakirleri sevindirirler. Fakat okumayan adamlar, ne kadar zengin olurlarsa olsun, acımasız ve insafsız olup bizim gibi fakirleri horlar, azarlar, ağır hakaretlerle herkesin gönlünü kırarlar. Öyle ya, tüm bunlar okumadıklarından oluyor! Okuyan adamlardan çok gayret etmeyenleri, işsiz kalanları da en azından mescitlerde hoca ya da imam oluyorlar. Bu benim babam ne kadar zalim, cahil, sözleri zehir biridir! Okumadığı için hayatımızı kumar ve ona benzer kötü işlerle perişan etti, zavallı anamı, anneannemi, Hatice ve beni terkedip gitti. İşte annem, kendisi okuduğu için, ben de okuyayım diye ne eziyetler çekiyor, beni böyle yerlere gönderip okutuyor. Babamın halini düşünüp kendime ders almam, böyle yerlerde olduğum için aldığım her nefeste bin şükür etmemi, asla boş durmayıp daima okumamı gerektirmektedir. İki üç yılda okumayı yazmayı öğrenip, ben de okumuşlar arasına girsem, üstüne bir iki yıl okuyup öğretmen çıksam, bir okula öğretmen olup böyle okullarda hocalarım gibi altmış yetmiş çocuğa ders versem, bana da çocukların babaları şeref verseler, bana benzeyen çaresiz, fakir çocukları okutup, onları mutlu edip dualarını alsam, kısa bir zaman içinde zengin olsam, zavallı annemin ve anneannemin üstlerini güzelleştirsem, odun, un, yağlar alıp versem, anneciğim

ne kadar mutlu olurdu, böyle güzel olmaz mı? Zenginlerinin evlerine girdiğim zaman fakirliğimden iğrenirler ve gözlerine itten de daha aşağıda görünürüm. Kovmasalar bile asık suratla azarlayıp dururlar.

Dolayısıyla tüm bunlardan anladım ki, böyle güzel yerlerde eğitim görmeyeni adamdan saymamaktadırlar. Onların nezdinde dünyada zengin kişilerden başkası adam değil. Hayır, benim buna üzülmem gerekmez. Ben okuyup alim, molla, zengin olduğumda o hor görenler kendileri rezil olup, utanıp kalacaklar. Eğer gördüğüm karagünleri ve çektiğim eziyetleri unutmayıp okursam bugünleri nasip eden Allah'ım merhamet edecek ve o dilediğim güzel günleri gösterip, muradımı yerine getirecektir. Benim hızlı şekilde okuyup öğrenmem, arkadaşlarıma bakmadan okuyabilmem lazım.” diye küçük, pamuk gibi ellerini birbirine vurup, ayaklarını da pat pat yere vurur, sevincinden yerinden kalkardı. İşte bizim küçük Alimcan bunun gibi ince, akli selim düşüncelerle okumaya arzusunu artırır, arkadaşları gelene kadar derslerini tekrarlardı. Arkadaşları gelince de, günlük ödevlerini yapmaya, bilgisini artırmaya devam ederdi. Hiçbir çocukla hiçbir konuda tartışmaz, kavga etmez, kavga için neden arayan çocukları tatlı sözlerle kendisine dosy yapardı. Teneffüs aralarında çocuklara katılmaz, onlar gibi bağırıp oynamaz, okul içinde oynayan çocukları izler, ahlaklılarından ahlak öğrenir; ahlaksızlarından da ibret alıp dururdu.

27. Alimcan öğretmen hazretleri konuşma yaptığı zaman pür dikkat, itikat ve ihlasla dinlerdi. Çocuklar evlerine dağıldığı zamanda Alimcan, öğretmen ve halife (yardımcı öğretmen) hazretlerine bilmediği derslerle ilgili sorular sorardı. Alimcan'ın okuma ve öğrenmeye karşı bu büyük ilgisine karşı öğretmen hazretkleri de sabırsızlık göstermez, hatta onun çalışmasından mutlu olur, öğrenmesi için tekrar tekrar ders verirdi. Böylece dersten gönlü huzur bulan Alimcan, öğretmen hazretlerinin iltifatlarından dolayı okumaya olan ihlası daha da artar, yavaşça evine dönerdi. Evin bazı işlerini gördükten sonra boş kalan gayetli Alimcan, bazı çocuklar gibi patparak, dasta, yangak (Ceviz oyunu) gibi bozuk ve yoldan çıkartıcı oyunlarla hiç meşkul olmaz, abdestini alır, ikindi ve akşam namazlarını mescidde kılar, uykusu gelene kadar da ödevlerini yapardı. Uyuyana kadar yorkanın içinde ezberlediği derslerini iki üç defa tekrar eder, öylece uyuyakalırdı.

Alimcan'ın Birinci Sınıftaki Sınava Hazırlanması

28. Alimcan kendini düğün, merasim, gezi, ulak (Atlıların ortadaki keçiyi almaya çalıştıkları oyun) gibi para harcatacak işlere yaklaştırmamış, o tür yerlere ayak basmamıştır. Koca bir kış tamamen okuma yazmayla geçiren, ictihat ve gayret gösteren

Alimcan, nisanın sonundaki özel sınavda arkadaşları arasından sadece kendisi mükemmel başarı gösterip birden ikinci sınıfa geçmişti. Hatta 25 Mayıs'ta olacak sınava da ikinci sınıf derslerinden hazırlanmaya başlamıştı.

29. 25 Mayıs olduğunda, 26'sına sınav meclisi için bastırılmış davetiye kağıdı, boş kalındığında muallim hazretleri tarafından kontrol ettirildi, ardından muallim hazretleri çocuklara genel hitap edip, sınav hakkında gerekli her şeyi söyledikten sonra: "Ey çocuklar, dinleyin, her biriniz gayret ve mücadeleyle okuma yazmaya cesurca devam ettiniz. Aferin! Fakat ben hiçbiriniz için, hiç kimse için Alimcan gibi gayretli ve iradeli çalıştı, diye söyleyemem. Çünkü Alimcan, işte iki dönem dolmadan ikinci sınıfa geçti, ayrıca 17 Ocak'tan bu güne 35 gün içinde gördüğü ikinci sınıf derslerinde de malumatı vardır, diye söylersem yine yalancı olmam. Dolayısıyla yarın meclisin huzurunda en başta bizim şerefimiz ve övüncümüz olacak kişi Alimcan'ın kendisidir. Keşke sizler de Alimcan gibi bu kısa zamanda çalışıp eksik taraflarınızı düzeltseniz. Ta ki başınızda size göz kulak olan, okumanıza yardımcı olan, geleceğinize böyle katkıda bulunan büyüklerinizin gönülleri kalmasa, bizim de onlara karşı yüzümüz kızarmasa, olmaz mı?" diyerek sözlerini tamamladı.

30. Ah biz gelelim Alimcan'ın haline. Muallim hazretlerinin lütuf ve merhametlerine Alimcan çok sevinmiştir, diye düşünmek yanlışır. Zira, babası Abdulkahhar adına verilen davetiye eline geçtikten sonra: "Senin baban kim, sınav günü başında kim olacak? Seni törende kim temsil edecek? Senin başarını kim taktir edecek? Bu çocuğun babası hangisi acaba gibi sorulara cemaatin içinden kim gösterilecek?" diye düşünüyor ve bu ruhsuz kağıdın sessiz ifadelerini okudukça kederleniyordu. Muallim hazretlerinin konuşma arasında yine: "Babalarınız, babalarınız" diye tekrar eden seslenmelerinden tamamen kendini kaybedip, yüreği titreyen, bağı ezilen, gözü zehirli yaşlarla dolan Alimcan, "İmdat!" diye bağırmaktan utanıp, bin bir güçlkle kendisini eve attı. Mesleklerine bakıldığında, muallim hazretlerinin idaresindeki bu yerde Alimcan gibi birkaç babasız, yaralı, yetim, fakir talebelerin dikkate alınmaması, diri yetimlik, babasızlık acısını henüz unutmuş bu zavallı yavrucakların güçsüz başlarının makasla yeniden kesilmesi gibi ellerine davetiye verilip, söz arasında "Babalarınız" denilerek suçları yüzüne vurulması, yaralı bağırallarının perişan edilmesinin tesiri büyük olsa gerek. "Suç-name!"yi cebine koyup, bin bir azapla evine gelen, halsiz, Alimcan, bu durumdan habersiz, Hatice'ye: "Başım ağrıyor." diyerek kitaplarını bırakıp, her gün yaptığı işlere hiç dokunmadan, evin köşesinde duran yırtık yorganı açmadan, üstüne, acı bir ah diyerek kendini attı. Şefkatli, acılı Hatice canından çok sevdiği Alimcan'ı bu halde görünce

kendini kaybederek: “Ah ağabeyciğim, ne oldu?” deyip Alimcan’ın yanından ayrılıp annesinin yanına koştu. Arkadaşı Halime Hanım’ın yanında sohbeti yeni başlayan ve birazcık neşelenen bahtsız Meryem, “Anneciğim, Alimcan’ın hastalanarak eve geldi ve düştü!” diyen, gamlı sesiyle ağlayan, baştan ayağa hıçkırarak titreyen, perişan haldeki Hatice’yi görünce birden can kafesindeki ruh kuşu uçtu. Baş örtüsünü ters örtüp: “Vah Alimcan’ım, bahtım karardı!” diyerek evine koştu. Diğer taraftan, Hatice’nin sesini duyup çilehanesinden koşarak çıkan Ruzvan, Alimcan’ı alıp, bağrına basıp, yüzünü okşadı: “Vah kuzum, ne oldu canım yavrum, nenen ölsün!” diyordu. Aklı başından uçan, kendi kendine: “Ah Alimcan’ım, annen ölsün!” diyerek içeri giren bahtsız Meryem Ruzvan’ın kucağından çığırparası, gözbebeği olan Alimcan’ı alıp bağrına bastı. Başına, ellerine, şakaklarına dokunup, boynuna sarıldı. “Vah Alimcan’ım, annen ölsün! Ne oldu? Söyle, kim dövdü? Neren ağırıyor canım?” diye dayanılmaz bir şekilde büründü. Halleri perişan Meryem, Ruzvan ve Hatice’yi biraz sakinleştirmek için Zeki Alimcan: “Hiçbir şey olmadı, sadece başım ağırıyor. Anneciğim korkmayın, iyileşirim.” diye gönüllerine su serpti. Yürekları biraz sakinleşen Hatice, Meryem ve Ruzvan Alimcan’ı yatırarak, yemek yediler, namazdan sonra da uyudular. Geceyi acı içinde sabah eden bahtsız Meryem Alimcan’ın yüzüne baktıktan sonra biraz düşündü, bir şey yediyse o mu dokundu acaba diye Alimcan’ın cebine elini attı. Davetiyeyi bulur: “Abdülkahhar Efendi cenablarına, 26 Mayıs’ta ... günü, saat 8-12’ye kadar... mahallesinde ilkokul talebelerinin sınav toplantısına lütfedip teşrif etmelerini, kemali aczü niyaz ile rica ve temenni ederim.” ifadesinden durumu anlar bahtsız Meryem. Büyük gamlar altında ezilen, fakirlikten hasta düşen, zalim, nasipsiz babanın yüzünden perişan olan, okuma umudunu yitirip, gariplik yastığına yaslanan Alimcan’ın yoksullukla girip yetimlikle çıkan soğuk nefesine yüreği parçalansa da, içi kan ağlasa da bu derdin devasına kendisi de tamamen acizdi. Davetiyeyi alıp annesi Ruzvan’ın yanına geldi ve her şeyi anlattı. Kalbi parçalanan Ruzvan: “Ben şimdi hocanın yanına giderim. Ne diyecek acaba?” diyerek doğru hocanın yanına vardı. Hocayı çağırıp durumu anlattı. “Davetiye” verirken bu durumu aklına getirmeyen muallim hazretleri çok pişman olur, saplanmış oku çıkarmak için tedbir almaktan başka çaresi olmadığını anlar. Orta boyda iki adet elbise çıkarıp Ruzvan teyzeye verir. “Siz bunları alın, sınav günü bohçanın üstüne koyar getirirsiniz, Fakat sakın Alimcan’a göstermeyin!” der. Ayrıca “Ben de biraz sonra size gelip Alimcan’ı alıp buraya getiririm.” diyerek Ruzvan teyzeyi gönderir.

Alimcan’ın yüzünden gözünü ayırmayan bahtsız Meryem, annesi Ruzvan’ı görünce koşarak yanına geldi. Ruzvan her şeyi anlattı, muallim hazretlerinin gösterdiği merhameti anlattı ve birazdan geleceğini söyledi. Bir yandan Cenab-ı Hakk’ın yardımına şükredip,

diğer taraftan muallimin merhametinden çok memnun kalan bahtsız Meryem elbiseleri topladı, muallim hazretlerinin ağırlanması için Ruzvan'ın odasını hazırladı. Sınav hazırlığı telaşından kurtulup huzur bulan bahtsız Meryem için iki güçlük, çıkış yolu olmayan sıkıntı oluştu. Birincisi, birazdan gelecek olan muallim hazretlerini ağırlamak için gerekenler, ikincisi de sınav “bohçası” için lazım olan malzemelerdir. Misafiri ağırlama ihtiyaçları için ne yapacağını şaşırان bahtsız Meryem en az, beş on ekmek bulması gerekiyordu. Avlu ortasında çaresizlik içinde gözleri nemli kalmıştı. Acizlerin halinden her an haberdar olan gerçek yardımcımız Cenab-ı Hak, Meryem'in halinden de haberdardı. Alimcan'ın rahatsızlığından haberdar olan Halime Hanım, bir tabakta yağlı patir (Tandırda yapılan tereyağlı ekmek), bir tabakta da şirbiriç (Sütlaca benzer yemek) yapmış, Meryem ile Alimcan'ın halini sormaya geldi. Bu işin Cenab-ı Hakk'ın lütf ü keremiyle olduğunu bilen Meryem elindekileri aldı, dostuyla hasbihal ettikten sonra onu Alimcan'ın yanına davet etti.

Diğer taraftan muallim hazretlerine eşlik eden Ahmetcan girer ve “Muallim hazretleri geldiler.” diye Meryem'e haber verir. Meryem Halime hanımı içeri götürür. Sınavdan geri kaldığına üzüldü, gözyaşlarını sel gibi akıtıp, umutsuz şekilde tavana bakıp yatan Alimcan'ına muallim hazretlerinin geldiğini söyler: “Kalk canım! Hocan hazretleri gelmişler. Babaannenin evine götür.” der. Muallim hazretleri ismini duyan Alimcan sıçrayarak kalkar ve kapıya çıkar. Babasından daha çok terbiye aldığı ve asıl babası olarak saydığı manevi babasını görünce ona bu teveccühüne karşın fakirlikten dolayı hizmet gösteremediğı, muallim hazretlerini gerektiğı gibi ağırlayamadığı için ya da tatlı söz ve nasihatlarıyla her zaman mutluluk ve istikbalini düşünen, ilim ve kabiliyetlerle yetişmesini sağlayan hocasının verdiği “Davet”e üzüntüsünden, gidemediğine pişman olduğu için çok utanmaktaydı. Din ve millete saygısından büyük başını küçük kılıp gelmiş, kapı ağzında duran muallim hazretlerini görünce, akıllı Alimcan'ın utancından selamla birlikte gözlerinden dertli yaşlar damladı. Hocasına yaklaşıp, ellerinden öptü ve eve davet etti. Alimcan'ın zekasından etkilenen muallim hazretleri ise lafı değıştirdi: “Neden okula gelmedin?” sorusunun yerine onun ellerinden tuttu. Alnını okşayıp: “Oğlum Alimcan, benim gözüm senin dışındaki öğrencileri görmüyor, senin dışındakilerin sözlerini kulaklarım işitmiyor. Diğer çocuklar beni kaç kez evlerine çağırıp ziyaret verdiyseler de onların senin evin kadar değeri olmadı. Çünkü bizim bekamız sana benzeyen akıllı çocukların akıllı ve ilmi iledir. Bak, bugün gelmediğın için merak edip kendim geldim. Alimcan hastadır, dedim; yoksa o okula gelmemezlik eden çocuklardan değildir. Çünkü o anne-babasından, hocasından çok okulunu seviyor. Bir gece de ne kadar perişan olmuşsun,

oğlum Alimcan, neren ağrıyor?" dedi. Bu şirin söz ve tatlı merhametleri duyan bağı ezik Alimcan'ın gönlündeki bütün dertler kayboldu, yüzü aydınlandı ve "Dün bütün gece başım ağrımişti. Yeni durdu. Şimdi gitsem mi diye düşünürken, ders zamanı geçmiştir, yarın gideyim, dedim." diye cevap verdi.

Eve girip zavallıları rahatsız etmek istemeyen öğretmen akıllı Alimcan'ın bunu hissedip üzüleceğinden endişelenerek ve Halime hanımın getirdiği bohçayı uzaktan görüp hazırlık yapılmıştır, geri çevirmek doğru değildir düşüncesiyle, Alimcanla beraber Ruzvan teyzenin evine girdiler. Oturup Fatiha (dua) okudular. Yemek ve sohbetten sonra da öğretmen kalktı. Alimcan'ın elinden tutarak, kapıya kadar beraber yürüdüler: "Yarın sabah mutlaka gel! diye tenbih etti ve oradan ayrıldı.

Muallim hazretlerini yoksulluğundan dolayı hediyeşiz gönderdiğine üzülen bahtsız Meryem bir tarafta sessizce duruyordu. Tatlı söz ve nasihatlerle bir azda olsa onlara moral veren Halime hanım da Ruzvan'dan izin isteyerek evine döndü.

Alimcan'ın Sınavı Geçmesi

31. Halime hanıma daha önce sunmuş olmasına rağmen onun almadığı küpe, elbise ve kamzulu (kolsuz kalın giyecek) pazara gönderip sattıran, parasıyla da bohça hazırlayan ilim irfan aşığı Meryem, muallim hazretlerinin verdiği iki edet elbiseyi de bohçaya koydu, hazırladığı bohçaların birini Ruzvan'a, diğerini de Alimcan'a verip sınav toplantısına gönderdi. Alimcan'ı dört gözle bekleyen muallim hazretleri bohçaları aldırdı, çok memnun kaldı. Alimcan'ı sınav için sandalye oturttu. "Oğlum Alimcan, sınav sırasında hiç etrafa bakma, gözlerini kapat, çünkü kalabalığa bakarsan, yüreğin vehme kapılır, şaşırır, çok yanlış yaparsın." diye tembihde buyurdu.

Muallimin bu sözlerinde ne gibi hikmetlerin olduğu okuyucu tarafından bilindiği için onların yazılmasına lüzüm görülmedi. Böylece muallim hazretleri, dört yüz civarında ilim ehli, büyük zatlardan oluşan bu ilim kurulunun karşısında ilk önce Alimcan'ı sınava aldı. Bu millet sahnesinde küçücük sarığı sarılmış, incecik ellerini kavuşturmuş, gözlerini kapatarak cevap vermeye başlayan Alimcan bülbül gibi öterek, orada bulunanların hepsini lâl etmişti; içli sesi, ahlak ve terbiyesiyle herkesi kendisine hayran bırakmıştı.. O anda kara bahtlı, zalim Abdulkahhar'ın olmamasına üzüldü gözyaşlarını tutamayan, içleri kan ağlayan Meryem'le Ruzvan'ın dağılan dünyalarını, orda bulunan herkesi kendine hayran bırakan Alimcan, sahip olduğu bilgi ve aldığı eğitimle bülbül gibi öterek yeniden topluyor, güzel kılıyordu. Üç saat boyunca yalnız kendisi sınav olan Alimcan bitirdikten sonra birden salavat getirmeye ve şiirler (ilahi) okumaya başladı. Alimcan'ın sesinden ve

ilminden etkilenererek gözyaşlarını tutamayan cemiyet üyeleri şiir bittikten sonra "aferin", "teşekkürler", "anne-babası, üstadına teşekkür" gibi iltifatlar yağıdırıyorlardı. İçlerinden yardımsever, iyi zatlar da çıkmış, bir ya da beş soma kadar himmet etmeye başlamıştı. Bu güzellikleri uzaktan seyreden Meryem'in ölümsüz bir mutluluğa ulaştığını söylememiz yanlış olmaz.

32. Gencecik Alimcan'ı böyle üstün seviyede yetiştirilmesinden çok mutlu olan ali zâtlar muallim hazretlerinden memnun kaldılar, ona teşekkürler ettiler, kalanların sınavını, talebelerin kendi anne-babalarına bırakıp ayrıldılar. Diğer öğrencilerin de sınavları bitirildi. Muallim hazretlerinin o insanların nezdinde şöhrat ve itibarının en üst seviyeye çıkmasında en önemli etken Alimcan'ın ilme içtihat ve gayretle yaklaşp, eksiksiz sınavı vermesi olmuştu.

Alimcan'ın Bayram Günlerine Değer Vermesi

33. Gayret ve içtihat sayesinde ikinci ve üçüncü sınavlarını da çok yüksek derecede geçen Alimcan dördüncü sınıfın sınavından sonra, muallim tarafından okulda muavinlik derecesine getirildi. Öyle ki, bilgisi ve üstün zekasıyla tüm üçüncü sınıflara tek başına eğitim verebilecek kabiliyete ulaşmıştı. Hatta muallim hazretlerinin olmadığı zamanlarda bile yokluğunu hissettirmeden okulu idare edebiliyordu. Okuduğu kitapların doğru sözlerine kalpten itikad eden Alimcan sadece cuma günleri değil, mevlit, Mekke Fethi, Hicret gibi şerefli ve bereketli dini bayramlarımız için ne kadar önemli işi olursa olsun onu terk ederdi. O bayram için erkenden banyo yapar, tertemiz elbiselerini giyer, hoş kokular sürerdi. Kur'anını koynuna yerleştirir, bizim milli meclis ve kıraathanelerimizde manevi ortam olmadığı ve kendisinden başka dini ve milli bayramlara pek ehemmiyet verenin olmayışından o yerlere gitmezdi. Cuma namazına kadar mezarlara gider, dualar okurdu. Ardından camiye gider, cuma namazını kılardı. Namazdan sonra evine döner ve geç saatlere kadar kitap okurdu. Her bir iş ve ameline ilim ve akıl ölçeğiyle hareket ederdi. Adaletli Alimcan, eski zamanlarda ateşe tapan mecusilerden miras kalan düğün, ulak, seyir, aç mezar, tok mezar gibi bizim Türkistan müslümanları arasında farz veya sünnetlerin arasında âdet haline gelen esassız, fesat ve kötü bid'atlardan oluşan hurafet, kesafet ve rezaletleri eleştirirdi. İbadetlerinde ve işlerinde okumuş olmalarına rağmen bu bid'atlarla hareket eden bazı sözünde sebatsız kişilerin hiçbirine katılmazdı. O seyir alanlarında milyon değerinde menfaat oluşsa da genç olmasına rağmen kendi mesleğini ve güç aldığı düşünce kaynakları elden bırakmazdı.

Alimcan'ın Ticarete Başlaması

34. Beşinci sınıf imtihanlarına kadar toplantılara hep katılmış olan Abdulrahmanbay adındaki bir tüccar, inançlı, gayretli ve cesaretli Alimcan'a göz koymuştu. Abdulrahmanbay bir gün Alimcan'ı okula giderken durdurdu ve onu işlerine hem yardımcı olarak almak hem de oğul yapmak istediğini söyledi. Alimcan da kendisini için küçük büyük karar vermede söz sahibi olanların dertli Meryem'le manevi babası olan ve onu terbiye eden muallim hazretleri olduğunu bildirdi ve onlardan izin gelirse kabul edeceğini söyledi. Abdulrahman bay muallim hazretlerinin yanına gidip olayı anlattıktan sonra Alimcan için izin istedi. Yaptıkları birkaç görüşmede Abdulrahmanbay'a Ruzvan, Meryem, Hatice'nin geçimlerinin tamamen Alimcan'a ait olduğunu anlatan muallim hazretleri Alimcan'ın hizmetinin bedeli konusunda daha çok şefkat ve merhamet göstermesini söz arasında belirtti. Kendisinin menfaati ve ilerlemesinde Alimcan'ın çalışmasının yararına kesin inanan Abdulrahmanbay her sözünde, Alimcan'ı kucaklayacağını, onu ve ailesini bağrına basacağını vurguladı ve ayrıldılar. Dört-beş gün sonra bu görevi üstlenen muallim hazretleri Ruzvan'la Meryem'i çağırarak, Alimcan'ı memnurlukla Abdulrahmanbay'a bayram günlerinde hizmetten azâd etme şartıyla teslim ettiğini söyledi. Böylece Alimcan bayram günleri haricinde Abdulrahmanbay'a sadakatla hizmet etti. Kısa bir zaman içinde helal ve doğru çalışmasıyla Abdulrahmanbay'ın sevgisini kazanan Alimcan'ı öz oğlundan daha fazla sevdi. Harem (ev) hizmetlerini ve sevdiği diğer işlerini yavaş yavaş Alimcana bıraktı. Çalışmaktan ve yoğunluktan kurtulan Abdulrahmanbay gece gündüz rahat ve huzura kavuşmuştu.

İşte yaşı küçük büyük olsun, kadın erkek olsun her işte doğru ve sadık olan kişinin kısa zaman içinde huzur ve mutluluğa kavuşması şüphesiz, hatta tabii bir durumdur..

Alimcan'ın Hatice'yi Okutması

35. Çalışmalarının arasında gazete, dergi, roman, edebi eserler gibi insanlık alemini milli, medeni, sosyal değerlerle buluşturan matbaa yazılarını takip eden Alimcan, bizim Türkistan müslümanlarının böyle vahşet ve cehalet altında ezilmelerinin, her işte yarı yolda kalmalarının sebep ve illetlerini düşündüğü zaman bununu nedeninin şu olduğunu düşünüyordu: Erkekler arasında az da olsa ilmin ve bilimin kuvveti var gibiyse de kadınlarımızın ve kızlarımızın o şerefli, o gerçek ruhdan mahrum kalmaları, daima ağır hizmet altında, eziyet, gaflet ve dert içinde ezilmeleri, eğitilerek gerçek hayata karışamamalarıdır.

36. Kadınlarımız ve kızlarımız için bir tane bile yeni mektebinin olmaması, eski okullarda yetişenlerin ise kafalarının erkekler gibi boş bilgilerle doldurulması; oralardan yetişenlerin işsiz, perişan dolaşarak para karşılığı hocalık "otın", "râmcı" (birilerinin namını yaymak) yapmaları; ayrıca eski mecusiyyetten miras kalmış işlerle, çırağ (mum yakmak), müşkülküşad (işlerin kolaylaşması için yapılan merasim), bibi seçenbe (salı günler yapılır), mama pereslikten (yaşlı kadınların ruhlarına dua etmek, ondan dilemek) uğraşılmasından nefret eden Alimcan bu yüzden Hatice'yi bu okullara göndermiyor, boş vakitlerinde kendisi ona eğitim veriyordu. Aradan çok geçmemişti ki, akıllı Meryemin ilim, düşünce ve milliyetçilik yönüyle mükemmel şekilde yetişti.

Bu da şunu gösteriyor ki, her ne kadar kadınlarımız için özel okullarımız olmasa da okuma yazma bilen her fert Alimcan gibi gayret eder, kendi idaresindeki ailesi kızı ve kardeşini okutarak garip, geri kalmış milletimiz için lazım olan Hatice gibi kadın ve eşleri yetiştirmesi mümkündür.

Alimcan'ın Evlenmesi

37. Evet, tüm bunlardan sonra Abdurrahmanbay, her işte sadakatini ve metanetini, ahlakındaki hüsnü nezafetini, medenileşmedeki gayret ve cesaretini, kısacası her hususta temiz kalpliliğini gördüğü Alimcan'a gözünün nuru olan, yalnız büyüyen kızı Nezaret hanımı vererek onu gerçek oğul edecek ve bâki neticeleri onların ikisinden bekleyecekti. Alimcan'daki güzel ahlak, tatlı dil, güler yüz gibi hoş edalar gören Nezaret Hanım da onu gönülden seviyor, onunla beraber yaşamak, ömrünü paylaşmak planları yapıyordu. Aradan çok geçmeden Abdurrahmanbay Şemsi halayla anlaşarak muallim hazretlerine düşüncelerini anlattı. Muallim hazretleride Meryem'in yanına giderek bu durumu ona anlattı. Meryem ise kararı Alimcan'a bıraktığını, zaten daha önce Nezaket'in Hatice'yle aralarında görüşüğünü Alimcan'ı ne kadar sevdiğini söyleyip dertleştiğini söyledi. Bu güzel haberi duyan muallim hazretleri önce Alimcan'ı çağırdı ve tüm olayı ona anlattı. Dünyadaki en mukaddes niyeti ve arzusu olan Nezaket Hanım'a yetişme haberini duyunca yüreği birden yerinden oynayan Alimcan: "Bu işe siz ve annem razıysanız ben de razıyım. Ama ben bir şeyi rica edeceğim. Babamın Taşkentte olduğunu duydum. Eğer babamı böyle bir zamanda bulup getirmezsem bu düşün bir tek bana değil, belki de Ruzvan babaanneme, annem ve Haticeye'de matem olacaktır. Bana izin verirseniz babamı bulup getireyim." diye cevap verdi. Muallim hazretleri buna çok sevindiler, Abdurrahman'ın yanına gidip Alimcanın ricasını anlattı ve bir haftalık izin aldı. Ruzvan ve Meryem'e belli etmeden

pazardan bir kaç elbise diktirdi ve Taşkente yamacılık hünerine raėmen eve dönmeye bile para biriktiremeyen, periřan Abdulkahhar'ı getirmek için Tařkent'e yol adı.

Alimcan'ın Babasını Bulması

38. Böylece, yařı daha yeni 18 olmasına raėmen kendi içtihat ve gayretiyle 40-50 yařındaki insanlardan bile daha fazla akl-i k mil, merhametli vicdan ve doėru düřüncelere sahip olan ileri görüřlü Alimcan 16 saatlik uzun yolculuėu gazete ve dergi gibi aydınlatıcı sayfalarla geçirerek Tařkent istasyonuna ulařtı. Babasının yabancı bir řehirde, fakir ve periřan bir halde olduėunu önceden hissederek bir kaç üst bař elbise hazırlayıp getiren Alimcan, acele bohçasını aldı ve koynundaki mektubun tarifine göre  arřı içine babasını aramaya gitti.

Her tarafta bahar havası olduėu için güneřin sıcacından duvar altındaki karlar erimekteydi. Beř on eski kařfmes i ile birlikte bigiz iėne (Ayakkabı iėnesi), iplik, mumlarını ( pliėi yumuřatmak için kullanılır.) getirmiř, güneřin altında bir parça eski yolluėu yere sermiř, birkaç yama yapıp ekmek paramı kazanayım diyen zavallı Abdulkahhar bu gece uykusunda Alimcan, Hatice, dertli Ruzvan'la Meryem'i rüyasında görmüřtü. Onların  zg n halleri, Alimcan'la Hatice'sinin boynuna sarılarak: "Babacıėım, bizi bırakıp nerelere gittin, bizi  zlemiyor musun? Bir kez bile olsun bizden haber almayacak mısın? Babacıėım, acımaz mısın bize? Bizim yüreklerimiz özleminden eriyip tükendi, can babacıėım." diyen halleri, çilekeř eři aklına geliyor, tüm hali deėiřiyor, elindeki iėne ipliėini yere düřürüyor, yüreėi param parça oluyordu. Bir yandan uyuřturucu, afyon, diėer yandan da ayrılık, gurbet acısı, vatan özlemi ve evlat hasretiyle gözyařları damlıyor, hasretle yola bakıyor, řařkın ve periřan halde hayaller kuruyordu.

Boh asını koltuėuna sıkıřtırarak, kaybolan babasını bulmak ve hasret gidermek umuduyla can atan Alimcan, kah mektuba bakıyor, kah yoldan geçen insanlara Abdulkahhar'ın iř yaptıėı yerin hangi sokakta olduėunu soruyor, caddenin her iki tarafına da hızlı hızlı bakıyordu. Babasını arayan Alimcan'ın gözü uzaktan Abdulkahhar'ı görünce dertli yüreėi birden hızlı vurmaya bařladı ve bayılacak gibi oldu. Babasının acınacak, tanınmayacak bir halde olduėunu gören Alimcan yaklařarak iyice baktı ve o olduėundan emin oldu. Bu uzaklarda kalmıř, yoksul, periřan haldeki Abdulkahhar'ı birkaç durumundan tanıyan zeki Alimcan kendine tutamadı ve birden: "Ah babacıėım, Alimcan'ınızı tanımadınız mı, uzaklarda kalan babacıėım!" diye kendisini babasının kucaėını attı.

39. Yukarıda anlattığımız gibi, umutsuz düşünceler içinde aklı fikri karışmış, olup bitenden habersiz Abdulkahhar birden kucağına düşen Alimcan'ı görünce şaşkınlığını bir süre taşıdıktan sonra aceleyle onu bağrına basıyor, yüzünü gözünü öpüyor, arada da kendinden geçiyordu. Baba ve çocuk hemen oturdukları yerden kalktılar ve Abdulkahhar'ın gecelediği yere gittiler. Tüm gün ta ertesi sabaha kadar hasret giderip, dertleştiler. Ardından kararlaştırıp Hakan'dan dönmeye karar verdiler. Alimcan tarafından getirilen elbiseleri giyen Abdulkahhar mal mülküne göz diken, eski zenginliği ve huzurunu yok eden arkadaşlarıyla artık görüşmemeye söz verdi ve her nefeste binlerce yemin etti.

40. Bu tarafta kaybolan babasının bugün geleceğini bilen, her nefeste kapıya çıkıp sokağa bakan Hatice'nin tüm sabır ve takatı bitmişti. Bir yandan da çektiği onca cebr u cefaya, bahtsızlık ve fakirlik günlerine rağmen kayıplara karışmış refik ve hayat arkadaşı Abdulkahhar'ın bundan sonra akıllanacağını ümit eden, hayatında ikinci bir bahar gözlemleyen Meryem süslenmekte idi. Diğer yandan ise, ruhun bedenden ya da bedeninin ruhtan ayrılması demek olan çocuk hasretiyle yanan ve bir anda kaybolan, işsiz güçsüz Abdulkahhar'dan umudunu kesmiş, yüreği yaralı, acıları yüzünden yataklara düşüp adeta kuru cesete dönen dertli Ruzvan da bedenine girecek ikinci bir ruhun kokusuyla mutlu oluyor, yeni bir geleceğe umut bağlayıyor, yola gözünü dikmiş hasretle bekliyordu. Kapını arkasından yolu gözleyen Hatice babasıyla Alimcan'ı görünce "Ah, babacığım geldi! Bizi garip halde bırakan babacığım, nihayet geldiniz mi?" diye sevinç içinde bağırdı. Sesini duyan Meryem ile Ruzvan koşarak çıktılar ve ağlayarak koşup sarıldılar, hasbihal yapmaya başladılar.

O acılı manzarayı, ah u figanları yazmaya bütün kalemler acizdir. Aradan bir hafta geçince uzak yakın akrabaların ziyaretleri oldu. Bir taraftan da tüm düğün hazırlıklarını kendi cebinden karşılayan Abdurrahmanbay düğün hazırlıklarını tamamladı ve Nezaket hanımı murat akşamında gerçek hayat ve yaşam sahibi olan Alimcan'a nikahladılar.

Alimcan'ın Hatice'yi Evlendirmesi ve Devlete Sahip Olması

41. Tam bir sadakatla hizmet edip her geçen gün iki tarafı ailenin de yükselmesine, gelişmesine vesile olan Alimcan'ın düğünü Abdurrahmanbay tarafından yapılmıştı. O da çalışarak biriktirdiği paralarla yeni bir dükkan açtı ve başına da babası Abdulkahhar'ı koymuştu.

42. Diğer taraftan ecelin habercisi hastalıkla yatan Abdurrahmanbay'ı ziyaret etmeye gelen kişiler ile ilgilenecek kimse olmaması, ayrıca mağazanın ticaret işleriyle meşgul olduğu için köydeki alacakları, senetleri takip edecek kimsenin olmaması nedeniyle

kendisine benzeyen sadık, güvenilir birine muhtaç olduğunu anlayan Alimcan'ın vicdanı işleri bir yabancının eline bırakmayı kabul etmiyordu. Bir gün bunları düşünürken "Hizmet ölmez maldır." atasözü aklına gelir ve babasızlık, yetimlik, fakirlik içinde sokaklarda perişan bir halde dolaşırken onu okula götüren, bu ilim ve marifetlere, bu saadet ve zenginliğe sahip olmasının baş aktörü olan Sağabeycan'ın oğlu Ahmetcan'ın gösterdiği gerçek dostluk ve sahip olduğu ahlak aklından geçti. İyiliklerini unutmayacağına söz veren Sadık Alimcan Hatice'yi Ahmetcan'la evlendirip yanına almayı, yukarıda saydığımız işleri ona vermeyi uygun bulur. Önce annesi Meryem ve babası Abdukahhar'la, ardından Abdurrahmanbay ve Şemsi halayla konuşur. Onlar da onay verince Ahmetcan'ın anne babasına haber verildi. Kısa bir zaman içinde herkes akıllı Alimcan'ın fikrini doğru bulup Hatice'yi Ahmetcana nikahladılar. Akılselim Alimcan, Ahmetcan'ı gereken hizmetlere gönderiyor, kendisinde olan ciddiyeti Ahmetcan da görüyordu.

Aradan fazla zaman geçmemişti ki eceli gelen, ömrü biten Abdurrahmanbay 50-60 yıllık ömrü müddetince biriktirdiği parası, mal ve mülkü için Alimcan'ı varis kıldı, kendisi iki metrelik beyaz kumaşı alıp, bu büyük köşkü, evleri bırakıp yerin altına göç eyledi. Cenaze için yapılması gereken tüm merasimleri bir-iki yüz som parayla halleden Alimcan vasiyet edilen araziler-ırmaklar, mal-mülk, eşya, köşk gibi varlığın sahibi oldu. Ahmetcan'ı yanına aldı, Bitmez tükenmez bir zenginliğe, huzurlu, mutlu bir hayata kavuştular.

43. Bugüne kadar büyük çile ve zorluklarla yaşayan Meryem'le Ruzvan ve önceki tüm yanlışlıkları bırakıp tövbe eden, dost düşmanı ayırt edip, dininde diyanetinde yaşayan, şefkat ve merhametli olan Abdülkahhar, Alimcan'ın gayret ve şecaatiyle okuduğu ilmin şerafetinden gelen ikinci "yeni saadet"e şükürler ediyorlardı, doğruluk, adalet, refah ve huzur içinde yaşıyorlardı.

Son

44. Ey, muhterem zatlar, din kardeşlerim, milletim, aynı düşünceyi paylaşan okurlarım. Şayet ki, bu acizane risalemi kemali dikkatle okuyup, akıl aynanız da seyredersiniz. Gazibey hayattayken Abdülkahhar ve diğerlerinin ne kadar rahat ve huzur içinde, hiçbir olumsuzluk görmeden hoş bir hayat yaşadıklarını hikayemizin başında anlatmamış olsak bile, görünen bir iş için sizin fikir ve tasavvurunuzu meşgul etmemek için sözü uzatmamıştık.

Gazibey'den sonra okumayan Abdukahhar'ın cahillliği, okuma-yazma bilmemesi gibi ağır belalardan neler olduğu ve o dört mazlumun başına nasıl belalar getirdiğini gördünüz. Abdukahhar'ın kendisi ne hallere düştü? Eski okullarda da olsa birazcık okuyan bilgili

Meryem'in onca fakirlik ve güçsüzlüğüne rağmen Alimcan'ı eğitmek için nasıl gayret ettiğini de gördünüz. İlme susamış, ilim aşkıyla dolu Alimcan'ın gayret ve içtihatla okuyarak, aldığı eğitim ve terbiyenin sayesinde karanlık ve acı günlere gark olan anne-babasına ikinci bir "yeni saadet" güneşi sağlayarak o eksikleri giderdi ve yanlışları düzeltti.

Sefaletin nedenleri ve kurtuluşun ilacı nedir, diye sorulduğunda başta ilimsizlik, cahillik ardından da sadece ilim-marifet güneşi demekten başka cevabın yokluğu, doğal olarak her birinize ay ve günden daha da parlak olsa gerek. Eğer Gazibey veya Ruzvan en başta Abdulkahhar'ı da Alimcan gibi terbiye edip, okutup, alim etmiş olsalardı, o zenginlikleri kötü yollara sarf edip, ahırlarda harap olurlar mıydı? Kendi şehrinde kalamayacak kadar aciz, kötü duruma düşüp yabancı şehirlerde bir parça ekmek uğruna yapacak iş bulamadığından, çaresiz halde ve horlanarak birilerinin eski keşf meslerini yapmak zorunda olur muydu? Elbette gurbet ellerde böyle perişan ve rezil bir halde sürünmezdi.

2.2.3.Uçrâşuv'un Tercüme Metni:

BULUŞMA (DÖRT AŞK) ROMAN I

1. ... İlkbahar olunca yerlerdeki çeşitli nebatat daha da yeşillenerek, güneşin ışıklarıyla özündeki doğal cilalarla daha da parlıyordu. Ağaçlardaki taze yaprakların üzerlerine yerleşmiş toz tanecikleri sabah yağın yağmurla temizleniyor, zayıf bir rüzgarla bile yapraklar titriyor, daha da parlak hale geliyordu. Upuzun bir kaş gibi eğilip bükülen dar yolun yanında oluşan derecik, küçük ırmağın berrak suyundan etkileniyor, içten içe sesler çıkartarak süzülüp akıyordu. İlkbahar çiçeklerinden, gülüseven, lâle, seylan gülü gibi en nazenin, en hoş renkli çiçekler açmış, goncalar da sevgililerin aşıklarıyla konuşurken ortaya çıkan aşk dolu tebessümleri gibi ağızlarından kırmızı, mavi, yeşil renklerini nazlanarak gösteriyordu. Çeşitli kuşlar, aşıkların nalesi gibi tağabeyat etrafında, onlara teşekkür için ya da ölmeden bu bahara da sağ salim ulaşmanın sevinciyle özlem ve müjdeleyici bir sesle ağaçların dalından dalına sekerek ötüyordu. Öğlenin sonu olduğundan herkes, pazara gitmiş olsa gerek. Yusuf'un dışında hiç kimsenin sesi işitilmiyordu. Onun kalbi bir şeylerden sıkılmış, akli fikri daralmış, düşünce düşünce çözemeyip kendini avutmak, gönlünü biraz da olsun hafifletmek için medreseden çıkınca doğruca evine dönmek yerine bu bahçeye gelmişti. Kitaplarını bir taşın üzerine bırakıp, bahçenin manzaralı her bir yerini dolaşmış ve kuşların dertli seslerine kulak verip dinlemişti. Yine demin ki çiçeklerin yanına geldi, koparası geldi önce; ama elini uzatarak yavaşça dokundu ve eğilerek kokladı. Daha açılmayan bu goncayı koparmanın ne faydası var, nasıl olduklarını nasılsa gözümler görüyor ya, diyerek kızdı ve koparmadan bıraktı. Irmak kenarına geldi, ellerini yıkadı, suları otların üstüne sıçratarak oynadı. Ama kafasında hala o hayaller, hala o düşünceler... Bu düşünceyi kalbinden bir türlü atamıyordu. Kalkıp kitabının bir sayfasında ne yazıyor, diye o taşın üstüne oturarak okumaya başladı. Okuyup bitirdikten sonra, karşısında uzaktan fark edilebilen bir gülün üzerindeki bülbüle gözü düştü. Zavallı, bülbülün kanlı yaşlarını dökerek yanık bir halde feryat ettiğini, dert ve hasret çektiğini; buna karşın gülden ona hiçbir merhametin olmadığını ve olmayacağını hissedip uzun ve derin hayale koyulduğundan olsa gerek elindeki kağıtlar yere düştü. Tamamen ruhsuz kaldı. Yusuf bir cemaat veya çok önemli bir sorunla baş başa kaldı. O yüzden, gözünü

kirpiğine kadar yakıyor, kulağı ayak seslerini değil, kalbinden gelen dertli nefesleri bile duymuyordu.

2. Şirin sadece Yusuf için mi, yok, o şimdi on altı yaşına girmesiyle yaşının gereği olarak gönlünden nice geçenleri düşünüp düşünüp, bir sevgiliyle olmayı gönülden isteme duygusuyla kalbi taşıyordu. Bu yüzden yıkanmış, taranmış, kızların görevi olan aşıkların yanık kalplerini cezp etmeye en yakın ve en etkin vasıta olan kızılık, karalık gibi süsleri takmış, pamuk gibi yüzü, geyik gözleri gibi güzel gözleri, sanki ayın üzerine mars gibi kaşlarını yerleştirmiş, kendisinin çocukluktan okul arkadaşı olan Rukiye Hanım'ın yanına varıp biraz, dertleşmek, gönlündeki hasretlerini ona söylemek ve kendisini avutmak istiyordu.

3. Ebrar, hiçbir harfi tanımayan, hem okuma-yazma hem de ahlak yönünden eksik olan biriydi. Ayrıca genç olmasına rağmen bazı kötü insanlarla arkadaşlık ediyor ve onların etkisinde kalıyordu. Vicdan, merhamet (acıma) gibi insanın ruhuna gıda veren ve ruhunu yücelten olgun insani özelliklerden tamamen uzaktı ve umut edilecek hiçbir yanı da yoktu. Kendisinin çok tatlı bir eşi olmasına rağmen, kötü emeller peşinde dolaşıyordu. İşte, Ebrar'ın kalbinde böyle düğümlü, çok büyük bir derdi vardı. O Şirin'in metih ve güzelliklerini yer yer duyuyor, bazen mahallelerdeki düğün gibi ortamlarda, uzaktan onu gözlüyordu. Onu çok seviyor fakat ona nasıl kavuşacağını, bu yoldaki acizliğini düşününce düşününce içinde boğuluyordu. Bazen ağlıyor, bazen de bazı kötü düşüncelere kapılıyordu; ama tümü faydasızdı.

4. Razıkbay, devletinde iyi, akıllı, toplum içinde saygısı olan biridir. Ebrar'ın babası da Razıkbay'ın himayesinde yaşamaktadır. Razıkbay'ın Şirin'in dışında oğulları da vardı. Ama onların hiçbirini Şirin kadar sevmezdi. Ona gelecek herhangi bir zarar olsa, ebediyen yok etmek için her yola başvurmaya gücü yeterdi. İşte, bu yüzden, Ebrar'ın bunları düşünmekten kafası şişiyor, düşündüğü kuru, sonuçsuz siyasetlerden dolayı kendi kendine düşünüyor ve kötüleyerek kendine kızıyordu.

5. Şirin evden çıkınca kapı yanındaki dar, uzun sokaktan yürümeye başladı. Sokakta kimse olmadığından olsa gerek Şirin yüzü açık (peçesini kaldırmış), hayaller içinde, sonu olmayan düşüncelerle acelesiz ağır ağır yürüyordu.

6. Kim bilir, ne işledir, karşıdan birden çıkan Ebrar kesin bir şeyi düşünmüştür ki kendisini göstermemek için duvarın arkasına geçti ve Şirin'in yaklaşmasını bekler vaziyette ona pür dikkat baktı. Şirin hiçbir şeyden habersiz, karışık hayaller içinde yürüyordu. Ebrar'ın, Şirin iyice yaklaştığında, gönlünde çok kötü bir eylem oluştu, tam hareket edecekti ki; Şirin'in yüzünü görünce aşk derdinden tamamen halsiz kaldığı için mi, veya

"Ben şimdi ona böyle sert bir hareket edersem, tekrar görme şansım olmayağabeyilir, ben daha sevdiğimi söylemedim. O da hiç fark etmedi. Ona söyleyip cevabını almam lazım. Kabul eder mi acaba?" düşünceleriyle vazgeçti. Sonra dört, beş, altı diyerek parmaklarını saydı, yüzünü ekşitti. Şirin yanından geçip tam dönmek isterken, karşısına çıktı, selam vererek boynunu eğdi. Acelece: "Canım, Şirin, ben sizi seviyorum!" diyebildi. "Dilin hızlısı başa bela getirir.", atasözünü aklına getiren zeki, akıllı Şirin Ebrar'ın şeytanlıklarından haberdardı. Yer ve zamanın pek uygun olmamasından endişe ederek, yüzünü o tarafa hiç çevirmedi, gözünü bile kıpırdatmadı, sadece cevabını vermek için: "Sizin sevginize inanılmaz ki, neden mi, çünkü evlisiniz, diyerek yoluna devam etti. Ebrar ne niyetle diyeceksiniz, Allah bilir, yumuşayarak bütün saldırganlığından vazgeçti. Şirin'in ayağına kendisini atıp, ayağına yüzünü sürtmek isteyerek: "Canım, siz de bana seveceğinize dair söz verirsiniz hanımımın işi kolay!" dedi. Şirin yine: "Peki siz önce onun işini çözün de, sonra benimle uğraşın!" diye karşılık verir. Ebrar artık ümitlenerek, hemen durdurmak, bir kez bile olsa sarılmak, tatlı dudaklarından öpmek istiyordu ama Şirin'in tavrı değişeceğinden de korktu. Şirin ise bu işi tatlı dille hallederek bu beladan kurtulmak, sağ-salim ana caddeye çıkmak için çalışıyor, acele adım atıyordu. Ebrar'ın bir nefeslik olan o sakin hali kayboldu ve tamamen eski haline döndü. Akli başından uçtu, gözleri döndü, geleceğe dair taşıdığı tüm umutları unuttu ve kendisini Şirin'in kucağına attı. Ebrar'ın bu tür vahşi hallerini önceden hisseden zeki Şirin paniklemeden hızlıca yoluna devam etmeye çalıştı. Ayı Ebrar Şirin'e sarılarak yüzünden öptü sonra da bıraktı. Şirin hızlı hızlı on-on beş adım attıktan sonra ana caddeye çıktı. Fakat Şirin başta çok korkmuştu ve Ebrar'dan çok sert bir şekilde karşılık verip kurtulmak için en hızlı yolları düşünüp çareler aramıştı. Artık Ebrar'ı hiç sevmiyordu. Karşı karşıya geldiği yok, konuştuğu da yok aslında. Bu işler aklının ucundan bile geçmemişti. Ama yaşının on altıya gelmesi, yüreğindeki anne karnından gözleri kapalı olarak gelen hisleri, nefsi duygularının göz açma dakikasının yaklaşması, diğer düşüncelerle yavaş yavaş yaklaştığında Ebrar'ın onun karşısına çıkıp, boyun eğmesi, konuşması, erkek olduğu için mi, heyecandan bağrına bastığında Şirin'in kalbi küt küt eder. Bu hissettiklerinin sonucu o kendinden geçiren titreme ince vücuduna yerleşti. Dediğimiz duygu gözlerini parlatıp birden bire açmış oldu. O dakikalarda sadece Şirin'e ait olan bir durum, bir hararet, gözünün görmemesi, başının dönmesi, kalbinin çarpması, gideceği yeri unutması gibi işlerin hiçbirisi geri kalmadı, hepsi oluverdi. Ama Şirin hemen yürümeye başladı. Nereye, hangi tarafa gitmekte olduğunu fark edemedi, hemen arkasına bakındı. Ebrar'da uzaktan, kendisini göstermeden, onu takip ediyordu. Yine yeni bir zaman ve kimsesiz sokağı umut etmektedir. İyi ki Şirin'in kalbindeki

duygular ve sevgi kuşu uyandı, bir av için uçtu; ama Ebrar'a değil, hemen uçarak, dönmeye başladı. Şirin bu aşk meşk heyecanından kendini hiç alamıyordu. Kendini biraz sakinleştirerek, saçını başını düzelmeye hayaliyle mi yoksa o başlangıçta Ebrar'ın etkisiyle atılmış aşk kemendine gerçek bir sevgili olan avı esir etme saati yaklaştığından mı deminki bahçe içinden geçmek zorunda kaldı. Şirin'in arzusuyla gelmekte olan Ebrar'ın şansına karşısına babası çıktı ve ona iş verip bir yere kadar yollar. Ebrar da bin pişmanlıkla umudunu keserek gider. Şirin'in hala kalbinin heyecanı dinmiyor, gözü kayarak, ayağı titreyerek, bir ağacın altında dakikalarca uzun hayallere dalar. Birden ne görsün, oraya bir erkek gelip oturmuş. O adam kendisini takip ediyormuş diye düşünerek korktu, demek onlar iki kişilermiş diye içinden geçirdi. Ama Yusuf'un sessiz sedasız, hareketsizce oturması, hemen yanında kağıt parçalarının saçılmış olması, dakikalar geçmesine rağmen gelip iltifat etmeyişiinden bu kişinin Ebrar'dan tamamen ayrı biri olduğunu anlar. Ayrıca hüznü, düşünceli, sarhoş gibi duruşundan kendisi gibi onun da sevgili hayaline tutulmuş ve ona kavuşmanın yollarını arayarak şaşkın ve düşünce denizine boğulmuş bir vaziyette olduğunu hisseder. Şirin Yusuf'un arkasından bakıyordu ama daha gözü yüzünü görmemişti. Yusuf'un da hiçbir şeyden haberi yoktu.

7. Şirin bir ara gitmek istedi, ama yine onun sırrına vakıf olmak ondan dahi öte yüzünü bir görmek ve kendisini de göstermek istedi. Dakikalar geçti. Yusuf habersiz duruyordu. Şirin'i bir his kalbini kapladı ve gitmesine izin vermiyordu. En sonda kendisi Yusuf'un karşısına geçmeye mecbur kaldı.

8. Şirin Yusuf'un arkasından sessizce ayak ucuyla geldi, Yusuf hala hissetmedi. Şirin ağacın yaprağını biraz kıpırdattı, hala hissetmedi. Şirin'in aklına bir düşünce geldi, ağacın dalıyla yavaşça kağıdı kendisine çekti ve okumaya başladı.

Mektup:

9. "Selam, ey gönlüm gül bahçesinin en sevimli manzaralı yerinde bitmiş lâlesi, yüreğimin aşk feleğinden nurveren güneş şûlesi, anımdan da azizim, şekerden de lezizim, mübarek ismini dile alıyorum, ne olur zoruna gitmesin! Canım Şirin'im, senin ay gibi yüzünü bir gün görünce tamamen aklım, huşum, sabır ve huzuruma tamamen yabancı, esirin oldum. Yıllar, aylar geçse de ben bir nefes saniye bile senin dert gamından hali değilim. Dersim, sabağım senin fikr, hayalinle meşgul oldular artık, Ta bugüne kadar yüreğim bağrım yanıp tutuşmakta. Canım, ne yapayım, biliyorum, ben sana hiç layık değilim. Ama takdiri iradei ezel beni sana esir etmiş, ne yapalım. Umut ederim ki, beni sana esir eden Allah, elbetteki sana da birazcık şefkat verir. Halimden haberdar eder... İşte,

canım, bu umutlarla, edepsizlik ve aşk cesaretiyle sendeki akıl, güzellik ve metanetlere emin olduğumdan bu mektubu bir kerecik yazıyorum. Bana rahmedersen, bahtımadır, eğer yoksa, her kişinin ecelle buluşması için bir neden vasıtası vardır ve onun gibi benim de dünyada ömrüm bittiyse senin rahimsizliğin ve hacr, firakın ölmeme sebeptir. Canım, sen belki benim yazdıklarına inanmazsan, eğer beni kendi gözlerinle bir kerecik senin kâmetini düşünerek, hayallere gark olarak saatlerce kendime yabancı olduğumu görseydin rahmetmezdin, diyemem, canım! İnşaallah, benim bu aşk şiddetinden yazdığım katı mektuptaki sözlerime Allah senin kalbine yumuşak ve hararetilice tesir ettirsin. Olmazsa halim haraptır. Eğer bu esirini dertle ölüp gitmesin dersen, yüzünü göstermesen de bir parça kağıda hiçbir kelime olmasa da kara çizgiler çizip yollasan da, belki gözlemse sürerek ölür ve kabrimde rahat yatardım. Zavallı, garibin Yusuf Şirin, artık demin ki Şirin değil, tamamen başka Şirindi! Ebrar, onların üzerine bu beklenmedik mektup, ikinci sevgili, aşk dolu sözler, eser olacak dert ve ah zarlar deminki gönüllü tamamen değiştirdi, Şirin'in önceki ruhu kendisine verilen hizmeti bitirerek onu terk etti... Bu vücuda başka ruh, başka duygular gelip yerleşti, az-çok klan sabır takatta tamamen tükendi. Gözünün etrafından aşk şimşekleri çıkmaya başladı. Yüreğini tutmaya gücü kalmadı. Yusuf'un sağ tarafından başını eğerek bakınca, Yusuf'ta artık yakışıklı, ahlaklı, kaşları bitişen, bıyığında simsiyah olarak uzayıp uçları kıvrılan eksiksiz birini gördü. Normalde sıradan biridir. Ama Şirin'in bakışında tamamen başkadır, öyle latif cisimdir ki, onu tarif etmeye Şirin'in kaleminden başkası acizdir. Yusuf hala hiç birşeyi hissetmiyordu. Şirin kendisini durduramadan pat pat ederek ırmağından atladı ve Yusuf'un karşısına geçerek aşk dolu gözlerle bir baktı.

10. Mektubu kimden verme vehmiyle ölüp, tamamen ruhsuzlaşan Yusuf'un kulağına hala hiçbir şey duyulmuyordu. Nedense bir "fat" diyen ses hızlıca kalbine kadar hissedildi. Birden sıçradı, ama dünyada ki en önemli dileği, en çok sevdiği yarini bir kerecik de olsa görme hayaliyle bir umudu olup bin kez ise ümitsiz dolaşan bedeninin canı işte şimdi konuşma, görüşme, bekleme olmadan gelmiş, karşısında duruyordu. Fakat Yusuf hiç iltifat etmiyordu. Şirin şaşırdı ve "ben yanıldım mı yoksa, bunun sevdiği başka biri mi?" diyordu. Yusuf aslında iltifat etmiyor değildi. Zavallı her zaman böyle, Şirin'i düşünürken Şirin ordaymış gibi hep gözünün önüne gelirdi. Yusuf kendisini Şirin'in kucağına diye atar, saatler geçince kendisine gelir, kendisini bir şeyin üstünde veya yerde görür fakat orda ne Şirin ne de başkası olmazdı. İşte bu durum âdet haline geldiği için kendisini durdurmaya çalışıyordu. Bunu da o hallerden sayıyordu. Hayal başka, gerçek başka olduğundan artık son bir güçle perişan olmuş düşüncelerini topladı ve karşısında duranın Şirin' olduğunu

anladı. Feryat ederek kendisini Şirin'in ayağına attı. Şirin de hayallere dalarak kaybolmuştu, kendisine geldi, eğildi, Yusuf'un miskin başını kaldırdı, kucağına aldı. Yusuf ölmüş, gözleri tamamen kapalı, nefes alıp verdiği belli olmuyor, yüzü de biraz beyazlamıştı.

11. Şirin artık onun esiri olduğu için, kalbi hiçbir şeyi hissetmiyor, hemen yüzünü okşayarak yavaşça kulağına Yusuf Efendi, Yusuf Efendi diye sesleniyor, yine heyecandan etrafına bakınıyordu, Ebrar var mı diye. Yine sesleniyor, yüzünü göğsüne bastırıyor, gözünden de yaşlar durmadan akıyordu. Dakikalar sonra kendine gelip gözünü açan Yusuf, kavuşacağını hiç umut etmediği sevgilisi Şirin'i boynunda görünce, hemen kendinden geçti. Ama yine de halsiz kollarını açarak, kendini canından fazla sevdiği Şirin'in boynuna atarak: "Canım Şirin, gerçek misin, hayalim mi, canım" diyordu. Ona iyice gözlerini diyor, kendisini engel olmadan ağlıyor, ah diyor ve başka bir şey de söyleyemiyordu. Şirin de hemen onun yüzünü okşadı, mendilini çıkararak gözyaşlarını silip: "Canım, Yusuf efendi, bu hayal değil, gerçek, gözlerini aç! Fırsatımız çok az, yolun üzerindeyiz, canım haydi kalk da yüreğindeki derdini anlat." diyordu. Yusuf yolun üzerini duyunca, sıçrayarak kalktı, kendine geldi. Ama yine Şirin'in ayağına kendisini atarak, öpüp, ağlamaya başladı.

II

12. Ebrar Şirin'in sözlerinden tamamen umutlanmıştı. Şimdi de bir yolunu bularak eşi Saliha'yı suçlayıp yok etmek istiyordu. Ama gel gör ki Saliha'da suçlanacak hiçbir günah da işlemiyordu. Olur olmaz şeyleri bahane edip kavga etmeye çalışsa da Saliha hiç ters cevap vermiyor, hemen iyi muamele ediyordu. Saliha'nın böyle davranmasına bir kaç neden vardı. İlk önce amcakızıydı, sonra da kocasını seviyor, üçüncüsü biraz okumuş olduğu için hayatta böyle acı-tatlı olaylar olacaktır, diye düşünüyordu. Dördüncüsü yakınlarda Şirin olduğunu tahmin etmese de kocasının herhangi birine ilgi duyduğunu hissediyor gibiydi. Ebrar son zamanlar: "Sen bana önceden de lazım değildin, şimdi de, ben senden ayrılırsam hiç üzülmem, tam tersine sevinirim. O günü hep bekliyorum!" diyordu. İşte bu laflar en akılsız çocuğun bile hayaline Ebrar'ın bir kıza aşık olduğu düşüncesini getirirdi. Saliha kocasını çok sevdiği için de bazı ağır laflara dikkat etmiyor, hemen tatlı cümlelerle: "Canım Ebrar, ben senin bir ömürlük eşin, sırdaşım. Ben seni senden de fazla seviyorum. Seveni sevdiğinin ağır sözleri etkilemez. Belki de şeker gibi tatlandırır. Sen hoş hayal kurma. Ben senden asla ayrılmam. Tamam, senin başka sevdiğin olsa bile ben onu kıskanmam. İstersen getir, ben ona da hizmet etmekten elimi çekmem." diyordu. Bu sözler Ebrar sakinleştirir mi dersiniz? Yok elbette, ebcet hesabına göre bu

kelimelerinin her bir harfı bir zehirli iğne gibi takılıyor, ciğerlerini parçalıyor, kanını kızdırıyordu, hemen başka çareler aramaya başlıyor; ama bulamıyordu.

13. Ebrar Saliha'yı öldürmeyi de düşünmüyor değildi. Bu göğüs sayfasına dizmiş olduğu birinci alfabesiydi. Ama üç yaşlarında olan Cemile han ismindeki çok tatlı kızının olması bu işi zorlaştırıyordu. İkisini öldürmek zor işti, Saliha'yı öldürüp Cemile'yi bırakırsa, herkes bu işi yaptığını anlar; üstelik Şirin de Ebrar insan öldürmüş diye gelmekten vazgeçer, diye korkuyordu. Bu yüzden öldürmek için halkın hissetmeyeceği hileler düşünüyor, çok acele etmiyor, fırsat bekliyordu. Hala bekliyordu. Ebrar her zaman sokaklarda Şirin'i bekliyor, onun kapısına yaklaşıp, değişik bahanelerle bağırıyor, olmayan kişilerin ismiyle sesleniyordu. Bazen çatılara çıkıyor, olmayan işler için Şirin'lerin çatısına yaklaşıp hışt hışt diye sesler çıkarıyordu. Şirin benim sesimi duyarsa "Kararlıymış!" desin diye düşünüyor; ama işler tamamen farklıdır. Ebrar'ın adını ve sesini duyan Şirin gözüne görünmese de kaçmaya başlıyordu. Ebrar ise okumadığı için şimdi çok çok pişman oluyordu. Kendi kendine kızıyor: "Hey bedbaht Ebrar, gençken baban okuttuğu zaman okumadın, olmayacak bahaneler bulup kaçtın, bir harf bile öğrenmedin! İşte şimdi okuma yazmanın kıymeti ortaya çıktı. Eğer yazmasını bilseydin böyle perişan dolaşmazdın; bir mektup yazar, birinden gönderirdin, ondan da şeker şeker cevaplar çıkar, okuyarak rahat ederdin. Eğer mümkün olursa, bir hoca bulup okuman lazım; çünkü başka birine mektup yazdırmaya kalkarsam bu iş ortaya çıkar." diyordu. Ama bu gayretler sadece ihtiyaç hissettiği zamanda geçiyordu. Yine hemen eski Ebrar kalıbına dönüyor, okumaktan vazgeçiyordu.

14. Ebrar çok düşündü. Şimdi Şirin'le tekrar görüşmek için bir mektup yazıp göndermezse olmaz. Çünkü Şirin kendisi ne mektup yazıyor ne de dışarı çıkıyordu. Kendisi ta okuyup, molla olarak mektup yazana kadar zaman da geçer, üstelik başka taraftan da gelip Şirin'i isteyip, alıp götürürler. İşte o zaman iş işten geçer. Ben Ebrar'la anlaşmıştım, ben onu istiyorum, diye Şirin hayatta söylemez. En çok zaten bu Ebrar'ı korkutuyordu. Onun için kalbi huzursuz olan Ebrar, medresedeki mollalardan misafir fakiri bularak, ona beş-on kuruş verecek ve tembih ederek ona kalbindeki bütün derdini yazdıracak Şirin'e gönderecekti. Ama bu iş hemen olmaz; çünkü o mollayı başka yerlere de sorarak, güvenilir mi değil mi, onu iyice öğrenecek daha sonra medreseye girecek; bu yüzden bu işi Cuma gününe bıraktı.

III

15. Yusuf Şirin'den değil ruhundan ayrılmıştı. Hiçbir şey yiyemiyor, uykusu gelmiyor, hiçbir yere de gitmek istemiyordu. Hep ağlıyor, onu düşününe düşününe bitiremiyordu. Kendisi de buraların yabancısıydı, uzaklardan gelmişti. Akrafa ve eski hayatın etkisinde vahşice yaşayan cahil kişilerden hiçbir şey umut etmiyordu. İşte bu yüzden başındaki ağır faciayı gönlündeki aşk ve derdini söylemeye korkuyor, dediğimiz gibi onlardan bir umut neticesi de yoktu. Her gün medreseden eve gelince gülererek konuşan Yusuf nerdeyse medreseden çıkmıyor. O orda yatıyor, akrabaları çağırırsa da gelmiyordu. Onun için günlük yiyeceğini getiriyorlardı. Onları yiyordur, düşünüyorsunuz, okumaya, öğrenmeye girişmiş düşünüyorsunuz, değil mi? Yok, iş tamamen farklıdır. Önce akşamları yemeklerin tadına bakıyor, kalanlarını da bir yerlere döküyordu. İşte bu yüzden Yusuf'un gözleri tamamen çökmüş, rengi sararmış, sesi de hasta hasta geliyordu. Şirin'den ayrıldığı günden beri açılan yatağı hala toplanmamış, odası bir kez bile süpürülmemişti. Mecburiyetten çıkıp derse katılıyor, hemen odaya geri geliyor, hayal kurmaya başlıyordu. Ama her gün 3-4 kez koşu koşu gidip geldiği yeri var; oda, şüphesiz Şirin'le bulunduğu bahçedir. Demek ki zavallı Yusuf artık kendini tamamen kaybetmiş, başka hale bürünmüştür, nasıl bürünmesin ki!

16. Babası Abdurrahman orta halli biriydi. Annesi vefat etmişti. Üvey anne eğitiminde büyümüştü. Üvey annelerin üvey oğullarına muameleleri, kıskançlıkları hepimizce malum. Üstelik Abdurrahman konuşmalarında merhume Selime'yi çok övüyor, ağzından bırakmıyordu. Sık sık Sare'ye: "Sen Selime'ye benzemiyorsun, onun bana yaptığı itaat ve hizmetlerin yüzde birini de eda edemezsin. Selime gibi sevgi dolu, itaatli refika dünyada tek doğmuş. Ondan olan Yusuf'a bir bak. Ne kadar yakışıklı, mülayim, iyi huylu! Halime'ye bak, annesinin eğitimini aldığı için her işi senden daha iyi beceriyor. Sen onlara bakıp da öğrenemezsin." diyordu. İşte bu sözler Sare'nin yüreğini yakıyordu. Yusuf'la Halime'yi hiçbir şeyle suçlayıp Abdurrahman'a kötü gösteremiyordu. Halime'ye olan güven ve başarılarını Abdurrahman'ın yüreğinden yok edemiyordu. Gerçekten de Abdurrahman hiçbir zaman unutmuyordu. Niçin mi? Abdurrahman en başlarda zanaatsız, işsiz, fakir biriydi. Selime'yle evlenince Abdurrahman diye tanındı. Neden mi? Selime çok akıllı, sabırlı hem de çok güzel bir bayandı. Gece-gündüz birilerinin dikişlerini dikerek, çamaşırlarını yıkayarak, buna benzer hizmetleri görerek, ev içindeki bazı eşyaları bizzat kendisi almıştı. Abdurrahman çalışıp kazandığı paradan bazen harcar, çoğunlukla hepsini biriktirir ve Selime'ye teslim ederdi. Selime bazı kadınlar gibi bayramın dışında da yeni elbise giymeye, süslenmeye alışkın değildi. Bayramda da çok sade elbiseler giyerdi.

Zengin olunca giyinmek, süslenmek kaçmıyor ya, der; yeter ki, sağlık olsun, hayatımız tatlı olsun diye sabrediyordu. Genç haliyle bazen aylarca, bazen de yıllarca tek kalır. Çünkü Abdurrahman işinden dolayı başka memleketlere gitmek zorunda kalıyor, ay bazen de yıl boyunca orda çalışıyordu. O zamanlar bile Selim'e eşini hiç kıskanmamış, değişmemiştir. Bütün iffet, namusu içinde su balığı gibi huzur içinde yüzmüş, hiçbir yere gitmemiştir. Hatta anne babasına da seyrek, sadece zaruri olduğu zamanlarda gitmiştir. Şirin Yusuf ve şeker Halime'siyle avunarak, mutlu hayat geçirmiştir. Kocasına da çocuklarından az zaman ayırmamıştır, kadınların dünyasında da böyle iffetli, namuslu, gayretli, şecaatli, aslana benzer kadınlar her zaman olmuştur. İşte Selime'de onlardan biriydi ve çok kısa zamanda Abdurrahman'ı bugünkü devletine kavuşturmuştu. Ama "İyinin dinçliği kıskanılır." diyen atasözü gibi Abdurrahman'ı henüz yeni insanlar sınıfına katıp, tam rahatını göreyim dediği anda, ömrü vefa etmedi, Yusuf ve Halime'sini yadigar bırakıp kendi dar'ul fenadan dar'ul bekaya uçmuştu. İşte bu yüzden de zavallı Abdurrahman'ın hayalinden bir nefes bile uzaklaşmıyordu. Sara ise tamamen başka biri. Nefsini dinleyen, süslenmeyi seven, kısacası kadın dünyasının nefsanî sınıfındaki kadınlardan biridir.

17. İşte bu yüzden de, her birisin sonrasını hisseden, endişe ve düşünceyle adım atan Selime'nin sevgi dolu, öz eğitiminde büyümüş zeki Yusuf da Sare'nin bu durumunu görerek, şefkatsizliklerini, kıskançlıkları belki de düşmanlıklarını aklına getirerek ona bu konuyu danışmayı bile faydasız buluyordu. Belki de tam tersi üvey anneye bu işler güçlü birer delil olup hizmet edeceğini düşündüğünde de ondan umudunu tamamen kesmişti. Babasına mektup falan yazmayı düşündü; ama nedense ondan da ümidini kesti. Bir tek sevdiği, dertlerini paylaştığı sırdaşı Halime'sine bu dertleri anlatabeylirdi. İkisi de anneden çok küçük yaşta yetim kalarak büyüdüklerinden mi; yoksa üvey annenin şefkatsizlikleri onların arasındaki sevgiyi kuvvetlendirdiği için mi hiçbir zaman birbirinden ayrılmıyorlardı. Ne tür dert ve sıkıntıları olursa birlikte paylaşır, köşelerde beraber ağlar, birbirini avutur, gönüllerini alırlardı. Fakat Halime kız çocuğu hem de derdi de çok; bunlara tamam desek de uzak şehirden nasıl yardım edebilir ki?

18. İşte bu düşünceler Yusuf'u deli ediyor, umutsuzluğa düşürüyor, o yüzden de evine gitmek istemiyordu. O yüzden de ağlıyor, kaygılanıyor, dayanamadığı zamanda o bahçeye giderek Şirin'in bastığı toprakları öpüyordu. Onay verdi, diyen sözü Hasan başkomutandan duymuşsa da hala kalbi rahat etmiyordu. Yok derse, ne yapacağım düşünceleri yüreğini alevler gibi yakıyordu. Şimdi babası, annesini beklemeden, araya birini koyayım Şirin'lere gitsin veya mektup falan göndereyim, bakayım şayet, cevap alırsam tekrar görüşme imkânım olur, diyerek düşünüyordu. Yerinden kalkarak sokağa

çıktı. Kime gidecek şimdi? Mescitteki mollalara güvenemiyordu. Nedeni mollalar çok oyunbaz olurlar. Beni bırakıp kendilerine ayarlamaya kalkarlar, diye korkuyordu. Düşündükten sonra Seyithan'ın yanına gitmeye karar verdi. Niçin mi; çünkü o çok akıllı, edepli ve ayrıca Yusuf'u en iyi dostudur. Ona danışayım, bakalım nasıl cevap verecek dedi ve Seyithan'ın yanına gitti. Bir taraftan da Seyithan çok hareketliydi; evini düzeltiyor, sofrayı açıyor, kendisine çeki düzen veriyordu. Yani bahsettiğimiz gibi önceki hareketlerine devam ediyordu. Bu neyin hareketi mi diyorsunuz? Bugün evde kimse yoktu. Bugün birazdan Halime Hanım gelecekler; iki sevgili bu ikinci görüşmede artık tüm ayrıntılarıyla konuşacaklar, birbirleriyle anlaşarak verdikleri kararı imzalayacaklar, birbirini ne kadar çok sevdiklerini, evlenmek istediklerini Abdurrahman'a olmasa da Yusuf'a bildireceklerdir. Nasılsa, Yusuf da laf arasında: "Biraderim Seyithan, siz benim meslektaşısınız, gerçekte kardeşim olmasanız bile kardeşimden daha fazla seviyorum sizi. Şimdi eğer siz bana gerçek kardeş olmak isterseniz zamanı gelince size bir şey söyleyecek, sizden rica edeceğim. Tağabeyi ki yok demezsiniz" demişti. Seyithan çoğu zaman onu kandırarak, zorlayarak o sözlerinin açıklamasını istediğinde: "Yok birader, söylemenin zamanı gelmedi daha, ben kendim size söylerim." diye kısa keserdi. Gerçi Seyithan sözle ilgili başka değerlendirmelere de kapılırdı. Ama sonuçta, o benim kız kardeşimi isteyecek, kendi kız kardeşini de bana verecektir, düşüncesini taşıyordu. Diğer taraftan Halime Hanım aşırı süslenmiş, Seyithan'ın yanına geliyordu. Oraya gidene kadar birkaç kapının önünden geçmeye mecburdu, ne yapsın. Bir baktı ki, önde Hayitbay yürüyordu. Ama onun da Seyithan'ın yanına gittiğinden habersiz, ardından yürüyordu. Seyithan'ın kapısının önüne gelene kadar Hayitbay'da arkasına bakmadan kendi düşünceleri içinde yürüdü.

19. Halime Hanım da o an Hayitbay'ın önceden yaptığı casusça çalışmalarını düşünmeye başladı.

20. Hayitbay, Seyithan'ın kapısına gelince durdu, Halime de durumunu, her şeyi içinden iyice geçirdi. Hayitbay'ın hissetmesinden korktu. Ne olacaksa olsun artık, deyip tüm gücü ve cesaretiyle Hayitbay'ı yetiştirip, geçip eve doğru yürüdü, içeri girdi..

21. Hayitbay nerden bilsin? Halime Hanım Hayitbay'ın yanından uzaklaştıktan sonra sokağa çıktı ve başka peçe taktı. Hayitbay da onun Seyithan'ın kız kardeşi veya komşu kızı olduğunu düşünerek ona yol verdi. Sevgilisini zor bir sabırla bekleyen Seyithan onu gizli bir sevinçle karşıladı. Ama Halime Hanım'ın yüzünde biraz korku ve gözünde yaş görünce delirecek derecede korkarak boynuna sarıldı: "Azizem, sevgilim, ne oldu ..."

3.1.1. Bâý ilä Xızmatçı'nin Dizin Transkripsiyonu

1. bâý ilä xızmatçı
2. 4 pãrdálik drãmä
3. xaqıqat mäydânining qahrãmânlari
4. endi dünyâdä çin turmuş vä xöcälik sizingdür
5. yaşäsün mehnätkäşlär vä dehqânlär
6. bitsün kişi küçi ilä yaşävçilär
7. şähärintä binäsindä
8. 1919 yıl 25 äktyäbrdä oyun başlânür säät dä
9. ölkä musulmân siyâsiy trüppäsi täräfindän mavqe tãm âşäğa qoyulur
10. bâý ilä xızmatçıbu äsär 4 pãrdálik fäciä bolub eski nikoläy vaqtindä xâin müstäbid
11. çinâvniklari qol küçi ilä mehnät qıluvçı fäqırlarnı âyâğ âstinä tâptäb kapitälistlärğa qılğan
12. yârdäm vä iânälärini täsvir qılğan bir äsärdürbirinçi pãrdäsidä bir zâlim bâý kiçiklikdän öz
13. oğlı qatâridä xızmat ilä kättä bolğan hălâl bir xızmatkârığa özi xâtün âlub berüb özi yäxşi
14. körüb qâlub xızmatkârdän äcrätüb özi âlmâq haräkätigä tüşgänini vä ungä xâin qâzi mullâ vä
15. ellikbaşilari bâyning puligä sâtilib yol tâpüb bergäniniikkinçi pãrdädä şähär hâkimi bâyning
16. âqçasigä sâtilib beçärä xızmatkârni âz bahânä vä tuhmät bilä käterjniy rabâtğa hükm qılğanini
17. üçinçi pãrdäsidä beçärä xızmatkârni xâtünini bâý küçläb âlub vä ungä qılğan muâmäläsinı
18. beçärä hălâl xâtün öz küyâvini ısqıdä özini dârü yeb hălâk qılğanini
19. törtinçi pãrdädä sibirdä xızmatkârı bir sâtsiälist ilä âşnâ bolub işçilik haqqını tănüb sâtsiälist
20. bolğanı käter zâlimlari täräfindin temir qamçılär bilä äyni äzâb yeb turgân çağdä birdän
21. hürriyät bolub bulärni bânddän äzâd bolub ketüvini täsvir qılınğandü
22. yozuvçı hâmezä hâkimzädä niyâzi
23. iştiräk etüvçilär
24. gâfir bâyning xızmatkârı 30 yaşlârdä
25. cämilä gâfirning xâtini 16 yaşdä
26. sâlihbaş 50 60 yaşlârdä
27. xâlmät bâyning xızmatkârı 30 35 yaşlârdä
28. xâciânä bâyning ânäsi
29. mästân
30. pâşşââyım
31. xânzädäxân bâyning xâtinlari

32. gülbahâr
33. qâdirqul mingbâşı
34. rāhimā xālā cāmilāning ānāsi
35. hasān ellikbâşı
36. āyxān gülbahârning ānāsi
37. sifāt buvı
38. imām
39. törä
40. pristāv
41. qāzı vā başqalār
42. birinçi pārdä
43. sālīhbāyning içkārı havlisi ropārādä eşiklārigä oymākārlik bilān güllār çekilgān birbirigä
44. yāmāştirib sālīngān üçtā nāqşli dānğıllāmā uy bu uylārning āldidä yāzdä açılıb qışdä
45. yāpıladıgān nāqşinkār āynābānd rāvānlār rāvāngä āsl turkmān gilāmlāri bāhmal körpālār
ipāk
46. pāsndāzlār tōşālgān şungä çinni qalpāqli zor qandil āsilgān havlining sāhnigä xilmāxil
güllār
47. ekilgān öng yāki çāp tāmāndä kättä köçä dārvāzāsi pāşşāyım rāvāndä otirādi rāhimā xālā
ungä
48. kinnä sālādi
49. rāhimā xālā ārāçārā esnāb mening qolim emās luqmānu hākimning qoli çıq çıq
tenigännikiyü
50. tentigänniki bolsāng çıq közlāgānning közigä bār qārni kättä bāylārgä bār uzāq esnāb
51. qattıqkinä kinnä kırıptı āylānāy pāşşām kişining nāzāri yāmān bolādidä
52. pāşşāyım qurib ketsin hāli köçādān kelāyātsām dāmlā pāççāmız tā uygä kirib ketgünimçä
53. közini mendān uzmāsāya
54. rāhimā xālā sizni oşā dāmlāning kinnāsi yıqıptıptı āylānāy hāli mening qızım cāmilāgä
közgä
55. yāqınsān köçāgä köp çıqa körmä deyişim hām beciz emāsdä örgülāy
56. pāşşāyım hā hā hā gāpingiz orınsız xālācān qızıngiz cāmilā kim özi xızmtākārımız Gafur
57. sötākning xātini şu künlārdä u kelinçāk emāsmi yāsāntusān cāyidä üçtört kün tursin
58. kömirhānā āşhānādān beri kelmāy qālādi innāykin kim hām qayrilib qārāydi deysiz gāp
59. husidä emās yāsāntusān zebziynātdä mānā mening çirāyım ortāçä yāşım hām ötinkirāb
qālgān
60. lekin hāmişā kinnä kirgānikirgān nimāgä desāngiz mānā bu çin tāvāri köynāk xināli
qollārdä
61. yältirāgān bilāgüzüklār pāşnāsi pāst āmirkān etikçä ğarç qoyilgān qāşıqdāy kāvşlār yer

62. yuzidagi bār kinnāni ōzigā çāqırıb ālādi xālācān
63. rāhimā xālā qızim cāmīlāning bāşı āğrimāsi ōziçā bütün derdu fālākātlār ōz bāşlāringdān
beri
64. kelmāsin āytgānçā pāşşāxān kündāşingiz xānzādāxānni kōrmāymān
65. pāşşāāyım xānzādāxāngiz dārdini içigā yutāyāpti hımm
66. rāhimā xālā hālī uning dārdi kūçli deng
67. pāşşāāyım hımm men hām tepā tonimni teskāri kiyib ālib ācāb qıldim şāylāndim ūstimgā
68. kelib meni kūydirib edi men hām uni kūydirib kūlpārçā qıldim qayın ānām hācīnā bilān
tilni
69. bittā qilib erimgā bultur kūzāk xānzādāning ūstigā qırq kākıllık bir çevār qızni ālib berdim
70. mānā endi kūyākūyā cingāgi çıqayāpti yāmāydi hām içmāydi hām dārdi dūnyāsı
qāpqārānğı
71. bolib uyidā gūmdān bolib yātipti hımmm
72. rāhimā xālā kündāşingiz xānzādāxān yūzi qārā şāddāt xātin ungā xudāning ōzi bas kelmāsā
73. bāndāsi nevlāydi ōzini hām āndāk çākki bāsār deyişādimi rāstmikin şu gāp
74. pāşşāāyım bolmāsāçi siz xānzādāni sūtdān āq musıçādān uvāl deb oylādingizmi uning
yāmān
75. nāmi yetti iqlimgā ketgān bāşimgā nene kūnlārni sāl mādi bu men kūyākūyā kūymāy
qoydim
76. endi ōzining ırğışlāgānini kōrib ōlā deymān
77. rāhimā xālā bālāsi yoğā şu xātinning
78. pāşşāāyım tirnāqqa zār gūlbahār bolsā hādemāy oğıl tuğıb berdi şundān keyin yānā tepā
sāçı
79. tikkā bolib ketdi yaşşāmāgūrning ōl ōl bāttār bol hā hā hā hā hā hā bās xālācān qollārı bilān
80. bādānlārini siynālāb irim qilib xānzādāgā ırğitādi hāmmā dārdi fālākātlārimni şu yer
yutkur
81. ālsin
82. robārodāgi eşiklārdān biri āstā āçılādi bāşıdāgi hisābsız kākıllār ātrāfigā sāçılğān tāvār
kōylāk
83. buxārā kündālidān qırğāqlārigā āltın uqa tutılğān engsiz celātkā kiyğān āltın mārvarıdlārgā
84. ğarq bolğān neşānāsıgā pāt qongān gāccākdār hānzādā kāyfsiztācāng bir qıyāfātdā kōrinār
85. eşikkā süyālgāniçā pāşşāāyimgā homrāyib tikilār buni pāyqagān pāşşāāyım qorqıb
86. bezāvtālānār
87. xānzādā tōsātdān baqırıp māstān çilim pāyzā yer yutkur māstān
88. māstān yūzürüb kirib lābbāy āyācān
89. xānzādā qulāğinggā un bāsdıngmi yetimçā yetti kūlçā çilim
90. māstān hāzır āyācānmāstān çilim keltirib nāyini tutādi xānzādā ğazāb bilān çekādi māstān

91. yığlab çıxıb ketädi
92. xanzadä nimägä meni hädeb ermäk qılâyäpsän nimägä qıyşıq ağzingi ırväytirib külâyäpsän
93. söyläq
94. mästän titrâbqaqşâb qäni külgänim äyâcân
95. xanzadä külmä deymän sengä ho oşâ äcin bâsgän qarımsıq yüzläringgä zindäläk çıqsın
96. pâşşââyım kördingizmi yâmânlığını xälä meni qarğayäpti
97. rähimä xälä vây gäpgä qoşılmäy häli öläy bir bälâgä giriftâr bolmäy turıb qâçâ qälây
98. pâşşââyım bungä sır berib otirämänmi mästän ölgür çilimni âlib kel sen nimägä
kekkäyyäpsän
99. mästän
100. xanzadä qarimäy ädä bolgur mästän ärsılânni kesäk âtıb yengmâqçimisän hu muzlâb
ğucänäk
101. bolib qâlgän çigirtkägä oxşamäy ölgür
102. mästän yığlab äyâcânlarım axır men sizlärgä nimä günâh qıldım
103. xanzadä gäpirmä şälläqı
104. rähimä xälä pâşşââyımgä hây bäläm şäytângä hây bering
105. pâşşââyım öl küyib öl
106. xanzadä tur it közimdän yuqâl çilimni âtädi
107. rähimä xälä äylänäy xanzadäning felidän qorqqulık xanzadägä hây xanzadäxân oşâ yâş qız
108. bilän teng bolib özingizni kâyıtmäsängizçi bäläm çıqadi
109. pâşşââyım qorqqanidän münâfiqânä külib hây ortâq oşâ ähmâq qız bilän äytişmäng qäni bu
110. yâqqa keling gäpläşämiz
111. xanzadä özini bâsıb âlib sekin pâşşââyım yänigä kelädi yâxşı otiribsizmi ortâq
körmäysizmi
112. ädä bölgür şumni
113. pâşşââyım qoyıng yâş qız bilän äytişmäng nimä bälâ eringiz xafä qilib qoydimi deymän
114. xanzadä siz häm sänämäsdän säkkiz demäng ortâq ölsin oşâ xasis eringiz
115. pâşşââyım ey tävbäyey nâlib qâpsiz münçâ kerişyäpsiz yâ cäzmänlärni qumsäyäpsizmi
116. xanzadä şundäy boşäşäyäpmänki qäni endi bir dildâr kişing bolsäyu köngling yâzilsä bâyä
bir
117. erkäk kişining tävuşı eşitilgändäy boldimi
118. pâşşââyım xâlmätcân degän kişi yüräkläringiz şuv etib ketgändir
119. xanzadä dâmlä pâççälärimiz qurân tilâvât qılğänläridä siz nimä bolsängiz men häm şudä
120. äylänäy ikkâvi külişädi hây ortâq sıqtıtidän dâd degim kelädi keling endi birpäs tâtüv bolıb
121. mahräm gäplärdän gäpirişib köngildägi qudurätlärni yâzâylik
122. pâşşââyım nimä gäplärdän gäpläşâylik
123. xanzadä nimälärdän bolärdi yäpâq sâqâl paxmâq sâqâl eçki sâqâllärdän gäpläşämizdä

124. pāṣṣāyım besāqāllārdānçi
125. xānzādā ulārdān hām gāplāṣāmiz qāni eçki sāqālingiz bilān kōriṣib turıbsızmi
126. pāṣṣāyım ävväl kiçikdān
127. xānzādā vāy tävbāyey ävväl kättādāndā dāmlā pāççāmiz qandāy
128. pāṣṣāyım hā hā hā dāmlā pāççāngiz ṣātidāy sālānglāmāy ölsin meni bir kün kōrmāsā cinni
129. bolib qālādi
130. xānzādā bizning xālmāt hām dutārni ṣundāy eṣib çālādigān boptiki äyniqsā as bolāmān bul
131. keçā māst bolāmān ṣul keçāni çālib meni oynātğānoynātğān cānımnı berıṣğāçā bārāmān ṣu
132. yigitğā
133. pāṣṣāyım lātifcān besāqālingizçi yāki uning lāvlünci ṣālvirāğānmi
134. xānzādā lātifcān bolsā undān hām dondıq undān hām sāz
135. pāṣṣāyım ortādā bittā bāyning özi āṣıqçā deng āylānāy
136. xānzādā qayın ānāngizning xuṣāvāzlāri kelmāy qāldımı
137. pāṣṣāyım pirlārinikigā ketğānlār hāli zāmān kelib qālādılār u yāqbu yāqni yığıṣtırıb qoyāy
138. tağın āğzi eski qāpdāy āçilib ketmāsin
139. xānzādā bir cāhli çıqqandān keyin peṣānālāri sānāçdāy tiriṣib ketādi cādügārning
140. pāṣṣāyım çārvi yegān müṣükdāy közlāri yiltillāmāy olsin yālmāğızning pāṣṣāyım öz
- uyigā
141. kirib ketādi
142. xālmāt yolākdān turıb çāqırār hā kim bār āyācānlārim
143. xānzādā yolākkā yaqın bārār yüzini romāl bilān yārim bekitib kimsiz
144. xālmāt menxālmāt vāy āyācān sizmisiz istāğānimning öziyā dil toğridā dil
145. xānzādā keling xālmātçān ākā qadāmingizğā hāsānāt
146. xālmāt munçā qāçāsiz mundāy cāmālingizni kōrsāting zāng bāsgān dillār yāltirāb ketsin
147. āyācān
148. xānzādā yüzini āçib heç toymās ekānsızdā
149. xālmāt özim toysām hām közim toymāydi közim
150. xānzādā gāpirā qāling bāy ātāngiz yubārgāndirlār
151. xālmāt he bāy ātāngizni qoyıb turing āyācān vāslingizdān cudā bolğānimgā rasā üç kün
152. boldiyā ilāndek tolğānıb çıqayāpmān mundāy ġarib benāvā qulingizğā ādālāt qılāvering
153. xānim pādṣāhım
154. xānzādā bir āz tābim yoq āpāsi cānidān
155. xālmāt oṣā sizğā kelğān dārdü fālākātlārgā xālmāt bālāğārdān bolsin yāmān nāfās qılmāng
156. xānzādā sāğıngizmi
157. xālmāt sāğıngāndā qandāy deysiz xullās gāp ṣu keçā siz bilān bir ātāmlāṣmāsām cinni bolib
- qālāmān tasāddüq
158. xānzādā bu kün emāsdā

159. xālmāt keling endi şu keçā bir qırmızāk ālmādek bolıb yāqamdān tüşib yengimdān qoynimgā
160. kirib qoltiğimdān çıqing mästäläst bolıb bir murād hâsil qılâylik
161. xānzādā öling gāpingiz qursın
162. xālmāt axir sizni dāstlāb körgändâyāq āşıqı beqarār bolıb köqrāgimizdān bir tiyri cuvāldiz
163. hādānggi parrān ötib ketgändā pāşşām özingiz hām şundāy sāz şundāy qiling örgilsin bopsizki
164. āğār yüzingizdā yetmiş qavāt pārdā bolsāyu bir qavātini āçıb qoysāngiz hām husnū
165. cāmālingizgā ottiz ikki kāsābā cırāğ yākmāsdān iş qılāverādiyā
166. xānzādā hā hā hā hā hā hā cüdā maqtāb yubārdingiz xālmātcān xop māyli men hām sāğindim
167. āğārdā bāy ātāngiz kirmāsā şu keçā siz bāy bolāsiz tüzükmi
168. xālmāt āyācān bāy bu keçā sizning yāningizgā kirdi nimāyü kirmādi nimā bilgān bilān
169. itingizni āvāqtā müşügingizni turmā qılārmidi ānāmānā degünçā kāmpir şāftālini dānāgidān
170. āyirib yegünçā bāy uxlāydi qālādi
171. xānzādā bolmāydi qayin ānām bāru yüzi qārā kāmpir payqab qālādi
172. xālmāt e u kāmpirning peşānāsi burışgān xudā bilān urişgān āğzidā bittā tişi yoq bu uydāgi
173. kirdiçiqdılār bilān işi yoq qoyāvering cānginām
174. xānzādā xop unādim lekin yāngi hikāyā tāpib qoydingizmixālmāt bir ācāyib ertāgim bār üç keçāgā yetādi
175. tārāqaturuk āmāçboyinturuq
176. şāmirzāyu qāqquruq
177. hāyhāt āğzınggā nāvāt
178. siynāni siynāgā qoyıb
179. cımgınā xap yāt
180. āftābdā şāytān köndālāng
181. urıkdā māymun tippātik
182. āmmā lekin tāmğā bekin zāmānlārning zāmānidā sālīhbāy degān
183. xānzādā şārāqlāb külādi
184. bir bāy ötgān ekān uning xānzādā degān māhipāykār bir xātini vā xālmāt degān bir ādāmi
185. bolārkān
186. xānzādā boldi boldi külādi
187. xālmāt oşā bāy oşā xālmāt degān ādāmni uyigā yubārib tāyinlāptiki mehmān bārādi
188. xānzādāxāngā āytkin mubārāk qollārı bilān qazilik palāv pişirsın depti
189. xānzādā bāring bildim içāklārimni uzdingiz
190. xālmāt āyācān bu keçā bizgā qılādigān ādālātingiz esingizdān çıqmāsin xayr esān bolinglār

191. äyâcânlarım ketâr
192. sifât buvi kirib âmânmisiz esânmisiz äylänây körışädi
193. xânzâdâ qâni nimâ qılding tez gäpir
194. sifât buvi nurillâxân eşân degäningiz ötkir äzäyimxân ekân duälärni yâzdürgünçä näx özini
195. äkâ eçkisini takâ deb ölib boldim ignâ tumâr ezib içki tutâtqı vâ här xıl lâttaputtälärni berib
196. mänâ bu dâm sâlingân ignälär kündâşingiz gülbâxârning âstânäsigä qâqıb taşläysız bu esâ
197. gülbâxârning tökilgân saçları buni zâx bir yergä kömdiräsiz şundân keyin bây
kündâşingizdân
198. sâvunıb sizgä ısır ekân
199. xânzâdâ işqilib âmâl qılsındâ
200. sifât buvi äylänây eşân dâmläning kârâmatlärیدân ellik somni âzsındılâr
201. xânzâdâ pul berib mâ bu pulni abdüsättârgä âlib bâr u sengä dâri berädi âlib keläsân
202. sifât buvi bu qanaqa dâri äylänây vây öläy tağın hâligi
203. xânzâdâ keyin biläsân tilingni tiy tuyä kördingmi yoq pul berib özinggä xızmäting üçün
qâni
204. toyâğingni şıqıllât
205. sifât buvi ılâhım maqsädingizgä yeting bälâm xayr yâxşı qâling ketädi
206. xânzâdâ özi yâlgız meni xânzâdâ pâşşâ deydilâr sen gädäning qızı men bilân teng
207. bolmaqçimisân başinggä şundây mäymun oynları sâlâyki özing turıb balli degin bir
hârâmi
208. bälâ bilân bâyni özinggä râm qilib âlding bälâ bahânäsidad uning mälü dünyâsigä egä
209. bolmaqçimisân xoş men bu dârgâhdâ nimägä âvunıb yürimbân bâyning husnigämi şirin
210. sözlärigämi bütün vücudim bilân cirkänämân u pordâk zıqnâ bâydan mengä uning mälü
211. dünyâsı keräk lekin nimâ qılâyki fârzând yoq hämmäsiga hämmäsiga sen çäng
sâlmâqçimisân
212. sen yoq men bu işgä yol qoymäymân merâsgä uzatılğân oşâ pânçäläringni cädu bilân
213. qırqamân bälängning bir kün emäs bir kün başını çäynäymân zebişgä yol qoyziynätimni
214. sâtämân qâşimni qâqamân seni yoq qılämân
215. taşqaridân hâciânäning yoğân âvâzi eşitilädi
216. hâciânâ hây kim bâr
217. pâşşââyim şaşilib uydân çıqar hâciânäm vây öläy
218. mästân hâciânâ
219. xânzâdâ hâciânâ hâciânâ ölmädi biz qutılmädik
220. hämmâ hâciânâ qarşisigä çıqadi bir qançälär qollâb qoltiqlägân hâldâ qolidâ hässâ xâciânâ
221. kirâr âtrâfgä gâzâb saçâr xânzâdâ vâ başqalâr ungä xâksârlık bilân egilib sâlâm berädilâr
222. hâciânâ negä hämmäng iş qilmây bekâr otiribsanlâr sülâyman ölib devlâr qutulıbdıdâ
mästân

223. ıqargn paxtlringni uvign gzlringni krst rhim sen cuvrilrni tuyib boldingmi
224. gfır lgir qni nimg hlig gplr boatilmbdi otınlr yrılmbdi
225. mstn mn hcn uvign gzlrini krstr
226. hcn ysshmgr bu z hll shsng lsnmi bugn xeq kimg uyqu yoq ertg shu on
227. kp gzni uvi lzim xnzdxn xnning qızı kviimni tzlng otirib ynı zdi
228. xnzd cnım biln ncn hcnning kviini rtdi
229. hcn hy bittng meng sırq slib yubr kzikkng oxymn
230. rhim xl hasd qılıadid hcn sırq sldi
231. hcn hmmni birbir kzdn keçirib yn bittng qni hligi sevikliqi krinmydi
232. xnzd u kişi hli nz uyqudlr keçsə biln erlrig dutr alib oynb berib arb
233. klgnlrd
234. hcn nim nim nz uyqudlr glbahr vy xnning qızı bolmy olsun u kişi mening
235. drghım kslxnmi eri biln ytbdimi
236. xnzd olngiz llqn paxt sryiq ketgnlr
237. hcn vy ksfting zingg ursın yuvuqsız hmm yb olimd gl bong erkk kişi
238. degn xtinni gx degnd qolg qondign qılms ekn u erkk ems ypssh rhim
239. qırnqlr buyqqa ırtb tshnqlr krpsini cuvnmrgni dutrni hm lib qınlr
240. ypssh rhim glbahrning uyi tmn ketdilr
241. vy belim en pirimnikiq markg brmn deb itdy ardim xud zing bndm degil
242. glbahr ygrib qb zini hcnninng yıg tshlr
243. glbahr tvb qıldim ncn bilmbmn yb mend
244. hcn yz uqırb qrmnqlr yzig gnhg btsizlr br yzqolingni yuvib q xazn
245. bolgr hli umi qayın nngg hurmt erg hurmt yki oğlimning yggshlri
246. quturtiryptimi sni gpir hmd qasqıning qızı undy kzkzlrning qızlri psshyımlr
247. xnzdlr qq shr turb xızmqting hzır bolsy sen bensb sqirt tls krbd meni
248. psnd qılmy xurrk tb ytsng yinki sevikli eringiz kes biln uxltmy qdimi  
249. cningizg tegdimi gpiring uxlb qbsizd ersirmy kzlring qb tusin
250. glbahr yicn
251. hcn gp qaytrm frits yoq betvfiq dutring qni hli erimniym buzypmn degin
252. dtrini tb sındırr
253. glbahr yicn blm ksl tni biln yqldi men beik quqlb sti kirpik qqmy qdim
254. tvb qıldim

255. hâciânâ yığlâmâ beâr tâvuşingni taşqaridâgi nâmâhramlâr eşitâdi günâhgâ bātāmān
günâhgâ
256. men ikki yol hâc qılğan bātâvfîq xudâcöy xâtinmânâ
257. xânzadâ ânâsi âyxânxâlâ hām kelüvdi uyğatmây ketib qâptı
258. hâciânâ â hâli ânāng hām kelgānmi mening yoğımni pâylabâ nimälârnı berib yubârding hâr
259. bir gädâygâ bersām özim hām gädây bolib qâlāmām cuvānmârg töxtâ keçâsi kelgān yigit
kim
260. edi u
261. gülbahâr âkām
262. hâciânâ hâligi ögây âkāngmi nimägâ undān qaçmāding
263. gülbahâr negâ âkāmdān qāçây
264. hâciânâ ögây âkā âkā bolādimi bu uy ikki yol hâc qılğan hâciânāning uyiya bu uydâ nāmāz
265. oqıgānlâr rözâ tutgānlâr köçägâ tâvuşı çıqmāydiğān mästürälâr turâdi âkāng kelmāsin
undān
266. kâçāsān özing bāndām degil xudâ
267. gülbahâr etāgini öpib tâvbâ qıldim ânâcān
268. hâciânâ tur tâvbāngni qabul qıldim sengâ ering nimâ sāvğa keltirdi
269. gülbahâr â hâligi hâ bir corâ ätlās
270. hâciânâ âlib çıq
271. gülbahâr kirib ätlâsi âlib çıqıb hâciânāgâ berâr
272. bâr tâhârât âl nāmāzingni oqı xânzadānâ körsätib xânzadāni qārâ
273. cāynāmāzgâ qandāy yārāşādi uh hârdim nāmāz qazâ bolmāsin qoltiğımdān âlingle
274. kelin xızmtāçılâr qoltiğıdān tutārlâr biri kâvişini töğrilāb hâssāsini qoligâ tutqazâr
275. hâ ânâvi Gafurning xâtini iş qılmāyāptimi yâ hâliyām u âyımtıllâ çımıldıqdālârmı
276. pāşşāâyım hâli yāngi kelinçāk emāsmı
277. hâciânâ mening uyimdâ tekin âvqat yoq Gafurgâ âytinglâr xâtini çıqsın işlāsın qallıqbāzlık
hām
278. ikkiüç kün bolādidâ xudâ urdiketdi bolmāsâ köçkörānini ânāsining uyigâ cönātsın âllāhü
279. kârim mumınlārgâ tâvfıq ber köpning qatāridâ imānımni bāsālāmāt saqlā sekinsekin kirib
280. ketādi
281. pāşşāâyım ux xâyıryāt gümdān boldi mening titrāgānimni qārāng
282. xânzadâ yūrāgim târs âcrālib ketâyāzdiyâ ortāq
283. bāy taşqaridān Gafur âtgâ qārâ
284. xop degān tâvuş sāvlat bilān kirār âyimpāşşâ bārib sällāçāpāngâ qol çözâr
285. bölāk işinggâ bār
286. xânzadāni hām qaytārâr
287. âsqarcān

288. gülbahâr kelib sälläçâpânini âliböz uyigä âlib kirâr
289. âsqarcân çöt keltir bây râvângä çıkar izzätini çâyigä qoyädi bây nimälärnidir hısâb qilib
çötgä sâlär qâğâz tekşirâr âsqar çärçädim âyâğımni ez
290. gülbahâr bâyning âyâqlärini uqalârkân âräsirä çây qoyıb turâr
291. munça qoling darmânsiz hây sen hâmb kel
292. xânzâdâ hâmb bir âyâğını uqalâr bâyning diqqati köprâq gülbahârdâ xânzâdâ bildirmây
293. gülbahârgä ğazâb sâçâr gülbahâr ikki ot ortäsüdä âzâblânâr
294. bây közläring qızârgân
295. gülbahâr şundây özim
296. bây yığlâdingmi
297. gülbahâr yoq közigä cıq yâş âlädi
298. xânzâdâ hâcınâ bir âz kâyb berdilâr
299. bây nimä deb kâyıdı ânâm
300. gülbahâr yoq hâcınâm kâyisälâr axir ânâm haqı bâr
301. xâcınâ âlisdân şâvqın qilib kelâr
302. hâcınâ hâcınâ hâcınâ hâcınâ ölmädiki senlâr qutulmâding çâq çâqaver häliyâm
303. bälâmning könglini mendân sâvutdıläring xoş bây xâtinçängizgä rähmingiz keldimi ânâ
304. xorlänsä ânâ ölsä mäylimni oğlim şâkirbâyning yânidâ bolsâm bu xıldâ meni kelinlärigä
305. xorlätib qoyârmidi
306. bây ânâcân qulâq bering
307. hâcınâ bulärgä şäriätdän târiqatdân gâpirsâm yâqmäsâm tergäsâm yâqmäsâm nâhâtki bir
âz
308. kâyib urişsâmu eri kelişi bilânâq çâqa sâlsâyâ bulâr oğlimni mendân sâvütmâqçılâr
309. musulmânlar
310. bây ânâcân gâpimgä qulâq sâling
311. hâcınâ yoq pıçâq bârib süyâkkâ taqaldi şâkircânning yânigä ketâmân höngrâb yığlâb meni
312. cönätib yubâr kelinlärdân qorqamân mengä dâri berib öldirib qoyışädi bulâr yığlâydi
313. bây ânâ kâyimäng bulârni sizning tirnâğingizgä âlmäymân axir xâtin pulgä kelâdimi pulım
314. bâr xâtin âlä berämân ämmâ ânâ tâpilmâydi hây men sizlärgä äytämân hâcınâ mening
ânâm
315. bolädi kimki ânâmning sözigä qulâq qâqsä xafâ qılsä undây xâtin mengä talâq
316. pâşşââyım vây şörim vây öläy
317. xânzâdâ vây ölmäsâm hänggümäng bolib qâlâdilâr
318. hâcınâ xürsänd ilcâyib balli bälâm äsl âtâ oğıl ekânsân xudâ umringgä mâlinggä bäräkât
319. bersin uyigä kirib ketädi
320. bây mästân Gafur äkängni çâqır
321. mästân xop bolädi

322. báy sizlär içkärigä kiringlär
323. xânzâdâ täyinlägän nârsängizni hâzırlâb qoydim bugün kiräsizmi
324. báy bugün emäs gülbahârğä ilcäyib sen bälängni ertärâq uxlât
325. gülbahâr tüzük
326. xânzâdâ ğazâbli gülbahâr ğamgin kirib ketädilär
327. Gafur kirib çäqırdingizmi báy âtä
328. báy qâni Gafur kel oğlim otir ğäpirçi qallıqdän vaqting çağmi
329. ğâfir çağ bolğandâ qandây endi ölä ölgünçâ qulingizmändâ báy âtä
330. báy hä hä hä yâxşı ğäp qız häm täyyâr turgän ekändâ Gafurbây
331. Gafur yâşligimizdâ hâligidây
332. báy bütün şähärdâ duv ğäp nimä deysän sâlihbay xızmatkârini toytâmâşâ bilän uylântirib
333. qoyipti báy bolsâ şunäkänggi kâmbağalgâ qayışädigän âliy himmât sahiy báy bolsâ ekän
334. degän ğäplär
335. Gafur hämmädän häm özim sıngäri yetimlärning sevingänini äytmäysizmi báy âtä báy
336. bäräkällä oğlim kâmbağalgâ men birni bersäm xudâ mengä onni berädi hâlâl mehnät qılsäng
337. hämişâ baxting âlçidâ hämişâ peşânängni siläymän xoş endi oğlim hısâblik dost äyirmäs
338. degän ğäp bâr
339. Gafur haq ğäp báy âtä
340. báy toy bahânäsidâ mendän sengä ötib qâlgän ärzimäğän nârsälär bâr şulärni pulğä çäqib âräni
341. açıq qilib qoysäk degän edim
342. Gafur maqul ğäp báy âtä
343. báy mănâ musâvidäsi häm täyyâr ikki yüz som nâqd pul beş put gürünç ikki çäräk un bittä
344. bordâqı qoy xoş degäningizdän bilsäk hâligi eng yâxşı qandâk örikdän uç put kättäqurğän
345. mägızidän beş put mägız bilän örikni bir âz qurt yegän bolsâ häm pâkpâkızâ urıb ketişipti
346. äzämâtlär imâmqâzilärgä kiydirilgän on beştâ âläâvsät çâpânlär xoş hâcıânäning üstigä öz
347. qoling bilän yâpgän ipäk mürsäk toy küni äyäläring häm bittädän ätläs kiydilär âtälik qılğanı
348. üçün mănâ bu çäkmänni mengä özing kiydirding toğrimi
349. Gafur toğri báy âtä toğri
350. báy mănâ şulärning bârki hämmäsi bolib bir ming yetti yüz som pul bolär ekän
351. Gafur çöçib şunçâ qarzim bâr ekänmi men buni qandây uzämän báy âtä mening çotimdâ
352. hämmäsi bolib beş yüz somdän âşmäs edikü yâki ädâşdingizmi ekän a báy âtä
353. báy bu qandây ğäp nân tepkilik qılmâ şu sâqalım bilän yâlgân ğäpirämänmi yulsäm sendây
354. ğädädän yulämänmi senlärgä yâxşilik qılğänning özi ähmâq körnämäk itfel
355. Gafur tävbâ qıldim báy âtä

356. báy bir ming yetti yüz som həm pul boldimi uzärsän uzälmäsäng yänä beş on yil işläb
357. berärsän u emäs bu emäs xätinlik bolib qälgäninggä şükür qılsängçi bächçäğar
358. Gafur qulluq báy ätä qulluq
359. báy hä gäp mänä bundäy boptidä oğlim qäni barmäğingni bäs kel qoy mahkämädä töğriläb
360. älärmiz bäräver Gafur turädi därväqe Gafur kelingä äyt xızmatpizmät qilib tursin sen
oğlimsän
361. xätining kelinim äytgändäy ungä körmänä həm beriş keräk pul berib mä romäl älib ber
362. Gafur qulluq báy ätä qulluq öz uyi tāmān ketädi
363. báy äsqar sälläçäpānimni keltirgülbahār sälläçäpānni kiydirib qoyub özi ketär
364. häyriyät bu iş həm hämirdän qıl suğırgändäy cönginä bitdi Gafurni endi bütünläy ipsiz
tözäqqa
365. ilintirdim mendän ketgän yetti yüz som bir ming somni yetäkläb hämyängä kirdi bir ming
366. yetti yüz som degän sävil şundäy zorävānki uning pānçäsidad Gafurning öziginä emäs
367. ävlädiäcdädi qutulä älmäydi hä hä hä ketä başläydi
368. Gafur çıqıb báy ätä kelinigiz
369. báy hä mäyli yüz körişib quya qäläylik
370. yäsängän yüzigä äq dākä tutgän kelinçäk cämilä çıqadı bāygä egilib sālām berädi
371. báy hä bārākällä qızım bārākällä qäni yüzingni açıb yubār qızım
372. cämilä yüzini açädi
373. báy bārākällä bārākällä qızımımm cämiläning husnü cämälini körgän bāyning huşi
başidän
374. uçädi qolidän täsbehi yergä tuşädi ungä tikilgänçä cim qälädi song özini tutıb Gafurcān
baxting
375. bār oğlim yüz ming xarcläsäng həm ärziydi endi ätäsimiz xızmatgä buyurä berämizdä qäni
bir
376. çilim çektirib yubāringçi qızım
377. cämilä ketädi
378. Gafurcān xälmätgä äytgin ärävāni täyyärläsin yaxşı yigit
379. Gafur xop xöcäyin xursänd çıqadı
380. báy vā äcäbā bu kim boldi çörimi yāki bir äfäticān färiştāmi yüzläri xuddi älmädäy tāräng
bir
381. cüft quraläy közi sürmä başgändäy qārā bir qārāşi bilänāq yürägimni takäpükä qilib taşlädi
382. änā qaddü änā qāmāt änā hüsn änā mälā hāt hısābsiz kākil qongır saçlärigä nimä deysän
383. taqımını öpädiyā taqımını seni tuqqan änānggä rāhmāt
384. cämilä çilim keltirädi báy ätrāfgä äläzäräk qarāb
385. bārākällä äppāq qızım şırmān qızım dondıq qızım
386. cämilä uyälüb çilimni çektirib ketädi báy uning izidän közini älmäy

387. he ättäng gülni gülgä qoşmay gülni sassıq äläfgä qoşıb qoyıbmän he pişmägän xâmkällä
388. peşânäsığa urıb bu nâzânin uvâl çörilikkä emäs bekäçlikkâ ärziydiyâ
389. Gafur kirib bây âtä täyyâr
390. bây qâni yür oğlim çıqadılär
391. gülbahâr uydän çıqadi äyvängä câmäşâvni qoyıb bâlâni çömiltiriş üçün hâzırlık körär qâni
392. qaydäsiz yaşligimdä közimgä uyqu bermägän şirin häyâllär qâni sen ey bevâfâ yigit qâni
393. yıǵlâb turıb birbirimizgä qılğân ârzmuhabbâtlârimiz hâmmâsi hâmmâsi hâm yergä kömildi
394. xazân boldi ikkimizning ârâmizgä qılıç sâlıb cudâ etdilär e xudâ sengä nimä günâh qılğân
395. edimki yâlgız başimgä bu xildä câbrü külfâtlârni sâlding
396. xânzâdâ hây meni negä qarğaysän ârpängni xâm ördimmi
397. gülbahâr sizni negä qarğay äyâcân
398. xânzâdâ özim eşitdim gâdâning qızı
399. gülbahâr äyâcân ândişâning âtini qorqâq qoymäng
400. xânzâdâ vây vây hâli ândişâni hâm biläsizmi sen nimänggä binâ qoyäsän hüsninggâmi
401. âynâkkâ qärâ lâbing dordâq közlâring ğılây äcinâ qâşiqdek yüzlâring bâr çirâylikmisän hä
hä
402. xunüksän bedâvâsän boyninggä âl xunükmän de
403. gülbahâr xunükmän äyâcân xunükmän
404. xânzâdâ bolmäsâ bây seni nimägä yâxşı körädi ilmâmâl bilân tilcâğını bağlâb qoygânsänki
405. yâxşı körädidâ xazân bolgür
406. gülbahâr men ilmâmâllâringizni bilmäymän undây işlârni siz qılâsiz
407. xânzâdâ men âmâllâringni tâpdim mănâ mănâ mănâ lâttâpüttälârni gülbahârgä ırğıtâdi hây
408. sengä äytämän bâyğâ bu keçâ kâsâlmän deb vâckârsân qıl äğâr bây bugün hâm sening
409. yâninggä kirsâ men seni sağ qoymäymän ğar eşikni qattıq yapıb kirib ketâdi
410. gülbahâr bâlâsini bağrigâ bâsıb bebâxt bâlâm xârzâr bolğân bâlâm nimâ qılâr eding şundây
411. şâfqatsiz âdâmlâr içidâ tuğılıb yâlgız ânângning baxtigâ sen âmân bolgil qozim
çömiltirişgâ
412. hâzırlânär
413. xânzâdâ gülbahârning härâkâtini közdän keçirär uning başığâ bir fikir kelär dârrâv özini bir
414. yoqqa âlär
415. hâcîânâ uy içidän gülbahâr hâ gülbahâr
416. gülbahâr mănâ hâzır
417. hâcîânâ tez kel
418. gülbahâr bâlâmni hâm çömiltirgâni qoymäydi cädügâr erining tälâq sözi esigâ tuşâdi vây
419. ölmäsâm yügürgâniçâ ketâdi
420. xânzâdâ şâşıb kelâdi tâğârâdâğı qaynâq suvgâ bâlâni ırğıtıb özini çetgâ âlâdi dâd sâlâdi
421. xânzâdâ dâd vây dâd qutqaring bâlâ öldi hây gülbahâr vây dâd häyâcân ğâvur kötârilâdi

422. kişilər toplanadılar
423. gülbahâr tâlväsä içidä özini bälägä taşlâr bağrigä bäsâr vây bälâm bälâm ölgänini sezib bälâm
424. behuş yıqılâr vây şörim endi nimä qıldık essiz bälä ânäsigä qărănglâr degän tâvüşlâr
425. hâcîânä nimä boldi nimä gâp öldimi uh uh essizginä bälä
426. xânzädä äyb ânäsidä bäläni hâm qaynâq suv yânigä qoyıb ketädimi bälä tâğârägä yıqılıb tuşdı
427. uzâqdân körüb qâldım baqırdım yetälmädım
428. hâcîânä ânäsining kăsâfâti bäläsigä urıbdı yänä nâmâz oqımâ peşingäçä uxlâb yât
429. gülbahâr bälâm sen küygünçä ânäng küyib ölsä bolmâsmidi bälâm
430. xânzädä özi bäläsüdän qutulâlmây yürğän ekändä baring Gafurgä bâyğä xabâr qıling
431. cämilä vây barmäng öldirib qoyädi äytsängizçi ânâcân
432. rähimä xälä qorqmâ qızım qorqmâ öldirmäydi
433. hâcîânä bâr äytib kel bundäy xâtinni âtning dumigä bağlâb öldiriş keräk
434. cämilä gülbahâr äyâcân turing süyâb turğızädi bu xânzädä äyämning işi özim kördim ânâcân
435. rähimä xälä bilmäsdän gâpirmä bälägä qäläsän qızım
436. bây kirib nimä gâp qâni bälä qâni bäläni körüb öldimi
437. rähimä xälä öldi
438. hâcîânä mänä ârdâqlägän sevgän xâtining bälä öldirişdän maqsädi sendän qutulıb süygänigä qoşılış ekân
439. xânzädä yâlgân yığı bilân ninni qollaringdân örgilây şundäy bäläni xudâyım mengä bermäydimi
440. bây gülbahârgä yaqın bârıb sen it nimä üçün bäläni yâlgız qâldırıp ketding
441. gülbahâr titrâbqaqşâb men men äybim yoq bilmädım
442. bây sengä kim äytidi bäläni öldirsın deb qâzıqdân qamçinni âlâr
443. gülbâxâr özini bâyning äyâgigä taşlâb çöringizmân ezildim dârd bilân ädâ boldım mengä tegmäng urmäng qorqıtmäng yälinämân
444. bây cävâb ber nimägä öldirding
445. gülbâxâr men ğurbât târtıp bağrı ezilğän bir nâtävânmän rähm qıling
446. bây oynâş deb öz bälängni öldirdingmi gâpir şariät urgur şäpälâqlâb urâr gülbâxâr yergä
447. yüzgübân yıqılâr
448. cämilä vây beçârä vây men öläy yoq çıdâlmâymän äytämân ânâcân
449. rähimä xälä xânzädä yâmân xâtin yâtığı bilân äytämiz qızım
450. äyxân xärsillâb kirib pärancisini ırğıtıp hây küyâv ânä hâm öz bäläsini öldirâr ekänmi
451. bolmâğän gâp qâni bälâm bäläni bağrigä bäsâr enäng ölsin bälâm
452. bây küyâv küyâv hämmä äyb sendä buzuq târbiyâ bergänsän

453. āyxān negā undāy deysiz ānāngizmāna uyālmāysizmi
454. gulbaxār ānācān teng bolmāng
455. bāy ānālikkā emās çörilikkā ārzimāysān ket uyimdān
456. āyxān vāy bālām hāli şumi ānāning hurmāti yığlāmsirāb bārākāllā ātāngizgā rāhmāt bāy qız
457. bāqıb sizgā bergānim üçün mengā bundāy murüvvātlārmı qıldingiz qulluq bāy qulluq
458. gülbahār yığlāmāng ānācān māyli keting yārāşib qālārmiz qorqmāng
459. āyxān ketāmān hāli hām turmāymān lekin seni ālib ketāmān ānāng örgülsin seni öldirişib
460. qoyişādi
461. hāciānā ālib ketāmān qayāqqa hā hā hā qızıngizni ikki yüz tillāgā ālgānmān qızdā haqingiz
462. yoq qızıngizning xöcāsi ānā eri qālāversā men bolāmān ölim bersin sendāy sassıq tākāgā
ket
463. mening dārgāhımdān
464. āyxān yāmānlārnıng cāzāsini xudāyim bersin beçārā qızım şörlük qızım
465. gülbahār ānācān birbiri bilān quçāqlāşib hāyrlāşār āyxān yığlāb çıqıb ketār
466. bāy gāpir sâcı yuluq nimāgā öldirding
467. gülbahār äytālmāymān qorqamān
468. bāy kimdān uynāşdānmi qolini qayırıp sâcını tārtār
469. gülbahār vāy sâcım vāy dād
470. Gafur çidālmāsdān axir şāfqatingiz bārmı öldirib qoyāsiz beçārānı bāy ātā qutqazmāqçi
bolādi
471. bāy Gafur çiq beādāb nāmāhrāmsān
472. Gafur tävbā qıldim xöcāyin māyüs çıqadi
473. bāy bundāy benāmüsning sâçlārmı yulmāq kerāk
474. gülbahār vāy sâcım vāy dād şiddātli bir hārākāt bilān bāyning qolidān çıkar vā cāsārāt bilān
475. bāy qālmādi tāqatim bir yolā öldir boğıp taşlā men baxti qarāni qutulāyin şu ārtıqçā cāndān
476. hālās bolāy şu it āzābi künlārdān öldir nāinsāf berāhm bāy
477. xānzādā özigā zebziynāt pārdāzāndāz beriş bilān āvārā
478. bāy öldirāmān boğamān yānçāmān vāhşiyānā qıyāfādā gülbahārgā taşlānār uni öz sâçlāri
bilān
479. boğa başlār
480. cāmilā fāryād bilān bulārning ārāsıgā kirādi
481. cāmilā bāy ātā töxtāng tegmāng bu kişigā cān bāy ātā bālāni öldirgān ānāvi imānsiz
xānzādā
482. öşā öşā bāy ātā öşā
483. bāy cāmilāning közigā qārār cāmilā qorqıp tistārılār
484. gülbahār xānzādā āh gāngrār
485. xānzādā özini bāyning āyāğigā taşlāb mānā öldiring bu mengā tuhmāt

486. bāy kōzini cāmīlādān uzmāy qandāy ātāši cān qandāy mālāk bu xātinlārgā yuqāling
 487. hāmmā āstāsekin qorquv içidā tārqalār
 488. bāy cāmīlādān kōzini uzmās vā āmirānā buyurār çilim keltir
 489. cāmīlā ketādi
 490. bu nimā gāp yānā şuni kōrdimū otdāy yānīb turgān ādām mulāyim boldim qāldim qārā
 491. qandāy sāz qandāy tınıq nārsā bu he bu dünyā beş kün beşāvi hām qārā kün oynāş kerāk
 küliş
 492. kerāk qandāy kelişgān nāzānin bu
 493. cāmīlā kirādi çilim çektirādi
 494. töxtā gāpim bār sendān bir nārsāni sorāsām nimā cāvāb qılāsān
 495. bulārning gāpi ārāsīdā gülbahārning hāzin yığısı eşitilib turār
 496. cāmīlā nimā cāvāb lāzim bolsā şunīdā bāy ātā
 497. bāy sen mengā kim bolāsān
 498. cāmīlā men sizning xızmtārkāringizning xātini bolāmān özīm uy içingizgā çörīmān
 499. bāy çörīmān he tentāk sen uy içining çōrisi bolmā güli bol güli seni kōrdimū rāhātım
 buzıldı
 500. eshuşımdān begānā boldim
 501. cāmīlā bolmāsā men bu kündān başlāb sizgā kōrinmāslikkā hārākāt qılāmān bāy ātā
 502. bāy hāy hāy endi seni bir kün kōrmāsām mengā tırıkçılık hārām
 503. cāmīlā tüşünmādim bāy ātā
 504. bāy hā hā tüşünmādim emiş dāvlātim sengā qālsin deymān xāhlāsāng ertāgāyāq
 gülbahārning
 505. xātini qoligā tutqazāmān istāsāng xānzādāning bugūn cāvābini berāmān seni ālāmān
 506. oylāsāngçi kelib kelib şundāy tāgi pāst bir xızmtārkārgā xātin boldingmi qārni toyıb nān
 507. yemāgān bir gādā seni nimādān yālçitsin eringdān çıqıb mengā tegāsān yegāning āldingdā
 508. yemāgāning kedingdā xānning xātinidāy kün kōrāsān tüşüdingmi endi cāmīlāxān
 509. cāmīlā āğır bāy ātā bu gāpni bir āytdingiz yānā qaytıp gāpirmāng oşā qarālingizni yāxşı
 kōrib
 510. tekkānmān başımdān zār quysāngiz hām undān ayrılmāymān
 511. bāy vāy esi yoq baxtingning āçılğāni şuki men seni yāxşı kōrib qāldimdā
 512. cāmīlā bunaqa baxt kerāk emās mengā
 513. bāy āftidān qari deysān şekillik endi qırçillāb qırān yigit bolgān vaqtim
 514. cāmīlā cāğingizni çārçātmāng bāy ātā
 515. bāy gāp bittā ikkitā bolmāydi bu işdān ōliş bār lekin qaytış yoq
 516. cāmīlā biz bu dārgāhdān ketāmiz
 517. bāy ketāmiz hāhā qayāqqa
 518. cāmīlā men tāğ çoqqisidā turīb özīmni dāryāgā tāsłāymān sāçlārimni yulāmān yāqamni

519. yirtämän qolingizdä tilkätilkä bolämän ämmä özimni sizgä tıpşirmäymän erimgä beväfâlik
520. qılmäymän
521. báy häli şundäymi hähä körämiz kim zor ekän sendägi sevgi bilän väfâlärmi yâki mening
522. çöntägidägi âltınlärmi şuni eşitib qoyki heç bir cân sâlihbaşyning ârzusigä köndäläng
523. kelâlmägän bir nârsäni qılămän dedimmi qılămän senkü endi rızâ bolmäding bu işni sendän
524. sorämäsdän qılămän mening âltınlärim şundäy ziyräk câsus şundäy çäqqân oğrı şundäy
525. zäbärdäst eşân uluğ bir häkimki yergä kirsäng qulâğingdän äsmängä çıqsäng äyâğingdän
526. tårtıb mening qoynimgä älmädäy qilib sâlib qoyädi men sendäy bir päripäykärni oşâ gädä
527. Gafurgä berib qäräb otirmäymän gäpning pös källäsi şu zärdä bilän çıkar cämiläning suräti
528. tårtılıb daräxtgä süyälgänçä qälär bir äzdän keyin yoläkdä báy bilän uçräşgän sifät buvi
kirib
529. cämiläning yänigä bärär
530. sifät buvi äylänäy qızım nähätki başinggä dävlat quşı qonsäyü uni kaltäk âlib özing
quvläsäng
531. başyning sevikli xätini bolıb davrü davrân sürmäysänmi nimä qıläsän oşâ gädägä xätin bölüb
532. mänä xämirning uçıdän pätir degändäy báy päççäm âltın bilägüzük sāvğa qıldılär qärä
qandäy
533. çirâylik yâş umringni xazân qılmä äylänäy kel hu oşâ döndiq qollaringdän örgiläy
bilägüzükni
534. qoligä sâlišgä urinär hä de rāzi bol qızım
535. cämilä özigä kelib keskin yoq bilägüzükläri başıdän ärdänä qâlsin âtib yubârib yoqâl
536. közimdän häli şärmändängni çıkärämän cädügär
537. sifät buvi ğazāb bilän vāy nāzgā teginmäy ölä qāl şörpeşänä xap qäräb tur şu degäninggä
men
538. seni başyning qoynigä öz qolim bilän sâlib qoyıb peşänänggä taqıllätib bittä urmäsäm yetti
539. dözäxgä kündä boläy
540. cämilä dözäxlär sendän häzär qılädi dözäxi
541. sifät buvi çıqadi gülbahâr saçları pärişân sölğın hâldä körinädi nāvāning häzin
542. dārāmādi çālinādi
543. gülbahâr küyläb
544. uzunuzun arğamçı
545. yerdä yātsā maylımı
546. essizginā gülbahâr
547. gördä yātsā maylımı
548. hä nātāvān yüräğim munça tıtrāysān he dünyā ğarib yāş başimgä şunça kulfätlärni
sāldingmi
549. ätrāf bahâr gül yäprāq lekin yālğız mening bahārim tugādi çeçäklärim xazān boldi ānācān

550. mehribånım ânâcân beling bu häsrätli nädâmätli umrning mälâli bilân buküldi közläring şäm
551. käbi zavâlgä yüz tutdi bälâlik qarzimni uzâlmädim qarigäningdä sengä mädâr bolâlmädim
552. ânâcân qarğamä beçärä qızıngni bebäxt qızıngni ânâcân
553. uzunuzun arğamçı
554. yerdä yâtsä maylımı
555. essizginä gülbahâr
556. gördä yâtsä maylımı
557. havligä çıqıb ketädi
558. cämilä beçärä gülbahâr kârvândân äcrälgän botädäy bozläydi şörlük bir kündäyâq sârgayib
559. solipti şundäy xafä şundäy xafä berähm bây tåkäygäçä ğariblärni xunbiyrân yıġlätäsän bu
560. tökilgän yâşlär qusilgän qânlär bu tört devârlärdän kötarilgän âhü zârlär seni yâqangdân
561. tutmäy qoymäs meni âlär emiş hâhâ men sendäy qârin bâylärni taxtibaxting bilân özimning
562. kambağal erimning härâm tukigä âlmäsmän
563. Gafur kirär yelkäsidağı yükni bir çetgä qoyär cämilägä yaqın bärrib negä çehräng solġın közing
564. nâmlı
565. cämilä qayerdä qâldingiz yelkäsiga âsilib yıġlär
566. Gafur häyrân gäpır cânım
567. cämilä tez boling bu uydân ketämiz
568. ğâfir ketämiz qayâqqa böläk başpänämiz yoq
569. cämilä ketämiz bir pärçä küyük külçä bir qultum şulânşorvâni här câydân hâm tâpib içämiz
570. gülbahârning âhü zâri yüräğimni ezib taşladi
571. Gafur e bu kündä bolädigän bir sävdä şungä xafämisän könib qâläsän
572. cämilä ketämiz böläk gâp yoq
573. Gafur qızıqsân ketâlmäymän häqım yoq bungä bây gördä könädimi men undân qarzdârmänkü
574. cämilä şunâqami häli sizgä bây keräkmi men keräkmi qâni şuni äyting
575. ğâfir cämilä
576. mästân rangi bözärgän baqırıb kirädi
577. mästân âdâm bârmi
578. ğâvurgâvur hämmä toplänädi
579. Gafur gäpir
580. mästân äyäm äyäm gülbahâr äyäm özini âlmürtgä âsib qoyipti
581. hämmä birdäy hävligä çâpâdi
582. ğâfir ä qâni
583. cämilä vây dâd vây öläy ânâcân

584. rahima xālā sen qorqmā qızım qorqmā
585. pāşşāyım vāy ölmäsām hāy xānzādā ortāq yügüring
586. rāhimā xālā hācıānā çıqa qāling tezrāq
587. pāşşāyım vāy öläy endi nimā qıldık
588. xānzādā yāxşi köriş ölsin şundāqa bolsā bu oşā yigitning dārdidā özini öldirgändā äylānāy
589. hācıānā beğam boşāng yügürüb çıqadi nimā bopti kelin
590. xānzādā gülbahār özini āsib qoyipti tez yüring ānācān
591. hācıānā öliptimi
592. xānzādā hā ölipti
593. hācıānā vāy ölmāy olsin endi bu tāşviş hām bārmidi mengā hāvligā qārāb yürā başlār
birdān
594. yoldā toxtār yoq kitābdā öz cānigā qasd qılğan kişi beimān ketādi degān örgilāy kitābdān
yānā
595. uning öligini körāmān deb ikki yol hāc qilib tāpgān sāvāblārimdān ācrālib qālmāy tirigi
hām
596. qursın öligi hām ey xudā cāmālingdān meni benāsib qılmā imānimni bāsālāmāt saqlā
beğam
597. öz uyigā kirib ketādi yārim tāvuşı bilān yığlāb gülbahārning öligini kötārişib öz uyigā
598. kiritādilār
599. xānzādā şādligini sezdirmāslikkā urinādi bir āzdān song Gafur çıqadi
600. uygā çömib tik qālādi cāmilā hām çıqadi āstāsekin Gafurgā yaqın kelādi birbirlārigā
qārāydilār
601. birbirining közlaridān āllāqanday qayğuli manāni oqıydilār cāmilā Gafurgā töymāy tikilār
tāqat
602. qılālmāy özini Gafurgā ātādi Gafur cāmilāni bağrigā çāqqān ālādi cāmilā sözsiz tolib tolib
603. yığlāydi
604. pārdā
605. karl marks nāmli teātr truppəsi tāmānidān bāy ilā xızmatçı pyesāsining sahnāgā qoyilişi
606. hāqıdā 1919 yıl 2223 iyuldā çıkarılğan afişā
607. ikkinçi pārdā
608. bāyning tāşqari hāvlisi bāy mehmānxānādā xafāqān tumşuğini sālīb otirādi pāşşāyım
bāyni
609. uqalār
610. pāşşāyım keçā sulāymānqül mingbāşining toyidā bir qız körib keldim endi nimāsini
āytāsiz
611. qārā köz qārā qāş āşulā bilān oyingā şundāqanggi hām üstā ekānki
612. bāy kimning qızı ekān

613. pāṣṣāyīm toyçi dāmlā degānning qızı ekān
614. bāy ātāsi yarāmās ādām bolmāydi
615. pāṣṣāyīm hāciānā hām āllākimning qızini kōrib keldim deyātüvdilār
616. bāy köp bāşimni qātirmā
617. hāciānā kirib hā pāṣṣāyīm siz hām şu yerdāmisiz çetgā qārāb ölim bersin sengā siz uygā
618. kiring ānābālāni xāli qoying
619. pāṣṣāyīm gāpingiz keçāgi qız toğrisidāmi hāciānā toyning bāşidā özim turāmān
gāpirāvering
620. hāciānā pāṣṣāyīm qız körgāni ıkkāvimiz birgā bārāmiz bu bāşqa gāp
621. pāṣṣāyīm xop ānācān qulāğigā iş qilib oğlingizni oşā qızgā unātingdā qoldān çıqmāsin
çıqadi
622. hāciānā hā munçā ātāng ölgāndā hām bu xıldā āzā tutgāning yoq edikü xudā urdi ketdi
623. bāy özim üçtört künden beri lāncmān
624. hāciānā ānānggā hām şunçālār küyārmikānsān gülbahārnıng hām yigirmāsi yaqınlāşib
qāldi
625. ātā ānāsi qılsin pul deb kelsā bermā qızıning bāridā bāsıb ālgānlārini çıqarsın hā yānā bir
gāp
626. keçā rāhimā ātinning marākāsigā bāruvdim şu yerdā eşitdimki lütfüllā eşānning kiçik qızı
on
627. üçdān on törtgā qadām qoyıb nāx āqıāqqa qızılıqızılğā ācrālib bir çirāylik qız bolgān emiş
şu
628. qız gülbahārnıng ornini bāsıb qālārmikān deymān bālām
629. bāy hāvliqıb sāz ekānmia özingiz kördingizmi
630. hāciānā yoq körmādim lekin sāçı tāvānigā tegādi deyişādi sāvçilikkā bārsām degān edim
631. bāy sābr qiling cindāk cancāllik işim bār şundān keyin
632. hāciānā hā innāykin ānāvi cāmیلā uzzükün yığlāgāni yığlāgān cānımgā tegdi uyigā cōnātib
633. yubārāy deb turıbmān
634. bāy ānācān Gafur yigirmā yillik qadrdānimizā xafā bolādi tegmāng yupānib qālār
635. hāciānā xānzādāgā ixlāsim āşib ketdi seni dilicānidān yāxşi körār ekān şundāy māsūrā
636. şundāy nāmāzxān uni xafā qılmā oğlim ming qılsā uluğ ādāmlārning fārzāndi kimsān
qādirqul
637. mingbāşining singlisi bolādiyā innāykin qādirqul mingbāşı bilān urışuving yāxşi bolmāpti
638. bālām hāyr uzāq turmāy ming qılsā hām nāmāhramlār kirib çıqadıgān cāy bālāmgā tavfiq
ber
639. men āsiy bāndāngni cāmālingdān benāsib etmā xudā kirib ketādi
640. bāy ārqasidān miyāsi süyülgān kāmpir men nimā ğamdāyu bu nimā deydi oylānib yoq men
641. ungā tāqat qılālmāymān şundāy qoling örgilsin cuvānni bir bedāvā gādā toşigā tårtıb rāxāt

642. qilib yâtsäyu men bây bolä turib tāmāşābindäy qārāb turāversämä nimägä men ähmāq men
643. nāşüd bu päri paykārnı ilgäri körmägän ekānmān başım äyländi oylānār yoq yoq bu
644. fāriştāning vāsligä yetmäsäm ölämän bir yäläng äyāqdān xātin tārtıb ālışgä qurbi yetmägän
645. bāynı bây deb bolādımı yoq men bir işni qılāmān dedimmi qılāmān āh cāmīlāxān āşığınggä
646. bunça āzāb berāsān şāşmä sālīhbây hāli nāümid bolmä qāzi dāmlä imām hāsān ellikbaşılār
647. ğāfir bilān sözlāşib uni köndirişni boyınlārigä ālgānlār bālki bugün sevinib hām qālārsān
648. çağırıp xālmāt
649. xālmāt hä läbbây ākā kirādi
650. bây Gafurnı kördingmi
651. xālmāt bāyā şu ortādä orālāşib yürüvdi fālākāt bir zumdä yoqālib qalıptı
652. bây xālmāt
653. xālmāt hä läbbây ākā çilim çektirādi
654. bây çilimni çekib bolıp mening dārdimni bilāsānā
655. xālmāt bilāmān xöcāyin
656. bây darmāni bārmikānā
657. xālmāt darmāni şu yerdä körsätib içkāridä ākā
658. bây xuddi içimsān xālmāt
659. xālmāt içingizmān ākā içingizdāgilārning hāmmāsini bilāmān
660. bây yürāgim ğussāgä toldi qāni qanaqa edi hä qāni bir maqtāb qoyçı otirib hä ābi ravān hä qāni
661. xālmāt oylānıp qoyıngä xöcāyin
662. bây bol tāräng qılmä hä qāni körsäng qanaqa ekān
663. xālmāt ābi ravān bağı cinān şāx supägä zebi cāhān morçā miyān pıstā dahān nāzik ādā päri
664. cāyhān yani ism şāriflāri cāmīlāxān kim ekānlār desām ğāfir kāzzābning xātinlāriyu musā
665. källābning qızlāri ekān döndiqçāyü möndüqçä xızmat qılāy ölgünçä desāngiz hām bây ātā qol
666. uzāt māng tillāgä toldırmāsdān sändüqçä deydilār ā ākā Gafur sötākning hām baxti zāb bäländ
667. kelgānmi ālmägä tüşgān hāşārātdek xātingä xob yārāşsālār kerāk qāni endi dāvlāting bolsäyu
668. şunāqa āyimlārning toyigä toy tökib xıpça bellārini āydek kāmālākkāmālāk qilib egib yürsäng
669. vāyey qāvırğalarım qayışādi bây töxtāmāy külār maqtāyverib öldikkü sifāt buvi kēmpir hām
670. xuşxābār keltirgāndir toy qaçān
671. bây toy yaqın çilimni yāngilä
672. xālmāt hāzır ākā yānā çilim keltirādi

673. báy sen cilmäy tur mehmânxânâni yaxşılab süpür qâzi dâmlälär kelişâdi men ğızıllab
sârâygä
674. bäríb qaytämân kütib tursinlär içkärigä paláv buyurıb qoy
675. xâlmät ärävâ keräkmäsmi äkâ
676. báy ärävâni hurmät minär sen cilmä báy çıqar fäytün tâvuşı
677. xâlmät süpüríb turıb
678. vây âlmä güli nâpärmân yällävân yârim äynälây
679. vây seni izläb tâpärmân vây cânıme örgülây
680. vây seni izläb tâpgändä yällävân yârime örgülây
681. öng betingdän öpärmân yällävân yârime äynälây
682. vây öng betingdän öpärmân vây yârime aylânây
683. bu xöcâyindä dünyâ toplâş xâtin âliş ğami mendäçi içkäridägi ikkitä eski micâzdän ayrılıb
684. mänä şu yängi pâşşâxânni özimgä qandây qılıb iläktirişning ğami nimägä desängiz
685. xöcâyinning yaşlari bir câygä bäríb qärämây qoygänigä biryâqdän özimning hâm birântä
686. dilküşâni âlişgä qurbim yetmägändänmi bilmäymân bir âz ğırdğâşt qılıb kelär edik mänä
endi
687. şuhrätindän örgilây mocäzginä u tızzädän bu tızzägä uçıb qonädigân cämiläxânning
däräğini
688. eşitib qâlgändän buyân báy pâççädän hâm ilgäri bizning yüräğimiz dıringdiring oynäydi
689. bilmäymänkim u cânımni âlgür bâygä tegib âlıb bizning bu kır çâpân bilân yağlık döppini
690. nâzärlärigä ilärmikân mänä bizdä bu yängi işq micâzining ğami buning üstigä
qâmätiningning
691. qurbânı bolib ketây xânzâdäxânning häcrü firâğı bunisi kündänküngä yüräğimdä
çigirtkädäy
692. tuxümläydi bundây oylab qäräsâm başımdän âyâğimgäçä kıprigimdän tirnâğimgäçä
693. ısqmuhäbbät degân cânivâr ölikning kâfänidây qılıb örâb âlgân qayâqqa qäräsâm hur bilân
694. ğulmân quçämänä tasäddüging ketây endi içkäridägi âyimlärden soräsängiz bir yâqdä
695. kündäşlikning ğami bolsä bir yâqdän meni hâm oşâ tāmāngä äzmâz yâki bütünlây qıyşâyıb
696. ketişimning ğami iş qılıb içimizdä beğam âdâm yoqdä âxiri baxâyır bolsin oylänib şaşmäng
697. xâlmätcân törä özingçä nimä deb väysäyäsän hä deb bâygä pāşāng beräsän báy kimni
698. âlmâqçı cämilänikü öz Gafurimizning xâtini kāmbağalning āğzı āşgā yetgändä burni
699. qānāydimiā şu insāfdān emāsdā bāybāygā bāqar suv sāygā āqar sen kāmbağalsān
kāmbağalgā
700. qayışdä xumpär nāfsinggä ur munāqanggi xânzâdäxāngä oxşāğānlār bolsä u başqa ğāp
qançā
701. belini egsäng ulärgä şunçā xuş yāqadi hä xudā baxtimdän bolib çıqıb qālārmidiyā

702. dütârni âlib as bolâmânni çälâdi töxtâb şaşmâ birâv şu yâqqa kelâyâpti xuddi özi özini
tüzâtâr
703. dütârni yänâ çälâr
704. xânzâdâ çäqırgân sizmi
705. xâlmât şaşib ä hä hä men xâlmâtingiz qâni ikkitâ
706. xânzâdâ şâvq bilân bir âz oynâr heç kim yoqkû munçâ titrâmäsängiz çäling yigit
xöcäyiningiz
707. qayâqqa ketdi
708. xâlmât dütârni berkitib âkâm särâygâ ketgânlâr xâzir bu yergâ qâzi dâmlâ kelişârmış palâv
709. qılâr emişsiz mäslähâtlârı bâr ekân şaşmäng dârvâzägâ tãmbâ sâlib kelây xâlmât dârvâzägâ
710. bârıb qaytâdi
711. xânzâdâ çöçib nimâ mäslähâtlârı bâr ekân payqamädingizmi tağın qâzi pãççängiz sizgâ
712. yängni äyâçâ tâpgân bolmâsin xâlmâtçân
713. xâlmât uyâlib yoğe qoying undäy demäng
714. xânzâdâ mäslähâtlärining nimäligini bilsängiz mengâ äytäsizmi yâki siz hãm yâşiräsizmi
715. xâlmât esimni yebmânmi sizdân yâşirib
716. xânzâdâ bir bilsäk edi qâzingiz yâki ânâvi yälmäğüz kãmpir yängi bir qız tâpgân deymändâ
717. xâlmât toy bolsä sizgâ nimâ ğam äyâcân siz hãm tärällâni väng qoyub yürä bermäysizmi yâ
718. toyni toxtâtib qâlârmidingiz
719. xânzâdâ ciddiy toxtâtâmân äzägâ äylântirâmân şuning üçün äniğini bilişim keräk men kim
720. miyân büzrük häzrâtning qızı qamçisidân qân tãmgân qâdirqul dâdxâning singlisi xânzâdâ
721. bolâmân kündâşning biridân zorğâ qutuldim cãndân keçâmân mãldân keçâmân üstimgâ
xâtin
722. keltirmäymân kimki bãyğâ xâtin bolib tepãmgâ kelâr ekân uning hâligâ vây ilgärirâq gör
723. kapânini xâzirlâsin azrâil bolib cãnigâ çängäl sâlâmân
724. xâlmât vâyvây men sizni ipãkdân mulâyim xâtin desâm hâli şunâqamisiz
725. xânzâdâ mening sevgänim himâyâçim bãrdâ äylänây oşängâ tayänâmân u hãm bolsä siz yâ
726. yãlgânmi
727. xâlmât vây örgilib ketây râst râst öziçâ bu här bälâning özikü
728. xânzâdâ bãrdiyü siz hãm tistärilsängiz sizdân qolimni yuvib qoltiğimgâ urãmânu başimni
âlib
729. häyâhäyt deb çıqamân ketâmân
730. xâlmât häy häy undäy demäng siz bolmäsängiz men nimâ qılâmân men sizning ämrü
731. fãrmâingizgâ hämişä täyyärmân xânim pãdşähim
732. xânzâdâ nimâ buyursâm bãcâ keltiräsiz
733. xâlmât bekâmü köst
734. xânzâdâ bãrdiyu falân âdâmning döppisini âlib keling desâmçi

735. xālmāt tāsaddiḡingiz ketāy döppisini ālib kel desāngiz axir biz callādi murḡı sālāvāt qılıçı
736. burrā zabāni göyā kimning ācāli yetsā pāyqadāmingizdā āftābni sāyāgā yetkāzmāy bāşini
737. kesib keltirāmizdā
738. xānzādā sizdān şundāy cāvābni kütgān edim opāsi cānidān bu keçā mening āziz mehmānım
739. bolıng işvā bilān boptimi qāni çāling
740. xālmāt çālādi xānzādā oynāydi
741. xālmāt xālmātingiz qāmātingizgā qul bolsin qızḡın quçāqlāb öpār şarpā eşitilār xānzādā
qāçıb
742. çıqar uyni süpürib
743. vāy seni izlāb tāpgāndā yāllāvān yārim aylānāy öng betingdān öpārmān
744. bāy xālmāt xālmāt hā läbbāy ākā
745. qāzı dāmlā imām dāmlā hāsān ellikbāşı kirādilār
746. kelinglār āzizlār qāni mārhamāt
747. bāy itārib qāç nāri otirişādi fātiḡā xālmāt dāstürxān
748. xālmāt hāzır ākā
749. dāmlā uy içlāri bilān sālāmātmilār
750. bāy şükür dāmlā
751. qāzi bahār xāl muntāzir bolıb āziyāt çekmādingizmi cānābi bāy çārāki andāk ḡayāllādik
752. bāy yoq yoq özim hām müşkül sävdāgā qāldimdā qāzi dāmlā
753. qāzi muḡabbāt yolidā qıynālişning hām öz āldigā nāşāsi bār nimā dedingiz xālmāt āxun
özini
754. hām köp zebā nāzpārvārd mapārāyibādi ilcāmāl deb āytādilār külādilār
755. bāy bir āz ḡıcınıb qāni qāzi dāmlā ḡāpni kaltā qıling nimā dedingiz
756. qāzi sözni muhtāsār qılāmān cānābi bāy sizni köp dārdnāk çeḡrāngizni işq bālāsıdān
757. pacmürdā körüb bu işning çārāsıgā bāt kirişdik şu bugün bilān üç mār tābā çāqırıp men
758. āytmāgān nāsihatāmüz ḡāplār vā men āytmāgān tādbiri siyāsātlār qālmādi ḡāttā bāyning şu
759. sözlārigā qaysārlik qılsāng yigirmā yillik xız mātīng küyib ketādi şu xātinni sengā bāyning
760. özlāri ālib berdilār sendān bir pul sārḡ bolḡāni yoq birikki ming som qarzdār bolding
761. qıyāmātḡāçā işlāsāng hām ḡārdāningdāḡi qarzingni uzālmāysān ortā içidā bāyning āççıḡını
762. keltirsāng özingni bir bālāgā taqaysān özinggā qıyın bolādi undān körā şu xātinning
bahridān
763. öt bāy yānā birini ālib berādilārdā yānā xız mātīdān qutulıp bir umr rāḡātdā ötāsān dedim
764. alāxāzāl qıyās ḡeç bir āytmāgān ibrātim qālmādi keçā xusūsān bu hāsān ellikbāşı hām bār
765. edilār şundāy emāsmi
766. hāsān hā hā qāzi dāmlā cān küydirib āytmāgān sözlāri qālmādi cüdā yāmān şum ādām
ekāndā
767. şuning üçün beçārāni xudā bāy qılmās ekān

768. bāy nimā deydi axir bolgān gāpni āyting
769. qāzi māyli xudādān kōrdim nimā qılsālār qılsinlār men qoymāymān āgār xātinimning
770. ixtiyāridā xōcāyingā tegiṣ bār bolsā xātinimning ixtiyāri hām özidā deydi men hāyrān qāldim
771. endi özingiz āytgāndāy buni bir yāqlıq qilib eplāmāsāngiz bolmāydi
772. bāy men sizgā bāşidā āytdimkü bungā nāsihat kār qılmāydi deb mānā endi bilib qāldi tağın iş
773. müşkül boldi bu gāp ādāmlārning ārāsidadā tārqalsā men ançā mālāmātgā qālāmān endi mānā şu
774. mening mālāmātgā qālışimgā bāryogi uççāvlāringiz sabāb boldingiz biringizni qāzi biringizni
775. imām biringizni ellikbāşı qilib tāpgān fāydām şu boldimi endi mening yāğlıq āşimning bergān
776. pul yārdāmlārimning nāticāsi şumi kim āytādi sizlārni qāziyu quzzāt ulāmāyi kirām mullāyi
777. zābārdāst debki bir nādān āhmāqni öz gāpingizgā unātālmāsāngiz
778. qāzi endi bāy ātā siz bizning vāli nemātimizsiz sizgā hār qançā xızmat qılsāk hām āz lekin biz
779. şunçālik oylāgānimiz yoq edi özingizning içingizdāgi kişi ālbättā yoq demās xātin bolsā
780. şundāq beçārā kişi bilān nāilāc turgāndir sizning ālāmān degāningizni eşitib cāndil bilān kelib
781. otirib ālār degān edik biz hām hāyrān qāldik endi bāy ākā xudā hāyr bersin hārnā qılsāngiz
782. özingiz rāhm şāfqat egāsisiz yānā bir urinib kōrāmiz xudā xāhlāsā bir ilācini qılāmız
783. bāy dāmlāgā axir dāmlā men şuni yāxşi kōrib qāldim endi ul rāzi bolmāsā hām xafā qilib
784. bolsā hām şuni ālāmān endi nimā qılāy şāriātning sādağālāri ketāy bir yol yoq ekāndā yer
785. yūzidā rivāyāt kōrib ketgān ekāndā
786. xālmāt öziçā rivāyāt ānā rivāyāt xırmān bolib yātıptıkü iş qilib mānā bu nādirmātning qulāğı
787. yāğlik bolsin
788. imām endi bāy āfāndi muhābbāt dārdi hār bir dārddān zor kişini hālāk qılādi dāfi hālākāt fārz
789. kōrib turib özingizni fālākātgā bermāng māfhūmi kalāmga nāzārān bu hām az cümlāyi hālākāt
790. xālmāt ānāānā xālās sāyrā tōti quşim sāyrā
791. imām māsālān kättā kitāblārdā sıhāti bādān üçün gōşti xınzirgā öxşāş hārām nārsālārni şāriāt
792. hālāl qılādi bu kināyālārgā nāzārān ālbättā yol bolsā kerāk qāzini kōrsātib mānā yānā qāzi

793. dāmlā bilādilār
794. xālmāt öziçä vāy uying küygürläreý sälläsi bolmäsä eşäkning özikü boläring
795. qāzi bāygā biz cānāblārning ātgān oqlār bolāmiz yol tāpāmiz yol kop töğriläymiz axir
796. mäsäläsi özimizdäkü hä şaşmāng dārvāqe mingbāşı dādxāh yārdām bermāsmikinlār
797. hāsān toğri äytäsiz lekin mānā bu säylāv vaqti yaqınlāşıb qāldi mingbāşı özi bilān āvārā
798. innäykin bāy ākām bilān ikkāvlarining āynāklārı bir āz xırā bolib qālgān
799. imām hä hä degān tuyāgā mādād sendān uginā mendān buginā cānāb bāy
800. qāzi şu qādirqul mingbāşı öz ādāmingizkü cānāb bāy
801. bāy xoş ācāb qāzi dāmlā deymān bir kesāk bilān ikki qarğani urmāqçı boläsizmi qādirqul
802. mingbāşingiz bu yıl säylānmāydi ārtıqbāyvāççāni mingbāşı qılāmān
803. qāzi endi bāy gāpning nāfsilāmiri yāxşı mingbāşı dādxāh bizni ortāgā qoydilār dādxāhning
804. ming qılsā sizgā qudālik hurmāti bār mingbāşı dādxāh sizgā qılgān beādābligidān köp
805. puşāymān
806. hāsān qāzi pāççām toğri äytādilār qādirqul mingbāşı küningizgā kerāk bolādigān ādām
807. bāy säylāv yaqınlāşıb mingbāşingiz endi āyāğı küygān tāvüqdek pıtirlāb qāptidā külib
808. tādбирini qāzi dāmlā puxtā ıdrāk qılıbsız
809. qāzi endi bāy ikki möminni murāsāyumādārāgā keltiriş hām sävāb işdā siz pristāv firikāv
810. cānābgā ikki āğız uqdirib qoysāngiz ālām gülistāndā ānā undān keyin mingbāşı qolingizdā bir
811. moylāv qıldıngizmi yolingizdā munāqanggi Gafurgā oxşāgānlārdān mingtā bolsā hām ādālāt
812. vā häqıqat süpürgisi bilān supürib tāşlānādi cānāb bāy
813. bāy oylānib munçālik ortāgā tüşib qāldilāring māyli men pristāvga uçrāymān qādirqulni
814. yāqlāymān sizlār bārib qādirni xātircām qılinglār
815. bāşqalār xāyırıyāt xāyırıyāt
816. qāzi mānā bu iş bostāni marifāt gülistāni häqıqat boldi
817. bāy mingbāşı bilān ġāfir toğrisidā gāplāşinglār mingbāşı Gafurni bir bālāgā giriftār qılsın
818. qāzi xātircām boling bāy qādirqul dādxāhning bunāqanggi işlārgā süyāgi yoq
819. imām mingbāşilikni xatm qılgān ādāmdā
820. bāy şu tānnāzning yolidā hār bir āğırlikkā hām könāmizdā külādilār tugünçādān qāzigā
821. kimxābdān ellikbāşigā ātlāsdān ton kiygizib bu hāzır toyning uçidāndā qutluq bolsin dāmlā
822. cim dāmlā qutluq bolsin demāydilārmi
823. imām üstigā qārāb qoyıb biz endi nimāgā hām qutluq qulluq deymiz dūnyāyi bāümid taziyanı
824. tāşlāb kelgān edik
825. hāsān e taqsir sizgā bolmāy ilāci bārmi bāy ātā hāzil qılādilārdā
826. bāy iş qılıb dāmlālārdān bir nārsāni qāçırış qıyındā

827. imām kiyib axir biz payğambärlärgä merâsxördä bizning här duâmizgä ming çâpân bersä
828. ärziydi qâni ilâyim bâyning bu dünyädä mänsäb vâ rävnâqları sərbäländ bolib âxirätdä
829. firdävsigä säzâvâr bolsinlär fâtihä
830. hämmä mubârak mubârak
831. imâm tazim bilân qulluq qulluq
832. bây häli mingbâşidän häm kündäl kiyäsizlär
833. qâzi nâümid emâsmiz cänâbi bây
834. bây xoş endi Gafurni çâqırıb yänä bir gäpläşşängizlär bälki hâvridän tüşib qalgân bolsä
äcäb
835. emäs kâmbağalni äldäşni bilmäysizlär sizlärgä örgätäymi
836. qâzi yänä özingiz sâhibi aqlsiz
837. bây orâğlik pul berädi mänä âling bu sävilning cämâlini körsätib közini oynätib
838. yubârmäysizmi
839. häsän barmisiz bây âtä endi iş cön bolädi
840. qâzi axir şuni bâyä äytmäysizmi bây âtä
841. xâlmät öziçä bu tāmān häm hānifā xālāning tūgūnçāsidedek tompäyib tuşdi endi qâzi dāmlā
842. Gafurning közidä sättä yūztālikdān kōk qarğaning bālāsidedek uçirmā qilib uni tuzāqqā
843. ilintirmāqçı ā ğālāmislär
844. bây xâlmät
845. xâlmät hä läbbây ākā
846. bây Gafurni tâp çâqır
847. xâlmät hâzır
848. çıqar bây häm çıqıb ketär qārāşlāri ālāmli ğamli küçli iztirāb içidä bolsä häm özini vāzmin
849. ālib ğāfir kirādi
850. Gafur zāhārxāndā qilib qâzi pāçça sārūpālār mubârak
851. qâzi qulluq oğlim qulluq
852. Gafur qāzigā lekin bây bu çâpānni kättä âtāsi ölgändä tāvutigä yâpgān edi endi sizning
853. üstingizgä yâpiptidä
854. qâzi asābiy nimālār deydi beädäb
855. Gafur sārūpā qulluq bolsin dāmlā imām
856. imām onğaysizlānib qulluq qulluq ğāfircān
857. Gafur ellikbāşı pārancingiz mubârak
858. häsän pārānci emäs çâpân bu cinni bolgānmi
859. Gafur axir dāllāl degändä pārānci bolādidä çâpānni yigit kişi qıyādi
860. xâlmät bāplā āzāmāt bāplā
861. häsän tilingni tiy āhmāq bilāsānmi kimlär bilân gäplāşāyāpsān
862. Gafur bilāmān biringiz qâzi biringiz dāmlā biringiz āmāldār biz bolsāk devārning kāvāgidä

863. yâtgân bir ğarib
864. qâzi siz arälâşmây turing ellikbaşî câhilsiz tömtâq gâpirib işning paçâvâsini çıqardingiz ğâfir
865. otir oğlim otir
866. Gafur eşitâverâmân
867. imâm biz sening fâydängni gâpirâmiz
868. Gafur eski âğiz yângi gâp
869. qâzi eşitâsânmi yoqmi
870. Gafur gâpiring bu qulâqlâr dünyâdâgi bâr hâqaratgâ bâr qarğışlârgâ orgângân gâpirâvering
871. qâzi yânâ oşâ gâp sen bir kâmbağal musulmânsân öz câninggâ câbr qılmâ sâr tâpâ fâlâkâtlârgâ
872. duçar bolmâ deymiz axir şu bây âtâng tufâylidân rōšnâlik kōrding endi sening vâzifâng şu
873. bâyning hâr bir âmrü fârmânlârigâ şikâstlik bilân qâyim turmâq qulâq qâqmâ bâyni hurmât qıl
874. men hâmbir kibriyâ nâzâr eşân mân mening gâpimni qaytârmâ xullâsi söz bây sening
875. xâtiningni yâxşı kōrib qâpti
876. Gafur âğardâ bâyda muhâbbât paydâ bolgân bolsâ bây çin âdâm ekân
877. xâlmât ôziçâ vây xâm kalâyey sen hâli uni hâyvân deb yürgân edingmi
878. qâzi gâp şuki bâyning işqmuhabbât yolidâ hâlâk bolışi mumkin
879. Gafur pul mâl yolidâ hâlâk bolgândân kōrâ işqmuhabbât yolidâ hâlâk bolış kişigâ kâttâ baxt
880. imâm bâygâ râhming kelmâydimi
881. Gafur qızıb maqsâd nimâ maqsâd
882. qâzi axir sen xâtinningni bâyçâlik yâxşı kōrmaysân sengâ nâmi xâtin bolsâ boldidâ
883. Gafur qaynâb maqsâd
884. qâzi maqsâd xâtiningni qoy deymiz
885. xâlmât ôziçâ mânâ qoy deb tumşuğigâ sâlmâysânmi siynitâlâğni
886. ğâfir qâzi dâmlâ şu sözlârim qulâğingizgâ oqdek quyulıb qorğâşindây ornâşsın xâtinimning
887. ixtiyârî ôzidâ bâygâ tegmâqçı ekân tegâverâdi lekin mendân nimâ istâysiz mendân meni negâ
888. qıynâysiz neçün ortângân laxçâ çoğ bolib yângân yürägimni tirnâysiz bu qolânsâ qârinlâringni
889. yârsâ şu qâvâq kâllâlâringizni kâvlâsâ bu gördân qârânğı yürâklâringizni çırâğ yâqıb qıdırsâ
890. işqmuhabbâtdân qılçâ nişân tâpılmâidiyu yânâ sizlâr işqmuhabbât deb lâpkâp urâsiz bu
891. qandây zûlm bu qandây bedâdlıkkı sevgân xâtinimni zâlim bây târtıb âlmâqçı bolsâyıu mengâ

892. yârdâm beriş ornigä bâyning yânini âlâsîz rîvâyâtlâr tâpâsîz pätvâlâr yäsâysîz şumi insâf şumi
893. diyânât şumi kâmbağalgä şâfqat
894. dâmla bây bermäsä açîngdân öläsân
895. Gafur açlıkdân sillâm qurib iligim puçâygân çağımdâ hâm sizlârgä yâlinmäymân axir bu
896. közlârdân âqqan cigâr qânlârı bevâbeçârâ yetimyesirlârning âhü zârlârı könglingizni
897. yumşâtmâydimi qaçângäçä kimxâb çâpânlâr yâğliq palâvlâr üçün bâylargä zûlm pıçâğını
898. qayrâb beräsîz axir bu duâlâr rîvâyâtlâr niqâbigä yâşiringân zûlmdân cäfâlârdân biz şoring
899. qorğurlâr kimgä dâd deymiz kimgä bu ğurbâtânädâ nâtâvân yığlâgânlârning âfsûsnädâmât
900. çekkânlârnning dâdü fâryâdini kim tıngläydi kim gâpiring şâriât peşvâlâri
901. qâzi şâriâtgä til tegizmâ
902. imâm taqsir şâriâtgâginä emäs bu gâpning tägi pâşşâlıkâ hâm bârib yetâdi küllişâyin yârciü
903. illâ âslihi
904. qâzi âyni hikmât sözlâysîz Gafurgä hâzirgi inâding âyni hâmâqat
905. xâlmât öziçä bolmäsä hâli sürmâ içgân itdek âvâzi boğılıb imâmâtgä ötä âlmây qâlâdilâr
906. imâmğä çârçämâysîz dâmlâpâççä faqat quruq qâşiq âğız yirtâdi xâlâs sâtqayı gâpingiz ketsin
907. bu gädâgä bungä oxşâgân mingtä sârp ayâğdân sizlâr üçün bâyğä oxşâgân bittâ hol tayâq
908. yâxşi
909. hâsân sen bây bilân oynâşmâ
910. imâm oynâşmâgin ârbâb bilân ârbâb urâr hâr bâb bilân peşânädâ bitgânini köräsân qâlû bâlâ
911. qâzi Gafurning yânigä kelib külimsirâb endi seni hâm küyüngâningçä bâra muğambire külib
912. üstâsi pârâng ekânsândâ axir bu Gafur hâm xıylânâyranğni xöcâyindân tâlim âlgândâ buning
913. muddââsi bölâk
914. imâm hâhâ endi bildim tüzüktüzük päyt kelgânidâ bir nârsâlik böp qâlâylık der ekândâ buning
915. hâm bilgâni bilgân
916. qâzi qâni qolingni ber oğlim qolini uşlâb yengi içidâ pul tutqazib mânâ uşlâ âl toydâ sârf
917. bolgân xarâcâtlâr bâyning gârdânigä yeb ketârgä ming som bungä ikki mârtabâ toy qılâsân
918. hâli qulluq qıl bâyğä
919. imâm âlâl endi qulluq qıl
920. ğâfir huşsîz surâtdây qâtâdi vâ titrâq tâvüş bilân râhmât qulluq köz yâşini ârtâdi bârâkâllâ
921. hâsân xoş gâpir bu hâm âzmi

922. ғәfir hāsānning közigä tikilädi birdän aççıǵ qıyırırq bilän pıçâǵını şartta suǵurıp hāsānning
923. äldigä täşläydi hāsān äkä uring şu pıçâqni cäfâkäş kökräгимgä uring öldiring yäktäklärini
924. pârâpârâ qılâr duâ qılâmān xudâ häyringizni bersın bälâçäqangizning ârzü häväsini köring
925. hāsān äkä
926. xälmät häy ǵäfir turey tentäk ornidän turgäzib qıtıq pärimgä tegmä pıçâqni şu hāsān äkäng
927. urädimi çumçuq pir etsa yürägi şır etädiyu buning
928. hāsān bu cinni bolgānmi
929. Gafur axir kişi degānı şunça xorläysizmi men hām ādām mendä hām yüräk bār nāmūs bār
cān
930. bār
931. imām qāzi dāmlä siz hām köp zıqnälık qılmāng ketsa bāydān ketipti uzätıng oşā beş yüzni
932. hām pulni berib mănä āl bir ming beş yüz boldi endi häddingdān āşmä xafā bolāmiz
izzätıngni
933. bil
934. Gafur men häli häsrätimni dārdimni kelib kelib sizlärgä äytdimmi men häli kelib kelib
935. ādāmgärçilikni diyānätıni nāmūsıni tupraq bilän teng qılğān sizdäy räzil xätinfürüş
qöşmäçilär
936. äldidä şunçälık pāst tuşdimmi ulärdä küçli häyēcān men nāmūsini xätinini bāzārgä ālib
çıqqan
937. sävdägärmı yoq yānglišäsiz şäriät peşvālari āğār bunçälık pul üçün ölgān ekānsizlär bu
938. pullärni özärä bölüb ālib çöntäklärgä uringizdä qāzigä siz qızıngizni dāmlägä siz
xätiningizni
939. hāsāngä siz singlingizni bāygä qoşıp beringiz
940. qāzi ā bādbāxt kāfir
941. imām ā lānāti murdāt
942. hāsān ā tävbä qıldim de kāfir bolding
943. Gafur şulär üçün musulmān bolädigān bolsām bolmädim
944. qāzi taşbörān qılış keräk
945. Gafur āxā āxā qalāy ekānsiz pıçâqni ävväl özinggä ur āğrimäsä birāvgä ur
946. bāy ǵazāb bilän kirib häy it neçün şäriätpānāhlärni häqārāt qılding
947. Gafur bāy ātā men xätinfürüşlärni häqārāt qıldim xālās
948. qāzi häy itfel qadr bilmās bāygä bāy şundäy muāzzām sällälärimiz bilän dārgāhingizdägi
bir
949. yälängäyāqdān häqārāt eşitib ketä berāmizmi
950. bāy cim Gafurgä gāpni kältä qıl xätiningni qoyāsānmi yoqmi
951. ǵäfir zāhärli qoysām nimälär qılār edingiz bāy
952. bāy ālāmān birgä yātāmān

953. Gafur hə hə bəy əvvəl uydəgilərnin hesabini qılınq nımə qıləsiz səvdəsətiqnı köpəytirib
 954. bəy bu nımə degənin təgi pəst
 955. Gafur bəy bəzərinqiz həli həm çəqqən yəngi məl əlsəngiz həridərlər əyğingizning əstidən
 956. çıqadıyu özinqiz ikki qolingizni yənə burningnizgə tıqıb qələ berəsiz axir bəy qaçəngəçə
 xətin
 957. əlib xətin sətəsiz qaçəngəçə qoşməçilik qıləsiz
 958. xəlmət e bu xumpər mənə şəmə qıləyaptimi
 959. bəy xəlmət çıdəməymən xəlmət bəltəni keltir uşlə bu bədbəxtni uşlə xəlmət Gafurgə
 960. təşlənərkən məhkəm uşlər
 961. xəlmət qımırləmə cəngi ezib təşləymən
 962. gəfir bəy şuni yaxşı bilib qoyki
 963. bəy xəlmət ur
 964. xəlmət ursəm qolimdən çıqıb ketədi əkə özlərin uringlər
 965. bəy betləy əlməy həsən sen bər həy bittəng mirşəbgə çap
 966. həsən kələr tepki yeb qəçər
 967. xəlmət gəfirning quləğıgə mən seni urəmən sen kökrəgimə sekin kəllə qıl xumpər sekin
 968. urədi
 969. bəy xəlmət pəlvənliginə kərsət deymən
 970. xəlmət hazır xöcəyin qolini qayırıp ələy
 971. mənə sənə mənə sənə urədi
 972. Gafur xəlmətnin kökrəgigə kəllə qılar xəlmət yolğəndən huşidən ketər
 973. Gafur həy bərilər sözləringdən qayt bolməsə həkimingə bərməymən mingbəşingə
 974. yəlinməymən xalqqa ərz qıləmən xalqqa bütün fisqu fəsədlərinə qılğan buzuqçilik
 pərahərlik
 975. nəhəq qən tökkənliklərinə mənə xətinimni tərtib əlməçi bolğənlərinə aytib dād deymən
 976. başingə ədəm topla bəvgə kətarəmən şərməndələrinə çıxarəmən ketədi
 977. bəy Gafur gəfir şəsmə
 978. qazi nımə qılđingiz bəy
 979. bəy ölin qazi bolməy
 980. iməm şərməndə boldik şərməndə
 981. bəy bərin ərqasidən çəpin əldəng təxtətin yupətin qazi iməm səllələri çuvəlgən həldə
 982. gəfirning ketidən çıqadılar bir kəllə bilən huşidən ketdi lanət sənəy pəlvəngə çıxar
 983. xəlmət sekin başini kətarib sekin kəllə qıl desəm nəx kökrəgimni təşvəray dediyə xumpər
 uşlə
 984. qəni mən ungə kərsətəmən çıqadi
 985. xənzadə pəyləgən yeridən kərinib bu nımə degən gəp xənzadə kəzinə uyqudə ekən
 qoyningdə

986. ilân bår ekân xânzâdâ hâ sâqâling gördâ çirigür bây mening üstimgä yänâ xâtin
âlmâqçimisân
987. yänâ kimni bir gädâni bir çörini hâli sen meni şunça xorläysänmi gülbahârdây kündâşgä
988. çıdâlmâgân xânzâdâ bungä çıdâr ekânmi yoq çıdâlmâyman bây sening cäzângni berämân
men
989. sengä ilân bolib bir zâxâr sâlâyki yarâtilgäninggä puşâymanlâr yegin bu yaşşâmägür cämilä
990. nimägä şu çâqqaçâ mengä äytây keldi bây bilân oynâşib yürgänki äytägändä çäqırıb
991. cämilä cämilä
992. cämilä çıqıb qâni qâni ğâfircân
993. xânzâda keläver tårtınmä örgängän cäying
994. cämilä äyâcân erim qâni
995. xânzâdâ ering cäningni âlsin qaçândân beri oynâşäsân
996. cämilä kim bilân äyâcân kim bilân
997. xânzâdâ bây bilân bâygä tegib bây xâtin bolmâçimisiz gäpir cuvânmärg
998. hâcîânâ çıqıb nimä gäp nimä şâvqın
999. xânzâdâ bu yer yütür oğlingiz bilân oynâr ekân oğlingiz âlmâqçı buni yığlâr
1000. hâcîânâ ensâsi qâtıb nimä deysân şu gädâvâççäniyâ oğlimni negä pästgä uräsân xânzâdâ
1001. xânzâdâ yâlgân äytsâm kalâmi şârif ursın
1002. hâcîânâ cämilägä râstini gäpir
1003. cämilä ânâcân bây âtâ bir âydân beri seni âlâmân deb hâlcânımgä qoymâydi endi erimni
1004. qaqsâtâyâpti
1005. hâcîânâ bu qandây şärmändälik
1006. xânzâda gäpir buzuq gäpir
1007. rähimä xâlâ hây xânzâdâpâşşâ qızımni nimägä buzuq deysiz cämilägä nimä boldi qızım
1008. cämilä ânâcân özi rähimägä taşlâydi
1009. xânzâdâ qızıng buzuq özing qoşmâçisân
1010. cämilä ânâcân
1011. rähimä xâlâ qızım yığlâmâ seni buzuq degänlärning özi buzuq âğzingizgä qârâb gäpiring
1012. gäccäkdâr cuvân
1013. hâcîânâ hây hây rähimä ölgür qaçândân beri tiling çıqıb qâldi negä kelinimni buzuq deysân
hu
1014. tilläring kesilsin
1015. rähimä xâlâ hâcîânâ şunça xızmätingizni qilib endi qoşmâçi nâmini âldimmi
1016. hâcîânâ yuqâl kir içkârigä sengä äytämân hässäsini yergä urâr men özim murâsägä
keltirämân
1017. bulârni
1018. cämilä bâring ânâcân arälâşmäng bâring

1019. rahıma yıǵláb ketádi
1020. Gafur hânsirâgân entikkân kâltâklângân hâldâ kirib câmilâ
1021. câmilâ kâltâklângân erini körib özini ungâ taşlâr Gafur âkâ sizgâ nimâ boldi
1022. hâcîânâ Gafur bu qandây gâp
1023. xânzâdâ Gafurcânning âşığı âlçi xâtini ârqaşidân bây bolyâpti
1024. Gafur âyâcân kesâtmäng ortângân yürâkkâ siz hâm tuz sepmäng
1025. xânzâdâ belingdâ belvâging bârmi qandây şarmândâ xudâ urgân erkâksân xâtining bây bilân
1026. oynâşâdiyu bilib turıb indâmây kelâsânâ
1027. Gafur âyâ hâqârât qılmäng
1028. xânzâdâ xâtining buzuq xâtining şarmândâ
1029. hâcîânâ vâý öläy qoşnilâr nimâ deyişâdi vâý dâd vâý şörim yüzini yulgâniçâ kirib ketâdi
1030. Gafur yâlgân
1031. xânzâdâ turey yigitlikkâ isnâd keltirding bây bilân quçâqlâşib turgânini neçâ mârtabâ özim
1032. körgân mân
1033. câmilâ yâlgân tuhmât
1034. xânzâdâ ahâ ölä qorqmâ qaltirâmâ titrâmâ
1035. câmilâ dâd senlârning tuhmâtlâringdân benâmüslâr
1036. Gafur câmilâ yıǵlâmâ yıǵlâmâ xânzâdagâ âyâcân siz mening xâtinimni buzuq dedingiz lekin
1037. siz emâsmisiz şu iflâs şarmândâ xânâdânning sassıq kökâti siz emâsmisiz gülbahârni bâlâsi
1038. bilân öldirgân qâtil âytingçi siz yüzi qassâbning bältâsidân xunükrâq bolgân qaysi callâddân
1039. qâlışâsiz yuqâl közimdân benâmüs satäng
1040. xânzâdâ quturıb xâlmât nimâgâ baqrâyıb turâsân ur yer yutkurni ur xâlmât
1041. xâlmât hâddingdân âşmâ xumpâr
1042. Gafur yaqın kelmâ yâncıb taşlây mân
1043. xânzâdâ öl qorqâq hezâlâk
1044. xâlmât âyâcân hâzır u it bilân teng bolış qıym qâräng yeb taşlây mân deyâpti
1045. xânzâdâ hây şarmândâlâr şuni bir bilib qoyıngki xânzâdâ tirik ekân senlârgâ kün yoq mening
1046. ğazâbımdân hâzâr qılış kerâk men bâr ekân mân bâlâlardan âfâtlârdân başlâring qutulmâs yür
1047. sengâ gâpim bâr xâlmât bilân kirib ketâdi
1048. câmilâ Gafurni boynidân quçıb Gafurcân âkâ
1049. Gafur titrâb gâpir câmilâ közingâ qârâ âllâqandây gümânlâr yürâgimni yândirmâqdâ sen
1050. çindân bây bilân

1051. cāmilā ǧāfir ākā
1052. ǧāfir yoq yāşirmā cānginām qorqmā bār ǧāpnī āyt āǧār āçıq āytsāng seni çertmäymän ǧāpir
1053. cānginām ǧāpir
1054. cāmilā yāşginā cānım bār axir men munça meni xorläysiz näinki yıǧlār
1055. Gafur bağrigā bāsıb cāmilā qoy bās bās yıǧlāmā xatā qıldim yupātişning ornigā seni xafā
1056. qıldim sengā inānāmān qorqamān xālās çünki mening āltınlārim mārvarid mārçānlārim
1057. ātlāsşāhlārim yoq yālǧız ǧāvhārdān tınıq quyaşdān hām yüksāk muhābbātim bār xālās
sening
1058. pāyqadāminggā sāçmāk üçün zārlārim yoq lekin cānım bār cānım bāyning mālū mülkigā
1059. qızıqıb
1060. cāmilā bās
1061. Gafur meni tāsłāb ketmäysänmi
1062. cāmilā bās boldi
1063. Gafur mening muhābbātimni xār qılmāysänmi
1064. cāmilā bās bās bās ortāmāng meni etlārimni niştār bilān tilsinlār xānümāningā ot qoysinlar
1065. başimdā tegirmān tāşı yürgizsinlār men sizdān ācrālmāymän hāli men sizdān süyünçi
ālmāqçi
1066. edim bizni kim ācrātā ālādi axir ikkimizni mähkām bağlāydıǧān yānā bir zāncir üçinçi bir
1067. ādām
1068. ǧāfir közlāri ni kättā āçıb cāmilām cāmilām rāstmi bağrigā bāsār
1069. cāmilā ketāviz maǧārādā yāşāsāk hām ışqımni küylāb sizni āllālāy āǧār käftingizgā tikān
1070. kırsā kiprigim bilān çıqārāy āǧār otirgān cāyingizgā hāsxaşāklār tōkilsā sāçlārim bilān
1071. supürāy çāngi çıqsā köz yāşlārim bilān suv sepāy cānginām
1072. Gafur hāyācān içidā köz yāşini ārtib cāmilām āppāǧım vāfādārim bağrigā bāsār
qızǧınqızǧın
1073. öpār
1074. pārdā
1075. uçinçi pārdā
1076. qādirqul mingbaşining şarqçā sālīgān bezākli vā dābdābāli hāvlisi
1077. qādirqul öziçā hā körāsāndā bu mingbaşılık mengā āsānlik bilān tüşgān emās men kim
meni
1078. qādirqul deydi lār mening hār işgā küçim yetādi iş degānni qātirāmān hām āyāǧımdān yer
yüzi
1079. qamçimdān hāmmā cānivārlārnıng izi titrāydi bu mingbaşılıkning hār bir sāqqasi bir
1080. kāmbaǧalning bir āylik puligā tüşgānā hāli bunça qarz çıqımlarınģ üstigā ikki qızni uzātiş
bir

1081. oğilni uylantirish bir xatnā toy hām bār innāykin özimgā oşā māhi paykār qızni alış
bulārning
1082. üstigā yāngi imārāt sālsh murāsāmādarā üçün mähällāning māçitini yāngilāb berish kabi ānçā
1083. məcārālār bār bu kün āybdār bolib qālsh bolsā köz āldingdā eçkining saqālidāy likillāb
1084. turgāndāk gāp negākim bu rus törālārigā işānib hām bolmāydi bugün bittāsi ketsā ertāgā
yānā
1085. bittāsi kelādi tez tez mānglāyini māylāb turmāsāng ğucurlāgāni ğucurlāgān şuning üçün
1086. qırqellik tānāb yāxşi yer bittāyārimtā bağmāğ qilib qoysāk bir künimizgā yārāb qālār
1087. mārdirārlikkā hām yārāmāsligimiz āniq it hām bit hām kün körādi gāp xān bolmāsāk hām
xān
1088. taqlid umr ötkāzişdā qālgān āxirāt bōlsā öz yolidā beş vaqt nāmāzni cāyi kelgāndā oqib
rōzāni
1089. tutib unçāmünçā zākātni berib tursāk bolādidā cūdā bolmāsā birār mārtabā bāytillāgā bāriş
1090. mullāciring bolgāndān keyin ulāmāeşānlār qanātquyruq bolib ārşgā uçiş mānā bu yerdā
turgān
1091. gāp hā hā hā sālhbāy bilān yārāşib qālgānim hām yāxşi boldi bu bāyning pristāv
1092. hākimtōrāning āldidā ābroyi kättā ānāvilār bōlsā dādxāhdādxāh deb közimning yāğini yeb
1093. bugün törttā iflās kāmāğalni yānigā ālib mengā qarşi iş körmāqçi bōlişādi men
hāmmāngni
1094. kāfāngādā qilāmān deb bu āmālني sātib āldim men xalqning xāvlisini oğridān qōriqlāymān
1095. deb buni āldimmi yoq mençi kissāsini kōrsātib mānā buni tōlgazāmān deb āmāldārlikni
āldim
1096. hāmmānging qāningni içāmān qāni sāylāmāçi sāylāsāng bir bālā sāylāmāsāng ming bālā
meni
1097. bilāsānmi
1098. qulmāt mirşāb yānā bir mirşāb bilān ikkisi kāsāl dehqānni bağlāb ālib kiritādilār mānā
1099. xōcāyin ālib keldim kāsālmān deb kelgāni unāmāydi xumpār
1100. qādirqul bāççāğār yāxşi bahānā tāpib sānā
1101. kāsāl dehqān taqsir xudā xāyriñgizni bersin kāsālim āğır rāhm qiling yutālādi
1102. mingbāşı yutālmā bāççāğār nimāgā sen bāyning paxtāsini yāxşi pārvāriş qilmāy qoyding
1103. qarzingi unutdingmi negā sālqlārni tōlāmāysān
1104. kāsāl dehqān mingbāşı dādxāh xudā hāqı kāsālmān kōrpatōşāk qilib yātub āldim
1105. mirşāblāringiz köz yāşimgā qārāmāsdān meni sudrāb keltirdilār bir çekkāsi kāsāllik
āvqatdā
1106. māzā yoq bāyning yerigā ikki küniginā qārāy ālmāy qāldim xālās sālqlārni tōlāşgā küçim
1107. yetmāydi rāhmşāfqat qiling
1108. qādirqul şunāqami rāhmşāfqat qilāymi qulmātgā ur lanātini

1109. mirşäblär urädilär
1110. käsäl dehqân taqsir urmäng käsälmän ölämän ölämän
1111. qâdirqul ur
1112. qulmät huşidän ketdi dâdxâh
1113. qâdirqul ölib qâlmâdimi âlib çıq yertolägä täşlä
1114. mirtäblär kötärüb ketädilär
1115. bâyägi oğrini âlib çıq
1116. mirşäblär Gafurni âlib çıqadılär daräxtgä yärim yäläygâç qilib bağläydilär
1117. qâdirqul sen nimägä bâyning pulini oğırläding
1118. Gafur men oğırlägänim yoq
1119. qâdirqul mänä bungä nimä deysän sändiqçäni körsätib bu sändiqçädägi pul bilän veksellärni
1120. ärävängdän tâpib âldilärku qayergä berkitmâqçı eding
1121. Gafur ölimdän xabärim bär bu gäplärdän xabärim yoq hämmäsi bâyning hıylänäyrängi
1122. qâdirqul sen oğrıbaşısän şerikläringni äytib ber
1123. Gafur men oğrı emäsmän meni oğrı degänläring özläri oğrı
1124. qâdirqul cim ähmâq bâyning bultur küzäk bir qaşqa âti yuqalgän ikki ming som puli sârâydän
1125. oğırlängän şulärni häm sen oğırlägänsän gäpir şerikläring kimlär
1126. Gafur mening şeriklärim yoq
1127. qâdirqul yakkä oğrımisän ur urädilär
1128. Gafur taqsir häqıqat qıling
1129. qâdirqul häqıqat mänä şu şunäqa qılsäm häqıqat mengä malum bolädi därmäning bärmi
1130. mirşäblärning qamçı gavrânläri uzilädi
1131. qulmät özi turıb qamçıläydi
1132. Gafur häqıqat qıling bây bu yol bilän mening xâtinimni târtıb âlmâqçı
1133. qâdirqul xâtineng sâzmi gäpni bu yâqqa burmâ çirâylik xâtin sen gädädä nimä qılädi qulmätgä
1134. âlib bär şerikläringi äytmäş ekänsän qamçılärım âstidä öläsän
1135. xânzädä içkäridän çıqar
1136. rahima xânzädä kel singlim şu yerdämiding
1137. xânzädä ânämlärni körgäli kelüvdim
1138. qâdirqul qäni singlim süyünçini beräver ering bilän yäräşib qâldik
1139. xânzädä yâxşı iş bopti eşitib köp xursänd boldim äkä
1140. qâdirqul ering bilän qandäysän endi tüzük bolib qalgändırsän ilgäri mengä oçäkişib sengä tâzä
1141. häm äzâb bergändirä

1142. xānzādā e ākā qoying dāstānimni āçmāng kōz yāşini ārtādi
1143. qādirqul qattıq xafā qıldimi
1144. xānzādā oşā künlāri sening ākāng ānā undāy ānā bundāy hāmmāng bir ādām hāmmāng
mengā
1145. dūşmān deb qānlār yutdırdı
1146. qādirqul ering özi yāmān ādām şaşmāy tur mānā bu säylāvdān esānāmān ötib ālāy innāykin
u
1147. bilān gāplāşāmān ilāci bolsā seni çıkarıb ālāmān
1148. xānzādā xāzir üstimgā yānā xātin ālmāqçı bolib yüripti
1149. qādirqul xabārim bār xızmtārkāri ğāfirning xātinia
1150. xānzādā hā oşāni siz bolsāngiz Gafurni qamāb qoyıbsiz
1151. qādirqul oğrı bolgāndān keyin qamāymizdā
1152. xānzādā bu hāmmāsi bāyning hıylāsi
1153. qādirqul bilāmān sen kāyimā māyli bāy nimā qılsā qılsin qoyıb berāylik men u bilān
1154. säylāvdān keyin gāplāşāmān āğār şu tāpdā ğingping desām özim zārār kōrāmān külib
1155. hāyrānmān bu bāyning tağabeyāti şunāqa pāstmi bir kāmbağal gādā xātingā āşıq bolib
yürsäyā bu
1156. ādām undāy xātinlārning mingtāsi sening tirmāğinggā ārzimāydi
1157. xānzādā bu yerdā başqa gāp bār ākā oşā ğāfirning xātin cāmilāning özi cüdā çirāylik nārsā
1158. uning āzādāligi hüsn cāmāli pāzāndā çevārligi hāmmāning āğzigā tüşib ketgāndā bāy
oşāning
1159. üçün küyükiç öläyāptidā
1160. qādirqul ā şunāqami cüdā tānnāz degin
1161. xānzādā şāhārdā bittā desām yālgānçı bolmāymān uning çirāyi öz başıgā bālā boldi şu
beçārā
1162. xātingā rāhmim kelādi āyniqsā bugün erining qamālgānini eşitib tutāqıç ketdi sizning
1163. yāningnizgā ārzgā kelmāqçı edi özi hām 16 yāşdā şu qızgā bir rāhmşāfqat qılsāngiz bolār
edi
1164. ākā ātāyin sizgā şuni āytgāni kelgān edim
1165. qādirqul bolmāsā āytgil kelsin ārzini tınglāymān yārdām berāmān hāzır kelsin
1166. xānzādā men özim ālib kelāmān
1167. qādirqul lekin bāy bilmāsin biz mingbaşı bolgānimizdān keyin ārz bilān kelgān kāmbağalni
1168. hām bāyni hām bārāvār sōrāymizdā bār tez kel mehmānxānāgā kirib ketādi
1169. xānzādā çıqarkān tuzāqnı yāxşı qurdim endi cāmilāni keltirāy ākām uni bir kōrgāndāyāq
cinni
1170. bolādi qālādi ānā şundān keyin tāmāşāni kōrāsān e āhmāq bāy meni xānzādā deydilār
1171. gulbāhārnı hāzān qılğān bālāngni ācāl suvidā çömiltirgān xānzādā men bolāmān sen hāli

1172. mening üstimgä xâtin âlmâqçimisän seni şundäy bâplâyki özing qâyil qâlgın çıkar
1173. qâdirqul mehmân xânädän çıqıb cämilâxân cämilâxân yügürgänniki emäs buyurgänniki
1174. tasäddüging ketây ğâyibânâ âşıq boldikkü iş qılıb bāygā bildirmāy bir rāhāt qılsāk
qılıbmızdā
1175. qāzi imām kirādi
1176. qāzi ässälām ālāyküm mingbāşı dādxāh
1177. qādirqul vāälāyküm ässälām keling qazi qāni mārhamāt dāmlā otirādılār fātihā
1178. imām ilāhā mingbaşining ābröyigā ābröy qoşılsın
1179. qādirqul qāni qāzi nimā xabārlār bār
1180. qāzi sālīhbāy bilān hāsān ellikbāşı sizning mäsälängiz yuzäsüdän keçädän beri hākimtörā
1181. hāmdā pristāv törāning huzurigā qatnāmāqdālār keçā ulārni kütib üç xuftāngāçā intizārlik
1182. tārtdik bugün cüdā hām xayālīmiz oşā tāmāndā boldi hāsān ellikbāşı hāli xabār keltirgāni
1183. yoqmi
1184. qādirqul dārāgi öçib ketdi uning hām
1185. imām işqılıb taqsirim bolmāy ilāclāri yoq
1186. qādirqul ilāhım dāmlā nāfāslāri mubārāk men sizlārnıng yārdāmlāringizni āslā
unutmāymān
1187. qāzi ālbättā dādxāh ālbättā xoş qāni endi ğāfir nābākārni nimā qıldingiz
1188. qādirqul ğāfirning bugün keçāsi oğırlāgān sāndiğı bilān tutıb keltirdim ölgündāy
kaltāklātdim
1189. qāzi zimmāsıgā qandāy gūnāhlārni qoydingiz bāy şuni bılmāqçı
1190. qādirqul nimā bolārdi oşā kūngi tādbirimızdā bāyning pulini oğırlāgān şāriāt peşvālārini
1191. hāqārāt qılğān
1192. imām bāy ungā rāzi emäs uni qattıqrāq bālāgā giriftār qılmāq üçün bu āyblār yetārli emäs
1193. deydilār
1194. qādirqul ācāb ādāmsızdā dāmlā bittā sāvil başni yoq qılmāq şunçālik müşkül ekānmi işning
bu
1195. yāğını xān taqlid qıldik endi ğāp hākım törādā qāldi xālās yānā bir ming yārim ming bolsā
1196. bolādidā ānā undān keyin hākım törā Gafurni bir tepādi toppātoğrı sıbirgā bārib tuşādi
1197. qāzi bu bāy bolādigān bolsā uni hām āllāqaçān toğrilāb qoygāndir
1198. qādirqul bolmāsāmçı
1199. hāsān ellikbāşı kirādi
1200. hāsān ässälāmü ālāyküm dādxāh qāzi pāççālār hām şu yerdā ekānlār
1201. qādirqul bārmisiz hāsān ākā
1202. qāzi münçā keçikdingiz hāsānbāy
1203. hāsān quruq kelişgā uyāldımdā taqsir
1204. qādirqul qāni bōrimisiz tulki

1205. imām xızrū ilyās devüring külgi
1206. hāsān bizning ātābābāmiz tulki emāsmi külgi qāni yārliqni ālävering
1207. qādirqul bizni yārliqdān qāçirgān cāyingiz bārmi qāni gāpiring sizni bir qışlāqqa amin qılışgā
1208. qarzdār boldikdā
1209. hāsān bāy ātā bilān pristāv törā ikkāvlāri hākimtörā āldidān keldilār bārīb āyt mingbāşı
1210. xātircām bolāversin ornidā ālsā kerāk deb āytibdi innāykin bāy ātām mingbāşıgā āytkin
1211. hākimtörā bilān pristāv törāni şu bugün mingbāşı tilidān mehmāndārlikkā davāt qilib qoydım
1212. dedilār
1213. qādirqul şu bugünmi
1214. hāsān şu bugün
1215. hāmmā ānā xālās
1216. qādirqul ölmā sālīhbāy köp tānti ādāmdā
1217. qāzi e dādxāh āşığingiz ālçi suyünçi berāvering
1218. qādirqul mānā kāmīgā biz qarzdār hāmmāsīgā pul berādi
1219. hāsān tezdān uriniş kerāk
1220. imām uluğlārimizning köngli xursānd bolibdir
1221. qāzi pristāv törāning özi yāxşi ādām yāxşidā zārşünās
1222. hāsān innāykin ākā özimiz hām tek yātmāsāk yānā bāşqa çārālārnı körīb tursāk
1223. qādirqul qandāy çārālār
1224. hāsān mening aqlim şukim dādxāh nāmzādim tāmānīgā ötgānlārnı hām qolgā ālış üçün şu kün
1225. keçāsi mening hāvlimgā çāqırsāk bir āzginā ziyāfātçā bilān köngillārnı tāpib bittādān ton
1226. onon beş somdān pul bersāk şāyād ulārnı hām qolgā ālib qālārmiz deymān nimā dedingiz
1227. dāmlā
1228. imām ālbättā lekin māvqei kelgāndā biz hām sözlāb ötäylik ziyāfātğā birikki mahallāning
1229. imāmlārnı birikki nāfār müdārrislārnı ilāci bolsā miyānxān hāzrāt bilān sābir eşānimizni
1230. çāqırıb bittādān tāzārāq şāmāvlārdān qıygızılsā tağın yāxşırāq bolār edi
1231. qādirqul ulārnı buyruqdān keyingi ziyāfātğā çāqırsāk hām bolādi
1232. qāzi bundā bāşqa bir hikmāt bārdā
1233. qādirqul qāni
1234. qāzi āvāmünnāsning közigā sällä bāmücārrād körinişi bilān inānixtiyāri qoldān ketādi
1235. mālümki bizning sällālārimizdā bolgān siyāsāt hālāküning qılıçidān hām ötkirdir taqsir
1236. qādirqul xoş bolmāsā dāmlāning gāplāri hām toğri ziyāfāt āncāmıdā gāp yoq
1237. hāsān endi vaqtning özi şundāy nāzik keldi āz bolsā eplāb kör köp bolsā seplāb kör zāmāni
1238. emās qāpçiqni oynātā turgān māydān bu

1239. qādirqul bu yāqdā hākimtörägä ziyâfât u yāqdā xalqqa berilädigän ziyâfât işqilib uyim
1240. küyädigän boldi hāsān
1241. qāzi qoyävering xudāning özi yetküzädi
1242. qādirqul hāsāngä dāmlä zākirgä xat yāzib yubārädilär sen ikki yüz som pul ālib ātāxöcä
1243. tönfürüşning dökānigä bār ikkitä yāxşi kündāl berib yubārsin xākimtörä bilān pristāvga
1244. qiydirāmiz qāni dāmlä zākirgä ikki enlik xat yāzing
1245. imām bizning xatimiz āndāk badxātrāqmikāna qāzi dāmlä
1246. qāzi yāzing taqsir yāzing
1247. imām eşān mırzä qaydālär
1248. qādirqul mäyli yāzävering işqilib bir kārā çiziq bolsä bolädidä
1249. imām uyālib yoğe cüdä hām bolmāğurdä bolmäsä bācānidil edikü
1250. qādirqul istehzā bilān ikki yüz somning özini hām yāzā ālmāysizmi qanaqa gāp bu
1251. imām boynigä ālib toğrisini äytsäk xatimiz yoq hisābdä
1252. qādirqul dāmlälilikning bari xatmi kurān bilān taziyəgä ekāndä qāzigä siz hām şunāqa
1253. bādxātmisiz qāzi dāmlä
1254. qāzi yoğe qāni bersinlär yāzädi mәнä dādxāh
1255. qādirqul mәнä tezdä ālib bār
1256. hāsānçıqadi
1257. qāzi bolmäsä bizlär hām nāmāzi peşinni oqib kelāmiz
1258. imām hā şundäy bolsin ungäçä ziyâfât āncāmläri taxt bolär
1259. qādirqul dāmlä bāräversinlär sizgä andāk gāpim bār
1260. imām sizni bolmäsä mäclisdä kütāmān taqsir
1261. dāmlä çıqadi
1262. qāzi xop bolädi lätifcān kirädi
1263. qādirqul lätifcān keldingizmi kättä ziyâfātga hāzırlık köring
1264. lätifcān xop bolädi dādxāh bordāqini suyişgä qassābni çäqıräymi
1265. qādirqul çäqırıng
1266. lätifcān çıqadi
1267. xoş qāzi dāmlä qāni bāygäkü qoling orgilsin cāmılāxānni ālib beryäpsiz bizgä indāmäsän
1268. qāzi külär
1269. bizning işimiz nimä boldi ātāsi bilān gāplāşdingizmi
1270. qāzi taqsir cāmılāxānning bunçāligini bilmāy qāldiq bolmäsäkü özimiz hām xaridār
bolārdik
1271. külgi
1272. qādirqul qāni gāpgä kirişäylik
1273. qāzi dādxāh biz hām bilāmizki siz kabi siyāsät egäsi bolış hār kimning işi bolmāgāni
singäri

1274. sizning tōşāgingizgā āyāq bāsiş hām hār qandāy qalāngīqasāngī qizlārnīng baxtigā
uçrāmāydi
1275. hām uçrāmāsin deb umīd qīlāmān
1276. qādirqul siltāb gāpingizning dārāmādi tūzūk kāltā qīlīng
1277. qāzi bāryoğī ortāārādā birikkītā sābāb bolātürgān xādīmālār bār yoqsā mingtā undāy
1278. kāmāğalning yāksān bolgāni bilān siz kābi uluğlārimiz mārhamātinīng bāşımızgā bir
mārtā
1279. sāyā sālgāni
1280. qādirqul kūlib nimā hādīsālār bolārdi çāp közing uçīb tursin deng ārpāmiz xām qālīb āt
1281. tārtālmāy qālsāyā mengā tik qārāytürgān közpöz bār mī
1282. qāzi dādxāh tīkānning hāddi bārmikān sizning pāşināngizgā qadālsin bazı kişilārnīng
qolidān
1283. iş kelmāgāndā hām ābrōyingizgā bir xīl mālāmāt keltirādigān cāylāriņi āndişā qīlāmiz
1284. qādirqul nimā ekān bilib bolādimi oşā āndişālārni
1285. qāzi bir qamçiligi udirkim hāli qız on ikkidān on üçgā endi āyāq bāsgān yāş bālā
ikkinçidān
1286. şudirkim yüzidā āzmāz çirāyi bolgāni bilān özi tāgi pāst sizning āstānāngizgā sirā
ārzimāydi
1287. üçinçisi şudirkim beşik ketdi bolgāndān buyāq hār yıl rasmrūsümlārni qılışīb yaqīn
vaqtlārdā
1288. toyligini hām berib qoyipti toyni buzgāndā xalq içidā ānçā şāvşüvgā sābāb bolādi qısqası
1289. şudirkim pāst bilān bolgān işning āxiri hām pāstlik bilān bitādi sizgā qız tāpılmāydimi
1290. mingtāsini tāpīb berişgā men özim tāyyārmān āylānāy dādxāh
1291. qādirqul mening hāmmādān hām qızıqqānim unīng yāşligi kōrkāmligi qālā bersā ortādāgi
1292. nāfsāniyāt āytgānimni qīlāmān dedimmi qīlāmān hām qılışim kerāk it bolsā bit bolsā hām
1293. āytgānim bolsin biz mānā şuning üçün bu āmāl degān müşkülñi sātīb ālib otiribmiz yoqsā
1294. mingbāşılık qīlmāgāndā āç qālārmidik
1295. qāzi yoğē ālbāttā
1296. qādirqul ālib bir kōrāylik yūrākdāgi oçlār bāsılsin pāstlik qılsā ānā ulārning bittāsi bolīb
1297. uyning bir burçāgidā otirār yāki bir tepārmiz öziņi uyning tāvādānidā kōrār nimā halqning
1298. mālāmāti bilān mening nimā işim bār şu halqmī axir undān kōrā kōrgān oynāgānim
ğanimāt
1299. biz hām oşālārçālik tārnāvpārnāvingizni hōllāb qālārmiz
1300. qāzi ālbāttā bolsin degāningiz bolādiyu dādxāh gāp tārnāvdā emās undāy bāyvāççā hām
1301. kāmāğalning yüz xīl dāstūrxānidān sizning itingiz āldidān qālgān bārmāqdek süyāk
1302. mingmārtā yāxşi mendān sirā kōnglingizgā şübhā keltirmāng nimāgā desāngiz xālīs
1303. xāyırıxāhmān

1304. qādirqul keling qoying ākā xālis xāyrixāh ilgāri tuǵılǵān bolsā tupraq āstidā qālib ketdi
endi
1305. tuǵılādigān bolsā yānā birār ming yillār bārdır
1306. qāzi dādxāh
1307. qādirqul sözini kesib āzim kōnçini yāki kōçādāgi birāntā devānāni nimāgā sāylāmāydılār
1308. mening nāmzādimning sāqqalārini sāylāv qutimgā yumālātǵān qāzi dāmlā bilān hāsān
1309. ākāning pānçālāri emās bālki çōntāgimdān ormālāb çıqıb turgān on tuyāqlık örgimçāklār
edi
1310. meni kōp sāddā deb oylāmāng keling māydāçüydā gāpni qoyıb turing bāring şu bugün
qatıy
1311. cāvābni āling şu hāftā qızini berışni bilsin yāki turmāgā kirib otirişning hārākātini qılsın u
1312. tārāfni kōriş mening öz işim
1313. qāzi turıb xop xop dādxāh sizning rāziligingiz şundāy bolsā istār xursānd istār xafā qılib
bolsā
1314. hām qolımızdān kelgānçā kündirāmız u tārāfdā axir özingiz bārkü
1315. qādirqul qāni qurbini kōrāy intirlāb kōrsin kimning cāni bolsā māydāngā çıqsın bāring
1316. qāzi xop çıqıb ketār
1317. qādirqul padāringgā lanāt sening qolingdān keldiyu mening ornıngā mingbāşı bolıb
mendān
1318. hām xunükrāq işlār qılmāy qoydingmi xalq ixlās bağlāgān bittā sāhibkārāmāt sen
özingmisān
1319. yāki sābir eşāningmi dāmlā imāmingmi tonǵızning goştini qoysāng mākruh bolādi deb özi
1320. puflāmāy yeydi ulāringgā qārāgāndā men çiltānmāna çiltānmān kirib ketār
1321. pārāncili cāmیلā vā xānzādā kirādılār
1322. xānzādā cāmیلāxān qorqmā kirāver ering şu yerdā men ākāmgā hāmmāsini uqdırıp
1323. qoygānmān men seni bekārgā xafā qılǵān ekānmān sen beçārādā günāh yoq ekān hāmmā
āyb
1324. bāy ölgürdā ekān ākān sengā yārdām berādi ākān kättā āmāldār ungā öz tiling bilān ārz
1325. qılsāng yāxşı bolādi
1326. cāmیلā āyācān özim qorqamān siz yānimdā turing gāp örgātāsiz
1327. xānzādā men hām yāningdā bolāmān lekin ākān bāşqa bir ādām āldidā sürāy ālmāydi
1328. ārzingni yıǵlāb turıb āyt innāykin cin urmāydi erkāk kişidā çimmātingni kotārib cāmālingi
1329. kōrsātib qoy
1330. cāmیلā vāy u nimā degāningniz āyācān qoying
1331. xānzādā ey tentāk yüzingi birāv kōrgān bilān yeyilib qālādimi şundāy qılib ākāmni
1332. āldāysāndā men hām birāvǵā işim tüşgāndā yālǵāndān qāşimni qāqıb kōzimni süzib
işvānāz

1333. qılârdim innäykin işim bitdi eşâgim lâydân ötdi deb özini âhmâq qilib ketäverärdim
1334. maqsäding eringi qutqarişmi erkäk kişilär çirâylik xâtin bilân çirâylik muâmälâ qılışâdi sen
1335. qorqmâ men ânâmlärning âldidâ bolâmân âkämning özi hâm yoq ekân içkâridâ bolsâ äytib
1336. yubârâmân kirib ketârkân öziçâ endi âkâmgâ täyinläymänki Gafurgâ qattıq âzâb bersin uni
1337. qıynâsin dâdlâtsın bu esâ câmilâni qorqıtış qolgâ âlış uni âkämning qoynigâ sâlıb bädnâm
1338. qılış üçün eng qolây yol
1339. câmilâ uf çârçâdim tâliqdim ey xudâ yürâgimgâ dâldâ ber qorqamân qaltiräymân umrimda
1340. kelmâgân câylâr xeç kim yoq qorqıb vâı öläy kimsân desâ nimâ deymân meni oğrı xâtin
1341. gümân qilib uşlâb âlsälärâ ğâfircânni keçädân beri axtârâmân peşânâm qursın peşânâm
1342. yürâgim oynâydi dirdir tıtrâymân e xudâ negâ meni bunçâlik câbrü câfâlârgâ muhtâlâ qılding
1343. şâdliklärimni tuprâqqa kömdirding çindân toğrı äytgân ekânlar xâtin kişining başı uy içining
1344. ağır taşı deb bu baş şundây qattıq taşki hâr bir zulmü câfâgâ bârdâş qılâdi başım äylânâdi
1345. mingbaşigâ nimâ deyman yâlinâmân yığläymân bälki mingbaşining köngli yumşâr häqıqat
1346. qılâr mingbaşı insâfli âdâmdır bâyğâ oxşâgân berâhm emâsdir cigârimning qâni bilân âqqan
1347. köz yaşlârimgâ âhü zârlârimgâ şâfquat qılâr uying quygür bây meni sârsân qılding özing
1348. mendân bättâr sârsân bolgin ilâxi
1349. Gafurning kältâk âstidâ ingrâgân âvâzi eşitilâdi birdân cälângläb
1350. vâı kim kim bu birâvni urâyâptılâr bir beçârâgâ âzâb berâdilâr âzâb bu Gafurcân emâsmikân
1351. yoq yoq qayerdân kelâdi bu fâryâd yürâgimgâ niştârdâk bätâdi kim boldi â vâı oşâ erim
1352. Gafurcân erim oşâning özi ğâfircân hâr yangâ telbälârdâk çâpâdi
1353. lâtifcân çıqıb kimsân
1354. câmilâ titrâb bir baxti qarâ beçârâ xâtin mingbaşı pâççâmgâ ârzgâ kelgân edim
1355. lâtifcân säbr qıl hâzır çıqadılâr
1356. kirâr mingbaşı çıkar
1357. qâdirqul lâtifcân âmâldârlik çâpânimni üstimgâ yap
1358. lâtifcân çâpânni elkâsigâ taşlâydi
1359. nimâ ârzing bâr
1360. câmilâ mingbaşı pâççâ bir zâlimning zulmi bilân âdâ bolgân şorlik xâtinmân mening uyimizi
1361. buzdılâr zâlim bâyning tuhmâti bilân sizning âdâmlâringiz erimni tutıb kelgânlar hâzır u
1362. beçârâgâ âzâb berâdilâr yâlinib ilâxim märtâbângiz uluğ bolsin bâlâçâqangining ârzü hävâsini

1363. köring men ǵaribning duādān böläkkä küçim yetmäs mening erimni qutqaring uni
qıynāmāng
1364. ānā ānā urmāsınlār meni ursınlār meni āǵār qādir bolsāydim bütün dünyāni sizning
1365. āyāǵıngızāstıǵā tōkārdimü erimni xalās qılār edim
1366. qādirqul ering kim
1367. cāmیلä ānā ānā yıǵlāydı günāhsız
1368. qādirqul Gafurmi
1369. cāmیلä hä Gafurcān u beçārā öz nāmısuı üçün tälāşādı xālās āzāblāmāng ortāngān qaqqāǵān
1370. cānımgā rāhm qılıng
1371. qādirqul köz bilān ımā qılıb lātifcān sen köçāǵā çıq bāydān xabārdār bolib tur
1372. lātifcān xop xōcāyin çıqadi
1373. qādirqul şāşmä cāmیلä degān senmisān
1374. cāmیلä hä oşā tālei pāst cāmیلä
1375. qādirqul çetgā baxtimdān āylānāy bu hām bolsā xudāning ināyāti buning cüdā hām tarifi
1376. ketgān cāmیلäǵā cāmیلāxān men hāzır āytāmān eringi qıynāmāydılār kirib çıqadı fāryād
1377. tōxtāydi
1378. cāmیلä tinglāb xāyırıyāt yengil nāfās ālār rāhmāt qulluq mingbāşı ātā
1379. qādirqul şāşmä sen rāstdān cāmیلāxānmisān taǵın Gafur oǵrining pārancigā orālib ālgān
1380. şeriklāridān bolmāgin mengā qārāçi çimmātni tārtādi vā öziçā sūtǵā çāyqab ālgāndāy āq
1381. quling orgilsin māmāqaymāq vāydād bāyning qutürgāniçā hām bār ekān ā xānāsāllāt bāy
yey
1382. diding cāyidā cāmیلäǵā hāy singlim mengā qārā axir ering oǵrıbāşı undāy yārāmās ādām
bilān
1383. birgā turıb nimā qılāsān biz uni zindāngā tāşlāymiz dārgā āsāmiz
1384. cāmیلä mingbāşı pāççā bu hāmmāsi yālgān bohtān şoring qurgurgā tuhmāt axir qāzi
1385. dāmlāngiz hām pārāni kättā ālıb bāyning degānini deyāptidā
1386. qādirqul maqsādgā kel
1387. cāmیلä men zālim bāy tepāsidān sizgā ārz qılıb keldim mingbāşimiz bolāsiz hāqıqat qılıng
1388. bāyning cāzāsini bering erimni qutqaring
1389. qādirqul xop hāqıqat qılāmān birginā bāyni emās kättārāǵının hām ādābini berib qoyışǵā
1390. yarāymān xop yāxşı qız āvvāl eringi hāqıqat qılāylik qāni öziçā vāyvāyvāy bundāqangi
tınıq
1391. xātinni umrimdā birinçi mārtabā körişim cāmیلäǵā āǵār eringni şu āǵır cināyātdān
qutultırıb
1392. yubārsām mengā nimā berāsān
1393. cāmیلä men sizni ölāölgünçā duā qılāy lāyıq körsāngiz çöringiz bolib eşigingizni süpürāy

1394. kiringizni yuväy bäläläringizni yelkämdän tuşirmäy kättä qıläy men benäwä beçärägä
yardäm
1395. bering
1396. qädirqul xop yardäm beräy lekin bāy bilmäsin qāni yür başlāb men sengä eringi
1397. körsätäy
1398. cämilä sevinib yertolägä tāmān yürädi
1399. yoq bu yāqqa yür mehmānxānāni körsätädi
1400. cämilä u mehmānxānäkü erim u yāqdā nimä qılsin
1401. qädirqul yertolägä mehmānxānā ārqasidän yol bār xālās ering şu yerdä yüräver qāni yür
āppāq qız
1402. cämilä āyāğı tärtmäy mehmānxānägä kirädi cämilä kirgäç qädirqul eşikni bekitib ālādi bir
āz
1403. ötgäç içkäridän cämiläning färyādi eşitilädi
1404. cämilä dād deymān tegmä mengä bu nimä qılğaning nāinsāf xudā bexābār vāydād ölim
bersin
1405. sendäy mingbaşigä
1406. xālmāt hāvliqıb kirädi
1407. xālmāt mingbaşı pāçça mingbaşı pāçça dādni eşitib e kim bu cämiläning tāvuşıkü ā
bādbāxt
1408. nimä qıldım şāsmā eşikni qattıq qāqādi mingbaşı dādxāh hāy mingbaşı dādxāh
1409. qädirqul kimsān
1410. xālmāt bāy ātām keläyāptılār mehmānlār bilān
1411. qädirqul yārim yālängäç päypäslänib yıqilib törtlib içkäridän çıqadi
1412. qädirkül a bāy
1413. cämilä saçları ğıcımlängän köynägi yirtilgān yüzläri tilingān hāldä çapıb çıqadı hu sâqâling
1414. gördä çirisin sendäy mingbaşining
1415. qädirqul yoqāl saçı yuluq bādbāxt
1416. cämilä mingbaşı bolmäy öl benāmüs
1417. xānzādä ākā bu nimä qılğaningniz yāxşimi şu işingiz
1418. qädirqul xālmāt xālmāt häydä bu buzuqını häydä erimni negä qamāding negä urāsān deb
1419. sâqâlimning yārmını yulib āldi şāpşāk sâqâlini silār bāyning didigä lānāt hāli kelib kelib şu
1420. rāsvā xātinni yāxşi körgānmi
1421. xālmāt xafā bolmāng mingbaşı dādxāh bu özi hāli hām pişmāgān sâqâlingizning yārmı
āmān
1422. qāptı şungä şükür qıling
1423. xānzādä ākā şu qılğaningiz insāfdän emäsdä yür cānım bu yāqqa yür cämilāni ālib kirib
ketädi

1424. qādirqul sâqālîmining yârmî qolidâ ketdi bādbāxtning
1425. xālmāt yāxşi hām kelgānim yoqsâ ziyāfāt deb nāx canāzāngizning tepāsîdān çiqar ekānmān
1426. qādirqul kōp pāşşāxordâ bolmâ mâ uşlâ pul berādi yūz som birāvğâ āytib yūrmâ
1427. xālmāt ōlibmānmi mingbāşî pāççâ ōziçâ Gafurdān bōlākkâ āytsām nān qārnimgâ ursin
1428. hāsān hāvliqib kelib dādxāh mehmānlār kelişib qāldilār
1429. qāzî imām kirişādi dādxāh mehmānlār kelişib qālîşdi
1430. qādirqul çiqinglār çiqinglār
1431. kōpçilik hākimtōrāning istiqbālîgâ çiqadi
1432. lātifcān stālgâ qārāng hāsān
1433. hāsān lābbāy dādxāh
1434. qādirqul pāyāndāz tāşlâ xālmāt
1435. xālmāt lābbāy dādxāh
1436. qādirqul sen izvāşlārgâ qārâ xālmāt sen kōçāgâ vâ hāvli ātrāflārigâ qārāvūl qoy çiqadi
1437. bir āzdān song sāvlāt vâ dābdābâ bilān hākimtōrâ xātini pristāv kirādilār ulārning ārqasîdān
1438. sālîhbāy qāzî dāmlaimām vâ bir neçâ mudārris āhli rāstālār mingbāşîgâ yaqîn ādāmlār
kirişib
1439. sāhnāni toldirādilār
1440. qāzî qolini bālānd kōtārib āmin ālhāmdülillāhū āhādū vāhid
1441. hāmmâ āmin
1442. qāzî sālāvāt vāssālām bolsin ul xallāqî ālāmgāki rāhmānū rāhimdir xudāyâ xudāvāndâ pâki
1443. pārvārdigārâ vāhidliging hāqî hurmāti ul kibriyâ nāzār hāşmāt māāb imperātār āzām āq
1444. pādşāh nikālāy aleksāndrāviç hāzratlārining vâ uning zāvcāyi muhtārāmālāri aleksāndrâ
1445. fedārāvnāmi vâ vārîsî tācū taxti cāhān kūşāyi vāliāhd sergey aleksāndrāviçni vâ cāmiiy
1446. āvlādācdād ārkāni dāvlātlārini bārçâ āsmāniy bālālārdān vâ nāgāhāniy ācāldān āmān
saqlāgil
1447. āmin
1448. hāmmâ āmin
1449. qāzî xudāyâ xudāvāndâ bizning āliycānāb hākimtōrāmizni vâ zāvcāyi muhtārāmāsini
pristāv
1450. cānāblārini vâ cāmiiy umārāyiumurāti sāltnāti bārāvnāqlārini sārbalānd qilğaysān āmin
1451. āllāhū ākbār
1452. hāmmâ āllāhū ākbār
1453. bāy tōrācān biz qulbāççālāringiz āmrfārmāningizgâ hāzirmiz
1454. qādirqul men üçün ne baxtli kündirki tōrāmiz qārāngî külbāmni yāritdilār
1455. hākîm mingbāşî sizning qol āstingizdāgi fuqarālārning hālū āhvāli neçük
1456. qādirqul hāmmâ āsāyiştâ tinçlik tōrācān
1457. hākîm yālgān bizning ālgān mālūmātlārimizgâ qārāgāndâ āllāqandāy tāgi pāst yālāngāyāq

1458. bādşākl oğrı muttāhāmlār pādşāh hāzratlāriining sālīhbāydek sādīq fuqarālāriining mālū
1459. mülkini tālāb šāriat mustāfā yolidā xīzmāt qilib kelāyātğān muhtārām qāzi vā ulāmāyi
1460. kirāmlārimizgā āzār berār ekānlār hālbuki turkistān bāylāri vā hurmātli zātłār ālāmpānāh
1461. pādşāh hāzratlāriining nāyzāsi hımāyāsidadā tinç vā āsāyiştālik bilān kūn kōrib kelğānlār
1462. dāvlātmānd bolğānlār vā bundān song hām şundāy rāhātfārāğatdā yāşāmāqlāri kerāk nāinki
1463. imperātār āzāmning sādīq fuqarālāri rāhātini āllāqandāy bebāş muttāhām oğrılar buzsālār
1464. stālgā urib bu yārāmās hāl siz bilān men hār bir hurmātli zātning bāşı üçün cāvābgārmiz
men
1465. ziyāfātingizgā otirmāy turib sāvāl sorāymān Gafur oğrini bilāsizmi
1466. qādirqul bilāmān bilāmān törām bāyning xīzmātkārı xōcāyinning pullāriini oğırlāğān oğrı
1467. šāriāt peşvālāriini hāqārāt qılğān bir dinsiz
1468. hākīm çārā kōrdingizmi axir siz mingbāşı özingiz musulmānsiz dini islāmning rivāci üçün
1469. keçā demāy kündüz demāy xīzmāt qılmāq šāriāt peşvālārigā yārdām kōrsātılmāq siz bilān
1470. bizning vāzifāmiz dāmlālārgā xōş šāriātğā til tegizğān āsiyni nimā qılmāq kerāk
1471. dāmla undāy nābākārni sāngsār qılmāq hār bir mōmin üçün fārzi āyndir
1472. qādirqul undāy malunni bir āndā yoq qılmāk kerāk bu toğridā kōp zikr qılındı lekin pārvā
1473. qılmādi cāmāāt kōrdingizmi bāvücad hākimtörāning özlāriğayri din bolā turib šāriāt
nābiyillā
1474. üçün qandāy cān çekmāqdālār ilāhi şu hākimtörāmızning ölgān ātāānālāriining cānini xudā
1475. cānnātdā qılsin
1476. hākīm qāni nimā çārā kōrdingiz
1477. qādirqul bir āz hāyāllāğān bolsākdā tutub keltirdik kältāklādik qamādik endi cānābingizgā
1478. māhtālmiz
1479. hākīm ālib çıqılsin
1480. kältāklāğān Gafurni ālib çıqadılār
1481. bāy törācān ārzimiz şuki bebāş buzuqı birginā šāriātğā emās bālki pādşāh hāzratlāriining
1482. şanıgā hām yāmān gāplār āytğān bādbāxt nāmāz oğrı hām şundāy iflāslāriining biri edi bu
1483. hārāmıni āldinrāq qolğā āldik yoqsā bu hām öz ātrāfıgā bir neçā gādāylārni toplāb
hükümātni
1484. ançā āvārā qılğān bolār edi ānā xālmāt mening sādīq xīzmātkārım özi kāmāğāl ungā hām
1485. qutqı sālğān yolbāsārlıkkā çāqırgān
1486. xālmāt iye ānāvini qārāng hāyhāy bāy ātā yālgānni rāsā hām yāmlāmāy yutāsiz ekān qaçān
1487. mengā qutqı sālğān
1488. bāy cim bādbāxt
1489. xālmāt yālgān gāpirmāng
1490. qāzi özing yālgān gāpirāsān

1491. xālmāt yālġān ġāpirġān yetti māzhābdā musulmān emās Gafurdā ġunāh yoq qādirqul cim bol it
1492. xālmāt cim bolmāymān
1493. hākim imlāb āling
1494. xālmātni bāġlāydilār
1495. xālmāt hāy hākim sening hāqıqating şumi sengā hāqıqatni uqdiriş tāşġā azān āytiş bilān
1496. bārāvārgā oxşāydikū Gafurdā ġunāh yoq mingbāşı hāqıqat qıl bolmāsā hāli ānāngi
1497. osmāsürmāsıgāçā qāldirmāy soqıb tāşlāymān
1498. qādirqul ālib çıq
1499. xālmāt hāy hāqıqat bārmi hāqıqat
1500. ālib çıqadılār
1501. hākim bu nimā ġāp mingbāşı şundāy qorqınçlı ādāmlār bār ekānu siz bolsā bepārvā
1502. qālāvergānsız
1503. qādirqul tāvbā qıldim taqsir
1504. bāy qādirqul mingbāşı rāhmdil ādām
1505. hākim qamçiningnizdān qān tāmās ekān tārtib ornātā ālmāysız bāyānlārimizning mālū
1506. mülkini rāhātfārāġatini himāyā qılālmāysız
1507. qādirqul tāvbā qıldim taqsir tāvbā qıldim
1508. bugündān bāşlāb men bu iflāslārnıng ildizini qurıtāmān men üçün şu tānbehingiz bās
1509. Gafur hāy hākim bu zālim mingbāşining kältāklāri āstidā süyāklārim ezildi mādārim bitdi
1510. şundāy bolsā hām ikki āġız ġāpirāmān qulāq bering
1511. köçādā ālāmāning ġāvürġuvüri
1512. hākim nimā ġāp nimā şāvqın
1513. qādirqul şundāy köçādāġi bekārçi ādāmlār sizni ziyārāt qılġāni kelġān ekānlār pāst ādāmlār
1514. bolġāni üçün ziyārātingizġā kirgizmādim
1515. Gafur qaynāb yālġān ulār mening dostlārim ulār yālānġāç çārikārlār āç ġādā bāşpānāsiz
1516. kāsıblār bulār mengā oxşāġān qul küçi bilān qārā kün körüvçi beçārālār zulm sālıq pārā cüzyā
1517. muhrānā kābi āfātbalālār çāngālidā xānāvāyrān bolġān kāfāngādālār ulār mening bāşıngā
1518. tüşġān tuhmātġā tāqat qılālmāġānlār zālim sālīhbāy qānxor mingbāşılār tāmānidān kemirilġān
1519. ulārning temir pānçāsi bilān cāfākāş kökrāġi yırtılġān insānlık huquqını tālāb qılġānı nāmusini
1520. tālāşġāni üçün āġızburnı qāngā tolġān mendāy ġarīb benāvā dostini himāyā qılmaqqa
1521. kelġānlār bulār āyting buyuring ulār kirsınlār ulār sizġā ārzi xāl qılmaqçılār bāylārdān
1522. mingbāşılārdān tārtġān cābrū cāfā külfātālāmlāri tuġrisidā sizġā ġāpirmāqçılār men endi

1523. özimni yaqlamaymān toyib ketdim bu kulfatlardan men özimni bālālgā otlārgā ātdim
lekin
1524. şu nātāvānlārnı şu bağrı qān beçārālārnı yaqlāymān men hām bir vaqtlār şu şoring
qurğurlārnı
1525. bāyning dārvāzāsidadān urib hāydāgān quvlāb sālgān edim ulārnıng dārdü hāsratini
tüşünmāgān
1526. sezmāgān edim mengā u kōz yāşlārnıng sırı u āhü fāryādlārnıng manāsi endi bārāllā mālüm
1527. boldi kōzim āçıldı ulār hāq ekān şulārgā rāhm qıling şāfqat qıling deymān mening günāhım
1528. yoq ātāmning beli şu bāyning xānādānidā dāl boldi yigitlik küçimning qaymāğını bāy āldi
1529. men uni bāy qıldim endi bu qutürgān bāy mening xızmatlārim evāzigā mening yāş cānımgā
1530. cāfā qılāyātir cāfā mening tāmirlārimdā qān emās otlār āqmāqdā otlār hākimtōrā rāhm
qıling
1531. nāinki dūnyādā ādālāt hāqıqat degān nārsā şunçālār āyāq āsti qılınsā şunçālār bükilsā yoq
1532. hāqıqat bükilār lekin sınımas axir biz beçārālār nimā günāh qıldık bu yāruğ dūnyāgā nimā
1533. üçün keldik nāinki muhābbāt dostlik murüvvāt ādāmgārçilik degān uluğ gāplārnı bāzārgā
ālib
1534. çıqsālār puçāk pulgā sātālār bu cābreāfālārnıng āxiri bārmi men qān yutgān qān qusgān
halq
1535. nāmıdān gāpirāmān halq nāmıdān ārz qılāmān sizgā hāqıqat bārmi sizlārdā
1536. hākım keskin vā parvāsizlik bilān xop ārzıngi eşitāmān āfıtsergā hāydāng uring kōçādā it
1537. ormālāmāsin
1538. āfıtser vā bir qançā mirşāblār çıqadılār kōçādā huştāk tāvuşlārnı
1539. āvāz biz hāqıqatni āytāmız
1540. āvāz axir undā günāh yoq
1541. āvāz zālīm bāy ungā tuhmāt qıldı cābr qıldı
1542. āvāz bu cābrü cāfālārnıng āxiri bārmi
1543. hākım xop men ādālāt yuzāsidadān sorāy āytingiz cāmāāt Gafur oğrımı toğrı
1544. eksplütātārlār oğrı taqsir oğrı
1545. hākım pādşāhgā qarşı isyānkārmi
1546. eksplütātārlār isyānkār günāhkār āsiy
1547. halq kōçādā yālğan ādālātsizlik hāqsizlik
1548. pristāv yāzilgān qāğāzni hākimgā berādi
1549. hākım gāp tāmām mening üçün bundāy uluğ zātlārnıng bir kālīmā sözi mōtābārdır bāylār
1550. şariat peşvālāri qāzilār heç qaçān nāhāq gāpni gāpirmās qāğāzgā qol qoyārkān bundāy
1551. qorqınçlı xavfli ādāmning yāşār cāyi uzāq vā daxşātli sibiriya qol qoyār
1552. cāmılā ātılıb çıqıb Gafurcān
1553. Gafur cāmılām bağrıgā bāsār

1554. cāmilā özini hâkimning âyâğıgā tashlāb tōrācān ārzim bār eşiting tōrācān
1555. hâkim gāpir
1556. cāmilā öziçā vāy men nimā deb ārz qilāy qandāy sōz bārki buning kōnglini yumshātālsā
1557. mening dārdimni yūrāgimni āçib berālsā yoq tilim qaltirāydi tilim tutilādi özini tutib hā hā
1558. tōrācān şu beçārā yigit mening erim men bir ġarib xātinmān erimning gūnāhi yoq men sizning
1559. çōringizman šāfqat qiling bu yigit mening hāyātım bārligim undān cudā bolsām mening
1560. ölgānim axir men dūnyāgā yığlāydi
1561. hâkim kaltā qıl
1562. bāy köp çözmā šārmāndā qılding hāyā bārmi sendā
1563. cāmilā hāyā benāmüsdā bolmāydi hāyāsizdā nāmüs bolmāydi hâkimgā tōrācān men sizni duā
1564. qılāmān bālāçaqangizning egiligini kōring dūnyā turgūnçā turing meni qıynāmāng meni xazān
1565. qılmāng
1566. hâkim yoq hükm qatıy Gafur bir umr sibir qılındı sen bölāk erni axtār āvārā bolmā yoş xātin
1567. ekānsān özingi qıynāmā
1568. cāmilā cān tōrācān eşigingizni saçlārim bilān süpürāy yālināmān tōrācān axir tuhmāt rāhm
1569. qiling āylānāy tōrācān tiz bükib yālinār
1570. Gafur tutāqıb cāmilā cāmilā bās tur orningdān āġār sen meni sevsāng āġār muhābbāting çin
1571. bolsā tiz bükmä yālinmā bu itlārgā kökrāgingi bālānd kōtār cāmilā tız çökib yāşāgūnçā tik
1572. turib ölmāq yāxşirāq nāmüssiz hāyātdān nāmüsli ölim ming mārtabā ārtıqrāq
1573. cāmilā yoq yoq tōrācān xafā bolmāng u özi şunāqa axir beçārā kaltāk āstidā aqlān ādāşġān
1574. šāfqat eting mengā uning ġāplāridān xafā bolmāng
1575. Gafur cāmilā āġār yānā şu malunlārnıng âyâğıgā yıqılsāng öz nāmüsingi ādāmġārçiligini āyāq
1576. āsti qılsāng lānāt deymān sendāy vāfādār xātingā
1577. cāmilā qattıq seskānib ā saçlārini çāngāllāġānçā ġāfırgā tikilādi
1578. Gafur tur orningdān kel cānım vidālāşāylik quçāġını āçār
1579. cāmilā bir āz sārāsımālānib Gafurcān özini uning quçāġıgā ātādi
1580. Gafur kel qutürgān itlār hārām qılmāsdān turib şu tāzā yüzlāringdān āxirgi mārtabā öpāy bu
1581. zālīmār yūrāgimni suġurıb ālādılār quruq cāsādimni sıbir qılādılār xālās
1582. cāmilā Gafurcān siz sibirdān kelārsiz yāşārsiz lekin meni bu zālīmār undān hām qorqınçlı
1583. undān hām qārāngı zindāngā tashlāydılār lānāt sen kōngli qārālārgā
1584. bāy ālib kir bu beādāb xātinni

1585. sifāt buvi xānzādālār cāmīlāning qolidān içkārīgä tårtädilār
1586. Gafur xayr cāmīlām
1587. Gafurni gārādāvāylār mirşāblār köçä tāmāngä tårtädilār
1588. cāmīlā xayr Gafurcān bir umr xayr sengä bevāfālik qılmāymān
1589. Gafur xayr cāmīlām
1590. Gafurni köçägä cāmīlāni içkārīgä qattıq sudrāydılār
1591. pārdä
1592. tortinçi pārdä
1593. bāyning yāsätılğān uyi cāmīlāning bāygä nikāh qılınğānīgä beşālti kün bolğān
1594. cāmīlā quş edim qanātımni qayırdılār gül edim bülbulımdān āyirdılār sibir sibir
1595. qandāyqorqınçlı xünük bir āt tilgä ālsām etlārim cüncükādi u qanāqa cāy bolsä ekān
1596. bārsāmmikān he men nimä deyāpmān qayergä hām bārā ālāmān meni bu temir qafāsgä
1597. sıldılār ixtiyārimni qolımdān āldılār āylānāmdā qançā pāylāqçı qançā qārāvullār bār külib
1598. men endi bāy xātinmān hä hä hä bāy xātin Gafurcān mengä nāmāhrām oho qançā yığlādim
1599. yığlāy bersāng közinging yāşı hām tügāb qālār ekān kōnikib hām qālār ekānsān kişi mānā
1600. endi yığlāmāymān hām közingä qaträ yāş hām kelmāydi ölimgä tik qārāb turā berāmān ne
1601. qılāy yāşāş üçün kurāşdim ālışdim başımgä tupraq sâçıb fāryād kōtārdim fāydāsi tegmādi
kōz
1602. yāşlārimning āriqdä āqqan suv çağlık qadrü qımmāti bolmādi birāv nimägä yığlāysān deb
1603. sorāmādi hä mendāy baxti qarāning kimgä kerāgi bār xānzādā bolsä xuddi qarğadāy
goştimni
1604. pāylāb tepāmdä uçādi he şu ekāndä
1605. hāciānā kirādi
1606. hāciānā külib qızım cāmīlāxān mengä keling demāysān hāciānānggä sālām bermāysān
1607. cāmīlā sālām berādi
1608. bārākāllā qızım bārākāllā men ikki yol hāc qılğān xudācōy bātāffik xātinmān
musulmānlārgä
1609. yāmānlıkni āslā rāvā körmāymān dilāzārni xudā bāndām demāsa men seni öz ānāngdān
1610. ziyādä yāxşi körāmān sengä ikki āğız şāriātdāntāriqatdān gāpirāy deb kirdim bālām
1611. cāmīlā gāpiring hāciānā gāpiring kōnglim şundāy qarāngı zārā yārsä
1612. hāciānā qızım hāli on gülingdān bir güling āçılğāni yoq hāciānādāy taqvādār mehrībān
1613. bādāvlāt xātingä kelin bolış hār qandāy qızınng baxtigä uçrāmāydi şükür qıl bālām endi
oşā
1614. Gafurni esdān çıkar kündāşlāringgä ehtiyāt bol ulār bergān āvqatlārini yemā eringni yāxşi
1615. hurmāt qıl uni körgāndä baş egib sālām qıl dārrāv bārib sālā tonini āl māhsisini özing tårt
1616. eringgä sekin gāpir tāvuşingni kimsä eşitmāsin ungä sırā tik qārāb gāpirmā günāh bolādi
ering

1617. bilän bir qatârdä meni hām hurmāt qıl sāvâb bolädi şundäy qılsäng baxting açılädi mänä sengä
1618. körmänä öz bisâtimdän ärimägän bir närsäni berädi seni nāmâz oqımaydı deyişädi beş vaqt
1619. nāmâzni kändä qılmä bolmäsä uyingdän päriştälär qaçädi hâcânä nāmâz oqır men endi çıqay
1620. eringni bugün xursänd qıl tüzükmi bäläm xudâ mominlârgä tävfiq ber köpning qatâridä
1621. imānimni bäsälâmät saqlä çıkar
1622. xānzādä vāzmin kirib xoş cāvâb oylādingmi
1623. cāmilä äyâcân axir men buni qandäy qılāmān
1624. xānzādä gāp bittä sen qılāsān bilāmān sen bāyni yāmān körāsān yālgız men seni undān
1625. qutqārāmān sen bāyning xātini emässān nikāhning qımmāti yoq çünki sen rāzi bolmägānsān
1626. toğrimi
1627. cāmilä toğri äyâcân
1628. xānzādä yānā qaytarıb äytāmān sen bāyning xātini emässān
1629. cāmilä äytgāningiz kelsin äyâcân
1630. xānzādä sen bāyning çıpçırgındäy merāsıgä dāvâgār bolmäysān
1631. cāmilä bāyning merāsi mālū dūnyāsi sizniki
1632. xānzādä közingi aç bāy bugün sening işingni tügätädi başqa gāp yoq
1633. cāmilä äyâcân qorqıtmäng bāyning mengä küçi yetmäydi
1634. xānzādä devānā ungä sifāt buvigä oxşāgān yālmāğız kāmpirlär yārdāmlāşädi
1635. cāmilä äyâcân qandäy vāhimä gāpni äytđingiz
1636. xānzādä sen şu işni bācār bāydān qutulāsān men bolsām öz maqsādıngä yetāmān
1637. cāmilä oygä bātädi
1638. cāmilä äyâcân xop unādim bering
1639. xānzādä mänä bir şişādä zāhār berädi bārdiyu sen merās toğrısıdä āğız açsäng
1640. cāmilä yoq äyâcân yoq könglingizni toq tuting heç qandäy merās māl tākidläb dūnyā mengä
1641. kerāk emäs hāmmäsi sizniki bolsin
1642. xānzādä men sengä mästävā kiritāmān şungä sāl bāygä içir xayr xuşyār bol qorqmā çıqadi
1643. cāmilä qandäy yāxşi boldiyä zāxārli ilān çüçük tillärini qaltırātib mengä mārhamāt qıldı
1644. mārhamāt dārini bekitädi bāyning tāvüşü eşitilädi ānā āzrāil keläyāpti cānımnı ālmāqçı
1645. yūrāgim oynāydi xudâ küçquvvāt ber şārmändä qılmä şu zālimning pānçäläridä meni hālāk
1646. qılmä yoq qorqamān
1647. pāuzä
1648. cāmilä özingi tut qorqmā boşāşmā māhkām bol

1649. bāy kirār
1650. bāy cāmīlāgā yaqīn bārār āppāgīm cāngīnām kel endi axir xunāb qıldıngkü tasāddüging ketāy
1651. seni ālgünçā seni qolgā tüşirgünçā āzmünçā dünyā sār f boldimi bittā hākimtörāning özigā ikki
1652. ming sölkāvāy ketdi nāhātki beş künden beri meni qıynāsāng māyli ālāmi esdān çıqsın
1653. yupānsın dedim sābr qıldim bugün āxirgi kün kel tārtādi
1654. cāmīlā yoq yoq yaqīn kelmāng qorqamān nāri bāring
1655. bāy gāfir oğridān hām qorqarmiding kel köp tārāng qılāvermä hırs bilān āsilādi
1656. cāmīlā bāy bilān ālışıb tegmāng tegmāng
1657. bāy cāmīlāxān axir insāfing bārmi yoqmi
1658. cāmīlā yānā üçtört kün sābr eting erimning dārdini bir āz unutāy
1659. bāy şunāqami bittā gādā üçün şunçā āzābāzlikmi endi gāfirni āgzinggā ālmā uni esingdān
1660. çıkar sengā u nāmāxrām sening ering men bolāmān
1661. cāmīlā siz erim
1662. bāy hā sening ering men bolāmān şunçā bergān āzābing bās
1663. cāmīlā yoq
1664. bāy sening nālışınggā qārāmāymān
1665. cāmīlā yoq tegmāng qāçing
1666. bāy qandāy öcār yarāmās xātinsān
1667. cāmīlā bolgānim şu
1668. bāy şunāqami könmāysānmi
1669. cāmīlā könmāymān
1670. bāy yolākkā bārīb imlāydi sifāt buvı kirādi
1671. sifāt buvı āylānāy cāmīlāxān bāyni xafā qılmā taqdirgā tān ber
1672. cāmīlā yoqāl cādügār
1673. sifāt buvı şundāymi tāşdāy āgır qollarım bār bungā heç kim turış berālmāgān qāni bāy dādil
1674. boling keling
1675. cāmīlāgā tāşlānādilār qıynāydilār
1676. cāmīlā şāşmāng bāy ātā şāşmāng xudā xāyıringizni bersin şāşmāng axir meni eşitāsizmi men
1677. bāy ātā axir yıglāydi
1678. bāy nimā deysān
1679. cāmīlā xop xop men rāzimān bāy ātā rāzimān āmmā hāzır cüdā qorqdim özimni piçā bāsıb
1680. ālāy
1681. bāy yoq bolmāydi
1682. sifāt buvı bu ölgir sizni yānā āldāydi

1683. cāmilā āgār āldāsām niyātingā yetmāy ōlāy men bugūn sizniki bōlāmān endi taqdirimgā tātān
1684. berdim lekin hāzır emās bir āz turing bāy ātā ānāmni çağırınq uning hām āldidān bir ōtāy
1685. bāy ānāng kōngān
1686. cāmilā ōz āğzidān eşitāy
1687. bāy xop bu sāfār hām unādim
1688. bār kāmpir
1689. cāmilā siz endi bāy ātā bir āz xālī qoyıng ānām bilān gāplāşāy
1690. bāy xop çıqadi
1691. rāhimā xālā kirādi
1692. rāhimā xālā cānım qızım
1693. cāmilā ānācān quçaqlāşādılār ānācān siz rāzimisiz
1694. rāhimā xālā qandāy qılāylık qızım rāzı bolmāy ilācimiz qançā bolār iş boldi endi kōnāsāndā
1695. bālām
1696. cāmilā siz rāzi bolsāngiz bās āytgānçā ukām ālimcān neçā yāşgā kirdi
1697. rāhimā xālā on birgā endi qadām qoydi bālām
1698. cāmilā hālī yāş ekān rōzğār tebrātā ālmās ekān ānācān Gafur sizni bāqar edi bāy cūdā hāsīs
1699. ōzim üçün emās siz üçün yığlāymān siz üçün endi siz kimlārgā zār bolāsiz kimlārning kōzigā
1700. moltirāb qālāsiz kimlārgā bir burdā nān üçün qol çözāsiz ānācān āsilib yığlāydi
1701. rāhimā xālā bālām nimā degāning bu
1702. cāmilā yoq ānācān yoq yoq ōzim şundāy ānācān şundāy bāy hāsīs sizgā xeç nārsā ārttırıb
1703. berālmāymān
1704. rāhimā xālā māyli qārāmāsāng hām qızım āmān bolsāng şuning ōzi kättā dāvlāt
1705. cāmilā ānācān ukāmni bāylārning xızmatigā bermāng bir ilāc qilib birāvğā berib oqıting men
1706. üçün kāyimāsāngiz hām bolādi meni qarğamāng qarğamāng bādbāxt qızıngizni ānācān
1707. qandāy ıssıq mehribān kökrāk bu başını rāhimā xālāning köksigā qoyār yığlār nimā qılāy
1708. ilācim yoq birdān sevinçli bir fıkır kelār ānācān bālām nimā bolādi bālām axir men ungā zor
1709. ümidlār bağlāgān edim men uni oqıtmān degān edim u mengā Gafurcāndān bir xātirā edi axir
1710. ānā ōzingiz uylāng bālām kündāşlār qolidā xorlānādimi
1711. rāhimā xālā meni köp yığlātmā qandāy qılāsān bālānggā ehtiyāt bol ānāvi kāmpir ōlgir
1712. bāyning buyruğı bilān bālāngi ezib tāşlāmāqçı ekān
1713. cāmilā ā ezib tāşlāmāqçı
1714. rāhimā xālā bālāngi ōzim yelkāmğā kōtārāmān ōzim kättā qılāmān bāygā zār qilib

1715. qoymäymän bāygä tirnāğını hām körsätmäymän çärx yigirib bāqamän eşitgänmisän bālälük
uy
1716. bāzār bālāsiz uy māzār men ungä hāli mänä duppiçälär tikib qoydim körsätädi
1717. cämilä doppini bağrigä bāsib äylänäy äyimdän qandäy çirāylik gullär sālībsiz hä mäyli
1718. bāyning äytgänigä könämän siz rāzimisiz
1719. rāhimä xälä rāzimän böläk ilācimiz yoq bālām taqdirgä tən ber quçaqlaşädilär
1720. cämilä bäs ānācān bäs mengä şunısı bäs
1721. rāhimä xälä yığlāb çıqıb ketädi
1722. cämilä dārrāv körpā qatidägi zāxärni ālādi beçārā bālā bezāvtälänädi sezädi şekilli
bilmäymän
1723. oğlūmiding qızmididing kipriklāring uzun bolärmidi qandäy yāxşi ādām bolär eding yāki
1724. Gafurdek baxtsiz ānāngdek peşānəsi şor bolib tuğılārmiding ānāng bādbāxt ānāng berāhm
1725. ānāng ādāmxör lekin ne qılāyki ilācım yoq böläk yul yoq zāxärni içädi şoring qurğur biz
1726. xātinlāring küçi şungä yetädi bağritāş ānā nimä qılding ānā dād deydi özini urādi ānā cim
1727. qāldi tilkālāndi bālā beçārā e āğu nāvbat mengä keldi küçingi körsät yüräklārimni oy
1728. tāmirlārimni qırqıb tāşlā öpkālārimni teş bārākāllā bārākāllā zor ekānsän böğlāmän
1729. böğlāmän
1730. bāy kirib cämilä
1731. cämilä bāy mänä cämilä täyyār sen bir yālgız meni emäs yāş bir gödākning hām uvālīgä
1732. qarğışlārigä qālding zālīm bāy
1733. bāy hāy ādām bārmi ādām
1734. rāhimä xälä xānzādā sifāt buvi vā başqalār xāvliqıb kirädilär
1735. cämilä ānācān
1736. rāhimä xälä vāy bālām quçaqlāydi huşidän ketädi
1737. bāy bu nimä gāp bu qandäy gāp
1738. xānzādā cämilä cämilä
1739. pāşşāyım hāvliqıb kirib cämilāxān nimä boldi cämilä
1740. bāy sārāsımādā bu qandäy bālā bu qandäy āfāt
1741. hāsān tāşqaridän bāy ātā sizni xākīm törä çäqıryāpti tez bārār emişsiz
1742. bāy nimä gāp
1743. hāsān Gafurning dostlāri sārāyingizdā zāvādingizdā iş tāşlāgānlār qözğālān kotārgānlār
1744. cämilä Gafurning dostlāri
1745. bāy bu qandäy bālā ulāring hāmmāsini böğış kerāk öldirāmän böğamän çıqadı
1746. hācīānā kirib yānā kim öldi bu qandäy bālā
1747. cämilä xātinlārgä yuqāl xāmmālāring yuqāl nāmūs yürāk oğrılāri közimdän yuqāl qassāblār
1748. bağrı qārā kältākesāklār ilānlār çiyānlār qoligä kirgān nārsālārnı ulārgä ātābixānzādā
sifātbuvi

1749. yiqilib törtinib qaçib ketädilär
1750. änacân Gafurcân unutmä meni bälängni öldirgän xâtiningni häzân qılğan báyning bütün
1751. báylnıng cäzäsini ber zämânäsigä ot qoy yandır Gafurcân Gafurcân küçsizlänädi ölädi
1752. pärdä
1753. beşinçi payärdä pärdädä Gafur sibirdä bir sâtsiälist ilâ âşnä bolıb işçilik haqını tänib
sâtsiälist
1754. bolgânı kâtr zâlimläri täräfidän temir qamçılär bilän äyni äzâb yeb turgän çağdä birdän
1755. hürriyät bolıb bulärni bänddän äzâd bolib ketüvini täsvir qılğandır

3.1.2. Yāngi Sāādāt'in Dizin Transkripsiyonu:

1. yāngi sāādāt
2. milliy roman
3. ālimcānning ātāsi
4. ālimcānning ātāsi ǧāzī nāmlik bir sāvdāǧārnīng yālgızgīnā oǧli bolub on āltıyāşidā
5. māryām ismli āqlā bir qızgā uylānmiş edi
6. ǧāzībāy ōzi kōp cāhil kīşī bolǧānlikdān oǧli ābdūlqahhārnī hām dūnyā vā āxırātning
7. sāādāt vā çin turmuşlāri üçün eng birinçī dārācadā fārzul āyn olǧān ilm ma'rifātdān
8. mahrum qāldirǧān edi mānā āz vaqt ārāsīdā dūnyāning hār bir zāhārlik māşaqqatlārin
9. bütün ōzigā ālub tāpgān pul māl mülk āşyālārinī bir bārgīnā ōzi rāhātīn kōrmāy cāhil
10. ābdūlqahhārgā qoyub ikki ǧāzlik qārā toprāq baǧriǧā ōzi yālgız cāy bolub bir
11. yādgārsīz dūnyādān benāmu nişān ketdi yigirmā beş yāşgā tolgān ilmsīz
12. ābdūlqahhārdā hāmān ātā nāslīdān ānā bātnīdān kelǧān cāhālātīnī zāngī qudurātlāri
13. ma'rifāt nuri bilā tāzālānmāǧāngā āqlā māryāmning qımmātli nāsīhatlāri ta'sīr qılmāy
14. tirīklik dūnyāsīnī āy vā hūrşīdī bolǧān yetti yāşlik ālimcān bilā üç yāşlik xadiçā ismli
15. ikki ma'sumālārin hurmāt qılmāy ātālik şāfqat vā muruvvāt riştālārin bütün kesüb keçā
16. vā kūdüz sāfāhāt vā qabāhātlārgā qadām qoyā bāşlāǧān edi
17. mānā arādā kōp ōtmadi tamāmi qolidā bolǧān pul māl mülk āşyālārnī cān bilā
18. mālīnī eng āfātī bolǧān içkūlik qımār kābī yollārgā bārbād qılub hāvlīnī hām sātub
19. bitirmāqqa tirālūb qālgān edi
20. beçārā baxtsīz māryām bilā ikki ma'sumānī baǧridā āsrāb turgān oşāl bir pārçāgīnā
21. vātānnī hām sātımāqqa vā ul māzlumālārnī hām kōçālārdā kōz qānlārin tāmdirub
22. eşīklārdā sārşān qılmāqqa yūrāǧī bahādir zālīm ābdūlqahhār ruzvān ismli kāmpir
23. ānāsīning bir āz haqı bārīlīgidān çārāsīz qālub uydā bār rōzgār āsbāblārinī sātub hāvli
24. ūstīdān pullār ālub ālārnī hām bārbād berüb āxır yātādurgān cāyī gōlāx bolub qārnīgā
25. yeydurgān āvqat üçün tāpādurgān aqçāsi qımārbāzlārdān çōtal bolub qālgān edi
26. māryāmning hālī
27. āltı yetti sānā ārāsīdāǧī fāqırlik hücūmidān yāǧılǧān zūlm cāfāning oqlāriǧā kōkrāǧīn
28. tutub ālimcānnī on yāş xadiçānī yetti yāşgā nā āzāb kūlfātlār bilā tārbiyālāb yetkürgān
29. baxtsīz māryāmning bu qadār sābr tāqat vā bārdāşīgā bir sābāb bārdur desāk eski
30. mākātblārdā oqıǧān bolsā hām aqlū fikrīning kāmālā yetǧānīǧıdān yāki tārbiyā qılub
31. turgān hār ikki ma'sumālārin hām oqutub ālār ārtidurgān ilm ma'rifāt ārgāsīdā yuqālgān
32. dāvlātīgā yetüşmāqlıq hāvāsīdāngīnā ibārāt edi
33. āqlā māryāmning bu qadār sābrli vā āqlālīǧıǧā hāvāskār bolǧān bir xil bāylār ōzlāriǧā
34. tāklīf vā davāt etsālār hām bāyāǧī degān dāvlātǧā zor ūmitlār baǧlāǧāndānmi yāki on
35. tōrt sānādān berī yetimā qālub qaynānāsi ruzvānning şāfqatli tārbiyā vā sözlāriǧā

36. köngli bağlənüb qālgändänmi nädän olsä hām cāxil ābdülqahhārning ğamidä qaddi
 37. bükülmiş ruzvānni yālğız taşlāb ketmaqqa cānābi haqdān şärm qılub ikkinçi tārāfdān
 38. köz qanlārı bilä tärbiyā qılub kättä qılğan ma'sumälärin ikkinçi yāngi bir ābdülqahhār
 39. kabi zālimğä uçrāb qāluridān yürägi titrāb vā hām ilmdān mahrum qāldurmāqqa iffātu
 40. ğayrāti āslā qabul qılmās edi bir āz qolidā qālgān bisātlärini hām māişät üçün sātub
 41. bitirgān ümid vā tāvākkülni cānābi haqning riştai rāhmätigä bağlāb qanāātğä
 42. boyinsunub hükmi vā irādasiğä ilm tāsiri bilä rāzi bolgān baxtsiz mār्याm bir yolā
 43. beçārālikni öziğä ālub mähällä ātrāfidägi eşiklārdä xızmat qılub tānining küç vā
 44. quvvätini sārף qılub hār ikki ma'sumā vā ruzvān ānäsini künlik māişät vāzifälärin tāpub
 45. yetkürüb tärbiyā qılmāqdä edi
 46. bazi vaqtlārdä köçägä oynāb çıqub ketgān ma'sumälärini yirtıq yāmāqlärin xarābgina
 47. fālāslār üstidä yālğuz tiküb yāmāb oltirgändä fikrü xayāli bütün tārālub āvvālgi māişät
 48. vā rāhātlārı nāzāridān öta başlāb hāmdä yüz közlärin silāb öpüb cānim qızım deb
 49. tärbiyā qılğān ātā ānəsi yādıgä tüşüb tizzəsi üstidägi yāmāqqa ezilub ketgān cigāridān
 50. qān tırqırāb çıqub tökilüb yāltirāb turgān hāsrätli közyāşlārı birdān yüräklärini säkrätüb
 51. başı āylənüb çāk yolini qārāngulıq bāsub qoli qaltirāb ignəsi tüşüb beş on minut
 52. özidān ketüb behud bolib qālädigān vaqtlārı hām tez tez vāqe bolmāy turmās edi bu
 53. hāllār vāqe bolgändä öziğä kelgān mār्याm fāqırānā ğaribānā qānlı közlärin āsmāngā
 54. qılub devārgä ārqasin suyāb ikki qolin yāniğä uzātub taşlāb qattıq bir ma'yuslik bilä
 55. ğamlık kökrägin toldirub kötärüb āh fālāki zālim ātā ānāmdān āyirub yetim qılding
 56. dāvlātdān āyirub eşiklārdä mundāğ xār qılding ma'sumā gödāklārimni iqbālīgä ātāsini
 57. munçä zālim rāhmsiz qılding āqıbatdä dāvlātxānāmdān bāhrāmānd bolub yürgānlār
 58. eşigidä māni xızmatkār çöri qılding yāngi ton ıssığ nān bergān kişilārimdān eski ton
 59. qattıq nānlārni qasās qaytārding yā rabbim sāngä māni özimdānginā bir xatālıq
 60. ötgāndir āh qasās qaytārdim bekās mehribānsiz qāldim ātā ānām bolsālār edi
 61. mundāğ qārā künlārgä qālmās edim yā rabbim özing tārāhhüm egəsi özing müşfiq bir
 62. muştıpār şikāstā qanāt quyruğım sīngān māndek zāif āciz bāndälāringgä hām köpni
 63. qatārıdä bir āz rāhming kelsä çi yā rabbim bir āz mārһāmāt qıl tirik yetim bolgān
 64. uvāl gödāklārimğä şāfqat qıl heç sābr tāqatim qālmādi endi deb yığlāb yığlāb bir āz
 65. yüräklärin boşātüb yānā öz vāzifäsigä dāvām qılur erdi
 66. bazi vaqtlār xızmat qılub yürgān cāylāridān bir xil tanāli sözlār eşitüb kelüb bir dārdi
 67. yüz bolub ma'sumälärin köçägä çıkarub yubārub āvvālgi ādātiçä hilvāt qılub yānā āh
 68. fiğāngä kirışüb cānābı xaqğā yālbārub yığlāb köz yāşin dāvām tōkār edi
 69. beçārā ānäsini hār sāfārgidek eşikdān kelgändä āçıq yüzlār vā şirin sözlār bilä
 70. peşānälärin silāb mehribānçiliklār körsātüb ādātärin bu hāldä körmāy bālki āni ornıgā
 71. közlärin yāşlik rāngini zāfārān kabi sezgān ziyrāk ālimcān oynāb turgān cāyidān hālī
 72. pārişān bolub āhistä xadiçägä bildirmāyginā kirüb baxtsiz mār्याmni eşik yānidān

73. pāylāb turur edi
74. bu tārāfdā mār्याmin mungğuz mungğuz āvāz çıqarub dārdli yāşlāri tāmub turgān
75. kōzlārin ārtūb yığlāb turgānlārin eşıtgān rāhm kōngūlli ālimcān ıdāmsiz bir iztirāblik
76. hāllārgā tūşūb yūğurūb kirūb pārvānādek bahtsiz mār्याm quçāğıgā ōzin urub
77. boyinlārigā sārılūb munglıq dāvūşlār çıqarub ānāsigā qoşilub yığlāb bārg ūstidāgi
78. şābnām kābi mār्याmin yūzidāgi tāmçilāb turgān hāsrātli yāşlāri kiıkkınā qollāri bilā
79. ārtūb yālinūbgınā ānācān nimā ūūn yığlāysiz āyting nimā ıldı anacan
80. kōzingizdān munā kōp kōp yāş aqadi cān ānācān māndān yāşurmāng āyting
81. deymān negā yığlāysiz yā yāmān qımārbāz ātāmni sāğindingizmi ōzingiz ātāng
82. kerākmās mān sizlārni yāxşı kōrāmān demādingizmi tağın nimāgā ōşal yāmān ātāmni
83. sāğınub yığlāysiz keling āyting ānācān mān xafā bolāmān cūdā sāğingān bolsāngiz
84. kāttā bolgānimdā ōzim bārub tāpub kelāmān qoying endi kōp yığlāmāng deb
85. yālbārub erdi
86. ōzi ūūn mūnalik kūyūb āinūb yığlāb şāfqat kōrgūzūb turgān amlik quāğıdāgi
87. ālimcānin molturāb turgān kōzlāriğā bāqub ātā zulmidān tirik yetimlik bilā qısılgān
88. boyinlāridān quçāqlāb inni yūzigā tāmub turgān urbātli yāşlārin ārtūb ōpūb endiginā
89. ōzi vā ālimcānni yupātub turgāndā ikkinçi tārāfdān ālimcānni yoq bolub ālғанından
90. sezūb uygā yūğurūb kirgān mūşfiqa xadiā mungluğ mār्याm bilā beçārā ālimcānni bu
91. qānli kōzlārin mūsibātdā kōrgāngā āşıı bir hāl bilā mār्याmning ārqasidān kelūb
92. boyindān quçāqlāb bār dāvūşi bilā qıırūb yığlāb yubārūb mār्याmning yūz kōz
93. ağızlāridān ōpūb yālbārūb āyācān nimāgā yığlāysiz āyting āyācān bir cāyingiz
94. āğridimi āyting āyācān rāhmsiz ātām ōlsūn yāmān ātām ōlsūn hāmān yālinūb
95. quçāqlāb yığlāmāng deymān āyācān yığlāmāng hūdāyā ātām ōlsūn sizni şundāğ
96. qaqşātūb qoysā yığlāmāng āyācān mān xafā bolāmān bās qiling endi yā biz xafā
97. bolsāk māyliğāmi yāmān ātām ūūn ōzingizni munā yığlāb xafā ılāsiz
98. dālālārimizni uydāgi kāsālārimizni sātub yegān yāmān ātāmni tağın sāğınub
99. yığlāysizmi qoying endi āyācān yığlāmāng qāqub ketgān ātām kelūb ālur bās
100. qiling endi deb cān bārıā yālbārur edi āllāh am tikāni bilā mācruh bolgān
101. mahzunā mār्याmning bağri endiginā ālimcānni şirin şirin şifāli sōzlāridān bir āz
102. sālāmātlānāy degān vaqtdā mungluğ xadiāning nālāi dilsōzi bilā ikki dārācā yirtilūb
103. āzāblāngānigā tāqatsiz bolgān mār्याm sābr ılā ālmāy hār ikisin birdān bağri āstigā
104. bāsub āşkārāginā āvāzini ıārūb yığlāb āh ma’sumālārim vāy uvālginalārim tirik
105. yetimçā bolgān gōdāklārim dūnyādā ārttūrgān mātālārim ātām ornigā ālimcānim
106. ānām ornigā xadiāxānim ātāngizni sāğingānimdān yığlāmāsmān aribālārim ōz
107. vātānidā musāfirālārim ātāngiz ōlmāsin sālāmāt bolsun mān bārı sizlār
108. sāğınūrsizlār deb yığlāymān āyāgināng ōrgūlsūn qozıāqlārim mān nimā ılāy
109. xūdāni irādāsi şundāğ bolsā şāhlār bir kūn gādā bolur bizlārgā ōxşāb gādālār yānā bir

110. kün şâh bolub qâlur bâlâcânlarım bändä degänni säbrdän başqa çârâsi yoq mæn
111. sâlâmât bolsäm sizlärni xâru zâr qılmây bāqurmæn lekin sizlär öksimäsängizlär bolädi
112. mæn bâri sizlär üçün yığläymæn cæn bälälärim deb äldäb hām yupätmäqqa tutunär edi
113. bir tərəfdän yāmân färzänd dāğıdā uzāq keçälärni fikr hayâl bilä täng ättirüb endiginä
114. bir āz közi uyquğa ketgæn şoridä ruzvân bu üç ma'sumäni āhu fiğānigä seskänüb
115. turub bâri közining āqu qârâsi zäifä tänining quvväti vâ mädâri bolgæn ānisi rözğâri
116. märyämning quçāğığa kirüb säyräb turgæn hâr ikki ma'sumälärni nâlišigä tâqat qılâ
117. älmây yügürüb kelüb hâr ikisin ālub bağrigä bāsub märyämni eşikkä çıxarub yubărub
118. ma'sumälärgä qārāb nimä boldi sizlärğä cæn bälälärim nimäğä yığläysizlär
119. ātāngiz hayât köz yaşlärin ärtüb ānāngiz hayât mænāmān bâr kättä hāvlilärimiz bâr
120. bizgä nimä qilibdiki yığläysizlär räsmi hātunlär ba'zi vaqtlärdä xüdāğä şundāğ
121. yığläydi āyäläringiz ātāngiz üçün yığlägäni yoq mænā xüdāğä yığlägæn dā bälām
122. qoy māni xafā qılmānglär dā ey bolmäsä bir cāygä ketüb qālāmān cæn bälälärim
123. māni köb xafā qılmānglär deb nā āzāb külfätlär bilä köngülläridän çıxărub
124. yubărädurgæn mundāq qārā künlär birginä emäs fāqırlıq dāstidän hāftädä āydä bir bâr
125. ikki bâr vāqe bolur edi
126. ālimeānning hāli
127. ālimeān fāqırlıkdänmi yāki āqlā märyämning yāxşı tärbiyäläri bilä ösgändänmi hâr
128. hāldä köçägä çıqub yürgändä özigä oxşaş fāqıru yetim bälälär biläginä qoşilub yürmağ
129. özidän kiçikraq bälälärgä qolidän kelgæn qadâr şāfqat vâ mārhamāt etüb özidän uluğ
130. kişilärgä yarışimlik ādāb vâ axlāqlär bilä bāqub ta'zimu tāvāzelär bilä sālām qılub
131. yürmağ pātpārāk dāstā yāngāq çāhâr pōçāq kâbi ācālmi kāmı buzuq vâ şum
132. fellärning başlığı bolgæn oyunlärğä ārälāşmāy bālki āni oynāvçi bälälärgä yaqın
133. bārmāy dāim māsıciđu mādāsä kâbi diniy vâ milliy ibādātğāhlärgä ma'yuslik bir hāllär
134. bilä säyr etüb yürmağ ātāsi ābdülqahhārnı körgæn kişilärni bütün intihāsiz hayrätlärğä
135. qāldırub xar birlärini muhabbätlärini başqa başqa özigä bağlär vâ zor nāticälärdän ümid
136. kütdürür edi
137. uyidä bolgæn vaqtlärdä bolsä hāmān mähällä xızmatidän boşāb kelüb ğamlik
138. yüräklärini bir āz yārutmāk üçün kitāb oqub olturgæn baxtsiz märyämni yānigä kelüb
139. qulāq sālub olturär edi
140. bir söz
141. bizim diyārlärimizdä himmätlik bāylärimiz tərəfindän şāfqat vâ mārhamāt uzāsıdän
142. maccānāān oqıtāturgæn yetim vâ fāqır māktabläri yoq üçün mænā şundāğ ālimeān kâbi
143. zākāvāt vâ fārāsätdä birinçi dārəcädä fāylāsufi zāmānā bolub çıqādurgæn birginä emäs
144. bālki milliānlābginā fāqır āvlādimizni ilm ma'rifätdän mahrum qālub kündän küngä
145. cāhālāt fisq fāsād kâbi işlär tärāqqıydä bolub tābārā āyāğ āstidä qālmāqdālığımız şāyād
146. bu yerdä xātiringizdän bir ötsün edi

147. beçərə baxtsiz meryəm alimcanni bu qadər ilmgə həvəsliyiğdən nəqadər könqli quvənüb
148. ăxtărgăn sâădăt vă yoqătğăn dăvlătinin qolğă kelmăğığă şăksiz işănub tezdăn
149. alimcanni măktăbgă bermăq ârzu iştiyâqıdă bolsă hăm yuqărıdăki dedimizçă
150. măktăblăr bolmăgăngămi nădăn bolsă dă fâqırlıkdăn bisâtıdă dăstărxăn qılğudek
151. maddiy bir quvvăti bolmăgăngă hămân âfsus çekmăqdăn bôlăk çărăsi yoq edi
152. alimcân bāşlăb măktăbgă barmăğı
153. mănă uzâq ötmădi dă üsüli cădid măktăblărinin biridă oqıydurgăn ikkinçi bir
154. mähăllădăki sâbircân ismli bir fâqır kişinin oğlı bolğăn âhmădcân alimcangă ortâq
155. bolub yürüb bir kün özining oqub yürğăn măktăbigă bāşlăb bărgăn edi
156. bu künğı millăt gülşanığă yăngi qongăn bu ândălibning olturış vă harăkătlărdă
157. kôrsătğăn âdăb vă axlâqlărigă bütün diqqat vă muhabbăti bāğlăngăn muallim hazrătlări
158. bir âzgină hăr tărăfdăn sâvâl qılğănlărigă bergăn alimcânning şirin manâlik cāvăblări
159. âsli năsăbini uluğluğuni kôrsătă âlsă hăm hâzirdă birăr zâlim tărăfidăn bu qadăr fâqırlık
160. hăllărgă qâlgănlığını üstidăgi xarâb libâslări vă ma'yuslik hăllări bildürüb turmăqdă edi
161. alimcândăn zor zor ümitlăr kütğăn muallim hazrătlări âhmădcân bilă ikisin öz
162. hücrălărigă çâqırub kirüb hăl âhvâlını mukămmălărâqgină sorăğăn edilăr
163. âhmădcân sözgă kirüb bu kişi mănı ortâğım bizni mähăllămizgă yaqınrăqdă
164. âbdülqahhăr degăn bāybăççanı oğıllăridurlăr âtălări âvvăldă kôp kăttă bāybăççă
165. bolsălăr hăm băr aqçă vă dūnyălărini qımărdă bərbăd berüb hâzirdă benâmu nişăn
166. qaysi tărăfgă ketğănlığı malum emăs xızmat ârqasidă yâlguz âyălărigină tărbiyă
167. qılurlăr măn özim beçərə bolub cănâbingizni sâyâi şâfquat vă mărhamătlărigă măccănâi
168. oqub turgănimgă bu ortağımni hăm bāşlăb kelğăn edim deb cāvăb berdi
169. bu tărăfdă zâlim qımărbâz âtăning nămini vă fâqırlık tanăsini eşitüb sâvuqqină
170. kôzyaşlări sărgayğăn yüzlărigă tāmçilăb âfsus bekăslik beçărâlik degăndek nâzikkină
171. bāş barmăğını uçini tişlăb dâmlă nimă der ekăn beçərə deb oqıtmăsmikăn degăn
172. hayăllăr bilă gâh ümidli gâh ümidsizlik bir hăllăr bilă âstă âstă kôzi yăşlănüb turgăn
173. ziyrăk alimcanni âhvâlidin ânglăb turgăn muallim hazrătlări esă tezdăn âhmădcanni
174. măktăbgă çıqăzüb özlări yâlguzgină alimcanni yănlărigă ôtquzüb peşănă vă ârqălărini
175. silăb oğlim alimcân ână sizni âtăngiz kelgünçă măn özim âtă bolub kitâb dăftăr
176. qalâm dăvât vă bāşqa oquşingiz üçün hăr bir kerăkli bolğăn nimărsălăringizni özim
177. şundâq aqçăsizgină berüb oğlimdăn ârtuq tărbiyă qılub oqıturmăn hattâ pul kerăk
178. bolsă âni hăm berurmăn özim oğıl qılămăn hăr kün ertă birlăn keling birgă çây
179. içămiz songră măktăbgă çıqub şeriklăringiz bilă sâbâqlăringizni oqub uyingizgă
180. ketăsiz men hămmă bălălărdăn sizgă ârtuq muhabbăt bilă qărăymăn kăm kăm özim
181. yaxşı ton vă kăfş mahsilăr qılub berămăn dūrüstmi alimcân degănlăridă xürşid
182. bulut ârăsindən çıqğăndek çehrăsi bir âz yârışub ğunçă kăbi ğamdăn tókölüb turgăn
183. lâblări tört künlik âydek tăbăssümlănib ketğăn măzlum alimcanni muallim

184. hazratlärining iltifätlärigä u hâldä şâdlängänlikläri yâlguz muallim hazratläri emäs
185. bälki bağritaşläri hām cānini qurbān qılmāqğa hāvāsländürür edi esä muallim
186. hazratläri şâdlängän âlimcānı birgä maktābgä âlub çıqub âhmādcān yānigä ötgüzüb
187. qoligä kitāb qalām kābi oquv äsbābläridän bir qatārini berüb başqa talābälärgä qārāb
188. hāy şāgirdlär māngä qulāq beringiz âlimcānı körsätüb bu māni hüdā bergān
189. fārzāndim hār qaysingiz māni bir dārəcə hurmāt qılur bolsāngiz mānā bu bizning
190. oğlimizni on dārəcədä hurmāt vā izzāt qılārsızlär ägär ârāngizdä āzār bergāningizni
191. bilsām on kün maktābdän quvlānürsiz hākāzā âlimcānı dilidän ātāsiz vā fāqırlıq
192. qudurāti zāngläri yuqātub maktābgä hāvāslānturmāk üçün kerāk bolgān hār bir
193. mülāyimlikläri körsätüb bir sābāq yazub körsätüb cāvāb berdilər ātāsizlik vā fāqırlıq
194. zindānlärindän bütün āzād bolgān âlimcān hāmān kitābläri bağrigä bāsub āyāqläri
195. çalışub uyigä yügürgān edi bu tārāfdä ākāsini vaqtsiz yoq bolub qalgānini sezgān
196. hādiçä çāyni ruzvāngä tāpşirüb ānāsi yānigä yügürdi endiginä xızmtādan boşāb
197. kāsādägi ārtub qālgān sāvuq āşin içäy deb turgān baxtsiz mār्याm yānigä köz yāşlärin
198. şahid qılub akām yoq hāli hām kelmāydi deb kirmāğı bilä qolidäki āşni taşlāb baş
199. yāpuğın âlub hādiçädän âldin uyigä yügürdi âhmādcān ortāğını qılğān yārdām vā
200. muruvvātläri ānāsi vā hādiçägä bildurmāq ârzusidä uyigä âlub kirgān âlimcān
201. âhmādcāndek istiqbālī sāādätigä eng birinçi xızmt körsätgān āziz qadrlik mehmānı
202. qarşı âlub ötgüzub şirin sözlär vā lāzzätlik nemätlär bilä şādlāntirätürgān mār्याm bilä
203. hādiçāni uyidä bolmāgānigä âhmādcāngä ma'yusānā bāqub cāvduarāb hāvli ortasidä
204. hayrān vā muztärlikdä qāldi bu tārāfdän âlimcān bilä qoşilub uyigä kirüb ketgān
205. âhmādcānı uzāqdän körgān baxtsiz mār्याm yügürmāqdän hām bir āz özin toxtātub
206. pārişān hādiçäsigä qārāb ānā âlimcān vay xüdā yey hayriyātey degändä hādiçä
207. esä keldimi āyā ākēcānim deb ikkāvleri şāşilüb āyāqläri qalturāb âlimcān
208. ârqasidän kirüb keldilər āyāqläri dāvuşini eşitgān mahzun âlimcān bir āz yürägigä
209. quvvāt kelä başlāb kirüb kelgān mār्याm quçāğigä özin âlub bibicānim keldi deb
210. äytgānidä yüzläridän mār्याm öpüb vāy qoziçāğım qaydä edingiz yüräklärim
211. yārıldı kü cānim âlimcān deb qolläri boynigä âlub munluğ hādiçä vāy ākēcān
212. qaydä edingiz cānim qālmādi kü deb bir birläridän hāl sorāşurlär edi
213. ikkinçi sınıf bālāsi bolgān âhmādcān ānā vā singilni bālāğa bu qadār şāfqatlikläridän
214. ta'sirlānüb hār bir xusudä diqqat nāzāri bilä bāqmāqdä edi âlimcān diydārigä kāmıyāb
215. bolgān mār्याm ilä hādiçä âhmādcāngä hām ārtuq dārəcədä mehr şāfqatlär körgüzüb
216. uyigä âlub kirüb âldilärigä yirtıqğınā dāsturxānı sālup körfä ârāsidadä yaşırulgān bütün
217. sınıq nānläri qoyub âhmādcāngä qārāb âling âlimcāngināmni ortāqcāni degändä
218. hādiçä kiçkinä çāynakçāsidadä çāyni keltürüb qoyub berüb akēcān sizni
219. ortāğingizmi deb çüçük tilläri bilä mārhamāt körsätüb turgān bu ikki zātdän hām ibrāt
220. âlmāqdä öz ātā ānāsini qadr qımmätini bilmāqdä edi bu tārāfdän ävvälgi xicālätlärdän

221. bütün səf bolğan əlimcən qoynidəgi kitablərin yənigə əlub qoyub əling ortəqçən
 222. nəngə qərəng deb dostliklər izhər qılır edi
 223. əh bu tört zətni mənçə fəqirliklər bilə bir birlərigə qılğan mehr şəfqət və
 224. muhabbətlərini yazub çıqməqğə qələmim bütün əcizdür
 225. mənə oquvğa həvəsli əlimcənni birdən kitəb kətərüb kelməğigə tənigə sığməslik
 226. dərəcədə şədləngən məryəm buni səbəbini bilməq üçün cənim əlimcən bu kitablərni
 227. qaydən əldingiz kim berdi deb sorəgəndə əlimcəndən əvvəlrəq əhmədcən mən
 228. oqub turgən məktəbimə başləb əlup bərgən edim dəmləm həzrətlərigə bu kişi həm
 229. oqıydılar degənimə mənə işənub bu kitəbni berdilər endi ertədən başləb birgə
 230. məktəbə bəramiz deb muallim həzrətlərini lütf və mərhəmətlərini həm sözləb ötdi
 231. məktəb ləvəzimətigə həm fəqirlikdən əciz qələb yürgən məryəm bir söz urməqğə
 232. ziyərək əlimcəndən əndişə qılub hob hüdə xayr bersun mənə ertə bilən keling qoşub
 233. yubəramən deb əhmədcənni uzəttdi bu tərəfdən əlimcən keç qəlgənigə beçərə
 234. məryəmdən qorqub baş yapuğini yəfinüb köçələri xətarub təpəlməgən zəif ruzvən
 235. neçə xəvf və közyəşləri bilə kirüb keldi esə əlimcənni məryəm yənədə körüb yügürüb
 236. qucağıqə əlub vəy bələm qaydə eding ərtərməgən cəyim qəlmədi deb sorəgəndə
 237. məryəm vəqəllərni ruzvəngə söyləb xətirçəm qıldı
 238. əlimcən ertədən məktəbə bərməği
 239. ikki mə'suməni tərbiyə qılməq üçün bisətdəgi bəri toylərgə kiyədurgən bir kəməzül
 240. köylək bəldəğıdən başqasını sətub sərf qılğan beçərə məryəm ertəgi məktəb ləzimətigə
 241. əcizliğıdən intihəsiz bir fikrlərgə orəlub qaldı bir əz həyaldən songrə ilmni qadrigə
 242. yetgən əqlə məryəm bəri ul üçginə bisətini həm sətub əlimcənni məktəbə bərməqğə
 243. qərar qılub əlimcəndən yəşüriyinə tutub özini yəşlik vaxtidə həm məktəbi bolgən
 244. iffətli və muhabbətli dosti həliməxənimning yənigə bərub ötgən və kələdurgən işləri
 245. hər birin sözləb ol bisətini həliməxənimə təqdim qılub birəz aqçə sorədi
 246. həliməxənim özi bəy bolməsə həm bir əz ilminəginə şərəfətidənmi yəhud
 247. məryəmining tərçimən həlidən həbərədləridənmi nədən olsə də rəhm şəfqət birlə
 248. dəstərxən ləzimətlərini öz yənədən bərub təqdim qılğan nımərsələrini həm qoyməy
 249. özigə qayirub berdi uyigə şədlənüb qaytgən məryəm keçələb ənəsi ruzvən bilə
 250. dəstərxənni təyyərləb əlimcənni gəsl qıldirub yəngi bolməsə həm suv bilə əqərgən
 251. yəməqsizginə tonlərini kiygüzüb uxlətdilər bir tərəfdən məryəm bilə ruzvən həm
 252. uyquqə kətdilər bir tərəfdən keç ötüb təng bilə başləğəç məryəm ilə ruzvən turışub öz
 253. ibadəti diniylərigə məşğul oldilər esə ənəsi bilə turməqğə ədətləngən mənəluq hədiçə
 254. künlik xızmətinə ədə qılməq üçün turub çay həzirləməqğə tutəngən edi bu tərəfdən
 255. əhmədcən həm yetüb keldi oquv işqıdā muhabbətində keçəni təzdən təng ətturə
 256. əlməgən bütün şədlig və xəyəllər bilə ne vaxtlərgə uxləb qəlgən əlimcən yuzigə tüşüb
 257. turgən ıssıq əftəb hərəratidənmi yəki uyqusidə közigə köriəngən çin dosti əhmədcən

258. turing maktab vaqti boldi yatasizmi degan avazigami birdan cholib uyganub
259. yanida chay ichub olturgan ahmadcan hadicha va maryam anasini korub yugurub turub
260. yuz qollarini yuvub kelub oltirub chay ichmaqqa tutundi chaydan farig bolishdilär esä
261. maryam dastarxanni birin ruzvanga va birin ahmadcanga kotarub maktabga conatdi
262. alimcanning maktabda oqimagi
263. yas bolsä ham anasi maryamni tarbiyasiga adatlanganidanmi yaki oquvga hadsiz
264. havasiligidanmi alimcan ertä namazdan avvalraq turub taharat alub kichikkina sallasini
265. orab mäscedga chiqub camaat bilä namazni ada qilub esikdagi hamma kafilarni togrilab
266. qoyub özi mäsced darvasasiga chiqub paylab turur edi aldin keyin har bir chiqgan
267. kishilarga qolin qavusturub ta'zim bilä salām qilub axlaq va hurmatni nuqsiz öz cayida
268. tutar edi namazdan chiqgan kishilarni subhdagi pak nafaslaridan dua algan alimcan
269. uyiga kirganda ham ruzvan maryam anasiga havlini supurub caylarni tayyarlab
270. qoygan mushfqa hadichasiga salām berub supurgini alub chiqub darvaza astini ta
271. hamsayalar esigiga qadar supurub kirub oltirub analari bilä chay ichmagä mashgul bolur
272. edi ba'zi vaqt chay ichub olturganda dastarxandagi namlarni yumsaqlarini qoyub
273. qattqlarin axtargan alimcanni qoliga qarab turgan mazlumä maryamning cigar bagrlari
274. ezilub bunisi ham qattiq degan kabi qorinub közi tinub bashi aylanub ichidagina ah
275. tartmagi bilä közi yasga tolub zalim abdulqahhar dastidan yuragin parasi kizin aqu
276. qarasi olgan uväl ma'sumalarini mundag faqr va tirik yetimlik balasiga qalub lazzat
277. nematlar bilä tarbiya qila almaganiga bagri toqilub qolidagi chayga kozidan tamgan
278. zaharli yaslarni qoshub ichar edi alimcan halidan maryamni kozyaslaridan habardar
279. ruzvan esä kasafat oglining zulmigä qalgan bu ma'sumalardan xicalat bolgandan
280. alimcan balam nan qattiq bolsä piyalaga togragil hadicha kopraq chaydan qoysin
281. mulayim boladi der edi bechara ruzvan bilä maryamni xicalat bolganini anglagan
282. ziyorak alimcan yoq anacan man yumshaq nan axtarganim yoq ertä bilan qattiq nan
283. yemag sunnat va ham hifzul sihatga muvafiq deb sheriklarim kitabida kordin va ham
284. muallim hazratni agizlaridan esitdum aning uchun qattiqraqini axtaraman katta bolub
285. bay bolsam yumshaq namlar ham kopayub qalur hali hazir biz ilmniginä arttirayluk
286. anacan yumshaq nanni tapilmagi asan amma ilmning tapilmagi cuda qiyin siz mani
287. qattiq nan axtarganimni sababini bilmasdan kop tasvis qilmang biz hali yas sizlar
288. turganda mani yumshaq nan axtarmagim cuda ayb anacan degan shirin manali sozlari
289. bilä har ikisini ham bolsä xicalatdan chiqarub zor zor umitlarga diqqat va muhabbatlarini
290. calb qilur edi mana kitablarni qoluglab kochalardä devär astida ahista yarashimligina bir
291. axlaqlar bilä tekiz tekiz qadam basub kichik kichik qollarin koksiga qoyub maktabga
292. conagan adablik alimcan koringan kishilarga salām qilub umridä birgina korgan kishini
293. bolsun axlaq va adablariga hayran qaldurur edi maktab esigiga yetgan alimcan
294. ayagidagi kafshini iflas caylarini tazalab kirur edi garçi ayagidagi kafsh har kimlarning

295. eskisi bolsä häm ânämning küç quvvätini ârқasidän kelgän bu yirtıq käfş röbarödä
 296. turgän aqça bilän âlingän bây bälälärining yängi käfşläridän äfzälraq bolsä keräk degän
 297. käbi ehtiyât bilä yuqarıgä qoyub mäktäbdä kişi bolsä bolmäsä sälâm qılub kirüb öz
 298. cäyidä olturär edi ba'zi vaqtlärdä ertäraq kelüb qalgän ilmgä muhabbatlı âlimcân
 299. säbäqlärin täkrär qılub bolgändän keyin äträfdägi häritä binälär täsvirigä qaräb zävqläri
 300. ziyädälänüb fälgä äyâqlärini topur topur urub oynäb şädlänub öz özigä qol bilän
 301. körsätüb mänä âlimcân âh bu qandâq cäy täning rähät âlädi bu dünyâning
 302. bāqçäsi vä cännäti desäng häm rastdur mänä qandâq âq uylär qandâq pâkizä kürsilär
 303. bulär yāzmâq üçün keräkli dâskälär hisâbgä çötlär tāmâşä qılmâqqa çirâylik haritalär
 304. bulär hämmäsi ilm örgänmâq üçügingä hâzırlängän mänä ilm qandâq äziz nemät
 305. dünyädä ilmdän artıq häm lazzätli şirin nemät bärmi yoq älbättä yoq bolsä keräk
 306. mänä ilm oqıydurgän kişilär şâh gädä bây fâqır bolsun mundâq ulug cäy hämmäsigä
 307. häm bärâbardir bu cäylärdä oltirub oqugän kişilär älbättä baxtlik vä säädätlik bolsälär
 308. keräk çünki köçälärdä behudä ahmâq bolub xat sävâdsız yürgän âdämlärdän heç birigä
 309. bu yerdä orin yoq kü älbättä älär yāmân baxtsiz kişilär bolsä keräk yaxşı bolsälär edi
 310. älbättä mundâg äziz ümlärin köçälärdä befäydä işlärgä sârf qılub yürmäy mângä oxşab
 311. bu cäylärdä rähätlänüb yürür edilär ägär mandek ilmni şirinligini älär häm bilgän
 312. bolsälär edi ilmdän başqa nimärsäni istämäs edilär mundâg cäydä tärbiyä tâpgän kişi
 313. qandâq âlim qandâq aqlıq fâzil axlâqlık märhämätlik insâf vä şäfqätlik bolsä keräk
 314. âh şundâg äziz cäylärdä âtä ânälärimiz körsätmägän muhabbatlärni körsätüb vä älär
 315. sözlämägän sirin sözlär bilä ädäb vä axlâqlärni örgatub dünyâ vä âxırät da izzätlik vä
 316. hurmätlik bolmâğımız üçün keçä vä kündüz xızmat vä tärbiyä qılğuvçı mundâq
 317. muallimimiz vä haqıqıy âtämizni taşläb ikki dünyâni şäräfi bolgän ilmdän bütün
 318. mahrum köçälärdä sänqub särsân vä särgärdän bir pärçä nängä muhtâc zâr bolub
 319. yürgän nâdân ğayrätsiz himmätsiz cähillärni häm insân deb bolurmi yoq bolmâz
 320. âxır mänä hämmä vaqt sāmāvârçı nâvvây qımârbâz oğrı süpürgüvçı yāmâqçı
 321. qarâvul meşkâbçı eşäkçi şulärgä oxşas pâst hunärli âdämlärni soräng hämmäsi
 322. oqımägän oqıgän âdämlär gärçänd yâş bolsälär häm mädräsälärdä mudärris rästälärdä
 323. kättä dökändär yaxşı orinlärgä mirzâ yaxşı kiyimlär âzädä sällälär başidä här cäydä
 324. izzätlik vä hurmätlik oqımägän âdäm här qançä bolsäki oqıgän âdämlärni körgän
 325. izzät vä hurmätlärin äslä körmäydi mänä oqıgän kişilär bizni muallim hazrätlärigä
 326. oxşas dâim şirin sözlär vä yaxşı näsihatlar qılädi beçärälärgä mângä oxşagän şäfqat vä
 327. märhämät muruvvâtlär vä yaxşı tärbiyälär qılädi muallim emäsläri gärçi yaxşı oqutub
 328. vä musulmânçiliklärni örgätmäsälär häm xayr ehsân bilä fâqırlärni xursänd qılädi
 329. ämmâ oqımägän âdämlär nâqadär bây bolsä häm rähmsiz vä muruvvâtsiz vä insâfsız
 330. bolub bizdäy fâqırlärni horläb âzâr berüb yāmân haqârätlär bilä här kimni dilini
 331. âğritub yürärlär mänä bulär hämmäsi oqumägändän şundâg bolädi dä oqıgän âdäm

332. cüdä ğayrätisizlikdän işsiz qâlgânlâri mäscidlärgä sofî yâ imâm bolädilär mänä özimni
 333. âtâm qandâq zâlim câhil sözlâri zâhâr oqımâġanı üçün şunçâ dünyâlarimizni qımâr
 334. vâ şungâ oxşaş yâmân işlärgä bârbâd berüb beçârâ ânâm âyam hâdiçâ mânî tâşlâb
 335. qâçub ketdi mänä âyâm oqıġanı üçün qançâ âzâblâr bilâ bizni bâqub hâm mänä
 336. şundâq câylärgä âlub kelüb oqıtyâpti âtâmning hâlini oylâb özim ibrât âlsâm mundâq
 337. câylärgä kelġänimgä bir nâfâsdâ ming bâr şükr qılub dâim bekâr turmây oqımâġım
 338. kerâk ikki üç yildâ sävâdim çıqub xatim hâm çıqub mänâm xalifâ bolâmân bir ikki
 339. yil oqub muallimlikni örgänsâm birâr maktâbgä mänâm muallim bolub dâmlâmġä oxşaş
 340. şundâq maktâblärdä âltmîş yetmiş âdât bâlälärgä talim berämân mânî hâm bâlälâri
 341. âtâlâri izzât qılâdilär mänâm özimgä oxşagân beçârâ fâqırlâri bâlälâri oqıtub
 342. xursând qılub duâlarini âlâmân âz fursâtdâ bây bolsâm beçârâ ânâm vâ ayâmni üst
 343. başlârin yaxşılab otun un yâġlâr âlub bersâm âyâcânım qandâq xursând bolâdi mänä
 344. bu yaxşı emâsmi mänä hâzirdâ bâylâri uyigâ kirsâm kâmbaġalligimdän hâzâr qılışub
 345. közlârigä itdän hâm harâb körinürmân haydab çıqarmäsâlâr hâm qabâġlâri sâlub
 346. cerküb turâdilär mänä bu qılmişlâridän malum bolâdiki mundâq yaxşı câylärdä oqub
 347. târbiyâ körmâġân üçün âdâmmi qadrigä yetmâydurlâr âlâr nâzdidâ dünyâdâ bâydän
 348. bölâk kişi âdâm emäs yoq mân ângâ xafâ bolişim kerâkmäs mân özim oqub âlim vâ
 349. mollâ bây bolub qalgänimdä oşâl hâzâr qılġânlâr özi şärmändâ bolub uyâlub qâlâdi
 350. işqılub hâzirdâ körüb turgân qârâ kün vâ horliklâri yâdimdän çıqarmây oqumâqda
 351. bolsâm şundâġ âziz câylärgä yetkürgân hüdâyim râhm qılub oşâl künlärgä hâm
 352. yetkürür murâdlârimni hâm berur işqılub tez tez oqub şeriklârimġä hâm qârâmâsdän
 353. oqumâġım kerâk deb kiçik âppâqqınâ qollarini bir birigä urub âyâqlâri dupur
 354. dupur urub şâdlängândän ornidän turub ketârdi mänä özini mundâġ nâzuk sâlim
 355. fikrlâr bilâ oquvgâ hâvâsini ârturgân ziyrâk âlimcân şeriklâri cäm bolgunçâ dârlârin
 356. tâkrâr qılub turur edi şeriklâri kelġâc künlik vâzifâ dârlârin âlub yâzub oqumâqġa
 357. dâvâm qılub edi heç bir bâlâ birlâ bir tälâbâ nimârsâni talâşub uruşmäs uruşni axtârgân
 358. talâbâlâri mülâyim sözlâr bilâ özigâ dost qılub âlur edi tănaffus vaqtlärdä hâm
 359. bâlälärgä qoşilub qıçqurub oynâmây maktâb içidâ oynâġân bâlälâri tāmâşâ qılub
 360. axlâqlilâridän axlâq örgänüb axlâqsizlâridän ibrâtlänüb olturur edi çây vaqtidâ âhistâ
 361. hâdiçâsi bilâ meryâm yânigâ bârub çây nânin yeb tahârât âlub qaytub cämâât
 362. nāmâzigâ yetüb kelur edi nāmâzini cämâât bilâ oqub toġri maktâbigâ kirüb yânâ öz
 363. işigâ mâşgul bolur edi âzâd bolġândâ hâmmâdän ävvâlrâq kitâblârin cämlâb sâlla
 364. tonlârin kiyüb hâzirlänüb turâr edi
 365. muallim hazrâtlâri nutq sözläsâlâr çin qulâq vâ etiġâd ixlâsi tāmâm bilâ eşitur edi
 366. bâlälâr âzâd bolub ketġândâ hâm âlimcân muallim yâki hâlifâ hazrâtlâridän bilmâġân
 367. dârlâri sorâb âlur edi oquvgâ mundâġ hâvâsli âlimcânni harâkâtlârigâ muallim
 368. hazrâtlâri hâm bu işdâ qusurlik vâ säbrsizlik qılmây bâlki âni ictihâdigâ zâvglâri kelüb

369. qaytub qaytub bilgäni qadär talim berur edilär mänä därsdän köngli qänub şädlängän
 370. älimcän muallim hazrätning iltifätlärigä oquv häväsi tåbärä tåraqqıy qılub ähistä uyigä
 371. qaytur edi uyın ba'zi xızmetläridän başgän gäyrätlik älimcän bir hil bälälär käbi
 372. pätfäräk dästä yängäq käbi bozuqlıq käsäfät oyınlärgä heç qarışmäy tähärät qılub asr
 373. şäm nāmāzını mäsciddä oqur edi dā āqşāmgı tāmni yeb huftān nāmāzını uyidä oquv
 374. uyqusi kelgän vaqtgä qadär säbaqlärini yäzur edi körpā āräsıgä kelgänigä qadär yäd
 375. bolgän dārsilərini ikki üç tākrrār qılub uxlāb qalur edi
 376. älimcänni birinçi yıl imtihāngä tayārlängäni
 377. mänä heç bir toy marākä säyl ulāq käbi āqçā ni zāye qılädurgän işlārgä umrini ābäs
 378. qılub qadām sira qoymāy bir qışni bütün oquv yazuv bilä tāmām qılub ictihād vä
 379. ğayrät qılğan älimcän aprel āhirindägi hususiy imtihāndä şerikläri āräsidä yālğuz özi
 380. mükämmäl vä mufässäl imtihān berüb birdän ikinçi sınıfgä köçürülüb hattā 25 mäydä
 381. bolädurgän imtihāngä häm ikinçi sınıf dārsilərindän täyyārlamāqğa kirışgän edi
 382. 25 mäy boluv säbābli 26 ga imtihān mäclisi üçün bāsdurulğan da'vātnāmā qāğazi āzād
 383. vaqtidä muallim hazrätläri tārāfidän tārätildi esä muallim hazrätläri bälälärgä ummān
 384. hitāb qılub imtihān hususidägi här bir keräkli sözlärni sözlāb āhiridä ey bälälär āre
 385. här biringiz häm ictihād vä ğayrät bilä oquv yazuvgä dāvām vä cäsārät qıldingiz
 386. rāhmät lekin män heç kim vä här birläringizgä älimcän käbi harākät vä ğayrät qılub
 387. täyyārlāgāndur deb hükm qılālmāsmān çünki älimcän mänä ikki tahsil tolmāsdän
 388. ikinçi sınıgä köçürüldi vä häm 17 apreldän bu küngä qadär 35 kün āräsidä ikinçi sınıfni
 389. dārsilərindän häm bir qançā mälumāti bār deb äytsäm häm yālğānçi bolmāsmān endi
 390. bugün ertä cämiyātni huzuridä birinçi dārəcädä bizgä rāhmät ālub bergüvçi vä
 391. yüzimizni yāruq qıluvçi āräläringizdä bāri älimcänni özidur emdi şāyād sizlär häm
 392. älimcän käbi bu yāqın kün āräsidä ictihād qılub nuqslik orınlärin tüzätsāngiz tākı
 393. başlāringizdä qārāb turgän oquvlāringizgä yārdām qılub munçālik säädätlāringizgä
 394. säbāb boluvçi ātālāringizni köngülläri qālmāsā biz häm ālārdän xicālat bolmāsāk
 395. dürüstmi deb sözni tāmām qıldilär āh biz kelāylik älimcänni hālīgä muallim
 396. hazrätläriñing lütf mārhamätlärigä nāqadär säbr qılā ālmāslik dārəcädägi şādliklārgä
 397. yetişgän älimcän bolsä keräk deb gümnān qılmāk hatādur zerāki ātāsi ābdulqahhār
 398. ismigä bergän da'vātnāmā qoligä tekkāndän keyin sāni ātāng qani imtihān küni
 399. başingdä kim turār sāngā dāsturxānni kim qılub berur kim sāni oqugānlāringni
 400. körār bu bälāning ātāsi qaysi degän sävālgä cāmāāt āräsidin kimni körsätilür
 401. degāndek bu ruhsız qāğāzni dāvuşsız hitāblärigä nāqadär ma'yuslānüb turgāndä
 402. muallim hazrätläriñing söz āräsidä yānā ātālāringiz ātālāringiz deb tākrrār qılub
 403. turgän hitāblärigä bütün fikri yuqālub yürägi titrāb bağri ezilub közi zāhārlik yāşlār
 404. bilä tolgän älimcän dād deb qıçqurub yubārmāqğa şärmü häyā qılub ming māşaqqatlār
 405. bilä özini uyigä yetkürüb āldi özlärining mäsläklärigä qārāgāndä muallim

406. hazratlärining idäraläridä âlimcân käbi bir neçä âtäsiz dilşikästä yetim fäqır täläbälärni
 407. riâyâ qılmäy endiginä tirik yetimlik âtäsizlik älämlärini unutgân ma'sumälärni ruhsiz
 408. başlärin qayçı bilä qaytub kesgändek qollärigä da'vâtnâmä tâpşirub bälki söz âräsidadä
 409. âtäläringiz ta'näläri bilä yârlugân bağrini pärä qılmâqläri hädsiz täsärruflärgä bâis
 410. bolsä keräk ta'nänâmani kıssäsığä sâlub ming äzâb lâr bilä özini uygä yetkürgân
 411. pärişân hâtir ma'yus âlimcân äsrârdân habärsiz mungluğ hädiçägä başım âğriydi
 412. debginä kitâblärin qoyub âdätdägi xızmatlärägä bütün qärämây uy toridä turgân
 413. yırtıqqınä körpäçä ustigä häsrät bilä çökkän bağrini kötärä âlmäy bir bärä âh deb özin
 414. taşlâb yubardı muşfiqa küyünçik hädiçä cänidän ârtuq âlimcânni bu hâldä körmâq
 415. bilä özini yoqâtgândân âh âkâcân nimä qıldı deb âlimcân qâlub märyäm ânäsığä
 416. qärâb yügürüb ketdi hâlimähânım dostini yänidä endiginä dârdllâşub külüşub olturgân
 417. baxtsiz märyäm ayâcân âlimcânning betâb bolub kelüb uyğa yıqıldı degân ğamlık
 418. âvâz bilä yıġlâb baş âyaq yâlân qıçqurub pärişân yügürüb kirgân hädiçäni körüb tân
 419. qafäsidadägi murğıy ruhi uçub tirik ölgân märyäm baş yapuğun teskâri yâpinüb âh
 420. âlimcân şorım tâzä quridi deb uygä yügürdi bu täräfdän hädiçä âvâzini eşitüb
 421. çillähânäsidadän yügürüb kelgân ruzvân âlimcânni âlub bağrigä bâsub yüzlärin silâb
 422. vây köziçâğım nimä qıldı cânım bälâm ânäng ölsün deb turmäkdä edi bütün
 423. aqlân ädâşgân özidän özi âh âlimcânım äyâgi ölsündeb kirüb kelgân baxtsiz
 424. märyäm ruzvân quçağıdân cigärpârasini közin qârâsi âlimcânni âlub bağrigä bâsub
 425. başlärin hâli biläk çekkälärin uşlâb boyınlärindän quçağlâb âh âlimcân äyâginäng
 426. ölsün nimä qıldı âlimcân rähmsiz âtäng ölsün nimä qıldı äytğıl kim urdi
 427. qaering âğriydi cânım deb çidämsiz bir hâllärgä tüşdi hâlläri pärişân bolgân
 428. märyäm ruzvân hädiçäni bir âz bäsmağ üçün ziyräk âlimcân heç gâp yoq bări
 429. başım ağridi äyâcân köp qorqmäng tüzälib qalırman deb köngillärin bâsdi bir âz
 430. yüräkläri taksin tâpgân hädiçä märyäm ruzvân âlimcânni yâtquzüb bir âz täâm yeb
 431. nâmâz songidä uyqugä dâvâm qıldılâr bu keçäni ğamlâr bilä subh qılğân baxtsiz
 432. märyäm âlimcân yüzigä termülüb turgândân keyin bir az fikrlänüb birâr nimärsä egân
 433. bolsä şundâğ boldimikin deb âhistä âlimcânni kıssäsığä qol sâlgändä yuqâridä yazub
 434. ötdiğimiz ta'nä âğırini keltürgân da'vâtnâmä çıqdi âbdulqahhâr âfândi cänâblärinä
 435. 26 nçi mäydä küni sâât 8 dän tâ12 gä qadâr mähälläsidadä kâini ibtidâiy
 436. täläbälärning imtihân mäclisigä lütfi şärif buyurmâqlärini kâmâli äczi niyâz ilä räcâ vâ
 437. tāmännâ edäräm degân mæzmundän âğâh bolgân baxtsiz märyäm tâğdek ğamlâr
 438. âstidä bağri ezilüb fäqırlıkdän bemâr bolub zâlim âtâ dâstidän horlänub oquvdän
 439. ümidi kesilüb ğariblik bâlüşigä yâstängän âlimcânning bekâslik bilä kirüb yetimlik
 440. bilä çıqıp turgân sâvuq nâfâslärigä dili bozilub nâqadâr yıġlâr esâ hām bu dârdning
 441. dävâsigä özi hām bütün âciz edi âhiri da'vâtnâmäni kötärüb ânäsi ruzvân yänigä
 442. kirüb tāmām sözlädi yüräkläri teşülgân ruzvân mæn dâmläni äldigä bir bärây nimä

443. deb ekādeb toḡri dāmlā hazrātlārigā bārdi esā dāmlā hazrātlāriṇi çağırub tāmām
 444. hallāriṇi bir bir sözlāb ötdi
 445. da'vātnāmā berurdā bu hallārni fikriḡa keltürmäḡān muallim hazrātlāri nāqadār
 446. puşaymān qılsālār hām kirgān oqni çıqarmāq tādbridān bölāk bir çārā yoq edi ikki
 447. dānā miyānarāq ton ālub çıqārub ruzvān qoligā berüb bolmāsā mānā muni ālub
 448. bāring imtihān kūni dāsturhān ustiḡa qoyub kelürsizlār lekin muni ālimcāngā
 449. körsātmāngizlār dedilār da mān özim hām bir āz vaqtdān songrā bārüb ālimcānni ālub
 450. kelürmān deb ruzvānni uzāttilār ālimcān yüzigā termülüb olturgān baxtsiz māryām
 451. ānāsi ruzvānni körüb yügürüb yānigā çıqdi ruzvān hāmmā sözni sözlāb muallim
 452. hazrātning mārhamāt qılḡan nimārsālāriṇi tābşurub hāzir kelüvlāriṇi hām habār qıldı
 453. birinçi tərəfdān cānābı haqni yārdāmiḡa şükürlār qılub ikkinçi tərəfdān şāfqatlik
 454. muallimlārdān özigā sıḡmāslik dārācālārdā şādlāngān baxtsiz māryām tonlārni yaşurub
 455. muallim hazrātlāriṇi kirüb olturmāqlāri üçün ruzvānni uyini tüzātüb qoydi imtihān
 456. hicālātidān qutulub bütün yāruqluḡa çıḡḡān baxtsiz māryām üçün yāna bir yāngi ikki
 457. zor ḡamlik çārāsiz tāşviş vaqe boldi desāk birinçisi hāzir kelädürgān muallim
 458. hazrātlāriṇing mehmānliklārin lāzimāti ikkinçisi imtihān māclisiḡa qılınādurgān
 459. dāsdārḡān lāzimātlāridingini ibārāt edi mehmān lāzimātigā bütün aqlān ādāşḡān
 460. baxtsiz māryām kimdān beş on ādāt nān tāpub qoymāḡa hāvli ortāsidadā közi yāşlānüb
 461. çārāsiz hayrātdā qāldi ācizlār hālidin hār dāim özi habārdār bolḡān hakikiy
 462. yārdāmçimiz cānābı haq māryām hālidān hām özi habārdār edi demāk ālimcānni
 463. nātāblıḡidān habārlāngān hālimāhānım bir lāḡān yağlıq nān bir tābaqdā şirbirinçi qılub
 464. māryām bilā ālimcāndān hāl sorāb keldi bu āsrārni cānābı haq lūtfi bilā ilm şārāfātidin
 465. bilḡān dildāş māryām dāstārḡānni ālub hālimā dosti bilā körüşüb ālimcān yānigā
 466. tāklif qıldı bu tərəfdān muallim hazrālāri bilā hāmrah kelḡān āhmādcān kirüb
 467. muallim hazrātlāri keldilār deb māryāmni habār qıldı esā māryām hālimāhānımni
 468. uyigā ālib kirdi dā imtihāndān qalgāngā çigārlāri ezilüb köz yāşlāri sel kābi yağılıb
 469. ümitsiz şipḡa termülüb yātḡān ālimcānigā muallim hazrātini kelḡānlāri habār qılub
 470. tur cānim dāmlāng hazrātlāri kelübturlār ānāng uyigā başlāb kir dedi muallim
 471. hazrātlāridān habār eşitḡān ālimcān sāçrāb turub eşitḡa çıqdi ātāsidadā artuq dārācadā
 472. tārbiyā qılḡān haqıqıy vā mānāviy ātāsini körgāç fāqırlıkdān u qadār tārbiyālārgā qarşı
 473. xızmat körgüzüb muallim hazrātlāriṇi xursānd vā rizā qılālmāḡāngāmi yāhud hār dāim
 474. şirin söz vā nāsihātlār bilā öz fāydā vā sāādātlārin körsātüb bu qadār ilmu ma'rifātigā
 475. yetüştirḡān muallimining sāhvānginā bergān da'vātnāmālārigā āzārlānub bārmāḡāniḡa
 476. puşaymān bolḡānidānmi nādin olsā dā dinü millātni ehtirām qılub kättā
 477. başlārin kiçik qılub eşik āldidā turgān muallim hazrātlāriṇi körüb uyālḡānidin ziyrāk
 478. ālimcān közidin ḡamlik yāşlāri sālām bārābāridā tāmçilāb bārüb ziyārāt qılub qollārin
 479. öpüb uyigā tāklif qıldı ālimcānni fārāsātidān ta'sirlāngān muallim hazrātlāri bolsā

480. sözni bölək yürütüb niməgə bərməding məktəbgə hitəbi ornığa qolin tutub
 481. peşanələrin siləb oğlim əlimcən mənə közüm səndin bölək bələləri kərməydi
 482. səndən başqanı sözi qulağımgə kirməydi başqa bələlər mənə mənə qançə uyləriğə
 483. çağırşələr ziyafət qılşələr həm səni bu əstəngə pisəndimgə kelməydi çünki bizni
 484. həyatımız səngə oxşar əql bələlərinə əql və ilmi bilədur mənə bugün bərməy qalğaning
 485. üçün təşviş qılub özüm keldim əlbəttə birər cəyi ağrüb nətəb bolgəndur
 486. bolməşə hərəz məktəbgə bərməy qalədurgən bələ eməs əlimcən atə ənəsindən həm
 487. dāmləsindən həm məktəbni yaxşı süyədi deb keldim bir keçə də mənə özingni
 488. əldurubşən oğlim əlimcən qəring ağrıydi dedilər bu şirin lütf və ləziz
 489. mərhəmətləri eşütgən bəgri eziq əlimcən kənglidəgi həmə gəm gussələri ketüb
 490. cəhrəsi bir əz yaruşdi də keçə bilə bir əz başım ağrigan edi yəngi tərqudi imdi bəray
 491. desəm ders vaqti otgəngə ertə bilə bəraymukin deb turub edim deb cavəb berüb yənə
 492. təklif qildi uyğə kirüb beqəraləri təşvişgə qoyməqgə muallim həzrətlərinə vicdānləri
 493. qəbul qilməsə həm ziyrək əlimcənni sezüb məyuslənməgidən əndişə qılub həmdə
 494. həliməhənim kətarüb kərgən dəstərxənni yırəqdən kərgənləri üçün əlimcən bilə bərabər
 495. ruzvən uyiğə kirdilər olturub fətiyə oqudilər bəz əz təəm və kələm muallim
 496. həzrətləri turdilər əlimcənni qolidən tutub eşikgəcə birgə əlub çıxıb də ertə bilə
 497. əlbəttə bəgində cənədlilər bu tərəfdən fəqirlikdən muallim həzrətlərini tuhfəsiz
 498. kəzətgənigə məyuslənüb əfsus qılğan bəxtsiz məryəm şirin sözlər və nəsihətlər bilə
 499. bir əz kəngillərini kətgən həliməhənim həm ruzvəndən ruhsət əlub uyiğə yəndi
 500. əlimcənni imtihan bərgəni
 501. həliməhənimgə təqdim qılğan bələk kəməlini bəzərgə sətədurib aqçəsizgə
 502. dəstərxən qılğan ilminə çin aşiq məryəm muallim həzrətlərini bərgən ikki dənə
 503. tonlərin üstigə qoyub birini ruzvən ikkinçisini əlimcən özigə kətarub imtihan
 504. məclisigə bərdilər əlimcən üçün kəz tiküb turgən muallim həzrətləri dəstərxənləri
 505. əldirub hədsiz xursəndliklər kərgüzüb əlimcənni özini yəlguz bir kərsigəginə otgəzüb
 506. oğlim əlimcən imtihan berüb turgən vaqtigidə ətrəfgə heç bir bəqmə bəlkə kəzəngni
 507. yumubtur çünki kəp kişilərgə qərəsəng yurəging vəhm əlub kəp ədəşursən deb
 508. təkid qıldilər muallimni bu sözləridə nime hikmət bəz ləkin şayəd qərinlər özləri
 509. bilsələr kərek deb yazmaq ləzim kərmədi mənə bəyən və ulamə quzzətlərdən tərtub
 510. tət yuzgə tolgən bu məclisi imtihanə həmmədən əvvəl muallim həzrətləri
 511. əlimcəndənginə imtihan bəşlədilər bu millet məclisinin səhnəsində kiçikinə səlləsin
 512. orəb nəzikkinə qollərin qavuşturub kəzlərin yumub cavəbgə kərişgən əlimcən bələb
 513. kəbi səyrəb hər bir cəmiyətdə bolgən kişiləri bətin səmi' qılub mənəluğ əvəziğə
 514. həlq və ədəbigə bəndü əsir qildi mənə vaqtlərdə bədbəxt zəlim əbdulqəhərinə
 515. bolməgənigə kəzyəşləri təkölüb cəgər bəgri titilüb turgən məryəm bilə ruzvəngə
 516. yuzləb əfsuslər kəlsə həmdə bətin izdihəmmi şav şuvdən toxtətüb özigə bismil qılğan

517. ʔālimcānni ilmgā mustağraq bolub qumri kābi sāyrāb turgānidān minglāb šādliqlār roy
518. bermāqdā edi üç sātāgā qadār yālğuz öziginā imtihān bergān ʔālimcān dārsi tāmām
519. bolğaç birdān sālāvāt vā ʔş'ār bāşlāb yubārdi ʔālimcānni āvāzi vā oquvlāriğa ta'sirlānüb
520. közyāşlāri oqub turgān cāmiyāt ā'zālāri ʔş'ār tāmām bolğaç hār tārāfdān bāri tāhsin
521. rāhmāt ātā ānāsīgā üstādigā rāhmāt āvāziginā emās bālki himmātsiz bāhil zātār
522. hām çāqırub ā'lāqadrihāl ba'zilāri bir som vā ba'zilāri beş somlārgā qadār inām
523. qılmāqqa bāşlādilār bu sādātārni yirāqdān körüb turgān mār्याm dūnyādā ölmāslik
524. bir hayātāgā yetdi desāk dā toğri kelür edi
525. yāşginā ʔālimcānni bu qadār ilmdān ma'lūmāt bergānidān köngüllāri tolgān bāyān vā
526. quzzātār muallim hazrātārindān māmnun bolub tāşākkürlār āytub bāqıy imtihānni
527. tālābālārni öz ātā ānālāriğā māvquf qāldirub yāndilār imtihān māclisining yārim künī
528. ʔālimcān bilā bāqıysi bāşqa tālābālār bilā tāmām tāpub muallim hazrātārinning ul künğī
529. vā songı halq ārāsidadā ābro vā e'tibārī tārāqqıy tāpmāqlāriyğā eng birinçī sābāb hām
530. ʔālimcānni ilmgā ictihād vā ğayrāt qılub mānā şundāğ nuqssiz imtihān bergāni boldi
531. ʔālimcānni bāyrām künlārın uluğlamāğı
532. ğayrāt vā ictihād sāyāsidadā ikkinçī üçinçī imtihānni hām ārtuq dārācādā yaxşilāb
533. ötgārgān ʔālimcān tōrtinçī sinfnı imtihānın ötgārüb muallim hazrātārī tārāfidān
534. māktabğā muavinlik mārtabāsīgā sāhib bolgān edi demāk ilmi vā fārāsātining
535. qaviyliğādān bütün üçinçī sinfgā qadār yālğuz ta'lim bermāqğā iqtidārī yetişgān edi
536. hattā muallim hazrātārining yoq künlārın bālālārgā sezdürmāy māktabni bütün tebrātür
537. edi hār bir oqıgān kitāblārın sözigā çin qalbi bilā e'tiqāt qılgān sādıq ʔālimcān yālğuz
538. cumā küninginā emās bālki māvlüd fāthi mākka hicrāt kābi sādātlik vā şārāfātlik diniy
539. bāyrāmlārimizni hār biridā bolsun özi vā bāşqalār üçün nāqadār mānfāātlik işlār bolsā
540. hām tārķ qılub ul künğī milliy bāyrāmdā ertālāb ğusl qılub pākizā libāslārın kiyüb
541. özigā huşbo nimārsālār sebüb qur'ānini qoynığā sālub bizlārdā milliy māclis vā
542. qırāāthānālār bolmāğānığami yāhud özidān bāşqa diniy milliy bāyrāmlārgā āhāmıyāt
543. berüvçilār yoq bolgānığami bārgudek heç bir cāyni tāpālmāy nāmāzi cumāğā qadār
544. qabristānlārgā bārüb duā vā fātihālār qılub cāmiyāt bilā nāmāzi cumāni oqub uyigā
545. qaytub keçğā qadār kitāb mutālāā qılur edi hār bir iş vā āmālını ilm vā aqlğā ölcāb iş
546. yūritgān haqıqatpārvār ʔālimcān āvvālğı zāmānlārdağı ma'cusiyy bābālārdān merās
547. qalgān toy ulāq sāir āç māzār toq māzār kābi bizim türkistān musulmānlāriğā fārız
548. yāki sūnnāt qatārārındā ādāt bolub qalgān āsāssiz fāsād vā şum bidatlārdān pāydā
549. bolgān hurāfāt kāsāfāt vā rāzālātārni özi āğzidā tānkid qılub āmāldā bārābār qılışüb
550. yūrivçī ba'zi sözidā sābātsiz ziyālī vā āçıq fikrlilārning heç birlāriğā qoşilmās vā ul
551. sāyrgāhlārdān milyām som mānfāāt hāsıl olsā hām öz māsłāk vā mātānātini yāş bolsā
552. hām qoldān bermās edi
553. ʔālimcān bāşlāb ticārātğā kirmāğı

554. mənə beşinci imtihangəçə məclisdə hazır bolub sadiq ғayratlik və cəsəratlik alimcangə
555. köz salub talib bolub yurgan abdulrahmanbay ismli bir savdagar maktabga otub
556. yuruvchi alimcanni tutub oziga mirza ham ogil qilmag arzularin sozlab otdi ozini
557. cuziy va kulliy ihtiyarin munglug maryam bila ma'naviy atasi olub tarbiya qilgan
558. muallim hazratda ekanligin bildirub alardan ruhsat bolsa qabul qilmagini bayan qilub
559. otdi abdulrahmanbay muallim hazratlariga barub bayani vaqedan keyin alimcangə
560. cavab soradi bir nece soz axirida ruzvan maryam hadice bu uc zaifai mustiparlari
561. maisat hususlarida butun alimcangə muhtacliklerin sozlab otgan muallim hazratlari
562. xizmati badalida kopraq shafat va marhamat qilmag qni araga taslab otdilar ozini fayda
563. va taraqqiylarin alimcan xizmatida naqd korub turgan abdulrahmanbay har bir sozda
564. bolsa alimcanni oz qoyniga almag qni ilac va caralarin qilmagga taklif qilub ketdi tort
565. bes kun arasida bu xizmatni uddasini algan muallim hazratlari ruzvan bila maryamni
566. qabul qildirub alimcanni oz xursandliklari birla abdulrahmanbayga bayram kunlarida
567. xizmatdan azadlanmag shartlari bila tapshirdilar demak alimcan bayram kunlaridan
568. basqa vaqtlarda sadqatda bolub xizmatga davam etdi az fursatda halal va togrilikda
569. abdulrahmanbay muhabbatlari calb qilgan alimcan butun ogildan ziyada hatta haram
570. xizmatlari va basqa savda islari ham alimcanni oziga tapshirilub mehnatdan qutulub
571. tinclangan abdulrahmanbay kece kunduz rahat va faragatga yetusub qaldi mənə hər
572. isda sadqatli bolgan zat katta kicik bolsun er hatun bolsun tezdən şundag davlatga
573. yetismagi shubhasiz balki tabiiydir
574. alimcan hadicani oqtmagi
575. xizmat arasida gazeta jurnal roman adabiyat kabi alami insaniyattagi milliyat
576. madaniyat hayat saadat bila tanisduurdugan matbuat sahifalariga koz salub yurgan
577. alimcan bizim turkistan musulmanlarining bu qadar vahsat va cahalat astida ezilub har
578. isda yarim yolda qalurlariga sabab va illatların fikir qilganda erlar tarafimizə bir azginə
579. quvvai ilm bar kabi korinsa ham hatun qiz tarafimiz ul sharafi haqiqiy ruhdan
580. mahrumlikda qalub daim cefa va mehnat gafilat va uzltdan basqa bir tarbiya bila
581. haqiqiy sihatga yetise almaganidan ibarat bolub cıqar edi hatun qızlarımız arasida
582. birar dana usul maktabi bolmagangə eski hatun qızlarımız maktabida ham erlerimiz
583. maktabi kabi 5 yıl 10 yıl başlari cirub ba'zilari isqıya ba'zilari darbadar yurub bibi atinlik
584. ba'zilari ramci parihanlik kabi eski macusiyatdan meras qalmis is cirag
585. muskulkusad bibiseşanba mamə parastlikdan basqa ma'lumat alalmaganlaridan nafirət
586. va hazar qilgan alimcan maktabga hadicani yubarmay bos vaqtlarida kelub ozi
587. oqtmagga carasiz bolgandan macbur bolgan edi mənə köp otmadi da aqla maryam
588. tarbiyasın korgan hadice tez vaqtda alimcanda bar fikir ilm hissi milliyatni har biriga
589. mukammal va mufassal daracalarda malik boldi ma'lum boldiki garci hatun qızlarımız
590. ucun umumiy maktablrimiz bolmasə ham har bir oquv masalli zatlər alimcan kabi

591. ğayrät qılsä öz idârâsidä olğan âilä qızü singillärini oqıtub ğarib millät üçün keräkli
592. bolğan hädiçä kâbi hâdimä vâ cârîyâläрни yetiştirmâq mümkün ekân
593. âlimcânning uylânmağı
594. mänä här bir işdän sädâqat vâ mâtânätin vâ axlâqdä hüsni nâzâfâtin âdâmiyâtdä ğayrät
595. vâ cäsârâtin hâsil här bir hususdä äybsiz sâf qalblığın körüb täcribä qılğan
596. âbdulrahmânây közining nuri bolğan yâlgızğınâ qızı nâzâkâthânımnı âlimcângä berüb
597. çin oğıl qılğanin bildürüb bâqıy sâmarälärni ul ikkisidän kütmâqçı edi âlimcândägi
598. hüsni axlâq şirin sözlük açıq yüzlik kâbi huş muâmälälärini körüb yürgän
599. nâzâkâthânımnı özläri hâm ävvälraqdän çin muhabbâtçäläri bilä süyüb keçä kündüz
600. âlimcân bilä birgä yaşâb ümrdaş bolmaq flänlärin tüzüb yürür edilär mänä uzâq
601. ötmadi dâ hâtuni şâmsibibi bilä mäslähätni bir yergä qoyğan âbdulrahmânây muallim
602. hazrâtlärigä bârub vâqeäni sözlädi muallim hazrâtläri bolsä dâ bârub märyämdän
603. ruhsät soräğändä märyäm ihtiyârni âlimcânni özigä qoyub nâzâkâthânımnı yaşırın
604. kelüb hädiçägä âlimcânni süyüb muhabbât qoyğändän hasrät qılub ketüvlärin hâm
605. sözläb ötdi bu huşhabärni eşitğan muallim hazrâtläri ävväl âlimcânni çağırturub
606. hämmä vâqeäni sözläb ötdilär dünyâdä eng muqaddäs müddä vâ murâdi bolğan
607. nâzâkâthânımgä yätişmaq habärini eşitüb yüräkläri birdän säkräb ketğan âlimcân bu
608. işgä siz vâ ânäm râzi esängiz mändä başqa heç ihtiyâr yok lekin män şuniginä
609. ötinämänki yoqalgän âtämni taşkändä deb habärin âlgänmän tâ âtämni bu vaqtlärdä
610. hâzir qılmäsäm yâlguz mängä emäs bälki ruzvân ânäm äyäm hädiçälärgä toy mâtäm
611. ornidä ötsä keräk mängä ruhsät bersälär bârub âtämni âlub kelurmän deb cävâb
612. berdi esä muallim hazrâtläri xursänd bolub bârub âbdulrahmânâygä âlimcânni
613. iltimâslärin sözläb bir häftägä ruhsät âlub berdilär ruzvân vâ märyämgä bildürmäy
614. bâzârdän bir qatâr libâslär tiktürüb taşkändä yâmâqçılık hünäridän kelmâqğa âqça
615. ârttirä âlmäy särgärdän yürgän âbdülqahhârni âlub kelmâq üçün âlimcân taşkänd
616. cönädi
617. âlimcân âtäsini tâpmâğı
618. mänä yaşı 18 yaşlârgä tolgän bolsä hâm öz ictihân vâ ğayrâti ârqaşidä 40 50 yaşdägi
619. kişilärdän hâm ârtuqrâq dâracälärdä kâmil aql vâ äsâslik fikr vâ märhämätli vicdângä
620. mâlik bolğan fârâsâtlük âlimcân 16 sââtlük uzâq bir müddätne ğazeta jurnâl kâbi küngül
621. açğıçläri bolğan sâhifälär bilä ötkärüb taşkänd istansäsığä yetdi âtäsiniğ musâfirâtdä
622. fâqır äsârâtdä bir hâllärgä qalgänin ävväldän sezüb bir qatâr üst baş libâslärin hâzirläb
623. kelğan âlimcân şaşulub tügünçäsini kötärüb qoynidägi hat mämzuniçä bâzâr içigä
624. âhtärub ketdi bu täräfdä birâz bahâr boluvi sâbâbli endiginä âftâb harârätidin devâr
625. âstidägi qârlär erüb quruşub turgängä beş on dânä yâmâq sâlâdurgân eski kâfş
626. mähsilär bilä bigiz ignä if momlärinini âlub çıqub âftâbginädä bir pärçä eski şâlçäni
627. tägigä sâlub öltirüb birâz yâmâq tikây degän beçärä âbdülqahhârni bu keçä uyqusidä

628. tüşigä kirgän âlimcân hâdiçä mungluk ruzvân bilän märyämni xafâlik hâlläri
629. âlimcân bilä hâdiçä boynigä sârilüb dädäcân bizni täşläb qaysi täräfdä yüräsiz
630. sāginmäysizmi birär mārātābā bizdān habār ālmāysizmi dädäcān rāhmingiz
631. kelmāydimi biz sizni sāginub yūrāklārimiz ezildi kü cān dädäcān deb qılğān āh
632. nālālāri yādīgā tüşüb bütün hālī özgārüb qolidāgi ignā iflāri tüşüb cigār bağri ezilüb
633. bir täräfdān bāng köknār ikkinçi täräfdān furqat vā ğurbāt ta'siri bilä sārğarğan
634. yūzlārigā dāğı bātān vā fārzānd ālāmi vā sitāmidān tırgirāb çıqqān ğamlik közyaşlāri
635. tāmçilāb yolğā termālāb hayrān vā pārişānhāllik bir hāl vā hāyällārgā çömülüb
636. turmākdā edi koltığıdā tügünçāsin kōtārüb yoqālğān ātāni tāpmāq vā diydārigā toymāq
637. ümididā ğāhi hatğā qārāb ğāhi ötgān ādāmlārdān ul ābdulqahhārni olturādurgān cāyi
638. qaysi köçādā deb sorāğlāb ikki tärāfğa cāvduarāb qārāb āxtārüb kelüb turgān âlimcân
639. yırāqdān ābdulqahhārgā kōzi tüşmāq bārābāridā dārdli yūrāgi birdān urub kōngli
640. ketārgā yāqın keldi özinī muşāvvāş hālgā tüşgānidān sezgān âlimcân yāqınraq kelüb
641. kōz tiküb qārādi esā tānimāsinmi bu uzlāt fāqr vā āsārātdā mundāq harāb hāllārgā
642. qālğān ābdulqahhārni belgilik nişānālāridān tānigān ziyrāk âlimcân birdān özinī
643. toxtātā ālmāy āh dädäcān âlimcāningizni tānimādingizmi musāfir dädäcānim deb
644. quçāğıgā özin tēşläb yubārdi
645. yuqarıdā dedigimizçā perişān hāyällār bilä aqlu fikri çuvālub ketüb habārsiz turgān
646. ābdulqahhār birdān quçāğıgā kelüb tüşgān âlimcānni kōrmāq bilä şaşılüb bağrigā
647. bāsub yūzlāridān öpüb ğāh ğāhi özidān ketār edi demāk dār hāl ātā bālā orunlāridān
648. turuşub ābdulqahhārning keçāsi yātādurgān cāyigā bārdilār ul kün kündüz vā aqşāmi
649. bilä ertāsīgā qadār hasrātlāştılār dā māsłāhātıni bir qarār qılub hoqandğā qaytdılār
650. âlimcān tärāfidān keltirilmiş yāngi libāslārgā oralgān ābdulqahhār ikkinçi bir zor
651. dāvlāt nişānālārin kütüb āvvālgi dāvlātigā şerik bolgān izzāt vā hurmāt qılğān āşnālāri
652. emdilikdā heç biri bilä rāft āmād qılmāslıkkā āhdü pāymānlārin ming bārdān bağlāb
653. hār nāfāsdā qasāmlār yād qılmāqdā edi
654. bu tärāfdā yoqālğān ātāni bu kün kelmāğın kütüb hār nāfāsdā eşikkā çıqub köçāgā
655. qārāb kelmāqdā bolgān hādiçä bütün sābr tāqatidān ādāşgān edi bu tärāfdā nāqadār
656. cābrü cāfālār sālub baxtsizlik fāqırlık kābi qarā künlārgā tēşläb ketgān bolsā hām
657. yoqālğān rāfiq vā ānisi rozğāri bolğān ābdulqahhārni şāyād endi kōzi āçılmāğıdān ümid
658. qılub ikkinçi bu dāvlātğā sābāb bolgān märyām özigā ārā bermāqdā edi bu tärāfdā ruh
659. bādāndān yāhud bādān ruhdān ācrālgāni kābi fārzānd firāqidā benāmu nişān bolgān
660. ābdulqahhārdān ümidi üzülüb cigār bağrı ezilüb ğam bistāridā çözülüb quruq
661. cāsāddān ibārāt bolub qālğān mungluğ ruzvân ikkinçi kirgüvçi bir ruhning boyidān
662. şādlānüb başğāçā bir hāyātğā ümid tutub yolağā közlārin tiküb turmāqdā edi eşik
663. ārqasidā pāylāb turub ātāsi bilä âlimcāngā kōzi tüşgān hādiçāning āh dädäcānim
664. keldi ğarib qılub tēşläb ketgān dädäcānim keldingizmi degān ruhlik āvāzini eşitgān

665. mǎryām bilā ruzvān hām yūgürüşüb çıqub yıǵllāşüb körışdilār bu dāmdāgi qānlı āh
666. fīğānlārni vā uzun qıssālārni yāzmāqqa bütün qalām ācizdir mǎnā hāftā ötüb uzāq
667. yāqındāgi qarındāş uruǵlārni kelüb körmāq lāvāzimātlāridān halās tǎpdilār bir tǎrāfdān
668. hāmmā toy āsbāblārini öz yānidān tāyyār qılǵān ābdulrāhmānbāy toyini bāşlāb
669. nāzākāthānımnı murād āqşāmıdā çin hayāt vā turmuş egāsi bolǵān ālimcāngā nikāh
670. qılındı
671. ālimcān hādiçāni küyāvǵa bermāǵı vā dāvlātǵa mǎlik bolmāǵı
672. mǎnā çin sādāqatdā xızmat qılub kündān kün ikki tǎrāfni tǎraqqıy vā rivāciǵa sǎbāb
673. bolub turgān ālimcān toyı ābdulrāhmānbāy tǎrāfidān bolub özi ārttırgān aqqālārni
674. sǎrmāyā qılub ātāsi ābdulqahhārni dökān otqızub qoydı
675. bu tǎrāfdā ācāl habāri bilā nātāb bolub yātub qālǵān ābdulrāhmānbāynı körgāli
676. kelgān kişilārni kütüb turgüdek bir ādām bolǵānmāgāmi yāhud özi bāzār işlārini qılmāq
677. bilā āv
678. ārā üçün qışlādāgi naqd nāsiyālārgā bārub kelüb turmāqqa bir ādām bolmāgāngāmi
679. nādān bolsā dā ikkinçi öziǵa oxşaş iş vā xızmatda bir sādāqatlık vā işānçlık bir kişigā
680. muhtācligi haddān āşgān ālimcān bir begānāni qolıǵa iş tǎpşirmāqqa hergiz vicdāni
681. qabul qılmās edi bir kün bu hāllārni fikr qılub turgān vaqtda xızmat ölmās mǎl
682. mǎğālāsi kābi ātāsizlik yetimlik fāgirlik vaqtlāridā köçādā hayrān bolub yürgāndā
683. mǎktābigā bāşlāb ālib bārgān bu ilmü ma’rifātlārgā vā bu dāvlātü mǎişātlārgā eng
684. birinçi dārācādā sǎbāb bolǵān sǎbircān oǵlı āhmādcānnı körgüzgān çin dostlık ölmās
685. xızmatlāri hāyālidān ötüb qāldı esā yaxşilikni unutmāslikkā ahd qılǵān sādāqatlık
686. ālimcān hādiçāni āhmādcāngā berüb öz yāniǵa ālub yuqarıdāgi xızmatlārni engā
687. tǎpşirmāqni öziǵa maqbul körüb bārub bir tǎrāfdān mǎryām ābdulgahhārgā bir
688. tǎrāfdān ābdulrāhmān ve şāmsibibigā hām ma’qul qılub āhmādcānnı ātā ānāsıǵa
689. habār qıldilār āz fursātdā hāmmālāri aqıllı ālimcānnı fikrigā ittifāq āyllāşüb hādiçāni
690. āhmādcāngā niqāh qılub berdilār fikri sālīm ālimcān āhmādcānnı kerākli xızmatlārgā
691. yubārmāqdā özidā bolǵān ciddiyātlārni āhmādcāndā hām körmāqdā edi uzāq ötmāy
692. çin ölim habāri bilā ümri tūgāgān ābdulrāhmānbāy bütün 50 60 sǎnā mıqdāridā cām
693. qılǵān pul vā mǎl vā dūnyālārigā ālimcānnı mǎlik vā sǎhib qılub özi ikki gāzlikginā
694. āqlikkā egā bolub şundaǵ kättā hāvli cāylārini tǎşlāb bir bāyginā çugurçāǵa kirüb
695. bedāmü dārāk ketdi oluqni bādidāgi rāsm rūsümlārın bir ikki yüz som aqça bilā
696. bārtǎrāf qılǵān ālimcān bütün yer suv mülk āşya ordā kābi hāvli cāylārgā mǎlik
697. bolub āhmādcānnı yāniǵa ālub mǎşaqqatsiz dāvlāt vā çin mǎişātǵa yetişdilār bu
698. tǎrāfdā nāqadār horlik vā zārliklārni körgān mǎryām bilā ruzvān bütün āvvālgı buzuq
699. āhvāllāridān qaytub tāvbālār qılub dost dūşmānnı ācrātüb insāf vā diyānātli şāfkāt vā
700. mārhamātli bolǵān ābdulgahhār ālimcānnı ğayrāt vā ictihād bilā oqıǵān ilmining
701. şārāfātıdān ikkinçi bu kelgān yāngi sādātlārgā şükrlār qılub kündān künǵa rāhāt vā

702. fārāḡatdā šād vā hurrāmlilār bilā yāšamāqdā boldilār
703. hātīmā
704. ey zāti muhtārām dinü millätddāş fikrü mäsläkdāş qāriinlārim şâyād bu risālāi
705. nācizimi kemālī dikkāt ilā oqub bir qatār aql āynāsina sālub āksin tāmām körgäysiz
706. ḡāzibāyni hāyāt vaqtidā ābdulqahhār vā bāşqalārin dā qandāy rāhāt vā fārāḡatdā bir
707. nāfāsginā bolsun köngülsizlük hāllārni körmāy lāzzät dā yāşāḡanlıklāri risālāmiz
708. āvvālidā yāzilmāḡān bolsā hām vāqi körilüb turgān bir iş üçün fikr vā tāsāvvuringizgā
709. iktifā qılub sözni uzāytirmāḡān edük ḡāzibāydān keyin oqımāḡān ābdulqahhārni cāhil
710. vā āmelīq kāsāfātīdān munça dūnyālāri nimā boldi vā ol tört māzlumāni bāşgā qandāḡ
711. qārā künlār tüşdi ābdulqahhārni özi qandāy hāllārgā qāldi mānā eski maktāblārdā
712. bolsā hām birāz oqıḡān ālimā māryām munça fāqır vā zāifāligi bilā ālimcānni tārbiyā
713. qılmāq üçün qandāy ḡayrāt qıldı ilmgā hāvāsli vā muhabbātli ālimcān sa’y vā ictihād
714. ārgāsīdā oqub ilm ma’rifāt şārāfātīdān bütün fāqr vā āsārāt zilli rāzālāt zūlmātīdā qālgān
715. ātā ānāsīgā ikkinçi bir qandāy yāḡi sādāt quyāşlārin keltürüb qārā baxtlārin
716. yārutdi bulār hāmmāsīgā sābāb nimā dāḡandā āvvālgisīgā hām ilmsizlik songḡisīgā
717. hām yālguz ilm ma’rifātni şārāfāti demākdān bāşqa cāvāb yoqlıḡı ālbättā hār biringizgā
718. āy vā kündān rāvşān bolḡān bolsā kerāk āḡārdā ḡāzibāy yāhud ruzvān bāşdā
719. ābdulqahhārni ālimcān kābi tārbiyā qılub oqıtub ālim qılḡān bolsālār edi mundāḡ köp
720. dūnyālārni yāmān yollārgā sārīf qılub gölaxlārdā harāb bolub qālub hattā öz şāhridā
721. yürgüdek hāli qālmāy bārub bir musāfirlik şāhridā egāni āvqat qılḡāli kās
722. tāpālmāḡāndān çār nāçār birāvlārning eski kāfş māhsilārini yāmāb ḡurbātdā sārşān vā
723. giryān bolub qālmās edi hāsīl bungā oxşaş dūnyādāḡi bār horlik zārlik fāqr vā
724. āsārāt fīsq vā şārārāt buḡz vā ādāvāt kābi insāniyāt vā islāmīyāt tārāqqıy vā mādāniyāt ittifāq
725. vā ittihād uhuvvāt vā milliyātḡā eng muzir vā eng āfāt bolḡān çārāsiz dārd dāvāsiz
726. mārāzlārgā mübtālā bolub ketürlāriḡā eng birinçi sābāb vā illātlārin āxtārlāḡāndā sādāt
727. vā hāyātımız dūnyāsining haqqıy hurşidi vā māhtābı bolḡān ilm ma’rifātdān bezüb
728. özimizni cāhalāt vā ḡaflāt zindāniḡā mahbus qılḡānimizdān ibārāt bolub çıqādur mānā
729. bu işlārgā sābāb birinçi oquv işlārimizni nāqadār āḡırlāşmāḡı bolub ikkinçi tārāfdān
730. hudā bersā bolādi dā degān cāhil ātā bābālārimizning āsāsiz söz vā e’tiqādlāridur
731. hālbuki buḡdāy ekkān buḡdāy ārfā ekkān ārfā olur bās malum boldiki oquḡān kişi
732. ālim bolmāy u sādātḡā yetmāy qālmās oquḡān kişi ālbättā rāzālātdān bāşqa
733. nimārsā hāsīl qılmās öz ḡārdānidāḡi uluḡ burç vā fārznī ādā qılmāy āḡzi tāşḡā tegüb
734. qān bolḡāndā özidān körmāy hudā bizni şundāḡ qıldı degān cāhil ātā ānālārning
735. dāvūşlāriḡā qulāq sālādurgān zāmānlār bitdi

3.1.3. Uçraşuv'un Dizin Transkripsiyonu:

1. uçraşuv
2. tört ısq
3. rāman endiginā bahār bolgāngāmi yerlərā tūrlūginā yāşil olānlār kökārüb quyāş yāqtisindān
4. özindāgi tābiyy bir cılālār bilā tāblānüb turā dāraxtlārdāgi yāngi bārglārdā subhdāgi āz yāğın
5. suvi bilā ornāgān çāng ğubārlāri tāzārlānüb hālsizginā bir şābbādā küçi bilā qālturāb yālturāb
6. turā üzinginā qāş kabi egilüb qayilüb ketgān tār yolining yānindā kölmāk tiniqqinā kiçik
7. āriqning suvidā cimirlāb şitir şitir etüb yāqumli bir hāzin āvāz bilā süzilüb āqub turā bir xil
8. ertā bahār çeçāklārlindān ğulisāvsār lālā seylān ğül kabi eng nāzik eng xuşrāng ğüllār
9. maşuqalārning uşşāqinā bāqub söylāb ettidiklāri mārhamātānā tābāssūm kibik ğunçālāri
10. āğzindān qızıl kök yāşilliklārin xumrāyubginā körsātüb turā bu vaqtlārdā dā tābiyy deyarli
11. mungli dārdli āşıqlār nālāsi kibik türli quşlār tegrāsinā tāşākkür üçünmi yāxud ölmāy sālāmāt
12. bu bahārādā yetuşğānlārlining şādiyānāsi üçünmi hār nā bolub tāhāssurānā tābāşşurānā bir
13. tāvuşlār ilā dāraxtlār şāxindān şāxinā sekrāb sāyrāşub turālār mānā tūş āxiri bolgāngāmi hāmā
14. bāzār işinā ketgān bolurğa kerāk tim tāvuşsiz yusufdān bāşqa bir kişidā yoq ul özi endi
15. yürāklāri āllānimālār bilā qısılgān fikru xayālī bütün tārālgān oylāb oyinā yetā ālmāğānlıkdān
16. özini āvunturmaq yürāgin bir āzginā boşātmāq üçünginā mādrāsādān çıqğāndā toğri uyinā
17. qaytmāy şul bağçāğā kelgān kitāblārin bir tāş üstinā qoyub bağçāning hār bir mānzārālik
18. yerlārin āylānā quşlārning munglārinā qulāq sālub birāz birāz tōxtiy yānā hāligi ğüllārning
19. yāninā kelā uzāsi kelā qolıy uzātub āhistā uşliy burnin āvārub iskār etib āçilmāğāngā hāli tāzā
20. āçilmāğān bu ğunçāni uzuvdān nā fāydā köz bolsā körüb turā deb qızğānā dā uzmāy qoyub
21. yubārā āriqçā boyinā kelā kolin yuvub suvlārni olānlār üstinā sāçā oyniy lekin hāmān xayāl
22. hāmān oy bu fikrni könglindān yoqātā ālmāydir turub kitābindān bir vāraqdā nā yāzılğāndir u
23. tāş üstinā oturub oqımāqğā kirişādir oqub bolğāç qārşusindāgi yırāqdān yāşnāb turgān bir ğül
24. üstindāgi bülbulğaginā közi tūşā beçārā bülbulni qān yāşlārin tōküb küyük bir hālāt bilā
25. qıçqırub çekub turgān nālā vā hāsrātlārin vā ğüldān ungā heç bir mārhamāt yoq vā
26. olmaslığindā sezüb uzun tiyrān bir oyğa çömüb ketgāndānmi qolindān qāğazlāri tūşüb ketā
27. ruhi bütün yoğālā yusuf bir cāmād yāki muhim bir müşkül şāklindā qālā buning üçündür

28. közining eng kirpik qurbätindä olän bir muhim işläridä körmiy sezmiy qulâğı âyâğ
29. tâvuşiniginä emäs özining kökräğindän çıqub turgän därdli năfäsindä eşitmiy
30. şirin yusuf üçüginginämi yoq ul özi endi yaşını on âltığa yetüvi bilä neçägä könglindän
keçäläri
31. oylänüb oylänüb bir süyükli bilä boluvni häväsänüb sezüvündän bu kündä köngli köp
32. tâşqânlikdän yuvungän tärängän qızlär vâzifäsi âşıqlärning küyük dillärin cəzb etuvğa eng
33. yaqın şiddätli bir vâsitä olän qızıllık qărälık kăbi părdâzläri mămıuqdek yüzläri kiyik közi
kăbi
34. közläri ây üstindä mărıv kăbi qâşlärinä ornâşdurgändä özining yâşlıkdän hämmäktăbi olän
35. rākıä xānum qâşınä bārıub birāz dārdlāşubginä könglindāğı hasrätlärin āngä äytmaqçı birāz
36. yupānub kelmaqçı
37. ābrār özi heç bir xat tānumäydirgän hārf hām āxlāq tārāfindāndä eng tubān hattā yāş
boläturub
38. bir xil kişilär bilä ülfätläşüb älärning soyi ta'sirinä bütün berılmiş vicdān rāhm kăbi
insāning
39. ruhınä musāyqal vā mücälli olän tävāsifi insāniyätđän bütün bütün begānā heç bir ümid
etärlik
40. tääsürāti yoq hāmān özining şiringinā rāfiqāsi boläturub fāsād xayāllardä yürıy mănā
41. ābrārning yürägidä eng tügün eng qāttuq bir dārdi bār esā şirinning ğāyibānā ta'rif vā
42. tävsiflärin eşitüb bāzān mähällälärdägi toy kăbi maqāmğāhlärdä dā yırāqdān közi ārā sırā
43. tüşüb çeksiz süyüvdän vā āngä ne bilä yetişüvgä çārāsınä ācizliğındän oyliy oyınā yetä
ālmıy
44. burçlānā bāzān yıǵlıy bāzān hāmān bir xil fāsād yolārğa dā bārā lekin nā çārā rāzıqbāyning
45. dāvlätidä yāxşı özidä aqlıık kişi nüfüzidä elgä artıq hattā ābrārning ātāsi dā şu rāzıqbāyning
46. şaxti himāyasındä yāşiy deyärlikdir bu rāzıqbāyning şirindän başqa oǵılläri dā bār lekin
şirin
47. kibik içküb süymiy āngä bolādirgän bir zārār bār ekān mümkin qadār dāf edüvğa hār bābād
48. bilä dā küçi yetādir mănā ābrār bulärni oylāvidin başı qātub hāligi quruq siyāsätläridän öz
49. özigäginä tüşüb özigä dāşnāmlär berä
50. şirin uydän çıqğāç eşik yānındāğı tār uzun köçä bilä ketä başliy köçädä bir kişi dā
51. bolmāgāngāmi şirin yüzi āçıq çimmätini kötārgän āllānimä xayāllār uzun neçük fikrlär bilä
52. köpdä āşuqmāy sekin sekin bāsub kelä
53. kim nā iş bilādir qārşudän çıqub qālgän bādbaxt ābrār bir xayālgä bārgāndır özün
sezdürmāy
54. devār ārqasınä āldi dā pāylāb baqrayub turdi şirin endi dā heç sezmiy xayāli bütün
çolğāngän

55. hamân ketüb bârâ âbrâr şirini yaqin âlgâç dilindâ suiqasdni tââhhüdi olub bir imtiluvğa aşıqdi
56. lekin şirini bu xayriyâtin körüb muhabbât tuğyânindân bütün hâlsiz bolubmi yâxud men hâzir
57. şulây qattıq muâmilâ etsâm ikkinçi märtabâ bütün mahrum qâlsâm kerâk men hâli süygânimni
58. äytgânim yoq bu sezgân dâ yoq bir äytüb cävâb âluvğa kerâk qabul etmâdimi songrâ tört beş
59. âlti deb barmâqlârin sânadı dâ tügünübginâ qoydi şirin yaqinâ kelgâç buruliş âldindân qârşu
60. çıqub sâlyüm ilâ boyin egdi tezdänginâ cânim şirin men sizni süyâm deyâ âldi til yügürügi
61. başga maqâlâsin xâtirinâ keltürgân ziyrâk âqılâ şirin âbrârning şumlıgındân xabârdârdur cây
62. vâ vaqtning qâltuslıgındân ândişâ qıldı dâ yüzini hâm köp burmâdi qabâğında çertmâdi ämmâ
63. murâsâ üçünginâ sizning süyüvingizâ işânb dâ bolmiy nâ üçün râfiqangiz bârdeb ötâ başlâdi
64. âbrâr nâ ümid bilâ deysiz yumşarub bütün yirtqıçlıkdân tüşüb âyâğınâ özin taşlâb yüzin
65. sürtmâqçı bolub cânim siz dâ mengâ süyüvni ba'dâ etâ âxsängiz râfiqami işi âsân dedi şirin
66. yânâ hob siz âni işini bir tärâf qiling dâ songrâ mengâ söz qâtışuring dedi âbrâr âqtuq
67. ümidlânâ hamân toqtâtmâq birginâ quçmâq şirin lâblârendân öpmâq tiliy lekin tili sâvunub
68. qâluvdân dâ qorqa şirin esâ hamân xuş muâmälâ ilâ bu bälâdân qurtuluv sâlâmât kättâ köçägâ
69. çıqub âlmâqqa imtulâ âşuqa qadâm basâ yetâ âlmiy âbrârning bir nâfâslikginâ toxtâluvi
70. yoqâldi dâ eski hâlinâ bütünâ köçdi aqlidin âzdi közi tindi kelâcâkdân qılğan ümidini bütün
71. unutdi dâ özin şirin quçâğınâ âtdi bu xil vahşiyânâ hâlni ävvâldân hâm sezüb turgân ziyrâk
72. şirin ârtuqçâ tâlbâsälârgâ yânâ qorqdi dâ hamân yoğlâ imtulârgâ orta muâmälâdâ boldi
73. Äyiq
73. âbrâr şirini quçub yüzindân öpdı dâ qoyub yubârdı şirin on on beş âdımni tezrâq bâsub kättâ
74. köçägâ çıqdi lekin şirin başdâ köp qorqub âbrârni âçubilâ qarşı âlub ândin qurtulub üçün eng
75. sürâtlık bir çârâlârgâ kırışüb harâkâtlândi neçük köngli âbrârni birdâ süymiy boldi qançâ
76. qarşu çıqub körişgândâ yoq sözlâşgândâ yoq xayâlındân bu işlâr keçgândâ yoq ämmâ
77. yâşining on âltığa yetuvi yürâkdâgi ânâ qârnindân yumuq kelgân xissiyâti nâfsâniyâ
78. tuyğusining köz açub minutining yetişuvi hâligi tiyrân ön fikrlâr bilâ sekin sekin kelüb

79. turgändä äbrârning qârşu çıqub äytgän tazim vâ sözlâri er üçünmi âşığub kökräginä
bâsgändä
80. şirinning yürägi top etdidä bir sezüb ta'sirindä on qältirâb nâzik täninä örnâşdi dedigimiz
81. tuyğu közi yâlt etdi dâ açıldı ketdi u minutgä şirinning öziniginä maxsus bir hâlât bir
harârât
82. köz tinuv baş äylänuv yüräk säkrâb âyâq qaltirâv bârâsi yerin unutuv kâbi işlâr biri qâlmâdi
83. boldi lekin hāmān şirin ketüb bârâ qaygâ qaysi tärâfgä ketüb turgänin sezmiy hāmān
ârqasınâ
84. qâriy äbrârdä yırâqdän pâylâb kelä özin körsätmiy hāmān yänâ bir ümiddä bolurğa vaqt vâ
85. xilvât köçäni kütmäkdä dürüst şirinning yüräk tuyğu vâ muhabbât quşu uyandı bir säyd
üçün
86. uçdi lekin äbrârgä degil hāmān uçub äylänüb turâ edi şirin bu âşıquv tâşıquvdän özin heç
bäsä
87. âlmiy özinä bir nâfäs toğrilâv yüz başlârin tüzätüb âluvning xayâlındämi yâki bu
başlänuvdän
88. äbrâr ta'sirindän âtılmış kāmändi muhabbätinä bir süyüklü säydni äsir etöv säâti
yaqınlâşgän
89. boluvimi hâligi bağça içindän ötüvgäginä toğrı keldi şirini ümididä kelüb turgän äbrârning
90. baxtinä qârşuv âtâsi yoluqub bir işgä yubâruvgä мәcbur qıldı äbrâr bing okunç bilä ümidin
91. üzüb ketdi şirin hāmān yürägi bâsilmiy közi tinä âyâğı qältiriy bir dâraxt âstindä minutilârçä
92. uzun yolârğa çömüb turâ edi nä köz ila körsün mundädä bir yigit pâylâb olturğân kirik
qorqub
93. bulâr mägär ikki kişi ekän dâ deb könglidän ötkärdi lekin yusufning tim tâvuşsiz häräqatsiz
94. oltirüvi âldindä âyâq uzäsindä qâğâz pärçäläriining saçılub yâtuvi minutilâb kütsä dâ
iltifâtsiz
95. turuvindän äbrârdän bütün başqa bir yigit ekânliğin hāmädä âning bu mahzunânâ
tähäyyurânâ
96. mäst oltirüvindän özi kâbi bu dâ bir süyüklü xayâlinä mäftün vâ ängä yetüvnimi çâräsinnä
97. hayrân fiqr dengizinnä ğarq oldıgın sezdi lekin hâligi şirin yusufning ârqasindänginnä qârâb
turâ
98. yüzinnä közi tüşgän yoq yusuf hāmândä sezmiy
99. şirin bir ketmâqçı bolä yänâ âning äsrârnidän vâqıf olmâqçı bundän dâ köprâq yüzin bir
100. körmâqçı özinä dâ bir körsätmâqçı minutilâr keçdi yusuf hāmān turâ heç sezmiy şirinin
101. yüräkdägi tuyğu bütün qâplâdi heç ketüvgä qoymâdi âxiri öziçä bârub yusufgä toğrı
boluvğä
102. мәcbur qıldı şirin âhistä ârqa tärâfındän âyâq uçilä keldimi endi yusuf sezmiy şirin dâraxt
103. bärğın âzğinnä qımırlâtdi hāmān sezmiy şirin bir xayâlğä bârdi dâ bir nâvdäni sekin uzâtub

104. qāğāzni tårtub tårtub āldi dā oquvğa kirişdi
105. maktub
106. sālām ey dilim gülzārining eng süyük mǎnzārāli yerindā kökärmiş lālāsi yūrāgimning
107. muhabbāt fālākindān yāqdi verān quyāş şulāsi cānimdin āzizim şākārdān lāzizim mübārāk
108. ismining āytđim xātiring mālāl olmasun cānim şirinin sāni bir kün bir puçmāqdā āydek
109. yüzining körüb bilā mutlaq aqlđān huşđān sāvru ārāmdān begānā boldum āsir boldum
yıllār
110. āylār ötāki mǎn sāni dārdü ğamingdān nāfās xāliy emāsmān dārsim sābāğım sāni fıqru
111. xayāling birlā mǎşğul bolub ketdi tā bu dām yūrāk bağrim küyüb tutuşmāqdā cānim nā
qılāy
112. dūrüst mǎni sāngā heç lāyıqlığım yoq lekin taqdiri irādāi āzāl mǎni sāngā giriftār qılmiş nā
113. çārā mǎn ümidlānām bundānki mǎni sāngā āsir qılmiş tāngri ālbättā sāngā dā bir āz rāhm
114. berur hālimdān xabārdār qılur mǎnā cānim bu ümid bilādir ādābsizlik vā ışq cāsārāti bilā
115. sändāgi aql husi vā mātānātlārğa āminliğımdān bu maktubni bir bārginā yāzub qālām rāhm
116. etsāng mǎni bahtım yoğ esā hār kişining ācālğa uçrāvı üçün bir sābābi vāsītā bār vā şuning
117. kābi mǎni hām dūnyādān umrum tūğāngān bolsā sāning rāhmsizliğıning vā häcr ilā
fırāqing
118. oluvimgā sābābdır cānim sǎn bālki mǎni bu yāzuvlārimā işānmāsāng āğār mǎni öz közing
bilā
119. bir bārginā qāmāting xayāl etüb fikrlārā ğarq olub saātlārçā özümdān begānā bolub
ketduğım
120. körsāng rāhm etmās eding deb āytā ālmim cānim ilāhi mǎni bu ışq şiddätindān yāzgān
qāttuq
121. maktubdāğı sözlārimā tāngri sāni qalbinggā yumşāq hāmdā harārätliginā ta’sir qıldirsün
122. bolmāsā hālīm xarābdır āğār bu āsiringni ārmān ilā ölüb ketmāsün desāng yüzingni
123. körsātmāsāng hām bir pārçā qāğāzgā heç söz olmasādā qārā sūrtūbginā yubārsāng zārā
124. közlāringā sūrtūb ölsām görimdā tinç yātār edim beçārā ğaribing yusuf
125. hāling şirin deysizmi yoq bütün başqa ābrār ulārning üstinā bu kütülmāğān maktub vā
ikkinçi
126. muhabbāt āşıqānā sözlār āsārlik mung vā zārılār bāyagi köngülñi bütün özgärtđi şirinning
127. āvvālğı ruhi endi hizmātin bitirüb ketdi bu cāsādgā başqa ruh başqa tuyğulār kirüb ornāşdı
128. ānça munça qālğān sābru tāqat bāsuvlārdā būs bütün bitđi közi ātrāfindān ışq çāqmāqlāri
129. çāçriy başlādı yūrāgin tutuvğā qudrāt qālmādi yusufning öng tārāfindān başın qıyālāb bir
130. qārāğāç yusufdā ārtuq hūsñli axlāqlı qāşlāri tutāşğān moylāblāridā tim qārālāb ösübrāq
uçlāri
131. qāyulğān āqı āq qızılı qızıl nuqssizginā bir yigit edi bu qayānādāginā sāddā kişilārdāndır

132. amma şirinning köz dünyâsinâ bütün başqa âydâ emäs kündâ emäs şirinninginâ
xayâlındâgi
133. bir cismi latifdürki aning şirindân başqa kişi tävsifgâ qalâmi âciz qâlâ yusuf hāmân sezmiy
134. şirin özin bâsâ âlmägâç top etdi dâ âriqçädân sekrâb ötüb yusuf qarşusınâ ötüb tik
muhabbât
135. bilâ bir qārâdi
136. xatni kimdân beruv ävhâmigâ mağruq olub bütün ruhsiz bolub ketgân yusufning qulâğığa
hâli
137. heç bir nârsâ âvâzi eşitilmiy edi neçündür bu top etgân âvâz teziginâ qalbigäçâ ta'siri ketdi
bir
138. soçidi lekin dünyâdâ eng mühim tilâgi eng süygân cānānāsin birginâ körüb xayâlındâ bir
139. ümidi ming ümitsiz bolub yurgân cismining ruhi mănâ sözläşmäy körişmäy
kütmsädänginâ
140. kelüb qarşusındâ turâ lekin yusuf hāmân iltifât etmiy şirin hayrân bolâ men yānglišdimmi
141. buning süyüklüsi başqa ekānmi diy yusuf iltifât qılmäydi emäs beçârâ her vaqtdâ şulây
şirini
142. oylâvi esâ filhâl şulây nâzârinâ kelâ edi yusuf özin quçâğınâ deb âtâr sâatlärçâ ötüb özigâ
143. kelgâç özini yâki bir nârsâ üstindâ yâki yerdâ körür nâ şirin bâr nâ başqa mănâ bu hâllärni
144. âdätgâ kirüb qaldığından özini toqtätuvgâ uyrâtmiş bunidâ oşâl qatârindân hisâb etüb turâ
145. xayâl başqa haqıqat başqa üçündür âqtuq bir küç ilâ pârışân olmış xâtirin yıǵdı dâ qâşındâ
146. turgân şirini sezdi köpçididâ özin şirin âyâğınâ âh deb âtdi şirindâ xayâl âstindâ yoqâlgân
edi
147. topuldi egüldi yusufning miskin başından kôtardı köksinâ âldi yusuf ölgân közi bütün
yâpuq
148. nâfasinidâ kirüb çıqqānin sezüb bolmiy yüzi dâ âz âqargân
149. şirin ârtuqrâq âsirâ bolgāngâdir yürägi heç sezmâdi hāmân yüzin silâb sekin sekin qulâğınâ
150. yusuf âfāndi yusuf âfāndi deb qıçqırâ yānâ âşıǵub âtrâfgâ qariy âbrâr bârmi deyub yānâ
151. qıçqırâ yüzlärin kökräginâ bâsâ közidân yâşdâ toxtälmiydir minütlärdän song özinâ kelüb
152. közin âçub özini yetüvindän heç bir vaqt ümid qılmāğân süyüklisi şirin qoynindâ körgâç
153. yusuf hāmân özidân ketäydi lekin bahâr hâl qollärin yâzub dili cāni ävväldän şirinning
154. boyninâ täşläb cānim şirin onğummi xayâlimmi cānimdey közin tiküb qārîy özin toxtätä
155. âlmiy yıǵliy âh dey âğzinâ heç bir söz kelmiy şirindâ hāmân yüzin silâb româlçäsin âlub
köz
156. yâşlärin ârtub cānim yusuf âfāndi xayâl emäs haqıqat közingni âç fursât ğanimät yol
üstindâ
157. bizâ cānim tur yüräkdägi dârdingni äytdiy yusuf yol üsti âvâzini eşitgâç sâçriy özinâ kelâ
yānâ

158. şirin âyâğınâ özin taşliy öpâ yığliy
159. âbrâr şirinning sözlärindän bütün ümidlängän endi bir ilâc etüb räfiqasi sâlihâni âyblâb
160. yoqâtmâqçı lekin nâ çârâ sâlihädâ âyblârlık heç bir günâh dâ ötmıy yoq nârsälärni bahânâ
161. etüb song uruşâ sâlihâ heç qâtuşmiy hâ mân yaxşı muâmälädâ bilâ sâlihâning bu
tâdbirlärinâ
162. neçâ târâfdândır sâbâblâr bâr birinçi târâfdân âmak qızı bolâ ikkinçi târâfdân süyüvi dâ bâr
163. üçünçi târâfdân bir âz oqıkân turmuşdâ şundâq aççıq suçuklâr bolub turuvın bilâ endi
164. törtinçisindâ ârtuqrâq yaqın ârâdâqınâ bir yol şundâğ hâllârgâ bahânâçilikgâ tuşub
qâluvindân
165. şirin toğrisindâ bolmäsâ hâm başqaçâ bir hayâl sezgâniçün âbrâr yaqındân beri söz âräsindâ
166. sâni mângâ ävväldändâ keräging yoq edi hâzirdâ hâm şundâğ mân sândân âcrälsâm heç
167. oqunmäymân bâlki şâdlänämân şul künni hâmişâ kütärmändeb edi mânâ bu sözlâr âlbättâ
hâr
168. qandâq aqlsiz bir sâbiyning dâ xayâlinâ âbrârning bir süyüklüvgâ giriftâr oldıgın keltürür
169. sâlihâ ârtuq süygänidân bir xil qâttuq sözlärinâ iltifât etmiy hâ mân şirin sözlâr bilâ cânim
170. âbrâr mân sângâ ümrlik ipdâş sirdâşmân mân sâni sândân ârtuq süyâm süyüvçigâ
süyüklüvni
171. qâttuq sözi ötmüydür bâlki şâkâr kibik tâtlândurur sân boş xayâl qılmâ men heç bir vaqt
172. sândân âcrälmim mäyli sâni mândân başqa süyükliving bolsa mân âni bir dâ qızğânmiymân
173. xâhläsäng keltür mân xızmatindân dâ qol târtmiymân der edi bu sözlâr âbrârni tinçländurur
174. deysizmi yoq âbcäd hisâbinçâ bu kâlimälärning hâr bir hârfi bir zâhârli nâştâr kâbi bârub
175. qadälur cigärlärin titâr qânlärin qızdurur edi hâ mân çârâ aqtârur heç bir hisâb tâpâlmäydür
176. âbrârning xayâлиндâ sâlihâning câninâ süiqasddâ yoq emäs bu kökräk sâhifäsini tizmiş
birinçi
177. âlifbâsidir lekin üç yâşlâr çâmäsindâğı câmilâcân ismindâ şiringinâ qızçäsi bârinâ şuni
nimâ
178. qılâ endi ikkâvini öldirüv yänâ qıyın sâlihâni öldürsâ câmilâni qâldursâ âlbättâ hâr kimdâ
179. âbrârning özi işlägânin açuq bilâ bâlki şirin âbrâr âdâm öldirädurgân deb kelmâv ehtimâli
bâr
180. mânâ şuning üçün öldirürğâ xalq sezmiydurgân bir hiylälâr äxtäruv üçündür köpdâ
âşuqmiydür
181. fursât kütâdir hâ mân kütâ âbrâr dâim köçälärni pâyliy şirinning eşigi yâninâ bârub
bolmägân
182. bahânâlar bilâ qıçqırub yoq kişilâr nâmin tutub çâqırâ bázân tâmlârgâ dâ çıqub yoq iş üçün
183. şirinning tâminâ yaqınrâq kelüb poşt poşt diy şirin mâni âvâzimin eşütsâ qarâr deb oyliy
lekin

184. iş bütün äksinçadır äbrârning nâmin vâ âvâzin eşütgân şirin äbrârning közi tüşmäsä dä qâçadır
185. äbrârgä oqumäğanlığı endi zor zor ta'sirlär qılä özi özinä dâşnâm berüb hây bäd baxt äbrâr
186. yâşlıqdä âtäng oqutgân vaqtdä oqımäy yoq bahânalärni qılub qâçding bir härf dä bilälmäy
187. qâldung mänä bugün oquv yâzuv qadri bilindi ägär xat bilsäng edi mundâğ särgärdân bolub
188. yürmäy bir xat yâzâr eding dä birâvdän kirgüzâr eding ändin şirin şirin cävâb çıqar edi oqub
189. rähâtlär qılır eding ilâci bolsä birâr dâmla tâpub hâzirdän dä oqış keräk nä üçün başqa
190. âdämğä xat yâzdursäng bu iş âşkârä bolädi undän körä bir ğayrät qılub oqış keräk der edi
191. lekin bu ğayrätlär bâri ehtiyâc ârtuq tüşgân vaqtdäginä oşâl zämân yänä ävvälği äbrâr qalibinä
192. tüşüb oquv qaydä endi
193. äbrâr köp oylädi endi şirin bilä ikkinçi körişüv üçün bir xat qılub kirgüzmäsä heç şirin öziçä
194. xat dä yâzmiy köçägädä çıqmäydir tã özi oqub millâ bolub xat yâzgunçä vaqt ötündänginä
195. emäs başqa bir tərəfdän kişilär kelüb şirini soräb âlub ketüb qoyârlär ul vaqt iş ötgân bolur
196. dey män äbrâr bilä ba'dälaşğän edim män ängä bârâm deb şirin âlbättä äytä âlmiydir mänä bu
197. äbrârni köprüq qorqıtädır şuningçün yürägi tâşuqdi dä mädräsädägi mulläbäççälärdän birärtä
198. musâfır qaşşâqını tâpub beş tört tängä bermâqçı vâ tänbihlär qılmâqçı vâ yüräkdä bâr
199. müddäâsin yâzdurub şiringä kirgüzmäqçı boluvdän qoydi ammâ bu işni tezdän işlämäydir
200. çünki ävväl ul mullâni başqa câyıldän dä suruşturub musâfırlığın xop bilüb songrä kirmâqçı
201. bolub işni cuma küniğä qoydi
202. yusuf şirindän äcrälgän yoq ruhidän äcrälgän heç bir nârsa âşây âlmiy uyqusi dä kelmiy bir
203. câyğä bâräsidadä kelmiydir hāmān yıǵläydir xayâl qılä yoliy oyinä etmiydir çünki bu özi
204. musâfır kelüb turgân câyı uzâq qarındâş hāmdā cāhil eski turmuş ta'sirindä vahşiyānā
205. yāşâydu rgān kişilärdän heç bir ümid etārlik orun yoq mänä şuning üçündir başidäği zor fāciāni
206. dilidäği ısq vâ dārdini äytuvğa qorqa dedigimizçä älärdän bir nāticā ümidi dä yoq emdi här
207. kün kelüb sözläşüb külüşüb yātādu rgānyusuf hāmān mädräsädän qaytmäydir ul āndā yātā
208. qarındāşlāri küçlāsālār dä bârmäydir şuning üçündir künlik yemāgini keltürüb berälär älärni
209. āşâydir oylāyur oquvgä bütün kirişgān oylāyür şulāymi yoq iş bütün başqa ävväl âqşāmlıqni

210. tuzingina tatiy qalganin qay bir yerlarga tokup taslaydir manə şuning üçün yusuf köz
 211. qabaqlari bütün çökkən rəngləri sərğaygən avəzləri də xəstəlinqırəgən həməən şirindən
 212. acrəlgən künden beri səlunğən yataq yığulmiy hücrə bir mərtəbə də şipirilməgən çıxub
 darsini
 213. nəyləc bir oquv kelədi həməən yata xayal sürədir ləkin hər kün üç dörd yol tez tez bərub
 214. kelədigən cəyi bər bolsə şübhəsiz şirin bilə ucrəşdiğı ul bağçadənginə ibarətdir demək
 beçərə
 215. yusuf endi özidən bütün adəşub başqa qalıbgəginə tüşüb qalgən tüşməsinmi endi
 216. atəsi əbdurəhmən ortə həl bir kişi anəsi ölgən ögəy anə tərbiyəsindəginə ösgən endi ögəy
 217. anəning bə'zisinə ögəy oğulgə muəmələsi qızğənuvi hər kimgə malum xususən
 əbdurəhmən
 218. söz arəsində mərhumə səlīmāni köp maqtəydir ağzidən qoyməydir söz arəsində sərəgə sən
 219. səlīmāgə qarəgəndə bütün başqasən aning mənəgə qılğən itaət və xızmətlərinə yüzdən
 birisin
 220. də adə qılə əlmiysən səimədək muhabbətlik itaətlik rəfiqə dünyəgə birginə kelgən ekən
 221. neçükdir andən bolgən yusufgə qarə qandəy çiraylik müləyim xuşxoy həliməgə qarə
 anəning
 222. tərbiyəsindəndir hər bir işni səndən yaxşı yəsəydir sən ulərdən də gilə kətarub
 oyrənməysən
 223. der edi mənə bu sözlər sərəning yürəginə otlər yaqadir yusuf ilə həliməning heç bir yol bilə
 224. əybləb əbdurəhməngə xunük körsətə əlmiydir səlīmāning sağınuv və maqtəvləriy
 əbdurəhmən
 225. yürəgindən yoqatə əlməydir haqiqətdə əbdurəhmən heç vaxt unutə əlməydir nə üçün
 226. əbdurəhmən başdə hünərsiz kəsbsiz bizəətsiz faqır bir kişi edi səlīmāni əluv bilə
 əbdurəhmən
 227. deb tənuldi neçuk səlīmā köp əqlə səbirə həmdə cəmilə bir əilə edi tünün künün kimləni
 228. çəklərin tikub kirlərin yuvub demək bungə oxşəş xızmətləni qılub uy içindəğı bir xil
 rüzgərgə
 229. məsruf olədirgən enğıl nərsələni bütün özi ələdir əbdurəhmən bəri işləb təpgən əqçəsindən
 230. bə'zi vaxtginə sərf etə bolməsə bütün səlīmāgə təpşirur edi səlīmā andəq bə'zi əilələrgə
 oxşəş
 231. hayitdən başqa vaxtlərdə kiyinuv bezənüvlərgə mübtələ eməs hayitlərdə də səddəginə
 libəslər
 232. kiyədir dəvlətli bolgəç kiyinuv bezənuv qəçmiy tirədirgən məxsus tən sihatlik şirin
 turmuşlər
 233. bolsin deb bu sözünə səbətdə etə əlur edi yaş həlində təsləb bə'zi vaxtlər əbdurəhmən uzəq
 bir

234. mamlakatlarga da ketar aylab bazan yillab da qalgan vaqlari bar shunda da salima hec
235. kizganimydi ozgarimi ydir butun iffat namus ichinda suv baligi kibik rahatlänub süza hec bir
236. yerga barmiy hattä ätä änasiga da siyrak zarur vaqlarindagina bara şirin yusuf şakar halimasi
237. bila avunub quvanub oltira bir erça balalarin tarbiyalab abdurahman ornin yoqatmiy тура edi
238. xatun dunyasinda da şulay iffat namus gayrat şicaat arslan masalli ailalar bolgan manä salima
239. da şular cümlasindan bolub az fursätdä abdurahmanning bu künğı dävlatğa yetuşdirgan edi
240. lekin yaxşini yaşin qizgana maqali kabi abdurahmanni endiginä insän sınıfıgä qoşub rahatin
241. köräy degändä ümri väfa qilmay yusuf vä halimasin yadgar qaldurub özi dârlfanädän
242. dârlbağağa rihlat etmiş edi manä şuning üçünki beçara abdurahmanning xayalindän bir näfäs
243. yiräq ketmaydir edi sara esa endi bütün başqa näfs azuğı bezänuv yasanuv maraziga bütün
244. mübtälä qisqasi xatun dunyasining näfsäni sınıfındağı aylalardan biridir
245. manä şuning üçündür här bir işni äxirin sezüvçi ändişä vä xayäl bila ädim taşlavçı salimaning
246. baş muhabbatlikkinä tarbiyasinda ösmiş ziyrak yusuf da saraning halin oylıy şafqatsizliklerin
247. balki bütün qizgançıq vä düşmanliklerin xayalına kelturgäc uyınä qaytub bu işlarning
248. toğrisinda mäslähät etüvni da faydasız tapadir balki ögäy änägä bu işlar bir quvvatlikkinä
249. quräl bolub qaluvın oylıy da undän ümüdi üzülä ätasına xat pätä yazmaqçı bolä neçündür
250. ändan da ümidsizländir birginä süyüklüv hasratkäs sırdäş halimasına bu dârlarin äytä älädır
251. çünki ikkavlari änadän yaşginä qalub ösgänmi ögäy änaning şafqatsizliklari bularning
252. arasindagi muhabbatlarni qattugginä ornashdirgan hec vaqt bir birlaridan acralmiydir här dârd
253. hasratlari bolsä birgä bölüşüb burçaklardagina birgä yıglaşur yupanur bir birin bir biri allab
254. köngüllarin köterişürlär edi lekin halima endi hali özi qız balä hämdä bunisi da köp etibargä
255. kirmagändä uzâq bir şahardan turub nimäni işläy älädır
256. manä bulari aqlän äzdira ümidsizländira uyınä baruvga yurägi birdä qiziqmiydir şuning üçün
257. yigliy qayğura cüda tolub ketgäc haligi baqçağa bara şirin basub turgän izlerin öpär cävâb
258. berdi degän sözni hasän sarkardan eşitgan bolsä häm häman yurägi qanmaydir yoq desä nimä
259. qilaman degän oylar yuragina ot equb yubaradir endi man ätäsi änasiga qarab turmay birär

260. ādāmgā äytub kirgüzäy yâki birârgā xat pät qılub kirgüzüb dā köräyçi şâyād bir cāvāb
 ālsām
261. hāmdā yänä bir körüb sözläşsām dedi dā orındān turub köçägä çıqdi kimgä bārsun endi
262. mäsciddägi mullalärgä köngli işānmäydir nā üçün mullalār şox bolälär mäni qoyub özläri
263. tāpişüb ketmäsün vāhmi qoymäydir oylāb oylāb āxiri säidxān āldigā bārāy der nā üçünki ul
264. xiylä aqlıllık bāädāb hāmdā yusufning eng qalın āşnāsi hām mäslähāt qılurmān qani ul nimä
265. cāvāb berur dedi dā saidxān qāşinā yönäldi bu tārāfdā säidxān dā beri harākätdä uy
 bezāmāk
266. dästärxān sālmaq özini dā tüzätmaq demāk ävvälğı harākätindä dāvām etä nā üçün
 deysizmi
267. bugündä uy xilvāt bolgān edi hāmān bugün hālimä xānim kelälär ikki süyük bu ikkinçi
268. körüşüvdä endi bütün kāmıl söyläşüb söyläşüb hāmdā bir birlärigä ahdnāmälär yāzuşub
 imzā
269. çekälärdä qayu tārıqa bilä bu muhabbätlärin hāmdā bir birlärigä bāruvğa sāmimiy
270. rāftārliklärin bārılığın ābdurāhmāngä bolmäsa hām yusufğa bildirälär neçük yusuf āfāndi
 söz
271. āräsindä birädärim säidxān siz mäni öz mäsläkimä muvāfiq göyā mäni özüm kibik bir
272. tuğuşmäsäkdä tuğuşgāndān ārtuq körāmān endi siz māngä çin birädār bolāmān desāngiz bir
273. vaqtdä sizgä bir söz vā iltimās qılāmān ālbättä yoq demäsiz degān edi lekin köp vaqtlār
 ällāb
274. zorlāb sorāgāndä yoq birädār hāli äytuvğa vaqt emäs mān özüm äytāmān deb qoyā edi
 gārçi
275. säidxān başqa yolärgädä çömüb ketä edi lekin ul ālbättä mäni hāmşirāmni sorāb öz
276. hāmşirāsini māngä berädigāndir dā deb yüräkdān ötgazüb qoyār edi mānā endi bu tārāfdān
277. hālimāxānum dā ārtuq bezāngān säidxānni qāşinā kelmäkdä nā qılsün endi hāmmä eşik
278. āldindān ötmäkkä məcbur dā edi ne közi bilä körsün endi āldindä häyitbāy dā ketüb bārā
 edi
279. lekin säidxān qāşinā bāruvdān hāli bütün bexabār bu hām ārtındān bārmāqdā saidxān eşigi
280. āldinā bārgunça häyitbāydä ārqasınā bāqmiy dā hayālğa çömüb bārädır
281. hālimāxānum esä hāmān häyitbāyni ävväldä qılğan sātqun muāmälälärin oylāb bārädır
282. häyitbāy säidxān eşiginā kelüb toxtägāç hālimä bütün ābdārādin köngildān bir ötkärdi lekin
283. häyitning sezuvindān qorqdi nā bolsä bolur ārtuq bir mātānāt tözüm bilä toğrı häyitbāyni

3.2.1.B y il  X zm t i'nin Sözcük Dizini:

Dizin	å. 1289, 1534, 1542, 696	å. 1067, 1144, 1146, 1156, 1221, 1327, 1382, 1504, 1723, 1733, 1733, 490, 577, 614, 696, 766, 806, 876, 929, 976	åfitsergä å. 1536
Sıra: a b c ç d e é f	åxun	å. 753	åftåbdä å. 180
g ğ h ı i j k l m n ñ	åbi	å. 660, 663	åftåbni å. 736
o ö p r s ş t u ü v	åbroyi	å. 1092	åğır å. 1673
w y z	åbröy	å. 1178	åğır å. 1101, 1344, 1391, 509
16	åbröyigä	å. 1178	åğırlikkä å. 820
1. 1163, 25	åbröyingizgä	å. 1283	åğız å. 1510, 1610, 1639, 810, 868, 906
1919	åç	å. 1294, 1515, 1632	åğız burni å. 1520
1. 606, 8	åçädi	å. 372	åğrimäsä å. 945
2223	åçar	å. 1578	åğrimäsi å. 63
2. 606	åçıq	å. 1052, 341	åğu å. 1727
25	åçib	å. 1068, 148, 1557, 164, 371	åğzi å. 698
2. 8	åçiläd	å. 1617, 82	åğzinggä å. 1659, 177
30	åçıldı	å. 1527	åğzingi å. 92
3. 24, 27	åçilgäni	å. 1612, 511	åğzingizgä å. 1011
35	åçilib	å. 44	åğzi å. 138
3. 27	åçilib	å. 138	åğzidä å. 172
4	åçingdän	å. 894	åğzidän å. 1686
4. 10, 2	åçlikdän	å. 895	åğzigä å. 1158
å	åçmäng	å. 1142	åh å. 484, 645
å. 1381, 1407, 843, 940, 941, 942	åçsäng	å. 1639	åhü å. 1347, 1526, 560, 570, 896
åq	ådäm	å. 1538	åktyäbrdä å. 8
å. 1380, 1443, 370, 74			ål å. 1615, 272, 402, 916, 932
åqqan			åläl
å. 1346, 1602, 896			
åqar			
å. 699			
åqçäsiggä			
å. 16			
åqı åqqa			
å. 627			
åqıb			
å. 249			
åqmäqdä			
å. 1530			
åxä			
å. 945, 945			
åxirät			
å. 1088			
åxirätdä			
å. 828			
åxirgi			
å. 1580, 1653			
åxiri			

å. 919	å. 753, 923	å. 1601	ålmädäy	å. 380, 526
ålāmāning	åldik	å. 1656	ålmädek	å. 159
å. 1511	å. 1483	ålib	ålmägä	å. 667
ålä	åldilär	å. 1098, 1099, 1113, 1115, 1116, 1134, 1166, 1226, 1255, 1267, 1293, 1296, 1423, 1479, 1480, 1498, 1500, 1533, 1584, 201, 201, 239, 270, 271, 288, 361, 459, 461, 69, 702, 728, 734, 735, 760, 763, 849, 936, 98	ålmäs	å. 1698
å. 314	åldilärkü		ålmäsmän	å. 562
ålädi	å. 1597		ålmäy	å. 1106, 386, 905, 965
å. 1066, 1402, 1722, 297, 420, 602, 62	åldim		ålmäydi	å. 1327, 367
å. 1581	å. 1094, 1095, 1104		ålmäymän	å. 313
åläm	åldimmi		ålmäysiz	å. 1505
å. 810	å. 1015, 1095		ålmäysizmi	å. 1250
ålämän	ålding		ålmürtgä	å. 580
å. 1003, 1147, 1596, 505, 780, 784, 952	å. 208		ålsä	å. 1210
ålämgäki	åldingdä		ålsälärä	å. 1341
å. 1442	å. 1083, 507	ålimcän	ålsäm	å. 1595
ålämpänäh	åldinräq	å. 1696	ålsängiz	å. 955
å. 1460	å. 1483	åling	ålsin	å. 81, 995
ålä	ålgän	å. 1311, 1493, 837	åltın	å. 532, 83, 83
å. 1378, 414, 442, 561, 781	å. 1379, 1457, 693	ålisdän	åltınlärım	å. 1056
ålärmiz	ålgändä	å. 301	åltınlärım	å. 524
å. 360	å. 912	alış	åltınlärmi	å. 522
åläsiz	ålgändäy	å. 683	ålub	å. 13, 17
å. 892	å. 1380	alışgä	åmâçboyinturuq	å. 175
ålävering	ålgänlär	å. 644, 686	åmân	å. 1421, 1446, 1704, 411
å. 1206	å. 647	åliy	åmânmisiz	å. 192
åläy	ålgänlärini	å. 333	åmin	
å. 1146, 1680, 970	å. 625	åliycänâb		
åläzäräk	ålgänmän	å. 1449		
å. 384	å. 461	ållâhü		
ålçi	ålgünçä	å. 1451, 1452, 278		
å. 1023, 1217	å. 1651	ålmâq		
ålçidä	å. 689	å. 14		
å. 337	ålib	ålmâqçımısän		
åldi	å. 1093, 111, 1242, 1251, 1385, 530, 67, 689, 938, 957	å. 1172		
åldidä	åliböz	å. 1065, 1132, 1148, 1644, 698, 891, 999		
å. 1092, 1327, 1335, 44, 936	å. 288	ålmâqçımısän		
åldidän	ålinglär	å. 986		
å. 1209, 1301, 1684	å. 273	ålmâçi		
åldigä	alış	å. 975		
	å. 1081, 1224, 1337	ålmä		
	alışdim	å. 1659, 678		

1440, 1441, 1447, 1448, 1450	136	1702	1702
1441, 1447, 1448, 1450	411	522	9
1710, 1726, 303, 304, 313, 314, 450	456	1362, 924	698
1710, 1726, 303, 304, 313, 314, 450	257, 28, 34, 36, 625	1077	58
618	426	1456	1155, 1174
1003, 1008, 1010, 1018, 1693, 1693, 1698, 1700, 1702, 1702, 1705, 1706, 1708, 1720, 1735, 1750, 228, 243, 267, 306, 310, 431, 434, 448, 454, 458, 465, 549, 550, 552, 552, 583, 590, 621, 634	424	1461	135
455	278, 428	1383	162
1689, 171, 299, 300, 314, 68	1472	1700	635
1137	154	580, 590	1023
1335	1401, 385	1655	645
1684	1072, 1650	46	1217
315	49	565	775
1685, 1724, 1724, 1725, 258, 429, 459	394	1546, 639	1041, 932
1609	340	1470	352
1724	495, 773	525	19
245, 383, 624	480	1446	1753
1496	290	1286	1280, 1595
453	1023, 1401, 1437, 640, 981	196	1003, 1209, 1378, 1486, 1676, 1677, 1679, 1684, 1689, 1741, 318, 327, 329, 335, 339, 342, 349, 351, 352, 355, 358, 362, 368, 389, 470, 481, 481, 482, 496, 501, 503, 509, 514, 625, 665, 778, 825, 839, 840, 947
	535	1531, 1576	1474
	802	1134, 1304, 1349, 1509, 1573	1242
	475	955	1206
	1572	11	
		1455	

átadi	å. 1748	å. 1484, 1566, 477, 797	å. 36, 450, 453, 456, 459, 464, 465	åzginä	å. 1225
átalik	å. 106, 1579, 602	åvâz	åyxânxâlâ	åzmâz	å. 1286, 695
átam	å. 347	åvâzi	å. 257	åzmi	å. 921
átamläshmäsäm	å. 1210, 1410	å. 1349, 215, 905	åydän	åzmünçä	å. 1651
átämning	å. 157	åvqat	å. 668	åzsındılär	å. 200
átäng	å. 1528	åvqatdä	å. 275	ä	ä. 1160, 1351, 1577, 1713, 248, 248, 258, 269, 582, 666, 705
átängiz	å. 622, 872	åvqatlärini	å. 250, 253	äcâyib	ä. 174
átängizgä	å. 150, 167	åvunıb	å. 1717	äcäb	ä. 1194, 67, 801, 834
átängizni	å. 456	âyâq	å. 694	äcäbâ	ä. 380
ätäsi	å. 151	âyâqdän	å. 668	äcäl	ä. 1171
ätäsımiz	å. 1269, 614, 852	âyâqlärini	å. 284	äcäldän	ä. 1446
ätäşi	å. 375	âyâgigä	å. 1080	äcäli	ä. 736
ätäşı	å. 486	âyâğ	å. 45	äcin	ä. 95
ätđım	å. 1523	âyâğı	å. 401	äcinä	ä. 401
ätgä	å. 283	âyâğlärini	å. 798	äcärgän	ä. 558
ätgän	å. 795	âyâğıgä	å. 238, 240	äcrälib	ä. 282, 595, 627
ätüb	å. 100, 248, 252, 535	âyâğımdän	å. 1237, 1402, 1477, 154, 1579, 16, 1658, 1684, 1689, 226, 298, 307, 345, 686, 706, 755, 778, 798	äcälmäymän	ä. 1065
ätülib	å. 1552	âyâğimgäçä	å. 1755, 21	äcrätä	ä. 1066
äti	å. 1124	âyâğımni	å. 1158	äcrätüb	ä. 14
ätini	å. 399	âyâğingizästigä	å. 1460	äççiğini	ä. 761
ätinning	å. 626	âyâğingizning	å. 1437, 528, 599	ädä	ä. 100, 112, 1360, 443, 663
ätning	å. 433	âyâğını		ädälät	ä. 152, 1531, 1543, 811
ävâqtä	å. 169	âyâğın			
ävârä		âyxân			

adälatingiz	781, 845, 923, 925, 964	aldäysandä	1726, 382, 382, 382, 382, 462, 786, 810
ä. 190		ä. 1332	
adälätsizlik	äkäm	älhämduillähü	änäänä
ä. 1547	ä. 1169,	ä. 1440	ä. 790
adäbini	1324, 1324, 1327, 261, 708, 798	älläqaçân	änämänä
ä. 1389		ä. 1197,	ä. 169
adäşdingizmi	äkämdän	236	änävi
ä. 352	ä. 263	älläqandäy	ä. 1711, 275, 632
adäşgän	äkämğä	ä. 1049, 1457, 1463	änävilär
ä. 1573	ä. 1322, 1336	älläqanday	ä. 1092
äersirämäy	äkämni	ä. 601	änävin
ä. 249	ä. 1331	älläkimning	ä. 1486
äfändi	äkämning	ä. 615	äncämida
ä. 788	ä. 1335, 1337	älläläy	ä. 1236
äfsüsñädämät	äkäng	ämäl	äncämläri
ä. 899	ä. 1144, 265, 926	ä. 1293, 199	ä. 1258
äftidän	äkängmi	ämäldär	änça
ä. 513	ä. 262	ä. 1324, 862	ä. 1082, 1288
ägär	äkängni	ämäldärlik	ändäk
ä. 1052, 1069, 1070, 1154, 1364, 1391, 1570, 1570, 1575, 164, 1683, 408, 769, 937	äkäning	ä. 1357	ä. 1245, 73
ägärdä	ä. 1309	ämäldärlikni	ändişä
ä. 167, 876	äkbär	ä. 1095	ä. 1283
ähädü	ä. 1451, 1452	ämälläringni	ändişälärni
ä. 1440	äläävsät	ä. 407	ä. 1284
ähli	ä. 346	ämälni	ändişäni
ä. 1438	äläfgä	ä. 1094	ä. 400
ähmâq	ä. 387	ämirânä	ändişäning
ä. 109, 1124, 1170, 1333, 354, 642, 861	älämi	ä. 488	ä. 399
ähmâqni	ä. 1652	ämirkân	änıq
ä. 777	äläml	ä. 61	ä. 1087
ähmäd	ä. 848	ämmâ	äniğini
ä. 246	äläyküm	ä. 1679, 182, 314, 519	ä. 719
ähvâli	ä. 1176, 1200	ämrfärmâningizgä	ärävä
ä. 1455	älbättä	ä. 1453	ä. 675
äkä	ä. 1187, 1187, 1228, 1295, 1300, 779, 792	ämrü	ärävängdän
ä. 1021, 1048, 1051, 1139, 1142, 1157, 1164, 1201, 1222, 1304, 1417, 1423, 145, 195, 264, 264, 649, 653, 657, 659, 666, 672, 675, 744, 748,	äldäng	ä. 730, 873	ä. 1120
	ä. 981	änävi	ärävâni
	äldäsäm	ä. 481, 716	ä. 378, 676
	ä. 1683	änä	ärbâb
	äldäşni	ä. 1144, 1144, 1170, 1196, 1215, 1296, 1364, 1364, 1367, 1367, 1484, 1644, 1726,	ä. 910, 910
	ä. 835		ärdâqlägän
	äldäydi		ä. 438
	ä. 1682		äriqdä
			ä. 1602
			ärkâni
			ä. 1446
			ärpämiz
			ä. 1280
			ärpängni
			ä. 396

ärslänni	ä. 100	äsqarcân	ä. 287, 289	ävlâdiacdâdi	ä. 367	ä. 107, 120, 1290, 135, 1375, 1569, 1671, 1717, 192, 200, 202, 51, 530, 533, 54, 588, 725	
ärşgä	ä. 1090	äsl	ä. 318, 45	ävväl	ä. 126, 127, 1390, 945, 953	äyländi	ä. 643
ärtädi	ä. 1142, 228, 920	äslâ	ä. 1186, 1609	äyâ	ä. 1027	äyläntirämân	ä. 719
ärtib	ä. 1072	äслиhi	ä. 903	äyâcân	ä. 1024, 1036, 1044, 1326, 1330, 144, 147, 151, 1623, 1627, 1629, 1633, 1635, 1638, 1640, 168, 190, 397, 399, 403, 434, 717, 88, 94, 994, 996	äynälây	ä. 678
ärz	ä. 1167, 1324, 1387, 1535, 1556, 974	ässälâm	ä. 1176, 1177			äynälây	ä. 681
ärzgä	ä. 1163, 1354	ässälâmü	ä. 1200			äyndir	ä. 1471
ärzi	ä. 1521	ästâ	ä. 82			äyni	ä. 1754, 20, 904, 904
ärzim	ä. 1554	ästäsekin	ä. 487, 600	äyâcânlärim	ä. 102, 142, 191	äyniqsä	ä. 1162, 130
ärzimägän	ä. 1618, 340	ästi	ä. 253	äyâcânrmâstân	ä. 90	äyrihb	ä. 683
ärzimâydi	ä. 1156, 1286	äşulâ	ä. 611	äyâçä	ä. 712	äyrihmäs	ä. 337
ärzimäysän	ä. 455	ätäyin	ä. 1164	äyäläring	ä. 347	äyt	ä. 1052, 1209, 1328, 360
ärzimiz	ä. 1481	ätläs	ä. 247, 269, 347	äyäm	ä. 580, 580, 580	äytâlmäymân	ä. 467
ärzing	ä. 1359	ätläsdän	ä. 821	äyämning	ä. 434	äytâdi	ä. 776
ärzingi	ä. 1536	ätläsi	ä. 271	äyb	ä. 1323, 237, 243, 426, 452	äytâdilär	ä. 754, 806
ärzingni	ä. 1328	ätläşşâhlärim	ä. 1057			äytämân	ä. 1016, 1376, 1628, 314, 408, 448
ärzini	ä. 1165	ät räf	ä. 549	äybdâr	ä. 1083	äytämiz	ä. 1539, 449
ärziydi	ä. 375, 828	ät räfgä	ä. 221, 384	äybim	ä. 441	äytäsiz	ä. 610, 797
ärziydiyä	ä. 388	ät räfigä	ä. 1483, 82	äyblär	ä. 1192	äytäsizmi	ä. 714
ärzmuhabbätlärimi	ä. 393	ät räflärigä	ä. 1436	äyirdilär	ä. 1594	äytdi	ä. 442
z				äyirib	ä. 170	äytdimkü	ä. 772
äsär	ä. 10	ättäng	ä. 387	äylänädi	ä. 1344	äytdimmi	ä. 934
äsärdürbiriñçi	ä. 12	ävâmünnäsning	ä. 1234	äylänämdä	ä. 1597	äytdingiz	ä. 1635, 509
äsqar	ä. 289, 363	ävlâdäcdâd	ä. 1446	äylänây		äytgän	

ä. 1343, 1482	äytmäysizmi ä. 335, 840	äzrâil ä. 1644	1117, 1119, 1122, 1124, 1127, 1129, 1133, 1138, 1140, 1143, 1146, 1149, 1151, 1153, 1160, 1165, 1167, 1173, 1179, 1184, 1186, 1188, 1190, 1194, 1198, 1201, 1204, 1207, 1213, 1216, 1218, 1223, 1231, 1233, 1236, 1239, 1242, 1248, 1250, 1252, 1255, 1259, 1263, 1265, 1272, 1276, 1280, 1284, 1291, 1296, 1304, 1307, 1315, 1317, 1357, 1366, 1368, 1371, 1373, 1375, 1379, 1386, 1389, 1396, 1401, 1402, 1409, 1411, 1415, 1418, 1424, 1426, 1430, 1434, 1436, 1454, 1456, 1466, 1472, 1477, 1491, 1498, 1503, 1504, 1507, 1513, 33, 636, 637, 720, 800, 801, 806, 818
äytgänçä ä. 1696, 64	äytsäk ä. 1251	qâq q. 247	
äytgändäy ä. 361, 771	äytsäm ä. 1001, 1427	qâqâdi q. 1408	
äytgäni ä. 1164	äytsäng ä. 1052	qâqquruq q. 176	
äytgänigä ä. 1718	äytsängizçi ä. 431	qâqamän q. 214	
äytgänim ä. 1293	äyvängä ä. 391	qâqıb q. 1332, 196	
äytgänimni ä. 1292	äzâb ä. 1141, 1336, 1350, 1350, 1362, 1754, 20, 646	qâqmä q. 873	
äytgänigiz ä. 1629	äzâbi ä. 476	qâqmäy q. 253	
äytil ä. 1165	äzâbing ä. 1662	qâqsä q. 315	
äyting ä. 378	äzâblämäng ä. 1369	qâbsizdä q. 249	
äytib ä. 1122, 1335, 1426, 433, 975	äzâblänär ä. 293	qâç q. 747	
äytibdi ä. 1210	äzä ä. 622	qâçä q. 97	
äyting ä. 1521, 574, 768	äzäbâzlikmi ä. 1659	qâçädi q. 1619	
äytingçi ä. 1038	äzägä ä. 719	qâçär q. 966	
äytingiz ä. 1543	äzäm ä. 1443	qâçäsiz q. 146	qâdirqulni q. 813
äytinglär ä. 277	äzämät ä. 860	qâçäy q. 263	qâdirqül q. 1177
äytiş ä. 1495	äzämätlär ä. 346	qâçib q. 1749, 741	qâdirkül q. 1412
äytişmäng ä. 109, 113	äzämning ä. 1463	qâçırış q. 826	qâdirni q. 814
äytkin ä. 1210, 188	äzäyimxân ä. 194	qâçing q. 1665	qâğâz q. 289
äytmägän ä. 758, 758, 764, 766	äzim ä. 1307	qâçirgän q. 1207	qâğâzgä q. 1550
äytmägändä ä. 990	äziyät ä. 751	qâçmädin q. 262	qâğâzni q. 1548
äytmäs ä. 1134	äziz ä. 738	qâdir q. 1364	qâl q. 537
äytmäy ä. 990	äzizlär ä. 746	qâdirqul q. 1076, 1077, 1078, 1100, 1108, 1111, 1113,	qâlâ q. 1291, 956

q. 1170, 129, 170, 171, 374, 58, 600	q. 1138, 781	q. 150, 205, 586	qāpsiz	q. 115
qāladilār	q. 1428	qālišimgā	qāptı	q. 1422, 257
q. 137, 317, 905	qāldilāring	q. 774	qāpti	q. 875
qāladimi	q. 813	qālmādi	qāptidā	q. 807
q. 1331	qāldim	q. 475, 758, 764, 766	qārāngı	q. 1454, 1583, 1611, 889
qālamām	q. 1106, 427, 490, 770, 783	qālmādimi	qārāvullār	q. 1597
q. 259	qāldimdā	q. 1113	qārāvül	q. 1436
qālamān	q. 511, 752	qālmāy	qārā	q. 1516, 171, 1748, 381, 491, 611, 611, 72
q. 157, 773	qāldimı	qālsāyā	qārälärgä	q. 1583
qālār	q. 136	qālsin	qārın	q. 561
q. 1086, 1599, 1599, 528, 634	qālding	q. 504, 535	qārınlāringni	q. 888
qālārmidik	q. 1732	qālub	qārni	q. 50, 506
q. 1294	qāldingiz	q. 14	qārningä	q. 1427
qālārmidingiz	q. 565	qālū	qāş	q. 611
q. 718	qāldirıb	q. 910	qāşıq	q. 906
qālārmidiyā	q. 440	qāmāt	qāşıqdāy	q. 61
q. 701	qāldirmāy	q. 382	qāşıqdek	q. 401
qālārmikān	q. 1497	qāmātingizgā	qāşimni	q. 1332, 214
q. 628	qālgān	q. 741	qātādi	q. 920
qālārmiz	q. 101, 1088, 1301, 340, 59, 798, 834	qāmātingning	qātıb	q. 1000
q. 1226, 1299, 458	qālgāndān	q. 690	qātil	q. 1038
qālārsān	q. 688	qān	qātirāmān	q. 1078
q. 647	qālgāndırsān	q. 1505, 1524, 1530, 1534, 1534, 720, 975	qāvāq	q. 889
qālāsān	q. 1140	qānāydimiā		
q. 435, 571	qālgānim	q. 699		
qālāsiz	q. 1091	qānxor		
q. 1700	qālgāninggā	q. 1518		
qālāvergānsiz	q. 357	qāngā		
q. 1502	qālgın	q. 1520		
qālāversä	q. 1172	qāningni		
q. 462	qālīb	q. 1096		
qālāy	q. 1280	qāni		
q. 97	qālıptı	q. 1346		
qālāylık	q. 651	qānlār		
q. 914	qālış	q. 1145, 560		
qālāylik	q. 1083	qānlārı		
q. 369	qālışāsiz	q. 896		
qāldi	q. 1039	qāpqrārāngı		
q. 1013, 1195, 1727, 624, 772, 797	qālışdı	q. 70		
qāldiq	q. 1429	qāpçıqni		
q. 1270	qālīb	q. 1238		
qāldik	q. 1304	qāpdāy		
	qāling	q. 138		

qāvirğalarım	q. 109,	qāräsäm	qalāy
q. 669	1096, 1138, 116,	q. 692,	q. 945
qāyıl	1177, 1179, 1187,	693	qallıqdän
q. 1172	1204, 1206, 1207,	qārāşi	q. 328
qāyim	1233, 1244, 125,	q. 381	qallıqbāzlık
q. 873	1254, 1267, 1272,	qārāşlari	q. 277
qāzı	1315, 1390, 1396,	q. 848	qalpāqli
q. 1438,	1401, 1476, 1673,	qārāy	q. 46
41, 745, 778	193, 203, 224,	q. 1106	qaltirāmā
qāzıqdän	231, 251, 328,	qārāydi	q. 1034
q. 442	359, 371, 375,	q. 58	qaltirātib
qāzi	390, 391, 392,	qārāydilər	q. 1643
q. 1175,	392, 436, 436,	q. 600	qaltirāydi
1176, 1179, 1180,	451, 574, 582,	qārāytürgän	q. 1557
1187, 1189, 1197,	660, 660, 660,	q. 1281	qaltirāymän
1200, 1202, 1217,	662, 667, 705,	qaqşägän	q. 1339
1221, 1232, 1234,	739, 746, 755,	q. 1369	qamāb
1241, 1245, 1246,	828, 916, 94, 984,	qaqşätäyāpti	q. 1150
1253, 1254, 1257,	992, 992, 994	q. 1004	qamādik
1262, 1267, 1268,	qārā	qabul	q. 1477
1270, 1273, 1277,	q. 1049,	q. 268	qamāding
1282, 1285, 1295,	1382, 1436, 272,	qaçän	q. 1418
1300, 1306, 1308,	283, 401, 490,	q. 1486,	qamālgänini
1313, 1316, 1384,	532	1550, 670	q. 1162
14, 1429, 1440,	qārāb	qaçändän	qamāymizdä
1442, 1449, 1459,	q. 1011,	q. 1013,	q. 1151
1490, 646, 673,	1600, 1616, 384,	995	qamçi
708, 711, 751, 752,	527, 537, 593,	qaçängäçä	q. 1130
753, 755, 756, 766,	617, 642, 823	q. 897,	qamçilər
769, 774, 792, 795,	qārāçi	956, 957	q. 1754, 20
800, 801, 803, 806,	q. 1380	qadālsin	qamçilərım
808, 809, 816, 818,	qārägändä	q. 1282	q. 1134
833, 836, 840, 841,	q. 1320,	qadām	qamçiläydi
850, 851, 854, 862,	1457	q. 1697,	q. 1131
864, 869, 871, 878,	qārāmānglär	627	qamçiligi
882, 884, 886, 901,	q. 244	qadāmingizgä	q. 1285
904, 911, 916, 931,	qārāmäsäng	q. 145	qamçimdän
940, 944, 948, 979	q. 1704	qaddü	q. 1079
qāzigä	qārāmäsdän	q. 382	qamçiningnizdän
q. 1252,	q. 1105	qadr	q. 1505
820, 852, 938	qārāmäy	q. 948	qamçinni
qāzilär	q. 685	qadrđanimizä	q. 442
q. 1550	qārāmäymän	q. 634	qamçisidän
qāzingiz	q. 1664	qadrü	q. 720
q. 716	qāräng	q. 1602	qanātquyruq
qāzini	q. 1044,	qafäsgä	q. 1090
q. 792	1432, 1486, 281	q. 1596	qanātımni
qāziyu	qāränglär	qahrāmānläri	q. 1594
q. 776	q. 424	q. 3	qanāqa
qāni	qārär	qalängıqasängı	q. 1595
	q. 483	q. 1274	qanaqa

q. 1250, 202, 660, 662	qarğayäpti	q. 13, 1620, 279	q. 333
qança	q. 96	qatidägi	q. 700
q. 1538, 1597, 1597, 1598, 1694, 700, 778	qarğaysän	q. 1722	qaymāğını
qançälär	q. 396	qatiy	q. 1528
q. 220	qarğışlārgä	q. 1310, 1566	qaynāq
qandäk	q. 870	qatnāmāqdälär	q. 420, 426
q. 344	qarğışlārigä	q. 1181	qaynāb
qandäy	q. 1732	qaträ	q. 1515, 883
q. 1005, 1022, 1025, 1189, 1223, 127, 1274, 1474, 1556, 157, 1613, 1623, 1635, 1640, 1643, 1666, 1694, 1707, 1711, 1717, 1723, 1737, 1740, 1740, 1745, 1746, 273, 329, 351, 353, 486, 486, 491, 491, 492, 532, 684, 891, 891	qarimsıq	q. 1600	qayrāb
qandäyqorqınçılı	q. 95	qattıq	q. 898
q. 1595	qari	q. 1143, 1336, 1344, 1408, 1577, 1590, 409	qayrilib
qandäysän	q. 513	qattıqrāq	q. 58
q. 1140	qarigäningdä	q. 1192	qaysärlik
qandil	q. 551	qattıqkinä	q. 759
q. 46	qarimäy	q. 51	qaysi
qarā	q. 1093, 1545	qavāt	q. 1038
qarālingizni	q. 220	qavätini	q. 973
q. 509	qarz	q. 164	qaytädi
qarāni	q. 1080	qayāqqa	q. 710
q. 475	q. 1208, 1218, 760	q. 164	qaytämän
qarāning	qarzdār	q. 461, 517, 568, 693, 707	q. 674
q. 1603	qarzdärmänkü	qaydälär	qaytärär
qarğadäy	q. 573	q. 1247	q. 286
q. 1603	qarzim	qaydäsiz	qaytärīb
qarğamä	q. 351	q. 392	q. 1628
q. 552	q. 551	qayerdä	qaytärmä
qarğamäng	q. 1103	q. 565	q. 251, 874
q. 1706, 1706	qarzingi	qayerdän	qaytıp
qarğani	q. 761	q. 1351	q. 509
q. 801	qasqıning	qayergä	qaytiş
qarğaning	q. 246	q. 1120, 1596	q. 515
q. 842	qasd	qayğuli	qazā
qarğay	q. 594	qayırdılär	q. 273
q. 397	qassāblär	q. 601	qazi
	q. 1747	qayırīb	q. 1177, 978, 981
	qassābni	q. 1594	qazilik
	q. 1264	q. 468, 970	q. 188
	qassābning	qayin	qıdırsä
	q. 1038	q. 136, 171, 245, 68	q. 889
	qasşqa	qayışädi	qıl
	q. 1124	q. 669	q. 1355, 1496, 1561, 1613, 1615, 1615, 1617, 1620, 364, 408, 873, 918, 919, 950, 967, 983
	qatārdä	qayışädigän	qılālmāğänlär
	q. 1617		q. 1518
	qatāridä		qılālmäy

q. 602	q. 1393,	q. 1143	q. 1593
qılâlmäymän	1394, 1556, 1601,	qılğan	qılınglär
q. 641	1707, 665, 784	q. 1171,	q. 814
qılâlmäysiz	qılâyâtir	1191, 1323, 1467,	qılınğändü
q. 1506	q. 1530	1484, 1608, 1750,	q. 21
qılädi	qılâyäpsän	256, 264, 393,	qılinsä
q. 1133,	q. 92	394, 594, 804,	q. 1531
1344, 540, 788,	qılâyäptimi	819, 935, 974	qılış
792	q. 958	qılğanı	q. 1046, 1338,
qılädigän	qılâyki	q. 1519	944
q. 190	q. 1725,	qılğanım	qılışädi
qılädilär	211	q. 347	q. 1334
q. 1581	qılâylık	qılğanıngiz	qılışädidä
qılädilärdä	q. 1390,	q. 1423	q. 230
q. 825	1694	qılğanıngniz	qılışgä
qılämän	qılâylik	q. 1417	q. 1207
q. 1094,	q. 160	qılğanı	qılışıb
1275, 1292, 1292,	qıläymi	q. 1513	q. 1287
1389, 1535, 1564,	q. 1108	qılğanıng	qılışım
1623, 1714, 214,	qılçä	q. 1404	q. 1292
501, 523, 523, 524,	q. 890	qılğanlärinä	qilib
645, 645, 730, 756,	qıldı	q. 119	q. 1015, 1086,
802, 924, 974	q. 1541,	qılğanıng	1104, 1116, 113,
qılämız	1541, 1643	q. 354	1174, 1211, 1313,
q. 782	qıldık	qılğan	1331, 1333, 1341,
qılämiz	q. 1532,	q. 11, 12,	1371, 1387, 1459,
q. 1283	424, 587	17	1705, 1714, 208, 289,
qılär	qıldıng	qılğanını	301, 341, 360, 381,
q. 1346,	q. 1342,	q. 16, 18	526, 595, 621, 642,
1347, 1365, 410,	1347, 1562, 1726,	qılğaysän	668, 684, 686, 69,
709, 924, 951, 972	193, 946	q. 1450	693, 696, 771, 775,
qılärdim	qıldıngiz	qılıç	783, 786, 80, 826,
q. 1333	q. 1187,	q. 394	842, 850
qılärmidi	457, 978	qılıçi	qilibmizdä
q. 169	qıldıngizmi	q. 735	q. 1174
qıläsän	q. 811	qılıçidän	qilibsiz
q. 1383,	qıldıngkü	q. 1235	q. 808
1624, 1711, 494,	q. 1650	qılındı	qiling
531, 917	qıldık	q. 1472,	q. 1527, 163
qıläsiz	q. 1195	1566	qılmaq
q. 406,	qıldilär	qiling	q. 1192, 1194,
953, 957	q. 532	q. 1101,	1469, 1470, 1471
qıläverädiyä	qıldim	1107, 1128, 1132,	qılmaqqa
q. 165	q. 102,	1276, 1370, 1387,	q. 1520
qılävering	1055, 1056, 1408,	1422, 1527, 1530,	qılmaqçılär
q. 152	1503, 1507, 1507,	1559, 1569, 430,	q. 1521
qılävermä	1529, 1653, 243,	445, 631, 755,	qılmaq
q. 1655	254, 267, 268,	953	q. 1472
qılây	355, 472, 67, 68,	qilingändir	qilmä
	942, 947	q. 1755	
	qıldimi	qilingänigä	

q. 1619, 1645, 1646, 1671, 353, 533, 596, 636, 662, 871	qilsindä	q. 1044, 762	q. 1059
qilmädi	q. 199	qızıqsän	q. 573
qilmägändä	q. 769	qızıb	q. 881
qilmäng	q. 11	qızılıqızılğä	q. 627
q. 1027, 155, 1565, 931	qımırlämä	q. 1567	q. 1007, 1011, 1608, 1612, 1692, 1694, 371, 371, 376, 385, 385, 385, 432, 435, 449, 464, 464, 530, 534, 584
qilmäs	q. 961	qıynämäng	
qilmäsdän	q. 1602, 1625	q. 1363, 1564	
qilmäy	qırân	qıynämäydilär	
q. 1102, 1318, 222, 248	qırq	q. 1376	
qilmäyaptimi	q. 513	qıynäsäng	
qilmäydi	q. 69	q. 1652	qızımmmm
qilmäymän	qırqamän	qıynäsin	q. 373
q. 1588, 520	q. 213	qıynäydilär	q. 1007
qilmäysänmi	qırqellik	q. 1675	qızıngiz
q. 1063	qırqıb	qıynäysiz	q. 56
qılsä	q. 1728	qıyşäyib	qızıngizni
q. 1153, 1296, 315, 636, 638, 804	qırçıláb	q. 888	q. 1706, 461, 938
qılsäk	q. 513	qıyşıq	qızıngizning
q. 1174, 778	qırğäqlärigä	q. 92	q. 462
qılsälär	q. 83	qız	qızıngni
q. 769	qırmızäk	q. 107, 109, 113, 1285, 1289, 1390, 1401, 330, 456, 610, 619, 620, 627, 628, 716	q. 552, 552
qılsäm	q. 159	qızärgän	q. 625
q. 1129	qısqası	q. 294	qızim
qılsäng	q. 1288	qızdä	q. 1606, 1704, 54, 63
q. 1325, 1576, 1617, 336, 759	qışdä	q. 461	qızing
qılsängçi	q. 44	qızgä	q. 1009
q. 357	qıslâqqa	q. 1163, 621	qızini
q. 1163, 781	qıtıq	q. 741	q. 1311, 615
qılsin	qıyâfädä	qızğın	qızlärı
q. 1153, 1311, 1400, 1475, 625, 817	qıyâfätdä	qızğınqızğın	q. 665
	q. 84	q. 1072	qızlärı
	qıyâmätgäçä	q. 206, 227, 234, 246, 398, 612, 613, 626, 720	q. 246
	qıyâdi	q. 1291	qızlärning
	qıyqırıq	qızıqqänim	q. 1274
	q. 922	qızıqıb	q. 1723
	qıydirämiz		qızni
	q. 1244		q. 1080, 1081, 69
	qıygızılsä		qıznnng
	q. 1230		q. 1613
	qıyın		qol

q. 11, 1455, 1550, 1551, 1700, 284, 665	q. 60	qorqitmäng	q. 950
qolänsä	qolları	q. 1633, 443	qoyäsiz
q. 888	q. 188, 79		q. 470
qoläy	qollarım	qorqmä	qoyävering
q. 1338	q. 1673	q. 1034,	q. 1241, 173
qoldän	qollaringdän	1052, 1322, 1335,	qoyäy
q. 1234, 621	q. 439, 533	1642, 1648, 432, 432, 584, 584	q. 137
qolgä	qoltiqlägän	qorqmäng	qoyçi
q. 1224, 1226, 1337, 1483, 1651, 238	q. 220	q. 458	q. 660
qoli	qoltiğidän	qorquv	qoydim
q. 49	q. 274	q. 487	q. 1211
qolidä	qoltiğimdän	qorğaşındäy	qoydimi
q. 1424, 1710, 220	q. 160, 273	q. 886	q. 113
qolidän	qoltiğimgä	qorğurlär	qoydi
q. 1282, 1585, 374, 474	q. 728	q. 899	q. 1697
qoligä	qonädigän	qoşıb	qoydilär
q. 1748, 274, 505, 534	q. 238, 687	q. 387, 939	q. 803
qolim	qongän	qoşılış	qoydim
q. 49, 538	q. 84	q. 438	q. 1716, 323, 75
qolimdän	qonğır	qoşılmäy	qoyding
q. 1597, 964	q. 382	q. 97	q. 1102
qolımızdän	qonsäyü	qoşılsın	qoydingiz
q. 1314	q. 530	q. 1178	q. 1189
qolimni	qorqâq	qoşmäçilik	qoydingizmixâlmät
q. 728	q. 1043, 399	q. 957	q. 174
qoling	qorqqanidän	qoşmäçisän	qoydingmi
q. 1267, 291, 347, 641	q. 109	q. 1009	q. 1318
qolingdän	qorqqulık	qoşmäy	qoygändir
q. 1317	q. 107	q. 387	q. 1197
qolingizdä	qorqamän	qoşnilär	qoygänigä
q. 519, 810	q. 1056, 1326, 1339, 1646, 1654, 312, 467	q. 1029	q. 685
qolingizni	qorqarmiding	qoy	qoygänmän
q. 956	q. 1655	q. 1055, 1329, 1436, 1751, 344, 359, 674, 884, 885	q. 1323
qolingni	qorqdim	qoyädi	qoygänsänki
q. 916	q. 1679	q. 289, 431, 526	q. 404
qolini	qorqıb	qoyär	qoyıb
q. 1440, 468, 916, 970	q. 1340, 483, 85	q. 1551, 1707, 563	q. 1153, 1310, 151, 178, 290, 391, 426, 538, 627, 823
qolläb	qorqınçlı	qoyärkän	qoyıbmän
q. 220	q. 1582	q. 1550	q. 387
qollärdä	qorqınçlı	qoyärmidi	qoyıbsız
	q. 1501, 1551	q. 305	q. 1150
	qorqıtış	qoyäsän	qoying
	q. 1337	q. 400	q. 113, 1142, 1304, 1330, 1689, 618, 713
		qoyäsänmi	qoyinge
			q. 661
			qoyingki

qoyilgān	q. 1045	qoşmāçi	q. 1094	qulingizgā	q. 1453	q. 1341, 161, 596
qoyilişi	q. 61	qoşmāçilār	q. 1015	q. 152	qurt	q. 345
qoyipti	q. 605	qözğālān	q. 935	quling	q. 329	quruq
qoyişādi	q. 1288, 333, 580, 590	quçāqlāb	q. 1743	q. 1381	q. 1203, 1581, 906	qusgān
qoyişgā	q. 312, 460	quçāqlāşādilār	q. 253, 741	q. 1378, 358, 358, 362, 362, 457, 457, 823, 831, 831, 851, 851, 855, 856, 856, 918, 919, 920	q. 1534	qusilgān
qoyki	q. 1389	quçāqlāşib	q. 1693, 1719	qulmāt	q. 569	quş
qoymāng	q. 522, 962	quçāqlāydi	q. 1031, 465	q. 1098, 1112, 1131	q. 1594	quşi
qoymās	q. 399	quçāğığā	q. 1736	q. 1108, 1133	q. 530	quşim
qoymäydi	q. 561	quçāğını	q. 1579	qultum	q. 790	qutqārāmān
qoymäymān	q. 1003, 418	quçāmānā	q. 1578	q. 569	q. 1625	qutqaring
qoynigā	q. 1715, 212, 409, 769	quçıb	q. 694	qumsäyāpsizmi	q. 1363	qutqaring
q. 1337, 538		quçālik	q. 1048	q. 115	q. 1388, 421	qutqarişmi
qoynimgā	q. 159, 526	qudurātlārni	q. 804	qurān	q. 1334	q. 470
qoyningdā	q. 985	qul	q. 121	q. 119	q. 1485, 1487	qutqazmāqçi
qoysāk	q. 1086, 341	qulāq	q. 1516, 741	q. 381	q. 219	qutlmādik
qoysām	q. 951	q. 1510, 306, 310, 315, 873	q. 691	q. 644	q. 219	qutimgā
qoysāng	q. 1319	qulāqlār	q. 686	q. 1315	q. 1308	qutluq
qoysāngiz	q. 164, 810	qulāğı	q. 1169	q. 821, 822, 823	q. 430	qutulālmāy
qoysinlar	q. 1064	qulāğığā	q. 1725	q. 367	q. 1636	qutulāsān
qoyub	q. 363, 717	q. 621, 967	q. 1384	q. 475	q. 721	qutulāyin
qoyulur	q. 9	qulāğingdān	q. 1524	q. 721	q. 438, 763	qutuldim
qoyziynātimni	q. 213	qulāğinggā	q. 1508	q. 222		qutulib
qozim	q. 411	qulāğingizgā	q. 52, 895			qutulibdīdā
qöriqlāymān		qulbāççälāringiz				qutulmāding

q. 302	xâl	675, 677, 705,	x. 1064
qutulmäs	x. 1521	708, 709, 713,	xânzâdä
q. 1046	xâlâs	715, 717, 724,	x. 100, 1000,
qutultırıb	x. 1056,	727, 730, 733,	1009, 1023, 1025,
q. 1391	1057, 1106, 1195,	735, 740, 741,	1028, 103, 1031,
quturıb	1215, 1369, 1401,	744, 744, 747,	1034, 1040, 1043,
q. 1040	1581, 790, 906,	748, 753, 786,	1045, 1045, 106, 111,
quturtıräyâptimi	947	790, 794, 841,	1135, 1136, 1137,
q. 246	xâlâ	844, 845, 847,	1139, 114, 1142,
qutürgän	x. 1007,	860, 877, 885,	1144, 1148, 1150,
q. 1529,	1011, 1015, 104,	905, 926, 958,	1152, 1157, 116,
1580	107, 1691, 1692,	959, 959, 959,	1161, 1166, 1169,
qutürgäniçä	1694, 1697, 1701,	961, 963, 964,	1170, 1171, 119, 123,
q. 1381	1704, 1711, 1714,	967, 969, 970,	125, 127, 130, 1321,
quvläb	1719, 1721, 1734,	972, 983	1322, 1327, 1331,
q. 1525	1736, 230, 34,	xâlmätcân	134, 136, 139, 1417,
quvläsäng	432, 435, 437,	x. 118,	1423, 143, 145, 148,
q. 530	449, 47, 49, 54,	145, 166, 697,	150, 154, 156, 158,
quyâşdän	584, 586, 63, 66,	712	1603, 161, 1622,
q. 1057	72, 77, 96, 97	xâlmätgä	1624, 1628, 1630,
quyâ	xâläcân	x. 378	1632, 1634, 1636,
q. 369	x. 56, 62,	xâlmätıngız	1639, 1642, 166, 171,
quygür	79	x. 705,	1734, 1738, 174, 183,
q. 1347	xâlänıng	741	184, 186, 189, 193,
quysängız	x. 1707,	xâlmätni	201, 203, 206, 206,
q. 510	841	x. 1494	219, 221, 228, 232,
quyulıb	xâli	xâlmätning	236, 257, 282, 292,
q. 886	x. 1689,	x. 972	292, 298, 317, 323,
quzzât	618	xâm	326, 396, 398, 400,
q. 776	xâlis	x. 1280,	404, 407, 413, 420,
	x. 1302,	396, 877	421, 426, 430, 434,
xâciânä	1304	xâmkällä	439, 449, 481, 484,
x. 28	xâlmät	x. 387	485, 585, 588, 590,
xâciâna	x. 1040,	xân	592, 599, 704, 706,
x. 220	1040, 1041, 1044,	x. 1087,	711, 714, 716, 719,
xâciânä	1047, 130, 1406,	1087, 1195	720, 725, 728, 732,
x. 301	1407, 1410, 1418,	xânädânıdä	734, 738, 741, 87, 89,
xâdimälär	1418, 142, 1421,	x. 1528	90, 92, 95, 985, 985,
x. 1277	1425, 1427, 1434,	xânädänning	986, 988, 995, 997,
xâhläsä	1435, 1436, 144,	x. 1037	999
x. 782	146, 1484, 1486,	xânäsällât	xânzädäxân
xâhläsäng	1489, 149, 1491,	x. 1381	x. 107, 227,
x. 504	1492, 1495, 1499,	xânäväyrân	31, 72
xâin	151, 155, 155,	x. 1517	xânzädäxângä
x. 10, 14	157, 159, 162,	xânim	x. 188, 700
xâkim	168, 172, 184,	x. 153,	xânzädäxângız
x. 1741	187, 187, 190, 27,	731	x. 65
xâkimtörä	648, 649, 651,	xânning	xânzädäxânıni
x. 1243	652, 653, 655,	x. 227,	x. 64
xâksârlik	657, 658, 659,	234, 508	xânzädäxânning
x. 221	661, 663, 672,	xânümânımgä	x. 691

x. 1564, 244, 394, 405, 533, 549	x. 13	x. 1187, 1236, 1267, 1470, 1622, 209, 303, 337, 344, 346, 801, 834, 921	x. 439, 464
xeç	x. 1484		xuddi
x. 1340, 1702, 226	x. 56		x. 1603, 380, 658, 702
xıl	xızmətkârıngiznin g	xöcälik	xuftängäçä
x. 1283, 1301, 195	x. 498	x. 4	x. 1181
xıldä	xızmətkâri	xöcäsi	xulläs
x. 304, 622	x. 1149, 19	x. 462	x. 157
xınzirgä	xızmətkârini	xöcäyin	xulläsi
x. 791	x. 332	x. 1099, 1372, 379, 472, 655, 661, 970	x. 874
xıpçä	xızmətkârni	xöcäyindä	xumpär
x. 668	x. 16, 17	x. 683	x. 1041, 1099, 700, 958, 967, 983
xırä	xızmətlärim	xöcäyindän	xunâb
x. 798	x. 1529	x. 912	x. 1650
xırmân	xızmətpizmät	xöcäyingä	xunbiyrân
x. 786	x. 360	x. 770	x. 559
xıylänäyrängni	xızrû	xöcäyiningiz	xunükmän
x. 912	x. 1205	x. 706	x. 402, 403, 403
xızmət	xıldä	xöcäyinning	xunükrâq
x. 13, 1459, 1469, 665, 778	x. 395	x. 1466, 685	x. 1038, 1318
xızmətçi	xilmäxil	xudâ	xunüksän
x. 1, 605	x. 46	x. 1025, 1101, 1104, 1339, 1342, 1404, 1474, 1609, 1620, 1645, 1676, 172, 241, 266, 278, 318, 336, 394, 596, 622, 639, 701, 767, 781, 782, 924	x. 402
xızmətçibu	xinäli		xurräk
x. 10	x. 60		x. 248
xızmətçilär	xob		xursänd
x. 274	x. 667		x. 1139, 1220, 1313, 1620, 379
xızmətdän	xop		xusüsän
x. 763	x. 1262, 1264, 1313, 1313, 1316, 1372, 1389, 1390, 1396, 1536, 1543, 1638, 166, 1679, 1679, 1687, 1690, 174, 284, 321, 379, 621		x. 764
xızmətgä			xuş
x. 375			x. 701
xızmətigä		xudäcöy	xuşâvâzläri
x. 1705		x. 1608, 256	x. 136
xızmətimgä	xorlänädimi	xudädän	xuşxäbär
x. 247	x. 1710	x. 769	x. 670
xızmäting	xorlänsä	xudäning	xuşyâr
x. 203, 759	x. 304	x. 1241, 1375, 72	x. 1642
xızmätingizni	xorlätib		xünük
x. 1015	x. 305		x. 1595
xızmətkârgä	xorläysänmi	xudâvândä	xürsänd
x. 506	x. 987	x. 1442, 1449	x. 318
xızmətkârı	xorläysiz	xudâyâ	a
x. 1466, 24, 27	x. 1054	x. 1442, 1449	a. 1412, 352
xızmətkârıdän	xorläysizmi	xudâyim	aqldän
x. 14	x. 929		a. 1573
xızmətkârıgä	xoş		aqlim
			a. 1224
			aqlsiz

axir	a. 836	702	a. 130,	924	b. 1564,	bālāsini	b. 410, 450
axir	a. 102	asābiy		bālāgā		bālāsiz	
axir	a. 1054,	a. 854		b. 423		b. 1716	
1066, 1298, 1314,		ayāğdān	a. 907	bālālāringizni	b. 1394	bāltāni	b. 959
1382, 1384, 1468,		aylānāy	a. 682,	bālālik	b. 1715	bāltāsidadān	b. 1038
1532, 1540, 1560,		743		bālālik	b. 551	bāmücārrād	b. 1234
1568, 1573, 162,		ayrilmāymān	a. 510	bālām	b. 104,	bāplā	b. 860, 860
1623, 1650, 1657,		az	a. 789	108, 1610, 1613,		bāplāyki	b. 1172
1676, 1677, 1708,		azān	a. 1495	1620, 1695, 1697,		bār	b. 1046, 1047,
1709, 300, 313,		azrāil	a. 723	1701, 1708, 1708,		1052, 1054, 1057,	
470, 735, 768, 783,		bāqamān	b. 1715	1710, 1719, 1736,		1058, 1081, 1083,	
795, 827, 840, 859,		bāqar	b. 1698,	205, 253, 318,		1121, 1134, 1149,	
872, 882, 895, 898,		699		410, 410, 423,		1157, 1168, 1179,	
912, 929, 956		bāqib	b. 457	423, 423, 429,		1243, 1255, 1259,	
axtār	a. 1566	bāb	b. 910	429, 451, 451,		1277, 1281, 1298,	
axtārāmān	a. 1341	bāğı	b. 663	456, 628, 638		1359, 1381, 1401,	
abdüsättārgā	a. 201	bāğlāb	b. 1098,	bālāmgā	b. 638	142, 1501, 1554,	
aççığ	a. 922	404, 433		bālāmni	b. 418	1597, 1603, 1673,	
afişā	a. 606	bāğlāgān	b. 1318,	bālāmning	b. 303	1688, 174, 201, 216,	
ahā	a. 1034	1709		bālānggā	b. 1711	244, 272, 285, 300,	
alāxāzālqiyās	a. 764	bāğlāydidān	b. 1066	bālāngi	b. 1712,	314, 338, 340, 351,	
aleksāndrāviç	a. 1444	bāğlāydidār	b. 1116,	1714		375, 401, 433, 494,	
aleksāndrāviçni	a. 1445	1494		bālāngni	b. 1171,	50, 50, 515, 62, 631,	
aleksāndrā	a. 1444	bāğmāğ	b. 1086	1750, 324, 446		709, 711, 753, 764,	
amin	a. 1207	bālā	b. 1285,	bālāngning	b. 213	770, 804, 870, 870,	
ançā	a. 1484,	1722, 1727, 208,		bālāni	b. 391,	929, 929, 930, 965,	
773		208, 421, 424,		420, 426, 436,		986	
andāk	a. 1259,	425, 426, 436,		439, 440, 442,		bārā	b. 1596
751		438		451, 481		bārādi	b. 187
arālāşmāng	a. 1018	bālāçāqangining	b. 1362	bālāsi	b. 1037,	bārāmān	b. 131, 241
arālāşmāy	a. 864	bālāçāqangizning		77		bārāmiz	b. 620
arğamçı	a. 544, 553			bālāsidadān	b. 430	bārār	b. 143, 1650,
as				bālāsidedek	b. 842	1741, 529	
				bālāsiga	b. 428	bārāver	b. 360
						bārāversinlār	b. 1259
						bārāvnāqlārini	b. 1450

bära	b. 911	bärmisiz	b. 1201,	b. 619,	bäspänäsiz	b. 1515
bärdä	b. 1232,	839		772	bät	b. 757
725		bärsäm	b. 630	bäsidägi	bätädi	b. 1351, 1637
bärdır	b. 1305	bärsämmikän	b. 1596	bäsidän	bätäffik	b. 1608
bärdiyu	b. 1639,	bäru	b. 171	535	bätämän	b. 255
734		bäruvdim	b. 626	bäsigä	bätäsizlär	b. 244
bärdiyü	b. 728	bäryogi	b. 774	bäşim	bäümid	b. 823
bärib	b. 1209	bäryoğı	b. 1277	bäşimdä	bävücud	b. 1473
bärib	b. 1196,	bäs	b. 359	bäşimdän	bây	b. 1, 10, 1003,
1615, 1670, 284,		bäsär	b. 1068,	692		1023, 1025, 1031,
311, 440, 563, 674,		1072, 1553, 423,	b. 1517,	bäşimgä		1050, 1132, 1153,
685, 710, 814, 902		451, 73	1601, 395, 548,	b. 1278		1158, 1167, 1170,
bäridä	b. 625	bäsdingmi	75, 976	bäşimızgä		1189, 1192, 1197, 12,
bäring	b. 1018,	b. 89	bäşimni	b. 1278		1209, 1210, 1324,
1018, 1310, 1315,		bäsgän	b. 616,	b. 1278		1347, 1381, 1387,
1654, 189, 430,		146, 95	728			1396, 1410, 1412,
981		bäsgändäy	b. 616,			1453, 1481, 1486,
bäriş	b. 1089	b. 381	bäşinggä			1488, 150, 1504, 151,
bärki	b. 1556,	bäsıb	b. 207,			1528, 1529, 1529,
350		b. 1055,	530			1541, 1562, 1584,
bärkü	b. 1314	111, 1679, 1717,	bäşini			1598, 1598, 1632,
bärligim	b. 1559	410, 625, 628	b. 1707,			1649, 1650, 1655,
bärmäng	b. 431	bäsılsin	213, 736, 983			1656, 1657, 1659,
bärmäymän	b. 973	b. 1296	bäşläb			1662, 1664, 1666,
bärmi	b. 1025,	bäsiş	b. 1396,			1668, 167, 167, 1670,
1129, 1207, 1499,		b. 1274	1508, 501			1673, 1676, 1677,
1534, 1535, 1542,		bäş	bäşlänür			1678, 1679, 168,
1562, 1657, 1733,		b. 1344,	b. 8			1681, 1684, 1685,
470, 577, 825		1615	bäşlär			1687, 1689, 1690,
bärmidi	b. 593	bäşqa	b. 479,			1698, 17, 170, 1702,
bärmikän	b. 1282	b. 1157,	593			1730, 1731, 1732,
bärmikänä	b. 656	1222, 1232, 1327,	bäşläring			1733, 1737, 1740,
		1632, 620, 700	b. 1046			1741, 1742, 1745,
		bäşqalär	b. 63			184, 187, 197, 283,
		b. 1734,	bäşläringdän			289, 289, 294, 296,
		221, 41, 815	b. 367			299, 303, 306, 310,
		bäşi	b. 1194			313, 320, 322, 324,
		b. 1343,	bäşni			327, 328, 329, 330,
		1464, 63	b. 568			332, 333, 333, 335,
		bäşidä				335, 339, 340, 342,
						343, 349, 350, 351,
						352, 353, 355, 356,

358, 359, 362, 363, 368, 369, 371, 373, 380, 384, 386, 389, 390, 404, 408, 436, 440, 442, 444, 446, 452, 455, 456, 457, 466, 468, 470, 471, 473, 475, 476, 478, 481, 481, 482, 483, 486, 488, 496, 497, 499, 501, 502, 503, 504, 509, 511, 513, 514, 515, 517, 521, 528, 532, 559, 573, 574, 605, 608, 612, 614, 616, 623, 629, 631, 634, 640, 642, 645, 650, 652, 654, 656, 658, 660, 662, 665, 669, 671, 673, 676, 676, 688, 697, 744, 747, 750, 751, 752, 755, 756, 763, 767, 768, 772, 778, 781, 783, 788, 798, 799, 800, 801, 803, 807, 809, 812, 813, 817, 818, 820, 825, 826, 832, 833, 834, 837, 839, 840, 844, 846, 848, 852, 872, 874, 876, 891, 894, 909, 946, 947, 948, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 959, 962, 963, 965, 969, 977, 978, 979, 981, 986, 988, 990, 997, 997	b. 876 bâydan b. 1371, 1636, 210, 931 bâyga b. 1174, 1346, 1593, 1642, 1714, 1715, 370, 408, 430, 689, 697, 722, 795, 880, 887, 907, 918, 939, 948, 997 bâygäkü b. 1267 bâyning b. 878 bâylar b. 1549 bâyıldän b. 1521 bâylärgä b. 50 bâyläri b. 1460 bâyläрни b. 561 bâyläarning b. 1705, 1751 bâylargä b. 897 bâyni b. 1168, 1389, 1624, 1671, 208, 608, 645, 873 bâyning b. 1058, 1091, 1102, 1106, 1117, 1121, 1124, 1152, 1155, 1190, 135, 1361, 1381, 1385, 1388, 1419, 1466, 15, 15, 1525, 1528, 1593, 1625, 1628, 1630, 1631, 1633, 1644, 1712, 1718, 1750, 209, 24, 27, 28, 290, 292, 31, 373,	443, 474, 485, 531, 538, 608, 758, 759, 761, 828, 873, 892, 917 bâyväççä b. 1300 bâzâr b. 1716 bâzârgä b. 1533, 936 bâzâringiz b. 955 bäcä b. 732 bäcänidil b. 1249 bäcâr b. 1636 bäççäğar b. 1100, 1102, 357 bädän b. 791 bädänläрини b. 80 bädävlät b. 1613 bädxätmisiz b. 1253 bädbäxt b. 1415, 1482, 1488, 1706, 1724, 940 bädbäxte b. 1407 bädbäxtning b. 1424 bädbäxtni b. 959 bädnam b. 1337 bädşäkl b. 1458 bäğrigä b. 1055, 1072, 1553 bähmal b. 45 bälä	b. 1096, 1096, 113, 1161, 1740, 1745, 1746, 910 bälägä b. 1192, 435, 762, 817, 97 bälägärdän b. 155 bälälärdän b. 1046, 1446 bälälärgä b. 1523 bäläning b. 727 bäläsidadän b. 756 bäländ b. 1440, 1571, 666 bälki b. 1309, 1345, 1481, 647, 834 bändäm b. 1609 bändäm b. 241, 266 bändängni b. 639 bändäsi b. 73 bänddän b. 1755, 21 bäräkällä b. 1608, 1608, 1728, 1728, 336, 371, 371, 373, 373, 385, 456, 920 bäräkät b. 318 bärällä b. 1526 bärävär b. 1168 bärävärgä b. 1496 bärça b. 1446 bärdäş b. 1344 bärmäqdek b. 1301

bäs	b. 1068, 1717, 410, 423, 451, 602	b. 1161, 1354, 1369, 1558, 1573, 16, 17, 1722, 1727, 18, 448, 464, 552, 558, 780	b. 1402, 143
b. 1055, 1055, 1060, 1062, 1064, 1064, 1064, 1508, 1570, 1662, 1696, 1720, 1720, 1720, 79	bagritâş b. 1726	beçârädä b. 1323	beli b. 1528
bäsälâmât b. 1621, 279, 596	bahânä b. 1100, 16	beçârägä b. 1350, 1362, 1394	belim b. 241
bätävfiq b. 256	bahânäsidadä b. 208, 340	beçârälär b. 1516, 1532	beling b. 550
bättär b. 1348, 79	bahâr b. 549	beçârälärni b. 1524	belingdä b. 1025
bäytillägä b. 1089	bahârim b. 549	beçâräni b. 470	belini b. 701
baqırdim b. 427	bahärxâl b. 751	bedädlikki b. 891	bellärini b. 668
baqırıb b. 576, 87	bahridän b. 762	bedävâ b. 641	belvâging b. 1025
baqräyib b. 1040	balli b. 207, 318	bedäväsän b. 402	benâmüs b. 1039, 1416
baxäyr b. 696	bari b. 1252	begänä b. 500	benâmusdä b. 1563
baxt b. 512, 879	barmâgingni b. 359	beğam b. 589, 596, 696	benâmuslär b. 1035
baxti b. 1354, 1603, 475, 666	bas b. 72	behuş b. 424	benâmusning b. 473
baxtigä b. 1274, 1613, 411	bazı b. 1282	beimän b. 594	benäsäb b. 247
baxtimdän b. 1375, 701	beâr b. 255	bekâr b. 222	benäsib b. 596, 639
baxting b. 1617, 337, 374	beädäb b. 1584, 471, 854	bekârçi b. 1513	benävâ b. 1394, 152, 1520
baxtingning b. 511	beädäbligidän b. 804	bekârgä b. 1323	bepärvâ b. 1501
baxtli b. 1454	beqarâr b. 162	bekäçlikkä b. 388	ber b. 1122, 1339, 1620, 1645, 1671, 1719, 1751, 279, 361, 444, 638, 916
baxtsiz b. 1724	bexäbär b. 1404	bekitädi b. 1644	berälmägän b. 1673
badxätrâqmikäna b. 1245	bebâş b. 1463, 1481	bekitib	berälmäymän b. 1703
bagri b. 1524, 1748, 445	bebäxt b. 410, 552		berälsä b. 1557
bagrigä	beciz b. 55		berädi b. 1218, 1324, 1426, 1548, 1607, 1618, 1639, 201, 336, 370, 837
	beçârä		berädilär b. 1350, 1362, 221

berädilärdä	1652, 58, 623, 63,	b. 1226	beväfâlik
b. 763	995	bersäm	b. 1588, 519
berähm	berib	b. 259,	bezâvtälänädi
b. 1346,	b. 1089,	336	b. 1722
1724, 476, 559	1243, 1288, 1389,	bersäng	bezâvtälänär
berämän	1705, 195, 201,	b. 1599	b. 86
b. 1165,	203, 232, 258,	bersin	bezäkli
1600, 314, 505,	312, 361, 527,	b. 924	b. 1076
988	932, 98	bersin	bilmâqçi
berämizdä	berilädigän	b. 1101,	b. 1189
b. 375	b. 1239	1336, 1404, 1676,	bil
berämizmi	bering	319, 462, 464,	b. 933
b. 949	b. 104,	617, 781	bilä
berär	1388, 1395, 1510,	bersinlär	b. 16, 20
b. 1460,	1638, 306	b. 1254	bilädilär
271	beringiz	berüb	b. 793
berärsän	b. 939	b. 13	bilägüzük
b. 357	beriş	beryäpsiz	b. 532
beräsän	b. 1082,	b. 1267	bilägüzüklär
b. 1392,	361, 477, 892	besâqâlingizçi	b. 61
646, 697	berişgä	b. 133	bilägüzükläri
beräsiz	b. 1290	besâqâllärdänçi	b. 535
b. 898, 956	berişgäçä	b. 124	bilägüzükni
beräver	b. 131	beş	b. 533
b. 1138	berişni	b. 1088,	bilämän
berävering	b. 1311	1226, 1618, 1652,	b. 1153, 1466,
b. 1217	berkitib	343, 345, 352,	1466, 1624, 655, 659,
beräy	b. 708	356, 491, 931,	862
b. 1396	berkitmâqçi	932	bilämizki
beräylik	b. 1120	beşâlti	b. 1273
b. 1153	bermä	b. 1593	bilän
berdi	b. 625	beşävi	b. 1025, 1031,
b. 78	bermägän	b. 491	1038, 1044, 1047,
berdilär	b. 392	beşik	1050, 1064, 1070,
b. 298, 760	bermäng	b. 1287,	1070, 1071, 1077,
berdim	b. 1705,	253	108, 109, 1091, 1098,
b. 1684, 69	789	beşinçi	1119, 113, 1132,
bergän	bermäsä	b. 1753	1138, 1140, 1147,
b. 1614,	b. 894	beştä	1153, 1167, 1180,
1662, 775	bermäsmikinlär	b. 346	1188, 1209, 1211,
bergändirä	b. 796	betâvfiq	1225, 1229, 1234,
b. 1141	bermäydimi	b. 251	1243, 125, 1250,
bergänim	b. 439	betingdän	1252, 1269, 1278,
b. 457	bermäysän	b. 681,	1286, 1289, 1289,
bergäniniikkinçi	b. 1606	682, 743	1298, 1308, 1324,
b. 15	bermäysizmi	betlây	1331, 1334, 1346,
bergänsän	b. 717	b. 965	1360, 1361, 1371,
b. 452	bersä	beväbeçärä	1382, 1410, 143,
beri	b. 1291,	b. 896	1437, 1461, 1464,
b. 1003,	827	beväfä	1469, 1495, 1516,
1013, 1180, 1341,	bersäk	b. 392	1519, 1536, 1568,

bitädi	b. 1289	boğa	462, 498, 519, 721	b. 1208
bitdi	b. 1333, 1509, 364	boğamän	bolämänni	boldikkü
bitgänini	b. 910	boğib	b. 702	b. 1174
bitsün	b. 6	boğilämän	bolämiz	boldim
bittä	b. 1161, 1194, 1318, 135, 1624, 1651, 1659, 172, 343, 515, 538, 69, 907	boğılıb	b. 795, 932	b. 1139, 195, 443, 490, 500
bittädän	b. 1225, 1230, 347	boğış	bolär	boldimi
bittäng	b. 229, 231, 965	bohtän	b. 1163, 1230, 1258, 1484, 1694, 1723, 350	b. 117, 1651, 356, 775
bittäsi	b. 1084, 1085, 1296	bol	bolärdi	bolding
bittäyärimtä	b. 1086	bolälmädim	b. 1190, 123, 1280	b. 760, 942
biz	b. 1167, 1218, 1228, 1273, 1293, 1299, 1383, 1453, 1532, 1539, 1725, 219, 516, 735, 778, 781, 795, 823, 827, 862, 867, 898	bolä	bolärdik	boldingiz
bizdä	b. 690	bolädi	b. 1270	b. 774
bizgä	b. 1267, 190	boläring	b. 794	boldingmi
bizlär	b. 1257	bolärkän	b. 185	b. 223, 506
bizni	b. 1066, 1207, 803	bolärmidi	b. 1723	boldiyä
bizning	b. 1206, 1235, 1245, 1269, 130, 1449, 1457, 1470, 688, 689, 778, 827	boläsän	b. 497	b. 152, 1643
		boläsiz	b. 1387, 167, 1699	bolgän
		boläsizmi	b. 801	b. 1038, 1235, 1289, 1360, 1517, 1593, 410, 513, 627, 768, 84, 876, 917
		bolätürgän	b. 1277	bolgändä
		boläversin	b. 1210	b. 329
		boläy	b. 476, 539	bolgändän
		boldi	b. 1007, 1021, 1062, 1091, 1161, 1182, 1240, 1269, 1351, 1527, 1528, 1694, 1739, 186, 186, 281, 380, 394, 425, 549, 773, 816, 932	b. 1090, 1151, 1287, 879
		boldidä	b. 882	bolgänı
		boldik	b. 980	b. 1754
		boldikdä		bolgäni
				b. 1278, 1286, 1514, 760
				bolgänim
				b. 1667
				bolgänimgä
				b. 151
				bolgänimizdän
				b. 1167
				bolgänlär
				b. 1462
				bolgänläringi
				b. 975
				bolgänmi
				b. 858, 928
				bolgil
				b. 411
				bolgin
				b. 1348
				bolgur
				b. 100
				bolgür

b. 245, 405	bolmäding	bolmäysän	b. 1023
bolğän	b. 523	b. 1630	bopsızki
b. 13	bolmägän	bolsä	b. 163
bolğäni	b. 451	b. 1083,	bopti
b. 20	bolmägäni	1147, 1195, 1197,	b. 1139, 589
bolib	b. 1273	1229, 1237, 1237,	boptidä
b. 1090,	bolmägänsän	1248, 1292, 1292,	b. 359
120, 1296, 1317,	b. 1625	1304, 1305, 1313,	boptiki
1393, 159, 160,	bolmägin	1313, 1315, 1335,	b. 130
162, 1753, 1755,	b. 1380	134, 1375, 1501,	boptimi
352, 531, 654, 71,	bolmäğurdä	1510, 1571, 1595,	b. 739
751, 828	b. 1249	1603, 333, 333,	bordâqı
bolıbdır	bolmäng	345, 496, 588,	b. 344
b. 1220	b. 1421,	695, 700, 717,	bordâqını
bolıng	1573, 1574, 454	725, 770, 779, 78,	b. 1264
b. 739	bolmäpti	784, 792, 811,	bostâni
bolış	b. 637	834, 848, 876,	b. 816
b. 1273	bolmäsä	882	boşäng
bolib	b. 1089,	bolsäk	b. 237, 589
b. 101,	1165, 1236, 1249,	b. 862	boşäşäyâpmänki
108, 1083, 1140,	1257, 1260, 1496,	bolsäkdä	b. 116
1148, 1155, 129,	1619, 278, 404,	b. 1477	boşäşmä
1371, 157, 1724,	501, 783, 794,	bolsäm	b. 1648
1755, 259, 317,	905, 973	b. 1559,	boşätilmäbdi
350, 357, 691, 701,	bolmäsäçi	1636, 304, 943	b. 224
71, 722, 723, 786,	b. 74	bolsäng	botädäy
79, 798, 888, 989	bolmäsäk	b. 1704,	b. 558
bolıng	b. 1087	50	boyınlärigä
b. 1674,	bolmäsäkü	bolsängiz	b. 647
567, 818	b. 1270	b. 1150,	boynidän
bolınglär	bolmäsamçi	119, 1696	b. 1048
b. 190	b. 1198	bolsäydim	boynigä
bolış	bolmäsängiz	b. 1364	b. 1251
b. 1044,	b. 730	bolsäyu	boyninggä
1613, 879	bolmäsin	b. 116,	b. 402
bolışı	b. 273,	164, 247, 667,	bozläydi
b. 878	712	891	b. 558
bolmäqçimisän	bolmäsmidi	bolsin	böğämän
b. 207	b. 429	b. 1258,	b. 1745
bolmäqçimisiz	bolmäy	1293, 1300, 1362,	böğilämän
b. 997	b. 1185,	1442, 155, 1641,	b. 1728
bolmäkçimisän	1416, 1694, 234,	696, 741, 787,	böläk
b. 209	825, 97, 979	821, 822, 855	b. 1566, 1719,
bolmä	bolmäydi	bolsinlär	1725, 285, 568, 572,
b. 1426,	b. 1084,	b. 829	913
1566, 499, 646,	1563, 1563, 1681,	bolub	böläkkä
872	171, 515, 614,	b. 10, 21,	b. 1363, 1427
bolmädi	771	21	bölämän
b. 1602	bolmäymän	bolüb	b. 1683
bolmädim	b. 1161,	b. 19	bölgür
b. 943	1492	bolyäpti	b. 112

bölib	622, 640, 643,	b. 818	b. 736
b. 531, 938	643, 683, 687,	bunaqa	buvi
bölišädi	689, 690, 708,	b. 512	b. 200, 37
b. 1093	727, 738, 75, 757,	bunça	buvi
bölsä	764, 773, 786,	b. 1080,	b. 1585, 1671,
b. 1088,	789, 792, 797,	646	1673, 1682, 1734,
1092	802, 816, 821,	bunçäligini	192, 194, 202, 528,
böp	828, 837, 841,	b. 1270	530, 537, 541, 669
b. 914	852, 858, 870,	bunçälik	buvigä
börilär	888, 889, 890,	b. 1342,	b. 1634
b. 973	891, 895, 898,	937	buyâq
börimisiz	899, 902, 907,	bundä	b. 1287
b. 1204	912, 921, 928,	b. 1232	buyâqqa
bözärgän	937, 954, 958,	bundäqangi	b. 239
b. 576	959, 985, 989,	b. 1390	buyân
bu	999	bundän	b. 688
b. 1005,	buxârâ	b. 1462	buyruqdän
1022, 1077, 1079,	b. 83	bundäy	b. 1231
1083, 1084, 109,	buginä	b. 1144,	buyruğı
1090, 1091, 1094,	b. 799	1549, 1550, 359,	b. 1712
1119, 1121, 1132,	bugün	433, 457, 473,	buyurä
1133, 1146, 1152,	b. 1084,	692	b. 375
1155, 1155, 1157,	1093, 1162, 1182,	bungä	buyurär
1192, 1194, 1197,	1188, 1211, 1214,	b. 1119,	b. 488
1238, 1239, 1250,	1310, 1620, 1632,	1673, 573, 772,	buyurgänniki
1293, 1337, 1344,	1653, 1683, 226,	907, 917, 98, 988	b. 1173
1350, 1350, 1351,	323, 324, 408,	buning	buyurıb
1375, 1384, 1399,	505, 647, 757	b. 927	b. 674
1404, 1407, 1417,	bugündän	bunisi	buyuring
1418, 1421, 1423,	b. 1508	b. 691	b. 1521
1464, 1472, 1482,	bugünmi	buni	buyursäm
1483, 1501, 1508,	b. 1213	b. 1095,	b. 732
1509, 1523, 1529,	buküldi	1095, 1623, 197,	buzäyâpmän
1532, 1534, 1542,	b. 550	351, 771, 85, 999	b. 251
1559, 1571, 158,	bul	buning	buzdilär
1580, 1582, 1584,	b. 130	b. 1375,	b. 1361
1596, 168, 1682,	bulär	1556, 690, 912,	buzgändä
1687, 1701, 1707,	b. 1516,	914	b. 1288
172, 1737, 1737,	1521, 308, 312	burçägidä	buzıldı
1740, 1740, 1745,	bulärgä	b. 1297	b. 499
1746, 190, 196,	b. 307	burdä	buzsälär
196, 201, 202, 209,	bulärni	b. 1700	b. 1463
212, 226, 264, 264,	b. 1017,	burişgän	buzuq
304, 348, 353, 357,	1755, 21, 313	b. 172	b. 1006, 1007,
364, 380, 388, 395,	bulärning	b. 1133	1009, 1011, 1011,
408, 434, 44, 481,	b. 1081,	burnä	1013, 1028, 1036, 452
485, 486, 490, 491,	480, 495	burni	buzuqçilik
491, 492, 501, 509,	bultur	b. 698	b. 974
515, 516, 523, 550,	b. 1124,	burningnizgä	buzuqı
559, 560, 567, 571,	69	b. 956	b. 1481
588, 593, 60, 620,	bunäqanggi	burra	buzuqını

b. 1418	c. 1370,	c. 273	cāmıla
bükib	1529, 632	cäbr	c. 1669
b. 1569	cânımni	c. 1541,	cämiyy
bükilär	c. 131,	871	c. 1445, 1450
b. 1532	1644, 689	cäbrcäfäälärning	cämilä
bükilsä	câni	c. 1534	c. 1003, 1008,
b. 1531	c. 1315	cäbrü	1010, 1018, 1020,
bükmä	cânidän	c. 1342,	1021, 1033, 1035,
b. 1571	c. 154,	1522, 1542, 395	1036, 1048, 1049,
bülbülimdän	738	cäfä	1051, 1054, 1055,
b. 1594	cânigä	c. 1522,	1060, 1062, 1064,
bütün	c. 594,	1530, 1530	1069, 1321, 1326,
b. 1364,	723	cäfägä	1330, 1339, 1354,
1750, 210, 332, 63,	câninggä	c. 1344	1360, 1367, 1369,
974	c. 871	cäfäkäş	1373, 1374, 1374,
bütünläy	câningizgä	c. 1519,	1378, 1384, 1387,
b. 364, 695	c. 249	923	1393, 1398, 1400,
büzrük	câningni	cäfäälärdän	1402, 1402, 1404,
b. 720	c. 995	c. 898	1413, 1416, 1552,
câdu	cânini	cäfäälärgä	1554, 1556, 1563,
c. 212	c. 1474	c. 1342	1568, 1570, 1570,
câdügär	cânivär	cäfäälärning	1571, 1573, 1575,
c. 1672,	c. 693	c. 1542	1577, 1579, 1582,
418, 536	cânivärlärning	cägingi	1588, 1594, 1607,
câdügärning	c. 1079	c. 961	1611, 1623, 1627,
c. 139	câsus	cägingizni	1629, 1631, 1633,
câhilsiz	c. 524	c. 514	1635, 1637, 1638,
c. 864	cây	cähân	1640, 1643, 1648,
câmäşâvni	c. 1595,	c. 1445,	1654, 1656, 1658,
c. 391	638	663	1661, 1663, 1665,
cân	câydan	cähli	1667, 1672, 1676,
c. 1474,	c. 569	c. 139	1679, 1683, 1686,
1568, 481, 486,	câygä	cälängläb	1689, 1693, 1696,
522, 766, 929	c. 685	c. 1349	1698, 1702, 1705,
cândän	câyî	cämâät	1713, 1717, 1720,
c. 475, 721	c. 1088,	c. 1473,	1722, 1730, 1731,
cândil	1551	1543	1731, 1735, 1738,
c. 780	câyidä	cämâli	1738, 1739, 1744,
cânginäm	c. 1382,	c. 1158	1747, 25, 370, 372,
c. 1052,	57	cämâlingdän	377, 384, 386, 431,
1053, 1071, 1650,	câyîng	c. 596,	434, 448, 480, 481,
173	c. 993	639	483, 489, 493, 496,
cânım	câyîngiz	cämâlingi	498, 501, 503, 509,
c. 1054,	c. 1207	c. 1328	512, 514, 516, 518,
1058, 1058, 1423,	câyîngizgä	cämâlingizgä	535, 540, 558, 56,
1578, 1692, 228,	c. 1070	c. 165	565, 567, 569, 572,
566	câyîlär	cämâlingizni	574, 575, 583, 600,
cânıme	c. 1340	c. 146	601, 602, 632, 989,
c. 679	câyîläri	cämâlini	991, 991, 992, 994,
cânımgä	c. 1283	c. 373,	996
	câyınämâzgä	837	cämiläxân

c. 1173,
1173, 1322, 1376,
1606, 1657, 1671,
1739, 508, 645,
664
cāmilāxānmisān
c. 1379
cāmilāxānni
c. 1267
cāmilāxānning
c. 1270,
687
cāmilādān
c. 486, 488
cāmilägā
c. 1002,
1007, 1376, 1382,
1391, 1650, 1675,
54, 563
cāmilām
c. 1068,
1068, 1072, 1553,
1586, 1589
cāmilāni
c. 1169,
1337, 1423, 1590,
602
cāmilānikū
c. 698
cāmilāning
c. 1157,
1403, 1407, 1585,
1593, 34, 373, 483,
527, 529, 63
cānāb
c. 799,
800, 812
cānābgā
c. 810
cānābi
c. 751,
756, 833
cānābingizgā
c. 1477
cānāblārini
c. 1450
cānāblārning
c. 795
cānnātdā
c. 1475
cāsārāt

c. 474
cāsādimni
c. 1581
cāvāb
c. 1622,
444, 494, 496
cāvābgārmiz
c. 1464
cāvābini
c. 505
cāvābni
c. 1311,
738
cāyhān
c. 664
cāzāngni
c. 988
cāzāsini
c. 1388,
1751, 464
cāzmānlārni
c. 115
callāddān
c. 1038
callādi
c. 735
canāzāngizning
c. 1425
cancāllik
c. 631
celātkā
c. 83
cīq
c. 297
cīmgīnā
c. 179
ciddiy
c. 719
cigār
c. 896
cigārimning
c. 1346
cilmā
c. 676
cilmāy
c. 673
cim
c. 1124,
1488, 1491, 1492,
1726, 374, 822,
950

cin
c. 1328
cinān
c. 663
cināyātdān
c. 1391
cindāk
c. 631
cingāgi
c. 70
cinni
c. 1169,
128, 157, 858,
928
cirkānāmān
c. 210
corā
c. 269
cōn
c. 839
cōnātib
c. 312,
632
cōnātsin
c. 278
cōnginā
c. 364
cudā
c. 151,
1559, 394
cuvāldiz
c. 162
cuvān
c. 1012
cuvānmārg
c. 259,
997
cuvānmārgni
c. 239
cuvānni
c. 641
cuvārilārni
c. 223
cüdā
c. 1089,
1157, 1160, 1182,
1249, 1375, 166,
1679, 1698, 766
cūft
c. 381
cūmlāyi

c. 789
cūncūkādi
c. 1595
cūzyā
c. 1516
çāqqaçā
ç. 990
çāğ
ç. 329
çāğdā
ç. 1754, 20
çāğimdā
ç. 895
çāğlik
ç. 1602
çāğmi
ç. 328
çāp
ç. 965
çāpān
ç. 689, 827,
858
çāpānimni
ç. 1357
çāpānlār
ç. 346, 897
çāpānni
ç. 1358, 852,
859
çāpādi
ç. 1352, 581
çāpīb
ç. 1413
çāping
ç. 981
çārā
ç. 1468, 1476
çārāk
ç. 343
çārālār
ç. 1223
çārālārni
ç. 1222
çārāsīgā
ç. 757
çārīkārālār
ç. 1515
çāy
ç. 290
çāyigā
ç. 289

çaq	ç. 706,	ç. 1474	391, 472, 541, 589,
çaqqân	739	çekmädینگizmi	599, 600, 621, 984
ç. 524,	çäng	ç. 751	çiqamân
602, 955	ç. 211	çektirädi	ç. 729
çaqa	çängäl	ç. 493,	çiqar
ç. 308	ç. 723	653	ç. 1135, 1172,
çaqaver	çängälidä	çektirib	1356, 1425, 1614,
ç. 302	ç. 1517	ç. 376,	1621, 1660, 217, 289,
çaqıb	çängälläğança	386	474, 527, 676, 742,
ç. 340	ç. 1577	çertmäymän	848, 982
çaqır	çängi	ç. 1052	çiqardingiz
ç. 320, 846	ç. 1071	çetgä	ç. 864
çaqırär	çäp	ç. 1375,	çiqargän
ç. 142	ç. 1280,	420, 563, 617	ç. 223
çaqıräymi	47	çevär	çiqarib
ç. 1264	çarâki	ç. 69	ç. 1147
çaqırđingizmi	ç. 751	çevärligi	çiqarilgän
ç. 327	çarx	ç. 1158	ç. 606
çaqırğän	ç. 1715	çiq	çiqarkän
ç. 1485,	çarçäb	ç. 1113,	ç. 1169
704	ç. 232	1115, 1371, 1498,	çiqarsın
çaqırıb	çarçädim	244, 270, 471, 49,	ç. 625
ç. 1230,	ç. 1339,	49, 50	çiqay
62, 648, 757, 834,	241, 289	çiqärämän	ç. 1619
990	çarçämäysiz	ç. 536,	çiqayäpmän
çaqıring	ç. 906	976	ç. 152
ç. 1265,	çarçätmäng	çiqäräy	çiqayäpti
1684	ç. 514	ç. 1070	ç. 70
çaqırınglär	çarvi	çiqqan	çiqdımi
ç. 239	ç. 140	ç. 936	ç. 248
çaqırşäk	çäyqab	çiqqandän	çiqdim
ç. 1225,	ç. 1380	ç. 139	ç. 253
1231	çäynäymän	çiqä	çiqıb
çaqıräpti	ç. 213	ç. 55, 586	ç. 1013, 1173,
ç. 1741	çeçäklärim	çiqadı	1309, 1316, 1353,
çäkki	ç. 549	ç. 1376,	1552, 1721, 242, 271,
ç. 73	çehräng	1413, 1745, 370,	368, 465, 507, 557,
çäkmänni	ç. 563	379	701, 848, 91, 964,
ç. 348	çehrängizni	çiqadıgän	992, 998
çälädi	ç. 756	ç. 638	çiqılsın
ç. 702, 740	çekädi	çiqadılär	ç. 1479
çälädigän	ç. 90	ç. 1116,	çiqımlarning
ç. 130	çekib	1355, 1480, 1500,	ç. 1080
çälär	ç. 654	1538, 390, 982	çiqıng
ç. 703	çekilgän	çiqadıyu	ç. 160
çälib	ç. 43	ç. 956	çiqınglär
ç. 131, 232	çekkänlärning	çiqadi	ç. 1430, 1430,
çälinädi	ç. 900	ç. 108,	239
ç. 542	çekkäsi	1261, 1266, 1372,	çiqmäsin
çäling	ç. 1105	1411, 1431, 1436,	ç. 190, 621
	çekmâqdälär	1642, 1690, 220,	çiqmäydigän

çiqsā	ç. 265	ç. 1050,	çörimän	d. 1104, 1112,
çiqsälär	ç. 1071	1343	ç. 498,	1176, 1187, 1200,
çiqsäng	ç. 1534	çinni	499	1217, 1224, 1254,
çiqsın	ç. 525	ç. 46	çörimi	1264, 1273, 1282,
ç. 1315,	1286	çirâyi	ç. 380	1290, 1300, 1306,
1652, 277, 95	çirâyim	ç. 1161,	çöringiz	1313, 1408, 1408,
çidâlmägän	ç. 59	1286	ç. 1393	1421, 1428, 1429,
ç. 988	çirâylik	çirâyim	çöringizmän	1433, 1435, 796, 803,
çidâlmäymän	ç. 1133,	ç. 59	ç. 443	804
ç. 448, 988	1157, 1334, 1334,	çirâylik	çöringizman	dâdxâhdâdxâh
çidämäymän	1717, 533, 627	çirâylikmisän	ç. 1559	d. 1092
ç. 959	ç. 401	çirigür	çörini	dâdxâhning
çidär	ç. 986	ç. 986	ç. 987	d. 803, 818
ç. 988	çirisin	ç. 1414	çörisi	dâdxâning
çiltänmän	çiyânlär	ç. 1748	ç. 499	d. 720
ç. 1320	ç. 1748	ç. 1748	çöt	dâdlätsın
çiltänmäna	ç. 1248	ç. 1248	ç. 289	d. 1337
ç. 1320	çoqqısidä	ç. 518	ç. 289	dâdni
çımıldıqdälärmı	çoğ	ç. 888	ç. 351	dâdü
ç. 275	ç. 888	ç. 888	ç. 227	dâkä
çıpçırğındäy	ç. 518	ç. 518	ç. 284	dâl
ç. 1630	çoğ	ç. 888	ç. 284	d. 1528
çırâğ	ç. 888	ç. 888	ç. 1700	dâmlä
ç. 165, 889	ç. 888	ç. 888	ç. 1700	d. 1177, 1186,
çidâlmäsdän	ç. 351,	ç. 351,	ç. 1562	119, 1194, 1227,
ç. 470	711	711	ç. 1562	1242, 1244, 1245,
çigirtkädäy	çökib	ç. 1571	çumçuq	1253, 1259, 1261,
ç. 691	ç. 1571	ç. 1571	ç. 927	1267, 127, 128, 1308,
çigirtkägä	ç. 600	ç. 600	çuvälgän	1319, 52, 613, 646,
ç. 101	ç. 600	ç. 600	ç. 981	708, 745, 745, 749,
çilim	ç. 1171	ç. 1171	çuvigän	750, 752, 755, 766,
ç. 376,	ç. 1171	ç. 1171	ç. 223,	783, 793, 801, 808,
384, 488, 493, 653,	ç. 418	ç. 418	225	821, 822, 841, 855,
672, 87, 89, 90	ç. 418	ç. 418	çuviş	862, 886, 931
çilimni	ç. 391	ç. 391	ç. 227	dâmlägä
ç. 106,	ç. 391	ç. 391	ç. 1643	d. 783, 938
386, 654, 671, 98	ç. 411	ç. 411	ç. 1056,	dâmlälär
çimmätıngni	ç. 522	ç. 522	1625	d. 673
ç. 1328	ç. 522	ç. 522	dâd	dâmlälärdän
çimmätıni	ç. 1309	ç. 1309	d. 1029,	d. 826
ç. 1380	ç. 1309	ç. 1309	1035, 120, 1404,	dâmlälärgä
çin	ç. 938	ç. 938	1726, 420, 421,	d. 1470
ç. 1570, 4,	ç. 938	ç. 938	421, 421, 469,	dâmlälükning
60, 876	ç. 388,	ç. 388,	474, 583, 899,	d. 1252
çinävnıkläri	455	455	975	dâmlängiz
ç. 11	455	455	dâdxâh	d. 1385
çindän	455	455		dâmläning

d. 1236, 200, 54 dāmlāpāçça d. 906 dāmla d. 1471, 894 dāmlaimām d. 1438 dārgā d. 1383 dāri d. 201, 202, 312 dārini d. 1644 dārū d. 18 dāstānimni d. 1142 dā d. 8 dābdābā d. 1437 dābdābāli d. 1076 dādil d. 1673 dāldā d. 1339 dāllāl d. 859 dām d. 196 dānāgidān d. 169 dāngīllāmā d. 44 dārāmādi d. 1276, 542 dārāgi d. 1184 dārāgini d. 687 dārd d. 443 dārddān d. 788 dārdi	d. 66, 70, 788 dārdidā d. 588 dārdimni d. 1557, 654, 934 dārdini d. 1658, 65 dārdnāk d. 756 dārdū d. 80 dārdü d. 1525, 155 dārgāhdā d. 209 dārgāhdān d. 516 dārgāhım d. 235 dārgāhımdān d. 463 dārgāhingizdāgi d. 948 dārmāning d. 1129 dārrāv d. 1615, 1722, 413 dārvāqe d. 360, 796 dārvāzāgā d. 709, 709 dārvāzāsi d. 47 dārvāzāsıdān d. 1525 dāryāgā d. 518 dāstlāb d. 162 dāstürxān d. 747 dāstürxānidān d. 1301 dāvāgār	d. 1630 dāvlāt d. 1704, 530 dāvlātim d. 504 dāvlāting d. 667 dāvlātlārini d. 1446 dāvlātmānd d. 1462 daxşātli d. 1551 dafi d. 788 dahān d. 663 darāxtgā d. 1116, 528 darmāni d. 656, 657 darmānsız d. 291 davāt d. 1211 davrān d. 531 davrū d. 531 de d. 402, 534, 942 deb d. 1003, 1092, 1094, 1095, 1095, 1099, 1145, 1210, 1275, 1310, 1319, 1333, 1344, 1418, 1425, 1556, 1602, 1610, 195, 241, 299, 408, 442, 446, 595, 625, 633, 645, 697, 697, 729, 74, 754, 772, 877, 885, 890 debki d. 777	dedilār d. 1212 dedim d. 1653, 763 dedimmi d. 1292, 523, 645 dedingiz d. 1036, 1226, 753, 755 dediyā d. 983 degān d. 118, 1293, 1373, 1531, 1533, 1709, 182, 184, 184, 187, 238, 284, 334, 338, 341, 366, 424, 594, 630, 693, 781, 799, 985 degāndā d. 238, 859 degāndāy d. 532 degāning d. 1701, 954 degāninggā d. 537 degāningiz d. 1300, 194 degāningizdān d. 344 degāningizni d. 780 degāningniz d. 1330 degānini d. 1385 degānlārning d. 1011, 1123 degānni d. 1078, 929 degānning d. 613 degil d. 241, 266 degim d. 120 degin d. 1160, 207, 251

degünçä	devlär	didigä	döndiqçäyü
d. 169	d. 222	d. 1419	d. 665
dehqân	devüring	diding	döppini
d. 1101,	d. 1205	d. 1382	d. 689
1104, 1110	deyâpmän	dil	döppisini
dehqânlär	d. 1596	d. 144,	d. 734, 735
d. 5	deyâpti	144	dözäxgä
dehqânni	d. 1044	dilâzârni	d. 539
d. 1098	deyâptidä	d. 1609	dözäxi
demäng	d. 1385	dildâr	d. 540
d. 114,	deyätüvdilär	d. 116	dözäxlär
713, 730	d. 615	dilicânidän	d. 540
demäs	deydi	d. 635	drämä
d. 779	d. 1726,	dilküşâni	d. 2
demäsa	640, 768, 770,	d. 686	duâ
d. 1609	854	dillär	d. 1393, 1563,
demäy	deydilär	d. 146	924
d. 1469,	d. 1078,	din	duädän
1469	1170, 1193, 206,	d. 1473	d. 1363
demäydilärmi	666	dini	duâlär
d. 822	deyişädi	d. 1468	d. 898
demäysän	d. 1029,	dinsiz	duâlärni
d. 1606	1618, 630	d. 1467	d. 194
deng	deyişädimi	dirdir	duâmizgä
d. 1280,	d. 73	d. 1342	d. 827
135, 66	deyişim	diyânät	duçar
depti	d. 55	d. 893	d. 872
d. 188	deymän	diyânätni	dumigä
der	d. 113,	d. 935	d. 433
d. 914	1226, 1340, 1404,	dondiq	duppiçälär
derdu	1527, 1576, 504,	d. 134,	d. 1716
d. 63	628, 76, 801, 95,	385	dutâr
desä	969, 975	doppini	d. 232
d. 1340	deymändä	d. 1717	dutâring
desäm	d. 716	dordâq	d. 251
d. 1154,	deyman	d. 401	dutârni
1161, 664, 724,	d. 1345	dost	d. 130, 239
983	deymiz	d. 337	duv
desämçi	d. 823,	dostini	d. 332
d. 734	872, 884, 899	d. 1520	dünyâ
desängiz	deysän	dostlari	d. 1564, 1640,
d. 1302,	d. 1000,	d. 1743,	1651, 491, 548, 683
60, 665, 684, 735	1013, 1119, 1678,	1744	dünyädä
devânä	332, 382, 513	dostlärnim	d. 1531, 4,
d. 1634	deysiz	d. 1515	828
devânäni	d. 1007,	dostlik	dünyädägi
d. 1307	157, 453, 58	d. 1533	d. 870
devârlärdän	diringdiring	dökânigä	dünyâgä
d. 560	d. 688	d. 1243	d. 1532, 1560
devârning	diqqati	döndiq	dünyâni
d. 862	d. 292	d. 533	d. 1364

dünyâsı	edingiz	ekänmi	e. 1423, 158,
d. 211, 70	e. 951	e. 1194,	55, 699
dünyâsi	edingmi	351, 450, 988	emäsdır
d. 1631	e. 877	ekänmia	e. 1346
dünyâsigä	egä	e. 629	emäsmän
d. 208	e. 208	ekänsän	e. 1123
dünyâyi	egäsi	e. 1134,	emäsmi
d. 823	e. 1273	1567, 1599, 1728,	e. 1206, 276,
düşmän	egäsisiz	318	57, 765
d. 1145	e. 782	ekänsändä	emäsmikän
dütärini	egib	e. 912	e. 1350
d. 252	e. 1615,	ekänsiz	emäsmisiz
dütärni	668	e. 945	e. 1037, 1037
d. 702,	egilib	ekänsizdä	emäsmiz
703, 708	e. 221,	e. 148	e. 833
e	370	ekänsizlär	emässän
e. 1142,	egiligini	e. 937	e. 1625, 1628
1170, 1217, 1342,	e. 1564	ekänu	emiş
1407, 172, 1727,	egsäng	e. 1501	e. 504, 561,
394, 571, 825, 958	e. 701	ekilgän	627
eçki	ehtiyät	e. 47	emişsiz
e. 123, 125	e. 1614,	eksplüätätärlär	e. 1741, 709
eçkining	1711	e. 1544,	enäng
e. 1083	ekän	1546	e. 451
eçkisini	e. 1045,	elkäsigä	endi
e. 195	1284, 1323, 1324,	e. 1358	e. 1003, 1015,
edi	1335, 1381, 1486,	ellik	1140, 116, 1169,
e. 1163,	1505, 1527, 1595,	e. 200	1187, 1195, 120,
1163, 1230, 1309,	1599, 1698, 1698,	ellikbaşı	1237, 1285, 1304,
1482, 1484, 1698,	1712, 184, 194,	e. 1180,	1336, 1477, 1522,
1709, 260, 660, 68,	198, 238, 333,	1182, 1199, 35,	1526, 1529, 159,
716, 779, 852	350, 352, 438,	745, 764, 775,	1598, 1600, 1613,
edik	521, 612, 613,	857, 864	1619, 1650, 1659,
e. 686,	635, 662, 665,	ellikbaşigä	1683, 1689, 1694,
781, 824	709, 711, 722,	e. 821	1697, 1699, 329, 337,
edikü	767, 876, 887,	ellikbaşilär	364, 375, 4, 424, 502,
e. 1249,	985, 986, 999	e. 646	508, 513, 523, 587,
352, 622	ekändä	ellikbaşiläri	593, 610, 667, 686,
edilär	e. 1252,	e. 15	694, 70, 76, 771, 772,
e. 765	1604, 330, 430,	emäs	773, 775, 778, 781,
edim	766, 784, 785,	e. 1077,	783, 784, 788, 803,
e. 1066,	914	1173, 1192, 1192,	807, 809, 823, 834,
1164, 1354, 1365,	ekänki	1238, 1300, 1309,	839, 841, 852, 872,
1525, 1526, 1594,	e. 611	1389, 1481, 1491,	911, 914, 919, 932
1594, 1709, 1709,	ekänlär	1530, 1641, 1684,	eng
341, 630, 738	e. 1200,	1699, 1731, 213,	e. 1338, 344
edimki	1343, 1460, 1513,	238, 324, 357,	engsiz
e. 395	664	357, 366, 388,	e. 83
eding	ekänmän	455, 49, 512, 59,	enlik
e. 1120,	e. 1046,	835, 858, 902	e. 1244
1723, 410	1323, 1425, 643	emäsdä	ensäsi

e. 1000	erkäk	essiz	eşitgänmisän
entikkän	e. 117,	e. 424	e. 1715
e. 1020	1328, 1334, 237,	essizginä	eşitib
epläb	238	e. 425,	e. 1139, 1162,
e. 1237	erkäksän	546, 555	1407, 522, 688, 780,
eplämäsängiz	e. 1025	eşän	949
e. 771	erlärigä	e. 1247,	eşitilädi
ergä	e. 232	194, 200, 241,	e. 1349, 1403,
e. 245	ermäk	525	1644, 215
eri	e. 92	eşänimizni	eşitilär
e. 235,	erni	e. 1229	e. 741
308, 462	e. 1566	eşäningmi	eşitilgändäy
erim	ertägä	e. 1319	e. 117
e. 1351,	e. 1084	eşänmän	eşitilib
1352, 1400, 1558,	ertägäçä	e. 874	e. 495
1661, 994	e. 226	eşänning	eşiting
erimgä	ertägäyâq	e. 626	e. 1554
e. 519, 69	e. 504	eşägim	eşitmäsini
erimni	ertägim	e. 1333	e. 1616
e. 1003,	e. 174	eşäkning	etädiyu
1361, 1363, 1365,	ertärâq	e. 794	e. 927
1388, 1418	e. 324	eşib	etäginini
erimning	esän	e. 130	e. 267
e. 1558,	e. 190	eşigingizni	etdilär
1658, 562	esänâmân	e. 1393,	e. 394
erimniyäm	e. 1146	1568	etib
e. 251	esänmisiz	eşikkä	e. 118
ering	e. 192	e. 85	etikçä
e. 1138,	esä	eşiklärdän	e. 61
1140, 1146, 1322,	e. 1337,	e. 82	eting
1366, 1382, 1401,	196	eşiklärigä	e. 1574, 1658
1616, 1660, 1662,	esdän	e. 43	etlärim
268, 995	e. 1614,	eşikni	e. 1595
eringdän	1652	e. 1402,	etlärimni
e. 507	eshuşimdän	1408, 409	e. 1064
eringgä	e. 500	eşitädi	etmä
e. 1616	esi	e. 255	e. 639
eringi	e. 511	eşitämän	etsa
e. 1334,	esigä	e. 1536	e. 927
1376, 1390, 1396	e. 418	eşitäsänmi	etüvçilär
eringiz	esimni	e. 869	e. 23
e. 113,	e. 715	eşitäsizmi	eväzigä
114, 248	esingdän	e. 1676	e. 1529
eringni	e. 1659	eşitäverämän	ey
e. 1391,	esingizdän	e. 866	e. 115, 1331,
1614, 1620	e. 190	eşitây	1339, 392, 596
erini	eski	e. 1686	ez
e. 1021	e. 10,	eşitdim	e. 289
erining	138, 683, 868	e. 398	ezib
e. 1162,	esnâb	eşitdimki	e. 1712, 1713,
418	e. 49, 50	e. 626	195, 570, 961

ezildi	f. 211	gädädä	g. 874
e. 1509	färzändi	g. 1133	gäpingiz
ezildim	f. 636	gädädän	g. 161, 56,
e. 443	färzi	g. 354	619, 906
ezilgän	f. 1471	gädägä	gäpingizgä
e. 445	fäytün	g. 531,	g. 777
fäciä	f. 676	907	gäpingizning
f. 10	faqat	gädäni	g. 1276
fätihä	f. 906	g. 987	gäpir
f. 1177,	falân	gädäning	g. 1002, 1006,
747, 829	f. 734	g. 206,	1006, 1049, 1052,
fäydäm	fasâdläringi	398	1053, 1125, 1555,
f. 775	f. 974	gädäväççäniyä	1616, 193, 246, 446,
fäydängni	fedârâvnämi	g. 1000	466, 579, 921, 997
f. 867	f. 1445	gädây	gäpirä
fäydäsi	felidän	g. 259	g. 150
f. 1601	f. 107	gädâygä	gäpirämän
fäqırlärni	fırâğı	g. 259	g. 1510, 1535
f. 11	f. 691	gädäylärni	gäpirämänmi
fälâkät	firdävsgä	g. 1483	g. 353
f. 651	f. 829	gängrär	gäpirämiz
fälâkätgä	fisqu	g. 484	g. 867
f. 789	f. 974	gäp	gäpiräsän
fälâkätlär	fıkr	g. 1022,	g. 1490
f. 63	f. 1708,	1084, 1087, 1091,	gäpirävering
fälâkätlärğä	413	1157, 1195, 1236,	g. 619, 870
f. 155, 871	firikäv	1250, 1300, 1326,	gäpiräy
fälâkätlärimni	f. 809	1501, 1512, 1549,	g. 1610
f. 80	fuqaräläri	157, 1624, 1632,	gäpirçi
färiştämi	f. 1463	1737, 1737, 1742,	g. 328
f. 380	fuqarälärining	251, 330, 332,	gäpirgän
färiştäning	f. 1458	338, 339, 342,	g. 1491
f. 644	fuqarälärning	353, 359, 425,	gäpirib
färiştäsi	f. 1455	436, 451, 490,	g. 864
f. 251	gâfir	515, 572, 58, 620,	gäpiring
färmäingizgä	g. 24	625, 700, 73, 773,	g. 1011, 1207,
f. 731	gâfirning	868, 871, 878,	1611, 1611, 249, 870,
färmänlärigä	g. 25	985, 998	900
f. 873	gâplär	gäpgä	gäpirişib
färyäd	g. 224	g. 1272,	g. 121
f. 1351,	gâradâvâylär	97	gäpirmâççılär
1376, 1601, 480	g. 1587	gäpır	g. 1522
färyädi	gäx	g. 566	gäpirmä
f. 1403	g. 238	gäpi	g. 103, 1616,
färyädini	gäccäkdâr	g. 495	435
f. 900	g. 1012,	gäpim	gäpirmäng
färyädlärning	84	g. 1047,	g. 1489, 509
f. 1526	gädä	1259, 494	gäpirmäs
färz	g. 1155,	gäpimgä	g. 1550
f. 788	1515, 1659, 507,	g. 310	gäpirsäm
färzänd	526, 641	gäpimni	g. 307

gäplär
 g. 1482,
 334, 758
 gäplärdän
 g. 1121,
 121, 122
 gäpläri
 g. 1236
 gäpläridän
 g. 1574
 gäplärni
 g. 1533
 gäpläšämän
 g. 1147,
 1154
 gäpläšämiz
 g. 110, 125
 gäpläšämizdä
 g. 123
 gäpläšäy
 g. 1689
 gäpläšäyäpsän
 g. 861
 gäpläšäylik
 g. 122
 gäpläšdingizmi
 g. 1269
 gäpläšinglär
 g. 817
 gäpläšsängizlär
 g. 834
 gäpni
 g. 1052,
 1133, 1310, 1550,
 1635, 509, 755,
 768, 950
 gäpning
 g. 527,
 803, 902
 gärdänigä
 g. 917
 gärdäningdägi
 g. 761
 gävhardän
 g. 1057
 gavränläri
 g. 1130
 girdgäšt
 g. 686
 gilämläri
 g. 45

giriftär
 g. 1192,
 817, 97
 goštinni
 g. 1603
 goštini
 g. 1319
 gödäkning
 g. 1731
 göl
 g. 237
 gör
 g. 722
 gördä
 g. 1414,
 547, 556, 573,
 986
 gördän
 g. 889
 göšti
 g. 791
 göyå
 g. 736
 gulbahârni
 g. 1171
 gulbaxâr
 g. 454
 gullär
 g. 1717
 gül
 g. 1594,
 549
 gulbaxâr
 g. 443,
 445, 446
 gulbaxârning
 g. 196,
 197
 gulbahâr
 g. 242,
 243, 250, 253,
 261, 263, 267,
 269, 271, 288,
 290, 293, 295,
 297, 300, 32, 325,
 326, 391, 397,
 399, 403, 406,
 410, 415, 415,
 416, 418, 421,
 423, 429, 434,
 441, 458, 465,

467, 469, 474,
 484, 541, 543,
 546, 555, 558,
 580, 590, 78
 gulbahârä
 g. 234
 gulbahârdä
 g. 292
 gulbahârdäy
 g. 987
 gulbahârgä
 g. 293,
 324, 407, 440,
 478
 gulbahârni
 g. 1037
 gulbahârning
 g. 240,
 36, 413, 495, 504,
 570, 597, 624,
 628
 gülgä
 g. 387
 güli
 g. 499,
 499, 678
 güling
 g. 1612
 gülingdän
 g. 1612
 güliständä
 g. 810
 gülistâni
 g. 816
 güllär
 g. 43, 46
 gülni
 g. 387,
 387
 gümän
 g. 1341
 gümänlär
 g. 1049
 gümdän
 g. 281, 71
 günäh
 g. 102,
 1323, 1491, 1496,
 1532, 1540, 1616,
 394
 günähgä

g. 244, 255,
 255
 günâhim
 g. 1527
 günâhi
 g. 1558
 günâhkâr
 g. 1546
 günâhlärni
 g. 1189
 günâhsız
 g. 1367
 gürünç
 g. 343
 Gafur
 ğ. 1061, 1063,
 1578, 1580, 331, 335,
 342, 355, 358, 360,
 362, 368, 379, 389
 Gafurcân
 ğ. 374, 378
 Gafurgä
 ğ. 430
 Gafurni
 ğ. 364
 Gafurning
 ğ. 366
 Gafur
 ğ. 1020, 1021,
 1022, 1024, 1027,
 1030, 1036, 1042,
 1049, 1051, 1052,
 1055, 1068, 1072,
 1118, 1121, 1123,
 1126, 1128, 1132,
 1187, 1379, 1465,
 1509, 1515, 1543,
 1553, 1566, 1570,
 1575, 1586, 1589,
 1655, 1698, 1753,
 283, 320, 327, 328,
 329, 339, 349, 351,
 360, 470, 471, 472,
 56, 563, 566, 568,
 571, 573, 575, 579,
 582, 599, 602, 634,
 664, 666, 817, 849,
 850, 852, 855, 857,
 859, 862, 864, 866,
 868, 870, 876, 879,
 881, 883, 886, 895,

912, 920, 922, 926, 929, 934, 943, 945, 947, 951, 953, 955, 962, 972, 973, 977, 977	ğāvurğāvur ğ. 578	ğ. 755	593, 615, 617, 619, 620, 622, 624, 630, 632, 635, 68, 998
Gafurbây ğ. 330	ğāvürğuvûri ğ. 1511	ğilây ğ. 401	hâciânädây h. 1612
Gafurcân ğ. 1048, 1350, 1352, 1352, 1369, 1552, 1579, 1582, 1588, 1598, 1750, 1751, 1751, 856, 992	ğâyibânâ ğ. 1174	ğingping ğ. 1154	hâciânägâ h. 271
Gafurcândân ğ. 1709	ğafir ğ. 647	ğızılâb ğ. 673	hâciânäm h. 217, 300
ğâfircânî ğ. 1341	ğalâmislâr ğ. 843	ğozälâringni ğ. 223	hâciânänggâ h. 1606
ğâfircânning ğ. 1023	ğam ğ. 717	ğozälâri ğ. 225	hâciânâning h. 215, 228, 264, 346
Gafurdâ ğ. 1491, 1496	ğamdäyü ğ. 640	ğozâni ğ. 227	hâciânâninng h. 242
Gafurdân ğ. 1427	ğamgin ğ. 326	ğucänâk ğ. 100	hâciâna h. 231
Gafurdek ğ. 1724	ğami ğ. 683, 684, 690, 695, 696	ğucurlägän ğ. 1085	hâciânâ h. 302
Gafurgâ ğ. 1336, 1577, 277, 527, 600, 601, 602, 811, 904, 950, 959	ğamli ğ. 848	ğulmân ğ. 694	hâciâânâ h. 255
Gafurimizning ğ. 698	ğanimât ğ. 1298	ğurbât ğ. 445	hâdisälâr h. 1280
Gafurmi ğ. 1368	ğar ğ. 409	ğurbâtâânädâ ğ. 899	hâhâ h. 517, 521, 561
Gafurni ğ. 1048, 1116, 1150, 1196, 1480, 1587, 1590, 1614, 1659, 650, 817, 834, 846	ğarq ğ. 84	ğussägâ ğ. 660	hâkim h. 1195, 1196, 1455, 1457, 1468, 1476, 1479, 1493, 1495, 1501, 1505, 1509, 1512, 1536, 1543, 1545, 1549, 1555, 1561, 1566
ğâfirning ğ. 1149, 1157, 1188, 1349, 1743, 1744, 275, 842, 911, 967, 982	ğarç ğ. 61	hâ h. 142, 415	hâkimgâ h. 1548, 1563
ğâfur ğ. 224	ğarib ğ. 1520	hâqaratgâ h. 870	hâkimi h. 15
ğâvur ğ. 421	ğarib ğ. 152, 1558, 548, 863	hâciânâ h. 1000, 1002, 1005, 1013, 1015, 1016, 1022, 1029, 1605, 1606, 1611, 1612, 1619, 1746, 216, 218, 219, 219, 220, 222, 225, 226, 229, 230, 234, 237, 244, 251, 258, 262, 264, 268, 270, 277, 298, 302, 302, 302, 307, 311, 314, 318, 415, 417, 425, 428, 433, 438, 461, 586, 589, 591,	hâkiminggâ h. 973
	ğaribning ğ. 1363		hâkimning h. 1554
	ğavgâ ğ. 976		hâkimtörâ h. 1180, 1209, 1211, 1530
	ğazâb ğ. 221, 293, 537, 90, 946		hâkimtörägâ h. 1239
	ğazâbımdân ğ. 1046		hâkimtörämizning h. 1474
	ğazâbli ğ. 326		hâkimtörämizni
	ğıcimlängän ğ. 1413		
	ğıcımıb		

h. 1449
håkimtöräning
h. 1092,
1431, 1473, 1651
håkimtöra
h. 1437
hål
h. 1464
hålcänimgä
h. 1003
håldä
h. 1020,
1413, 220, 541,
981
håligä
h. 722
hålü
h. 1455
håm
h. 1421
hånzädä
h. 84
hårdim
h. 273
håsil
h. 160
håvli
h. 1436
håvliqb
h. 1406,
1428, 1739, 629
håvligä
h. 581, 593
håvlimgä
h. 1225
håvlisi
h. 1076,
608
håvridän
h. 834
håy
h. 1007,
1013, 1013, 104,
1045, 107, 109,
120, 1382, 1408,
1495, 1509, 216,
229, 291, 314, 396,
407, 450, 585, 926,
946, 948, 965, 973
håzır

h. 1044,
1165, 1355, 1361,
1376, 1679, 1684,
247, 416, 672,
748, 821, 847, 90,
970
håzırläb
h. 323
håzırlänär
h. 412
håzırılık
h. 1263
håzırlik
h. 391
håzırmiz
h. 1453
håzirgi
h. 904
hä
h. 1077,
1091, 1091, 1091,
1150, 1258, 128,
128, 128, 1369,
1374, 1557, 1557,
1598, 1598, 1598,
1603, 166, 166,
166, 166, 166,
166, 1662, 1717,
269, 275, 330,
330, 330, 359,
367, 367, 367,
369, 371, 401,
401, 461, 461,
461, 504, 504,
534, 548, 56, 56,
56, 592, 617, 622,
625, 632, 649,
653, 660, 660,
660, 662, 697,
701, 705, 705,
744, 766, 766, 79,
79, 79, 79, 79, 79,
796, 799, 799,
845, 953, 953,
986
häq
h. 1527
häqârät
h. 1027,
1191, 1467, 946,
947, 949

häqı
h. 1104,
1443
häqıqat
h. 1128,
1129, 1345, 1387,
1389, 1390, 1496,
1499, 1499, 1531,
1532, 1535, 812,
816
häqıqating
h. 1495
häqıqatni
h. 1495,
1539
häqıdä
h. 606
häqım
h. 573
häqsızlik
h. 1547
hac
h. 1608,
256, 264, 595
hacrü
h. 691
hädänggi
h. 163
haddi
h. 1282
hädıngdän
h. 1041,
932
hädëb
h. 92
hädëmäy
h. 78
häftä
h. 1311
hähä
h. 914
häkimki
h. 525
häkimning
h. 49
häkimzädä
h. 22
häläk
h. 1645,
18, 788, 878, 879,
879

häläkät
h. 788, 789
häläküning
h. 1235
häläl
h. 13, 18, 226,
336, 792
häläs
h. 476
hålbuki
h. 1460
håli
h. 1065, 1080,
1171, 1182, 1285,
137, 1419, 1421,
1496, 1612, 1698,
1716, 232, 245, 251,
258, 276, 400, 456,
459, 52, 521, 536, 54,
574, 646, 66, 724,
832, 877, 905, 918,
934, 934, 955, 97, 987
häligäçä
h. 224
häligi
h. 202, 231,
262, 269, 344
häligidäy
h. 331
håliyäm
h. 275, 302
häm
h. 1024, 1057,
1069, 1078, 1081,
1084, 1087, 1087,
1087, 1087, 1091,
1125, 114, 1141,
1163, 1168, 1168,
1182, 1184, 119,
1197, 1200, 1222,
1224, 1226, 1228,
1231, 1235, 1236,
1249, 125, 1250,
1252, 1257, 1270,
1273, 1274, 1275,
1283, 1288, 1289,
1291, 1292, 1292,
1299, 130, 1300,
1314, 1318, 1327,
1332, 1335, 134, 134,
1375, 1375, 1381,

1385, 1389, 1425, 1462, 1482, 1482, 1483, 1484, 1486, 149, 1510, 1524, 1582, 1583, 1596, 1599, 1599, 1600, 1600, 1617, 163, 164, 1655, 166, 1684, 1687, 1704, 1706, 1715, 1731, 239, 257, 258, 259, 277, 286, 291, 292, 330, 335, 343, 345, 347, 356, 361, 364, 375, 393, 400, 408, 418, 426, 450, 459, 491, 510, 55, 569, 58, 59, 593, 595, 596, 600, 611, 615, 617, 622, 624, 624, 638, 647, 665, 666, 669, 67, 68, 685, 688, 695, 70, 70, 714, 717, 725, 728, 73, 752, 753, 754, 761, 764, 770, 778, 781, 783, 784, 789, 809, 811, 820, 823, 832, 841, 848, 848, 874, 895, 902, 911, 912, 915, 921, 929, 929, 931, 932, 955	h. 1144, 1144, 222 hämmänging h. 1096 hämmängni h. 1093 hämmäni h. 231 hämmäning h. 1158 hämmäsi h. 1121, 1152, 1384, 1641, 350, 352, 393, 393 hämmäsiğä h. 1218, 211, 211 hämmäsini h. 1322, 1745, 659 häm्यāngä h. 365 hämzä h. 22 hänggümäng h. 317 hänifä h. 841 hänsirägän h. 1020 här h. 1078, 1079, 1273, 1274, 1287, 1344, 1352, 1464, 1471, 1613, 195, 258, 569, 727, 778, 788, 820, 827, 873, 910 häräm h. 1580, 502, 562, 791 härämi h. 207 härämini h. 1483 häräkät h. 474, 501 häräkätini	h. 1311, 413 häridärlär h. 955 härnä h. 781 häsän h. 1180, 1182, 1199, 1200, 1201, 1203, 1206, 1209, 1214, 1219, 1222, 1224, 1237, 1240, 1308, 1428, 1432, 1433, 1741, 1743, 646, 745, 764, 766, 797, 806, 825, 839, 858, 861, 909, 921, 923, 925, 926, 928, 942, 965, 966 häsänät h. 145 häsänbây h. 1202 häsänçiqadi h. 1256 häsängä h. 1242, 939 häsänning h. 922, 922 häsxäşäklär h. 1070 häsisi h. 1698, 1702 häsätimni h. 934 häsätini h. 1525 häsätli h. 550 hässä h. 220 hässäsini h. 1016, 274 häsärätdek h. 667	həşmət h. 1443 hät h. 382 hättä h. 758 häväsini h. 1362, 924 häy h. 104, 1499, 1733, 421, 502, 502, 730, 730 häyâ h. 1562, 1563 häyâhäyt h. 729 häyällär h. 392 häyäsizdä h. 1563 häyâtdän h. 1572 häyâtım h. 1559 häyâcân h. 1072, 421, 936 häyällädik h. 751 häyällägän h. 1477 häydä h. 1418, 1418 häydägän h. 1525 häydäng h. 1536 häyhât h. 177 häyhäy h. 1486 häyr h. 638, 781 häyrân h. 566, 770, 781 häyrânman h. 1155 häyringizni h. 924 häyriyät

i. 75	i. 1335,	i. 607	ilärmikān
ixlās	657	ikkinçidān	i. 690
i. 1318	içkārīdāgi	i. 1285	ilcāyib
ixlāsim	i. 683,	ikkisi	i. 318, 324
i. 635	694	i. 1098	ildizini
ixtiyāri	içkārīdān	ikkitā	i. 1508
i. 887	i. 1135,	i. 1243,	ilgāri
ixtiyārīdā	1403, 1411	515, 683, 705	i. 1140, 1304,
i. 770	içkārīgā	ikkiüç	643, 688
ixtiyārīmni	i. 1016,	i. 278	ilgārīraq
i. 1597	1585, 1590, 322,	ilā	i. 722
ibrātim	674	i. 1753	iligim
i. 764	içki	ilāxi	i. 895
içādi	i. 195	i. 1348	ilintirdim
i. 1725	içlāri	ilāxim	i. 365
içāklārimni	i. 749	i. 1362	ilintirmākçi
i. 189	içmäydi	ilāc	i. 843
içāmān	i. 70	i. 1705	illā
i. 1096	iflās	ilāci	i. 903
içāmiz	i. 1037,	i. 1147,	ilmāmāl
i. 569	1093	1229, 825	i. 404
içgān	iflāslāring	ilācim	ilmāmāllāringizni
i. 905	i. 1482,	i. 1708,	i. 406
içidā	1508	1725	ilyās
i. 1072,	ignā	ilācimiz	i. 1205
1288, 411, 423,	i. 195	i. 1694,	imām
487, 761, 848, 916	ignālār	1719	i. 1175, 1178,
içidān	i. 196	ilācini	1185, 1192, 1205,
i. 415	ikkāvi	i. 782	1220, 1228, 1245,
içigā	i. 120	ilāclāri	1247, 1249, 1251,
i. 65	ikkāvlāri	i. 1185	1258, 1260, 1429, 38,
içimizdā	i. 1209	ilāhā	646, 745, 775, 788,
i. 696	ikkāvlāriining	i. 1178	791, 799, 823, 827,
içimsān	i. 798	ilāhım	831, 855, 856, 867,
i. 658	ikki	i. 1186	880, 902, 910, 914,
içingizdāgi	i. 1080,	ilāhi	919, 931, 941, 980,
i. 779	1106, 1124, 1242,	i. 1474	981
içingizdāgilārning	1244, 1250, 1510,	ilān	imāmātğā
i. 659	1608, 1610, 165,	i. 1643,	i. 905
içingizgā	1651, 256, 264,	986, 989	imāmqaızilārgā
i. 498	293, 343, 343,	ilāndek	i. 346
içingizmān	461, 595, 801,	i. 152	imāmğā
i. 659	809, 810, 917,	ilānlār	i. 906
içining	956	i. 1748	imāmıngmi
i. 1343,	ikkidān	ilāyim	i. 1319
499	i. 1285	i. 828	imāmlārini
içir	ikkimizni	ilā	i. 1229
i. 1642	i. 1066	i. 1, 10,	imānimni
içkārī	ikkimizning	11, 13, 19, 6	i. 279
i. 43	i. 394	ilāktirişning	imānimni
içkārīdā	ikkinçi	i. 684	i. 1621, 596

imânsiz	i. 481	irim	i. 80	işgâ	i. 1078,	itdek	i. 905
imârât	i. 1082	isqirt	i. 247	212		itfel	i. 354, 948
imlâb	i. 1493	islâmning	i. 1468	işi	i. 1273,	itingiz	i. 1301
imlâydi	i. 1670	ism	i. 664	173, 434		itingizni	i. 169
imperâtâr	i. 1443,	isnâd	i. 1031	işim	i. 1298,	itlâr	i. 1580
1463		istâgânimning	i. 144	1312, 1332, 1333		itlârgâ	i. 1571
inâding	i. 904	istâr	i. 1313,	işimiz	i. 1269	iye	i. 1486
inânâmân	i. 1056	1313		işinggâ	i. 285	iyuldâ	i. 606
inânixtiyârî	i. 1234	istäsäng	i. 505	işingiz	i. 1417	izi	i. 1079
inâyâti	i. 1375	istäysiz	i. 887	işingni	i. 1632	izidân	i. 386
indämâsdân	i. 1267	istiqbâligâ	i. 1431	işlâb	i. 356	izlâb	i. 679, 680,
indämây	i. 1026	isyânkâr	i. 1546	işlâr	i. 1318	743	
ingrâgân	i. 1349	isyânkârmi	i. 1545	işlârgâ	i. 818	iztirâb	i. 848
innâykin	i. 1081,	iş	i. 1078,	işlârni	i. 406	izvâşlârgâ	i. 1436
1146, 1210, 1222,		iş	1093, 1139, 1174,	işlâsäng	i. 226,	izzâtingni	i. 932
1328, 1333, 58,			1283, 165, 1694,	761		izzâtini	i. 289
632, 637, 798			1743, 222, 275,	işlâsin	i. 277	kâçäsân	k. 266
insâf	i. 892		364, 621, 696,	işni	i. 1636,	kâfir	k. 940, 942
insâfdân	i. 1423,		772, 786, 816,	523, 645		kâkil	k. 382
699		işânib	826, 839	işning	i. 1194,	kâkillâr	k. 82
insâfing	i. 1657	işq	i. 690,	1289, 757, 864		kâkillik	k. 69
insâfli	i. 1346	756		iştirâk	i. 23	kâlgânlârdâ	k. 233
insânlık	i. 1519	işqilib	i. 1185,	işvâ	i. 739	kâp	k. 227
intirlâb	i. 1315	1239, 1248, 199		işvânâz	i. 1332	kâr	k. 772
intizârlık	i. 1181	işqmuhabbât	i. 879,	it	i. 1044,	kârâ	k. 1248
ipâk	i. 347, 45	890		106, 1087, 1292,		kâsiblâr	k. 1516
ipâkdân	i. 724	işçilik	i. 1753,	1491, 1536, 440,			
ipsiz	i. 364	19		476, 946			
		işdâ	i. 809	itârib	i. 747		
		işdân	i. 515	itdây	i. 241		

kâyıdı	k. 1509	käsälmän	kapänini
k. 299	kämäläkkämäläk	k. 1099,	k. 723
kâyıtmäsängizçi	k. 668	1104, 1110, 408	kapitälislärğa
k. 108	kämbağal	käter	k. 11
kâyıb	k. 1155,	k. 20	karl
k. 298, 308	1484, 562, 871	käterjniy	k. 605
kâyimä	kämbağalgä	k. 16	keçä
k. 1153	k. 333,	kätr	k. 1181, 131,
kâyimäng	336, 699, 893	k. 1754	1469, 157, 159, 167,
k. 313	kämbağalni	kättä	168, 190, 408, 610,
kâyimäsängiz	k. 1093,	k. 1068,	626, 738, 764
k. 1706	1167, 835	1092, 1263, 13,	keçädän
kâyisälär	kämbağalning	1324, 1385, 1394,	k. 1180, 1341
k. 300	k. 1080,	1704, 1714, 47,	keçägä
käbi	1278, 1301, 698	50, 791, 852, 879	k. 174
k. 1082,	kämbağalsän	kättäqurğän	keçägi
1273, 1278, 1517,	k. 699	k. 344	k. 619
551	kämigä	kättädändä	keçämän
käfängädä	k. 1218	k. 127	k. 721, 721
k. 1094	kämpir	kättäräğning	keçäni
käfängädälär	k. 1688,	k. 1389	k. 131
k. 1517	169, 171, 1711,	kävägidä	keçäsi
käfänidäy	640, 669, 716	k. 862	k. 1188, 1225,
k. 693	kämpirlär	kävişimni	232, 248, 259
käftingizgä	k. 1634	k. 227	keçikdingiz
k. 1069	kämpirning	kävişini	k. 1202
kälimä	k. 172	k. 228,	keçirär
k. 1549	kändä	274	k. 413
källäbning	k. 1619	kävläsä	keçirib
k. 665	kärämätläridän	k. 889	k. 231
källä	k. 200	kävşlär	kekkäyyäpsän
k. 967,	kärim	k. 61	k. 98
972, 982, 983	k. 279	käyfsiztácäng	kel
källäläringizni	kärvändän	k. 84	k. 1136, 1168,
k. 889	k. 558	käzäkzälärning	1386, 1578, 1580,
källäsi	käsäfäti	k. 246	1650, 1653, 1655,
k. 527	k. 428	käzzäbning	291, 328, 359, 417,
kältä	käsäfäting	k. 664	433, 533, 735, 98
k. 1276,	k. 237	kalâmgä	kelâlmägän
950	käsäbä	k. 789	k. 523
kältäk	k. 165	kalâmi	kelädi
k. 1349,	käsäl	k. 1001	k. 1085, 111,
1573	k. 1098,	kaläyey	1162, 120, 1351, 420,
kältäkesäklär	1101, 1104, 1110,	k. 877	600
k. 1748	253	kaltä	kelädimi
kältäklädik	käsälxänämi	k. 1561,	k. 313
k. 1477	k. 235	755	kelämän
kältäklängän	käsälim	kaltäk	k. 1166
k. 1020,	k. 1101	k. 530	kelämiz
1021, 1480	käsällik	kaltäklätdim	k. 1257
kältäkläri	k. 1105	k. 1188	kelär

k. 1708, 301, 413, 686, 722, 966	kelganim k. 1425	k. 308	k. 1188
kelärsiz k. 1582	kelgänlär k. 1361, 1461, 1521	kelişib k. 1429	keltirding k. 1031
keläsän k. 201	kelgänmi k. 258, 667	kelmäqçi k. 1163	keltirgändir k. 670
keläsänä k. 1026	kelişib k. 1428	kelmä k. 1042	keltirgäni k. 1182
keläver k. 993	kelib k. 137, 1419, 1419, 1428, 288, 506, 506, 535, 68, 780, 911, 934, 934, 934, 934	kelmägän k. 1340	keltirgülbahâr k. 363
kelây k. 709	kelin k. 1613, 274, 589	kelmägändä k. 1283	keltirib k. 90
kelâyâtğan k. 1459	kelinçäk k. 276, 370, 57	kelmäng k. 1654	keltiriş k. 809
kelâyâtsäm k. 52	keling k. 110, 1177, 120, 1304, 1310, 145, 159, 1606, 1674, 734	kelmäsä k. 72	keltirmäng k. 1302
kelâyäpti k. 1644, 702	kelingä k. 360	kelmäsin k. 265, 64	keltirmäymän k. 722
kelâyäptilär k. 1410	kelinglär k. 746	kelmäy k. 136, 58	keltirsäng k. 762
keldi k. 1237, 1727, 990	kelinim k. 361	kelmäydi k. 1600	kelüvdi k. 257
keldik k. 1533	kelinimni k. 1013	kelmäydimi k. 880	kelüvdim k. 1137
keldilär k. 1209	keliningiz k. 368	kelsä k. 625	kemirilgän k. 1518
keldim k. 1099, 1387, 610, 615	kelinlärđän k. 312	kelsin k. 1165, 1165, 1629	kerägi k. 1603
keldimi k. 303	kelinlärigä k. 304	keltir k. 289, 488, 959	keräk k. 1046, 1210, 1219, 1292, 1462, 1470, 1472, 1641, 1745, 211, 361, 433, 473, 491, 492, 512, 667, 719, 792, 806, 944
keldingizmi k. 1263	kelişädi k. 673	keltirädigän k. 1283	keräkmäsmi k. 675
keldiyu k. 1317	kelişärmış k. 708	keltirämän k. 1016	keräkmi k. 574, 574
kelgän k. 1164, 1167, 1354, 1513, 155, 259, 824	kelişgä k. 1203	keltirämizdä k. 737	keräşyäpsiz k. 115
kelgänçä k. 1314	kelişgän k. 492	keltiräsiz k. 732	kesäk k. 100, 801
kelgändä k. 1088, 1228	kelişi k. 914	keltiräy k. 1169	kesätmäng k. 1024
kelgäni k. 1099		keltirdi k. 268	kesib k. 1307, 737
kelgänidä k. 914		keltirdik k. 1477	kesilsin k. 1014
		keltirdilär k. 1105	keskin k. 1536, 535
		keltirdim	

ket	k. 1523	k. 1231	k. 1273, 1315,
ket k. 455, 462	ketding	kıprigimdan	612, 736
ketâlmâyman	k. 440	k. 692	kimsä
k. 573	ketgän	kır	k. 1616
ketä	k. 1376,	k. 689	kimsän
k. 367, 949	365, 75, 785	kırsä	k. 1340, 1353,
ketädi	ketgändä	k. 1070	1409, 636
k. 1019,	k. 1158,	kibriyâ	kimsiz
1029, 1047, 1168,	163	k. 1443,	k. 143
1234, 139, 141,	ketgändir	874	kinâyälärgä
1423, 1721, 1736,	k. 118	kiçik	k. 792
205, 280, 319, 362,	ketgänlär	k. 626	kinnä
377, 386, 409, 419,	k. 137,	kiçikdän	k. 48, 51, 60
489, 557, 594, 597,	236, 708	k. 126	kinnäni
639, 759, 91, 964,	ketgünimçä	kiçiklikdän	k. 62
976	k. 52	k. 12	kinnäsi
ketädilär	ketib	kim	k. 54
k. 1114,	k. 257	k. 1066,	kiprigim
1749, 240, 326	ketidän	1077, 1340, 1350,	k. 1070
ketädimi	k. 982	1350, 1351, 1366,	kiprikläring
k. 426	keting	1407, 142, 1673,	k. 1723
ketämän	k. 458	1746, 216, 259,	kır
k. 311,	ketingdä	380, 442, 497,	k. 1016, 1584
459, 459, 461, 729	k. 508	521, 56, 58, 664,	kirâm
ketämiz	ketipti	706, 719, 776,	k. 776
k. 1069,	k. 931	900, 900, 996,	kirâmlärimizgä
516, 517, 567, 568,	ketişimning	996	k. 1460
569, 572	k. 696	kimxâb	kirädi
ketär	ketişipti	k. 897	k. 1175, 1199,
k. 1316,	k. 345	kimxâbdän	1262, 1402, 1406,
1320, 191, 363,	ketmäsin	k. 821	1605, 1670, 1691,
465, 848, 972	k. 138	kimdän	480, 493, 576, 649,
ketärgä	ketmäysänmi	k. 468	849
k. 917	k. 1061	kingä	kirädilär
ketärkän	ketsä	k. 1603,	k. 1321, 1437,
k. 1336	k. 1084	226, 899, 899	1734, 745
ketäverärdim	ketsa	kimki	kirär
k. 1333	k. 931	k. 315,	k. 1356, 1649,
ketäy	ketsin	722	221, 284, 288, 563
k. 1174,	k. 146,	kimlär	kiräsizmi
1650, 691, 694,	52, 906	k. 1125,	k. 323
727, 735, 784	ketüvini	861	kiräver
ketâyâzdiyä	k. 1755,	kimlärgä	k. 1322
k. 282	21	k. 1699,	kirdi
ketdi	keyin	1700	k. 168, 1696,
k. 1112,	k. 1090,	kimläring	365
1162, 1184, 1287,	1151, 1154, 1167,	k. 1699	kirdiçiqdılär
1304, 1424, 1652,	1170, 1196, 139,	kimni	k. 173
622, 635, 707, 79,	197, 203, 528,	k. 697,	kirdim
982	631, 78, 810	987	k. 1610
ketdim	keyingi	kimning	kirgäç

k. 1402	k. 1521	kotärib	k. 1718
kirgän	kissäsini	k. 1328	könämizdä
k. 1748	k. 1095	köqrägimizdän	k. 820
kirgänikirgän	kişi	k. 162	könäsändä
k. 60	k. 118,	köçä	k. 1694
kirgizmädim	1599, 232, 234,	k. 1587,	könçini
k. 1514	237, 594, 6, 779,	47	k. 1307
kirib	780, 859, 929	köçädä	köndäläng
k. 1020,	kişidä	k. 1511,	k. 180, 522
1029, 1047, 1168,	k. 1328	1536, 1538, 1547	köndirişni
1311, 1320, 1336,	kişigä	köçädägi	k. 647
1376, 141, 1423,	k. 481,	k. 1307,	köngän
160, 1622, 1730,	879	1513	k. 1685
1739, 1746, 192,	kişilär	köçädän	köngildägi
271, 279, 319, 326,	k. 1334,	k. 52	k. 121
327, 389, 409, 436,	422	köçägä	köngillärini
450, 52, 528, 597,	kişilärning	k. 1371,	k. 1225
617, 638, 639, 88,	k. 1282	1436, 1590, 265,	köngli
946	kişing	55	k. 1220, 1345,
kiring	k. 116	köçköränini	1583
k. 618	kişini	k. 278	könglim
kiringizni	k. 788	kök	k. 1611
k. 1394	kişining	k. 842	köngling
kiringlär	k. 117,	kökäti	k. 116
k. 322	1343, 51	k. 1037	könglingizgä
kiripti	kitäbdä	kökrägi	k. 1302
k. 51	k. 594	k. 1519	könglingizni
kirişädi	kitäbdän	kökrägigä	k. 1640, 896
k. 1429	k. 594	k. 972	könglini
kirişäylik	kitäblärdä	kökrägingä	k. 1556, 303
k. 1272	k. 791	k. 923,	könib
kirişdik	kiyasızlär	967	k. 571
k. 757	k. 832	kökräгимni	könikib
kirişib	kiydilär	k. 983	k. 1599
k. 1438	k. 347	kökrägingi	könmäymän
kiritädilär	kiydirding	k. 1571	k. 1669
k. 1098,	k. 348	kökräk	könmäysänmi
598	kiydirib	k. 1707	k. 1668
kiritämän	k. 363	köksigä	köp
k. 1642	kiydirilgän	k. 1707	k. 1139, 1216,
kirmädi	k. 346	kömdiräsiz	1237, 1310, 1426,
k. 168	kiygän	k. 197	1472, 1562, 1655,
kirmäsä	k. 83	kömdirding	1711, 55, 616, 754,
k. 167	kiygizib	k. 1343	756, 804, 931
kirpik	k. 821	kömildi	köpäytirib
k. 253	kiyib	k. 393	k. 953
kirsä	k. 67, 827	kömirhänä	köpçilik
k. 409	kop	k. 58	k. 1431
kirsäng	k. 795	könädimi	köpning
k. 525	kotärgänlär	k. 573	k. 1620, 279
kirsinlär	k. 1743	könämän	köpraq

k. 292	körgändäyâq	körmänä	k. 1315
kör	k. 1169,	k. 1618,	körüb
k. 1237,	162	361	k. 14
1237	körgäni	körmäsä	körüvçi
körä	k. 620	k. 128	k. 1516
k. 1298,	körgänmän	körmäsäm	köst
762, 879	k. 1032	k. 502	k. 733
körädi	körgänmi	körmäymän	kötär
k. 1087,	k. 1420	k. 1609,	k. 1571
404	körib	64	kötärämän
körädidä	k. 1021,	körmäysizmi	k. 1714, 976
k. 405	1222, 1461, 427,	k. 111	kötärdim
körämän	436, 509, 511,	körmaysän	k. 1601
k. 1154,	610, 615, 757, 76,	k. 882	kötärib
1610, 595	783, 785, 789,	körnämäk	k. 1114, 1440,
körämiz	875	k. 354	983
k. 521, 782	körinädi	körpä	kötärilädi
körär	k. 541	k. 1722	k. 421
k. 1297,	körinär	körpälär	kötärilgän
391, 635	k. 84	k. 45	k. 560
köräsän	köring	körpäsin	kötärişib
k. 1170,	k. 1263,	k. 239	k. 597
1624, 508, 910	1363, 1564, 924	körpatöşäk	köyläk
köräsändä	körinib	k. 1104	k. 82
k. 1077	k. 985	körsäng	köynägi
köräy	körinişi	k. 662	k. 1413
k. 1315	k. 1234	körsängiz	köynäk
köräylik	körinmäslikkä	k. 1393	k. 60
k. 1296	k. 501	körsät	köz
körbädä	körinmäydi	k. 1727,	k. 1071, 1072,
k. 247	k. 231	223, 969	1083, 1105, 1142,
kördim	köriş	körsätädi	1347, 1371, 1526,
k. 434, 769	k. 1312,	k. 1399,	1601, 611, 920
kördimü	588	1716	közdän
k. 490, 499	körişädi	körsätämän	k. 231, 413
körding	k. 192	k. 984	közgä
k. 872	körişib	körsätär	k. 54
kördingiz	k. 125,	k. 225	közi
k. 1476	369	körsätäy	k. 381
kördingizmi	körişim	k. 1397	közüdä
k. 1468,	k. 1391	körsätib	k. 842
1473, 629, 96	körkämli	k. 1095,	közigä
kördingmi	k. 1291	1119, 1329, 272,	k. 1234, 1699,
k. 203, 650	körmâqçi	657, 792, 837	297, 483, 50, 922
körgäli	k. 1093	körsätिंग	közikkängä
k. 1137	körmä	k. 146	k. 229
körgän	k. 55	körsätmâq	közim
k. 1298,	körmädim	k. 1469	k. 149, 149,
1331, 373	k. 630	körsätmäymän	1527
körgändä	körmägän	k. 1715	közimdän
k. 1615	k. 643	körsin	

k. 1039,
 106, 1747, 536
 közimgä
 k. 1049,
 1600, 392
 közimni
 k. 1332
 közimning
 k. 1092
 közing
 k. 1280,
 563, 985
 közingi
 k. 1632
 közinging
 k. 1599
 közini
 k. 386,
 486, 488, 53, 837
 közlägänning
 k. 50
 közlärdän
 k. 896
 közläri
 k. 140
 közläring
 k. 249,
 294, 401, 550
 közlärini
 k. 1068
 közlaridän
 k. 601
 közpöz
 k. 1281
 kulfätlärädän
 k. 1523
 kulfätläri
 k. 548
 kurân
 k. 1252
 kurâşdim
 k. 1601
 küçquvvät
 k. 1645
 küçi
 k. 11,
 1516, 1633, 1726,
 6
 küçim
 k. 1078,
 1106, 1363

küçimning
 k. 1528
 küçingi
 k. 1727
 küçläb
 k. 17
 küçli
 k. 66,
 848, 936
 küçsizlänädi
 k. 1751
 külädi
 k. 183,
 186
 külädilär
 k. 754,
 820
 külär
 k. 1268,
 669
 küläyäpsän
 k. 92
 külbämni
 k. 1454
 külçä
 k. 569, 89
 külfätälämläri
 k. 1522
 külfätläri
 k. 395
 külgänim
 k. 94
 külgä
 k. 1205,
 1206, 1271
 külib
 k. 109,
 1154, 1280, 1597,
 1606, 807, 911
 külimsiräb
 k. 911
 küliş
 k. 491
 külişädi
 k. 120
 küllişäyin
 k. 902
 külmä
 k. 95
 külpärçä
 k. 68

kün
 k. 1045,
 1083, 1087, 1224,
 128, 1461, 151,
 1516, 158, 1593,
 1653, 1658, 213,
 213, 278, 491,
 491, 502, 508, 57
 kündäşgä
 k. 987
 kündäşingiz
 k. 196,
 64, 72
 kündäşingizdän
 k. 197
 kündäşlär
 k. 1710
 kündäşläringgä
 k. 1614
 kündäşlikning
 k. 695
 kündäşning
 k. 721
 kündä
 k. 539,
 571
 kündäl
 k. 1243,
 832
 kündälidän
 k. 83
 kündän
 k. 1652,
 501, 623
 kündänküngä
 k. 691
 kündäyâq
 k. 558
 kündirämiz
 k. 1314
 kündirki
 k. 1454
 kündüz
 k. 1469
 küngi
 k. 1190
 künginä
 k. 1106
 küni
 k. 347
 künimizgä

k. 1086
 küningizgä
 k. 806
 künlärdä
 k. 57
 künlärdän
 k. 476
 künläri
 k. 1144
 künlärni
 k. 75
 küşäyi
 k. 1445
 kütämän
 k. 1260
 kütgän
 k. 738
 kütib
 k. 1181, 674
 küyäv
 k. 450, 452,
 452
 küyävini
 k. 18
 küyädigän
 k. 1240
 küyäküyä
 k. 70, 75
 küyärmikänsän
 k. 624
 küydirib
 k. 68, 68, 766
 küygän
 k. 807
 küygünçä
 k. 429
 küygürläre
 k. 794
 küyib
 k. 105, 429,
 759
 küyläb
 k. 1069, 543
 küymäy
 k. 75
 küyük
 k. 569
 küyükib
 k. 1159
 küyüngäningçä
 k. 911

küzäk	likillab	m. 345	märcänlärım
k. 1124, 69	l. 1083	mähälläning	m. 1056
lâpkâp	luqmânu	m. 1082	märdikârlıkkâ
l. 890	l. 49	mâhkâm	m. 1087
lâydân	lütfullâ	m. 1066,	mârhâmât
l. 1333	l. 626	1648, 960	m. 1177,
lâyıq	mâcârâlâr	mâhsisini	1643, 1644, 746
l. 1393	m. 1083	m. 1615	mârhâmâtining
lâzim	mâhi	m. 1478	m. 1278
l. 227, 496	m. 1081	mâhtâlmiz	mârtâ
lâbbây	mâhipâykar	m. 1319	m. 1278
l. 1433,	m. 184	mâkrüh	mârtâbâ
1435, 649, 653,	mâl	m. 382	m. 1031,
744, 845, 88	m. 1640,	mâlâli	1089, 1391, 1572,
lâbing	879, 955	m. 550	1580, 757, 917
l. 401	mâldân	mâlâmât	mârtâbângiz
lânât	m. 721	m. 1283	m. 1362
l. 1419,	mâlinggâ	mâlâmâtgâ	mârvârid
1576, 1583	m. 318	m. 773,	m. 1056
lânâti	mâlu	774	mârvâridlârgâ
l. 941	m. 1058	mâlâmâti	m. 83
lâncmân	mâlû	m. 1298	mâsälân
l. 623	m. 1458,	mâlâk	m. 791
lâtıfcân	1505, 1631, 208,	m. 486	mâsälângiz
l. 1262,	210	mâlüm	m. 1180
1263, 1264, 1266,	mâmâqaymâq	m. 1526	mâsälâsi
133, 134, 1353,	m. 1381	mâlümâtlârimizgâ	m. 796
1355, 1357, 1358,	mâyılâb	m. 1457	mâslâhâtlâri
1371, 1372, 1432	m. 1085	mâlümki	m. 709, 711
lâttâputtâlârni	mâzâr	m. 1235	mâslâhâtlâriining
l. 195	m. 1716	mânâ	m. 714
lâttâpüttâlârni	mâ	m. 1090,	mâst
l. 407	m. 1426,	1095, 1098, 1119,	m. 131
lâvlünci	201, 361	1129, 1146, 1218,	mâstân
l. 133	mââb	1254, 1255, 1293,	m. 100, 102,
laxçâ	m. 1443	1599, 1617, 1639,	218, 222, 225, 29,
l. 888	mâclisdâ	1716, 1731, 196,	320, 321, 576, 577,
lanât	m. 1260	225, 343, 348,	580, 87, 87, 88, 90,
l. 1317,	mâçitini	350, 359, 407,	90, 94, 98, 99
982	m. 1082	407, 407, 416,	mâstälâst
lanâtini	mâdâr	438, 485, 532, 59,	m. 160
l. 1108	m. 551	60, 684, 686, 690,	mâstâvâ
lekin	mâdârim	70, 772, 773, 786,	m. 1642
l. 1036,	m. 1509	792, 797, 816,	mâsturâ
1058, 1167, 1228,	mâdâd	837, 885, 916,	m. 635
1327, 1396, 1472,	m. 799	932, 971, 971	mâstürâlâr
1523, 1532, 1582,	mâfhümi	mângläyini	m. 265
1684, 1725, 174,	m. 789	m. 1085	mâvqei
182, 211, 459, 515,	mâğız	mânsâb	m. 1228
549, 60, 630, 778,	m. 345	m. 828	mâydañ
797, 852, 887	mâğızidân		m. 1238

mäydängä	m. 1129	mehnätkäşlär	mençi
m. 1315	malunlärning	m. 5	m. 1095
mäydänining	m. 1575	mehribân	mendä
m. 3	malunni	m. 1612,	m. 243, 929
mäydäçüydä	m. 1472	1707	mendäçi
m. 1310	manâni	mehribânım	m. 683
mäyli	m. 601	m. 550	mendän
m. 1153,	manâsi	men	m. 1302,
1248, 1652, 166,	m. 1526	m. 1016,	1317, 1348, 303, 308,
1704, 1717, 369,	mapârâyibädiilcä	102, 1046, 1054,	340, 365, 53, 799,
458, 769, 813	mål	1065, 1065, 1077,	887, 887
mäylimi	m. 754	1093, 1094, 1118,	mendäy
m. 304	maräkägä	1123, 1153, 1166,	m. 1520, 1603
mäymun	m. 241	1171, 1186, 119,	mengä
m. 181,	maräkäsigä	1290, 1320, 1322,	m. 1077,
207	m. 626	1323, 1327, 1332,	1093, 1129, 1140,
mäyüs	marifät	1335, 1363, 1376,	1144, 1281, 1380,
m. 472	m. 816	1387, 1393, 1394,	1382, 1392, 1404,
mäzä	marks	1396, 1454, 1464,	1487, 1516, 1526,
m. 1106	m. 605	1464, 1508, 1508,	1574, 1598, 1606,
mäzhäbdä	mavqe	1522, 1523, 1524,	1633, 1640, 1643,
m. 1491	m. 9	1529, 1534, 1543,	1709, 1720, 1727,
maqsäd	maylımı	1556, 1558, 1558,	210, 229, 312, 315,
m. 881,	m. 545,	1560, 1563, 1596,	336, 348, 439, 443,
881, 883, 884	547, 554, 556	1598, 1608, 1609,	457, 485, 497, 502,
maqsädgä	mehmân	1619, 1623, 1624,	507, 512, 593, 714,
m. 1386	m. 187	1636, 1642, 166,	891, 958, 990
maqsädi	mehmânxânä	1660, 1662, 1676,	meni
m. 438	m. 1401	1679, 1683, 1705,	m. 1054,
maqsädingä	mehmânxânädä	1708, 1709, 1716,	1061, 1064, 1077,
m. 1636	m. 608	206, 209, 212,	1096, 1105, 1123,
maqsäding	mehmânxânädän	253, 256, 314,	1170, 128, 131, 1310,
m. 1334	m. 1173	336, 351, 406,	1340, 1342, 1347,
maqsädingizgä	mehmânxânägä	407, 409, 441,	1364, 1364, 1564,
m. 205	m. 1168,	441, 445, 448,	1564, 1570, 1582,
maqtäb	1402	462, 475, 498,	1596, 1617, 1645,
m. 166,	mehmânxânäkü	501, 511, 518,	1652, 1676, 1706,
660	m. 1400	526, 537, 561,	1711, 1731, 1750,
maqtäyverib	mehmânxânäni	573, 574, 639,	206, 247, 304, 311,
m. 669	m. 1399,	640, 640, 642,	396, 561, 596, 68,
maqul	673	642, 642, 645, 67,	695, 887, 92, 96, 987
m. 342	mehmândärlikkä	673, 68, 705, 719,	mening
mağărädä	m. 1211	724, 730, 730, 75,	m. 1036,
m. 1069	mehmânım	757, 758, 769,	1045, 1056, 1063,
mahalläning	m. 738	770, 772, 773,	1078, 1126, 1132,
m. 1228	mehmânlar	783, 813, 874,	1172, 1224, 1225,
mahkämädä	m. 1410,	929, 934, 934,	1291, 1298, 1308,
m. 359	1428, 1429	936, 947, 967,	1312, 1317, 1360,
mahräm	mehnät	984, 988	1363, 1484, 1515,
m. 121	m. 11,	menxälmät	1517, 1527, 1529,
malum	336	m. 144	1529, 1530, 1549,

1557, 1558, 1559, 1559, 234, 258, 277, 281, 314, 351, 463, 49, 521, 524, 526, 54, 549, 59, 654, 725, 738, 774, 775, 874, 975, 986 merâs m. 1639, 1640 merâsxördä m. 827 merâsgä m. 212 merâsi m. 1631 merâsigä m. 1630 mı m. 1281 micâzdän m. 683 mingbâşı m. 637 mingbâşining m. 610, 637 mırzä m. 1247 micâzining m. 690 minär m. 676 ming m. 1096, 1124, 1195, 1195, 1305, 1572, 1652, 350, 356, 365, 365, 375, 636, 638, 760, 804, 827, 917, 932 mingbâşı m. 1102, 1104, 1167, 1176, 1209, 1211, 1317, 1346, 1354, 1356, 1360, 1378, 1384, 1407, 1407, 1408, 1408, 1416, 1421, 1427, 1455, 1468, 1496, 1501, 1504, 33, 796, 797, 800,	802, 803, 804, 806, 810, 817, 817 mingbâşidän m. 832 mingbâşilik m. 1077, 1294 mingbâşilikni m. 819 mingbâşilikning m. 1079 mingbâşigä m. 1210, 1345, 1405, 1438 mingbâşilär m. 1518 mingbâşilärdän m. 1522 mingbâşimiz m. 1387 mingbâşinggä m. 973 mingbâşingiz m. 802, 807 mingbâşining m. 1414 mingbâşining m. 1076, 1178, 1345, 1509 mingmärtä m. 1302 mingtä m. 1277, 811, 907 mingtäsi m. 1156 mingtäsinini m. 1290 mirşäb m. 1098, 1098 mirşäbgä m. 965 mirşäblär m. 1109, 1116, 1538, 1587 mirşäbläringiz m. 1105 mirşäblärning	m. 1130 mirtäblär m. 1114 miyân m. 663, 720 miyânxân m. 1229 miyäsi m. 640 mocäzginä m. 687 moltiräb m. 1700 mominlärgä m. 1620 morçä m. 663 moylâv m. 811 mömin m. 1471 möminni m. 809 möndüqçä m. 665 mötäbärdir m. 1549 muâmälä m. 1334 muâmäläsini m. 17 muäzzäm m. 948 mubäräk m. 1186, 188, 830, 830, 850, 857 mubtälä m. 1342 mudärris m. 1438 muddäasi m. 913 muğambire m. 911 muhäbbät m. 1533, 753, 788, 876 muhäbbätim m. 1057	muhäbbätimni m. 1063 muhäbbätिंग m. 1570 muhränä m. 1517 muhtäräm m. 1459 muhtärämäläri m. 1444 muhtärämäsini m. 1449 muhtäsär m. 756 mulâyim m. 490, 724 mullä m. 14 mullâyı m. 776 mulläciring m. 1090 muminlärgä m. 279 mumkin m. 878 munäqanggi m. 700, 811 munçä m. 1054, 146, 291, 548, 622, 706 munçälik m. 813 mundäy m. 146, 152 muntäzir m. 751 muräd m. 160 muräsägä m. 1016 muräsämädärä m. 1082 muräsäyumädärägä m. 809 murdät m. 941 murğı m. 735 murüvvät m. 1533

murüvvätlärni	m. 140	nâmüsli	näbiyillâ
m. 457	nâbakârni	n. 1572	n. 1473
musâ	n. 1187,	nâmüsni	nädâmâtli
m. 664	1471	n. 935	n. 550
musâvidâsi	nâdân	nâmüssiz	nädirmätning
m. 343	n. 777	n. 1572	n. 786
musiçädân	nâgâhâniy	nâmzâdim	nâfâr
m. 74	n. 1446	n. 1224	n. 1229
mustâfâ	nâhâq	nâmzâdimning	nâfäs
m. 1459	n. 1550,	n. 1308	n. 1378, 155
musulmân	975	nân	nâfâslâri
m. 1491, 9,	nâilâc	n. 1427,	n. 1186
943	n. 780	1700, 353, 506	nâfsâniyât
musulmânlâr	nâinsâf	nâpârmân	n. 1292
m. 309	n. 1404,	n. 678	nâfsilâmiri
musulmânlârgä	476	nâşüd	n. 803
m. 1608	nâlib	n. 643	nâfsinggä
musulmânsân	n. 115	nâtâvân	n. 700
m. 871	nâlişinggä	n. 548,	nâhâtki
musulmânsiz	n. 1664	899	n. 1652, 307,
m. 1468	nâmâxrâm	nâtâvânlârni	530
muttâhâm	n. 1660	n. 1524	nâinki
m. 1463	nâmâhrâm	nâtâvânmân	n. 1054, 1462,
muttâhâmlâr	n. 1598	n. 445	1531, 1533
m. 1458	nâmâhrâmlâr	nâümid	nâmâz
muzlâb	n. 255,	n. 646,	n. 1482, 1618,
m. 100	638	833	1619, 264, 273, 428
müdürrislâri	nâmâhrâmsân	nâvvât	nâmâzxân
m. 1229	n. 471	n. 177	n. 636
mülkigä	nâmi	nâz	nâmâzi
m. 1058	n. 75, 882	n. 232,	n. 1257
mülkini	nâmidân	234	nâmâzingni
m. 1459,	n. 1535,	nâzânin	n. 272
1506	1535	n. 388,	nâmâzni
münâfiqânâ	nâmini	492	n. 1088, 1619
m. 109	n. 1015	nâzgä	nâmlî
münçä	nâmlî	n. 537	n. 564
m. 115,	n. 605	nâzik	nâri
1202	nâmus	n. 1237,	n. 1654, 747
mürsâk	n. 1747	663	nârsä
m. 347	nâmusı	nâzpârvârd	n. 1157, 1531,
müstâbid	n. 1369	n. 754	1702, 491
m. 10	nâmusini	nâqd	nârsälâr
müşkül	n. 1519	n. 343	n. 340
m. 1194,	nâmüs	nâqşinkâr	nârsälârni
752, 773	n. 1563,	n. 45	n. 1748, 791
müşkülîni	929	nâqşli	nârsâlik
m. 1293	nâmüsingi	n. 44	n. 914
müşügingizni	n. 1575	nâx	nârsängizni
m. 169	nâmüsini	n. 1425,	n. 323
müşükdây	n. 936	194, 627, 983	nârsâni

n. 1618, 494, 523, 826	nevläydi n. 73	404, 444, 466, 60, 642, 684, 823, 92, 92, 98, 990	oqting o. 1705
näsihat n. 772	niqâbigä n. 898	nimälär n. 854,	oqıydılär o. 601
näsihatâmüz n. 758	nikâh n. 1593	951	oqları o. 795
näşäsi n. 753	nikâhning n. 1625	nimälärdän n. 123	oxşägän o. 1346, 1516,
näticäsi n. 776	nikäläy n. 1444	nimälärni n. 258	1634, 907, 907
nävâning n. 541	nikoläy n. 10	nimälärnidir n. 289	oxşägänlär o. 700
nävbät n. 1727	nimä n. 1000,	nimäligini n. 714	oxşägänlärdän o. 811
näyini n. 90	1007, 102, 1021, 1029, 1119, 113, 1133, 1153, 1179,	nimänggä n. 400	oxşämäy o. 101
näyzäsi n. 1461	1187, 119, 1190, 122, 1226, 1269, 1280, 1284, 1297,	nimäsini n. 610	oxşäydikü o. 1496
näzär n. 1443,	1298, 1330, 1340, 1345, 1359, 1383, 1392, 1400, 1404,	nimäyü n. 168	oxşäymän o. 229
874	1408, 1417, 1470, 1476, 1501, 1512,	ninni n. 439	oğıl o. 318, 78
näzärän n. 789, 792	1512, 1532, 1532, 1556, 1596, 1678, 168, 1701, 1707,	nişân n. 890	oğılmiding o. 1723
näzäri n. 51	1708, 1726, 1737, 1739, 1742, 193,	niştär n. 1064	oğılını o. 1081
näzärlärigä n. 690	211, 234, 234, 268, 299, 332, 382, 394, 410,	niştärdek n. 1351	oğırläding o. 1117
ne n. 1454,	424, 425, 425, 436, 440, 490, 494, 496, 531,	niyâzi n. 22	oğırlägän o. 1188, 1190,
1600, 1725	587, 589, 640, 640, 697, 711, 717, 730, 732,	niyätimgä n. 1683	1466
neçä n. 1031,	753, 755, 768, 769, 784, 881, 887, 953, 954,	nurilläxân n. 194	oğırlägänim o. 1118
1438, 1483, 1696	978, 985, 998, 998	oqdek o. 886	oğırlägänsän o. 1125
neçük n. 1455	nimädän n. 507	oqı o. 272	oğırlängän o. 1125
neçün n. 888, 946	nimägä n. 1007,	oqıb o. 1088,	oğlınıgiz o. 236, 999,
negä n. 1000,	1040, 1102, 1117, 1302, 1307, 1602,	1257	999
1013, 1103, 1342, 1418, 1418, 222, 263, 396, 397, 453, 563, 887	209, 224, 262,	oqıgänlär o. 265	oğlınıgizni o. 621
negäkim n. 1084		oqımä o. 428	oğlı o. 13
nemätimizsiz n. 778		oqımäydi o. 1618	oğlim o. 304, 328,
nene n. 75		oqır o. 1619	336, 337, 359, 375, 390, 636, 851, 865, 916
neşänäsigä n. 84		oqıärmän o. 1709	oğlimdä o. 237
			oğlimni

o. 1000,	o. 837	o. 803,	o. 227
308	oräläşib	813	otirib
oğlimning	o. 651	ortämäng	o. 660, 781
o. 245	orälib	o. 1064	otiribmiz
oğlimsän	o. 1379	ortängän	o. 1293
o. 360	orgängän	o. 1024,	otiribsänlär
oğrı	o. 870	1369, 888	o. 222
o. 1123,	orgilsin	ortäsidä	otiribsizmi
1123, 1123, 1151,	o. 1267,	o. 293	o. 111
1340, 1458, 1466,	1381	osmäsürmäsigäçä	otirişadi
1482, 1544, 1544,	orınsız	o. 1497	o. 747
524	o. 56	oşä	otirişning
oğrıbaş	ormäläb	o. 107,	o. 1311
o. 1382	o. 1309	1081, 109, 114,	otirmäy
oğrıbaşısän	ormälämäsin	1144, 1157, 1182,	o. 1465
o. 1122	o. 1537	1190, 1284, 1351,	otirmäymän
oğrılär	ornäşsin	1374, 155, 1613,	o. 527
o. 1463	o. 886	187, 187, 212,	otlär
oğrıläri	ornätä	509, 526, 531,	o. 1530, 1530
o. 1747	o. 1505	533, 54, 588, 621,	otlärğä
oğrımi	ornımgä	695, 871, 931, 95	o. 1523
o. 1543	o. 1317	oşälärçälik	ottiz
oğrımisän	ornıngdän	o. 1299	o. 165
o. 1127	o. 1570,	oşängä	oy
oğrıning	1578	o. 725	o. 1727
o. 1379	ornidä	oşäni	oygä
oğridän	o. 1210	o. 1150	o. 1637
o. 1094,	ornidän	oşäning	oyin
1655	o. 926	o. 1158,	o. 8
oğrini	ornigä	1352	oyingä
o. 1115,	o. 1055,	ot	o. 611
1465	892	o. 1064,	oyinläri
oho	ornini	1751, 293	o. 207
o. 1598	o. 628	otdäy	oyläb
olsin	ortäq	o. 490	o. 692
o. 140,	o. 109,	otınlär	oylädingizmi
234, 593	111, 114, 120,	o. 224	o. 74
on	282, 585	otir	oylädingmi
o. 1285,	ortä	o. 328,	o. 1622
1285, 1309, 1612,	o. 761	865, 865	oylägänimiz
1697, 226, 346,	ortäärädä	otirädi	o. 779
356, 626, 627	o. 1277	o. 47, 608	oylämäng
onğaysızlärib	ortäçä	otirädilär	o. 1310
o. 856	o. 59	o. 1177	oylänäb
onni	ortädä	otirämänmi	o. 643
o. 336	o. 135,	o. 98	oylärib
onon	651	otirär	o. 661
o. 1226	ortädägi	o. 1297	oylärib
opäsi	o. 1291	otirgän	o. 640, 696,
o. 738	ortägä	o. 1070	813
oräğlik		otirib	oyläsängçi

o. 506	ölämân	öldirişdân	ö. 161, 979
oymakârlik	ö. 1110,	ö. 438	ölipti
o. 43	1110, 644	öldirişib	ö. 592
oynâb	ölâölgünçä	ö. 459	öliptimi
o. 232	ö. 1393	öldirmäydi	ö. 591
oynâgânim	öläsân	ö. 432	öliş
o. 1298	ö. 1134,	öldirsın	ö. 515
oynâr	894	ö. 442	ölkä
o. 706, 999	öläsânmi	ölgân	ö. 9
oynâş	ö. 226	ö. 1474,	ölmâq
o. 446, 491	ölây	937	ö. 1572
oynâşädiyu	ö. 1029,	ölgändä	ölmä
o. 1026	1340, 1683, 202,	ö. 622,	ö. 1216
oynâşäsân	217, 316, 448,	852	ölmädi
o. 995	583, 587, 97	ölgânim	ö. 219
oynâşib	ölâyäptidä	ö. 1560	ölmädiki
o. 990	ö. 1159	ölgânini	ö. 302
oynâşmä	öldi	ö. 423	ölmäsäm
o. 909	ö. 1746,	ölgir	ö. 317, 419,
oynâşmägin	421, 437	ö. 1682,	585
o. 910	öldikkü	1711, 224	ölmäy
oynätä	ö. 669	ölgünçä	ö. 593
o. 1238	öldimi	ö. 329,	ölsä
oynätgâni oynätgân	ö. 425,	665	ö. 304, 429
o. 131	436	ölgündäy	ölsin
oynätib	öldir	ö. 1188	ö. 114, 128,
o. 837	ö. 475,	ölgür	451, 588
oynäydi	476	ö. 101,	öng
o. 1342,	öldirämân	1013, 98	ö. 47, 681,
1645, 688, 740	ö. 1745,	ölgürdä	682, 743
öxşâş	478	ö. 1324	öpädiyä
ö. 791	öldirär	ölib	ö. 383
öcâr	ö. 450	ö. 1113,	öpär
ö. 1666	öldirding	195, 222	ö. 1073, 741
öçäkişib	ö. 444,	ölibmänmi	öpärmân
ö. 1140	466	ö. 1427	ö. 681, 682,
öçib	öldirdingmi	öligi	743
ö. 1184	ö. 446	ö. 596	öpäy
öçlär	öldirgân	öligini	ö. 1580
ö. 1296	ö. 1038,	ö. 595,	öpib
ögäy	1750, 481	597	ö. 267
ö. 262, 264	öldirgändä	ölikning	öpkälärimni
öl	ö. 588	ö. 693	ö. 1728
ö. 1043,	öldirib	ölim	öräb
105, 105, 1416, 79,	ö. 312,	ö. 1404,	ö. 693
79	431, 470	1572, 462, 617	ördimmi
ölä	öldiring	ölimdân	ö. 396
ö. 1034,	ö. 485,	ö. 1121	örgängân
329, 537, 76	923	ölimgä	ö. 993
ölädi	öldiriş	ö. 1600	örgätäsiz
ö. 1751	ö. 433	öling	ö. 1326

örgätäymi	ö. 1235	498, 619, 623,	413, 420, 423, 443,
ö. 835	öz	752	485, 580, 588, 590,
örgiläy	ö. 1088,	özimgä	602, 702, 73, 753, 848
ö. 439,	1161, 12, 1312,	ö. 1081,	özining
533, 594, 687	1324, 1369, 140,	684	ö. 76
örgilib	1483, 1575, 1609,	özimiz	öziyā
ö. 727	1618, 1636, 1686,	ö. 1222,	ö. 144
örgilsin	18, 346, 362, 446,	1270	özlāri
ö. 163, 641	450, 478, 538,	özimizdākū	ö. 1123, 760
örgimçäklär	594, 597, 597, 63,	ö. 796	özlāriğayri
ö. 1309	698, 753, 777,	özimni	ö. 1473
örgülāy	800, 871	ö. 1523,	özlaring
ö. 55, 679,	özärā	1523, 1679, 518,	ö. 964
680	ö. 938	519	pāççā
örgülsin	özi	özimning	p. 1360, 1384,
ö. 459	ö. 1011,	ö. 561,	1407, 1407, 1427, 850
örikdän	1131, 1146, 1157,	685	pāççādän
ö. 344	1163, 1221, 1237,	özing	p. 688
örikni	1241, 1286, 13,	ö. 1009,	pāççälär
ö. 345	13, 1319, 1335,	1172, 1347, 1490,	p. 1200
öşā	135, 1352, 14,	1615, 207, 241,	pāççälärimiz
ö. 482,	1421, 1484, 1573,	266, 348, 530	p. 119
482, 482	1704, 206, 354,	özingçā	pāççām
öt	363, 430, 56, 702,	ö. 697	p. 532, 806
ö. 763	72, 797	özinggā	pāççāmgā
ötā	öziçā	ö. 203,	p. 1354
ö. 905	ö. 1077,	208, 237, 762,	pāççāmiz
ötāsän	1336, 1380, 1390,	945	p. 127, 52
ö. 763	1427, 1556, 63,	özingi	pāççāngiz
ötāy	727, 786, 794,	ö. 1567,	p. 128, 711
ö. 1684	841, 877, 885,	1648	pādşāh
ötäylik	905	özingiz	p. 1444, 1458,
ö. 1228	özidā	ö. 1314,	1461, 1481
ötdi	ö. 770,	1468, 163, 1710,	pādşāhgā
ö. 1333	887	629, 771, 782,	p. 1545
ötgāç	özigā	836, 956	pādşāhım
ö. 1403	ö. 1651,	özingizni	p. 153, 731
ötgän	477, 535, 62	ö. 108,	pāki
ö. 184	özinginā	789	p. 1442
ötgänlärni	ö. 366	özingizning	pākpākızā
ö. 1224	özikü	ö. 779	p. 345
ötib	ö. 727,	özingmisän	pālvāngā
ö. 1146,	794	ö. 1318	p. 982
163, 340	özim	özingni	pālvānligingi
ötinkirāb	ö. 1016,	ö. 762	p. 969
ö. 59	1031, 1154, 1166,	özini	pārā
ötkäzişdā	1290, 1326, 149,	ö. 1008,	p. 1516
ö. 1088	1699, 1702, 1714,	1021, 111, 1250,	pārāhörlik
ötkir	1714, 259, 295,	1297, 1333, 1554,	p. 974
ö. 194	335, 398, 434,	1557, 1579, 1726,	pārāni
ötkirdir		18, 194, 242, 374,	p. 1385

398

p. 1550, 900, 937	puçäygän p. 895	râhätüm r. 499	54, 586, 626, 63, 66, 72, 77, 97
peşvâlärigä p. 1469	puflämäy p. 1320	râhätini r. 1463	râhimägä r. 1008
peşvälärini p. 1190, 1467	pul p. 1119, 1218, 1226, 1242, 1426, 201, 203, 343, 350, 356, 361, 625, 760, 776, 837, 879, 916, 937	râm r. 208	râhimdir r. 1442
piçâq p. 311	puligä p. 1534, 313, 340	râsä r. 1486	râhm r. 1101, 1370, 1527, 1530, 1568, 445, 782
piçâqni p. 923, 926, 945	pulim p. 313	râst r. 727, 727	râhmânü r. 1442
piçâğını p. 897, 922	pulni p. 1117, 1190	râstdän r. 1379	râhmät r. 1378, 383, 456, 920
pisänd p. 248	pullärini p. 1466	râstmi r. 1068	râhmdil r. 1504
pistä p. 663	pullärni p. 938	râstmikin r. 73	râhmim r. 1162
pitirläb p. 807	puşäymän p. 805	râvândä r. 47	râhming r. 880
piçä p. 1679	puşäymänlär p. 201, 932	râvângä r. 289, 45	râhmingiz r. 303
pir p. 927	put p. 343, 344, 345	râvânlär r. 45	râhmşäfqat r. 1107, 1108, 1163
pirimnikigä p. 241	pyesäsining p. 605	râzı r. 1694	râstälär r. 1438
pirlärinikigä p. 137	râxät r. 641	râzi r. 1192, 1625, 1696, 534, 783	râsvä r. 1420
pişirsın p. 188	râhät r. 1174	râziligingiz r. 1313	rävä r. 1609
pişmägän p. 1421, 387	râhätä r. 763	râzimän r. 1679, 1679, 1719	râvnâqläri r. 828
pordäk p. 210	râhätfärâğatdä r. 1462	râzimisiz r. 1693, 1718	râzil r. 935
pös p. 527	râhätfärâğatini r. 1506	râhimä r. 1007, 1011, 1013, 1015, 104, 107, 1691, 1692, 1694, 1697, 1701, 1704, 1707, 1711, 1714, 1719, 1721, 1734, 1736, 223, 230, 238, 240, 34, 432, 435, 437, 449, 47, 49,	râbâtğa r. 16
pristäv p. 40			rahıma r. 1019
pristäv p. 1091, 1181, 1209, 1211, 1221, 1437, 1449, 1548, 809			rahima r. 1136, 584
pristävğä p. 1243, 813			rangi r. 576
puxtä p. 808			rasä r. 151
puçäk p. 1534			rasmrüsümlärni r. 1287
			ravân r. 660, 663
			rıvâyät

r. 786, 786	s. 1308	s. 157	sâlihbayning
rivâyâtlar	sâqqasi	sâhibi	s. 43, 522
r. 898	s. 1079	s. 836	sâling
rızâ	sâbir	sâhibkâramât	s. 310
r. 523	s. 1229,	s. 1318	sâlingân
rivâci	1319	sâl	s. 1076, 196,
r. 1468	sâçar	s. 1642	44
rivâyât	s. 221,	sâlâdi	sâlišgâ
r. 785	293	s. 230,	s. 534
rivâyâtlar	sâçı	420, 48	sâlmâqçimisân
r. 892	s. 1415,	sâlamân	s. 211
robârodâgi	466, 630, 78	s. 723	sâlmâdi
r. 82	sâçib	sâlâr	s. 75
româl	s. 1601	s. 289	sâlmâysânmi
r. 143, 361	sâçilgân	sâlâyki	s. 885
ropârâdâ	s. 82	s. 207,	sâlsâyâ
r. 43	sâçım	989	s. 308
röşnâlik	s. 469,	sâldilâr	sâtâmân
r. 872	474	s. 1597	s. 214
rözâ	sâçini	sâlding	sâtäsiz
r. 265	s. 468	s. 395	s. 957
rözâni	sâçlârı	sâldingmi	sâtıb
r. 1088	s. 1413,	s. 548	s. 1094, 1293
rözğâr	541	sâlgân	sâtılib
r. 1698	sâçlâri	s. 1485,	s. 15, 16
rus	s. 197,	1487, 1525	sâtsâlâr
r. 1084	478	sâlgâni	s. 1534
sâât	sâçlârigâ	s. 1279	sâtsiâlist
s. 8	s. 382	sâliq	s. 1753, 1753,
sâqâl	sâçlârim	s. 1516	19, 19
s. 123, 123	s. 1070,	sâliqlârni	sâvçilikkä
sâqâlim	1568	s. 1103,	s. 630
s. 353	sâçlârimni	1106	sâvğa
sâqâlimining	s. 518	sâlib	s. 268, 532
s. 1424	sâçlâriini	s. 1337,	sâvunıb
sâqâlimning	s. 1577,	394	s. 198
s. 1419	473	sâlibsiz	sâvutdılâring
sâqâlingizning	sâçmâk	s. 1717	s. 303
s. 1421	s. 1058	sâliš	sâvütmâqçilâr
sâqâlidây	sâddâ	s. 1082	s. 308
s. 1083	s. 1310	sâlib	sâyâ
sâqâling	sâdıq	s. 229,	s. 1279
s. 1413,	s. 1458,	526, 538, 608,	sâyägâ
986	1463, 1484	709	s. 736
sâqâlingiz	sâğ	sâlihbay	sâygâ
s. 125	s. 409	s. 1091,	s. 699
sâqâlini	sâğındim	1180, 1216, 1438,	sâz
s. 1419	s. 166	1518, 182, 26,	s. 134, 163,
sâqâllârdân	sâğindingizmi	332, 646	491, 629
s. 123	s. 156	sâlihbaydek	sâzmi
sâqqalârini	sâğingândâ	s. 1458	s. 1133

səbāb	s. 139	səvāb	sahıy
s. 1277,	sənāmāsdān	s. 1617,	s. 333
1288	s. 114	809	sahnāgā
sābr	sāndiqçādāgi	səvāblārimdān	s. 605
s. 1355,	s. 1119	s. 595	sassıq
1653, 1658, 631	sāndiqçāni	sāvāl	s. 1037, 387,
sādağālāri	s. 1119	s. 1465	462
s. 784	sāndiğı	sāvdā	satāng
sāfār	s. 1188	s. 571	s. 1039
s. 1687	sāndüqçā	sāvdāgā	sekin
sāhār	s. 666	s. 752	s. 111, 1616,
s. 247	sāngsār	sāvdāgārmı	967, 967, 983, 983
sāhnāni	s. 1471	s. 937	sekinsekin
s. 1439	sāni	sāvdāsātıqni	s. 279
sāhnigā	s. 246	s. 953	sen
s. 46	sār	sāvil	s. 1049, 1102,
sākkiz	s. 871	s. 1194,	1117, 1122, 1125,
s. 114	sārāsımādā	366	1133, 1153, 1171,
sālām	s. 1740	sāvilning	1242, 1318, 1323,
s. 1606,	sārāsımālānib	s. 837	1334, 1371, 1379,
1607, 1615, 221,	s. 1579	sāvlāt	1436, 1436, 1566,
370	sārāydān	s. 1437,	1570, 1583, 1624,
sālāmātmilār	s. 1124	284	1624, 1625, 1625,
s. 749	sārāygā	sāylāv	1628, 1630, 1636,
sālāvāt	s. 673,	s. 1308,	1639, 1731, 206, 211,
s. 1442,	708	797, 807	212, 223, 247, 291,
735	sārāygā	sāylāvdān	324, 360, 392, 400,
sālānglāmāy	s. 236	s. 1146,	411, 429, 440, 497,
s. 128	sārāyingizdā	1154	499, 584, 673, 676,
sällä	s. 1743	sāylāmāçi	699, 871, 877, 882,
s. 1234,	sārbäländ	s. 1096	909, 965, 967, 98, 987
1615	s. 1450,	sāylāmāsāng	sendā
sälläçāpāngā	828	s. 1096	s. 1562, 452
s. 284	sārf	sāylāmāydilār	sendāgi
sälläçāpānimni	s. 1651,	s. 1307	s. 521
s. 363	760, 916	sāylānmāydi	sendān
sälläçāpānini	sārgāyib	s. 802	s. 438, 494,
s. 288	s. 558	sāylāsāng	523, 540, 760, 799
sälläçāpānni	sārp	s. 1096	sendāy
s. 363	s. 907	sāyrā	s. 1405, 1414,
sällälāri	sārsān	s. 790,	1576, 353, 462, 526,
s. 981	s. 1347,	790	561, 982
sällälārimiz	1348	sāzāvār	sengā
s. 948	sārüpā	s. 829	s. 1016, 1047,
sällälārimizdā	s. 855	saqlā	1056, 1140, 1324,
s. 1235	sārüpālār	s. 1621,	1396, 1495, 1588,
sälläsi	s. 850	279, 596	1610, 1617, 1642,
s. 794	sātqayi	saqlāgil	1660, 201, 268, 340,
sāltānāti	s. 906	s. 1446	394, 408, 442, 504,
s. 1450	sättā	sabāb	551, 617, 759, 882,
sānāçdāy	s. 842	s. 774	95, 971, 971, 989

seni	s. 335	sifätbuvi	1699, 1718, 406, 617,
s. 1003,	sevinib	s. 1670	617, 714, 717, 725,
1011, 1052, 1055,	s. 1398,	sifätbuvi	728, 730, 74, 778,
1147, 1172, 1323,	647	s. 1748,	809, 864, 931, 938,
1609, 1618, 1624,	sevsäng	205	938, 939
1651, 1651, 214,	s. 1570	silär	sizdän
383, 404, 409, 459,	sezädi	s. 1419	s. 1065, 1065,
459, 499, 502, 505,	s. 1722	siläymän	715, 728, 738
507, 511, 538, 560,	sezdirmäslikkä	s. 337	sizdäy
635, 679, 680, 743,	s. 599	silläm	s. 935
911, 967	sezib	s. 895	sizgä
sening	s. 423	siltäb	s. 1021, 1164,
s. 1057,	sezmägän	s. 1276	1259, 1289, 1387,
1144, 1156, 1317,	s. 1526	singäri	1521, 1522, 1535,
1495, 1632, 1660,	sıqıntidän	s. 1273	155, 1702, 198, 457,
1662, 1664, 408,	s. 120	singlim	501, 519, 574, 711,
867, 872, 874, 988	sıbir	s. 1136,	717, 772, 778, 804,
senkü	s. 1581	1138, 1382	804, 825
s. 523	sıbirgä	singlingizni	sizingdür
senlär	s. 1196	s. 939	s. 4
s. 302	sihäti	singlisi	sizlär
senlärgä	s. 791	s. 637,	s. 322, 814,
s. 1045,	sındırär	720	890, 907
354	s. 252	sirä	sizlärdä
senläarning	singäri	s. 1286,	s. 1535
s. 1035	s. 335	1302	sizlärgä
senmisän	sınmäs	siyäsät	s. 102, 314,
s. 1373	s. 1532	s. 1235,	835, 895, 934
sepäy	sır	1273	sizläрни
s. 1071	s. 98	siyäsätlär	s. 776
sepläb	sirä	s. 758	sizläarning
s. 1237	s. 1616	siyäsıy	s. 1186
sepmäng	sırı	s. 9	sizmi
s. 1024	s. 1526	siynägä	s. 704
sergey	sibir	s. 178	sizmisiz
s. 1445	s. 1566,	siynäläb	s. 144
seskänib	1594, 1594	s. 80	sizni
s. 1577	sibirdä	siynäni	s. 1069, 1207,
sevgän	s. 1753,	s. 178	1260, 1393, 1513,
s. 438, 891	19	siynitalägni	1563, 162, 1682,
sevgänim	sibirdän	s. 885	1698, 1741, 397, 54,
s. 725	s. 1582	siz	724, 756
sevgi	sibiriyä	s. 1024,	sizniki
s. 521	s. 1551	1036, 1037, 1037,	s. 1631, 1641,
sevikli	sifät	1038, 114, 1150,	1683
s. 248, 531	s. 1585,	119, 1252, 1273,	sizning
sevikligi	1634, 1671, 1673,	1278, 1326, 1464,	s. 1162, 1180,
s. 231	1682, 1734, 192,	1468, 1469, 1501,	1274, 1282, 1286,
sevinçli	194, 200, 202, 37,	157, 1582, 1661,	1301, 1313, 1361,
s. 1708	528, 530, 537,	167, 1689, 1693,	1364, 1455, 1558,
sevingänini	541, 669	1696, 1699, 1699,	

168, 313, 498, 730, 780, 852	sözigä s. 315	suvgä s. 420	süyünçini s. 1138
soqib s. 1497	sözini s. 1307	suvidä s. 1171	süzib s. 1332
solğın s. 563	sözläb s. 1228	suyışgä s. 1264	şax ş. 663
solipti s. 559	sözläri s. 766	süyünçi s. 1217	şadligini ş. 599
som s. 1124, 1242, 1426, 343, 350, 356, 365, 366, 760, 917	sözlärigä s. 759	süläymän s. 222	şadliklärimni ş. 1343
somdän s. 1226, 352	sözlärigämi s. 210	süpür s. 673	şakirbâyning ş. 304
somni s. 200, 365	sözlärim s. 886	süpüräy s. 1393, 1568	şakircänning ş. 311
somning s. 1250	sözläringdän s. 973	süpürgisi s. 812	şamirzäyu ş. 176
song s. 1437, 1462, 374, 599	sözläşib s. 647	süpürib s. 677, 742	şaşib ş. 420
sorämädi s. 1603	sözläysiz s. 904	süräy s. 1327	şaşib ş. 705
sorämäsdän s. 524	sözni s. 756	sürmä s. 381, 905	şaşilib ş. 217
soräsäm s. 494	sözsiz s. 602	sürmäysänmi s. 531	şaşmä ş. 1373, 1379, 1408, 646, 702, 977
soräsängiz s. 694	stälgä s. 1432, 1464	sütdän s. 74	şaşmäng ş. 1676, 1676, 1676, 696, 709, 796
soräy s. 1543	sudräb s. 1105	sütgä s. 1380	şaşmäy ş. 1146
soräymän s. 1465	sudräydilär s. 1590	süyäb s. 434	şatidäy ş. 128
sölğın s. 541	suğırgändäy s. 364	süyägi s. 818	şavqın ş. 1512, 301, 998
sölkävây s. 1652	suğurib s. 1581, 922	süyäk s. 1301	şavşüvgä ş. 1288
söräymizdä s. 1168	suläymänqül s. 610	süyäkkä s. 311	şayäd ş. 1226
sötäkning s. 57, 666	supägä s. 663	süyäklärim s. 1509	şaddät ş. 72
söylâq s. 93	supüräy s. 1071	süyälgänçä s. 528	şäfqat ş. 1347, 1527, 1559, 1574, 782, 893
söz s. 1556, 874	supürib s. 812	süyälgäniçä s. 85	şäfqatingiz ş. 470
sözi s. 1549, 418	surätdäy s. 920	süygäniçä s. 438	şäfqatsiz ş. 411
	suräti s. 527	süyülgän s. 640	şäftälini ş. 169
	suv s. 1071, 1602, 426, 699	süyünçi s. 1065	şähär

ş. 15	ş. 1045	ş. 1639	ş. 1224
şähärdä	şärmändäläringni	şor	şul
ş. 1161,	ş. 976	ş. 1724	ş. 131
332	şärmändälik	şoring	şulânşorväni
şähäringä	ş. 1005	ş. 1384,	ş. 569
ş. 7	şärmändängni	1524, 1725, 898	şulär
şälläqı	ş. 536	şorlik	ş. 943
ş. 103	şävq	ş. 1360	şulärgä
şälvirägänmi	ş. 706	şörim	ş. 1527
ş. 133	şäyländim	ş. 1029,	şulärni
şäm	ş. 67	316, 424	ş. 1125, 340
ş. 550	şäytân	şörlik	şulärning
şämâvlärdän	ş. 180	ş. 464,	ş. 350
ş. 1230	şäytângä	558	şum
şämä	ş. 104	şörpeşänä	ş. 766
ş. 958	şanıgä	ş. 537	şumi
şäpäläqläb	ş. 1482	şu	ş. 1495, 245,
ş. 446	şarqçä	ş. 1000,	456, 776, 892, 892,
şäpşäk	ş. 1076	1037, 1129, 1136,	893
ş. 1419	şarpä	1154, 1161, 1163,	şumni
şäräqläb	ş. 741	1200, 1211, 1213,	ş. 112
ş. 183	şartta	1214, 1224, 1298,	şunäqa
şäriät	ş. 922	131, 1310, 1311,	ş. 1129, 1155,
ş. 1190,	şekilli	1322, 1391, 1401,	1252, 1573, 668
1467, 1469, 1473,	ş. 1722	1417, 1419, 1423,	şunäqami
446, 791, 900, 937	şekillik	1474, 1508, 1524,	ş. 1108, 1160,
şäriätdän	ş. 513	1524, 1524, 1528,	1659, 1668, 574
ş. 307	şerikläridän	1558, 157, 1575,	şunäqamisiz
şäriätdäntäriqatdän	ş. 1380	1580, 159, 1604,	ş. 724
ş. 1610	şeriklärim	1636, 1645, 1667,	şunäkänggi
şäriätgä	ş. 1126	167, 226, 353,	ş. 333
ş. 1470,	şerikläring	475, 476, 527,	şunçä
1481, 901	ş. 1125	537, 57, 617, 626,	ş. 1015, 1659,
şäriätgäginä	şerikläringi	627, 651, 657,	1662, 351, 548, 701,
ş. 902	ş. 1134	684, 699, 702, 73,	929, 987
şäriätning	şerikläringni	757, 758, 759,	şunçälär
ş. 784	ş. 1122	762, 77, 773, 775,	ş. 1531, 1531,
şäriätpänählärni	şıqıllät	80, 800, 820, 872,	624
ş. 946	ş. 204	872, 886, 889,	şunçälik
şäriat	şır	923, 926, 990	ş. 1194, 779,
ş. 1459,	ş. 927	şudä	936
1550	şırmân	ş. 119	şundäq
şärif	ş. 385	şudirkim	ş. 780
ş. 1001	şiddätli	ş. 1286,	şundäqa
şärifläri	ş. 474	1287, 1289	ş. 588
ş. 664	şikästlik	şuhrätindän	şundäqanggi
şärmändä	ş. 873	ş. 687	ş. 611
ş. 1025,	şirin	şuki	şundän
1028, 1037, 1562,	ş. 209,	ş. 1481,	ş. 1170, 197,
1645, 980, 980	392	511, 878	631, 78
şärmändälär	şişädä	şukim	şundäy

ş. 116, 1172, 1237, 1258, 130, 1313, 1331, 1344, 1462, 1482, 1501, 1510, 1513, 1611, 1617, 163, 163, 1702, 1702, 207, 246, 295, 366, 410, 439, 506, 524, 524, 524, 559, 559, 635, 636, 641, 738, 765, 948 şundäymi ş. 1673, 521 şungä ş. 1422, 1642, 1726, 46, 571 şunısı ş. 1720 şuni ş. 1045, 1164, 1189, 490, 522, 574, 783, 784, 840, 962 şunidä ş. 496 şuning ş. 1085, 1293, 1704, 719, 767 şuv ş. 118 şübhä ş. 1302 şükür ş. 1422, 1613, 357, 750 tä t. 52 täqat t. 1518, 601, 641 täqatim t. 475 täbim t. 154 täcü t. 1445 täğ	t. 518 täğärädägi t. 420 täğärägä t. 426 täkäygäçä t. 559 tälei t. 1374 täliqdim t. 1339 tämân t. 1398, 240, 362, 841 tämândä t. 1182, 47 tämängä t. 1587, 695 tämânidän t. 1518, 605 tämânigä t. 1224 tämâşäbindäy t. 642 tämâşäni t. 1170 tämğä t. 182 tämğän t. 720 tämirlärimdä t. 1530 tämirlärimni t. 1728 tämmäs t. 1505 täp t. 846 täpâ t. 871 täpämiz t. 795 täpärman t. 679 täpäsiz t. 892 täpdä t. 1154	täpdim t. 407 täpgän t. 595, 712, 716, 775 täpgändä t. 680, 743 täpib t. 1290 täpilmäidiyu t. 890 täpilmäydimi t. 1289 täpib t. 1120, 1225, 174, 569 täpibsänä t. 1100 täpilmäydi t. 314 täpşirmäymän t. 519 täptäb t. 11 täpüb t. 15 täräqaturuk t. 175 tärt t. 1615 tärtälmäy t. 1281 tärtädi t. 1380, 1653 tärtädilär t. 1585, 1587 tärtär t. 468 tärtidik t. 1182 tärtgän t. 1522 tärtıb t. 1132, 445, 526, 641, 644, 891, 975 tärtılıb t. 528	tärtinmä t. 993 tärtmäy t. 1402 täşbörän t. 944 täşdäy t. 1673 täşgä t. 1495 täşı t. 1344 täşi t. 1065 täşki t. 1344 tätüv t. 120 tävânigä t. 630 tävädänidä t. 1297 tävär t. 82 täväri t. 60 tävfıq t. 279 tävuş t. 284 tävuşı t. 117, 265, 597, 676 tävuşıkü t. 1407 tävuşingni t. 1616, 255 tävuşları t. 1538 tävutigä t. 852 tävüqdek t. 807 tävüş t. 920 tävüşı t. 1644 tävüşlär t. 424 täzä t. 1140, 1580

tāzalāng	t. 1753	t. 255	254, 267, 355, 472, 942
t. 227	tānnāz	tāşqaridān	t. 1741,
tāzārāq	t. 1160	215, 283	t. 1113,
t. 1230	tānnāzning	tāşlā	1434, 1728, 475
tādbiri	t. 820	t. 1061,	tāşlāb
t. 758	tānti	1554, 443, 485,	t. 1113,
tādbirimizdā	t. 1216	824	t. 1061,
t. 1190	tānūb	tāşlādi	t. 381,
tādbirini	t. 19	570	tāşlāgānlār
t. 808	tārāfdā	t. 1743	t. 1743
tāgi	t. 1314	tāşlāmāqçi	t. 1712,
t. 1286,	tārāfidān	t. 1713	tāşlānādi
1457, 506, 902,	t. 1754	t. 812	t. 812
954	tārāfindān	tāşlānādilār	t. 1675
tāhārāt	t. 9	tāşlānār	t. 478
t. 272	tārāfindin	tāşlānārkān	t. 960
tākā	t. 20	tāşlānglār	t. 239
t. 195	tārāfni	tāşlār	t. 1021,
tākāgā	t. 1312	t. 1021,	242, 423
t. 462	tārāllāni	tāşlāydi	t. 1008,
tākāpükā	t. 717	1358, 923	tāşlāydilār
t. 381	tārāng	t. 1583	t. 1583
tākidlāb	t. 1655,	tāşlāymān	t. 1042,
t. 1640	380, 662	t. 1042,	1044, 1497, 518,
tālāq	tārqalār	961	961
t. 418	t. 487	tāşlāymiz	t. 1383
tālāb	tārqalsā	tāşlāysiz	t. 196
t. 1459,	t. 773	tāşviş	t. 593
1519	tārbiyā	tāvbā	t. 1503,
tālāşādi	t. 452	1507, 1507, 243,	t. 1503,
t. 1369	tārīqatdān	tāşqaridāgi	t. 608
tālāşgāni	t. 307		
t. 1520	tārnāvdā		
tālim	t. 1300		
t. 912	tārnāvpārnāvingiz		
tālvāsā	ni		
t. 423	t. 1299		
tām	tārs		
t. 9	t. 282		
tāmām	tārtib		
t. 1549	t. 1505		
tāmbā	tāsāddiğingiz		
t. 709	t. 735		
tān	tāsbehi		
t. 1671,	t. 374		
1683, 1719	tāsvir		
tānāb	t. 12,		
t. 1086	1755, 21		
tānbehingiz	tāşqari		
t. 1508	t. 608		
tānib	tāşqaridāgi		

taxtibaxting	tegizgän	t. 1387,	tikänning
t. 561	t. 1470	1425	t. 1282
tağabeyäti	tegizmä	teпки	tikib
t. 1155	t. 901	t. 966	t. 1716
tağın	tegmâqçı	tepkilik	tikilädi
t. 1230,	t. 887	t. 353	t. 1577, 922
1379, 138, 202,	tegmä	tergäsäm	tikilär
711, 772	t. 1404,	t. 307	t. 601, 85
talâq	926	teskäre	tikilgänçä
t. 315	tegmädi	t. 67	t. 374
tarifi	t. 1601	teş	tikkä
t. 1375	tegmäng	t. 1728	t. 79
tasäddüq	t. 1656,	teşvârây	til
t. 157	1656, 1665, 443,	t. 983	t. 1470, 901
tasäddüging	481, 634	tez	tilâvät
t. 1174,	tek	t. 1168,	t. 119
1650, 694	t. 1222	1741, 193, 417,	tilcäğini
tavfiq	tekin	567, 590	t. 404
t. 638	t. 277	tezdä	tilgä
tayâq	tekkänmän	t. 1255	t. 1595
t. 907	t. 510	tezdän	tilidän
tayänämän	tekşirär	t. 1219	t. 1211
t. 725	t. 289	tezrâq	tilim
tazim	telbälärdek	t. 586	t. 1557, 1557
t. 831	t. 1352	teztez	tiling
taziyägä	temir	t. 1085	t. 1013, 1324
t. 1252	t. 1519,	tıqıb	tilingän
taziyäni	1596, 1754, 20	t. 956	t. 1413
t. 823	teng	tingläydi	tilingni
teätr	t. 1044,	t. 900	t. 203, 861
t. 605	108, 206, 454,	tingläymän	tilkäländi
tebrätä	935	t. 1165	t. 1727
t. 1698	tenigännikiyü	tınıq	tilkätilkä
tegädi	t. 49	t. 1057,	t. 519
t. 630	tentäk	1390, 491	tillägä
tegäsän	t. 1331,	tıträymän	t. 666
t. 507	499, 926	t. 1342	tillägä
tegäverädi	tentigänniki	tıträysän	t. 461
t. 887	t. 50	t. 548	tilläring
tegdi	tepä	tız	t. 1014
t. 632	t. 67, 78	t. 1571	tillärini
tegdimi	tepädi	tızzädän	t. 1643
t. 249	t. 1196	t. 687	tilni
tegib	tepämdä	tızzägä	t. 68
t. 689, 997	t. 1604	t. 687	tilsinlär
teginmäy	tepämgä	tik	t. 1064
t. 537	t. 722	t. 1281,	tinç
tegirmän	tepärmiz	1571, 1600, 1616,	t. 1461
t. 1065	t. 1297	600	tinçlik
tegiş	tepäsädän	tikän	t. 1456
t. 770		t. 1069	tingläb

t. 1378	toq	tonini	t. 332
tippätik	t. 1640	t. 1615	töxtä
t. 181	toxtär	toplāb	t. 259, 494
tirigi	t. 594	t. 1483,	töxtāb
t. 595	toxtātāmān	976	t. 702
tirik	t. 719	toplānādi	töxtāmāy
t. 1045	toxtātīb	t. 578	t. 669
tirikçilik	t. 718	toplānādilār	töxtāng
t. 502	toğrisidā	t. 422	t. 481
tirişib	t. 1639	toplāş	töxtāting
t. 139	toğri	t. 683	t. 981
tirnāqqa	t. 1236,	toppātoğri	töxtāydi
t. 78	1343, 1543, 1627,	t. 1196	t. 1377
tirnāğimgäçä	349, 349, 797,	tortinçi	töğrilāb
t. 692	806	t. 1592	t. 274, 359
tirnāğinggä	toğridā	toşigä	töğrilāymiz
t. 1156	t. 144,	t. 641	t. 795
tirnāğingizgä	1472	toy	tökärdimü
t. 313	toğrilāb	t. 1081,	t. 1365
tirnāğini	t. 1197	340, 347, 668,	tökib
t. 1715	toğrimi	670, 671, 717,	t. 668
tirnāysiz	t. 1626,	917	tökilgān
t. 888	348	toyāğingni	t. 197, 560
tistārilār	toğrisidā	t. 204	tökilsä
t. 483	t. 817	toyçi	t. 1070
tistāriisāngiz	toğrisidāmi	t. 613	tökkānliklāringi
t. 728	t. 619	toydā	t. 975
tişi	toğrisini	t. 916	tölāmāysān
t. 172	t. 1251	toyīb	t. 1103
titrāq	toldirmāsdān	t. 506	tölāşgä
t. 920	t. 666	toyib	t. 1106
titrāb	toldi	t. 1523	tölğazāmān
t. 1049,	t. 660	toyidā	t. 1095
1354	toldirādilār	t. 610	tömtāq
titrābqaqşāb	t. 1439	toyigä	t. 864
t. 441, 94	tolgān	t. 668	tönfürüşning
titrāgānimni	t. 1520	toyligini	t. 1243
t. 281	tolğānib	t. 1288	törä
titrāmā	t. 152	toymās	t. 1196, 1209,
t. 1034	tolib	t. 148	1741, 39, 697
titrāmāsāngiz	t. 602,	toymāydi	töräcān
t. 706	602	t. 149	t. 1453, 1456,
titrāydi	tompāyib	toyni	1481, 1554, 1554,
t. 1079	t. 841	t. 1288,	1558, 1563, 1568,
tiy	ton	718	1568, 1569, 1573
t. 203, 861	t. 1225,	toyning	törädä
tiyri	821	t. 619,	t. 1195
t. 162	tongızning	821	törälārigä
tiz	t. 1319	toysām	t. 1084
t. 1569,	tonimni	t. 149	törām
1571	t. 67	toytāmāşā	t. 1466

törämiz	t. 1454	tuğılğan	t. 1304	turey	t. 1031,	turmäy	t. 638
töräni	t. 1211	tuğılıb	t. 411	926		turmäymän	t. 459
töräning	t. 1181,	tuğrisidä	t. 1522	turgân	t. 20	turmuş	t. 4
1221		tuhmät	t. 1033,	turgän	t. 1090,	tursäk	t. 1089, 1222
tört	t. 560	1384, 1541, 1568,	16, 485	1238, 1309, 1754,	330, 490	tursin	t. 1280, 360,
törtgä	t. 627	tuhmätgä	t. 1518	turgändäk	t. 1084	57	
törtülib	t. 1411	tuhmäti	t. 1361	turgändir	t. 780	tursinlär	t. 674
törtinçi	t. 19	tuhmätläringdän	t. 1035	turgänini	t. 1031	tuşädi	t. 1196, 374,
törtinib	t. 1749	tukigä	t. 562	turgäzib	t. 926	418	
törttä	t. 1093	tulki	t. 1204,	turgünçä	t. 1564	tuşdi	t. 426, 841
tösätdän	t. 87	1206		turğızädi	t. 434	tuşdimmi	t. 936
töşägingizgä	t. 1274	tumâr	t. 195	turıb	t. 1026,	tuşirmäy	t. 1394
töşälgän	t. 46	tumşuğigä	t. 885	1131, 1313, 1328,		tuşsin	t. 249
töti	t. 790	tumşuğini	t. 608	1383, 142, 1465,		tut	t. 1648
töymäy	t. 601	tuprâq	t. 1304,	1473, 1572, 1580,		tutâqıb	t. 1162
tözâqqa	t. 364	1601, 935		207, 247, 393,		tutâqıb	t. 1570
truppäsi	t. 605	tuprâqqa	t. 1343	518, 642, 677,		tutädi	t. 90
trüppäsi	t. 9	tur	t. 106,	789, 97		tutärlär	t. 274
tuqqan	t. 383	1146, 1371, 1570,	1578, 268, 537,	turıbmän	t. 633	tutätqı	t. 195
tuxümläydi	t. 692	673		turıbsızmi	t. 125	tutqazämän	t. 505
tufäylidän	t. 872	turä	t. 1600	turiş	t. 1673	tutqazär	t. 274
tugädi	t. 549	turädi	t. 265,	turing	t. 1310,	tutqazib	t. 916
tugünçädän	t. 820	360		1326, 151, 1564,		tutdi	t. 551
tuğıb	t. 78	turämän	t. 619	1684, 434, 864		tutgän	t. 370
tuğılädigän	t. 1305	turär	t. 290,	turkistân	t. 1460	tutgäning	t. 622
tuğılärmiding	t. 1724	495		turkmän	t. 45	tutgänlär	t. 265
		turäsän	t. 1040	turmâq	t. 873	tutıb	
		turäversämä	t. 642	turmä	t. 169		
				turmägä	t. 1311		
				turmäsäng	t. 1085		

t. 1089, 1188, 1361, 1477, 1557, 374	tüşünmägän t. 1525	u. 1604, 374	u. 1515, 1515, 1517, 1521, 1521, 1527, 1614
tutilgän t. 83	tüzätär t. 702	uççâvläringiz u. 774	ulärdä u. 936
tuting t. 1640	tüzük t. 1140, 1276, 325	uçib u. 1280	ulärdän u. 125
tutilädi t. 1557	tüzükmi t. 1620, 167	uçib u. 687	ulärgä u. 1748, 701
tutmäy t. 561	tüzüktüzük t. 914	uçidän u. 532	uläringgä u. 1320
tuyâqlık t. 1309	u u. 1044, 1146, 1153, 1239, 1311, 1314, 1330, 1361, 1369, 137, 1400, 1400, 1526, 1526, 1573, 1595, 1660, 1709, 172, 201, 210, 232, 234, 238, 260, 275, 357, 57, 687, 689, 700, 725	uçinçi u. 821	ulärni u. 1181, 1226, 1231
tuyä t. 203	uqalär u. 83	uçirmä u. 1075	ulärning u. 1296, 1437, 1519, 1525, 1745
tuyägä t. 799	uqalär u. 292, 609	uçiş u. 842	uluğ u. 1362, 1533, 1549, 525, 636
tuyıb t. 223	uqalärkän u. 290	uçramäsin u. 1090	uluğlärimiz u. 1278
tuz t. 1024	uqdirib u. 1322	uçramäydi u. 1275	uluğlärimizning u. 1220
tuzâqqa t. 842	uqdirib u. 810	uçräşgän u. 528	umârâyiumurâti u. 1450
tuzâqni t. 1169	uqdiriş u. 1495	uçräymän u. 813	umid u. 1275
tügäb t. 1599	ux u. 281	udirkim u. 1285	umr u. 1088, 1566, 1588, 763
tügätädi t. 1632	uxläb u. 249, 428	uf u. 1339	umrimdä u. 1391
tügünçäsidek t. 841	uxlät u. 324	ugırıb u. 244	umrimda u. 1339
tüni t. 253	uxlätmäy u. 248	uginä u. 799	umringgä u. 318
tüşgän t. 1077, 1518, 667	uxläydi u. 170	uh u. 273, 425, 425	umringni u. 533
tüşgänä t. 1080	u u. 344	ukäm u. 1696	umrning u. 550
tüşgändä t. 1332	uç u. 344	ukämni u. 1705	un u. 343, 89
tüşgänini t. 14	uçädi u. 344	ul u. 1442, 1443, 783	unädim u. 1638, 1687, 174
tüşib t. 1158, 159, 813, 834		ulämâeşânlär u. 1090	unämäydi u. 1099
tüşirgünçä t. 1651		ulämâyı u. 1459,	unätälmäsängiz u. 777
tüşüdingmi t. 508		776	unätingdä
tüşünmädim t. 503, 504		ulär	

u. 621	ur	uringizdä	u. 386
unçämünça	u. 1040,	u. 938	uyalıb
u. 1089	1040, 1108, 1111,	uringlär	u. 1249, 713
undä	1127, 700, 945,	u. 964	uyälmäysizmi
u. 1540	945, 963	urinib	u. 453
undän	urädi	u. 782	uyqu
u. 1196,	u. 1726,	uriniş	u. 226, 392
1298, 134, 134,	968, 971	u. 1219	uyqudä
1559, 1582, 1583,	urädilär	u. 172	u. 985
1624, 262, 265,	u. 1109,	urişşämu	uyqudälär
510, 573, 762, 810	1127	u. 308	u. 232, 234
undäy	urädimi	urmâqçı	uydä
u. 1144,	u. 927	u. 801	u. 264
1156, 1277, 1300,	urämän	urmäng	uydägi
1382, 1471, 1472,	u. 967	u. 1110,	u. 172
315, 406, 453, 713,	urämänu	443	uydägilärning
730	u. 728	urmäsäm	u. 953
ungä	urär	u. 538	uydän
u. 1021,	u. 1016,	urmäsinlär	u. 217, 391,
1192, 1324, 14,	446, 910	u. 1364	567
1484, 1541, 1616,	uräsän	urmäydi	uygä
1634, 17, 1708,	u. 1000,	u. 1328	u. 52, 600,
1716, 221, 361,	1418	ursäm	617
374, 47, 641, 72,	uräsiz	u. 964	uyğatmäy
984	u. 890	ursın	u. 257
ungäça	uräyäptilär	u. 1001,	uyi
u. 1258	u. 1350	1427, 237	u. 1593, 240,
uni	urdi	ursınlär	362
u. 1169,	u. 622	u. 1364	uyidä
1192, 1197, 1336,	urdiketdi	u. 1426,	u. 71
1337, 1363, 1383,	u. 278	916, 959, 959,	uyigä
1529, 1615, 1659,	urgän	983	u. 140, 187,
1709, 478, 530,	u. 1025	uşläb	278, 288, 319, 597,
636, 647, 68, 842,	urgur	u. 1341,	597, 632
877	u. 446	916	uyim
uning	urıb	uşlär	u. 1239
u. 1158,	u. 1464,	u. 960	uyimdä
1161, 1184, 1291,	1525, 345, 388	uvâl	u. 277
133, 1444, 1574,	urıbdı	u. 388, 74	uyimdän
1579, 1684, 184,	u. 428	uvâligä	u. 455
208, 210, 366, 386,	urıkdä	u. 1731	uyimizi
413, 595, 66, 722,	u. 181	uy	u. 1360
74	urışuving	u. 1343,	uying
unutäy	u. 637	1715, 1716, 264,	u. 1347, 794
u. 1658	urinädi	415, 44, 498, 499,	uyingdän
unutdingmi	u. 599	749	u. 1619
u. 1103	urinär	uyäldımdä	uyiyä
unutmä	u. 534	u. 1203	u. 264
u. 1750	uring	uyälıb	uyläng
unutmäymän	u. 1536,		u. 1710
u. 1186	923, 923		uyläntirib

u. 332	üç	v. 1440	v. 1072
uylantirish	ü. 1181,	vâhidliging	vâfâlârmî
u. 1081	151, 174, 757	v. 1443	v. 521
uylarning	üçdân	vârisi	vâhimâ
u. 44	ü. 627	v. 1445	v. 1635
uynâşdânmi	üçgâ	vây	vâhşiyânâ
u. 468	ü. 1285	v. 1029,	v. 478
uyni	üçinçi	1029, 1029, 127,	vâli
u. 742	ü. 1066,	1330, 1340, 1350,	v. 778
uyning	17	1351, 144, 1556,	vâliâhd
u. 1297,	üçinçisi	1736, 202, 217,	v. 1445
1297	ü. 1287	234, 237, 241,	väng
uzâq	üçtä	316, 316, 317,	v. 717
u. 1551,	ü. 44	400, 400, 418,	vâsligâ
50, 638	üçtört	421, 421, 423,	v. 644
uzâqdân	ü. 1658,	424, 431, 448,	vâslingizdân
u. 427	57, 623	448, 456, 469,	v. 151
uzâlmâdim	üçün	469, 474, 474,	vâssâlâm
u. 551	ü. 1058,	511, 537, 583,	v. 1442
uzâlmäsäng	1082, 1085, 1159,	583, 585, 587,	vâysâyâbsân
u. 356	1192, 1224, 1293,	593, 678, 679,	v. 697
uzâlmâysân	1338, 1369, 1454,	679, 680, 682,	vâyvâyvây
u. 761	1464, 1468, 1471,	682, 722, 727,	v. 1390
uzâmân	1474, 1508, 1514,	743, 794, 877, 97	vâzifâmiz
u. 351	1520, 1533, 1549,	vâydâd	v. 1470
uzârsân	1601, 1659, 1699,	v. 1381,	vâzifâng
u. 356	1699, 1699, 1700,	1404	v. 872
uzâtîlgân	1706, 203, 348,	vâyey	vâzmin
u. 212	391, 440, 457,	v. 669	v. 1622, 848
uzâting	719, 767, 791,	vâyvây	vaqt
u. 931	897, 907, 937,	v. 724	v. 1088, 1618
uzâtiş	943	vâ	vaqti
u. 1080	ümidlâr	v. 1076,	v. 797
uzâtmäng	ü. 1709	12, 1321, 1380,	vaqtim
u. 666	üstâ	14, 14, 1436,	v. 513
uzdingiz	ü. 611	1437, 1438, 1444,	vaqtindâ
u. 189	üstâsi	1445, 1445, 1446,	v. 10
uzilâdi	ü. 912	1449, 1450, 1459,	vaqting
u. 1130	üstigâ	1460, 1461, 1462,	v. 328
uzmäs	ü. 1080,	1536, 1538, 1551,	vaqtlâr
u. 488	1082, 346, 69,	16, 17, 1734, 184,	v. 1524
uzmäsäya	690, 823	195, 221, 4, 41,	vaqtlârdâ
u. 53	üstimgâ	474, 488, 5, 758,	v. 1287
uzmäy	ü. 1148,	812, 828, 920	vaqtning
u. 486	1172, 1357, 67,	vâälâykûm	v. 1237
uzun	721, 986	v. 1177	veksellârni
u. 1723	üstingizgâ	väckârsân	v. 1119
uzunuzun	ü. 853	v. 408	vidâlâşâylik
u. 544, 553	vâ	vâfâdâr	v. 1578
uzzükün	v. 380	v. 1576	vücudim
u. 632	vâhid	vâfâdârim	v. 210

yâ	1723, 245, 352,	y. 168	yârsâ
y. 115,	380, 47, 521, 695,	yâningnizgâ	y. 889
275, 717, 725	714, 716	y. 1163	yâruğ
yâqqa	yâkmâsdân	yânidâ	y. 1532
y. 110,	y. 165	y. 304	yâş
1133, 1399, 1423,	yâlğân	yânigâ	y. 107, 113,
702	y. 1001,	y. 1093,	1285, 1529, 1600,
yâqadi	1030, 1033, 1384,	111, 311, 426,	1698, 1731, 297, 533,
y. 701	1457, 1490, 1515,	529, 911	548
yâqamdân	353, 439	yânimdâ	yâşdâ
y. 159	yâlğânçı	y. 1326	y. 1163, 25
yâqamni	y. 1161	yânini	yâşgâ
y. 518	yâlğândân	y. 892	y. 1696
yâqangdân	y. 1332	yâp	yâşginâ
y. 560	yâlğânmi	y. 1357	y. 1054
yâqbu	y. 726	yâpgân	yâşi
y. 137	yâlğan	y. 347,	y. 1599
yâqdâ	y. 1547	852	yâşim
y. 1239,	yâlğanni	yâpıb	y. 59
1239, 1400, 694	y. 1486	y. 409	yâşimgâ
yâqdân	yâlğız	yâpılâdigân	y. 1105
y. 695	y. 1624,	y. 45	yâşini
yâqıb	1731, 206, 395,	yâpiptidâ	y. 1072, 1142,
y. 889	440, 549	y. 853	920
yâqınsân	yâ mân	yârdâm	yâşlâr
y. 55	y. 1146,	y. 1165,	y. 560
yâqlâmâyman	1482, 1624, 449,	12, 1324, 1394,	yâşlârdâ
y. 1523	51, 74, 766	1396, 1469, 796,	y. 24, 26, 27
yâqlâyman	yâ mânlarıning	892	yâşlârimgâ
y. 1524,	y. 464	yârdâmlârimning	y. 1347
814	yâ mânlığını	y. 776	yâşlâri
yâqlık	y. 96	yârdâmlâringizni	y. 685
y. 771	yâ mânlıkni	y. 1186	yâşlârim
yâqmäsâm	y. 1609	yârdâmlâşâdi	y. 1071
y. 307, 307	yâ mâydi	y. 1634	yâşlârimning
yâqni	y. 70	yârisâ	y. 1602
y. 137	yândır	y. 1611	yâşlârlârimning
yâğgöştlâri	y. 1751	yârlmâbdi	y. 1526
y. 245	yândirmâqdâ	y. 224	yâşligi
yâğini	y. 1049	yârim	y. 1291
y. 1092,	yângâ	y. 678,	yâşligimdâ
1195	y. 1352	743	y. 392
yâğlıq	yângân	yârimê	yâşligimizdâ
y. 775	y. 888	y. 680,	y. 331
yâğliq	yânıb	681, 682	yât
y. 897	y. 490	yâritdilâr	y. 179, 428
yâğlik	yâningdâ	y. 1454	yâtâmân
y. 689, 787	y. 1327	yârlıqdân	y. 952
yâki	yâninggâ	y. 1207	yâtgân
y. 1297,	y. 409	yârlıqni	y. 863
1307, 1311, 133,	yâningizgâ	y. 1206	yâtıb

y. 1104	803, 875, 882,	y. 895,	yäpâq
yâtıbdimi	908, 962	974	y. 123
y. 235	yäxşidä	yällävân	yäprâq
yâtıǵı	y. 1221	y. 678,	y. 549
y. 449	yäxşilâb	680, 681, 743	yärâb
yâtıptükü	y. 673	yälmâǵız	y. 1086
y. 786	yäxşilik	y. 1634	yärämäs
yâtıpti	y. 354	yälmâǵızning	y. 1382, 1464
y. 71	yäxşimi	y. 140	yärämäsliğimiz
yâtmäsäk	y. 1417	yälmâǵüz	y. 1087
y. 1222	yäxşirâq	y. 716	yärâşädi
yâtsä	y. 1230,	yältirâb	y. 273
y. 545, 554	1572	y. 146	yärâşib
yâtsäng	yäinki	yältirägän	y. 1091, 1138,
y. 248	y. 248	y. 61	458
yâtsäyu	yäki	yämân	yärâşsälär
y. 642	y. 1319	y. 155	y. 667
yâtsa	yäksân	yämâştirib	yärciü
y. 547, 556	y. 1278	y. 44	y. 902
yâzä	yäktäklärini	yämlämäy	yärim
y. 1250	y. 923	y. 1486	y. 1116, 1195,
yâzädi	yäläng	yänä	1411, 143, 597
y. 1254	y. 644	y. 1066,	yärmi
yâzävering	yälängâyâq	1084, 1098, 1148,	y. 1421, 1424
y. 1248	y. 1457	1195, 1222, 1305,	yärmini
yâzäylik	yälängâyâqdän	1575, 1628, 1658,	y. 1419
y. 121	y. 949	1682, 1746, 231,	yäsängän
yâzdä	yälängâç	356, 428, 490,	y. 370
y. 44	y. 1411,	509, 594, 625,	yäsäntusân
yâzdürgünçä	1515	672, 703, 763,	y. 57, 59
y. 194	yäläygâç	763, 78, 782, 792,	yäsätilgän
yâzib	y. 1116	834, 836, 871,	y. 1593
y. 1242	yälçitsin	890, 956, 986,	yäsäysiz
yâzilgän	y. 507	987	y. 892
y. 1548	yälğän	yänçämân	yäşiräsizmi
yâzilsä	y. 1489,	y. 478	y. 714
y. 116	1491	yänçib	y. 715
yâzing	yälğiz	y. 1042	yäşiringän
y. 1244,	y. 1057,	yängi	y. 898
1246, 1246	411	y. 1082,	yäşirmä
yäxşi	yälinämân	174, 276, 684,	y. 1052
y. 1086,	y. 1345,	690, 716, 868,	yaqın
1091, 1100, 1102,	1568, 443	955	y. 1042, 1287,
111, 1139, 1169,	yälinär	yängilä	143, 1438, 1650,
1221, 1243, 13,	y. 1569	y. 671	1654, 440, 563, 600,
1302, 1325, 1390,	yälinib	y. 1082	671
1420, 1425, 1610,	y. 1362	yänglişäsiz	yaqınlâşib
1614, 1643, 1723,	yälinmä	y. 937	y. 624, 797,
205, 330, 344, 378,	y. 1571	yängni	807
404, 405, 509, 511,	yälinmäymân	y. 712	yakkä
588, 635, 637, 783,			

yani	y. 1127	yemä	y. 565	yetimçä	y. 698	yığı	y. 439
yaramäs	y. 664	yemäğän	y. 1614	yetimlärning	y. 89	yığıştırıb	y. 495
614	y. 1666,	yemäğäning	y. 507	yetimyesirlärning	y. 335	yıgläb	y. 137
yarätılğäninggä	y. 989	yengi	y. 508	yeting	y. 896	y. 1019, 102,	1328, 1721, 311, 393,
yaräymän	y. 1390	yengil	y. 916	yetküzädi	y. 205	465, 597, 91	
yaşävçilər	y. 6	yengimdän	y. 1378	yetküzämäy	y. 1241	yıglädi	y. 253
yaşägünçä	y. 1571	yengmâqçimisän	y. 159	yetmägän	y. 736	yıglädim	y. 1598
yaşämâqläri	y. 1462	yer	y. 100	yetmägän	y. 644	yıglädingmi	y. 296
yaşär	y. 1551	yer	y. 1040,	yetmägändänmi	y. 686	yıglägän	y. 632
yaşärsiz	y. 1582	1078, 1086, 61,		yetmäs	y. 1363	yıglägäni	y. 632
yaşäsäk	y. 1069	784, 80, 87, 999		yetmäsäm	y. 644	yıglägänlärning	y. 899
yaşäsün	y. 5	yerdä	y. 1090,	yetmäy	y. 1683	yıglämä	y. 1011, 1036,
yaşäs	y. 1601	1157, 1200, 1322,		yetmäydi	y. 1107,	1036, 1055, 255	
yaşşämägür	y. 226, 989	yerdämiding	y. 1136	1633		yıglämäng	y. 458
yaşşämägürning	y. 79	yerdämisiz	y. 617	yetmiş	y. 164	yıglämäymän	y. 1600
yeb	y. 1044,	yergä	y. 1016,	yetsä	y. 736	yıglämsiräb	y. 456
1092, 1754, 18, 20,		197, 374, 393,		yetti	y. 1491,	yıglär	y. 1054, 1707,
917, 966		446, 525, 708		350, 356, 365,		565, 999	
yebmänmi	y. 715	yeridän	y. 985	366, 538, 75, 89		yıglätäsän	y. 559
yegän	y. 140, 345	yerigä	y. 1106	yey	y. 1381	yıglätmä	y. 1711
yegäning	y. 507	yertolägä	y. 1113,	yeydi	y. 1320	yıgläy	y. 1599
yegin	y. 989	1398, 1401		yeyilib	y. 1331	yıgläydi	y. 1367
yegünçä	y. 170	yetälmädim	y. 427	yıqılär	y. 424,	yıgläydi	y. 1560, 1677,
yelkämädän	y. 1394	yetädi	y. 1078,	447		1700, 312, 603	
yelkämğä	y. 1714	1726, 174, 902		yıqılıb	y. 1411,	yıgläymän	y. 1345, 1699
yelkäsidadgi	y. 563	yetäkläb	y. 365	1749, 426		yıgläysän	y. 1602
yelkäsigä		yetämän	y. 1636	yıqılsäng	y. 1575	yigirib	y. 1715
		yetärli	y. 1192	yıqtıpti	y. 54	yigirmä	
		yetgändä		yığı			

y. 634, 759	251, 277, 297,	y. 143,	y. 1392
yigirmäsi	300, 311, 441,	1670	yubârsin
y. 624	448, 462, 511,	yolbâsarlıkkä	y. 1243
yigit	515, 535, 568,	y. 1485	yul
y. 1558,	572, 573, 594,	yoldä	y. 1725
1559, 259, 378,	622, 630, 640,	y. 594	yulämän
392, 513, 706, 859	643, 643, 645,	yolğändän	y. 518
yigitgä	752, 752, 760,	y. 972	yulämänmi
y. 132	779, 779, 784,	yolıdä	y. 354
yigitlik	818, 937, 988	y. 1459	yulgäniçä
y. 1528	yoqâl	yolidä	y. 1029
yigitlikkâ	y. 1415,	y. 1088,	yulib
y. 1031	1672, 535	753, 820, 878,	y. 1419
yigitning	yoqâlib	879, 879	yulmâq
y. 588	y. 651	yolingizdä	y. 473
yil	yoqqa	y. 811	yulsäm
y. 1287,	y. 414	yoş	y. 353
356, 606, 8, 802	yoqdä	y. 1566	yuluq
yillär	y. 696	yozüvçi	y. 1415, 466
y. 1305	yoqkü	y. 22	yumälätgän
yillik	y. 706	yuqâl	y. 1308
y. 634, 759	yoqmi	y. 1016,	yumşär
yiltillämäy	y. 1183,	1039, 106, 1747,	y. 1345
y. 140	1657, 869, 950	1747, 1747	yumşätälsä
yirtädi	yoqsä	yuqâlgän	y. 1556
y. 906	y. 1277,	y. 1124	yumşätmäydimi
yirtämän	1293, 1425, 1483	yuqâling	y. 897
y. 519	yogân	y. 486	yupänib
yirtilgän	y. 215	yubâr	y. 634
y. 1413,	yoğä	y. 229,	yupänsın
1519	y. 77	312, 371	y. 1653
yoq	yoğe	yubârädilär	yupäting
y. 1045,	y. 1249,	y. 1242	y. 981
1052, 1057, 1058,	1254, 1295, 713	yubârämän	yupätişning
1095, 1106, 1118,	yoğımni	y. 1336	y. 1055
1121, 1126, 1185,	y. 258	yubâräy	yutälädi
1194, 1236, 1251,	yol	y. 633	y. 1101
1323, 1335, 1340,	y. 1132,	yubârding	yutälmä
1351, 1351, 1399,	1338, 1401, 15,	y. 258	y. 1102
1472, 1491, 1496,	1608, 212, 213,	yubârdingiz	yutäsiz
1528, 1531, 154,	256, 264, 595,	y. 166	y. 1486
1540, 1557, 1558,	784, 792, 795,	yubârgändirlär	yutäyäpti
1566, 1573, 1573,	795	y. 150	y. 65
1612, 1625, 1632,	yolä	yubârıb	yutdirdi
1640, 1640, 1646,	y. 475	y. 187,	y. 1145
1654, 1654, 1663,	yoläkdä	535	yutgän
1665, 1681, 1702,	y. 528	yubâringçi	y. 1534
1702, 1702, 1708,	yoläkdän	y. 376	yutkur
1719, 172, 1725,	y. 142	yubârmäysizmi	y. 80, 87
1725, 173, 203,	yoläkkä	y. 838	yutkurni
211, 212, 214, 226,		yubârsäm	y. 1040

yuväy	y. 1394	yüräkdägi	y. 1286,	zärä	z. 1611
yuvib	y. 244, 728	yüräkkä	785	zâri	z. 570
yuvuqsız	y. 237	yüräklärimni	y. 62	zârlär	z. 560
yuzäsidadän	y. 1180,	yüräkläringiz	y. 244,	zârläri	z. 896
1543	y. 1180,	yüräkläringizni	370	zârlärimgä	z. 1347
yügürgäniçä	y. 419	yüräver	y. 1331	zâtlär	z. 1460
yügürgänniki	y. 1173	yürgän	y. 164	zâtlärning	z. 1549
yügürib	y. 242, 589	877	y. 371	zâtning	z. 1464
yügüring	y. 585	yürgänki	y. 1029,	zäx	z. 197
yükni	y. 563	yürgizsinlär	143, 148, 372	zäxär	z. 989
yüksäk	y. 1057	yürimbän	y. 1413,	zäxärli	z. 1643
yür	y. 1046,	yüring	380	zäxärni	z. 1722, 1725
1396, 1399, 1401,	1423, 1423, 390	yüripti	y. 1580	zäb	z. 666
yürä	y. 593, 717	yürmä	y. 95	zäbärdäst	z. 525, 777
yürädi	y. 1398	yürsäng	y. 401	zähär	z. 1639
yürägimni	y. 888	yürsäyä	y. 931	zähärxändä	z. 850
yürägi	y. 927	yürüvdi	y. 88	zähärli	z. 951
yürägin	y. 1342,	yütkür	z. 1242,	zäkätni	z. 1089
1645, 282, 548,	660	yüz	1244	zämän	z. 137
yüräginmä	y. 691	y. 1242,	zâlim	zämänäsigä	z. 1751
yüräginmä	y. 1339,	1250, 1301, 1426,	z. 12,	zämäni	z. 1237
1351	y. 1339,	244, 343, 350,	1361, 1387, 1509,	zämänidä	z. 182
yüräginiz	y. 688	352, 356, 365,	1518, 1541, 1732,	zämänlärning	z. 182
yüräginni	y. 1049,	366, 369, 375,	891	zäncir	z. 1066
1557, 1581, 381,	570	461, 551, 932	zâlimlär	zäng	z. 146
yüräk	y. 1747,	yüzqolingni	z. 1581,	zär	
929		y. 244	1582		
		yüzgübän	zâlimläri		
		y. 447	z. 1754,		
		yüzi	20		
		y. 1038,	zâlimning		
		1078, 171, 72	z. 1360,		
		yüzidä	1645		
			zâr		
			z. 1699,		
			1714, 78		

z. 510	z. 1228,
zārār	1231, 1263
z. 1154	ziyâfâtingizgä
zârdä	z. 1465
z. 527	ziyârät
zärlärim	z. 1513
z. 1058	ziyârätingizgä
zârşünäs	z. 1514
z. 1221	ziyräk
zävâdingizdä	z. 524
z. 1743	zor
zävcäyi	z. 1708,
z. 1444,	1728, 46, 521,
1449	788
zabâni	zorävâнки
z. 736	z. 366
zavâlgä	zorğa
z. 551	z. 721
zebâ	zulm
z. 754	z. 1516
zebi	zulmi
z. 663	z. 1360
zebişgä	zulmü
z. 213	z. 1344
zebziynät	zumdä
z. 477	z. 651
zebziynätdä	zulm
z. 59	z. 891,
zıqnä	897
z. 210	zülmdän
zıqnälük	z. 898
z. 931	Toplam kelime:
zıkr	15148
z. 1472	Geçerli kelime:
zimmäsiggä	15148
z. 1189	Geçersiz kelime:
zindângä	0
z. 1383,	Alt madde:
1583	6152
zindäläk	Madde: 6152
z. 95	
ziyädä	
z. 1610	
ziyâfät	
z. 1236,	
1239, 1239, 1258,	
1425	
ziyâfätçä	
z. 1225	
ziyâfätgä	

3.2.2.Yäŋgi Säädät'in Sözcük Dizini:

Dizin	å. 24, 320	å. 324,	å. 411, 427,
	åxirät	331, 348, 676,	488
Sıra: a b c ç d e é f	å. 315	678	åğrub
g ğ h ı i j k l m n ñ	åxirätning	ådämiyâtdä	å. 485
o ö p r s ş t u ü v w	å. 6	å. 594	åğzi
y z	åxiridä	ådämlär	å. 733
10	å. 560	å. 322,	åğzidä
1. 583	åxtäramän	329	å. 549
16	å. 284	ådämlärdän	åh
1. 620	åxtärgän	å. 308,	å. 104, 223,
17	å. 148,	637	274, 301, 314, 395,
1. 388	273	ådämlärni	413, 415, 419, 423,
18	åxtärgänim	å. 321,	425, 55, 60, 631, 643,
1. 618	å. 282	324	663, 665, 67
25	åxtärgänimni	ådämmi	åhiri
2. 380, 382	å. 287	å. 347	å. 441
26	åxtärilgändä	ådat	åhiridä
2. 382, 435	å. 726	å. 548	å. 384
35	åxtärmäğim	ådatdägi	åhirindägi
3. 388	å. 288	å. 412	å. 379
40	åxtärub	ådatiça	åhistä
4. 618	å. 234	å. 67	å. 360, 370,
5	åxtärüb	å. 253	433, 72
5. 583	åbro	ådatlängän	åhista
50	å. 529	å. 263	å. 290
5. 618,	åciz	ådatlärin	åhtärub
åq	å. 231,	å. 70	å. 624
å. 302	441, 62	åfät	åhu
åqargän	åcizdir	å. 725	å. 114
å. 250	å. 666	åfäti	åilä
åqçä	åcizdür	å. 18	å. 591
å. 377, 614	å. 224	åftäb	ålälmäganläridän
åqibätdä	åcizlär	å. 257,	å. 585
å. 57	å. 461	624	ålädi
åqıl	åcizliğidän	åftäbginäädä	å. 301
å. 484	å. 241	å. 626	ålämän
åqılä	åç	åğäh	å. 342
å. 127, 13,	å. 547	å. 437	ålämi
242, 33, 5, 587	åçıq	åğırini	å. 575
åqıläliligä	å. 550,	å. 434	åldi
å. 33	598, 69	åğırlaşmäğı	å. 405
åqılkkä	åçılmäğidän	å. 729	åldidä
å. 694	å. 657	åğridimı	å. 477
åqşâmgi	ådäbigä	å. 94	åldilärigä
å. 373	å. 514	åğrigän	å. 216
åqşâmidä	ådäblärigä	å. 490	åldin
å. 669	å. 293	åğritub	å. 199, 266
åqu	ådäblik	å. 331	åldingiz
å. 115, 275	å. 292	åğriydi	å. 227
åxır	ådäm		åldirub
			å. 505

aldurubsän	å. 154,	ålmägänigä	å. 527
å. 488	448, 554, 559,	å. 277	ånälärimiz
ålgän	561, 596, 663,	ålmäslik	å. 314
å. 268, 565	669	å. 396	ånälärning
ålgänmän	ålimcänginämni	ålmäy	å. 734
å. 609	å. 217	å. 103,	ånäm
ålingän	ålimcänigä	117, 413, 615,	å. 106, 334,
å. 296	å. 469	643	342, 60, 608, 610
ålib	ålimcänim	ålmäysizmi	ånämdän
å. 468, 683	å. 105,	å. 630	å. 55
ålim	423	ålsä	ånämning
å. 313,	ålimcänin	å. 159	å. 295
348, 719, 732	å. 87	ålsäm	ånäng
ålimä	ålimcängizni	å. 336	å. 422, 470
å. 712	å. 643	åltı	ånängiz
ålimcän	ålimcänni	å. 27	å. 119
å. 127, 14,	å. 101,	åltıyışidä	ånäsi
142, 152, 175, 181,	147, 149, 173,	å. 4	å. 196, 200,
194, 200, 204, 206,	174, 183, 186,	åltmiş	249, 253, 263, 441,
207, 208, 211, 214,	188, 191, 225,	å. 340	451, 49
221, 226, 233, 238,	235, 242, 250,	ålub	ånäsidän
256, 264, 268, 278,	273, 28, 367, 376,	å. 117,	å. 486
280, 282, 292, 293,	391, 395, 414,	186, 199, 200,	ånäsigä
298, 301, 355, 366,	421, 424, 430,	202, 209, 211,	å. 269, 521,
370, 371, 379, 386,	433, 449, 462,	221, 236, 24, 264,	688, 715, 77
387, 392, 397, 404,	479, 493, 496,	270, 336, 343,	ånäsiğa
406, 411, 415, 420,	500, 505, 517,	356, 361, 390,	å. 415
425, 426, 428, 432,	519, 525, 530,	421, 424, 43, 447,	ånäsini
450, 465, 471, 478,	531, 556, 564,	447, 449, 465,	å. 220, 259,
481, 486, 488, 489,	566, 570, 603,	496, 499, 507,	44, 69
494, 503, 504, 506,	604, 605, 612,	611, 613, 615,	ånäsining
512, 518, 528, 533,	646, 689, 693,	626, 686, 697, 9	å. 23
537, 546, 553, 563,	700, 712, 89, 89,	ålp	å. 70
567, 569, 574, 577,	90	å. 216,	å. 70
586, 590, 600, 607,	ålimcänning	228	åppıqqınä
615, 617, 620, 623,	å. 126,	ålpur	å. 353
628, 629, 638, 640,	158, 262, 3, 4,	å. 358,	årä
642, 650, 671, 673,	417, 439, 593	367	å. 658
680, 686, 690, 696,	åling	åmäd	å. 678
71, 713, 719, 75	å. 217,	å. 652	åräläringizdä
ålimcändä	221	åmelıq	å. 391
å. 588	ålläh	å. 710	årängizdä
ålimcändägi	å. 100	ånä	å. 190
å. 597	ålmäqdä	å. 12, 213	åräsidä
ålimcändän	å. 220	ånacän	å. 379, 388,
å. 161,	ålmäqni	å. 282,	402, 408, 529, 565,
227, 232, 243, 464	å. 564	286, 288, 79, 80,	575, 581, 8
ålimcändänginä	ålmägän	83	åräsidägi
å. 511	å. 256	ånäläri	å. 216, 27
ålimcängä	ålmägänidän	å. 271	åräsidin
	å. 581	ånälärigä	

	å. 400		å. 483	åtämning		å. 25, 721
åräsiga		åstidä		å. 336	ây	
	å. 374		å. 145,	åtäng		å. 14, 718
åräsindän			290, 438, 577		âyâqläri	
	å. 182	åstidägi		å. 398,		å. 194, 207,
årqalärini			å. 625	426, 81		208
	å. 174	åstiga		å. 107,	âyâqlärini	
årqasidä			å. 103	119, 121, 175	âyâgidägi	å. 300, 353
	å. 166,	åstini		åtängizni		
618, 663			å. 270	å. 106		å. 294
årqasidän		åşgän		åtäni		
	å. 208,		å. 680	å. 636,	âyâğ	å. 145
	295, 91	åşıqı		654	âyâğidägi	
årqasin			å. 502	åtäning		å. 294
	å. 54	åşıqıç		å. 169	âyaq	
äre			å. 91	åtäsi		å. 418
	å. 384	åşin		å. 134, 3,	âyam	
årgäsida			å. 197	397, 4, 400, 557,		å. 334
	å. 31, 714	åşkäräginä		663, 674	âydä	
årtärmägän			å. 104	åtäsini		å. 124
	å. 236	åşnälärni		å. 56, 617	âydek	
årtdurgän			å. 651	åtäsiniğ		å. 183
	å. 31	åşni		å. 621	âyirub	
årtuq			å. 198	åtäsiz		å. 55, 56
	å. 305	åtä		å. 191,	âynäsina	
årttırä			å. 12,	406		å. 705
	å. 615		175, 220, 314,	åtäsizlik	âz	
årttıräyluk			438, 486, 49, 521,	å. 193,		å. 101, 114,
	å. 285		527, 55, 60, 647,	407, 682		138, 182, 205, 208,
årttirgän			688, 715, 730,	åtınlik		23, 241, 246, 342, 40,
	å. 673		734, 87	å. 583		428, 429, 430, 449,
årttürgän		åtäläri		åttirüb		490, 490, 495, 499,
	å. 105		å. 164,	å. 113		568, 63, 63, 64, 689, 8
årtuq			341	åtturä	âzâd	
	å. 177,	åtäläringiz		å. 255		å. 194, 363,
180, 215, 414, 532			å. 402,	åv		366, 382
årtuqrâq			402, 409	å. 677	âzâdä	
	å. 619	åtäläringizni		åvâz		å. 323
årtub			å. 394	å. 418, 74	âzâdlänmäq	
	å. 197	åtälik		åvâzi		å. 567
årzu			å. 15	å. 519	âzâr	
	å. 149	åtäm		åvâzigämi		å. 190, 330
årzulärin			å. 105,	å. 258	âzârlänub	
	å. 556		333, 94, 94, 95,	åvâziginä		å. 475
årzusida			97, 99	å. 521	âzginä	
	å. 200	åtämizni		åvâziğa		å. 158, 578
åsân			å. 317	å. 513	âziz	
	å. 286	åtämni		åvâzini		å. 351
åsmângä			å. 609,	å. 104,		
	å. 53		609, 611, 81, 82,	420, 664	âbäs	
åstânängçä			98	åvqat		ä. 377

äbdddülqahhâr	ä. 621	ähmâdcângä	ä. 286, 329
ä. 38	açinüb	ä. 203,	änä
äbdülqahhâr	ä. 86	215, 217, 261,	ä. 175, 206
ä. 275,	ädä	686, 690	ändälibning
397, 434, 646, 650,	ä. 254,	ähmâdcänni	ä. 156
706	265, 733	ä. 173,	ändişä
äbdülqahhârdän	ädävât	205, 233, 684,	ä. 232, 493
ä. 660	ä. 724	688, 690, 697	ängä
äbdülqahhârgä	ädäb	ähvâlidin	ä. 348
ä. 639	ä. 130,	ä. 173	ängläb
äbdülqahhârni	157, 315	ähvâlläridän	ä. 173
ä. 627,	ädäbiyât	ä. 699	änglägän
637, 642, 657, 674,	ä. 575	ähvâlni	ä. 281
709, 711, 719	ädäşgän	ä. 162	äni
äbdülqahhârning	ä. 423,	äkâcân	ä. 132, 178,
ä. 514, 648	459, 655	ä. 211,	368
äbdulgahhâr	ädäşursän	415	äning
ä. 700	ä. 507	äkâcânim	ä. 284
äbdulgahhârgä	ädât	ä. 207	änisi
ä. 687	ä. 340,	äkäsini	ä. 115, 657
äbdulrähmânây	460	ä. 195	ärägä
ä. 555,	äfändi	äksin	ä. 562
559, 563, 569, 571,	ä. 434	ä. 705	äräläşmäy
596, 601, 668, 673,	äfsus	älâqadrihâl	ä. 132
692	ä. 151,	ä. 522	äräsidadä
äbdulrähmânâygä	170, 498	älâmi	ä. 392
ä. 566, 612	äfsuslär	ä. 634	ärfä
äbdulrähmânâyni	ä. 516	älâmlärini	ä. 731, 731
ä. 675	äfzälraq	ä. 407	ärturgän
äbdülqahhârgä	ä. 296	älär	ä. 355
ä. 10	ägär	ä. 309,	ärtüb
äbdülqahhâr	ä. 190,	31, 311, 314, 347	ä. 119, 75, 79,
ä. 164, 22	311	älärdän	88
äbdülqahhârdä	ägärdä	ä. 394,	äsârät
ä. 12	ä. 718	558	ä. 714, 724
äbdülqahhârni	ägizlärädän	älärni	äsârätdä
ä. 134, 6,	ä. 284	ä. 24	ä. 622, 641
615	ähämiyät	älbättä	äsâslik
äbdülqahhârning	ä. 542	ä. 305,	ä. 619
ä. 36	ähdü	307, 309, 310,	äsâssiz
äcäl	ä. 652	485, 497, 717,	ä. 548, 730
ä. 675	ähmâdcân	732	äsbâbläridän
äcälni	ä. 154,	äldäb	ä. 187
ä. 131	161, 163, 186,	ä. 112	äsbâblärini
äcärlgäni	199, 213, 227,	äldigä	ä. 23, 668
ä. 659	255, 257, 259,	ä. 442	äsir
äcrätüb	466	ämäldä	ä. 514
ä. 699	ähmâdcändä	ä. 549	äslä
äczi	ä. 691	ämälni	ä. 325, 40
ä. 436	ähmâdcândek	ä. 545	äslä
äçgiçlari	ä. 201	ämmä	ä. 159

äsrärdän	ä. 411	äyā	ä. 425	q. 335, 99	q. 212, 236, 64
äsrārni	ä. 464	äyācān	ä. 207	q. 401	qālmās
äsrāb	ä. 20		ä. 429,	q. 382	q. 61, 723, 732
ästā	ä. 172, 172		93, 93, 94, 95, 96, 99	q. 349	qālmāsā
äşār	ä. 519, 520	äyācānim	ä. 343	q. 52	qālmāy
äşyālārini	ä. 9	äyāgināng	ä. 108	q. 486	q. 721
äşyālārni	ä. 17	äyälāringinā	ä. 166	q. 122	qālmış
äşya	ä. 696	äyälāringiz	ä. 121	q. 204,	q. 584
ätäsiddän	ä. 471	äyām	ä. 335, 610	461, 571, 685, 711	q. 144, 23, 231, 276, 35, 415, 580, 720
ätäsini	ä. 472	äybsiz	ä. 595	q. 60	qālur
ätrāfdägi	ä. 299	äylänüb	ä. 51	q. 8	q. 110, 285, 99
ätrāfgä	ä. 506	äylläşüb	ä. 689	q. 135, 527	qāluriddän
ätrāfidägi	ä. 43	äyn	ä. 7	q. 39	q. 39
ävlādimizni	ä. 144	äytgānidā	ä. 210	q. 293	qālurlārigä
ävväl	ä. 510, 605	äytgıl	ä. 426	q. 19,	q. 578
ävväldä	ä. 164	äyting	ä. 79, 80, 83, 93, 94	197, 25, 256, 279, 40, 642, 661, 675, 714	qān
ävväldän	ä. 622	äytsām	ä. 389	q. 36	q. 50, 734
ävvälgi	ä. 220, 47, 651, 67	äytub	ä. 526	q. 233	qānlārin
ävvälgisigä	ä. 716	äzāb	ä. 123, 28, 410	q. 484	q. 21
ävvälgi	ä. 546, 698	äzāblāngānigä	ä. 103	q. 332	qānli
ävvälidä	ä. 708	äzāblār	ä. 335	q. 160	q. 91
ävvälraq	ä. 227, 264, 363	äzālār	ä. 520	q. 89	qānub
ävvälraqdän	ä. 599	äziz	ä. 201, 304, 310, 314	q. 429	q. 369
äyāgi	ä. 423	qāçub		q. 145	qārāngulıq
äyāgināng					q. 51
					qārāvul
					q. 321
					qārā
					q. 10, 124, 350, 61, 711, 715
					qārāsi
					q. 115, 276, 424
					qārīinlār
					q. 508
					qārīinlārim
					q. 704
					qārışmāy
					q. 372
					qārlār
					q. 625
					qārniğä

q. 24	q. 201	qani	q. 35
qāvuşturub	qaering	q. 398	qaysi
q. 267	q. 427,	qanları	q. 166, 400,
qārāb	488	q. 38	629, 638
q. 118,	qafāsıdāgi	qarā	qaysingiz
187, 206, 217, 273,	q. 419	q. 656	q. 189
299, 393, 416, 637,	qalām	qarār	qaytārdim
638, 655	q. 176,	q. 243,	q. 60
qārādi	187, 666	649	qaytārding
q. 641	qalāmim	qarındāş	q. 59
qārāgāndā	q. 224	q. 667	qaytdilār
q. 405	qalbi	qarşı	q. 649
qārāmāsdān	q. 537	q. 202	qaytgān
q. 352	qalblıgıñ	qarşı	q. 249
qārāmāy	q. 595	q. 472	qaytub
q. 412	qaldi	qasās	q. 361, 369,
qārāng	q. 241	q. 59, 60	369, 408, 545, 699
q. 222	qalgān	qasāmlār	qaytur
qārāsāng	q. 298,	q. 653	q. 371
q. 507	547, 548	qatār	qıçqırub
qārāymān	qalgāngā	q. 614,	q. 92
q. 180	q. 468	622, 705	qıçqurub
qaqşātub	qalgānimdā	qatārıdā	q. 359, 404,
q. 96	q. 349	q. 63	418
qabāğlārını	qalgānin	qatārını	qıl
q. 345	q. 622	q. 187	q. 63, 64
qabāhātłārgā	qalgānini	qatārlārındā	qılālmāsmān
q. 16	q. 195	q. 548	q. 387
qabristānlārgā	qaltırāb	qattıq	qılā
q. 544	q. 51	q. 274,	q. 103, 116,
qabul	qalturāb	280, 287, 54, 59	277, 396
q. 40, 493,	q. 207	qattıqlārın	qılādi
558, 566, 681	qalur	q. 273	q. 326, 327,
qadām	q. 375	qattıqrāqını	328
q. 16, 291,	qanāātğā	q. 284	qılādılār
378	q. 41	qattıq	q. 341
qadār	qanāt	q. 282	qılādurgān
q. 129,	q. 62	qaviyliğādān	q. 377
147, 159, 213, 271,	qançā	q. 535	qılālmāgāngāmi
29, 33, 369, 374,	q. 324,	qavuşturub	q. 473
374, 388, 435, 472,	335, 389, 482	q. 512	qılāmān
474, 518, 522, 525,	qandāq	qayçı	q. 178
535, 543, 545, 577,	q. 301,	q. 408	qılārsızlār
649	302, 302, 304,	qaydā	q. 190
qaddi	313, 313, 333,	q. 210,	qılāsiz
q. 36	343	212, 236	q. 97
qadr	qandāg	qaydān	qılāy
q. 220	q. 710	q. 227	q. 108
qadrigā	qandāy	qayirub	qıldı
q. 241, 347	q. 706,	q. 249	q. 452
qadrlik	711, 713, 715	qaynānāsi	qıldı

q. 237, 415, 422, 426, 426, 466, 467, 479, 492, 514, 713, 734, 79	q. 344, 549	297, 299, 30, 310, 337, 342, 351, 356, 358, 359, 37, 370, 372, 375, 378, 378, 38, 384, 386, 392, 393, 399, 402, 404, 43, 44, 453, 463, 469, 476, 477, 478, 485, 493, 513, 530, 54, 540, 540, 544, 549, 558, 564, 604, 649, 658, 66, 664, 67, 672, 674, 681, 688, 690, 693, 699, 701, 709, 719, 720	qız	q. 579
qıldilär	q. 239, 254, 556, 676, 713	qılur	qızgä	q. 5
q. 395, 431, 508, 689	qılmağq	qılur	qızım	q. 48
qilding	q. 22, 303, 523, 564	qılur	qızı	q. 596
q. 55, 56, 57, 58	qılmağda	q. 189, 222, 290, 357, 545, 65	qızlarımız	q. 581, 582, 589
qildingiz	q. 45, 653	qılurlär	qızü	q. 591
q. 385	qılmağğa	q. 167	qol	q. 300, 433
qıldirub	q. 185	qılur	qoldän	q. 552
q. 250, 566	qılmağqläri	q. 189, 222, 290, 357, 545, 65	qolğa	q. 148
qılğäli	q. 409	qılur	qolığa	q. 680
q. 721	qılmağqni	q. 167	qoli	q. 51
qılğän	q. 562	qılur	qolidä	q. 17, 40
q. 199, 223, 240, 248, 379, 431, 452, 49, 498, 501, 502, 516, 537, 557, 569, 586, 595, 631, 651, 668, 685, 693, 696, 719	qılmağ	q. 165	qolidägi	q. 277, 632
qılğändä	q. 397	q. 189, 222, 290, 357, 545, 65	qolidäki	q. 198
q. 578	qılmağng	q. 167	qolidän	q. 129, 496
qılğänimizdän	q. 287	q. 165	qoligä	q. 187, 273, 398, 447
q. 728	qılmağnglär	q. 165	qolin	q. 267, 480, 54
qılğänin	q. 122, 123	q. 165	qolläri	q. 78
q. 597	qılmağs	q. 165	qollärigä	q. 408
qılğänlär	q. 40, 681, 733	q. 165	qollärin	q. 211, 291, 478, 512
q. 349	qılmağsä	q. 165	qollärini	q. 260, 353
qılğänlärigä	q. 493	q. 165	qoltuğläb	q. 290
q. 158	qılmağsäm	q. 165	qongän	q. 156
qılğan	q. 610	q. 165		
q. 38	qılmağslikkä	q. 165		
qılğan	q. 652	q. 165		
q. 472	qılmağy	q. 165		
q. 150	q. 111, 13, 15, 368, 407, 733	q. 165		
qılğudek	qılmağğini	q. 165		
qılğuvçı	q. 558	q. 165		
q. 316	qılmağışlärinä	q. 165		
qılmağdurgän	q. 346	q. 165		
q. 458	qılmağsä	q. 165		
qılindi	q. 591	q. 165		
q. 670	qılmağsälär	q. 165		
qılibdiki	q. 446, 483	q. 165		
q. 120	qılub	q. 165		
qiling	q. 130, 177, 18, 181, 198, 232, 243, 245, 265, 267, 292,	q. 165		
q. 100, 96		q. 165		
qılışüb		q. 165		

qorqub	q. 429	quçâqlâb	q. 88, 92, 95	quvvätini	q. 295, 44	xatim	x. 338
qorinub	q. 234	quçâğıdägi	q. 86	quyâşlärin	q. 715	xavf	x. 235
qoşilmäs	q. 274	quçâğıdän	q. 424	quyruğım	q. 62	xayâli	x. 47
qoşilub	q. 550	quçâğıgä	q. 116, 236, 644	quzzâtlär	q. 526	xayâllär	x. 256
	q. 128, 204, 359, 77	quçâğılâb	q. 425	quzzâtlärdän	q. 509	xayr	x. 232, 328
qoşub	q. 232, 278	quçâğıgä	q. 646, 76	qüçâğıgä	q. 209	xızmat	x. 166, 201, 316, 43, 473, 575, 66, 672, 681
qoy	q. 122	quduräti	q. 192	xâr	x. 56	xızmätdän	x. 196, 567
qoyä	q. 16	qudurätläri	q. 12	xâru	x. 111	xızmatgä	x. 568
qoydi	q. 455, 674	qulâq	q. 139, 188, 365, 735	xâtircäm	x. 237	xızmäti	x. 562
qoygän	q. 270, 601	qulâğımgä	q. 482	xâtiringizdän	x. 146	xızmätidä	x. 563
qoygändän	q. 604	qumri	q. 517	xaqğa	x. 68	xızmätidän	x. 137
qoying	q. 84, 99	qurânini	q. 541	xadiçä	x. 14, 90	xızmäтини	x. 254
qoymaqğä	q. 492	qurbân	q. 185	xadiçägä	x. 106	xızmätkâr	x. 58
qoymaqğa	q. 460	quridi	q. 420	xadiçäni	x. 72	xızmätlärgä	x. 412, 690
qoymäy	q. 248, 378	quruq	q. 660	xadiçäning	x. 28	xızmätläri	x. 570, 685
qoyniğa	q. 541	quruşub	q. 625	xafä	x. 102	xızmätläridän	x. 371
qoynidägi	q. 221, 623	qusurlik	q. 368		x. 122, 123, 348, 83, 96, 96, 97	xızmätlärni	x. 686
qoynigä	q. 564	qutulub	q. 456, 570	xafälik	x. 628	xızmätni	x. 565
qoysä	q. 96	quvânüb	q. 147	xalifä	x. 338	xızmäтта	x. 679
qoysın	q. 280	quvlänürsiz	q. 191	xar	x. 135	xicälätlärdän	x. 220
qoyub	q. 10, 217, 221, 266, 272, 291, 297, 412, 448, 503, 603	quvväi	q. 579	xarâb	x. 160	xicâlat	x. 279, 281, 394
		quvvät	q. 209	xarâbginä	x. 46	xicâlatdän	x. 289
qoyup	q. 218	quvväti	q. 115, 151	xat	x. 308	xil	x. 33, 66
qoziçâqlärim	q. 108			xatâlıq	x. 59	xursänd	
qoziçâğım	q. 210						

x. 328, 342, 343, 473, 612	axlâqdä	az	b. 112, 118, 122
xursändliklär	a. 594	a. 432	bälälärini
x. 505	axlâqlär	b. 302	b. 341
xursändlikläri	a. 130,	bâqıy	bälälärining
x. 566	291	b. 526,	b. 296
xususdä	axlâqlärigä	597	bälälärni
x. 214	a. 157	bâqıysi	b. 340, 359,
xüdä	axlâqlärni	b. 528	481
x. 206	a. 315	bâqmâqdä	bälälärning
xüdâgä	axlâqlık	b. 214	b. 484
x. 120, 121	a. 313	bâqmä	bäläm
xüdâni	axlâqliläridän	b. 506	b. 236, 280,
x. 109	a. 360	bâqub	422
xürşid	axlâqsizläridän	b. 130,	bäläning
x. 181	a. 360	203, 335, 87	b. 400
aqadi	axtärgän	bâqurmän	bäläsi
a. 80	a. 357	b. 111	b. 213
aqçä	abdulrähmän	bâbälärimizning	bäldâğıdän
a. 165,	a. 688	b. 730	b. 240
245, 296, 695	ağızläridän	bâbälärdän	bäluşigä
aqçälärni	a. 93	b. 546	b. 439
a. 673	ağridi	bâğlâb	bâr
aqçäsi	a. 429	b. 41, 652	b. 119, 119,
a. 25	ahd	bâğlâgändänmi	124, 125, 165, 23,
aqçäsiga	a. 685	b. 34	337, 389, 508, 579,
a. 501	ahmâq	bâğlängän	588, 723, 92
aqçäsizginä	a. 308	b. 157	bärä
a. 177	akäcän	bâğlänüb	b. 413
aqılli	a. 218	b. 36	bärämiz
a. 689	akäm	bâğlär	b. 230
aql	a. 198	b. 135	bäräy
a. 619, 705	anacan	bâis	b. 442, 490
aqldän	a. 79	b. 409	bäräymukin
a. 423, 459	aprel	bälä	b. 491
aqlgä	a. 379	b. 357,	bärdän
a. 545	apreldän	486, 647	b. 652
aqli	a. 388	bäläcänlärim	bärdi
a. 484	arädä	b. 110	b. 443
aqllik	a. 17	bäläğa	bärdilär
a. 313	artuq	b. 213	b. 504, 648
aqlu	a. 471	bälälär	bärdur
a. 645	asr	b. 366,	b. 29
aqlü	ayâmni	384, 482	bärgän
a. 30	a. 342	bälälärdän	b. 228, 683
aqşämi	ayäcän	b. 180	bärginä
a. 648	a. 417	bälälärgä	b. 9
axlâq	ayb	b. 129,	bärgindeb
a. 267,	a. 288	132, 340, 359,	b. 497
293, 360, 598	aylänüb	383, 536	bärgudek
	a. 274	bälälärim	b. 543

bəri	bəşgä	bəyginä	bəräbär
b. 107,	b. 710	b. 694	b. 494, 549
112, 115, 239, 242,	bəşgäçä	bäylär	bäräbäridä
391, 428, 520	b. 662	b. 33	b. 478, 639
bəriçä	bäşi	bäylärimiz	bäräbardir
b. 100	b. 51	b. 141	b. 307
bärligidän	bäşi	bäylärni	bärbäd
b. 23	b. 274	b. 344	b. 165, 18, 24,
bärmägäniğa	bäşidä	bäzär	334
b. 475	b. 323	b. 623,	bärdäşiğä
bärmäği	bäşim	676	b. 29
b. 152, 238	b. 411,	bäzärdän	bärg
bärmäy	429, 490	b. 614	b. 77
b. 133,	bäşingdä	bäzärgä	bärgän
484, 486	b. 399	b. 501	b. 155
bäirmi	bäşläb	bädälidä	bäring
b. 305	b. 152,	b. 562	b. 448
bärub	168, 209, 228,	bädän	bärmäğini
b. 244,	229, 48, 519, 668,	b. 659	b. 171
361, 544, 559, 602,	683	bädändän	bärmading
602, 611, 612, 678,	bäşlädilär	b. 659	b. 480
687, 721, 84	b. 511,	bädbaxt	bärtäraf
bäsdi	523	b. 514	b. 696
b. 429	bäşlägän	bädidägi	bärub
bäsdurulgän	b. 16	b. 695	b. 449
b. 382	bäşläğäç	bähil	bärüb
bäsmäq	b. 252	b. 521	b. 478
b. 428	bäşläri	bähramänd	bäs
bäsub	b. 583	b. 57	b. 731, 96, 99
b. 104,	bäşlärin	bäläsigä	bäsub
117, 194, 421, 424,	b. 408,	b. 276	b. 291
51, 647	425, 477	bälälär	bäş
bäş	bäşläringizdä	b. 128,	b. 622
b. 171,	b. 393	371	bäşgän
198, 234, 418, 419	bäşlīgi	bäläm	b. 371
bäşqäni	b. 132	b. 121	bäşläb
b. 482	bäy	bäldäq	b. 155, 470,
bäşqa	b. 246,	b. 501	553
b. 110,	285, 296, 306,	bälki	bäşlärin
135, 135, 176, 187,	329, 342, 349	b. 132,	b. 343
312, 482, 528, 542,	bäyän	144, 185, 368,	bätän
568, 570, 580, 585,	b. 509,	408, 506, 521,	b. 634
608, 717, 732	525	538, 573, 610, 70	bätnidän
bäşqalär	bäyägi	bändä	b. 12
b. 539	b. 34	b. 110	bäyän
bäşqalärin	bäybäççä	bändäläringgä	b. 558
b. 706	b. 164	b. 62	bäyäni
bäşqasini	bäybäççäni	bändü	b. 559
b. 240	b. 164	b. 514	bäyräm
bäşdä	bäydän	bäng	b. 531, 566,
b. 718	b. 347	b. 633	567

bäyrämdä	b. 522,	b. 158,	berüvçilər
b. 540	522, 583, 583,	188, 398, 475,	b. 543
bäyrämlärgä	584	502, 518, 58	beş
b. 542	beçärä	bergäni	b. 11, 460, 51,
bäyrämlärimizni	b. 147,	b. 500,	522, 565, 625
b. 539	167, 171, 20, 233,	530	beşinçi
baxtlärin	240, 281, 334,	bergänidän	b. 554
b. 715	341, 342, 627, 69,	b. 525	betäb
baxtlik	90	bergäningizni	b. 417
b. 307	beçärälärgä	b. 190	bezüb
baxtsiz	b. 326	bergüvçi	b. 727
b. 138,	beçärälärni	b. 390	bibi
147, 197, 20, 205,	b. 492	beri	b. 583
29, 309, 417, 42,	beçärälik	b. 35	bibicänim
423, 431, 437, 450,	b. 170	beringiz	b. 209
454, 456, 460, 498,	beçärälikni	b. 188	bibiseşänbä
72	b. 43	bermäq	b. 585
baxtsizlik	bedämü	b. 149	bidatlärdän
b. 656	b. 695	bermäqdä	b. 548
bad	befäydä	b. 518,	bigiz
b. 495	b. 310	658	b. 626
bağrı	begänäni	bermäqgä	bilä
b. 660	b. 680	b. 535	b. 494
bağrı	behud	bermäqğa	bilä
b. 101,	b. 52	b. 242	b. 100, 102,
103, 277, 403, 438,	behudä	bermäği	113, 123, 127, 13,
489, 515, 632	b. 308	b. 671	130, 130, 134, 14,
bağrıdä	bekâr	bermäs	161, 17, 172, 172,
b. 20	b. 337	b. 552	179, 180, 198, 20,
bağrıgä	bekäs	bersä	202, 202, 204, 214,
b. 117,	b. 60	b. 730	219, 223, 235, 249,
194, 421, 424, 646	bekäslik	bersälär	250, 251, 252, 253,
bağrıga	b. 170,	b. 611	256, 265, 267, 271,
b. 10	439	bersäm	275, 277, 28, 281,
bağrini	belgilik	b. 343	289, 291, 297, 315,
b. 409, 413	b. 642	bersun	328, 330, 335, 355,
bağrıtaşlärni	bemâr	b. 232	358, 361, 362, 365,
b. 185	b. 438	berur	378, 38, 385, 404,
bağrläri	benâmu	b. 352,	405, 408, 409, 410,
b. 273	b. 11,	369, 399	413, 415, 418, 42,
bahâdir	165, 659	berurdä	431, 439, 440, 464,
b. 22	berämän	b. 445	464, 465, 466, 474,
bahâr	b. 181,	berurmän	490, 491, 496, 498,
b. 624	340	b. 178	515, 528, 528, 537,
bahtsiz	berdi	berüb	54, 544, 557, 565,
b. 76	b. 168,	b. 165,	567, 576, 580, 599,
bazi	227, 249, 612	177, 187, 218, 24,	600, 601, 621, 626,
b. 120,	berdilär	248, 270, 330,	629, 633, 645, 646,
272, 298, 371, 46,	b. 193,	334, 380, 447,	649, 652, 663, 665,
550, 66	229, 613, 690	491, 506, 596,	675, 677, 69, 692,
baziläri	bergän	686	

695, 698, 700, 702, 712, 78, 87, 90, 91, 92	266, 29, 290, 318, 33, 337, 338, 353, 357, 357, 371, 377, 378, 38, 384, 389, 4, 40, 406, 413, 42, 427, 428, 429, 430, 432, 442, 444, 444, 446, 449, 456, 463, 463, 487, 490, 490, 499, 5, 505, 506, 513, 522, 524, 537, 54, 543, 545, 555, 560, 563, 578, 580, 59, 590, 594, 595, 601, 61, 613, 614, 620, 622, 622, 626, 63, 63, 633, 635, 64, 649, 650, 66, 66, 661, 662, 667, 676, 678, 679, 679, 680, 681, 687, 687, 694, 695, 705, 706, 708, 715, 721, 75, 8, 9, 91, 93	biridä b. 153, 539 birigä b. 308, 353, 588 birin b. 245, 261, 261 birinçi b. 143, 201, 376, 390, 453, 529, 684, 7, 726, 729 birinçisi b. 457 biringiz b. 385 biringizgä b. 717 birini b. 503 birlä b. 247, 357, 566 birlän b. 178 birläridän b. 212 birlärigä b. 223, 550 birläringizgä b. 386 birlärini b. 135 bisätdägi b. 239 bisätidä b. 150 bisätini b. 242, 245 bisätlärini b. 40 bismil b. 516 bistäridä b. 660 bitdi b. 735	bitirgän b. 41 bitirmâqqa b. 19 biz b. 285, 287, 394, 395, 631, 96 bizdän b. 630 bizdäy b. 330 bizgä b. 120, 390 bizim b. 141, 547, 577 bizlärdä b. 541 bizlärgä b. 109 bizni b. 163, 325, 335, 483, 629, 734 bizning b. 189 bolädi b. 111, 281, 331, 343, 730 bolädiki b. 346 bolädilär b. 332 bolädurgän b. 381 bolämän b. 338, 83, 96 boldi b. 118, 258, 457, 530, 589, 710 boldiki b. 589, 731 boldilär b. 702 boldimikin b. 433 bolgän b. 375 bolgän b. 100, 103, 105, 115, 132, 137, 14, 154, 17, 176, 18,
695, 698, 700, 702, 712, 78, 87, 90, 91, 92 bilädür b. 484 biläginä b. 128 biläk b. 425 bilän b. 232, 282, 296, 300, 628 bildirmäyginä b. 72 bildirüb b. 558 bildurmâq b. 200 bildürmäy b. 613 bildürüb b. 160, 597 bilgän b. 311, 465 bilgäni b. 369 bilmâq b. 226 bilmâqdä b. 220 bilmägän b. 366 bilmäsdän b. 287 bilsälär b. 509 bilsäm b. 191 binälär b. 299 bir b. 10, 101, 109, 109, 113, 114, 122, 124, 133, 138, 140, 146, 151, 153, 154, 155, 158, 172, 176, 182, 187, 189, 192, 193, 20, 205, 208, 212, 214, 223, 23, 231, 239, 241, 241, 246, 251, 252,	266, 29, 290, 318, 33, 337, 338, 353, 357, 357, 371, 377, 378, 38, 384, 389, 4, 40, 406, 413, 42, 427, 428, 429, 430, 432, 442, 444, 444, 446, 449, 456, 463, 463, 487, 490, 490, 499, 5, 505, 506, 513, 522, 524, 537, 54, 543, 545, 555, 560, 563, 578, 580, 59, 590, 594, 595, 601, 61, 613, 614, 620, 622, 622, 626, 63, 63, 633, 635, 64, 649, 650, 66, 66, 661, 662, 667, 676, 678, 679, 679, 680, 681, 687, 687, 694, 695, 705, 706, 708, 715, 721, 75, 8, 9, 91, 93 birär b. 159, 339, 432, 485, 582, 630 birävlärning b. 722 birâz b. 245, 624, 627, 712 birdän b. 103, 225, 258, 380, 50, 519, 607, 639, 642, 646 birgä b. 178, 186, 229, 496, 600 birginä b. 124, 143, 292 biri b. 652	biridä b. 153, 539 birigä b. 308, 353, 588 birin b. 245, 261, 261 birinçi b. 143, 201, 376, 390, 453, 529, 684, 7, 726, 729 birinçisi b. 457 biringiz b. 385 biringizgä b. 717 birini b. 503 birlä b. 247, 357, 566 birlän b. 178 birläridän b. 212 birlärigä b. 223, 550 birläringizgä b. 386 birlärini b. 135 bisätdägi b. 239 bisätidä b. 150 bisätini b. 242, 245 bisätlärini b. 40 bismil b. 516 bistäridä b. 660 bitdi b. 735	bitirgän b. 41 bitirmâqqa b. 19 biz b. 285, 287, 394, 395, 631, 96 bizdän b. 630 bizdäy b. 330 bizgä b. 120, 390 bizim b. 141, 547, 577 bizlärdä b. 541 bizlärgä b. 109 bizni b. 163, 325, 335, 483, 629, 734 bizning b. 189 bolädi b. 111, 281, 331, 343, 730 bolädiki b. 346 bolädilär b. 332 bolädurgän b. 381 bolämän b. 338, 83, 96 boldi b. 118, 258, 457, 530, 589, 710 boldiki b. 589, 731 boldilär b. 702 boldimikin b. 433 bolgän b. 375 bolgän b. 100, 103, 105, 115, 132, 137, 14, 154, 17, 176, 18,

192, 194, 213, 215, 221, 243, 317, 33, 42, 427, 437, 461, 513, 534, 549, 572, 587, 592, 596, 606, 620, 621, 63, 651, 655, 658, 659, 669, 684, 691, 700, 718, 725, 727 bolgändä b. 363, 53, 734 bolgändän b. 279, 299, 587 bolgändur b. 485 bolgäniğami b. 543 bolgänidänmi b. 476 bolgänimdä b. 84 bolgänini b. 281 bolgänlikdän b. 6 bolgänmägämi b. 676 bolgunça b. 355 bolğaç b. 519, 520 bolğan b. 657 bolib b. 52 bolişdilär b. 260 bolişim b. 348 bolmâq b. 600 bolmâğı b. 671 bolmâğimiz b. 316 bolmägängä b. 151, 582 bolmägängämi b. 150, 678	bolmägäniğami b. 542 bolmägänigä b. 203, 515 bolmäsä b. 122, 246, 250, 297, 447, 486, 590 bolmäsäk b. 394 bolmäsmän b. 389 bolmäy b. 52, 732 bolmäz b. 319 bolsä b. 109, 137, 149, 150, 178, 263, 280, 289, 295, 296, 297, 30, 305, 309, 313, 329, 397, 410, 433, 479, 539, 551, 558, 564, 602, 618, 656, 679, 708, 712, 718 bolsäk b. 97 bolsäki b. 324 bolsälär b. 165, 307, 309, 312, 322, 60, 719 bolsäm b. 111, 285, 342, 351 bolsängiz b. 189, 83 bolsun b. 107, 293, 306, 539, 572, 572, 707 bolub b. 10, 110, 143, 145, 155, 167, 175, 195, 24, 25, 284,	308, 318, 330, 339, 349, 349, 366, 4, 417, 438, 517, 526, 548, 554, 555, 568, 57, 581, 612, 661, 67, 673, 673, 675, 682, 694, 697, 72, 720, 723, 726, 728, 729, 89 bolur b. 109, 125, 271, 363 bolurmi b. 319 boluv b. 382 boluvçi b. 394 boluvi b. 624 boş b. 586 boşab b. 137, 196 boşätüb b. 65 boyidän b. 661 boyindän b. 92 boyinläridän b. 88 boyinlärigä b. 77 boyinlämindän b. 425 boyinsunub b. 42 boynigä b. 211, 629 bozilub b. 440 bozuqliq b. 372 böläk b. 151, 348, 446, 480, 481	bu b. 114, 146, 147, 156, 156, 159, 163, 168, 169, 188, 189, 195, 204, 213, 219, 220, 223, 226, 228, 229, 233, 254, 279, 29, 295, 301, 301, 307, 309, 311, 33, 344, 346, 368, 388, 392, 400, 401, 414, 420, 431, 440, 445, 464, 466, 474, 483, 488, 497, 508, 510, 511, 52, 523, 525, 560, 565, 577, 605, 607, 609, 624, 627, 641, 654, 654, 655, 658, 658, 665, 675, 681, 683, 683, 697, 70, 701, 704, 729, 74, 90 bugün b. 390, 484 buğdäy b. 731, 731 buğz b. 724 bulär b. 303, 304, 331, 716 bulut b. 182 bungä b. 723 buni b. 226 bunisi b. 274 burç b. 733 buyurmâqlärini b. 436 buzuq b. 131, 698 bükülmiş b. 37 bülbul b. 512 bütün

b. 134, 15, 157, 194, 216, 221, 224, 256, 317, 378, 403, 412, 422, 441, 456, 459, 47, 513, 516, 535, 536, 561, 569, 632, 655, 666, 692, 696, 698, 714, 9	c. 236	cämläb	c. 538
câxil	c. 36	c. 363	cumägä
câhil	c. 333, 6, 709, 730, 734, 9	cänâbı	c. 543
câhillärni	c. 319	c. 453, 462, 464, 68	cumäni
cân	c. 100, 112, 118, 122, 17, 631, 80	cänâbi	c. 544
cânidän	c. 414	c. 37, 41	cüdä
cânim	c. 211, 212, 226, 422, 427, 48	cänâbingizni	c. 286, 288, 332, 83
cânini	c. 185	c. 167	cüziy
câriyälärni	c. 592	cänâblärinä	c. 557
cävâb	c. 717	c. 434	çaqırsälär
câvdurâb	c. 203, 638	cänim	ç. 483
cây	c. 10, 301, 306	cännäti	çaqırub
câyda	c. 312, 323	c. 302	çäk
câygä	c. 122	cäsärät	ç. 51
câyı	c. 24, 485, 637	c. 385	çar
câyidä	c. 267, 298	cäsärätin	ç. 722
câyidän	c. 71	c. 595	çarä
câyigä	c. 648	cäsärätlik	ç. 446
câyim		c. 554	çarälärin
		cäsäddän	ç. 564
		c. 661	çaräsi
		cävâb	ç. 110, 151
		c. 168, 193, 491, 560, 611	çaräsiz
		cävâbgä	ç. 23, 457, 461, 587, 725
		c. 512	çây
		cävâbläri	ç. 178, 254, 259, 260, 271, 272, 360, 361
		c. 158	çâydan
		cerküb	ç. 260, 280
		c. 346	çâygä
		ciddiyätläri	ç. 277
		c. 691	çâynakçasidägi
		cigär	ç. 218
		c. 273, 515, 632, 660	çâyni
		cigäridän	ç. 196, 218
		c. 49	çaqırub
		cigärpäräsini	ç. 443, 522
		c. 424	çähâr
		cönädi	ç. 131
		c. 616	çalışub
		cönädilär	ç. 195
		c. 497	çaqırturub
		cönägän	ç. 605
		c. 292	çehrası
		cönätı	ç. 182, 490
		c. 261	çekkalärin
		cumä	ç. 425
câyıngiz	c. 93		
câyıldä	c. 307, 311, 314, 346		
câyılrgä	c. 336, 337, 351, 696		
câyılridän	c. 66		
câyılärini	c. 294, 694		
câyılärni	c. 269		
câyıni	c. 543		
cäbrü	c. 656		
cädid	c. 153		
cäfä	c. 580		
cäfälar	c. 656		
cäfäning	c. 27		
cähälät	c. 145, 577		
cähälätıni	c. 12		
cähalät	c. 728		
cälb	c. 290, 569		
cäm	c. 355, 692		
cämâät	c. 265, 361, 362, 400		
cämiyât	c. 520, 544		
cämiyâtdä	c. 513		
cämiyâtıni	c. 390		

çekmâqdân	çillâhânâsidân	dâmlâmgâ	dârâcâ
ç. 151	ç. 421	d. 339	d. 102, 189
çıqârub	çin	dâmlâsidân	dârâcädâ
ç. 104,	ç. 257,	d. 487	d. 143, 190,
123, 447	365, 502, 537,	dânâ	215, 226, 390, 471,
çıqâzüb	597, 599, 669,	d. 447,	532, 684, 7
ç. 174	672, 684, 692,	502, 582, 625	dârâcädâgi
çıqâdur	697, 7	dâskälär	d. 396
ç. 728	çinni	d. 303	dârâcälârdâ
çıqâdurgân	ç. 88	dâvuşi	d. 454, 589,
ç. 143	çirâylik	d. 92	619
çıqar	ç. 303	dâvuşini	dârâk
ç. 581	çirüb	d. 208	d. 695
çıqarmâq	ç. 583	dâvuşlär	därbädär
ç. 446	çöçib	d. 77	d. 583
çıqarmäsälär	ç. 258	dâvuşlârigä	därd
ç. 345	çökkän	d. 735	d. 725
çıqarmây	ç. 413	dâvuşsiz	därdi
ç. 350	çömülüb	d. 401	d. 66
çıqarub	ç. 635	dâ	därdli
ç. 117,	çöri	d. 121,	d. 639, 74
289, 67, 74, 77	ç. 58	122, 150, 153,	därdlläşüb
çıqdi	çötal	247, 331, 373,	d. 416
ç. 434,	ç. 25	468, 476, 487,	därdning
451, 471	çötlär	490, 496, 524,	d. 440
çıqgân	ç. 303	587, 601, 602,	därhâl
ç. 266,	çözülüb	649, 679, 706,	d. 647
268, 634	ç. 660	730	därsdän
çıqğân	çugurçägä	dädäcân	d. 369
ç. 456	ç. 694	d. 629,	därsi
çıqğândeک	çuvâlub	630, 631, 643	d. 518
ç. 182	ç. 645	dädäcânim	därläridân
çıqıb	çüçük	d. 643,	d. 381
ç. 496	ç. 219	663, 664	därlärin
çıqıp	çünkü	däftär	d. 355, 356
ç. 440	ç. 308,	d. 175	därlärintän
çıqmâqğa	387, 483, 507	dägändä	d. 389
ç. 224	dâd	d. 716	därläri
çıqub	d. 404	dälälärimizni	d. 367, 375
ç. 128,	dâğı	d. 98	därvâzâ
179, 186, 265, 266,	d. 634	dämdägi	d. 270
270, 338, 338, 46,	dâğıdâ	d. 665	därvâzasigä
50, 626, 654, 665	d. 113	dâmlä	d. 266
çırâğ	dâim	d. 443,	däsdärhân
ç. 584	d. 133,	443	d. 459
çi	326, 337, 461,	dâmläng	dästä
ç. 63	473, 580	d. 470	d. 131
çidämsiz	dâmlä	dämläni	dästärxân
ç. 427, 75	d. 171	d. 442	d. 150, 502
çigärläri	dâmläm	dän	dästärxândägi
ç. 468	d. 228	d. 435	d. 272

dästarxânlârnî	d. 504	davâtnâmâni	d. 441	demäk	d. 462,	diyârlârimizdâ	d. 141
dästarxânnî	d. 261,	deb	d. 100,	534, 567, 647		diydârigâ	d. 214, 636
465, 494		108, 112, 123,		demâkdân	d. 717	dost	d. 358, 699
dâsta	d. 372	168, 171, 197,		der	d. 171,	dosti	d. 244, 257,
dâstidân	d. 124,	198, 207, 209,		281		465	
275, 438		211, 212, 219,		ders	d. 491	dostini	d. 416
dâsturxân	d. 248	222, 227, 230,		desäk	d. 29,	dostlik	d. 684
dâsturxânnî	d. 216,	233, 236, 283,		457, 524		dostliklâr	d. 222
250, 399		319, 353, 387,		desâm	d. 491	dökân	d. 674
dâsturhân	d. 448	389, 395, 397,		desâng	d. 302	dökândâr	d. 323
dävâm	d. 357,	402, 404, 413,		devâr	d. 290,	duâ	d. 268, 544
385, 431, 568, 65,	68	415, 420, 422,		624		duâlârnî	d. 342
dävâsigâ	d. 441	427, 429, 433,		devârgâ	d. 54	dupur	d. 353, 354
dävâsiz	d. 725	443, 450, 467, 48,		deymân	d. 81, 95	dünyâ	d. 315, 6
dävât	d. 176	487, 491, 491,		diqqat	d. 157,	dünyâdâ	d. 105, 305,
dâvlât	d. 651, 697	507, 509, 609,		214, 289		347, 523, 606	
dâvlâtxânâmdân	d. 57	611, 631, 638, 64,		dikkât	d. 705	dünyâdâgi	d. 723
dâvlâtdân	d. 56	643, 84		dildâş	d. 465	dünyâdân	d. 11
dâvlâtgâ	d. 34, 572,	debgînâ	d. 412	dili	d. 440	dünyâlâri	d. 710
658, 671		dedi	d. 470	dilidân	d. 191	dünyâlârigâ	d. 693
dâvlâtigâ	d. 32, 651	dedigimizçâ	d. 149,	dilini	d. 330	dünyâlârimizni	d. 333
dâvlâtinin	d. 148	645		dilsözi	d. 102	dünyâlârnî	d. 165
dâvlâtü	d. 683	dedilâr	d. 449,	dilşikâstâ	d. 406	dünyâsini	d. 14
da	d. 315, 449	488		diniy	d. 133,	dünyâsining	d. 301, 8
davât	d. 34	degân	d. 102,	538, 542			
davâtnâmâ	d. 382,	164, 171, 258,		diniylârigâ	d. 253		
398, 408, 434, 445		274, 288, 296, 34,		dinü	d. 476,		
davâtnâmälârigâ	d. 475	400, 417, 437,		704			
		627, 664, 730,		diyânâtli	d. 699		
		734					
		degändâ	d. 206,				
		217					
		degânde	d. 170,				
		401					
		degânimgâ	d. 229				
		degânlâridâ	d. 181				
		degânnî	d. 110				
		demâdingizmi	d. 82				

d. 727	ehtirâm	e. 178,	e. 22, 43, 56
dürüstmi	e. 476	232, 264, 282,	eşitdüm
d. 181, 395	ehtiyât	390, 491, 496	e. 284
düşmänni	e. 297	ertädân	eşitgâ
d. 699	ekân	e. 229,	e. 471
edäräm	e. 171,	238	eşitgân
e. 437	592	ertägi	e. 208, 471,
edi	ekânde	e. 240	605, 664, 75
e. 100,	ekânligin	ertälâb	eşitur
112, 125, 136, 139,	e. 443	e. 540	e. 365
146, 151, 155, 16,	e. 558	ertärâq	eşitüb
160, 185, 19, 195,	ekkân	e. 298	e. 169, 420,
212, 214, 220, 222,	e. 731,	ertäsiğa	607, 66
25, 254, 266, 268,	731	e. 649	eşütgân
272, 278, 281, 290,	emäs	erüb	e. 489
293, 294, 298, 309,	e. 124,	e. 625	etdi
312, 32, 356, 357,	143, 166, 184,	esä	e. 568
358, 360, 362, 363,	348, 486, 521,	e. 173,	etiqađ
364, 365, 367, 371,	538, 610	185, 207, 235,	e. 365
373, 374, 375, 381,	emäsläri	253, 260, 279,	etiqađlärیدur
40, 422, 441, 446,	e. 327	383, 440, 443,	e. 730
45, 459, 462, 490,	emäsmi	467, 612, 641,	etiqađ
5, 518, 52, 524,	e. 344	685	e. 537
534, 535, 537, 545,	emdi	esängiz	etibâri
552, 581, 587, 597,	e. 391	e. 608	e. 529
60, 636, 647, 653,	emdilikdâ	eski	etsälär
655, 658, 662, 68,	e. 652	e. 29, 58,	e. 34
681, 691, 719, 723,	endi	582, 584, 625,	etüb
73, 8	e. 100,	626, 711, 722	e. 129, 134
edilär	229, 389, 64, 657,	eskisi	ey
e. 162,	84, 96, 99	e. 295	e. 122, 384,
311, 312, 369, 600	endiginä	eşäkçi	704
edim	e. 101,	e. 321	eziq
e. 168,	113, 196, 407,	eşigidä	e. 489
228, 491, 61	416, 624, 88	e. 58	ezildi
eding	eng	eşigigä	e. 631
e. 236	e. 18,	e. 271,	ezilub
edingiz	201, 529, 606,	293	e. 274, 403,
e. 210, 212	683, 7, 725, 725,	eşik	49
edük	726	e. 477,	ezilüb
e. 709	engä	662, 72	e. 438, 468,
egä	e. 686	eşikdägi	577, 632, 660
e. 694	er	e. 265	fälgä
egän	e. 572	eşikdän	f. 300
e. 432	erdi	e. 69	färığ
egäni	e. 65, 85	eşikğacça	f. 260
e. 721	erlär	e. 496	fâtiha
egäsi	e. 578	eşikkä	f. 495
e. 61, 669	erlärimiz	e. 117,	fâtihalär
ehsân	e. 582	654	f. 544
e. 328	ertä	eşiklärä	fâyda

f. 562	färsänd	fisq	g. 24
fäzil	f. 113,	f. 145,	gölaxlärda
f. 313	634, 659	724	g. 720
fäqır	färsändim	flänlärin	gölşanığa
f. 142, 144,	f. 189	f. 600	g. 156
154, 276, 306, 406,	färsni	furqat	gümân
622, 712	f. 733	f. 633	g. 397
fäqırânâ	färsul	fursätdä	ğâzı
f. 53	f. 7	f. 342,	ğ. 4
fäqırlärni	fäsâd	568, 689	ğâzıbây
f. 328, 330,	f. 145,	gâh	ğ. 6
341	548	g. 172,	ğâzıbây
fäqırılıq	fäthi	172, 647	ğ. 718
f. 193	f. 538	gâhi	ğâzıbâydan
fäqırılık	fäydä	g. 637,	ğ. 709
f. 124, 159,	f. 474	637, 647	ğâzıbâyni
169, 191, 27, 656	fäyläsufi	gä	ğ. 706
fäqırılıkdän	f. 143	g. 435	ğäflät
f. 150, 231,	fellärning	gädâ	ğ. 580, 728
438, 472, 497	f. 132	g. 109,	ğam
fäqırılıkdänmi	fiğânigä	306	ğ. 100, 489,
f. 127	f. 114	gädälär	660
fäqırılıklär	fiğänlärni	g. 109	ğamdän
f. 223	f. 666	gäp	ğ. 182
fäqıru	fiğangä	g. 428	ğamidä
f. 128	f. 68	gärçänd	ğ. 36
fäqr	fıkr	g. 322	ğamlär
f. 641, 714,	f. 113,	gärçi	ğ. 431, 437
723	578, 588, 619,	g. 294,	ğamlık
fäğirlik	681, 708	327, 589	ğ. 137, 417,
f. 682	fikri	gärdänidägi	457, 478, 55, 634, 86
fälâslär	f. 403,	g. 733	ğarib
f. 47	645, 690	gäyrätlik	ğ. 591, 664
fälâki	fıkrigä	g. 371	ğaribânâ
f. 55	f. 689	gäzlik	ğ. 53
färâğätdä	fıkrigä	g. 10	ğaribçälärim
f. 706	f. 445	gäzlikginä	ğ. 106
färâğätgä	fıkrining	g. 693	ğariblik
f. 571	f. 30	ga	ğ. 439
färâğätdä	fıkränüb	g. 382	ğayrät
f. 702	f. 432	gazeta	ğ. 379, 385,
färäsätdä	fıklär	g. 575	386, 530, 532, 591,
f. 143	f. 355	giryân	594, 700, 713
färäsätining	fıklärgä	g. 723	ğayrätı
f. 534	f. 241	gödäklärim	ğ. 40, 618
färäsätlik	fıklilärning	g. 105	ğayrätlik
f. 620	f. 550	gödäklärimgä	ğ. 554
färäsätidän	fıkrü	g. 64	ğayrätsiz
f. 479	f. 47, 704	gödäklärimni	ğ. 319
färs	fırâqıdä	g. 56	ğayrätsizlikdän
f. 547	f. 659	gölâx	ğ. 332

gazeta	h. 681,	588, 592, 628,	h. 501
ğ. 620	707	629, 655	halimähânımni
ğunça	hâsil	hâdiçädän	h. 467
ğ. 182	h. 551,	h. 199	häm
ğurbät	595, 723, 733	hâdiçägä	h. 112, 149,
ğ. 633	hâtimä	h. 200,	159, 165, 168, 178,
ğurbät dä	h. 703	411, 604	18, 185, 198, 205, 21,
ğ. 722	hâtir	hâdiçälärgä	21, 215, 219, 228,
ğurbätli	h. 411	h. 610	230, 231, 24, 242,
ğ. 88	hâtun	hâdiçäni	243, 246, 248, 250,
ğusl	h. 572,	h. 203,	251, 255, 263, 269,
ğ. 250, 540	579, 581, 582	418, 428, 574,	274, 283, 283, 285,
ğussäläri	hâtuni	586, 671, 686,	289, 295, 30, 302,
ğ. 489	h. 601	689	305, 307, 31, 311,
hâdimä	hâtunlär	hâdiçäning	319, 322, 328, 329,
h. 592	h. 120	h. 663	335, 338, 34, 340,
hâküzä	hâvli	hâdiçäsi	345, 345, 351, 352,
h. 191	h. 203,	h. 361	352, 358, 36, 366,
hâl	23, 694, 696	hâdiçäsigä	368, 381, 385, 388,
h. 162,	hâvlilärimiz	h. 206,	389, 389, 39, 391,
212, 464, 635, 91	h. 119	270	394, 40, 440, 441,
hâlbuki	hâvlini	hâdsiz	446, 449, 452, 462,
h. 731	h. 18, 269	h. 263,	483, 486, 487, 493,
hâldä	hây	409, 505	499, 52, 522, 529,
h. 128,	h. 188	häftä	532, 540, 551, 552,
184, 414, 70	hâyaldän	h. 666	556, 570, 579, 582,
hâlgä	h. 241	häftädä	590, 599, 6, 604, 618,
h. 640	hâzır	h. 124	619, 62, 656, 665,
hâli	h. 285	häftägä	688, 691, 708, 712,
h. 126, 26,	hâzırdä	h. 613	716, 717
287, 425, 632, 71,	h. 165	hâläl	hämân
721	hâzırlängän	h. 568	h. 12, 137,
hâlidän	h. 304	hâli	151, 194, 94
h. 278, 462	hâzırlamâqğa	h. 198,	hämä
hâlidin	h. 254	285	h. 489
h. 461	hâzir	hâlidän	häm dâ
hâliğa	h. 452,	h. 247	h. 48, 493,
h. 395	457, 554, 610	hâlifä	516
hâlini	hâzirdä	h. 366	hämmä
h. 336	h. 159,	hâlimä	h. 180, 265,
hâllär	344, 350	h. 465	320, 451, 606, 668
h. 133,	hâzirläb	hâlimäxânim	hämmädän
172, 53	h. 622	h. 246	h. 363, 510
hâllärgä	hâzirlänüb	hâlimäxâningä	hämmäläri
h. 160,	h. 364	h. 245	h. 689
427, 622, 641, 711,	hâdiçä	hâlimäxânimning	hämmäsi
76	h. 196,	h. 244	h. 304, 321,
hâlläri	206, 211, 215,	hâlimähânım	331
h. 160,	218, 253, 259,	h. 416,	hämmäsigä
427, 628	280, 334, 414,	463, 494, 499	h. 306, 716
hâllärni	420, 430, 560,	hâlimähânımğä	hämrah

h. 466	h. 635	h. 411,	hayât
hâmsâyälär	hâyât	645	h. 119, 119,
h. 271	h. 706	haddän	576, 669
här	hâyätgä	h. 680	hayätgä
h. 103,	h. 662	hakikiy	h. 524
116, 117, 127, 158,	hâyätimiz	h. 461	hayätimiz
176, 178, 189, 192,	h. 727	halâs	h. 484
214, 245, 266, 289,	hâyırân	h. 667	haydab
294, 31, 323, 324,	h. 293	halq	h. 345
330, 384, 385, 386,	hâzär	h. 529	hayrân
44, 461, 473, 513,	h. 344,	hallärini	h. 204, 635,
520, 537, 539, 545,	349, 586	h. 444	682
563, 571, 577, 588,	haq	hallärni	hayrätdä
590, 594, 595, 653,	h. 462,	h. 445	h. 461
654, 69, 717, 8	464	harâb	hayrätlärgä
härgiz	haqârätlär	h. 345,	h. 134
h. 486	h. 330	641, 720	hayriyätey
häritä	haqdän	harârätidänmi	h. 206
h. 299	h. 37	h. 257	hazräläri
häs-rät	haqı	harârätidin	h. 466
h. 413	h. 23	h. 624	hazrätdä
häs-rätli	haqıqatpärvär	haräkät	h. 558
h. 50, 78	h. 546	h. 386	hazrätini
häväsı	haqıqıy	haräkätlärdä	h. 469
h. 370	h. 317,	h. 156	hazrätläri
häväsıdänginä	472, 579, 581,	haräkätlärigä	h. 157, 161,
h. 32	727	h. 367	173, 186, 365, 368,
häväsini	haqni	haräm	383, 383, 445, 467,
h. 355	h. 453	h. 569	470, 479, 496, 504,
häväskâr	haqning	haritalär	510, 533, 561, 565,
h. 33	h. 41	h. 303	602, 605, 612
häväsländürür	habär	hasrät	hazrätläridän
h. 185	h. 452,	h. 604	h. 366, 471,
häväslänturmäk	467, 469, 471,	hasrätläştilär	526
h. 192	630, 689	h. 649	hazrätlärigä
häväsli	habärdâr	hat	h. 228, 325,
h. 225,	h. 278,	h. 623	443, 559, 602
367, 713	461, 462	hatâdur	hazrätläri
häväsliligidänmi	habärdârlıgıdänmi	h. 397	h. 184, 230,
h. 264	h. 247	hatgä	443, 455, 473, 477,
häväsliligidän	habäri	h. 637	497, 502
h. 147	h. 675,	hattâ	hazrätläri
hävli	692	h. 177,	hazrätläri
h. 460	habärin	380, 536, 569,	h. 184, 396,
hâyâ	h. 609	720	402, 406, 458, 492,
h. 404	habärini	hatun	536
hâyälidän	h. 607	h. 589	hazrätläri
h. 685	habärlängän	hayâl	h. 528
hâyällär	h. 463	h. 113	hazrät
h. 645	habärsiz	hayällär	h. 284
hâyällärgä		h. 172	hazrätning
			h. 370, 452

heç	h. 308, 357, 372, 377, 386, 428, 506, 543, 550, 608, 64, 652	hulq	h. 514	hünäridän	h. 614	içigä	i. 623
hergiz	h. 680	hurâfât	h. 549	hürşidi	h. 14	içkülik	i. 18
hicâlätidän	h. 456	hurmät	h. 15, 189, 190, 651	hüsni	h. 594, 598	içmâqqa	i. 260
hicrät	h. 538	hurmätlärin	h. 325	ıssıq	i. 257	içmâqgä	i. 271
hifzul	h. 283	hurmätlik	h. 316, 324	ıssıg	i. 58	içub	i. 259
hikmät	h. 508	hurmätli	h. 316, 324	ışqıdä	i. 255	içüb	i. 272
hil	h. 371	hurmätli	h. 316, 324	iqbälığa	i. 56	idâräläridä	i. 406
hilvät	h. 67	hurmätli	h. 316, 324	iqtidäri	i. 535	idâräsidadä	i. 591
himmätlik	h. 141	hurrämlilär	h. 702	ixläsi	i. 365	if	i. 626
himmätsiz	h. 319, 521	hurşidi	h. 727	ibädätgählärgä	i. 133	iffätli	i. 244
hisâbgä	h. 303	hususdä	h. 595	ibädäti	i. 253	iffätu	i. 39
hissi	h. 588	hususidägi	h. 384	ibârät	i. 32, 459, 581, 661, 728	iflâs	i. 294
hitâb	h. 384	hususiy	h. 379	ibrät	i. 219, 336	ifläri	i. 632
hitâbi	h. 480	hususlärinä	h. 561	ibrät	i. 219, 336	ignä	i. 626, 632
hitâblärigä	h. 401	huş	h. 598	ibrätlänu	i. 360	ignäsi	i. 51
hitablärigä	h. 403	huşbo	h. 541	ibtidäiy	i. 435	ihtiyâr	i. 608
hoqandgä	h. 649	huşhabärni	h. 605	ictihâd	i. 378, 385, 392, 530, 532, 700, 713	ihtiyârın	i. 557
hob	h. 232	huzuridä	h. 390	ictihâdigä	i. 368	ihtiyârni	i. 603
horläb	h. 330	hücrälärigä	h. 162	ictihân	i. 618	ikinçi	i. 380
horlänu	h. 438	hücümidän	h. 27	içämiz	i. 179	ikisin	i. 103, 117, 161
horlik	h. 698, 723	hüdä	h. 188, 232	içär	i. 278	ikisini	i. 289
horlikläri	h. 350	hüdäyâ	h. 95	içäy	i. 197	ikkävläri	i. 207
hudâ	h. 730, 734	hüdäyim	h. 351	içidä	i. 359	ikki	i. 10, 102, 116, 125, 15, 20, 219, 239, 31, 317, 338, 338, 375, 387, 44,
huftân	h. 373	hükmi	h. 42	içidäginä	i. 274		

446, 456, 502, 54, 638, 672, 693, 695	i. 474	i. 109	işlərini	i. 676
ikkinçi	ilmü	irādəsiğä	işlärni	i. 244
i. 153, 213,	i. 683	i. 42	işsiz	i. 332
37, 38, 381, 388,	iltifätlärigä	i. 584	iştiyâqıdä	i. 149
388, 453, 532, 633,	i. 184,	islâmiyât	itdän	i. 345
650, 658, 661, 679,	370	i. 724	ittifâq	i. 689, 724
701, 715, 729, 89	iltimâslärin	ismigä	ittihâd	i. 725
ikkinçisi	i. 613	i. 398	izdihâmni	i. 516
i. 458	imâm	ismli	izhâr	i. 222
ikkinçisini	i. 332	i. 14, 154,	iztirâblik	i. 75
i. 503	imdi	22, 5, 555	izzät	i. 190, 325,
ikkisidän	i. 490	istämäs	341, 651	
i. 597	imtihân	i. 312	izzätlik	i. 315, 324
iktifâ	i. 380,	istansäsigä	jurnâl	j. 575, 620
i. 709	382, 384, 398,	i. 621	kâini	k. 435
ilâc	436, 448, 455,	istiqbâli	kâmi	k. 131
i. 564	458, 500, 503,	i. 201	kâmil	k. 619
ilä	506, 511, 518,	iş	kâmyâb	k. 214
i. 215, 252,	527, 530	i. 545,	kâsädägi	k. 197
436, 705	imtihândä	545, 679, 680,	kâsälärimizni	k. 98
illätlärin	i. 379,	708	käbi	k. 131, 133,
i. 578, 726	510	işânçlik	142, 145, 18, 182,	
ilm	imtihândän	i. 679	187, 274, 297, 371,	
i. 144, 304,	i. 468	işânub	372, 377, 386, 39,	
304, 306, 31, 42,	imtihângä	i. 148,	392, 406, 468, 513,	
464, 545, 579, 588,	i. 376,	229	517, 538, 547, 575,	
7, 714, 717, 727	381	işqılub	579, 583, 584, 590,	
ilmdän	imtihângäçä	i. 350,	592, 598, 620, 656,	
i. 305, 312,	i. 554	352	659, 682, 696, 71,	
317, 39, 525	imtihânin	işqıyâ	719, 724, 78	
ilmgä	i. 533	i. 583	käfş	
i. 147, 298,	imtihânni	işdä		
517, 530, 713	i. 526,	i. 368,		
ilmi	532	572, 578		
i. 484, 534	inâm	işdän		
ilmining	i. 522	i. 594		
i. 700	insâf	işgä		
ilmni	i. 313,	i. 608		
i. 241, 311	699	işigä		
ilmniginä	insâfsiz	i. 363		
i. 285	i. 329	işlär		
ilmning	insân	i. 145,		
i. 286, 502	i. 319	539		
ilmningginä	insâniyât	işlärğä		
i. 246	i. 724	i. 310,		
ilmsiz	insâniyâtdägi	334, 377, 729		
i. 11	i. 575	işlări		
ilmsizlik	intihâsiz	i. 570		
i. 716	i. 134,	işlärimizni		
ilmu	241	i. 729		
	irādäsi			

k. 181,
 294, 295, 625, 722
 kəfşini
 k. 294
 kəfşläridən
 k. 296
 kəfşlärni
 k. 265
 kälâm
 k. 495
 kām
 k. 180, 180
 kāmälä
 k. 30
 kāmāli
 k. 436
 kāmbağalligimdən
 k. 344
 kəmpir
 k. 22
 kāmzül
 k. 239
 kāmzülini
 k. 501
 kəsâfât
 k. 279,
 372, 549
 kəsâfâtidən
 k. 710
 kəsib
 k. 721
 kättä
 k. 119,
 164, 284, 323, 38,
 476, 572, 694, 84
 keç
 k. 233, 252
 keçä
 k. 15, 316,
 487, 490, 571, 599,
 627
 keçäläb
 k. 249
 keçälärni
 k. 113
 keçäni
 k. 255, 431
 keçäsi
 k. 648
 keçgä
 k. 545

kelä
 k. 209
 kelädürgän
 k. 244,
 457
 kelämän
 k. 84
 keläylik
 k. 395
 keldi
 k. 209,
 235, 255, 464,
 640, 664
 keldilär
 k. 208,
 467
 keldim
 k. 485,
 487
 keldimi
 k. 207
 keldingizmi
 k. 664
 kelgâç
 k. 356
 kelgän
 k. 12,
 129, 168, 209,
 295, 374, 421,
 423, 466, 53, 623,
 676, 701
 kelgändä
 k. 69
 kelgänigä
 k. 374
 kelgänimgä
 k. 337
 kelgänläri
 k. 469
 kelgünçä
 k. 175
 keling
 k. 178,
 232, 83
 kelmâq
 k. 615
 kelmâqdä
 k. 655
 kelmâqğa
 k. 614
 kelmâğıgä

k. 148,
 225
 kelmâğın
 k. 654
 kelmäydi
 k. 198,
 483
 kelmäydimi
 k. 631
 kelsä
 k. 516, 63
 keltirilmiş
 k. 650
 keltürgän
 k. 434
 keltürmâğän
 k. 445
 keltürüb
 k. 218,
 715
 kelur
 k. 362
 kelurmän
 k. 611
 kelüb
 k. 117,
 137, 138, 260,
 298, 336, 368,
 417, 586, 604,
 638, 640, 646, 66,
 667, 678, 91, 99
 kelübturlär
 k. 470
 kelür
 k. 524
 kelürmän
 k. 450
 kelürsizlär
 k. 448
 kelüvlärini
 k. 452
 kemäli
 k. 705
 keräk
 k. 177,
 192, 296, 305,
 308, 309, 313,
 338, 353, 397,
 410, 509, 611,
 718
 keräkli

k. 176, 303,
 384, 591, 690
 keräkmäs
 k. 348, 82
 kesgändek
 k. 408
 kesilüb
 k. 439
 kesüb
 k. 15
 ketär
 k. 647
 ketärdi
 k. 354
 ketärgä
 k. 640
 ketäsiz
 k. 180
 ketdi
 k. 11, 335,
 416, 564, 624, 695
 ketdilär
 k. 252
 ketgän
 k. 114, 183,
 204, 46, 49, 607, 656,
 664, 99
 ketgändä
 k. 366
 ketgänliğı
 k. 166
 ketmaqqa
 k. 37
 ketüb
 k. 122, 489,
 52, 645
 ketürlärigä
 k. 726
 ketüvlärin
 k. 604
 keyin
 k. 266, 299,
 398, 432, 559, 709
 kıssäsığä
 k. 410, 433
 kiçik
 k. 291, 291,
 353, 477, 572
 kiçikkinä
 k. 511, 78
 kiçikkina

k. 264	k. 163,	köçädä	körämän
kiçikraq	228, 297, 312,	k. 638,	k. 82
k. 129	348, 6, 731, 732	682	körär
kiçkinä	kişigä	köçägä	k. 400
k. 218	k. 679	k. 128,	kördin
kim	kişilər	46, 654, 67	k. 283
k. 227,	k. 306,	köçälärdä	körfä
386, 399, 399, 399,	307, 309, 325	k. 21,	k. 216
426	kişilärdän	290, 308, 310,	körgäç
kimdän	k. 619	318	k. 472
k. 460	kişilärgä	köçälärni	körgäli
kimläarning	k. 130,	k. 234	k. 675
k. 294	267, 292, 507	köçürüldi	körgän
kimni	kişilärimdän	k. 388	k. 134, 205,
k. 330, 400	k. 58	köçürülüb	292, 324, 588, 698
kir	kişilärni	k. 380	körgängä
k. 470	k. 134,	köknär	k. 91
kirdi	268, 513, 676	k. 633	körgänläri
k. 468	kişini	kökrägin	k. 494
kirdilər	k. 292	k. 27, 55	körgäysiz
k. 495	kişining	köksigä	k. 705
kirgän	k. 154	k. 291	körgüzüb
k. 200,	kitâb	köngillärin	k. 473
418, 446, 494, 628,	k. 138,	k. 429	körgüzgän
90	175, 187, 225,	köngillärini	k. 684
kirgändä	545	k. 499	körgüzüb
k. 269	kitâbidä	köngli	k. 215, 505,
kirgüvçi	k. 283	k. 147,	86
k. 661	kitâblärin	36, 369, 639	körilüb
kirişgän	k. 194,	könglidägi	k. 708
k. 381, 512	221, 290, 363,	k. 489	köringän
kirişüb	412, 537	köngülläri	k. 257, 292
k. 68	kitâblärni	k. 394,	körinsä
kirmâğı	k. 226	525	k. 579
k. 198, 553	kitâbni	köngülläridän	körinürmän
kirmäydi	k. 229	k. 123	k. 345
k. 482	kiyädurgän	köngülläri	k. 665
kirsäm	k. 239	k. 75	körmäq
k. 344	kiygüzüb	köngülsizlük	k. 414, 646,
kirur	k. 251	k. 707	667
k. 294	kiyimlär	köp	körmäqdä
kirüb	k. 323	k. 164,	k. 691
k. 116,	kiyüb	17, 287, 429, 507,	körmägän
162, 163, 204, 208,	k. 364,	507, 587, 6, 719,	k. 347
209, 216, 235, 271,	540	80, 80, 84	körmäy
297, 362, 423, 439,	koltıǵıdä	köpäyüb	k. 70, 707,
442, 455, 466, 492,	k. 636	k. 285	734, 9
694, 72, 76	koprâq	köpni	körmäydi
kişi	k. 280	k. 62	k. 325, 481
	köb	koprâq	körpä
	k. 123	k. 562	

k. 374	közidin	kündüz	k. 414
körpəçə	k. 478	k. 16,	küzətgənigə
k. 413	közigə	316, 571, 599,	k. 498
körsətə	k. 257	648	lâzim
k. 159	közin	küngä	l. 509
körsətgän	k. 275,	k. 144,	lâzimâti
k. 157, 201	424	388, 701	l. 458
körsätilür	közingizdän	küngül	lâzimâtigä
k. 400	k. 80	k. 620	l. 240, 459
körsätmägän	közining	künğı	lâzimâtläridinginä
k. 314	k. 115,	k. 156,	l. 459
körsätmängizlär	596	528, 540	lâzimâtlärini
k. 449	közlärigä	küni	l. 248
körsätüb	k. 345	k. 398,	läbläri
k. 188,	közläriğä	435, 448, 527	l. 183
193, 193, 219, 301,	k. 87	küninginä	lägän
314, 474, 70	közlärin	k. 538	l. 463
körüb	k. 48,	künlär	lär
k. 235,	512, 53, 662, 71,	k. 124,	l. 410
259, 350, 418, 451,	75, 91	711	lävâzimâtigä
477, 523, 563, 595,	közüm	künlärgä	l. 231
598, 687	k. 481	k. 351,	lävâzimâtläridän
körülmädi	közüngni	61, 656	l. 667
k. 509	k. 506	künläridä	läziz
körüşüb	közyâsläridän	k. 566	l. 488
k. 465	k. 278	künläridän	läzzät
kötärturub	közyâşlari	k. 567	l. 276
k. 503	k. 170,	künlärin	läzzätdä
kötärä	235, 50, 515, 520	k. 531,	l. 707
k. 413	közyaşlari	536	läzzätlik
kötärgän	k. 634	künlik	l. 202
k. 499	kü	k. 183,	lazzätli
kötärüb	k. 211,	254, 356, 44	l. 305
k. 225,	212, 309, 631	kürsigäginä	lekin
261, 441, 494, 55,	küç	k. 505	l. 111, 386,
623, 636	k. 295, 43	kürsilär	448, 508, 608
köyläk	külfätlär	k. 302	libâslär
k. 240, 501	k. 123, 28	kütdürür	l. 614
köz	külliy	k. 136	libâslärgä
k. 119,	k. 557	kütgän	l. 650
197, 21, 38, 468,	külüşüb	k. 161	libâsläri
504, 555, 576, 641,	k. 416	kütmâqçı	l. 160
68, 92	kün	k. 597	libâslärin
közi	k. 109,	kütüb	l. 622
k. 114,	110, 155, 178,	k. 651,	libâslärin
172, 274, 275, 403,	191, 350, 388,	654, 676	l. 540
460, 639, 657, 663	392, 565, 648,	küyävğä	lütf
köziçäğim	654, 672, 681	k. 671	l. 230, 396,
k. 422	kündän	küyüb	488
közidän	k. 144,	k. 86	lütfi
k. 277	672, 701, 718	küyünçik	l. 436, 464

māddiy	m. 151	māhallā	m. 137,	māktābimgā	m. 228	māndā	m. 608
māl	m. 17, 681,	43		māktāblār	m. 150	māndān	m. 80
693, 9		māhallādāki	m. 154	māktāblārdā	m. 30,	māndek	m. 62
mālik	m. 589,	māhallāmizgā	m. 163	340, 711		mānfāāt	m. 551
620, 671, 693, 696		māhallāsidā	m. 435	māktāblāri	m. 142	mānfāātlik	m. 539
mālñi	m. 18	māhsilār	m. 626	māktāblārimiz	m. 590	māngā	m. 188, 229,
māmā	m. 585	māhsilārini	m. 722	māktāblāriñing	m. 153	310, 326, 610, 611	
mātām	m. 610	māhtābī	m. 727	māktābñi	m. 487,	māñi	m. 122, 123,
mācbur	m. 587	māiṣāt	m. 40, 44,	536		163, 188, 189, 286,	
māccānāñ	m. 142	47, 561		mālumāti	m. 389	288, 334, 340, 481,	
māccāñāi	m. 167	māiṣātḡā	m. 697	māmñun	m. 526	482, 58, 59	
māclis	m. 541	māiṣātlārgā	m. 683	māñ	m. 107,	mārātābā	m. 630
māclisdā	m. 554	mākkā	m. 538	108, 110, 112,		mārāztlārgā	m. 726
māclisi	m. 382,	māktāb	m. 231,	167, 175, 227,		mārḡāmāt	m. 129, 141,
510		240, 258, 293,		282, 348, 348,		219, 327, 452, 562, 63	
māclisigā	m. 436,	359		386, 442, 449,		mārḡāmātlārigā	m. 167, 396
504		māktābdā	m. 262,	608, 82, 83, 96		mārḡāmātlārini	m. 230
māclisiḡā	m. 458	297		māñāli	m. 288	mārḡāmātlārni	m. 489
māclisiniñ	m. 511	māktābdāñ	m. 191	māñā	m. 121,	mārḡāmātlī	m. 619, 700
māclisiniñing	m. 527	māktābgā	m. 149,	142, 153, 17, 189,		mārḡāmātlīk	m. 313
mācruh	m. 100	152, 179, 186,		225, 232, 290,		mārtābāsīḡā	m. 534
mācusiyaṭdāñ	m. 584	192, 230, 238,		301, 302, 304,		māryām	m. 687
mādāri	m. 115	242, 291, 339,		306, 320, 325,		māryām	m. 103, 147,
mādāñiyāt	m. 576,	486, 534, 555,		331, 332, 335,		197, 20, 202, 205,	
724		586		335, 343, 344,		209, 210, 215, 226,	
mādrāsā	m. 133	māktābgā	m. 174,	346, 354, 369,		231, 235, 237, 240,	
mādrāsālārdā	m. 322	261, 480		377, 387, 447,		242, 249, 251, 252,	
māḡālāsi	m. 682	māktābi	m. 243,	482, 484, 509,		259, 261, 269, 361,	
		582, 583		530, 554, 571,		415, 417, 419, 42,	
		māktābidā	m. 582	587, 594, 600,		424, 428, 430, 432,	
		māktābiḡā	m. 155,	618, 666, 672,		437, 450, 454, 456,	
		362, 683		711, 728, 8		460, 462, 464, 465,	
				māñām	m. 338,	467, 498, 5, 502, 515,	
				339, 341			
				māñāmāñ	m. 119		
				māñāviy	m. 472		

523, 53, 557, 560, 587, 603, 658, 665, 698, 712, 76, 90 märyämdän m. 234,	mätälärim m. 105	mahzunä m. 101	mayusänä m. 203
602 märyämgä m. 613	mätânätin m. 594	malum m. 166,	mayuslänmäğidän m. 493
märyämin m. 74, 78	mätânätini m. 551	346, 589, 731 malumât m. 585	mayuslänüb m. 401, 498
märyämni m. 117,	mätbuât m. 576	malümât m. 525	mayuslik m. 133, 160,
138, 263, 278, 281, 467, 565, 628, 72 märyämning m. 101,	mävquf m. 527	manâlik m. 158	54 mehmânliklärin m. 458
116, 127, 13, 247, 26, 273, 29, 33, 91, 92 mäsälli m. 590	mävlüd m. 538	manäviy m. 557	mehmänni m. 201
mäscid m. 266	mäy m. 382	mandek m. 311	mehmän m. 459
mäsciddä m. 373	mäydä m. 380,	maräkä m. 377	mehnät m. 580
mäscidgä m. 265	435 mäyligämi m. 97	marifät m. 13, 31,	mehntädän m. 570
mäscidlärgä m. 332	mäzâr m. 547,	714 marifätdän m. 144, 7,	mehr m. 215, 223
mäscidu m. 133	547 mäzlum m. 183	727 marifätgä m. 474	mehribânçiliklär m. 70
mäslähätini m. 601,	mäzlämä m. 273	marifätlärgä m. 683	mehribânsiz m. 60
649 mäsläk m. 551	mäzlämäläрни m. 21	marifätni m. 717	men m. 180
mäsläkdâş m. 704	mäzlämäni m. 710	masumä m. 44, 56	merâs m. 546, 584
mäsläklärigä m. 405	mäzmundän m. 437	masumälärdän m. 279	meşkäbçi m. 321
mäşaqatlär m. 404	mäzmuniçä m. 623	masumälärgä m. 118	mıqdâridä m. 692
mäşaqatlärin m. 8	maqbul m. 687	masumälärim m. 104	millät m. 156, 591
mäşaqatsiz m. 697	maqul m. 688	masumälärin m. 15, 31,	millätdeş m. 704
mäşgul m. 271,	macusiy m. 546	38, 67 masumälärini m. 276,	millätini m. 476
363 mäşğul m. 253	mahbus m. 728	46 masumälärini m. 276,	millet m. 511
	mahrum m. 144,	407 masumälärini m. 116,	milliänläbginä m. 144
	318, 39, 8 mahrumlikdä m. 580	407 masumäni m. 114,	milliy m. 133, 2,
	mahsilär m. 181	20, 239 mayus m. 411	540, 541, 542 milliyât m. 575
	mahzun m. 208		milliyâtgä m. 725
			milliyâtini

milyâm	m. 588	mudârris	m. 322	mundâğ	m. 276,	musulmânçiliklärni	m. 328
ming	m. 551	mufässâl	m. 589	354, 367, 514, 56		musulmânlarigâ	m. 547
mingläb	m. 337,	mufässâl	m. 380	mundäg	m. 719	musulmânlarining	m. 577
404, 410, 652		muhabbât	m. 180,	m. 61		muşâvvâş	m. 640
minut	m. 517	604		mungğuz	m. 74	muşfiqa	m. 270, 414
mirzâ	m. 51	muhabbâtçäläri	m. 599	munğlıq	m. 77	muştıpâr	m. 62
556	m. 323,	muhabbâti	m. 157	munğluq	m. 253	muştıpârlärini	m. 560
miyânarâq	m. 447	muhabbâtidä	m. 255	munğluğ	m. 102,	mutâlää	m. 545
mollä	m. 349	muhabbâtlärin	m. 569	211, 411, 557,		muvâfiq	m. 283
molturâb	m. 87	muhabbâtlärini	m. 135,	661, 90		muzir	m. 725
momlärini	m. 626	224		munğluk	m. 628	muztärlikdä	m. 204
muâmälälärini	m. 598	muhabbâtlärni	m. 314	munğluğ	m. 513	mübtälâ	m. 726
muqaddäs	m. 606	muhabbâtli	m. 244,	muni	m. 447,	müddää	m. 606
muallim	m. 157,	298, 713		448		müddätni	m. 620
161, 173, 183, 184,		muhabbatlärini	m. 289	murâd	m. 669	mükämmäl	m. 380, 589
185, 230, 284, 325,		muhtâc	m. 318	murâdi	m. 606	mülâyim	m. 281, 358
327, 339, 365, 366,		muhtâcligi	m. 680	murâdlärimni	m. 352	mülâyimliklärni	m. 193
367, 370, 383, 383,		muhtâcliklärin	m. 561	murğiy	m. 419	mülk	m. 17, 696, 9
395, 402, 405, 445,		muhtäräm	m. 704	muruvvât	m. 15	mümkin	m. 592
451, 455, 457, 466,		mukämmälräqqin		muruvvâtlär	m. 327	münçälik	m. 86
467, 469, 470, 473,		ä	m. 162	muruvvâtlärini	m. 200	müngğuz	m. 74
477, 479, 492, 495,		munçä	m. 223,	muruvvâtsiz	m. 329	müsibâtdä	m. 91
497, 502, 504, 510,		487, 57, 710, 712,		musâfir	m. 643	müşfiq	m. 61
526, 528, 533, 536,		80, 97		musâfirätdä	m. 621	müşfiqa	m. 90
558, 559, 561, 565,		munçälik	m. 393	musâfirçälärim	m. 107	müşkülküşäd	m. 585
601, 602, 605, 612		mundâq	m. 124,	mustağraq	m. 517	nâcizimi	
muallimimiz	m. 317	306, 316, 336,					
muallimining	m. 475	641					
muallimlârdän	m. 454	mundâğ	m. 310,				
muallimlikni	m. 339	312, 346					
muallimni	m. 508						
muavinlik	m. 534						

n. 705	n. 476	näzäridän	n. 11, 165,
nâçâr	näfasdä	n. 48	659
n. 722	n. 337,	näzdidä	nişänäläridän
nâdân	653, 654	n. 347	n. 642
n. 319	näfasginä	naqd	nişänälärin
nâlâi	n. 707	n. 563,	n. 651
n. 102	näfasläridän	678	niyâz
nâläläri	n. 268	nçi	n. 436
n. 632	näfaslärigä	n. 435	nuqslik
nâlišigä	n. 440	ne	n. 392
n. 116	näfrät	n. 256	nuqssiz
nâmini	n. 585	neçä	n. 267, 530
n. 169	nämâz	n. 235,	nuri
nâmlik	n. 431	406, 560	n. 13, 596
n. 4	nämâzdän	negä	nutq
nân	n. 264,	n. 81	n. 365
n. 280,	268	nemät	oqığän
282, 282, 287, 288,	nämâzi	n. 304,	o. 30, 322,
460, 463, 58	n. 543,	305	324, 325, 331, 537,
nângä	544	nemätlär	700, 712
n. 222, 318	nämâzigä	n. 202,	oqığäni
nânin	n. 362	277	o. 335
n. 361	nämâzini	ni	oqımâğı
nânlär	n. 362,	n. 377	o. 262
n. 285	373, 373	niqâh	oqımâğım
nânlärni	nämâzni	n. 690	o. 337
n. 217,	n. 265	nikâh	oqımägän
272, 59	näsäbini	n. 669	o. 322, 324,
nânni	n. 159	nimä	329, 709
n. 286	näsihätlär	n. 108,	oqımägäni
nâtâb	n. 474,	118, 120, 171,	o. 333
n. 485, 675	498	415, 422, 426,	oqitätürgän
nâtâblıgıdän	näsihatlä	426, 442, 508,	o. 142
n. 463	n. 326	710, 716, 79, 79	oqitmäqğa
nâvvây	näsihatläri	nimägä	o. 587
n. 320	n. 13	n. 118,	oqitmâğı
nâzikkinä	näsiyälärgä	480, 82, 93	o. 574
n. 170, 512	n. 678	nimärsä	oqitmäsmikän
nâzuk	näslidän	n. 432,	o. 171
n. 354	n. 12	733	oqıtub
nä	näticälärdän	nimärsälär	o. 341, 591,
n. 123, 28	n. 135	n. 541	719
näqadär	näzâfätin	nimärsäläringizni	oqıtmän
n. 147,	n. 594	n. 176	o. 177
329, 396, 401, 440,	näzâkâthânımgä	nimärsälärini	oqıtyâpti
445, 539, 655, 698,	n. 607	n. 248,	o. 336
729	näzâkâthânımnı	452	oqıydilär
nädän	n. 596,	nimärsäni	o. 229
n. 150,	599, 603, 669	n. 312,	oqıydurgän
247, 36, 679	näzäri	357	o. 153, 306
nädin	n. 214	nişän	oqlärigä

o. 27	o. 128,	olturiş	ortâğını
oqni	321, 326, 334,	o. 156	o. 199
o. 446	339, 484, 679,	olturmâqlâri	ortâsidâ
oqub	723	o. 455	o. 460
o. 138,	oğıl	olturub	ortağımni
155, 168, 179, 228,	o. 178,	o. 271,	o. 168
339, 346, 348, 352,	556, 597	495	ortasidâ
362, 373, 520, 544,	oğıldân	olturur	o. 203
705, 714	o. 569	o. 360	orunlâridân
oqudilâr	oğıllâridurlâr	oluqni	o. 647
o. 495	o. 164	o. 695	oşâl
oqugân	oğli	olur	o. 20, 349,
o. 307, 731	o. 154, 4,	o. 731	351
oqugânlâringni	6, 684	on	otqızub
o. 399	oğlim	o. 190,	o. 674
oqumâqdâ	o. 175,	191, 28, 34, 4,	otun
o. 350	481, 488, 506	460, 51, 625	o. 343
oqumâqğa	oğlimdân	orâb	oyinlârgâ
o. 356	o. 177	o. 265,	o. 372
oqumâğım	oğlimizni	512	oylâb
o. 353	o. 190	orâlub	o. 336
oqumâgân	oğlining	o. 241	oynâvçi
o. 732	o. 279	oralgân	o. 132
oqumâgândân	oğri	o. 650	oynâb
o. 331	o. 320	ordâ	o. 300, 46, 71
oqur	ol	o. 696	oynâgân
o. 373	o. 245,	orin	o. 359
oquşingiz	710	o. 309	oynâmây
o. 176	oldilâr	orinlârgâ	o. 359
oqutub	o. 253	o. 323	oyunlârgâ
o. 31, 327	olgân	orinlârin	o. 132
oquv	o. 276,	o. 392	öxşâb
o. 187,	591, 7	orniğa	ö. 109
255, 370, 378, 385,	olsâ	o. 480	öksimâsângizlâr
590, 729	o. 247,	ornidâ	ö. 111
oquvdân	36, 476, 551	o. 611	ölcâb
o. 438	oltirgândâ	o. 354	ö. 545
oquvgâ	o. 47	ornidân	ölgân
o. 263,	oltirub	o. 105,	ö. 419
355, 367	o. 260,	106, 70	ölim
oquvğa	307	ortâq	ö. 692
o. 225	olturâdurgân	o. 154	ölmâs
oquvlâriğa	o. 637	ortâqcân	ö. 681, 684
o. 519	olturâr	o. 221	ölmâsin
oquvlâringizgâ	o. 139,	ortâqcânî	ö. 107
o. 393	298	o. 217	ölmâslik
oxşâb	olturgân	ortâğım	ö. 523
o. 310	o. 138,	o. 163	ölsün
oxşagân	259, 416, 450	ortâğingizmi	ö. 422, 426,
o. 326, 341	olturgândâ	o. 219	426, 94, 94, 95
oxşaş	o. 272		ölsündeb

ö. 423	ötganğa	516, 541, 556,	p. 302, 540
öltirüb	ö. 491	570, 603, 658,	pärä
ö. 627	ötinämänki	687, 9	p. 409
ölüb	ö. 609	öziginä	päräsi
ö. 557	ötkärüb	ö. 518	p. 275
öpüb	ö. 621	öziğa	päyläb
ö. 210,	ötmädi	ö. 53, 679	p. 266, 663,
479, 48, 647, 88,	ötmäy	ö. 167,	73
93	ötmadi	175, 176, 178,	pärästlikdän
örgänmaq	ö. 691	180, 336, 348,	p. 585
ö. 304	ötmadi	449, 84	pärça
örgänsäm	ö. 17,	özimdänginä	p. 318, 626
ö. 339	587, 601	ö. 59	pärçäginä
örgänüb	ötsä	ö. 341	p. 20
ö. 360	ötsün	özimizni	pärihänlik
örgätmäsälär	ö. 146	ö. 728	p. 584
ö. 328	ötüb	özimni	pärişän
örgatub	ö. 252,	ö. 332	p. 206, 411,
ö. 315	555, 666, 685	özin	418, 427, 72
örgülsün	öz	ö. 205,	pärişänhällik
ö. 108	ö. 106,	209, 413, 644, 76	p. 635
ösgändänmi	161, 220, 248,	özing	pärvänädek
ö. 127	252, 267, 297,	ö. 61, 61	p. 76
öşal	300, 362, 474,	özingiz	päst
ö. 82	527, 551, 564,	ö. 81	p. 321
ötqazüb	566, 591, 618, 65,	özingizni	pätfarak
ö. 186	668, 686, 720,	ö. 97	p. 372
ötqızub	733	özingni	pätpäräk
ö. 202	özgärüb	ö. 487	p. 131
ötquzüb	ö. 632	özini	päydä
ö. 174	özi	ö. 243,	p. 548
öta	ö. 10,	354, 405, 410,	päymänlärin
ö. 48	246, 266, 349,	415, 505, 556,	p. 652
ötdi	379, 423, 441,	562, 640, 642	perişän
ö. 230,	461, 462, 539,	özining	p. 645
444, 556, 559, 605	549, 586, 6, 673,	ö. 155	peşänä
ötdiğimiz	676, 693, 711, 86,	özläri	p. 174
ö. 434	89, 9	ö. 174,	peşänälärin
ötdilär	özidä	508, 599	p. 481, 70
ö. 562, 606	ö. 691	özlärigä	pisändimgä
ötgän	özidän	ö. 33	p. 483
ö. 244,	ö. 129,	özlärining	piyälägä
561, 637	129, 423, 52, 542,	ö. 405	p. 280
ötgändir	647, 734	özüm	pöçäq
ö. 60	özidur	ö. 485	p. 131
ötgärgän	ö. 391	päk	pul
ö. 533	özigä	p. 268	p. 17, 177,
ötgärüb	ö. 128,	päkizä	693, 9
ö. 533	135, 249, 300,		pullär
ötğazub	358, 43, 454, 503,		p. 24
ö. 505			puşäymän

p. 446	rāzālāt	ruhsiz	s. 631, 83, 98
puşāymān	r. 714	r. 401,	sāğınürsizlār
p. 476	rāzālātdān	407	s. 108
rāhāt	r. 732	ruzvān	sāhib
r. 301, 571,	rāzālātlārni	r. 114, 22,	s. 534, 693
701, 706	r. 549	234, 249, 251,	sālādurgān
rāhātin	rabbim	252, 269, 279,	s. 625
r. 9	r. 59, 63	281, 421, 424,	sālādurgān
rāhātlanüb	riāyā	428, 430, 44, 441,	s. 735
r. 311	r. 407	442, 447, 451,	sālgändā
rāhātlāri	risālāi	495, 503, 560,	s. 433
r. 48	r. 704	565, 610, 613,	sālub
rāmçi	risālāmiz	628, 661, 665,	s. 139, 345,
r. 584	r. 707	698, 718	410, 541, 555, 576,
rāstdur	rištāi	ruzvāndān	627, 656, 705
r. 302	r. 41	r. 499	sālup
rāzi	rištālārin	ruzvāngā	s. 216
r. 42, 608	r. 15	r. 196,	sāmi
rābbim	rivācigā	237, 261, 515	s. 513
r. 61	r. 672	ruzvānni	sārilüb
rācā	rizā	r. 37, 450,	s. 629
r. 436	r. 473	455	sātdurib
rāfiq	romān	ruzvānning	s. 501
r. 657	r. 575	r. 35	sātmāqqa
rāft	roman	ruzvānni	s. 21
r. 652	r. 2	r. 451	sātub
rāhm	roy	rūsümlārin	s. 18, 23, 240,
r. 247, 351,	r. 517	r. 695	242, 40, 98
75	rozgāri	sāātgā	sāvuq
rāhmāt	r. 657	s. 518	s. 197, 440
r. 386, 390,	röbarödā	s. 620	sāvuqginā
521, 521	r. 295	sābircān	s. 169
rāhmätigā	rözgār	s. 154,	sāyāsidadā
r. 41	r. 23	684	s. 532
rāhming	rözgāri	sādıq	sāyāi
r. 63	r. 115	s. 537,	s. 167
rāhmingiz	ruh	554	sāādāt
r. 630	r. 658	sāf	s. 1, 148, 576,
rāhmsiz	ruhdān	s. 221,	7, 715, 726
r. 329, 426,	r. 579,	595	sāādātgā
57, 94	659	sāğınmäysizmi	s. 732
rāngini	ruhi	s. 630	sāādätigā
r. 71	r. 419	sāğindingizmi	s. 201
rāsm	ruhlik	s. 81	sāādātlārgā
r. 695	r. 664	sāğingān	s. 701
rāsmi	ruhning	s. 83	sāādātlārin
r. 120	r. 661	sāğingānimdān	s. 474
rāstälārdā	ruhsāt	s. 106	sāādātlāringizgā
r. 322	r. 499,	sāğınub	s. 393
rāvşān	558, 603, 611,		sāādātlārni
r. 718	613		s. 523

säädätlik	s. 307, 538	sähvänginä	s. 475	s. 398,	s. 536
säät	s. 435	säir	s. 547	399, 483	sezgän
säbâq	s. 193	säkräb	s. 607	särf	s. 195, 640, 71
säbâqlärin	s. 299	säkrätüb	s. 50	s. 240,	sezüb
säbâqläringizni	s. 179	sälâm	s. 130,	310, 44, 720	s. 493, 622, 90
säbâtsiz	s. 550	267, 270, 292,	297	särgärdän	sıgmäslik
säbâb	s. 29, 394,	sälâmät	s. 107,	s. 318,	s. 225, 454
529, 578, 658, 672,		111		615	sınf
684, 716, 726, 729		sälâmätlänäy	s. 102	särgärgän	s. 381
säbâbini	s. 226, 287	sälâvât	s. 519	s. 633	sınfga
säbâbli	s. 382, 624	sälâm	s. 478	särgaygän	s. 380
säbaqlärini	s. 374	sälim	s. 354,	s. 170	sınfni
säbr	s. 103, 29,	690		särilüb	s. 388
396, 64, 655		sällälär	s. 323	s. 77	singä
säbrdän	s. 110	sälläsini	s. 264	särmâyâ	s. 388
säbrli	s. 33	sälla	s. 363	s. 674	singän
säbrsizlik	s. 368	sällasin	s. 511	särsân	s. 62
säçrâb	s. 471	sämärälärni	s. 597	s. 22, 318,	sınıq
sädâqat	s. 594	sämävârçi	s. 320	722	s. 217
sädâqatdä	s. 568, 672	sänä	s. 27, 692	sävâdim	s. 213
sädâqatli	s. 572	sänädän	s. 35	s. 338	sihätgä
sädâqatlik	s. 679, 685	sänqub	s. 318	s. 308	s. 581
säfâhät	s. 16	sändän	s. 482	sävâl	sihatgä
säfârgidek	s. 69	sändin	s. 481	s. 158	s. 283
sähifälär	s. 621	sängä	s. 399	sävâlgä	silâb
sähifälärigä	s. 576	sängä	s. 484, 59	s. 400	s. 175, 421,
sähnäsidadä	s. 511	säni		s. 570	48, 481, 70
				sävdâgär	sıfngä
				s. 555	s. 535
				sävdâgärning	sınfni
				s. 4	s. 533
				säyl	singillärini
				s. 377	s. 591
				säyr	singilni
				s. 134	s. 213
				säyräb	sira
				s. 116,	s. 378
				513, 517	sirin
				säyrgâhlärdän	s. 315
				s. 551	sitâmidän
				say	s. 634
				s. 713	siz
				sebüb	s. 286, 608
				s. 541	sizgä
				sel	s. 180
				s. 468	sizlär
				seskänüb	s. 107, 111,
				s. 114	112, 287, 391
				sezdürmäy	sizlârgä
					s. 118

sizlärni	s. 537	s. 269,	ş. 657, 704
sizni	sözläb	271	şâyäd
s. 111, 82	s. 230,	süyädi	ş. 145, 391,
s. 175,	245, 384, 444,	s. 487	508
218, 631, 95	451, 556, 561,	süyüb	şäbnäm
sofi	605, 606, 613	s. 599,	ş. 78
s. 332	sözlädi	604	şäfqätlik
som	s. 442,	şäd	ş. 313
s. 522,	602	ş. 702	şäfqat
551, 695	sözlämägän	şädlängän	ş. 129, 141,
somlärğä	s. 315	ş. 186,	15, 167, 223, 247,
s. 522	sözlär	226, 369, 454	326, 64, 86
songğışigä	s. 202,	şädlängändän	şäfqatlär
s. 716	315, 326, 358,	ş. 354	ş. 215
songidä	498, 66, 69	şädlängänlikläri	şäfqatli
s. 431	sözläri	ş. 184	ş. 35
songrä	s. 288,	şädläntirätürgän	şäfqatlik
s. 179,	333	ş. 202	ş. 453
241, 449	sözläridä	şädlänub	şäfqatlikläridän
songı	s. 508	ş. 300	ş. 213
s. 529	sözläridän	şädlänüb	şäfgät
soräğläb	s. 101	ş. 249,	ş. 562
s. 638	sözlärigä	662	şäfkät
soräb	s. 35	şädliğ	ş. 699
s. 367, 464	sözlärni	ş. 256	şähridä
sorädi	s. 384	şädliğläri	ş. 720, 721
s. 245, 560	sözläsälär	ş. 517	şäksiz
sorägän	s. 365	şädliklärgä	ş. 148
s. 162	sözlik	ş. 396	şämsibibi
sorägändä	s. 598	şägirdläri	ş. 601
s. 227,	sözni	ş. 188	şämsibibigä
236, 603	s. 395,	şäh	ş. 688
soräng	451, 480, 709	ş. 110,	şäräfäti
s. 321	subh	306	ş. 717
soräşurlär	s. 431	şähid	şäräfätidän
s. 212	subhdägi	ş. 198	ş. 701, 714
söyläb	s. 268	şähilär	şäräfätidänmi
s. 237	suv	ş. 109	ş. 246
söz	s. 250,	şälçäni	şäräfätidin
s. 140,	696	ş. 626	ş. 464
231, 402, 408, 474,	suyäb	şäm	şäräfätlik
560, 730	s. 54	ş. 373	ş. 538
sözdä	sünnät	şäşilüb	şärärät
s. 563	s. 283,	ş. 207,	ş. 724
sözgä	548	646	şäräfi
s. 163	süpürgini	şäşulub	ş. 317, 579
sözi	s. 270	ş. 623	şärif
s. 482	süpürgüvçi	şäv	ş. 436
sözidä	s. 320	ş. 516	şärm
s. 550	süpürüb	şâyäd	ş. 37
sözigä			şärmändä

ş. 349	ş. 694	tâng	tâşkändä
şärmü	şungä	t. 113,	t. 609, 614
ş. 404	ş. 334	252, 255	tâzä
şartlari	şuniginä	tânişdurâdurgän	t. 420
ş. 567	ş. 608	t. 576	tâzäläb
şerik	şuvdän	tâpâlmägän	t. 294
ş. 651	ş. 516	t. 234	tâzälänmägängä
şeriklari	şübhasiz	tâpâlmägändän	t. 13
ş. 355,	ş. 573	t. 722	tââm
356, 379	şükr	tâpâlmäy	t. 430, 495
şeriklärim	ş. 337	t. 543	tââmni
ş. 283	şüklär	tâpâdurgän	t. 373
şeriklärimgä	ş. 701	t. 25	täbässümlänib
ş. 352	şükürlär	tâpdilär	t. 183
şerikläringiz	ş. 453	t. 667	täbaqdä
ş. 179	tä	tâpgän	t. 463
şifäli	t. 270,	t. 312,	täbiidir
ş. 101	609	430, 9	t. 573
şikästä	tâ12	tâpılmâğı	täcribä
ş. 62	t. 435	t. 286,	t. 595
şıpgä	tâqat	286	tädbiridän
ş. 469	t. 116, 29	tâpmâq	t. 446
şirbirinçi	tâqatidän	t. 636	täigigä
ş. 463	t. 655	tâpmâqläriygä	t. 627
şirin	tâqatim	t. 529	tähârät
ş. 101,	t. 64	tâpmâğı	t. 264, 372
101, 158, 202, 288,	tâqatsiz	t. 617	tähsin
305, 326, 474, 488,	t. 103	tâpşirdilär	t. 520
498, 598, 69	tâbârä	t. 567	täklif
şirinliğini	t. 145,	tâpşirilüb	t. 34, 466,
ş. 311	370	t. 570	479, 492, 564
şoridä	tâbşurub	tâpşirmâqqa	täkrâr
ş. 114	t. 452	t. 680	t. 299, 356,
şorim	tâğdek	tâpşirmâqni	375, 402
ş. 420	t. 437	t. 687	täksin
şulärgä	täki	tâpşirub	t. 430
ş. 321	t. 392	t. 408	täläbä
şum	tälib	tâpşirüb	t. 357
ş. 131, 548	t. 555	t. 196	täläbälär
şunça	tâmâşä	tâpub	t. 528
ş. 333	t. 303,	t. 44, 460,	täläbälärni
şundâq	359	528, 84	t. 406, 527
ş. 177, 336	tâmçiläb	târtmâğı	täläbälärning
şundâg	t. 170,	t. 275	t. 436
ş. 340, 530	635	târtub	tämâm
şundâğ	tâmdırub	t. 509	t. 365, 378,
ş. 109,	t. 21	tâşgä	395, 442, 443, 518,
120, 142, 314, 331,	tâmgän	t. 733	520, 528, 705
351, 433, 572, 734,	t. 277	tâşkänd	tämännä
95	tâmub	t. 615,	t. 437
şundağ	t. 74, 88	621	tämçiläb

t. 478, 78	tärqadi	t. 492	t. 633
tän	t. 490	tävâzelâr	tasirlängän
t. 418	täraqqiy	t. 130	t. 479
tänaffus	t. 370,	tävâkkülâni	tasirlänüb
t. 358	529, 672, 724	t. 41	t. 214, 519
tänigä	täraqqiydä	tävbälâr	tayârlängäni
t. 225	t. 145	t. 699	t. 376
tänigän	täraqqiylârin	täyyârläb	tazim
t. 642	t. 563	t. 250,	t. 267
tänimädingizmi	tärbiyâsin	269	tazimu
t. 643	t. 588	täyyârlägändur	t. 130
tänimâsinmi	tärbiyâ	t. 387	tebrätür
t. 641	t. 166,	täyyârlamâqğa	t. 536
täning	177, 239, 277, 30,	t. 381	tegüb
t. 301	312, 316, 347, 35,	täyyâr	t. 733
tänining	38, 45, 472, 49,	t. 668	tekiz
t. 115, 43	557, 580, 712,	taqdim	t. 291, 291
tänkid	719	t. 245,	tekkändän
t. 549	tärbiyälâb	248, 501	t. 398
tärâfdä	t. 28	tağın	termälâb
t. 169, 195,	tärbiyälâr	t. 82, 98	t. 635
624, 629, 654, 655,	t. 327	tahârât	termülüb
658, 675, 698, 74	tärbiyälärgä	t. 361	t. 432, 450,
tärâfdän	t. 472	tahsil	469
t. 113, 158,	tärbiyälâri	t. 387	teskâri
204, 220, 233, 251,	t. 127	takid	t. 419
252, 254, 37, 420,	tärbiyâsigä	t. 508	teşülgän
453, 453, 466, 497,	t. 263	talâşub	t. 442
520, 633, 633, 667,	târcimân	t. 357	tez
687, 688, 729, 89	t. 247	talâbälärgä	t. 352, 352,
tärâfgä	târk	t. 187	52, 52, 588
t. 166	t. 540	talâbälâri	tezdän
tärâfgä	täsârruflärgä	t. 358	t. 148, 173,
t. 638	t. 409	talim	255, 572
tärâfimiz	täsâvvuringizgä	t. 340,	ticârâtgä
t. 579	t. 708	369, 535	t. 553
tärâfidän	täsiri	tamâmi	tikâni
t. 159, 383,	t. 42	t. 17	t. 100
533, 650, 673	täsvirigä	tanä	tikây
tärâfimizä	t. 299	t. 434	t. 627
t. 578	täşâkkürlâr	tanälâri	tiktürüb
tärâfindän	t. 526	t. 409	t. 614
t. 141	täşläb	tanâli	tiküb
tärâfni	t. 198,	t. 66	t. 47, 504,
t. 672	317, 334, 37, 414,	tanânâmani	641, 662
tärâhhüm	54, 562, 629, 644,	t. 410	tillâri
t. 61	656, 664, 694	tanâsini	t. 219
tärâlub	täşviş	t. 169	tinçlängän
t. 47	t. 287,	tasir	t. 571
tärätildi	457, 485	t. 13	tinüb
t. 383	täşvişgä	tasiri	t. 274

tirälüb	t. 364,	257, 273, 296, 31,	t. 266, 356, 73
t. 19	503	350, 393, 403,	turuşub
tırqırab	tonlärini	412, 440, 477, 50,	t. 648
t. 50	t. 251	504, 506, 515,	tutär
tirgiräb	tonlärimi	520, 523, 563,	t. 268
t. 634	t. 454	638, 645, 673,	tutub
tirik	toprâq	681, 708, 71, 74,	t. 243, 480,
t. 104, 276,	t. 10	78, 86, 87, 88	496, 556, 662
407, 419, 63, 87	topur	turgändä	tutunär
tiriklik	t. 300,	t. 288,	t. 112
t. 14	300	401, 89	tutundi
tişläb	toridä	turgändän	t. 260
t. 171	t. 412	t. 432	tutungän
titilüb	toy	turgängä	t. 254
t. 515	t. 377,	t. 625	tutup
titrüb	547, 610, 668	turgänidän	t. 28
t. 39, 403	toyi	t. 517	tügägän
tizzäsi	t. 673	turgänimgä	t. 692
t. 49	toyini	t. 168	tügünçasin
toq	t. 668	turgänlärin	t. 636
t. 547	toylärgä	t. 75	tügünçasini
toqılüb	t. 239	turgüdek	t. 623
t. 277	toymâq	t. 676	türkistân
toxtätä	t. 636	turing	t. 547, 577
t. 643	tökär	t. 258	tüşdi
toxtätub	t. 68	turişub	t. 427, 711
t. 205	tökilüb	t. 252	tüşgän
toxtätüb	t. 182, 50	turmâqqa	t. 646, 663
t. 516	tökülüb	t. 678	tüşgänidän
toğragil	t. 515	turmâqdä	t. 640
t. 280	tört	t. 160,	tüşigä
toğri	t. 183,	662	t. 628
t. 362, 443,	223, 35, 510, 564,	turmâqğa	tüşmâq
524	710	t. 253	t. 639
toğriläb	törtinçi	turmâkdä	tüşüb
t. 265	t. 533	t. 422,	t. 256, 49, 51,
toğrilikdä	tuhfäsiz	636	632, 632, 76
t. 568	t. 497	turmäs	tüzälib
toldirub	tur	t. 52	t. 429
t. 55	t. 470	turmäy	tüzätsängiz
tolgän	turädilär	t. 337	t. 392
t. 11, 404,	t. 346	turmuş	tüzätüb
510, 525, 618	turär	t. 669	t. 455
tolmäsdän	t. 364,	turmuşläri	tüzüb
t. 387	399	t. 7	t. 600
tolub	turdilär	turub	u
t. 275	t. 496	t. 115,	u. 184, 472,
ton	turgän	254, 259, 264,	732
t. 181, 447,	t. 116,	354, 471, 491,	uxläb
58, 58	172, 173, 182,	663	u. 256, 375
tonlärin	197, 20, 219, 228,	turur	uxlatdilär

u. 251	u. 413	u. 371	303, 316, 333, 335,
uçini	ustiğa	uyingizgä	347, 382, 40, 428,
u. 171	u. 448	u. 179	455, 456, 485, 494,
uçub	usul	uyini	504, 539, 590, 591,
u. 419	u. 582	u. 455	615, 678, 7, 708, 713,
uhuvvât	uşlâb	uylänmâğı	79, 86, 97
u. 725	u. 425	u. 593	üçünginä
ul	uvâl	uylänmiş	ü. 304
u. 21, 242,	u. 276, 64	u. 5	üddäsini
528, 540, 550, 579,	uvâlginalärim	uylär	ü. 565
597, 637, 648	u. 104	u. 302	ümid
ulâq	uy	uyläriğa	ü. 135, 41,
u. 377, 547	u. 412	u. 482	657, 662
ulämâ	uyâlğanidin	uzâq	ümidi
u. 509	u. 477	u. 113,	ü. 439, 660
ulug	uyâlub	153, 600, 620,	ümididä
u. 306	u. 349	666, 691	ü. 637
uluğ	uyqugä	uzâqdän	ümidli
u. 129, 733	u. 252,	u. 205	ü. 172
uluğlamâğı	431	uzäsidadän	ümidsiz
u. 531	uyquğa	u. 141	ü. 469
uluğluğuni	u. 114	uzätidi	ümidsizlik
u. 159	uyqusi	u. 233	ü. 172
ummân	u. 374	uzättilär	ümitlär
u. 383	uyqusidä	u. 450	ü. 161, 34
umridä	u. 257,	uzätub	ümitlärgä
u. 292	627	u. 54	ü. 289
umrini	uydä	uzäytirmägän	ümrdaş
u. 377	u. 23	u. 709	ü. 600
umumiy	uydägi	uzlät	ümri
u. 590	u. 98	u. 641	ü. 692
un	uygä	uzlätidän	ümlärlärin
u. 343	u. 410,	u. 580	ü. 310
unutgän	420, 492, 90	uzun	üst
u. 407	uyğänub	u. 666	ü. 342, 622
unutmäslikkä	u. 258	üç	üstädigä
u. 685	uyğa	ü. 114,	ü. 521
urdi	u. 417	14, 338, 375, 518,	üstidä
u. 426	uyidä	560	ü. 47
urmâqğa	u. 137,	üçginä	üstidägi
u. 231	203, 373	ü. 242	ü. 160, 49, 77
urub	uyigä	üçinçi	üstidän
u. 300,	u. 195,	ü. 532,	ü. 24
353, 354, 639, 76	199, 200, 204,	535	üstigä
uruğläрни	249, 269, 344,	üçrâb	ü. 503
u. 667	370, 468, 544	ü. 39	üsüli
uruşmäs	uyiğa	üçün	ü. 153
u. 357	u. 216,	ü. 112,	üzülüb
uruşni	405, 470, 479,	121, 138, 142,	ü. 660
u. 357	495, 499	176, 192, 226,	vâqe
ustigä	uyin	239, 25, 254, 284,	v. 125, 52, 53

vâqeädän	651, 657, 666,	vaqtlärdä	yâğlıq
v. 559	669, 671, 672,	v. 120,	y. 463
vâqeälärni	679, 679, 683, 69,	137, 298, 358, 46,	yâhud
v. 237	693, 693, 693,	514, 568, 609	y. 246, 473,
vâqeäni	697, 698, 699,	vaqtlärgä	542, 659, 676, 718
v. 602, 606	699, 7, 700, 701,	v. 256	yâki
vâqii	702, 706, 706,	vaqtläri	y. 127, 257,
v. 708	708, 710, 710,	v. 52	263, 30, 34, 366
vây	712, 713, 713,	vaqtläridä	yâln
v. 104,	714, 718, 722,	v. 586,	y. 418
210, 211, 236, 422	723, 724, 724,	682	yâlbârub
vä	724, 724, 725,	vaqtsiz	y. 68
v. 115,	725, 725, 726,	v. 195	yâlbârur
129, 130, 131, 133,	727, 727, 728,	vahşät	y. 100
135, 14, 141, 142,	730, 733, 89	v. 577	yâlbârüb
143, 148, 15, 156,	vâhm	vay	y. 85
157, 157, 16, 16,	v. 507	v. 206	yâlbârüb
160, 165, 167, 169,	vätänidä	ve	y. 93
174, 176, 181, 190,	v. 107	v. 688	yâlgız
191, 193, 199, 200,	vätänni	vicdângä	y. 10
202, 204, 21, 213,	v. 21	v. 619	yâlgızginä
223, 230, 235, 244,	vâzifä	vicdâni	y. 4, 596
244, 256, 259, 261,	v. 356	v. 680	yâlguz
267, 276, 283, 283,	vâzifälärin	vicdânläri	y. 166, 184,
289, 29, 293, 302,	v. 44	v. 492	379, 47, 505, 518,
307, 313, 314, 315,	vâzifäsigä	yâ	535, 537, 610, 717
315, 315, 316, 316,	v. 65	y. 332,	yâlinüb
317, 318, 324, 325,	vaqe	59, 63, 81, 96	y. 94
326, 326, 327, 328,	v. 457	yâqın	yâlinübginä
329, 329, 33, 334,	vaqt	y. 392,	y. 79
34, 342, 348, 35,	v. 272,	640	yâmâq
350, 365, 368, 378,	320, 8	yâqındägi	y. 625, 627
380, 385, 385, 386,	vaqtdä	y. 667	yâmâqçı
386, 388, 39, 390,	v. 102,	yâqınrâq	y. 320
41, 42, 43, 436, 44,	588	y. 640	yâmâqçilik
472, 473, 474, 474,	vaqtdän	yâxşi	y. 614
48, 484, 488, 495,	v. 449	y. 82	yâmâqlärin
498, 509, 514, 519,	vaqtda	yâdgârsiz	y. 46
519, 522, 525, 529,	v. 681	y. 11	yâmân
529, 530, 532, 534,	vaqtgä	yâdigä	y. 113, 309,
538, 539, 541, 544,	v. 374	y. 49	330, 334, 720, 81, 82,
545, 545, 548, 549,	vaqti	yâdimdän	94, 98
550, 550, 551, 554,	v. 258,	y. 350	yâmâb
557, 562, 563, 564,	491	yâfinüb	y. 47, 722
568, 570, 571, 577,	vaqtidä	y. 234	yânä
578, 580, 580, 586,	v. 243,	yâglär	y. 362, 402,
589, 592, 594, 594,	360, 383, 706	y. 343	491, 65
595, 6, 606, 608,	vaqtigidä	yâğılğan	yândi
613, 618, 619, 619,	v. 506	y. 27	y. 499
633, 634, 634, 635,	vaqtlär	yâğılub	yândilär
635, 636, 641, 648,	v. 66	y. 468	y. 527

yângâq	y. 263,	yaxşı	yätädurgän
y. 372	28, 287, 322, 551	y. 127	y. 648
yângi	yâşâb	yäd	yätişmäq
y. 490,	y. 600	y. 374,	y. 607
650, 701, 715	yâşamâqdä	653	yäzur
yângâq	y. 702	yädigä	y. 374
y. 131	yâşgä	y. 632	yaqın
yânığa	y. 11, 28	yäki	y. 132
y. 54, 686	yâşginä	y. 548	yaqınrâqdä
yänidä	y. 525	yälgänçi	y. 163
y. 235, 259	yâşin	y. 389	yaxşı
yänidän	y. 68	yälgız	y. 181, 309,
y. 248,	yâşirün	y. 37	323, 323, 326, 327,
668, 72	y. 603	yälguzginä	327, 344, 346, 487
yänigä	yâşlär	y. 174	yaxşiläb
y. 138,	y. 403	yältiräb	y. 343, 532
186, 196, 197, 221,	yâşläri	y. 50	yaxşilikni
244, 361, 441, 465,	y. 468,	yämâqqa	y. 685
697	478, 74	y. 49	yapuğun
yänlärigä	yâşlärin	yämâqsizginä	y. 419
y. 174	y. 119,	y. 251	yarâşimliginä
yâpuğını	197, 88	yämän	y. 290
y. 234	yâşläriini	y. 97	yarâşimlik
yâpuğın	y. 78	yänä	y. 130
y. 199	yâşlik	y. 109	yaşägänlikläri
yârdäm	y. 14, 14,	yäna	y. 707
y. 199, 393	243, 71	y. 456, 67	yaşdägi
yârıldı	yâşurmäng	yängi	y. 618
y. 211	y. 80	y. 1, 156,	yaşı
yârim	yätädurgän	250, 296, 38, 456,	y. 618
y. 527, 578	y. 24	58	yaşırulgän
yârişub	yätäsizmi	yänidä	y. 216
y. 182	y. 258	y. 416	yaşlänüb
yâruqluqğa	yätquzüb	yänigä	y. 172
y. 456	y. 430	y. 451	yaşlärgä
yârulgän	yätgän	yäpinüb	y. 618
y. 409	y. 469	y. 419	yazuv
yâruşdi	yätub	yärdämçimiz	y. 378
y. 490	y. 675	y. 462	yazuvgä
yârutdi	yâzilmägän	yärdämiğa	y. 385
y. 716	y. 708	y. 453	yeb
yârutmäk	yâzmâq	yâruq	y. 361, 373,
y. 138	y. 303,	y. 391	430
yâsgä	509	yâş	yegän
y. 275	yâzmâqqa	y. 80	y. 98
yâslärin	y. 666	yâşlänüb	yemâq
y. 278	yâzub	y. 460	y. 283
yästängän	y. 193,	yäşurub	yer
y. 439	224, 356, 433	y. 454	y. 696
yâş	yä	yäşüringinä	yerdä
	y. 61	y. 243	y. 146, 309

vergä	y. 571	yırâqdän	yuqârığä
yetdi	yey	y. 523	y. 297
y. 524, 621	y. 206	yırtıq	yuqâtub
yetgän	yeydurgän	y. 295, 46	y. 192
y. 242, 293	y. 25	yırtıqınä	yuqaridä
yetgänliğıdän	yıqıldı	y. 216	y. 645
y. 30	y. 417	yırtılub	yuqaridägi
yetim	yıǵláb	y. 102	y. 686
y. 128,	y. 104,	yoq	yubârädurgän
142, 406, 55, 63	418, 64, 64, 68,	y. 110,	y. 124
yetimä	75, 77, 86, 92, 97	121, 142, 151,	yubârämän
y. 35	yıǵlágän	195, 198, 282,	y. 233
yetimçä	y. 121	282, 305, 305,	yubârdi
y. 105	yıǵlágäni	309, 319, 348,	y. 414, 644
yetimlik	y. 121	428, 446, 536,	yubârmâqdä
y. 276,	yıǵlāmäng	543, 89	y. 691
407, 439, 682, 87	y. 84, 95,	yoqâlgän	yubârmâqğa
yetişä	95, 96, 99	y. 636,	y. 404
y. 581	yıǵlāmäsmän	654, 657	yubârmäy
yetişdilär	y. 106	yoqâtğän	y. 586
y. 697	yıǵlär	y. 148	yubârub
yetişgän	y. 440	yoqâtğändän	y. 117, 67
y. 397, 535	yıǵlâydi	y. 415	yubârüb
yetişmâğı	y. 121	yoqalgän	y. 92
y. 573	yıǵlâyman	y. 609	yubârdi
yetiştirmâq	y. 108,	yoqlıǵı	y. 519
y. 592	112	y. 717	yumşâq
yetkürgän	yıǵlâysiz	yok	y. 282, 285,
y. 28, 351,	y. 79, 81,	y. 608	286, 288
410	83, 93	yolä	yumub
yetkürüb	yıǵlâysizlär	y. 42	y. 512
y. 405, 45	y. 118,	yolağa	yumubtur
yetkürür	120	y. 662	y. 507
y. 352	yıǵlâysizmi	yoldä	yupätmâqqa
yetmäy	y. 99	y. 578	y. 112
y. 732	yıǵlläşüb	yolgä	yupätub
yetmäydurlär	y. 665	y. 635	y. 89
y. 347	yıl	yolini	yuvub
yetmiş	y. 376	y. 51	y. 260
y. 340	yırâqdän	yollärgä	yügürdi
yetti	y. 494,	y. 720	y. 196, 199,
y. 14, 27,	639	yollärgä	420
28	yırtıqqınä	y. 18	yügürgän
yetüb	y. 413	yuqâlgän	y. 195
y. 255, 362	yigirmä	y. 31	yügürmâqdän
yetüşmâqlıq	y. 11	yuqâlub	y. 205
y. 32	yıl	y. 403	yügürüb
yetüştirgän	y. 339,	yuqâridä	y. 117, 235,
y. 475	583, 583	y. 433	259, 416, 418, 421,
yetüşüb	yildä	yuqâridäki	451, 76, 90
	y. 338	y. 149	yügürüşüb

y. 665	yürüvçi	zâtni	z. 569
yümsâqlarını	y. 550,	z. 223	ziyârât
y. 272	556	zâye	z. 478
yürâgin	yüz	z. 377	ziyrâk
y. 275	y. 260,	zâfârân	z. 173, 232,
yürâgi	48, 67, 695, 92	z. 71	282, 355, 428, 477,
y. 22, 39,	yüzgä	zähâr	493, 642, 71
403, 639	y. 510	z. 333	zor
yürâgigä	yüzidägi	zähârli	z. 135, 161,
y. 208	y. 78	z. 278	161, 289, 289, 34,
yüräging	yüzigä	zähârlük	457, 650
y. 507	y. 256,	z. 403, 8	zulmidân
yüräkläri	432, 450, 88	zäif	z. 87
y. 430,	yüzimizni	z. 234, 62	zülüm
442, 607	y. 391	zäifä	z. 27
yüräklärim	yüzläb	z. 115	zülmätidä
y. 210	y. 516	zäifäi	z. 714
yüräklärimiz	yüzlär	z. 560	zülmigä
y. 631	y. 69	zäifäligi	z. 279
yüräklärin	yüzläridän	z. 712	
y. 65	y. 210,	zäkävât	Toplam kelime: 8008
yüräkläri	647	z. 143	Geçerli kelime: 8008
y. 138, 50	yüzlärigä	zämânä	Geçersiz kelime:
yürärlär	y. 170,	z. 143	0
y. 331	634	zämânlär	Alt madde: 3551
yüräsiz	yüzlärin	z. 735	Madde: 3551
y. 629	y. 421	zämânlärdağı	
yürgän	yüzlük	z. 546	
y. 155,	y. 598	zängi	
231, 308, 319, 555,	zâlim	z. 12	
576, 598, 615, 66	z. 159,	zänglärini	
yürgändä	169, 22, 275, 333,	z. 192	
y. 128, 682	438, 514, 55, 57	zävqläri	
yürgänlär	zâlimgä	z. 299	
y. 57	z. 39	zävgläri	
yürgüdek	zâr	z. 368	
y. 721	z. 111,	zerâki	
yürütgän	318	z. 397	
y. 546	zârlük	zilli	
yürmägi	z. 723	z. 714	
y. 131, 134	zârlüklärni	zindânigä	
yürmäy	z. 698	z. 728	
y. 310	zât	zindânlärindän	
yürmağı	z. 572	z. 194	
y. 128	zâtdän	ziyädälänüb	
yürüb	z. 219	z. 300	
y. 155, 583	zâti	ziyâfât	
yürür	z. 704	z. 483	
y. 311, 600	zâtlär	ziyâli	
yürütüb	z. 521,	z. 550	
y. 480	590	ziyädä	

3.23.Uçraşuv'un Sözcük Dizini:

Dizin Sıra: a b c ç d e é f g ğ h ı i j k l m n ñ o ö p r s ş t u ü v w y z		å. 74	ålmäydir	å. 219, 95, 99		
	åq	å. 131	å. 22, 225, 225	åråmdän	å. 109	
	åqargän	å. 148	ålmim	å. 120	årä	å. 42
	åqçäsindän	å. 229	ålmiy	å. 155, 202, 43, 69, 87	årädäqinä	å. 164
	åqı	å. 131	ålmiydir	å. 196, 224	åräsidadä	å. 218
åqılä	å. 227, 61	å. 73	ålmıysän	å. 220	åräsindä	å. 165, 218, 271
åqşamlıqni	å. 209	å. 245	ålsäm	å. 260	åräsindäğı	å. 252
åqtuq	å. 145, 287, 66	åğzındän	åltığa	å. 30, 77	årqasınä	å. 280, 83
åqub	å. 7	åğzidän	ålti	å. 59	årqasinä	å. 54
åxiri	å. 101, 13, 263	åh	å. 155, 195, 74	årqasindänginä	å. 97	
åxirin	å. 245	åhistä	å. 233	årtıq	å. 45	
åbdärädin	å. 282	åilä	å. 226	årtındän	å. 279	
åciz	å. 133	åilälär	å. 226	årtuq	å. 130, 169, 170, 191, 272, 277, 283	
åcizliğındän	å. 43	åilälärgä	å. 58	årtuqçä	å. 72	
åç	å. 156	åaldigä	å. 87	årtuqrâq	å. 149, 164	
åçıq	å. 51	åaldinä	å. 216, 77	årtub	å. 156	
åçıldı	å. 81	åaldindä	å. 251	åsân	å. 65	
åçilmägän	å. 20	åaldindän	å. 217, 221, 251	åstindä	å. 146, 91	
åçilmägängä	å. 19	åaldindän	å. 216	åşäy	å. 202	
åçuq	å. 179	åaldindän	å. 236, 259	åşäydir	å. 209	
åçub	å. 152, 78	åalgäç	å. 128	åşıqänä	å. 126	
åçubilä		åålmâqqa	å. 35, 47	åşıqdi	å. 55	
		åålmägäç	åni	å. 172	åşıqlär	å. 11
		åålmägänlikdän	åning		åşıqlärning	
		å. 15				

âşiquv	â. 32	â. 102, 82, 94	âbdurâhmânning	â. 118, 122, 187
âşigub	â. 86	âyâğ	â. 239, 242	âksinçadır
âşkârâ	â. 150, 79	âyâğ	â. 125, 150, 159, 165, 170, 179, 181, 185, 191, 193, 196, 37, 48, 53, 55, 64, 66, 73, 88, 90	â. 184
âşnâsi	â. 190	âyâğmâ	â. 91	âlârdân
âşuqa	â. 264	âydâ	â. 146, 158, 64	â. 206
âşuqmây	â. 69	âydek	â. 132	âlârni
âşuqmiydir	â. 52	âylâb	â. 108	â. 208
âtâ	â. 180	âylâlârdân	â. 234	âlârning
âtäng	â. 236	âylâr	â. 244	â. 38
âtâr	â. 186	âz	â. 110	âlbättâ
âtâsi	â. 142	â. 113, 148, 163, 239, 288, 4	âbrârdâ	â. 113, 167, 178, 196, 273, 275
âtâsinâ	â. 216, 259, 45, 90	âzârlîk	â. 168, 176, 179, 184, 184, 41, 45, 61, 69, 79, 89	âlifbâsidir
âtâdi	â. 249	âzdi	â. 289	â. 177
âtılmiş	â. 146, 71	âzdirâ	â. 70	âllâb
âvârub	â. 88	âzginâ	â. 256	â. 253, 273
âvâz	â. 19	âzuğ	â. 103, 16	âllânimâ
âvâzi	â. 137, 7	âxlâq	â. 243	â. 51
âvâzimîn	â. 137	âxsângiz	â. 37	âllânimâlâr
âvâzin	â. 183	âxtâruv	â. 65	â. 15
âvâzini	â. 184	âbcâd	â. 180	âmâk
âvâzlâri	â. 157	âbdurâhmân	â. 174	â. 162
âvunturmaq	â. 211	â. 216, 217, 224, 225, 226, 226, 229, 233, 237	âcrâlgân	âminliğımdân
âvunub	â. 16	âbdurâhmângâ	â. 285	â. 115
ây	â. 237	â. 224, 270	âcrâlmim	âmmâ
âyâq	â. 34	âbdurâhmân	â. 172	â. 62, 76
		â. 240	âcrâlmıydir	ândâq
			âcrâlsâm	â. 230
			âççıq	ândâ
			âdâ	â. 207
			âdâbsizlik	ândân
			âdâşub	â. 221, 250
			âfândi	ândin
			âgâr	â. 188, 74
				ândişâ
				â. 245, 62
				ângâ
				â. 196, 43, 96
				âni
				â. 66
				âriqçâ
				â. 21
				âriqçâdân
				â. 134
				âriqning
				â. 7
				ârmân
				â. 122
				ârslân
				â. 238

äsäri		äytgänim		qâlmädi	q. 6
	ä. 288		ä. 58		
äsärlük		äytmâqçı		qâlsäm	q. 265, 277, 279, 35
	ä. 126		ä. 35		
äsir		äytüb		qâltırâb	qâşında
	ä. 109, 113, 88		ä. 260		q. 145
äsirä		äytuvgä		qâltiriy	qâşlari
	ä. 149		ä. 274		q. 130
äsiringni		äytuvğa		qâlturâb	qâşlärinä
	ä. 122		ä. 206		q. 34
äsrrärnidän		äytüb		qâltuslığındän	qâtışuring
	ä. 99		ä. 58		q. 66
ätrâfgä		äzäl		qâlub	qâttuq
	ä. 150		ä. 112		q. 120, 169, 171, 41
ätrâfındän		äzizäm		qâluvdän	qâttuqginä
	ä. 128		ä. 289		q. 252
ävhamigä		äzizim		qâluvin	qâtub
	ä. 136		ä. 107		q. 48
ävväl		qâçädir		qâluvindän	qâtuşmiy
	ä. 200, 209		q. 184		q. 161
ävväldä		qâçding		qâmäting	qây
	ä. 281		q. 186		q. 210
ävväldän		qâçmiy		qân	qâyulğan
	ä. 153, 71		q. 232		q. 131
ävväldändä		qâğâz		qânlärin	qärä
	ä. 166		q. 94		q. 221, 221
ävvälğı		qâğâzgä		qânmäydir	qäräb
	ä. 127, 191, 266		q. 123		q. 259, 97
äybläb		qâğâzni		qâplädi	qärädi
	ä. 159, 224		q. 104		q. 135
äyblärlük		qâğazlari		qârä	qärägäç
	ä. 160		q. 26		q. 130
äylänä		qâlä	q. 133, 27	qâräläb	qärägändä
	ä. 18		q. 115		q. 219
äylänuv		qâldıgındän		qârälük	qabâqlari
	ä. 82		q. 144		q. 211
äylänüb		qâldung		qâriy	qabâğında
	ä. 86		q. 187		q. 62
äytä		qâldursä		qârşu	qabul
	ä. 120, 196, 250		q. 178		q. 58
äytämän		qâldurub		qârşudän	qadälur
	ä. 274		q. 241		q. 175
äytdim		qâlgän		qârşusindä	qadäm
	ä. 108		q. 128, 215, 234, 53		q. 69
äytdiy		qâlgänin		qârşusindägi	qadär
	ä. 157		q. 210		q. 47
äytgän		qâlibğaginä		qârşuv	qadri
	ä. 79		q. 215		q. 187
				qâş	qalämi
					q. 133

qalbigäçä		q. 17	q. 114,	qorqdi	
qalbinggä	q. 137	qaytmäydir	189	qorqitädirdir	q. 283, 72
qalibinä	q. 121	qaytub	q. 264	qorqub	q. 197
qalın	q. 191	qayu	q. 103	qorquv	q. 289, 74, 92
qaltirâv	q. 264	qıçqırä	q. 244	qoşni	q. 288
qançä	q. 82	q. 150,	qısılğan	qoşub	q. 286
qandâq	q. 75	151	qıyâlâb	qoyä	q. 240
qandäy	q. 168	qıçqırub	q. 129	qoyär	q. 274
qani	q. 221	q. 182, 25	qıyın	qoyärlär	q. 276
qarâr	q. 264	qılä	q. 178	qoydi	q. 195
qarındâş	q. 183	q. 178,	qız	q. 199, 201,	286, 59
qarındâşlär	q. 204	185, 203, 220	qızçäsi	qoymädi	q. 101
qariy	q. 208	qılämän	q. 177	qoymäydir	q. 218, 263
qarşı	q. 150	qıläy	q. 175	qoyındä	q. 152
qarşu	q. 287, 74	qıldı	q. 20, 240	qoyub	q. 17, 20, 262,
qarşusinä	q. 76	qıldirsün	q. 247	quçâğmâ	73
qaşşâqını	q. 134	q. 102,	qızğânä	quçmâq	q. 142, 71
qatârindän	q. 198	62, 90	qızğânçıq	quçub	q. 67
qattıq	q. 144	q. 121	qızğânmiymän	qudrät	q. 289, 73
qayânädäginä	q. 57	qılğan	q. 172	qulâq	q. 129
qaydä	q. 131	q. 219,	qızğânıvi	qulâğı	q. 18
qaygä	q. 192	281, 70	qızıqmiydir	qulâğığa	q. 28
qayğurä	q. 83	qiling	q. 256	qulâğınä	q. 136
qayilüb	q. 257	qılmaqçı	q. 10, 131	qurâl	q. 249
qaysi	q. 6	qılmä	q. 131	qurbätindä	q. 28
qaytmäy	q. 83	qılmäğän	q. 33	qurtilub	
		qılmäy	q. 162,		
		qılmäydi	286		
		qılmiş	q. 32		
		q. 112,	q. 173		
		113	q. 26, 285		
		qılsün	q. 19		
		q. 277	q. 153		
		qılub	q. 206, 68		
		q. 186,			
		190, 193, 228,			
		260			
		qılur			

qurtuluv	q. 74	x. 119, 145, 146, 156,	xunük		bälä	
quruq	q. 68	171, 203, 21, 213,	xususän	x. 224	b. 254	
quşı	q. 48	245		x. 217	bälälärin	b. 237
quşlär	q. 85	xayâlgä	xuş	x. 68	balıǵı	b. 235
quşlärning	q. 11	xayâlgä	xuşxoy	x. 221	bâr	b. 116, 143,
quvâ nub	q. 18	xayâli	xuşräng	x. 8		162, 162, 179, 198,
quvvätlikkinä	q. 237	xayâlimmi				214, 234, 41, 46, 47
quyâş	q. 248	x. 15, 54	aql	a. 115	bârä	b. 236, 257,
xâhläsäng	q. 107, 3	xayâlinä	aqlän	a. 109,	bârädır	278, 44, 55, 83
xâliy	x. 173	xayâlindä	aqlidin	256, 289	bâräm	b. 280, 281
xânim	x. 110	xayâlindägi	aqlilik	a. 70	bâräsi	b. 196
xânum	x. 267	x. 132	aqlsiz	a. 264, 45	bâräsida	b. 82
xâtirin	x. 35	xayâlindämi	aqtärur	a. 168	bâräy	b. 203
xâtirinä	x. 145	xayâlindän	axlâqli	a. 175	bârdeb	b. 263
xâtiring	x. 61	x. 242, 76	ahdnâmälär	a. 130	bârdi	b. 63
xâtun	x. 108	xayâling	ammâ	a. 132,	bârgändır	b. 103
xästälinqırägän	x. 238, 244	xayâllär	199	a. 133	bârginä	b. 115
xabärdär	x. 211	xayâllärdä	aning	a. 133	bârgunçä	b. 280
xabärdärdur	x. 114	xayâllärning	bâädäb	b. 264	bâri	b. 191, 229
xalq	x. 180	xayâllärni	bâqçäğä	b. 257	bârinä	b. 177
xarâbdır	x. 122	xil	bâqmiy	b. 280	bârlıǵın	b. 270
xat	x. 187,	x. 169,	bâqub	b. 9	bârlıǵındän	b. 288
	188, 190, 193, 194,	228, 38, 44, 7, 71	bâbäd	b. 47	bârmâqdä	b. 279
xatni	x. 136	xilvät	bâğçä	b. 89	bârmäydir	b. 208
xayâl		x. 267, 85	bâğçädänginä	b. 214	bâirmi	b. 150
		xissiyâti	bâğçäğä	b. 17	bâirmiy	b. 236
		xiylä	bâğçäning	b. 17	bârsun	b. 261
		xop				
		xumräyubginä				
		x. 10				

bârub	b. 101, 174, 181, 213, 35	bâşlârin	b. 87	b. 3, 8	bezänüvlärgä	b. 231	
bâruvdän	b. 279	bâşliy	b. 50	bahârädä	b. 12	bilâlmây	b. 186
bâruvgä	b. 256	bâyagi	b. 126	bahârhâl	b. 153	bilä	b. 109, 114, 118, 135, 15, 161, 163, 169, 179, 182, 193, 196, 214, 223, 226, 237, 24, 245, 269, 278, 283, 287, 287, 30, 31, 38, 4, 43, 48, 5, 5, 50, 51, 64, 7, 78, 90
bâruvğa	b. 269	bâzâr	b. 14	bahtım	b. 116	bilädir	b. 114, 53
bäsä	b. 134, 151, 69, 86	bädbaxt	b. 185, 53	bexabär	b. 279	bildirälär	b. 270
bâsgändä	b. 79	bälädän	b. 68	beçärä	b. 124, 141, 214, 24, 242	bilindi	b. 187
bâsilmiy	b. 91	bälki	b. 118, 167, 171, 179, 247, 248	begänä	b. 109, 39	bilsäng	b. 187
bâsub	b. 257, 284, 52, 73	bärgin	b. 103	begänä	b. 119	bilsin	b. 285
bâsuvlärä	b. 128	bärginä	b. 119	berä	b. 49	bilüb	b. 200
bâş	b. 246, 82	bärglärä	b. 4	berädigändir	b. 276	bing	b. 90
bâşqa	b. 125, 127, 127, 132, 133, 14, 141, 143, 145, 145, 172, 189, 195, 200, 209, 215, 231, 243, 275, 286, 46, 95	bärmâqlârin	b. 59	berälär	b. 208	bir	b. 100, 103, 103, 108, 108, 113, 115, 116, 119, 12, 123, 129, 131, 133, 135, 137, 137, 138, 14, 143, 145, 152, 155, 159, 16, 160, 163, 164, 165, 168, 168, 169, 17, 17, 171, 172, 174, 174, 175, 180, 186, 188, 190, 193, 195, 202, 202, 205, 206, 210, 212, 213, 216, 22, 222, 223, 226, 227, 228, 23, 233, 235, 237, 24, 242, 245, 248, 25, 252, 253, 253, 255, 26, 260, 261, 268, 269, 27, 27, 271, 272, 273, 28, 282, 283, 287, 288, 31, 33, 37,
bâşqaça	b. 165	bäzän	b. 182, 234, 42, 44, 44	berdi	b. 258		
bâşqasän	b. 219	bäzi	b. 230, 230, 233	berılmiş	b. 38		
bâşdä	b. 226, 74	bäzisinä	b. 217	beri	b. 165, 212, 265		
bâşga	b. 61	baqrayub	b. 54	berkitärlık	b. 287		
bâşı	b. 48	baqrayub	b. 54	bermâqçı	b. 198		
bâşidäği	b. 205	baxtinä	b. 90	berur	b. 114, 265		
bâşin	b. 129	badä	b. 65	beruv	b. 136		
bâşindän	b. 147	badälaşgän	b. 196	berüb	b. 185, 287		
bâşlädi	b. 129, 63	bağrim	b. 111	beş	b. 198, 58, 73		
bâşlänuvdän	b. 87	bahänä	b. 160	bezämäk	b. 265		
		bahänäçilikğa	b. 164	bezängän	b. 277		
		bahänälär	b. 182	bezänüv	b. 232, 243		
		bahänälärni	b. 186				
		bahâr					

38, 39, 4, 41, 44, 47, 5, 50, 53, 55, 58, 66, 69, 7, 7, 75, 80, 81, 81, 84, 85, 87, 88, 90, 91, 92, 95, 96, 99, 99	b. 127	b. 172	56, 58, 68, 71, 76, 86, 87, 95, 96
birädär	bizâätsiz	bolsin	bugün
b. 272, 274	b. 226	b. 233	b. 187, 267
birädärim	bizä	bolub	bugündä
b. 271	b. 157	b. 111, 119, 12, 136, 139, 163, 187, 194, 201, 239, 249, 65	b. 267
birär	bolä	bolubmi	bulär
b. 189, 259	b. 140, 162, 249, 99	b. 56	b. 93
birärgä	bolädi	bolur	buläri
b. 260	b. 190	b. 195, 283	b. 256
birärtä	bolädürgän	bolurğa	bulärni
b. 197	b. 47	b. 14, 84	b. 48
birävdän	bolälär	boluvdän	bulärning
b. 188	b. 262	b. 199	b. 251
biräz	bolämän	boluvgä	bundän
b. 18, 18, 35, 35	b. 272	b. 101	b. 99
birär	boläturub	b. 89	bundänki
b. 286	b. 37, 40	boluvni	b. 113
birdä	boldi	b. 31	bungä
b. 256, 75	b. 289, 72, 75, 83	boş	b. 228
birgä	boldum	b. 171	bunidä
b. 253, 253	b. 109,	boşätmäq	b. 144
birginä	109	b. 16	buning
b. 138, 220, 250, 67	bolgäç	boyin	b. 141, 27
biri	b. 232	b. 60	bunisi
b. 253, 82	bolgän	b. 21	b. 254
biridir	b. 221, 238, 267	boyninä	burçäklärdäginä
b. 244	bolgängädir	b. 154	b. 253
birin	b. 149	boynindän	burçlänä
b. 253	bolgängämi	b. 289	b. 44
birinçi	b. 13, 3	bölüşüb	burmädi
b. 162, 176	bolğäç	b. 253	b. 62
birisin	bolmägän	bu	burnin
b. 219	b. 181	b. 10, 111, 114, 115, 118, 12, 120, 122, 125, 127, 131, 137, 143, 161, 167, 173, 174, 176, 190, 191, 196, 199, 20, 203, 22, 223, 233, 239, 247, 248, 250, 265, 267, 269, 276, 279, 31, 46,	b. 19
birlä	bolmägängämi		buruliş
b. 111	b. 51		b. 59
birläridän	bolmäsä		bülbülğaginä
b. 252	b. 122, 165, 230		b. 24
birlärigä	bolmäsa		bülbülni
b. 268	b. 270		b. 24
birläriga	bolmiy		büs
b. 269	b. 148, 63		b. 128
bitdi	bolsä		bütün
b. 128	b. 117, 189, 20, 214, 253, 258, 283		b. 101, 125, 126, 128, 132, 136, 147, 15, 159, 184, 209, 209, 211, 215, 219, 229, 230, 235, 243, 243, 247, 268, 27, 279, 282, 38, 39,
bitirüb	bolsa		

39, 54, 56, 57, 64, 70, 95	c. 4	çıqmāydir	277, 278, 278, 280, 286, 42, 44, 45, 46,
bütünlä	c. 7	çiqub	48, 50, 54, 54, 58, 59, 62, 63, 65, 66, 68, 70, 71, 72, 73, 81, 93, 94, 96, 99
b. 70	cismi	ç. 182,	däf
câhil	c. 133	212, 29, 53, 60, 69, 76, 79	d. 47
c. 204	cismining	çiqqânin	däm
cânânâsin	c. 139	ç. 148	d. 111
câni	cuma	çidäm	däraxt
c. 153	cüdä	ç. 287	d. 102, 91
cânim	c. 257	çimmätini	däraxtlär
c. 108,	cümläsindän	ç. 51	d. 13
111, 114, 118, 120, 154, 156, 157, 169, 60, 65	c. 239	çin	däraxtlärdägi
cânimdey	çâçriy	ç. 272	d. 4
c. 154	çâklärin	ç. 221	därd
cânimdin	ç. 228	çolğângän	d. 252
c. 107	çârä	ç. 54	därdi
câninä	ç. 113, 160, 175, 44	çökkän	d. 41
c. 176	çâralärgä	ç. 211	därdingni
cävâb	ç. 75	çömüb	d. 157
c. 260	çâräsinä	ç. 26, 275, 280, 92	därdini
cây	ç. 43, 96	çünki	d. 206
c. 61	çäqirä	ç. 200, 203, 251	därdlärin
câygä	ç. 182	däim	d. 250
c. 203	çäqmaqqläri	d. 181	därdläşubginä
câyı	ç. 128	dâmla	d. 35
c. 204, 214	çämäsindägi	d. 189	därdli
câyıldän	ç. 177	dârilbäqâğa	d. 11, 29
c. 200	çäng	d. 242	därdü
cämâd	ç. 5	dârulfänädän	d. 110
c. 27	çeçäklärindän	d. 241	därsim
cämilä	ç. 8	dä	d. 110
c. 227	çekälärdä	d. 10, 100, 103, 104, 113, 134, 145, 148, 160, 162, 168, 172, 173, 182, 184, 186, 188, 189, 194, 197, 20, 200, 202, 206, 208, 211, 212, 220, 222, 231, 234, 234, 234, 236, 238, 239, 246, 248, 249, 250, 254, 260, 261, 265, 265, 266, 276,	därsini
cämiläcân	ç. 269		d. 212
c. 177	çeksiz		dästärxân
cämiläni	ç. 43		d. 266
c. 178	çekub		däşnâm
cäsâräti	ç. 25		d. 185
c. 114	çertmädi		däşnâmlär
cäsädgä	ç. 62		d. 49
c. 127	çıqar		dävâm
cävâb	ç. 188		d. 266
c. 188, 257, 265, 58	çıqdi		dävlätğa
cäzb	ç. 261, 285, 74		d. 239
c. 32	çıqğaç		dävlätidä
cigärlärin	ç. 50		d. 45
c. 175	çıqğändä		dävlätli
cilälär	ç. 16		d. 232
			deb

d. 120, 142, 146, 150, 179, 183, 196, 20, 227, 233, 274, 276, 286, 59, 93	dil	d. 150	e. 120, 188, 188, 189	e. 79
dedi	dili	d. 288	edüvğa	erça
d. 261, 265, 65, 66	dilidäği	d. 153	e. 47	e. 237
dedigimiz	dilim	d. 206	egdi	ertä
d. 80	dilindä	d. 106	e. 60	e. 8
dedigimizça	d. 55	egilüb	e. 6	esä
d. 206	dillärin	egüldi	e. 147	e. 116, 142, 243, 281, 285, 41, 68
degän	d. 32	ehtimäli	e. 179	eski
d. 258, 259, 273	diy	ehtiyâc	e. 191	e. 204, 70
degändä	d. 141, 183	ekânliğı	e. 95	eşigi
d. 241	dünyädä	ekän	e. 220, 47, 93	eşiginä
degil	d. 138	ekänmi	e. 141	e. 282
d. 86	dünyädän	elgä	e. 45	eşik
demäk	d. 117	emäs	e. 132, 132, 141, 156, 176, 195, 231, 274, 29	e. 277, 50
d. 214, 228, 266	dünyâgä	e. 110	emäsmän	eşitgâç
demässiz	d. 220	emdi	e. 206	e. 157
d. 273	dünyâsinä	endi	e. 102, 127, 14, 159, 163, 178, 185, 192, 193, 215, 215, 216, 243, 254, 259, 261, 268, 272, 276, 277, 278, 30, 54	eşitgän
dengizinä	d. 132	eng	e. 106, 138, 138, 264, 28, 32, 37, 41, 41, 74, 8, 8	e. 258
d. 97	d. 238	engil	e. 229	eşitmiy
der	d. 244	er		e. 137
d. 173, 190, 223, 263	dürüst			e. 29
desä	d. 112, 85			eşitüb
d. 258	düşmänliklärin			e. 42
desäng	d. 247			eşütgän
d. 122	equb			e. 184
desängiz	e. 259			eşütsä
d. 272	edi			e. 183
devâr	e. 131, 137, 142, 146, 166, 167, 173, 175, 187, 188, 190, 223, 226, 227, 230, 233, 237, 239, 242, 243, 254, 267, 273, 274, 275, 276, 278, 278, 286, 86, 92			etä
d. 54	edim			e. 230, 233, 266, 65
dey	e. 124,			etärlük
d. 155, 196	196			e. 205, 39
deyä	eding			etdi
d. 60				e. 134, 81
deyärli				etdidä
d. 10				e. 80
deyärlikdir				etgän
d. 46				e. 137
deysiz				etib
d. 64				e. 19
deysizmi				etibârgä
d. 125, 174, 266				e. 254
deyub				etmädimi
				e. 58
				etmäs
				e. 120
				etmiş
				e. 242

etmiy	e. 140, 169	fursätdä	f. 239	h. 216	hālimāning	h. 223	
etmiydir	e. 203	gārçi	g. 274	hālāt	h. 24, 81	hālimāsi	h. 236
etsām	e. 57	gilä	g. 222	hālim	h. 122	hālimāsin	h. 241
etsäng	e. 116	giriftār	g. 112,	hālimdän	h. 114	hālimāsinä	h. 250
ettidiklāri	e. 9	168		hālin	h. 246	hāling	h. 125
etuvğa	e. 32	görimdä	g. 124	hālinä	h. 70	hām	h. 117, 123,
etüb	e. 119,	göyā	g. 271	hālindä	h. 233	165, 166, 258, 264,	
144, 159, 161, 7		gül	g. 23, 8	hāllärğa	h. 164	270, 279, 37, 62, 71	
etüv	e. 88	güldän	g. 25	hāllärni	h. 143	hāmān	h. 100, 103,
etüvni	e. 248	gülisävsär	g. 8	hālını	h. 71	133, 140, 149, 153,	
ey	e. 106	güllär	g. 8	hālsiz	h. 56	155, 161, 169, 175,	
fāciāni	f. 205	güllärning	g. 18	hālsizginä	h. 5	181, 203, 207, 21,	
fāydāsiz	f. 248	gülzārining	g. 106	hāy	h. 185	211, 213, 22, 258,	
fālākindän	f. 107	günāh	g. 160	hāzir	h. 56	281, 40, 44, 55, 67,	
fāsād	f. 40, 44	ğāyibānā	ğ. 41	hāzirdä	h. 166	68, 72, 83, 83, 84, 86,	
fāydä	f. 20	ğamingdän	ğ. 110	hāzirdän	h. 189	91	
faqır	f. 226	ğanimāt	ğ. 156	hācr	h. 117	hāmāndä	h. 98
fiqr	f. 97	ğarq	ğ. 119, 97	hāli	h. 136,	hāmā	h. 13
fiqru	f. 110	ğaribing	ğ. 124	19, 254, 274, 279,		hāmān	h. 267
fikrlär	f. 51, 78	ğayrāt	ğ. 190,	57		hāmdä	h. 121, 204,
fikrlärä	f. 119	238		hāligi	h. 18,	227, 254, 261, 264,	
fikrni	f. 22	ğayrātlär	ğ. 191	257, 48, 78, 89,		268, 269, 95	
fikru	f. 15	ğubārläri	ğ. 5	97		hāmişä	h. 167
filhāl	f. 142	ğunçäläri	ğ. 9	hālimä	h. 254,	hāmmä	h. 277
firāqing	f. 117	ğunçāni	ğ. 20	267, 282		hāmmäktäbi	h. 34
fursät	f. 156, 181	hādisä	h. 289	hālimāxānimning	h. 288	hāmşirāmni	h. 275
		hāl		hālimāxānum	h. 277,	hāmşiräsi	h. 286
				281, 285		hāmşiräsini	h. 276
				hālimägä	h. 221	hār	h. 116, 12,
						167, 17, 174, 178,	
						206, 213, 217, 222,	
						245, 252, 47	
						hārāqatsız	

h. 93	hayitlärda	i. 47	i. 19
härff	h. 231	iffät	ismindä
h. 186, 37	hayrân	i. 235,	i. 177
härff	h. 140, 97	238	ismining
h. 174	heç	ikkâvini	i. 108
hasrätlärin	h. 100,	i. 178	iş
h. 25	101, 112, 123,	ikkâvläri	i. 182, 184,
hävâslänüb	137, 149, 152,	i. 251	190, 195, 209, 53
h. 31	155, 160, 161,	ikki	işânib
häyitbây	166, 171, 175,	i. 267, 93	i. 63
h. 278,	193, 202, 205,	ikkinçi	işânmasäng
282, 285, 285, 286	223, 225, 234,	i. 125,	i. 118
häyitbâyda	235, 25, 252, 37,	162, 193, 267, 57	işânmaydır
h. 280	39, 54, 86	ilâc	i. 262
häyitbâyni	her	i. 159	işgä
h. 281, 283	h. 141	ilâci	i. 90
häyitning	himâyäsindä	i. 189	işi
h. 283	h. 46	ilâhi	i. 65
hâzin	hisâb	i. 120	işinä
h. 7	h. 144,	ilä	i. 14
haqiqat	175	i. 117,	işini
h. 145, 156	hisâbinçä	122, 13, 145, 223,	i. 66
haqiqatda	h. 174	60, 68	işlâb
h. 225	hiylälär	ila	i. 229
harârät	h. 180	i. 92	işlâgänin
h. 81	hizmätin	i. 140,	i. 179
harârätliginä	h. 127	141, 169	işlâmaydır
h. 121	hob	iltifätsiz	i. 199
haräkätdä	h. 66	iltifätsiz	işlär
h. 265	husi	i. 94	i. 248, 76, 82
haräkätindä	h. 115	iltimâs	işlärinä
h. 266	huşdän	i. 273	i. 28
haräkätländi	h. 109	imtiluvğa	işlärning
h. 75	hücrä	i. 55	i. 247
hasän	h. 212	imtulä	işlây
h. 258	hünärsiz	i. 69	i. 255
hasrätkäş	h. 226	imtulärğa	işni
h. 250	hüsni	i. 72	i. 199, 201,
hasrätläri	h. 130	imzâ	222, 245
h. 253	ışq	i. 268	itâät
hasrätlärin	i. 114,	insân	i. 219
h. 35	120, 128, 2, 206	i. 240	itâätlik
hattâ	ibârätidir	insâning	i. 220
h. 236, 37,	i. 214	i. 38	izlärin
45	içindä	insâniyätän	i. 257
hayâl	i. 235	i. 39	kâmil
h. 165	içindäğı	ipdâş	k. 268
hayâlğa	i. 228	i. 170	käbi
h. 280	içindän	irâdäi	k. 117, 174,
hayitdän	i. 89	i. 112	240, 33, 33, 34, 38,
h. 231	içküb	iskär	42, 6, 8, 82, 96

kälimalärning	keltürgän	k. 11,	k. 133, 216,
k. 174	k. 61	171, 235, 271, 47,	226, 45, 50, 93
kāmāndi	keltürüb	9	kişidä
k. 88	k. 208	kiçik	k. 14
käsbsiz	keltürür	k. 6	kişilər
k. 226	k. 168	kim	k. 182, 195,
kättä	kelüb	k. 53	38
k. 68, 73	k. 140,	kimdä	kişilärdän
keçäläri	151, 183, 195,	k. 178	k. 205
k. 30	204, 207, 282, 78,	kimdän	kişilärdändir
keçdi	89	k. 136	k. 131
k. 100	keräging	kingä	kişining
keçgändä	k. 166	k. 217,	k. 116
k. 76	keräk	261	kitâbindän
kelä	k. 14,	kimläрни	k. 22
k. 142,	189, 190, 57, 58	k. 227	kitâblärin
157, 19, 19, 21, 52,	ketä	kirdi	k. 17
84	k. 26,	k. 284	kiyädär
keläcäkdän	275, 50	kirgüzär	k. 232
k. 70	ketär	k. 188	kiyik
kelädi	k. 234	kirgüzäy	k. 33
k. 213	ketäydi	k. 260	kiyintüv
kelädigän	k. 153	kirgüzmäqçi	k. 231, 232
k. 214	ketdi	k. 199	kolin
kelälär	k. 111,	kirgüzmäsä	k. 21
k. 267	127, 137, 284, 81,	k. 193	köçä
keldi	91	kirgüzüb	k. 50
k. 89	ketduğum	k. 260	köçädä
keldimi	k. 119	kirik	k. 50
k. 102	ketgäç	k. 92	köçägä
kelgäç	k. 257	kirişädär	k. 261, 285,
k. 143	ketgän	k. 23	68
kelgäç	k. 136,	kirişdi	köçägädä
k. 59	14, 6	k. 104	k. 194
kelgän	ketgändänmi	kirışgän	köçäga
k. 17, 220,	k. 26	k. 209	k. 74
77	ketmäqçi	kirışüb	köçälärni
kelmäqçi	k. 99	k. 75	k. 181
k. 36	ketmäsun	kirlärin	köçäni
kelmäv	k. 122,	k. 228	k. 85
k. 179	263	kirmäqçi	köçdi
kelmäkdä	ketmäydir	k. 200	k. 70
k. 277	k. 243	kirmägändä	kök
kelmiy	ketüb	k. 255	k. 10
k. 155, 202	k. 195,	kirpik	kökärmiş
kelmiydir	278, 55, 83, 83	k. 28	k. 106
k. 203	ketüvgä	kirüb	kökärüb
kelturgäç	k. 101	k. 127,	k. 3
k. 247	kızğänmiydi	144, 148	kökräginä
keltür	k. 235	kişi	k. 151, 79
k. 173	kibik		kökrägindän

k. 29	k. 100	k. 28	l. 8
kökräk	körmiy	közləri	läləsi
k. 176	k. 28	k. 34	l. 106
köksinä	körsäng	közlərimgä	lâyıqlıgım
k. 147	k. 120	k. 124	l. 112
kölmäk	körsätä	küç	läblərindän
k. 6	k. 224	k. 145	l. 67
köngildän	körsätmâqçı	küçi	lâzizim
k. 282	k. 100	k. 48, 5	l. 107
köngli	körsätmäsäng	küçlăsälär	latifdürki
k. 262, 31,	k. 123	k. 208	l. 133
75	körsätmiy	külüşüb	lekin
könglidän	k. 84	k. 207	l. 112, 138,
k. 93	körsätüb	kün	140, 153, 160, 177,
könglindäği	k. 10	k. 108,	183, 191, 21, 213,
k. 35	körsün	207, 213	240, 254, 273, 275,
könglindän	k. 278, 92	kündä	279, 282, 288, 44, 46,
k. 22, 30	körüb	k. 132, 31	56, 67, 74, 83, 86, 93,
köngüllärin	k. 109,	kündän	97
k. 254	138, 20, 261, 56	k. 212	libâslär
köngülni	körür	künğı	l. 231
k. 126	k. 143	k. 239	mâmuqdek
köp	kötärdi	künigä	m. 33
k. 193,	k. 147	k. 201	mäcbur
218, 227, 254, 273,	kötärgän	k. 208	m. 102, 278,
31, 62, 74	k. 51	k. 208	90
köpçididä	kötärişürlär	künni	mädräsädägi
k. 146	k. 254	k. 167	m. 197
köpdä	kötärüb	künün	mädräsädän
k. 180, 52	k. 222	k. 227	m. 16, 207
köpraq	köz	kütä	mäftün
k. 197, 99	k. 132,	k. 181	m. 96
körä	155, 20, 210, 78,	kütädır	mägär
k. 190	82, 92	k. 181	m. 93
körämän	közi	kütärmändeb	mähällälärdägi
k. 272	k. 128,	k. 167	m. 42
köräy	147, 184, 24, 278,	kütmäkdä	mäktub
k. 241	33, 42, 70, 81, 91,	k. 85	m. 105, 125
köräyçi	98	kütmäsdänginä	mäktubdäği
k. 260	közidän	k. 139	m. 121
körgaç	k. 151	kütsä	mäktubni
k. 152	közin	k. 94	m. 115
körişgändä	k. 152,	kütüb	mäläl
k. 76	154	k. 287	m. 108
körişmäy	közindä	kütülmägän	mämläkätlärğa
k. 139	k. 288	k. 125	m. 234
körişüv	közing	küyüb	män
k. 193	k. 118	k. 111	m. 110, 113,
körişüvdä	közingni	küyük	166, 170, 170, 172,
k. 268	k. 156	k. 24, 32	173, 196, 196, 259,
körmâqçı	közining	lälä	274

mänä	m. 114, 13, 139, 143, 167, 180, 187, 196, 205, 210, 223, 238, 242, 245, 256, 276, 40, 48	mäyli	m. 172	muâmalâda	m. 161, 72	musâyqal	m. 39
mändän	m. 172	maqâlasın	m. 61	muâmalälärin	m. 281	mutlaq	m. 109
mängä	m. 166, 219, 272, 276	maqâli	m. 240	muâmaläsi	m. 217	muvâfiq	m. 271
mäni	m. 112, 112, 113, 116, 117, 118, 118, 120, 183, 262, 271, 271, 275	maqâmgâhlärdä	m. 42	muâmilä	m. 57	mübâräk	m. 107
mänzäräli	m. 106	maqtâvläriy	m. 224	muhabbät	m. 107, 126, 134, 56, 85	mübtälâ	m. 231, 244
mänzärälik	m. 17	maqtäydir	m. 218	muhabbätinä	m. 88	mücälli	m. 39
märäzigä	m. 243	maxsus	m. 232, 81	muhabbätlärin	m. 269	müddäâsin	m. 199
märhämät	m. 25	mağruq	m. 136	muhabbätläрни	m. 252	mühim	m. 138
märhämätänä	m. 9	mahrum	m. 57	muhabbätlik	m. 220	mülâyim	m. 221
märhumä	m. 218	mahzunânä	m. 95	muhabbätlikkinä	m. 246	mümkın	m. 47
märtäbä	m. 212, 57	malum	m. 217	muhim	m. 27, 28	müşkül	m. 27
märv	m. 34	maşuqalärning	m. 9	mullâni	m. 200	nälä	n. 25
mäsälli	m. 238	men	m. 140, 171, 56, 57, 60	mulläbäççälärdän	m. 197	näläsi	n. 11
mäsciddägi	m. 262	mengä	m. 65, 66	mullälär	m. 262	nâmin	n. 182, 184
mäslähät	m. 248, 264	millâ	m. 194	mullälärgä	m. 262	nâmus	n. 235, 238
mäsläkimä	m. 271	ming	m. 139	munça	m. 128	nâyılâc	n. 213
mäsruv	m. 229	minutgä	m. 81	mundâğ	m. 187	nâzik	n. 8, 80
mäst	m. 96	minutining	m. 78	mundädä	m. 92	nä	n. 111, 112, 12, 143, 143, 160, 189, 20, 22, 225, 262, 263, 266, 277, 283, 44, 53, 63, 64, 92
mäşğul	m. 111	minutläb	m. 94	mung	m. 126	näfas	n. 110, 242, 87
mätânät	m. 283	minutlär	m. 100	munğlärinä	m. 18	näfasında	n. 29
mätânätlärgä	m. 115	minutlärçä	m. 91	munğli	m. 11	näfaslikginä	n. 69
		minütlärdän	m. 151	murâsâ	m. 63	näfasinidä	n. 148
		miskın	m. 147	musâfir	m. 198, 204	näfs	
		moyläbläridä	m. 130	muâfırlığın			
		muâmalä					

n. 243	o. 23	o. 145	o. 15, 203, 43
näfsāni	oqmāy	oltirā	oylāvidin
n. 244	o. 186	o. 237	o. 48
näfsāniyā	oqış	oltirüvi	oylāb
n. 77	o. 189,	o. 94	o. 15, 263,
nārsā	190	oltirüvindān	263, 281
n. 137, 143	oqub	o. 96	oylādi
nārsālārni	o. 188,	olturğān	o. 193
n. 160	194, 23	o. 92	oylānüb
nārsa	oqumāğanlığı	olub	o. 31, 31
n. 202	o. 185	o. 119,	oylār
nārsalārni	oqunmāymān	136, 55	o. 259
n. 229	o. 167	oluvimgā	oylāvi
nāštār	oqutgān	o. 118	o. 142
n. 174	o. 186	on	oylāyur
nāticā	oquv	o. 30, 73,	o. 209
n. 206	o. 187,	73, 77, 80	oylāyür
nāvdāni	192, 213	onğummi	o. 209
n. 103	oquvgā	o. 154	oyliy
nāzārinā	o. 209	orındān	o. 183, 246,
n. 142	oquvğa	o. 261	249, 43
ne	o. 104	ornāgān	oyniy
n. 278,	oxşaş	o. 5	o. 21
289, 43	o. 230	ornāşdi	oyrānmāysān
neçā	oğıllāri	o. 127	o. 222
n. 162	o. 46	ornāşdirgān	ögāy
neçāgā	oğulgā	o. 252	ö. 216, 216,
n. 30	o. 217	ornāşdurgāndā	217, 248, 251
neçuk	ohşaş	o. 34	öldirādurgān
n. 227	o. 228	ornin	ö. 179
neçük	okunç	o. 237	öldirürğa
n. 270, 51,	o. 90	ortā	ö. 180
75	olān	o. 216	öldirüv
neçükdir	o. 28, 34	orta	ö. 178
n. 221	olānlār	o. 72	öldürsä
neçündir	o. 21, 3	orun	ö. 178
n. 137, 249	olādirgān	o. 205	ölgān
nedin	o. 229	oşāl	ö. 147, 216
n. 285	olān	o. 144,	ölmāy
nimā	o. 33, 39	191	ö. 11
n. 177,	oldıgın	ot	ölsām
258, 264	o. 168, 97	o. 259	ö. 124
nimāni	olmāqçi	otlār	ölüb
n. 255	o. 99	o. 223	ö. 122
nuqssizginā	olmāsādā	oturub	ön
n. 131	o. 123	o. 23	ö. 78
nüfüzidā	olmāslıgındā	oy	öng
n. 45	o. 26	oyğa	ö. 129
oqikān	olmāsun	o. 26	öpā
o. 163	o. 108	oyinā	ö. 158
oqimāqğa	olmiş		öpār

öpdi	ö. 257	193	ö. 101,	pät	p. 145	ruhidän	r. 202
öpmâq	ö. 73	özidä	ö. 45	pätdä	p. 260	ruhinä	r. 39
örnâşdi	ö. 67	özidän	ö. 153,	poşt	p. 249	ruhsiz	r. 136
ösgän	ö. 80	215	özigä	183	p. 183,	rüzğargä	r. 228
ösgänmi	ö. 216	özigä	ö. 142, 49	puçmâqdä	p. 108	sâäti	s. 88
ösmiş	ö. 246	özigäginä	ö. 49	râhätin	r. 240	sâatlärçä	s. 142
ösübrâq	ö. 130	özin	ö. 134,	râhätläñub	r. 235	sâbirä	s. 227
ötä	ö. 63	142, 146, 154,	158, 64, 71, 84,	râhätläñ	r. 189	sâçä	s. 21
ötäki	ö. 110	86	özinä	râkiä	r. 35	sâçilüb	s. 94
ötqazüb	ö. 276	ö. 151,	157, 185, 87	râmän	r. 3	sâçriy	s. 157
ötgän	ö. 195	özindägi	ö. 4	râzıqbâyning	r. 44, 45,	sâddä	s. 131
ötkärdi	ö. 282, 93	özini	ö. 100,	46	râfiqâsi	sâddäginä	s. 231
ötmäkkä	ö. 278	143, 144, 152, 16,	266	râfiqa	r. 40	sâğınuv	s. 224
ötmıy	ö. 160	öziniginä	ö. 81	râfiqami	r. 220	sâlihä	s. 161, 169
ötmüydır	ö. 171	özining	ö. 29, 34,	râfiqangiz	r. 65	sâlihädä	s. 160
ötüb	ö. 134,	40	özläri	râfiqasi	r. 63	sâlihäni	s. 159, 178
134, 142, 284	ö. 134,	özüm	ö. 262	râfiqasi	r. 159	sâlihänıng	s. 161, 176
ötüvgäginä	ö. 89	274	özümdän	râftärlikläñ	r. 270	sâlmâq	s. 266
ötüvindänğınä	ö. 194	özüm	ö. 119	râhm	r. 113,	sâlub	s. 18
öz	ö. 118,	özün	ö. 53	115, 120, 38	râhmsizliğınıng	sâlungän	s. 212
271, 275, 48	ö. 235	pâylib	p. 54, 84,	râhmsizliğınıng	r. 117	sârä	s. 243
özgärmiydır	ö. 126	92	pâyliy	râhmsizliğınıng	r. 211	sârägä	s. 218
özgärtdi	ö. 126	pärçä	p. 181	râhmsizliğınıng	r. 242	sâräning	s. 223, 246
özi	ö. 14, 179,	pärçäläñıng	p. 123	româlçäsin	r. 155	sâñun	s. 281
185, 194, 203, 229,	ö. 14, 179,	pärçäläñıng	p. 94	ruh	r. 127	sâvunub	s. 67
241, 254, 30, 37,	ö. 14, 179,	pärdäzläri	p. 33	ruhi	r. 127,	sâbâğım	
96	ö. 14, 179,	pärişän		139, 27			
öziçä	ö. 14, 179,						

s. 110	sāndān	sez mādi	s. 200, 58, 66
sābātdā	s. 166,	s. 149	sorāb
s. 233	170, 172, 222	sezmiy	s. 195, 275
sābābdir	sāngā	s. 100,	sorāgāndā
s. 118	s. 112	102, 103, 133, 28,	s. 274
sābābi	sāngā	54, 83, 98	soyi
s. 116	s. 112,	sezmiydurgān	s. 38
sābāblār	113, 113, 170	s. 180	sōylāb
s. 162	sāni	sezuvindān	s. 9
sābiyning	s. 108,	s. 283	sōylāšūb
s. 168	110, 110, 121,	sezūb	s. 268, 268
sābru	166, 170, 172	s. 148, 26,	sōz
s. 128	sāning	71, 80	s. 123, 155,
sāhifāsina	s. 117	sezūvçi	165, 218, 218, 270,
s. 176	sārf	s. 245	273, 66
sāidxān	s. 230	sezūvündān	sōzi
s. 263,	sārgārdān	s. 31	s. 171
265, 271, 275, 279,	s. 187	sinfindāgi	sōzinā
282, 287	sārgāygān	s. 244	s. 233
sāidxānni	s. 211	sinfigā	sōzlār
s. 277	sārkārdān	s. 240	s. 126, 167,
sāidxānning	s. 258	sirā	169, 173, 223
s. 286	sāvru	s. 42	sōzlāri
sāimādek	s. 109	sirdāš	s. 79
s. 220	sāyd	s. 250	sōzlārimā
sākrāb	s. 85	sihatlik	s. 121
s. 82	sāydni	s. 232	sōzlārinā
sālām	s. 88	silāb	s. 169
s. 106	sāyrāšub	s. 149,	sōzlārindān
sālāmāt	s. 13	155	s. 159
s. 11, 68	saātlārçā	sirdāšmān	sōzlāšgāndā
sālimā	s. 119	s. 170	s. 76
s. 227,	saidxān	siyāsātlāridān	sōzlāšmāy
230, 234, 238	s. 265,	s. 48	s. 139
sālimāgā	279	siyrāk	sōzlāšsām
s. 219, 230	sekin	s. 236	s. 261
sālimāni	s. 103,	siz	sōzlāšūb
s. 218, 226	149, 149, 52, 52,	s. 271,	s. 207
sālimāning	78, 78	272, 65, 66	sōzni
s. 224, 245	sekrāb	sizgā	s. 258
sālyūm	s. 13, 134	s. 273	subhdāgi
s. 60	seylān	sizni	s. 4
sāmimiy	s. 8	s. 60	suçuklār
s. 269	sezdi	s. 63	s. 163
sān	s. 146, 97	sizning	suiqasdni
s. 118,	sezdürmāy	soçidi	s. 55
171, 218, 222	s. 53	s. 138	surušturub
sānādi	sezgān	song	s. 200
s. 59	s. 58	s. 151,	suv
sāndāgi	sezgāniçün	161, 285	s. 235
s. 115	s. 165	songrā	suvi

s. 5	süyüvdän	ş. 102,	şuläy
suvidä	s. 43	102, 103, 125,	ş. 141, 142,
s. 7	süyüvi	134, 140, 143,	238, 57
suvlärni	s. 162	146, 149, 152,	şuläymi
s. 21	süyüvingizä	154, 158, 165,	ş. 209
süiqasddä	s. 63	169, 179, 183,	şumlığındän
s. 176	süyüvni	184, 188, 188,	ş. 61
sürädir	s. 65	193, 193, 196,	şundâq
s. 213	süzä	214, 232, 236,	ş. 163
sürätlik	s. 235	257, 30, 46, 50,	şundâğ
s. 75	süzilüb	51, 54, 59, 60, 61,	ş. 164, 166
sürtmäqçi	s. 7	65, 67, 68, 71, 72,	şundä
s. 65	şâxinä	73, 74, 83, 86, 91,	ş. 234
sürtüb	ş. 13	97, 99	şuni
s. 124	şâxindän	şirindä	ş. 177
sürtübginä	ş. 13	ş. 146,	şuning
s. 123	şâdiyanäsi	155	ş. 116, 180,
süyäm	ş. 12	şirindän	205, 208, 210, 242,
s. 170, 60	şâdlänämän	ş. 133,	245, 256
süygänimni	ş. 167	202, 211, 46	şuningçün
s. 57	şâdlıg	şiringä	ş. 197
süygän	ş. 287	ş. 199	şübhasız
s. 138	şâyäd	şiringinä	ş. 214
süygänidän	ş. 260	ş. 177, 40	tâ
s. 169	şäxti	şirini	t. 111, 194
süymiy	ş. 46	ş. 141,	tâqat
s. 47, 75	şäbbädä	146, 195, 55, 56,	t. 128
süyük	ş. 5	73, 89	tâblänüb
s. 106, 267	şâfqatsizlikläri	şirininim	t. 4
süyüklü	ş. 251	ş. 108	tâlbäsälärgä
s. 31	şâfqatsizliklärin	şirinin	t. 72
süyüklisi	ş. 246	ş. 100	tâminä
s. 152	şähärdän	şirinning	t. 183
süyüklisini	ş. 255	ş. 126,	tâmlärgä
s. 287	şäkär	132, 153, 159,	t. 182
süyükliving	ş. 171,	181, 183, 41, 80,	tânumäydirgän
s. 172	236	81, 85	t. 37
süyüklü	şäkärdän	şirinninginä	tâpalmöydir
s. 88, 96	ş. 107	ş. 132	t. 175
süyüklüm	şäklindä	şitir	tâpădir
s. 289	ş. 27	ş. 7, 7	t. 248
süyüklüsi	şicâät	şox	tâpgän
s. 141	ş. 238	ş. 262	t. 229
süyüklüv	şiddätindän	şu	tâpişüb
s. 250	ş. 120	ş. 45	t. 263
süyüklüvgä	şiddätli	şul	tâpşirur
s. 168	ş. 33	ş. 167, 17	t. 230
süyüklüvni	şipirilmägän	şulär	tâpub
s. 170	ş. 212	ş. 239	t. 189, 198
süyüvçigä	şirin	şuläsi	târ
s. 170		ş. 107	t. 50, 6

târlâgân	t. 198	t. 42	t. 124
t. 15	tângri	taqdiri	tinçlândurur
târtmiymân	t. 113,	t. 112	t. 173
t. 173	121	tarif	tindi
târtub	tâninâ	t. 41	t. 70
t. 104, 104	t. 80	tasir	tiniqginâ
tâş	tânuldi	t. 121	t. 6
t. 17, 23	t. 227	tasiri	tinuv
tâşqânlikdân	tärâf	t. 137	t. 82
t. 32	t. 66	tasirinâ	tirädirgân
tâşıquvdân	tärâfdâ	t. 38	t. 232
t. 86	t. 265	tasirindâ	titâr
tâşliy	tärâfdân	t. 204, 80	t. 175
t. 158	t. 162,	tasirindân	tiyrân
tâşuqdi	162, 163, 195,	t. 88	t. 26, 78
t. 197	276	tasirlâr	tizmiş
tâtiy	tärâfdândir	t. 185	t. 176
t. 210	t. 162	tazim	toqtâtmaq
tâtlândurur	tärâfgä	t. 79	t. 67
t. 171	t. 83	tegräsinâ	toqtätuvgä
tâvuşiniginä	tärâfindân	t. 11	t. 144
t. 29	t. 102,	tez	toxtägäç
tâvuşlâr	129	t. 213,	t. 282
t. 13	tärâfindändä	213	toxtälmiydir
tâvuşsiz	t. 37	tezdân	t. 151
t. 14, 93	tärängän	t. 199	toxtäluvi
tâzârlänüb	t. 32	tezdänginâ	t. 69
t. 5	tärbiyälâb	t. 60	toxtätä
tâzä	t. 237	tezzginâ	t. 154
t. 19	tärbiyäsindä	t. 137	toğrı
täähhödi	t. 246	tezrâq	t. 89
t. 55	tärbiyäsindäginâ	t. 73	toğri
tääsürâti	t. 216	tik	t. 101, 16, 283
t. 40	tärbiyäsindândir	t. 134	toğrilâv
täbässüm	t. 222	tiküb	t. 87
t. 9	tärıqa	t. 154,	toğrisindä
täbäşşurânâ	t. 269	228	t. 165, 248
t. 12	täşäkkür	til	tolub
täbiyy	t. 11	t. 60	t. 257
t. 10, 4	täşlâvçi	tilägi	top
tädbirlärinâ	t. 245	t. 138	t. 134, 137, 80
t. 161	täşlâb	tili	topuldi
tähässurânâ	t. 154,	t. 67	t. 147
t. 12	233, 64	tiliy	toy
tähäyyurânâ	täşläydir	t. 67	t. 42
t. 95	t. 210	tim	töxtiy
tân	täväsifi	t. 130, 14,	t. 18
t. 232	t. 39	93	töküb
tänbihlâr	tävsifgä	tinä	t. 24
t. 198	t. 133	t. 91	töküp
tängä	tävsiflärin	tinç	t. 210

tört	t. 130	u. 86	u. 16, 247,
t. 198, 2,	tutä	uçilä	256
213, 58	t. 286	u. 102	uyrâtmiş
törtinçisindä	tutub	uçläri	u. 144
t. 164	t. 182	u. 130	uzâq
tözüm	tutuşmâqdä	uçrâvi	u. 204, 233,
t. 283	t. 111	u. 116	255
tubän	tutuvgä	uçrâşdıǵı	uzâtub
t. 37	t. 129	u. 214	u. 103, 19
tuǵuşǵändän	tuyǵu	uçrâşuv	uzäsi
t. 272	t. 101, 81,	u. 1	u. 19
tuǵuşmäsäkdä	85	uçub	uzäsindä
t. 272	tuyǵulär	u. 86	u. 94
tuǵyânindän	t. 127	ul	uzmäy
t. 56	tuyǵusıning	u. 14,	u. 20
tur	t. 78	195, 200, 207,	uzun
t. 157	tuzinginä	214, 263, 264,	u. 26, 50, 51,
turä	t. 210	275, 30	92
t. 10, 100,	tügängän	ulärdän	uzuvdän
140, 144, 20, 237,	t. 117	u. 222	u. 20
4, 6, 7, 86, 92, 97	tügün	ulärning	üç
turalär	t. 41	u. 125	ü. 177, 213
t. 13	tügünübginä	umrum	üçün
turdi	t. 59	u. 117	ü. 116, 180,
t. 287, 54	tünün	undän	182, 189, 193, 210,
turgän	t. 227	u. 190,	225, 256, 262, 266,
t. 146, 204,	türli	249	63, 74, 85
23, 25, 257, 287,	t. 11	ungä	üçünçi
29, 71, 89	türlüginä	u. 25	ü. 163
turgändä	t. 3	unutä	üçündür
t. 79	tüş	u. 225	ü. 145, 180,
turgänin	t. 13	unutdi	205, 208, 245, 27
t. 83	tüşä	u. 71	üçünginä
turmäy	t. 24	unutuv	ü. 16, 63
t. 259	tüşgän	u. 82	üçünginämi
turmuş	t. 191, 98	uruşä	ü. 30
t. 204	tüşmäsä	u. 161	üçünki
turmuşdä	t. 184	uşliy	ü. 242, 263
t. 163	tüşmäsinmi	u. 19	üçünmi
turmuşlär	t. 215	uşşâqinä	ü. 11, 12, 79
t. 232	tüşüb	u. 9	ülfätläşüb
turub	t. 192,	uy	ü. 38
t. 22, 255,	215, 26, 43, 49,	u. 228,	ümid
261	64	265, 267	ü. 114, 152,
turuvın	tüzätmâq	uyândi	205, 39, 64
t. 163	t. 266	u. 85	ümiddä
turuvindän	tüzätüb	uyqusi	ü. 84
t. 95	t. 87	u. 202	ümidi
tuşub	u	uydän	ü. 139, 206,
t. 164	u. 22, 81	u. 50	249
tutâşgän	uçdi	uyinä	ümididä

ü. 89	v. 241	y. 143,	yâzâr
ümidin	vähmi	143, 260, 27, 286,	y. 188
ü. 90	v. 263	87	yâzdursâng
ümidini	vâraqdâ	yâlt	y. 190
ü. 70	v. 22	y. 81	yâzdurub
ümidlänä	vâzifäsi	yâlturâb	y. 199
ü. 67	v. 32	y. 5	yâzgân
ümidlänäm	vaqt	yânındağı	y. 120
ü. 113	v. 152,	y. 50	yâzgunçâ
ümidlängän	171, 194, 195,	yâninâ	y. 194
ü. 159	225, 252, 274, 84	y. 181, 19	yâzılgändir
ümitsiz	vaqtdâ	yânindâ	y. 22
ü. 139	v. 141,	y. 6	yâzmâqçı
ümitsizlänädır	186, 273	yâpquç	y. 249
ü. 250	vaqtdäğınä	y. 286	yâzmiy
ümitsizländirä	v. 191	yâpuq	y. 194
ü. 256	vaqtğınä	y. 147	yâzub
ümri	v. 230	yâş	y. 115, 153
ü. 241	vaqtlâr	y. 233,	yâzuşub
ümrlık	v. 233,	288, 37	y. 268
ü. 170	273	yâşdâ	yâzuv
üsti	vaqtlärdä	y. 151	y. 187
ü. 157	v. 10, 231	yâşğınä	yâzuvlärimä
üstınä	vaqtläri	y. 251	y. 118
ü. 125, 17,	v. 234	yâşın	y. 161, 222,
21, 23	vaqtlärendäğınä	y. 240	45
üstındä	v. 236	yâşını	yâxşını
ü. 143,	vaqtning	y. 30	y. 240
156, 34	v. 62	yâşınıng	yänä
üstındäğı	vahşiyânä	y. 77	y. 150, 150,
ü. 24	v. 204, 71	yâşiy	157, 178, 18, 191,
üzingınä	verän	y. 46	261, 66, 72, 84, 99
ü. 6	v. 107	yâşlâr	yängi
üzüb	vicdân	y. 177	y. 4
ü. 91	v. 38	yâşlârin	yänglişdimmi
üzülä	yâqadir	y. 156, 24	y. 140
ü. 249	y. 223	yâşlıqdä	yäsänüv
vâqıf	yâqdi	y. 186	y. 243
v. 99	y. 107	yâşlıkdän	yäsäydir
vâsitä	yâqtisindän	y. 34	y. 222
v. 116, 33	y. 3	yâtâq	yäşäydurgân
vä	yâqumli	y. 212	y. 205
v. 114,	y. 7	yâtä	yâşıl
115, 116, 117, 125,	yâxud	y. 207,	y. 3
126, 184, 198, 198,	y. 11, 56	213	yâşilliklärin
206, 219, 224, 241,	yâdgâr	yâtädurgänyusuf	y. 10
245, 247, 25, 25,	y. 241	y. 207	yâşnâb
25, 273, 288, 39,	yâğın	y. 124	y. 23
41, 43, 62, 79, 84,	y. 4	yâtuvi	yaqın
85, 96	yâki	y. 94	y. 164, 33, 55
vâfä			

yaqındān	y. 165	yıǵlāydir	y. 156,	yusufgā	y. 101, 221
yaqıninā	y. 59	yıǵlıy	157, 164, 213,	yusufǵa	y. 270
yaqınlāşǵān	y. 88	yıǵlıy	223, 286	yusufning	y. 129, 136,
yaqınrāq	y. 183	158, 257	yolārgādā	147, 264, 93, 97	yuvub
yemāgini	y. 208	yıǵulmiy	y. 275	y. 21, 228	yuvungān
yerdā	y. 143	y. 212	yolārgā	y. 32	yügürügi
vergā	y. 236	yıllāb	y. 44, 92	y. 60	yürāgimning
yerin	y. 82	y. 234	yolining	y. 106	yürāgi
yerindā	y. 106	yıllār	y. 6	y. 149, 197,	256, 258, 80, 91
yerlārā	y. 3	y. 109	yoliy	yürāgidā	y. 41
yerlārgā	y. 210	yırāq	y. 203	yürāgin	y. 129, 16
yerlārin	y. 18	y. 243	yoluqub	yürāginā	y. 223, 259
yetā	y. 15, 43,	yırāqdān	y. 90	yürāgindān	y. 225
69		y. 23, 42,	yönāldi	yürāk	y. 111, 82, 85
yetādir	y. 48	84	yubārā	yürākdā	y. 198
yetişuvi	y. 78	yigit	y. 21	yürākdāgi	y. 101, 157,
yetişüvgā	y. 43	y. 131,	yubārādir	77	yürākdān
yetuşǵānlārining	y. 12	92, 95	y. 259	yürāklāri	y. 15
yetuvi	y. 77	yirtqıçlıkdān	y. 73	yüriy	y. 40
yetüşdirgān	y. 239	y. 64	yubārsāng	yürmāy	y. 188
yetüvi	y. 30	yoq	y. 123	yüz	y. 87
yetüvindān	y. 152	y. 112,	yubāruvgā	yüzdān	y. 219
yetüvnimi	y. 96	125, 14, 160, 166,	y. 90	yüzi	y. 148, 51
yıq	y. 72	174, 176, 182,	yumşāq	yüzin	y. 149, 155,
yıǵdı	y. 145	182, 186, 202,	y. 121	64, 99	yüzinā
yıǵlaşur	y. 253	205, 206, 209, 25,	yumşārub		
		258, 273, 274, 30,	y. 64		
		40, 58, 58, 76, 76,	yumuq		
		76, 98	y. 77		
		yoqāldi	yupānub		
		y. 70	y. 36		
		yoqālgān	yupānur		
		y. 146	y. 253		
		yoqātā	yurgān		
		y. 22, 225	y. 139		
		yoqātmāqçı	yusuf		
		y. 160	y. 100,		
		yoqātmıy	102, 124, 133,		
		y. 237	134, 140, 141,		
		yoǵ	142, 147, 150,		
		y. 116	150, 153, 156,		
		yoǵālā	157, 202, 210,		
		y. 27	215, 223, 236,		
		yoǵlā	241, 246, 27, 270,		
		y. 72	30, 98		
		yol	yusufdā		
			y. 130		
			yusufdān		
			y. 14		

y. 98
yüzindägi y. 288
yüzindän y. 73
yüzingdä y. 289
yüzingni y. 122
yüzini y. 62
yüzining y. 109
yüzläri y. 33
yüzlärin y. 151
zârä z. 123
zârilär z. 126
zâhârli z. 174
zâmân z. 191
zârär z. 47
zârur z. 236
ziyräk z. 246, 61,
71
zor z. 185,
185, 205
zorläb z. 274

Toplam kelime:
3688
Geçerli kelime:
3688
Geçersiz kelime:
0
Alt madde:
2010
Madde: 2010

ÖZGEÇMİŞ:

15.06.1975 yılında Trabzon'un Çaykara ilçesinde doğdum. İlkokulu Gülen Köyü İlkolu'nda okudum. Ortaokul ve liseyi TİHL'de okuduktan sonra 1993 yılında mezun oldum. Aynı yıl Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandım. Lisans eğitimimi 1997 yılında tamamladım. Aynı yıl Üsküdar Remzi Bayraktar TML'ye edebiyat öğretmeni olarak atandım. Dört yıl bu okulda görev yaptıktan sonra 2002'de kendi isteğimle Üsküdar Lisesi'ne atandım. 2006-2007 Öğretim yılı başında yapılan sınavı kazanarak İstanbul Atatürk Fen Lisesi'nde göreve başladım. Halen bu okulda görev yapmaktayım.

Evliyim ve bir çocuk babasıyım.